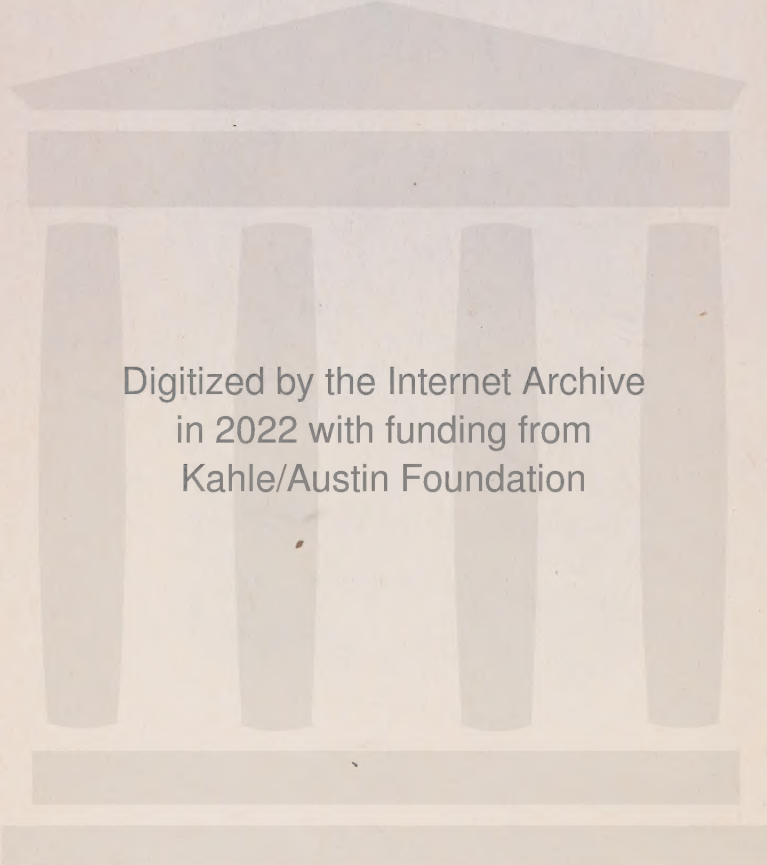

Digitized by the Internet Archive
in 2022 with funding from
Kahle/Austin Foundation

DIE GRIECHISCHEN
CHRISTLICHEN SCHRIFTSTELLER

DER
ERSTEN DREI JAHRHUNDERTE

HERAUSGEGEBEN VON DER KIRCHENVÄTER-COMMISSION

DER KÖNIGL. PREUSSISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

CLEMENS ALEXANDRINUS

DRITTER BAND

LEIPZIG
J. C. HINRICHS'sche BUCHHANDLUNG
1909

IN DER REIHENFOLGE DES ERSCHEINENS BAND 17

Druck von August Pries in Leipzig.

HERMANN UND ELISE GEB. HECKMANN
WENTZEL-STIFTUNG

CLEMENS ALEXANDRINUS

DRITTER BAND

STROMATA BUCH VII UND VIII
EXCERPTA EX THEODOTO — ECLOGAE PROPHETICAE
QUIS DIVES SALVETUR — FRAGMENTE

HERAUSGEGEBEN

IM AUFTRAGE DER KIRCHENVÄTER-COMMISSION
DER KÖNIGL. PREUSSISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

VON

DR. OTTO STÄHLIN

PROFESSOR AN DER UNIVERSITÄT WÜRZBURG

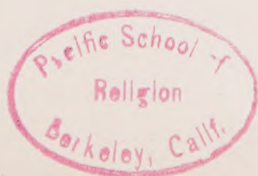
MIT DREI HANDSCHRIFTENPROBEN IN LICHTDRUCK

LEIPZIG

J. C. HINRICHS'SCHE BUCHHANDLUNG

1909

BR

65

C6

1905

v.3

G

~~GMB~~

~~C6~~

~~A 38~~

~~v.3~~

CLEMENS ALEXANDRINUS BAND III

Einleitung

	Seite
A. Orthographie der Handschrift Laur. V 3	IX
B. Verzeichnis der Stellen des III. Bandes, die auf Grund von L von der Ausgabe Dindorfs abweichen	XVII
C. Bemerkungen zu Quis dives salvetur	XVIII
D. Bemerkungen zu den Fragmenten	XXVII
I. Ὑποτυπώσεις	XXVIII
II. Περί τοῦ πάσχα	LII
III. Κανὼν ἐκκλησιαστικὸς	LIII
IV. Περί προνοίας	LIV
V. Ὁ προτρεπτικὸς εἰς ὑπομονήν	LX
VI. Ἐπιστολαί	LX
VII. Schriften, von denen keine Fragmente erhalten sind	LXIII
VIII. »Beabsichtigte« Schriften	LXIII
IX. Fragmente ungewisser Herkunft.	LXV
X. Unechte Fragmente	LXXI
E. Vergleich der Seitenzahlen der Ausgabe des D. Heinsius (Paris 1629) mit denen der vorliegenden Ausgabe	LXXXIV
Schlußwort des Herausgebers	LXXXIX

Text

Stromata VII. Buch	1
„ VIII. Buch	80
Excerpta ex Theodoto	103
Eclogae propheticæ	135
Quis dives salvetur	157
Fragmente	193
I. Ὑποτυπώσεις	195
II. Περί τοῦ πάσχα	216
III. Κανὼν ἐκκλησιαστικὸς	218
IV. Περί προνοίας	219
V. Ὁ προτρεπτικὸς εἰς ὑπομονήν	221
VI. Ἐπιστολαί	223
VII. Fragmente ungewisser Herkunft	224
Nachträge und Berichtigungen	231
Facsimile von Paris, graec. 451 f. 6 ^v	Tafel I
„ „ Laur. V 3 f. 228 ^v	„ II
„ „ Scorial. Ω — III — 19 f. 335 ^v	„ III

Einleitung.

A. Orthographie der Handschrift Laur. V 3.

Wie in der Einleitung des I. Bandes S. XLI¹ in Aussicht gestellt wurde, soll im folgenden ein Überblick über die orthographischen Eigentümlichkeiten und Fehler der Stromatahandschrift Laur. V 3 (= L) gegeben werden. Die Zusammenstellung zeigt deutlich, wie flüchtig die Handschrift geschrieben und durch wie vielerlei Fehler sie entsteht ist. Als die Stromata in L oder in einem Vorläufer der uns erhaltenen Handschrift aus einer Vorlage abgeschrieben wurden, in der Accente und Spiritus fehlten und die Wörter nicht getrennt waren, scheint dies von einem Schreiber geschehen zu sein, der zwar des Griechischen kundig war, sich aber um das Verständnis des ihm vorliegenden Textes wenig kümmerte. Daher finden sich so viele Fehler in der Worttrennung, so viele Verwechslungen durch falsche Setzung von Spiritus und Accenten.

Im folgenden sind zahlreiche Beispiele für die Fehlerarten gegeben; vollständige Aufzählung aller Fehler schien wertlos.

1. Abkürzungen. Außer den gewöhnlichen kirchlichen Abkürzungen finden sich ziemlich häufig, namentlich am Zeilenschluß, die tachygraphischen Abkürzungen der Endungen, z. B. von *αι*, *αν*, *ας*, *εν*, *ες*, *ην*, *ης*, *ον*, *ος*, *ου*, *ους*, *ων*, *ως*. Ungewöhnliche Formen werden hiebei nicht verwendet.

2. Zeilenwechsel. Beim Zeilenwechsel wird auf Wort- und Silbenende Rücksicht genommen; Muta mit Liquida werden nicht getrennt, sondern beginnen die neue Zeile.

3. Worttrennung. Die HS trennt gegen den späteren Gebrauch häufig *γ' οὐν* z. B. II 5, 4; 7, 35; 34, 24; 104, 15; 110, 20; 190, 23 (doch auch *γοῦν* III 19, 9); *μη δὲ* II 8, 6; 99, 12; 101, 15; *μη δὲς* II 219, 31; *μη δὲ μὲν* II 28, 20; 175, 19; *μη δαμῶς* II 418, 3; *μη δέπω* II 486, 26; 487, 27; III 3, 10. 16; *μηχ ἔτι* II 144, 14; 198, 31; 266, 7; III 30, 1; 82, 28; *οὐχ ἔτι* II 22, 17; 143, 12; 245, 17; 324, 26; *οὐδὲ μὲν* (ν) II

386, 23; 412, 21; III 31, 27; ὅτ' ἂν II 31, 10; 54, 20; 61, 11; 62, 30; 107, 11. 12; ἐπ' ἂν II 107, 27; 408, 21; III 3, 16; 32, 20; ὁπότ' ἂν II 256, 10; ἐπειδ' ἂν II 175, 11; 500, 26; ὡς αὐτως II 63, 6; 340, 15; 345, 23; 352, 4; 417, 22; 463, 9; ὑπὲρ ἄνω II 116, 3; 140, 6; 209, 34; 374, 19; III 12, 9; 13, 21; 131, 7; πρὸς ἔτι II 160, 18; εἰς ὁπίσω II 505, 22; neben τοὔτεστι(ν) II 292, 6; 462, 6 findet sich auch τοὔτεστι II 260, 27; τουτέστιν II 260, 29; τοὔτῃστι II 264, 19.

Bei Zahlwörtern finden sich häufig Formen wie τεσσαρακονταδύο II 79, 24; εἰκοσιεπτὰ II 79, 30; ἑβδομηκοντατρία II 85, 4; ἑξηκονταπέντε II 85, 5.

Die Präpositionen verschmelzen oft mit dem folgenden Wort: ἀπεσθλὰ II 362, 1; διατοῦτο II 338, 27; 346, 21; 369, 11; 370, 28; 380, 22; III 97, 25 f; 106, 7. 9; 138, 27 f; ἐνυπάρξει II 212, 6; ἐξανποδείκτων II 120, 6; ἐξυπάτων II 410, 16; ἐπελευθερίαί II 214, 28; ἐπιτοπολὺ II 372, 10; ἐπαντὸ II 375, 27; ἐπασπαλάθων II 386, 4; ἐπίπαντι II 433, 5; ἐπιτοαντὸ III 138, 8; κατεπακολούθημα II 17, 37; 114, 3; 306, 13 f (getrennt II 118, 19); καθὼν, καθήν, καθὸ, καθόνες, καθὰς II 34, 29; 332, 2; 360, 18; 423, 23; 424, 8; III 97, 11 f; II 41, 11; 242, 25; 335, 15; καταξίαν II 7, 26; κατανάκλασιν II 60, 23; καταδούλιον II 253, 24; κατίχριον II 276, 28; κατίχρος II 282, 2 f; καθόσον II 301, 8; 304, 20; 320, 17; καταβραχὺ II 435, 1; καθομοιότητα II 465, 8; καθομοίωσιν II 489, 20; κατεπίστασιν II 487, 28; καταπαρδρομήν II 499, 12; καθόλην III 61, 4; καθορμήν III 86, 22; κατατοῦτο III 97, 12; κατεῖδος III 100, 14. 15. 17; κατιδίαν III 102, 8; καθέκαστον III 109, 26 f; κατουσίαν III 112, 17; μετίχριον II 170, 15; μεταταῦτα II 476, 18; μετατοῦτο III 140, 27; παρτοῦτο II 198, 8; πάροδον II 322, 3; προαποδείξεως II 127, 29 f; προκαταβολῆς III 7, 9; προσὸν II 326, 12; ὑπερώτων II 179, 2; ὑποζυγὸν II 164, 9. Ähnlich ist es mit dem Artikel, z. B. τοαντὸ II 307, 18; 317, 25 f; 457, 8.

Andererseits wird oft die Präposition von dem Wort, mit dem sie zusammengesetzt ist, fälschlich losgetrennt. Z. B. ἀπὸ σύστασις II 142, 29; δι' ἐλέγχων II 110, 28; δι' ἐχθρεύοντας III 50, 6; ἐν ἐστι(ν) II 15, 12; 20, 6; ἐς εἶδες II 171, 16; ἐς ὕμνων II 125, 6; ἐς ἰδιοποιήσατο (-σθαι) II 151, 21; 173, 11; ἐς αἴφνης II 377, 17; III 98, 24; ἐπ' ἀριστιρεῶς II 190, 26; ἐπὶ χαίρεκαζιάν II 161, 9; κατ' ἐμίαναν II 129, 1; κατ' ἀλλήλων II 227, 15; κατ' εὐχαῖς II 357, 22; κατ' ἀντιπρὸς II 479, 2; παρ' ἐκτραπείς II 62, 6; παρ' ἀλλήλου II 429, 8; παρ' αὐτίκα II 488, 8; περὶ φοιτὰ II 419, 17; πρὸ ὄντος II 132, 14; πρὸς ἐστι II 374, 11; ὑπερ ἀναβάς II 227, 17.

Andere Fälle falscher Worttrennung sind: τοὺς χάνους statt τουσκανοὺς II 49, 5; ὁ ἀριστῆς statt ὁαριστῆς II 123, 15; 170, 12; ἐξῆς

statt ἐξ ἧς II 130, 18 und ἐξ ἧς statt ἐξῆς II 506, 28; ἐπ' οὐ statt ἔπου II 150, 9; διὸς δοτὸν statt διόσδοτον II 203, 18; δ' ἀξέθυμος statt δακέθυμος II 270, 16; μέγᾳλως τί statt μεγαλωστί II 327, 18; πάλιν τί τὰ statt παλίντιτα II 445, 18; περιέχοντα statt περιέχον τὰ II 344, 16 f; ἡ τελειότης statt ἡ τε λειότης II 448, 4.

4. Iota subscriptum. In der Setzung des Iota bei $\bar{\alpha}$, η , ω zeigt sich der Schreiber sehr willkürlich; bald steht es richtig z. B. $\pi\eta$ und $\pi\tilde{\eta}$ II 11, 3; 342, 3; $\tau\epsilon\tau\alpha\rho\alpha\chi\tilde{\eta}$ II 108, 24; $\pi\rho\acute{\omega}\iota\eta\eta$ II 110, 17; $\acute{\alpha}\pi\omicron\theta\eta\iota\sigma\kappa\epsilon\iota\nu$ II 125, 8; $\zeta\tilde{\omega}\iota\omicron\nu$ II 313, 5; 329, 2; $\acute{\alpha}\nu\tau\eta\eta$ II 335, 27; 387, 8; 416, 16; $\sigma\acute{\omega}\iota\zeta\omicron\nu$ II 323, 30; bald fehlt es bei den gleichen Wörtern oder bei $\acute{\alpha}\sigma\eta$ II 367, 21; $\acute{\tau}\omicron\upsilon\tau\omega$ II 396, 22; $\acute{\upsilon}\pi\alpha\rho\omicron\rho\epsilon\upsilon\eta$ III 5, 8; $\rho\acute{\alpha}\omicron\nu$ III 55, 17. Überflüssig steht es bei $\acute{\alpha}\theta\eta\eta\nu\iota(\nu)$ II 67, 6; 79, 12; 83, 15; 86, 22; $\chi\rho\eta\iota\sigma\omicron\nu\sigma\alpha$ II 69, 22; $\pi\omicron\iota\omicron\iota\eta$ II 152, 8; III 39, 27; 49, 30; $\pi\alpha\rho\alpha\beta\alpha\iota\eta$ III 64, 1; $\tau\tilde{\omega}\iota$ $\omicron\phi\theta\alpha\lambda\mu\tilde{\omega}$ (statt $\tau\acute{\omega}$ $\omicron\phi\theta\alpha\lambda\mu\acute{\omega}$) II 272, 12; 398, 22; $\tau\tilde{\omega}\iota$ $\mu\eta\rho\tilde{\omega}\iota$ (statt $\tau\acute{\omega}$ $\mu\eta\rho\acute{\omega}$) III 22, 15; $\pi\epsilon\rho\alpha\iota\tau\acute{\epsilon}\rho\omega\iota$ II 298, 26; 364, 4 f; $\tilde{\omega}\iota$ (statt $\acute{\omega}$) II 314, 2; $\lambda\acute{\omicron}\sigma\tau\omega\iota$ (statt $\lambda\acute{\omicron}\sigma\tau\omega$) II 344, 23; $\tilde{\omega}\iota$ (statt $\acute{\omega}$) II 354, 19; $\acute{\epsilon}\pi\eta\rho\mu\acute{\epsilon}\nu\omicron\iota$ III 69, 12.

5. Bewegliches ς und ν . Oft steht οὕτως und ν $\epsilon\phi\epsilon\lambda\kappa\nu\sigma\tau\iota\kappa\acute{\omicron}\nu$ auch vor Consonanten, regelmäßig vor Vocalen.

6. γ in $\gamma\acute{\iota}\gamma\nu\omicron\mu\alpha\iota$ und $\gamma\iota\gamma\nu\acute{\omicron}\sigma\kappa\omega$. Die Formen mit und ohne γ wechseln in der Handschrift; die Ausgabe gibt die Formen ohne Änderung wieder.

7. $\epsilon\nu$ und $\eta\nu$ als Augment. Auch hierin folgt die Ausgabe der Handschrift, in der Formen beider Art vorkommen.

8. Einfache Consonanten statt doppelter und doppelte statt einfacher. Es finden sich folgende Formen: a) $\delta\epsilon\beta\acute{\omega}\rho\alpha$ II 70, 23; $\mu\alpha\lambda\acute{\omicron}\nu$ II 12, 17; $\acute{\epsilon}\pi\acute{\epsilon}\tau\epsilon\lambda\epsilon$ II 67, 14; $\acute{\pi}\acute{\alpha}\mu\pi\omicron\lambda\omicron\iota$ II 125, 9; $\pi\alpha\lambda\alpha\kappa\acute{\iota}\sigma\iota\nu$ II 189, 21; $\acute{\alpha}\nu\tau\iota\kappa\alpha\tau\alpha\lambda\acute{\alpha}\sigma\sigma\epsilon\sigma\theta\alpha\iota$ II 261, 13; $\mu\epsilon\lambda\acute{\epsilon}\tau\omega$ II 279, 18; $\beta\alpha\lambda\acute{\alpha}\nu\tau\iota\omicron\nu$ II 299, 4; $\acute{\alpha}\pi\alpha\lambda\acute{\alpha}\sigma\sigma\omega\nu$ III 142, 11; $\mu\epsilon\mu\iota\alpha\mu\acute{\epsilon}\nu\omicron\nu$ II 207, 15; $\epsilon\upsilon\gamma\acute{\alpha}\mu\omega\nu$ II 442, 4; $\acute{\epsilon}\gamma\acute{\epsilon}\nu\eta\sigma\alpha\nu$ und ähnliche Formen II 24, 20; 129, 13; 141, 3; 448, 8; $\kappa\alpha\tau\alpha\rho\eta\gamma\eta\nu\eta\nu\tau\alpha\iota$ und ähnliche Formen ohne Verdoppelung des ρ in der Zusammensetzung II 24, 10; 32, 15; 179, 7; 262, 25; 314, 14; 334, 10. 13; III 44, 31; 69, 11; $\kappa\alpha\sigma\iota\alpha\nu\tilde{\omega}\iota$ II 64, 23; $\acute{\epsilon}\lambda\iota\sigma\alpha\iota\omicron\varsigma$ und $\acute{\epsilon}\lambda\iota\sigma\alpha\iota\omicron\nu$ II 73, 16. 19; 74, 8 (dagegen $\acute{\epsilon}\lambda\iota\sigma\sigma\alpha\iota\omicron\varsigma$ (- $\omicron\nu$) II 84, 12; 294, 33); $\tau\epsilon\lambda\mu\eta\sigma\acute{\omicron}\nu$ II 83, 18; $\lambda\epsilon\upsilon\sigma\epsilon$ II 335, 25; $\kappa\rho\omicron\sigma\omega\tau\omicron\iota\varsigma$ II 478, 5.

b) $\beta\eta\rho\acute{\upsilon}\tau\tau\iota\omicron\varsigma$ II 47, 6; $\lambda\acute{\alpha}\sigma\sigma\omicron\varsigma$ II 51, 5; $\delta\epsilon\beta\acute{\omega}\rho\alpha$ II 70, 23; $\delta\omicron\mu\iota\tau\iota\alpha\nu\acute{\omicron}\varsigma$ II 89, 15. 27; $\tau\iota\theta\alpha\sigma\sigma\epsilon\upsilon\epsilon\iota$ und ähnliche Formen II 132, 22; 163, 7; 266, 13; 457, 15; $\kappa\rho\alpha\tau\acute{\upsilon}\lambda\lambda\omega\iota$ II 203, 5; $\theta\epsilon\omicron\epsilon\iota\kappa\acute{\epsilon}\lambda\lambda\omicron\upsilon\varsigma$ II 324, 17; $\phi\omicron\kappa\nu\lambda\lambda\acute{\iota}\delta\eta\varsigma$ II 412, 14; $\tau\epsilon\tau\rho\upsilon\mu\acute{\epsilon}\nu\eta\nu$ II 444, 20; $\pi\epsilon\rho\iota\epsilon\lambda\eta\mu\acute{\epsilon}\nu\omicron\nu$ III 18, 4.

9. Vertauschung von Vocalen. a) $\alpha\iota$ statt ϵ : $\acute{\alpha}\nu\alpha\acute{\iota}\delta\eta\nu$ II 36, 2; 189, 6; 190, 8; 207, 25; 215, 2; 249, 20; 334, 9; 339, 6; 364, 23;

λνγκαῖα II 66, 21; αἰσθῆρ II 77, 13; ἀρισταίας II 82, 24; ἐχραιμέτιζεν und ähnliche Formen II 243, 17; 244, 29; 253, 28; 321, 13; κῆρναί II 258, 19.

b) ε statt αι: τελεντέον II 133, 21; ἐρέσεις II 276, 8; ἐνικτῆρα II 341, 7; ἐπιρρένων II 359, 3; δωδεκατέον II 395, 22; τεταρτέους II 397, 11. 16; ἐροίμην II 443, 19 L*.

c) ει statt η: πλήρεις II 131, 20; 176, 10; 406, 4; ἀτελείς II 480, 7; συγγενεῖ III 26, 13; αἰτεῖται III 32, 19; θηριώδεις III 82, 19.

d) ει statt ι: παιδεῖαι (statt παιδιᾶ) II 14, 22; ἀνεδειφῆσατε II 16, 1; θέσπειον II 24, 6; ἡδέιους II 32, 8; φανείας II 81, 15; 86, 18; ἔλλειπῆ II 138, 24; ἀποτείνειν und ἐκτείνειν II 191, 11; III 27, 4; ἐρείδων II 202, 3; φιλονεικίαν und ähnliche Formen II 225, 9; 240, 19; 330, 27; III 11, 7; 80, 24; μέτειμεν II 249, 7; θειασώτην II 279, 7; κυνογάμεια II 302, 11; ἀηδείας II 372, 12; πάρειός II 412, 3; ἡγεμονίαν II 417, 7; περιχρεϊόμενον II 492, 2; ἐρίπεια III 17, 2; οἰκείας III 21, 18.

e) ει statt υ: κατακλεισμοῦ II 78, 19.

f) η statt ει: δυσωπήσθωσαν II 163, 1; ὀλέτηρα II 358, 1; διηδεῖς II 490, 18.

g) η statt ι: ἐσωφρόνησε II 21, 12; κητινὺς II 40, 17; ἴσῃν (statt ἴσιν) II 68, 19; μηχαῖον II 73, 4; χρηστοῦ und ähnliche Formen II 78, 14; 217, 3; III 109, 5; μῆδαν II 81, 15; ἀφροδῆσια II 179, 7; ἡσίδωρος II 196, 1; ἀπαρτήσα II 196, 10; ἀκονητὶ II 243, 5; ἀρτεμησία II 302, 9; μήτραις II 434, 11.

h) η statt υ: ἀμφιλήτον II 82, 10; μεσενθῆν II 502, 24.

i) ι statt ει: πίσμα II 14, 7; πιστέον II 124, 13; 214, 32; 382, 3; ἐξεθίαζεν II 144, 16; ποσιδώνιος II 183, 10; ἀνοικίαις II 192, 23; βασιλίδον und βασιλιδιανῶν II 195, 5; 196, 18; χαμαυτοπία II 208, 25; ἱματ' II 311, 4; κίον II 346, 10; ἀμίλκτοι II 411, 2; ἰάμβιον und ἰαμβίους II 427, 21; 430, 15; πῖσανδρος II 442, 5; μορμολύνια II 472, 2; ἀντολεξὶ II 496, 27; ἐρίπεια III 17, 2; ἐξακαλαρρίταο III 19, 18; εὐπίστος III 26, 27.

Außerdem in den Bildungssilben der Substantiva und Adiectiva auf εἰος, εἰα und εἶα, εἰον: τερθρίαί II 15, 2; ἐπικούριος in allen Fällen (nur ἐπικούρεα II 302, 4); πνθαγόριος in allen Fällen; μῆδά II 49, 11; ἐπιγαμβρίας II 77, 26; χρυσίων und χρύσια II 179, 2; 414, 16; ἀλεξανδρίας II 197, 19; καρποκρατίον II 200, 13; εἰδωλολατρία II 507, 14 f; III 24, 21 (-εἶα z. B. II 237, 10); ἀριμάσπειοι II 325, 3; βορίους, βόρια, βόριον II 349, 15. 16; 417, 5; ἀτλάντιον II 350, 13; κύνιον II 401, 13; αἰάχιον II 438, 6; δευκαλιωνίας II 443, 10; κώνιον II 508, 13.

k) ι statt εν: ἐπισκιάζων II 244, 15.

l) *ι* statt *η*: *χριστομαθίας* II 12, 1; *κυβερνίτην* (-ης) II 53, 17; 141, 6; 169, 3 (L*); *φιμονόην* II 69, 7; *μαγνιτών* II 82, 1. 3; *φυλο-
κρινιτικῆς* II 132, 4; *πλουτίση* II 144, 29; *τριχὺς* II 250, 8; *διναίριον*
II 264, 20; *ἀλκίστιδος* II 301, 20; *λαμψακινή*, -οῦ II 302, 3. 4; *ύδρι-
ναμένη* II 311, 4; *ἐπίβολος* II 323, 3; *ἐπιβόλον* II 470, 6; *μιλίστους* II
359, 2; *ἔχρισεν* II 444, 17; *ἐπίσφινον* II 491, 28; *κιφῆνα* III 19, 20;
χρίσεως III 28, 20; *ἐπιφιμίζονται* III 54, 6; *ζητιτικῆς* III 146, 7.

m) *ο* statt *ω*: *δότε* II 50, 22; *κέρκοπος* II 81, 12; *δμονύμωι* II
103, 18; *ποικιλότατον* II 250, 21; *διακομωιδῶν* II 268, 16; *σιωπό-
μενον* II 401, 1; *φοκνλλίδης* II 412, 14 L*; *πολονυμένοις* II 431, 18;
σιμονίδης II 432, 8; *θεσπροτῶν* II 442, 5; *σοφρονικὸς* II 471, 13;
ἀνειδολοποιῶν II 507, 11; *ἐξολέστατος* II 507, 22; *χορήσας* II 516, 24.

n) *οι* statt *υ*: *ἐτοιμολογοῦντα* und *ἐτοιμολογεῖν* II 170, 23; 311,
17 (richtig — *υ* — 311, 20); *ποιτίνη* II 438, 14; *λοιμαντικὸν* III 25, 19.

ο) *υ* statt *οι*: *πεφυτηκέαι* II 33, 14; *φλυτὺς* und *φλυοῦ* II 46, 2;
491, 19 (richtig 491, 32); *πύμνας* II 162, 15; *μυράων* II 440, 21 L*.

p) *ω* statt *ο*: *ῶφῶν* II 16, 2; *ἀτιμωτάτης* II 33, 14; *σκιροφωριῶ-
νος* II 67, 15; *ἰάσωνα* II 67, 22; *φιλόχωρος* (-ον) II 73, 23; 83, 23;
443, 9; *σοφωνίας* II 76, 5; 84, 13; *ἐγκύμωνι* II 228, 23; *σανρωμάτιδας*
II 276, 19; *νέων* II 298, 4; *πανδίωρος* II 343, 1; *βρωμίον* II 359, 17;
αἶθωπα II 359, 17. 20 L*; *ὀρθώτερον* II 379, 2; *γηρωτροφία* II 438,
9; *ἱστορικὸι* II 443, 5; *παραδοξώτερον* III 18, 5.

10. Krasis. Gewöhnlich fehlt die Koronis, z. B. bei *κακείνος* II
146, 5; *τούμπαιιν* II 190, 1; *προουργαίτερον* II 193, 13; *τούννομα* II
197, 19; III 3, 6; 82, 5; 87, 19; *καγὼ* II 227, 2; *τουπίσω* II 276, 21;
ταυτὸ II 284, 19; *κακπονεῖν* II 303, 21; *κακεῖθεν* II 378, 15; 460, 28;
κακ II 479, 25. Doch steht auch *κᾰκείνου* und *κᾰκείνο* II 395, 13.
Statt *κᾰν* = *καὶ ἐν* steht häufig *κᾶν* (z. B. II 137, 4) oder *κ'ᾶν* (z. B. II
143, 26); andererseits steht *κᾶν* (z. B. II 55, 22) und *κ'ᾶν* (z. B. II
159, 21) auch statt *κᾶν* = *καὶ ἐὰν*.

11. Spiritus. a) Bei *α*: *ἄβραᾶμ* wechselt fortwährend mit *ἄβραᾶμ*,
doch ist das erstere häufiger. II 331. 3 steht *ἄβραᾶμ*, II 402, 18 *ἄβρα-
μον*. Außerdem ist zu erwähnen: *ἀγήτωρ* II 476, 3; *ἄιδον* II 268, 15;
αἰρεῖται II 54, 21; *ἀλοῶντα* II 164, 5; *ἄμασίας* II 74, 25; *ἄμέρας* II
393, 17; *ἄσσα* II 312, 15; *αὐτως* II 425, 4. Von *αὐτός* stehen viele
Formen mit Spiritus lenis, wo wir Spiritus asper erwarteten¹, z. B. II
6, 9; 88, 20; 104, 3; 180, 23; 217, 16; 279, 12; 310, 12; 330, 2; 365,
14; 369, 28; 371, 14; 381, 15; 399, 6; 412, 12; 440, 5; 481, 21; 507, 6;

1) Im textkritischen Apparat sind nur einzelne der in Betracht kommenden
Stellen angeführt; vgl. Einl. des I. Bds. S. XXXVI¹.

516, 1 L*; 517, 16; III 6, 15; 25, 16; 32, 5. 7; 61, 1. Selten steht *αὐτοῦ* statt *αὐτοῦ*, z. B. II 490, 16. Oft fehlt der Spiritus gerade bei Formen von *αὐτός*.

b) Bei ε: *ἔδρα* (statt *ἔδρα*) II 275, 23; *εἰλουμένων* II 318, 2; *εἰργον* II 348, 1; *εἰσάμενοι* II 344, 15; *ἐκτικῇ* II 470, 17; *ἔλενος* II 83, 10; *ἐλιγμῶι* II 475, 20; *ἐλιγμοῖς* II 46, 12; *ἐλίσσας* II 73, 16; *ἐλίσσει* II 425, 6; *ἐλώδους* II 94, 8; *ἐξάμηνον* II 340, 2; *ἐρέσεις* (statt *αἰρέσεις*) II 276, 8; *ἔρκος* II 505, 13; *ἐρμιππος* II 47, 7; *ἐροίμην* (statt *αἰροίμην*) II 443, 19 L*; *ἐστιάσεως* II 481, 30; *ἐστιωμένας* III 10, 13; *ἐστῶσα* II 94, 9; *ἐτοιμολογοῦντα* II 170, 23; *ἐτοιμολογεῖν* II 311, 17; *ἐτυμολογητέον* II 311, 20; *εὐδων* II 310, 23 (*εὐδοντος* ohne Spir. ebenda); *ἔψεται* II 320, 6.

c) Bei η: *ἡνίχθαι* II 381, 26; *ἡμαρ* II 253, 24; 397, 22; 398, 1. 5; 414, 12; *ἡρει* (statt *ἡρει*) II 442, 14; *ἡρης* II 102, 24; *ἡρίλλον* und *ἡριλλος* II 183, 16. 17; *ἡσίδωρος* II 196, 1; *ἡσο* II 335, 22; *ἡφαιστοτεύκτον* II 428, 19; *ἡχή* II 447, 25.

d) Bei ι: *ἱεξεκλήλ* II 77, 7; *ἱμένων* II 477, 32; *ἱεται* II 312, 23; *ἱεχωνίας* II 76, 9; *ἱμείρει* II 427, 17; *ἱστέον* III 60, 2; *ἱστρον* II 355, 17.

e) Bei ο: *όξιον* II 75, 4; *οἶμον* II 268, 14; *οἶος* (-ον) II 317, 19; 404, 17; *οῶι* II 420, 26; *όκτώ*, *όγδοος*, *όγδοήκοντα* und ähnliche Formen in fast allen Fällen; *όκτώ* nur II 473, 31; *όμόσαι* II 391, 21; III 37, 20; *όμομοκῶς* II 219, 21; *όρκον* III 38, 14; *οὗς* II 35, 31; *όφρα* II 103, 1; 394, 11.

f) Bei ω: *ώση* II 75, 5; *ῶι* (statt *ῶ*) II 354, 19.

12) Accent. Die Enklitika werfen ihren Accent auch auf vorhergehendes Paroxytonon zurück, z. B. *ἔργόν ἐστιν, ὅπερ ἐστι, ἄλλό τι, ὅποι ποτ'*. Andererseits behalten sie oft den Accent nach Proparoxytonon und Properispomenon, z. B. *ἀπόστολος φησὶ, τοιοῦτον φημὶ*. Erwähnt sei hier auch *οὔτι* II 69, 16; *αἶδε* und *τοιαῖδε* II 381, 23; 441, 24.

Die Fehler im Accent der einzelnen Wörter zeigen, daß der Schreiber der Handschrift oder sein Vorgänger wenig Gefühl für die Quantität der Silben hatte, mit den Regeln der Grammatiker über den Accent der Nominal- und Verbalformen wenig vertraut war und auf den Sinn des Textes, den er schrieb, wenig achtete.

Es lassen sich folgende Fehlergruppen unterscheiden:

a) Das Wort ist Properispomenon bei kurzer Endsilbe, obwohl die Paenultima kurz ist: *λίτων* II 16, 13; 37, 16; 69, 8; 340, 27; *ἴσος* (-ον, -οι, -α) II 21, 11; 198, 4; 257, 21; 345, 13. 17; 389, 14; 440, 9. 10; 446, 18; 502, 26; III 11, 24; 15, 6; 76, 19 (dagegen falsch *ἴσον* II 206, 27); *πίσων* II 24, 22; *ἐχθῶσι* II 27, 17; *σφίσι(ν)* II 37, 17; 88, 16;

89, 1; 92, 15; 99, 12 und öfter (dagegen auch *σφίσιν* z. B. II 106, 11; 429, 9); *τίτον(-ος)* II 37, 24; 89, 15. 27; 304, 26; *ἐγκρινᾶναι* II 116, 28; *προαποδεικνύντος* II 117, 17 f; *φῶντες(-τα)* II 23, 1; 157, 17; *φᾶναι* II 170, 23; 208, 16; 221, 8; 264, 1; 286, 12; 387, 9; 450, 4; 466, 6; 509, 28; III 48, 24; *κῦνα(ς)* II 171, 17; 452, 3; *τεθνᾶναι* II 204, 2; *γῦναι* II 272, 26; *ἀποκτεινύντος* II 282, 22; *δεικνύντες* und *δεικνύντος* II 288, 28; 319, 11; III 68, 7; *ἐξαναδύντες* II 311, 15; *μῦες* II 355, 24; *μίτον* II 360, 12; *φᾶσθαι* II 366, 1; *πίθον* II 369, 14; *πτίλον* II 401, 13; *δία* II 415, 20. 22; 418, 23; 476, 2; III 23, 13; *μῦρον* II 510, 30; III 100, 19; *δῦνῦναι* III 38, 10. 11.

b) Das Wort ist Properispomenon bei langer Paenultima, obwohl die letzte Silbe lang ist: *ἄστεϊα* II 32, 7; *βοῦττα* II 46, 5; *ὑποβεβηκῆας* II 52, 18; *ἀναγκαῖα* II 64, 3; 478, 1; III 145, 25; *ἄκταῖα* II 66, 15; *ἐρυθραῖα* II 69, 24; *ἰωσαβαῖα* II 73, 15; *πατρῶϊαν* II 87, 13; *γαῖδραν* II 147, 14; *ὀποῖα(ν)* II 189, 6; 208, 14; III 81, 23; *ὅμοια* II 379, 23; 483, 16; *ἐκεῖνα* II 404, 10; *ποῖα(ν)* II 330, 25; 430, 16; *ἀνδρεῖα* II 469, 24; *οἶα* II 512, 17; *οἰκείαν* III 153, 28. Verwechslung mit dem Infinitiv Aor. liegt vor bei den Optativen: *χωρῆσαι* II 117, 7; *λαλῆσαι* II 123, 16; *βιῶσαι* II 214, 18; *ἐθελῆσαι* II 312, 30; *ἀσθενῆσαι* II 455, 29; *ἀναζωπυρῆσαι* II 490, 21; *ποιῆσαι* II 513, 30; *ἀναμειναι* III 29, 10; *ὀκνῆσαι* III 65, 1.

c) Das Wort ist Paroxytonon bei kurzer Endsilbe, obwohl die Paenultima lang ist: *σφραγίσιν* II 17, 9; *σειρήνας* II 32, 10; *σαρμάναι* II 45, 27; *ἄπισ(-ιν)* II 48, 13; 68, 20. 24. 27; *ἰππώνας* II 51, 9; *κροτωνιάτιν* II 52, 13; *κωλύον* II 53, 14. 21. 24; 54, 11; *ἴσιν* II 68, 13 (*ἴσιν* II 68, 19); *ἀκαρνάσιν* II 83, 21; *στύλος(-ον)* II 101, 16; 102, 4. 10. 12. 16. 17. 18; *δάτις* II 102, 1; *τραπεζίται* II 109, 13; *τύφος(-ον)* II 141, 14; III 74, 6; *μεταπίπτον* II 152, 32; *εὐθεία(ν)* II 153, 26; 186, 2; 262, 21; *λύε* II 154, 9; *θλίψις(-ιν)* II 169, 13; 257, 28; *σύκα* II 250, 25; 251, 5; *ἐποπίπτον* II 303, 15; *κηλίδας* II 336, 19; *σκάνος* II 344, 21; *πλατεῖαν* II 346, 7; *ιδρύσθαι* II 351, 15; 388, 12; III 21, 15; *ἱβις* II 355, 5; *καρίδας* II 358, 5; *μύθοι* II 365, 18; *παιάσιν* II 372, 4; *θύε* II 407, 6; *φάρος* II 459, 4; *στύψις* II 484, 7; *βρίθον* II 498, 26; *θράκες* III 16, 6; *σκόλα* III 17, 1; *θύλαξ* III 18, 2; *δάδας* III 19, 5; *φύλ'* III 23, 15; *κλυκείαν* (statt *γλυκείαν*) III 23, 2; *ταχεία* III 41, 25; *αὔσον* III 86, 20; *ψύξις* III 100, 15; *κράσις(-ιν)* III 112, 8. 13. 14; *μίξις* III 112, 10. Verwechslung mit dem Optativ Aor. liegt vor bei den Infinitiven: *ἐκδανείσαι* II 4, 15; *θηράσαι* II 23, 13; *κωλύσαι* II 53, 19; 54, 1; *ἑάσαι* II 55, 23; *χρίσαι* II 78, 12; *καταλύσαι* II 79, 18; 225, 4; *κηρύξαι* II 90, 10. 11; 136, 11; *εὐθύναι* II 116, 16; *ἀρτύσαι* II 146, 16; *στύψαι* II 146, 16; *κατισχύσαι* II 171, 13; *καταγυράσαι* II 208, 1;

πράξει II 303, 4; 466, 19; ἀποροῖναι II 333, 10; ἀνακύναι II 487, 20; ὑγιάναι III 64, 14; ähnlich διαδράναι III 15, 12.

d) Das Wort ist Perispomenon statt Oxytonon: ποῦς II 17, 34; 114, 27; 115, 1 (ποὺς z. B. II 457, 28); ἀλκμᾶν II 51, 6; ἁμαρτῶν II 70, 23; 71, 4. 9f; ἐβρῶν II 71, 7; ἀβατθᾶν II 71, 8 (-άν II 71, 6); δᾶν II 71, 12; ἰωᾶς II 73, 15. 17 (ἰωᾶς II 70, 25; ἰωὰν II 74, 25); νεῶ II 80, 27; πᾶν (= Πάν) II 124, 4; ὁσφῦν III 22, 16; ἦν (statt ἦν) III 63, 15. Hierher gehört auch die Schreibweise ἰχθῦς(-ῦν) II 149, 4; 354, 17; 441, 8; ἐμποδῶν und ἐκποδῶν II 11, 17; 35, 21; 333, 9 u. oft.

e) Das Wort ist Oxytonon statt Perispomenon: ἰωφών II 16, 2; σνκῆ II 24, 12; κλεοφῶν II 82, 15; χαλκονὺς II 261, 5; ἀπλὴν II 268, 14; χρυσὰ II 354, 29; μὶν II 387, 8; ἀργυρὰν II 391, 4; χρυσὰς und πορφυρὰς II 406, 12; γὰς II 391, 17; ᾶς II 404, 10; σφὰς III 67, 2; 140, 7 u. öfter. Hierher gehört auch ῆ oder ῆ statt ῆ oder ῆ. Die Wörtchen ῆ, ῆ, ῆ, ῆ, ῆ sind überhaupt fortwährend vertauscht.

f) Das Wort ist auf einer falschen Silbe betont, besonders häufig bei Eigennamen oder unter dem Einfluß eines gleichlautenden, aber anders betonten Wortes: καλλιχθῦς II 12, 11; προπαίδεια(-αν) II 17, 33; 24, 8; 63, 9; 64, 4; 463, 5; 479, 4 (richtig II 21, 19); ὀλυμπιάς II 33, 21; 85, 11; ἰλλύριοι II 49, 4; ἡμέραιος II 51, 6; μνηεῖν II 54, 2; αἰγιάλεως II 66, 7; γοθολιά II 73, 13; λαγοῦ II 79, 29; τιμαῖος(-ον) II 83, 24; 103, 29 (τίμαιος II 86, 19); γάλεον II 83, 18; κρεμᾶσθαι II 150, 25; γαμόν II 190, 17; γενέτης II 195, 7. 9 (L*). 11 (L*); 258, 22; 428, 15; 480, 4; καθαίρων II 199, 15; παραδιδόσθαι II 218, 22; ἄστυλον II 219, 19; ἡμέραιον II 219, 19; οὔκουν II 251, 23; μολῆ II 270, 16; δήμελον II 274, 6; ἀρεῖον II 277, 12; τελεσίλλαν II 302, 18; χαριεντῶς II 304, 26; νοῦμας II 330, 30; ἦχους II 331, 10; κένεον II 333, 12; κύνειν II 335, 16; III 82, 29; θάλλων II 356, 15. 17; συνίωμεν II 361, 21; πτύχαις II 369, 26; 376, 18; φιλαληθῆ II 370, 20; παράβητε II 375, 9; ὑπὸ (statt ὑπο) II 376, 17; σαρκίνον II 415, 5; κερκηρύξαι II 430, 18 (L*); οἰκοῦρος II 438, 6; ἑλλανικὸς(-οῦ) II 443, 8. 10; ἥχει II 448, 6; ἀποθάνη II 451, 1; εὐθύναν II 508, 6; ὑέλον II 508, 26; ἀφίστηται II 510, 1; φιλαληθῶς II 511, 6 (L*); διατραγῆι III 17, 9; προῖσθαι III 17, 17; πώλωι (statt πωλῶ) III 18, 15; φώτων III 19, 16; ἀντίκυραν III 19, 20; περιρράναι III 20, 3; χαριεντῶς III 22, 10f; βίους III 39, 14; ἀμυγδαλὴν III 70, 13 (ohne Accent III 70, 10); ὁμοέθνεσί III 81, 19.

Durch Verwechslung verursachte Fehler sind auch τοῦ statt του II 11, 9; τῶι statt τωι II 391, 13; εἴτ' statt εἴτ' II 206, 14; ἄρ' statt ἄρ' II 517, 16; III 81, 11; 82, 6; ἄρα statt ἄρα 86, 10.

13. Eigennamen. Einige Eigennamen verdienen noch besondere

Erwähnung: über den Wechsel zwischen ἀβραὰμ und ἑβραὰμ vgl. oben unter 11 a); βραχμάνες steht II 42, 22; βραχμάναι II 45, 27; 223, 25; βραχμάνων II 44, 10; 46, 23; θάλης II 34, 14; 37, 19; 41, 27; 389, 19; θαλῆς II 39, 21; θαλοῦ II 38, 18; 39, 5. 16; 80, 13; θάλητος II 389, 17; θαλεῖ II 80, 14; θαλῆι II 119, 33; θαλην (ohne Accent) II 40, 1; 41, 9; θάλητα II 460, 25; μονσῆς wechselt beständig mit μωσῆς (die Ausgabe folgt hierin stets der Handschrift); statt σολομών, das II 61, 5; 72, 3. 4; 124, 12; 252, 10 steht, kommt häufig σαλομών vor: II 8, 5; 18, 5; 23, 16; 71, 29; 338, 8; 374, 24; 375, 5; 462, 3; 487, 1; 489, 7; 492, 12; 502, 8; 507, 5; III 74, 5; σαλαμών steht II 3, 16; σολομῶνος (-ι, -α) steht II 72, 6. 16 (zweimal). 18. 23; 73, 19. 22; 74, 11; 80, 20. 24; III 152, 5; σολόμωνα II 72, 20; σολομῶντος (-ι, -α) II 75, 18; 80, 26; 116, 12; 125, 19; 126, 6; 150, 19; σαλομῶντος II 478, 29.

B. Verzeichnis der Stellen des III. Bandes, die auf Grund von L von der Ausgabe Dindorfs abweichen.

Wie in der Einleitung des II. Bandes seien auch hier die Stellen aufgezeichnet, an denen die neue Ausgabe auf Grund der Handschrift von Dindorfs Ausgabe abweicht. Wie dort bedeutet »Di« auch hier, daß Dindorf die betr. Lesart als in L stehend angibt oder — ohne Angabe über die Lesart der Handschrift — in seinem Text bietet.

- 14, 5 ἀπάσης L πάσης Di
- 17, 8 διορύξει L διορίζη Di
- 24, 16 τεθρυλλήκασι L τεθρυλλήκασι Di
- 30, 3 τε L < Di
- 30, 29 ἐνάτην L ἐννάτην Di
- 35, 19 ὁ L < Di
- 52, 3 καὶ L < Di
- 52, 22 γὰρ L μὲν Di (Vi)
- 58, 28 ἐμβλέψης L ἐμβλέψῃ Di
- 59, 4 ἰέμενος L (wie Po) ἰέμενος Di
- 61, 27 οὐ L < Di
- 62, 24 ὅπως τι οὖν L ὅπως τις οὖν Di
- 63, 2 μονὴν L μόνην Di
- 69, 20 πολυθρυλλήτου L πολυθρυλλήτου Di
- 72, 35 ἐπεχέτω L ἐπεχέτω Di
- 73, 28 ἡμῶν L ἡμῖν Di
- 76, 25 ἐγκρατιτῶν L ἐγκρατιτῶν Di
- 80, 5 οἷς L οὓς Di

- 80, 10 ἀνοιγέσεται L ἀνοιγήσεται ὑμῖν Di
 80, 18 f οὐχὶ δὲ ἐρευνήσασθαι· οὐχὶ δὲ διερευνήσασθαι L οὐχὶ
 δὲ διερευνήσασθαι Di (wie Vi, in dem ἐρευνήσασθαι· οὐχὶ
 δὲ ausgefallen ist)
 84, 25 οἰκείων L οἰκείον Di
 87, 12 αὐτῶν L αὐτῶν Di
 92, 4 τὰ L < Di
 92, 12 ἐν³ L < Di
 106, 10 ὑμῶν L ἡμῶν Di
 106, 22 εἶπεν L εἶπον Di
 108, 14 τόποι L < Di
 110, 14 διάφορα αὐτῶν L διαφορὰ αὐτῶ Di
 110, 28 ἄγγελοι L (wie Vi) ἄγγελον Di
 117, 9 ἀνωνομαστον (sic) L ἂν ὠνόμαστον Di
 124, 17 σπέρμα L < Di
 125, 13 τῆς L < Di
 137, 5 ὕδατα L < Di
 146, 16 δὲ L < Di
 149, 10 f καὶ τὸ »ἀνέστη κύριος« L < Di
 150, 3 f ἀπροσπαθῶς διοικεῖν L ἀπροσπαθῶς διοικεῖσθαι Di
 150, 5 τῆς L γῆς Di
 151, 2 προγινώσκοντος L παραγινώσκοντος Di
 151, 5 καὶ L < Di
 152, 25 οὐκ L καὶ οὐκ Di
 152, 25 αὐτοῦ L αὐτοῦ τὸν αὐτοῦ διδάσκαλον Di (vgl. die zu
 S. 153, 1 erwähnte junge Randbemerkung).

C. Bemerkungen zu Quis dives salvetur.

Da sich mir bei der Bearbeitung der Schrift einige Fragen über die Lesarten der HS Q—III—19 (= S) ergaben und ich gern auch in diesem Teile der Ausgabe auf eigener Collation fußen wollte, erbat ich von der Kirchenväter-Commission zuletzt doch die Vermittelung einer Photographie des unsere Homilie enthaltenden Teiles der HS. Da diese Photographie von Eleuterio Monero in vorzüglicher Weise hergestellt wurde, glaube ich jetzt in allen Einzelheiten Zuverlässiges bieten zu können.

Die Collation Barnards in seiner Ausgabe erwies sich als sehr sorgfältig und hat mich selbst vor manchen Versehen bewahrt. Auf Grund der neuen Collation waren im Text nur drei unwesentliche

Änderungen nötig: S. 160, 21 κυρίου statt σωτήρος; 182, 17 τὸ βλέπόμενον statt βλέπόμενον; 186, 16 τε statt δέ. 181, 27 steht φουλασόμενον, das Barnard aus Sac. Par. entnahm, auch in S; 181, 16 hat S σπεισον, 185, 10 αἰώνων. Außerdem hat Barnard einige Orthographica (161, 9 μέλλει, 167, 4 ἐλλαχίστων, 184, 17 θρόμμα) und die im Apparat zu 169, 1 f; 172, 3; 174, 10. 32; 181, 6; 182, 3; 189, 3 aufgeführten Correcturen der HS nicht erwähnt.

Unrichtig ist Barnards Angabe, daß unsere Schrift in S die Überschrift *ὁμιλία* trage. Dies Wort gehört vielmehr als Unterschrift zum Vorhergehenden. Klostermann hat es in seiner Ausgabe der Jeremiahomilien des Origenes S. 194, 19 fraglich gelassen, ob das Wort Unterschrift der letzten Jeremiahomilie oder Überschrift des Folgenden ist. Aber sowohl nach dem sonstigen Brauch der HS (vgl. z. B. bei Klostermann S. 85, 12; 101, 22; 105, 24; 125, 6; 131, 8; 142, 27; 150, 16; 176, 6) als nach der Art, wie *ὁμιλία* durch eine Schlußverzierung an das Vorhergehende angeschlossen und durch breiten Zwischenraum vom Folgenden getrennt ist, scheint mir ein Zweifel nicht möglich zu sein. Es fehlt nur die Zahl der Origeneshomilie, was vielleicht damit zusammenhängt, daß die Zählung durch die Lücke am Schluß der 18. Homilie in Verwirrung geraten war. Handschriftlich ist also unsere Schrift nicht als Homilie bezeugt.

Wo ich Lesarten aus der Abschrift von S in Vatic. 623 (= V) mitteile, tue ich es auf Grund eigener, im Jahr 1894 gefertigter Collocation.

Über die Orthographie der HS S bemerke ich folgendes:

1. Abkürzungen. Die HS verwendet häufig, aber durchaus nicht immer die tachygraphischen Abkürzungen der Endungen (seltener auch einzelner Vocale); sie bietet aber hierin keine bemerkenswerten Formen.

2. Worttrennung. Die Worttrennung ist im ganzen richtig durchgeführt; doch finden sich häufig *μὴ δέ*, *μὴ δεις*, *μὴ δὲ μία* (178, 7), *μὴ δὲν*, *μὴ δενός*, *μὴ δαμῇ* (167, 1), *μὴκ ἔτι*, ähnlich ist auch *οὐδὲ νία* 171, 15. Falsch ist die Worttrennung in *κἂν ἰδρωῶτι* 161, 31, *ἂν ὁμολογημένοις* 163, 14, *τότ' ἦν ἄλλως* 166, 30, *ὅπως οὖν* und *ὅθεν οὖν* 167, 30 (dagegen *ὅστισοῦν* 175, 18), *διό* (statt *δι' ὃ*) 177, 27, *ἀλλ' ὅτι* (statt *ἄλλο τι*) 178, 12, *οὐκ οὖν* 164, 14; 178, 19; 180, 19; *ἐπιρρεῖ τὸν* (statt *ἐπίρρητον*) 185, 9.

3. Iota adscriptum ist teils gesetzt, teils weggelassen. Fälle wie *τῶι κόσμῳ* 160, 23 sind häufig; so fehlt das Iota auch in *σώζειν* (z. B. 171, 23), in *ῥᾶον* 160, 21, *εἰκῇ* 161, 20, *πατρῶον* 164, 2 u. ä.; dagegen *ἐνδότερωι* 177, 18.

4. Einfache Consonanten statt doppelter und doppelte

statt einfacher. Fehler derart sind: *πρόριζα* 167, 15; 179, 8; *μέλλει* 161, 9; *περιβεβλημένος* 161, 28; *ἀπορρεῖν* 166, 30; *ἐλλαχίστων* 167, 4; entsprechend 180, 4. 15; drei Consonanten statt zwei zeigt *θρέμμα* 184, 17.

5. Vertauschung von Vocalen: a) *αι* statt *ε*: *παιπαρὸν* 165, 7.

b) *ει* statt *ι*: *γνώσεις* 162, 4; *ἐκτείνοντες* 178, 12.

c) *ι* statt *ει*: *φιλοκερδίαν* 176, 6.

d) *ο* statt *ω*: *δοροφοροῦντες* 159, 4 f.

e) *οι* statt *υ*: *λοιμανομένης* 176, 8; *μοίωσι* 176, 11.

6. Krasis. Die Koronis fehlt, z. B. *τουναντίον* 161, 20; *τόννομα* 188, 8. Andererseits steht *γοῦν* 174, 27.

7. Spiritus. a) Bei *α*: Am häufigsten schwankt der Gebrauch des Spiritus bei den Formen von *αὐτός*, z. B. *αὐτῆς* 169, 19; *αὐτοῦ* 177, 8; 184, 4; 186, 11; *αὐτῶν* 183, 22.

b) Bei *ι*: *ἰλημ* und *ἰεριχώ* 178, 24.

c) Bei *οι*: *οίμωγαῖς* 190, 10.

d) Bei *ου*: *οὐ* statt *οῦ* 182, 19.

e) Bei *ω*: *ὦν* statt *ῶν* 173, 11; 178, 29.

8. Accent. Falsche Silben sind betont: *αὐθαδῶς* 161, 11; *προοῖδε* 164, 6; *ἐπιστῆται* 169, 25; *περιβλητός* 170, 31; *κατάπληγες* 172, 31; *ἐπιδίδοντας* 176, 31; *τίνα* (statt *τινὰ*) 178, 24; *ἄθροῦν* 184, 20; *ἐπαν-ρᾶσθαι* 185, 10. Quantitätsfehler sind: *τύπον* 160, 1; *ἄρα* 165, 25; 165, 23; 171, 29; *ἀπορρίψαι* 166, 25 f; *ρίψον* 175, 23 (wie oft in der späteren Gracität); *κατακλάσθαι* 167, 29; *ὑπακούσαι* 171, 17 f; *φρᾶσον* 175, 21; *δακρύσαι* 187, 13; *φθᾶσον* 187, 17; *ἰσχύον* 177, 13; *ἰσα* 179, 17; 189, 5; *σφραγίδα* 185, 12; 188, 18. Andere Fehler sind: *ἐχρήν* 160, 2; *ἦ ποῦ* (statt *ἡ ποῦ*) 163, 26; *γῆρας* 165, 4; *ποῦς* 175, 26; *εὔρεθῆς* (statt *εὔρεθῆς*) 187, 3. Abweichungen von dem gewöhnlichen Verfahren bei Enklitiken: *πηλίκόν τινα* 182, 20; *τρόπόν τινα* 183, 19; *εἶτα τί* 188, 21.

Ferner stelle ich im folgenden zusammen, an welchen Stellen die vorliegende Ausgabe auf Grund der Handschrift S von der Ausgabe Dindorfs abweicht. Hiebei gebe ich auch an, von wem die richtige Lesart schon früher durch Vermutung gefunden wurde. Namentlich Segaaars Vermutungen wurden mehrmals durch die Handschrift bestätigt. »Di« bedeutet die Angabe Dindorfs über die Lesart der Handschrift V.

159, 10 *γέρας* S (wie Combefis) *τέρας* Di

159, 11 *ὑποκείμενον* S *ὑποκείμενους* Di

159, 14 *προσεκπλήσσουσι* S *προσεμπλήσσουσι* Di

160, 5 *φαίνεται μακροῶ* S *δοκεῖ* Di

160, 13 *ἐλλαμπρυνόμενος* S *λαμπρυνόμενος* Di

160, 15 *συμμεμετρομένης* S *συμμεμετρομένη* Di

- 160, 16 *μονίμον* S *νομίμον* Di
 160, 21 *σωτήρος* S *κυρίου* Di (Barnard)
 161, 8 *ἀνήτων* S (wie Segaar) *ἀνοήτων* Di
 161, 16 *εἴθ' ὁπότεν μάθωσιν* S (wie Segaar) *εἴτ' ὑπὸ τανυμά-
τωσιν* Di
 161, 18 *προδεικνύναι* S *προσδεικνύναι* Di
 161, 19 *ἐπαύραιντο* S *ἐπαίραιντο* Di
 161, 27 *οὕτως* S *οὕτω* Di; ebenso 166, 19; 170, 28; 171, 18; 172,
13; 180, 31
 161, 28 *τῶν* S < Di
 162, 2 *αἱ* S < Di
 162, 5 *ἴν'* S *ἴνα* Di; ebenso 168, 5; 182, 13
 162, 5 *σάλπιγξ* S *σάλπιγγι* Di
 162, 10 *ἡμῖν* S *ὑμῖν* Di
 162, 20 *τί* S *τί ἀγαθόν* Di
 162, 21 *ἀγαθὸν λέγεις* S *λέγεις ἀγαθόν* Di
 162, 22 f *ψευδομαρτυρήσης* S + *μὴ ἀποστερήσης* Di
 162, 28 *ἔχων χρήματα πολλὰ καὶ ἀγρούς* S *πλούσιος ἔχων κτήματα
πολλὰ* Di
 163, 1 *εὐκόλως* S *εὐκολώτερον* Di
 163, 5 *δυνατόν* S + *πάντα γὰρ δυνατά ἐστι παρὰ τῷ θεῷ* Di
 163, 8 *εὐαγγελίου* S + *μου* Di
 163, 10 *ἔχειν* S < Di
 163, 11 *ἐν δὲ* S *πολλοὶ δὲ* Di
 163, 11 *οἱ πρῶτοι* S *πρῶτοι* Di
 163, 14 *ἂν ὁμολογημένοις* S *ἀνομολογουμένως* Di
 164, 4 *ὑπὲρ* S *περὶ* Di
 164, 6 *προοῖδε* S *προεῖδε* Di
 164, 17 *ἐστὶ* S < Di
 164, 22 *ἐξομοίωσις* S (wie Combefis) *ἐξομοίαις* Di
 164, 28 *Χριστοῦ* S + *ἐγένετο* Di
 164, 29 *υἱοῦ γνησίου* S *γνησίου υἱοῦ* Di
 165, 2 *ἀθανασίαν* S *τὴν ἀθανασίαν* Di
 165, 4 *ἀδικημάτων* S *ἀμαρτημάτων* Di
 165, 4 f *ὧν ἐπιθυμῶμαι* bis *χρημάτων* S < Di
 165, 19 *οὖν* S < Di
 165, 21 *προχωροῦντα* S *προχωροῦσα* Di
 165, 29 *ἴδιον* S *ἴδιος* Di
 166, 4 *ἐμὸν* S *μένον* Di
 166, 7 *τὸ* S < Di
 166, 8 *προσθῆναι* S (wie St, Obs. crit. p. 43) *πραθῆναι* Di

- 166, 9 ποθει S ἐπόθει Di
 166, 18 αὐτῆς S ἀπ' αὐτῆς Di
 166, 20 f προστιθέντος S προτιθέντος Di
 166, 25 ὁ S ἄ Di
 166, 26 τῶν S ἀπὸ τῶν Di
 166, 27 f τὴν πρὸς αὐτὰ bis ἐπιθυμίαν S < Di
 166, 30 οὐκ S < Di
 167, 1 γ' S γὰρ Di
 167, 6 τὸ S τὰ Di
 167, 10 καὶ¹ S < Di
 167, 11 εἰ S τί Di
 167, 14 τελεώτερον S τελειότερον Di
 167, 15 ὑπόντων S (wie Segaar) ὑπὸ τῶν Di
 167, 17 πρότεροι S πρότερον Di
 167, 22 εἰς αἶ S αἰ Di
 167, 23 αὖ S (wie Segaar) ἄν Di
 167, 28 ὀννοσίῳ S παρονσίῳ Di
 168, 3 δ' S < Di
 168, 5 μαμωνᾶ S μαμμωνᾶ Di; ebenso 180, 20
 168, 5 ἐκλίπη S ἐκλίπητε Di
 168, 7 ἀφανίζει S ἀφανίζουσι Di
 168, 7 f διορύσσουσι S διαρίσσουσι Di
 168, 11 ἐπιξενοῦται S ἐπιξενοῦσθαι Di
 168, 14 καταγγέλλει S καταλέγει Di
 168, 14 τούτῳ S + ἐγένετο, καθότι καὶ αὐτὸς υἱὸς Ἀβραάμ
 ἐστιν Di
 168, 14 οὕτω S οὕτως Di
 168, 20 τρέφειν S + τε Di
 168, 25 ὑπὸ τοῦ θεοῦ παρεσκευασμένα S παρεσκευασμένα ὑπὸ τοῦ
 θεοῦ Di
 169, 3 κατ' αὐτὸ S καθ' αὐτὸ Di
 169, 4 δ' S δὲ Di; ebenso 177, 17; 185, 16
 169, 4 ἔχων S ἔχον Di
 169, 10 f διειρημένον S εἰρημένον Di
 169, 17 ὁ τοίνυν S εἰ τοίνυν ὁ Di
 169, 31 ἀπολόμενος S ἀπολλύμενος Di
 170, 11 οὗτός ἐστιν S οὗτος Di
 170, 25 ἐκ περισσεύματος S ἐκ τοῦ περισσεύματος Di
 170, 27 εὐρήσει S εὐρέσει Di
 171, 6 σαρκίνως S σαρκικῶς Di
 171, 14 κατὰ κάλλος S καλὸς Di

- 171, 14 μέγεθος σώματος S σώματος μέγεθος Di
 171, 15 οὐδὲ νία S (οὐδένεια Segaar) οὐδὲ Di
 171, 17 f ὑπακοῦσαι S ἐπακοῦσαι Di
 171, 19 ὦν S αὖ Di
 171, 31 νόθος S νόθως Di
 172, 10 πρότερον S προτέρων Di
 172, 25 καταστράπτεσθαι S καταστρέφεσθαι Di
 172, 25 ὑπὸ S ἀπὸ Di
 172, 26 τὸ S < Di
 172, 31 κατάπληγες S καταπληγεις Di
 172, 32 δικτύφια S δικτύδια Di
 173, 12 ἀπελασθήσονται S ἀπελαθήσονται Di
 173, 19 ταῖς ψυχαῖς ὁ θεὸς S ὁ θεὸς ταῖς ψυχαῖς Di
 174, 5 λέγομεν S ἐλέγομεν Di
 174, 6 τοῦ διδασκάλου S τῷ διδασκάλῳ Di
 174, 6 ἂν ἄπτοιτο S ἀνάπτοιτο Di
 174, 9 ἐκείνον S ἐκείνην Di
 174, 11 Ἰησοῦς S ὁ Ἰησοῦς Di
 174, 11 ὑμῖν λέγω S λέγω ὑμῖν Di
 174, 16 ἑαυτοῦ ψυχὴν S ψυχὴν ἑαυτοῦ Di
 174, 20 f προσβάλλεσθαι S ἀποβάλλεσθαι Di
 174, 32 ἐγὼ σε S (wie Segaar) ἐγὼ Di
 175, 4 f ἐγὼ σοι bis ὑπερκόσμιον S < Di
 175, 8 μήτε S μὴ Di
 175, 17 ἀνένεγκε τῇ σαυτοῦ S ἔνεγκε τῇ σεαυτοῦ Di
 175, 22 σε S με Di
 175, 28 δὲ S < Di
 176, 2 μετὰ S μετ' Di
 176, 26 ἐν δὲ τῷ ἐρχομένῳ S ἐν τῷ ἐρχομένῳ δὲ Di
 176, 28 σαφηνισμόν S (wie Potter) σαφισμόν Di
 177, 12 τοῦ ² S < Di
 177, 25 περὶ S < Di
 177, 29 προκατεγνωσμένους S προκατεγνωσμένοις Di
 178, 6 κύριον S τὸν κύριον Di
 178, 15 ἀφθαρσίας S ἀφθαρσίαν Di
 178, 16 θεόν S τὸν θεόν Di
 178, 20 ἐστιν S ἐστὶ μου Di
 178, 27 Σαμαρείτου S Σαμαρίτου Di
 178, 28 ἥκε συνσκενασμένους S ἥκεν ἐσκενασμένους Di
 178, 32, ὅτι S < Di
 179, 3 οὗτος S < Di

- 179, 25 *ἐκείνῳ* S *εἰς ἐκεῖνον* Di
 179, 28 *κόσμον* S *τοῦ κόσμου* Di
 179, 29 *καὶ ἐδίψησα* S *ἐδίψησα* Di
 180, 5 *τοὺς* S *πρὸς τοὺς* Di
 180, 5 f *αὐτοὶ εἰς τὸ πῦρ* bis *παρεσχηκότας* S *ἀμὴν λέγω ὑμῖν. ἐφ' ὅσον οὐκ ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε* Di
 180, 11 *τοῦ*² S < Di
 180, 13 *εὐδόκησεν* S *ἠυδόκησεν* Di
 180, 20 *ἐαντοῖς* S *ὑμῖν* Di
 180, 22 *ὡς ἰδίαν οὕσαν* S *ὡς οὐκ ἰδίαν οὕσαν* Di
 180, 23 *καὶ οὐκ* bis *οὕσαν* S < Di
 180, 27 *οὐδὲ* S *οὐδ'* Di; entsprechend 181, 3
 180, 28 *ἀλλὰ* S *ἀλλ'* Di
 180, 31 *γογγυσμῶν* S *γογγυσμοῦ* Di
 181, 1 *τοῦ κυρίου* S *τῷ κυρίῳ* Di
 181, 7 *μονὴν* S *μόνην* Di
 181, 19 f *γίνεται, ἀλλ' ἐξ ὅλης ἀναπαύσεως καὶ συννοσίας* S *ἀλλὰ συννοσίας* Di
 181, 22 f *δίδωσιν* bis *ὁ κύριος* S < Di
 181, 27 *φυλασσόμενον* S *φυλασσομένους* Di (Barnard)
 182, 17 *τὸ*² S < Di (Barnard)
 182, 18 *καὶ* S < Di
 183, 9 *γλυκεῖαι θεραπείαι* S *γλυκεῖα θεραπεία* Di
 183, 13 f *δοκοῦσιν* bis *ἀδελφῶ* S < Di
 183, 19 *τρόπον τινὰ* S (wie Lindner) *πρότον τινα* Di
 183, 32 *θεὸς* S *υἱὸς θεὸς* Di
 184, 2 *εἰς ἡμᾶς* S *εἰς ἡμῖν* Di
 184, 13 *ἀνθρωπολογήμεθα* S *ἀνθρωπολογησόμεθα* Di
 185, 1 *ἀποδοθέντων* S < Di
 185, 11 *ἢ δι' ἀσθένειαν* S < Di
 186, 3 *πολύσπλαγχρος* S (wie Segaar) *πολυεύσπλαγχρος* Di
 186, 5 *ἀπὸ* S *τὸ ἀπὸ* Di
 186, 12 *ὑμᾶς* S (wie Combefis) *ἡμᾶς* Di
 186, 16 *τε* S *δὲ* Di (Barnard)
 187, 4 *ἔστιν* S *ἔστι* Di
 187, 17 *κολάσειν* S *κόλασιν* Di
 189, 6 *δὴ* S *δὲ* Di
 190, 20 *φαιδροῖς* S *φαιδρῶς* Di
 191, 2 *στρατιᾶς* S *στρατείας* Di
 191, 3 *ἐπεξαμαρτάνων* S *καὶ ἐξαμαρτάνειν* Di

191, 7 ἀπολουμένην S (wie Fell) ἀπολλυμένην Di
 191, 12 νῦν S νῦν καὶ ἀεὶ Di

Da E. Schwartz, Hermes 38 (1903) S. 77—83 nachgewiesen hat, wie geringe Bedeutung die im I. Bd. Einl. S. XLIII sq. besprochenen Excerpthandschriften für die Textkritik von QDS besitzen, habe ich im Apparat zu QDS 42 in der Regel nur die allen Excerpthandschriften gemeinsamen Lesarten berücksichtigt. Doch möchte ich hier als Ergänzung zu Barnards Angaben die Collationen zweier HSS veröffentlichen, die diesem bei seiner Ausgabe noch nicht bekannt waren, nämlich Mosqu. S. Synod. 35 (Matth. XXXVI) f. 167^v aus dem 10. Jahrh. (= M), dessen Collation ich Prof. von Gebhardt verdanke, und Valli-cell. E 29 (jetzt Nr. 69) f. 163^v aus dem 10. Jahrh. (= U), dessen Collation Mercati, Rivista bibliogr. ital. 3 (1898) S. 345 veröffentlichte und ich selbst 1902 nachprüfte. Außerdem gebe ich einige Correcturen und Ergänzungen zu den von Barnard mitgeteilten Collationen. Ich citiere hierbei nach Seiten und Zeilen Barnards.

Die Überschrift (vgl. Barnard S. XXV) lautet in MU: Κλήμεντος (so auch G) πρεσβυτέρου Ἀλεξανδρείας ἡγουμένου τῆς σχολῆς ἐκ τοῦ ἐπι (corr. aus περι M²) γεγραμμένου αὐτῷ (αὐτοῦ U) λόγου· Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος; Die Schlußbemerkung steht auch in IU (ὁ nach Ἰωάννης < I; Παμφίλος U; + ὁ Χρυσόστομος I); sie fehlt in GKM.

S. 31, 27 ἐπιθαρρῆς M 32, 1 μένει] μὲν ἢ U ἀξιόχρεος U
 1 f μῦθον οὐ μῦθον] οὐ (nachträgl. vor der Z. M²) μῦθον MU 2 ἀλλ'
 M 4 τῆς¹ < U 5 ἡεὶ von ἀπῆε in Ras. M² 5 f τὰ πλησίον (o
 aus ω corr.) χωρεῖα U 7 zwischen εἷνα und τέ Rasur U (ἐν αὐταῖς
 τινα coni. Mercati) 8 τῶν + M² τὸν . . . σημαίνόμενον U
 10 τᾶλλα MU ἐπὶ ἐν M 11 πᾶσιν U τὸ καθεκάστῳ U
 12 ἀστίον M* ἀστεῖον M² 14 vor ἐπὶ ist ἐπὶ τῆς getilgt M
 15 πάντα U . τὰ αὐτὰ] ταύτα U 16 διελέγετο MU
 διεμαρτύρατο U διεμαρτύρετο M ἀ von ἀπῆρεν in Ras. M²
 18 ετρεφεν U συνήχεν U 19 ὑφέστηκε M* ἀφέστηκε M^{corr.} ὑφῆκε
 M² am Rand ὑφέστη καὶ w. e. sch. U (ὑφέστη καὶ gibt Mercati an)
 20 τέλειον GMU

S. 33, 2 ἀπηρηκότες U 3 ἡθάδες M* U ἐθάδες M² ἐσιτάσεων
 aus ἐστάσεων corr. M πολλῶν < K ἐπάγονται αὐτὸν MU

5 ἐξιοντος U μείζονα M προσεθίζετο U u. w. es sch. M*
 πρόσκειθίζετο M² προσηθίζετο R 7 ὅσπερ corr. aus ὀπερ M²
 11 ἀπολώλει M* ἀπωλώλει M² αὐτὸς R δὲ RU 12 λαβὼν M
 13 βιαιότατος] βεβαιότατος G μαιφονότατος u. χαλεπότατος
 Clemens III. C

M* corr. M² *μαιφονώτατος* < U 14 *ἐμπεσούσης* GMU
 nach *ἀνακαλοῦσι* Rasur M 15 δ' D *ἐπεὶ* M² ἐπὶ M*U
 16 *παράθῃην* MU 17 *παρεκατεθέμεθα* U
 S. 34, 1 *ἐξέπλάγῃ* M² *ἐπεπλάγῃ* M* 2 *ἔλαβεν* U nach *ἔλαβε*
 Ras. M *καὶ* < U 4 *ἀπαιτῶ*] *ἀπέστη* U *τοῦ ἀδελφοῦ*] *ἀδελφοῦ*
 M* *τὰδελφοῦ* M² ὡς ὑπὲρ *ἀδελφοῦ* U 5 *καὶ ἔτι καὶ*] *ἔτι καὶ* M
καὶ U 6 *ἔφη* aus *ἔφην* corr. M² *τέθνηκεν* M*U *τέθνηκε*
 M^{corr.} *καὶ*² < U 7 *θεῶ* < U *ἐξόλης* M* *ἐξώλης* M²
 7f *καὶ τὸ κεφάλαιον ληστής* < U 8f *προκατείληφεν* M*U
προκατείλῃ KM² 9 δὲ] οὖν M² οὖν ὁ ἀπόστολος — *πληξά-*
μενος < M* + M² am Rand 10 *οἰμογῆς* U 11 *ἀδελφοῦ* M*
τὰδελφοῦ M² *τὰδελφοῦ σοι* U 13 ὥσπερ corr. aus ὡπερ M²
 14 *χωρεῖον* corr. aus *χωρίον* U¹ 15 zu *ἀλίσκεται* am Rand *κρατῇ-*
ται U¹ 15f *παραιτούμενος* corr. aus *παρετούμενος* U¹ 16 *τούτω*
 corr. aus *τοῦτο* M² 17 *ἀπάγετέ* U ὅς τέως] ὅς γε MU ὥσπερ
 corr. aus ὡπερ M² *ἀνέμενον* M*U *ἀνέμενον* M² 18 *προιόντα* M
ἐγνώρισεν M* *ἐγνώρισε* M²
 S. 35, 1 *ἐτρέπετο* M* *ἐτράπετο* M² *ἐπιλαβόμενος* U 2 ε τ
 von *φεύγεις τέκνον* in Ras. M² 4 ὑπὲρ] *περὶ* U 5 ἂν δέη] ἂν
 δὲ M*U ἐγὼ M² 8 *ἔρριψεν* M* *ἔρριψε* M² *εἵτα*] *καὶ* U 9
ἔκλαιεν M*U *ἔκλαιε* M² *περιέλαβεν*] + *καὶ* U 10 *οἰμογαῖς* M*
οἰμογαῖς M² *ἡδύνατο* MU^{corr.} *δάκρυσιν* M* *δάκρυναι* M²
 11 nach *δευτέρου* Raum f. 5—6 Buchst. U *μόνην*] *μόνον* M *μένον*
 U 12 *ἐγγνώμενος* M* *ἐγγνώμενος* M² *ἐγγνώμενος καὶ* U 13 *σω-*
τῆρος] *πατρός* U *ἡΰρηται* M *ἡΰβρηται* U 15 *ἐπανάγαγεν* M*U
ἐπανάγαγε M² 16 *συναγωνιζόμενος* M* *συναγωνιζόμενος* M²
 17 *κατακελαδῶν* U

S. 36, 1 *φησὶ* U *ἀπεκατέστησεν* M* *ἀπεκατέστησε* M² *ἀπο-*
καταστήσαι U *μέγα*] + *τι* U 2 *ἀληθηνῆς* U

Ein Vergleich mit den Varianten der anderen HSS zeigt, daß M* zur Gruppe ABCDL gehört, welche S. 34, 9—11 die Worte δὲ — *πληξάμενος* ausläßt, und sehr nahe mit L verwandt ist; 31, 27; 32, 5. 10. 16; 33, 5. 13; 34, 17; 35, 10. 12 stimmt M* mit L gegen alle anderen HSS überein. M² dagegen corrigierte nach einer Vorlage, die von Eusebios beeinflusst war; vgl. besonders S. 34, 9—11.

U gehört zu der anderen Gruppe und geht besonders häufig mit QR zusammen, hat aber auch einige singuläre Lesarten mit O gemeinsam (vgl. 34, 4. 7f; 35, 1). Einen Einfluß auf jüngere HSS scheint U nicht ausgeübt zu haben, da seine zahlreichen Fehler nirgends wiederkehren.

D. Bemerkungen zu den Fragmenten.

Zahn war der erste, der unter der großen Masse von Clemensfragmenten Ordnung zu schaffen, Echtes von Falschem zu scheiden und die Fragmente auf die verlorenen Schriften zu verteilen suchte. Bis dahin hatten die Herausgeber einfach neu auftauchendes Material ungeprüft an das bisher gesammelte angereiht und nicht einmal untersucht, ob das „neue“ Material nicht bereits gedruckt sei.

So besteht die Fragmentsammlung Potters, in dessen Ausgabe zum ersten Mal Fragmente mitgeteilt werden, aus den von Fell (1683) und Ittig (1700) veröffentlichten Stücken und dem von Grabe gesammelten, aber nicht veröffentlichten Material. Der Nachdruck der Potterschen Ausgabe von 1757 fügte dazu die bei Fabricius in der Ausgabe Hippolyts II (Hamburg 1718) gesammelten Stücke. Bei Klotz blieben diese Stücke wieder weg. Dagegen erscheinen sie wieder bei Migne, wo die Fragmente auch aus den von Cramer veröffentlichten Catenen vermehrt wurden. Das gleiche wie Migne bietet schließlich Dindorf.

Bei dieser Art die Fragmente zu sammeln ist es nicht zu verwundern, daß manche Stücke als Fragmente gedruckt wurden, die an ihrer Stelle im Text stehen oder in etwas anderer Form bereits als Fragmente aufgeführt waren oder Clemens überhaupt nicht angehören. So konnte Zahn eine Anzahl „Fragmente“ in den erhaltenen Schriften des Clemens nachweisen und andere Sätze, die bis dahin dem Clemens zugeschrieben wurden, auf andere Autoren zurückführen. Aber auch in seiner Sammlung, namentlich unter Nr. XV „Citate und Fragmente ungewisser Herkunft“ finden sich eine Anzahl unechter Fragmente. Auch unter den Fragmenten der vorliegenden Ausgabe mögen noch einzelne unechte stecken, deren wirkliche Herkunft gelegentlich entdeckt werden wird. So schien z. B. Sac. Par. 306 Holl gut für Clemens bezeugt zu sein (der Satz steht auch im Corp. Par. und bei Maximus unter den Clemensfragmenten) und Barnard hatte das Stück mit einleuchtenden Gründen in die Lücke von QDS 42 gestellt; ein Grund an der Echtheit zu zweifeln war nicht vorhanden. Nun wies aber S. Haidacher, Byz. Zeitschr. 16 (1907) S. 170 nach, daß die Worte bei Chrysostomos *Περὶ ἱερωσύνης* II 3 (Migne S. Gr. 48 Col. 634) stehen. In ähnlicher Weise konnten noch viele andere Sätze, die bisher als Clemensfragmente gedruckt wurden, in anderen Autoren nachgewiesen werden. Oft bieten die Handschriften der Florilegien, Catenen und Sacra Parallela für den gleichen Satz verschiedene Lemmata. Es ist in solchen Fällen eine Gewißheit nur zu erlangen, wenn der Satz in den erhaltenen Schriften

eines Autors nachgewiesen werden kann. Denn auch unter den Bruchstücken aus den erhaltenen Schriften des Clemens tragen manche falsche Lemmata. So steht z. B. Sacr. Par. 205 Holl aus Strom. I 12, 3 in R nach einem Chrysostomoscitat unter dem Lemma τοῦ αὐτοῦ. Ähnlich ist es bei Sacr. Par. 264 aus Strom. VII 33, 4. Sacr. Par. 279 hat in PM das Lemma Φίλωνος ἐκ του ἥ, in OA Φίλωνος; es stammt aber aus Ecl. proph. 11. Es ist daher im folgenden, speziell in dem Abschnitt über die unechten Fragmente, viel Zeit und Mühe darauf verwendet worden, die Unechtheit aufzeigen der richtigen Fundstelle zu beweisen. Überall ist es freilich noch nicht gelungen.

Damit nicht etwa ein Fragment vergessen zu sein scheine und damit neu aufgefundene dem Clemens in HSS zugeschriebene Stücke leichter identifiziert werden können, sind in dem Abschnitt über die unechten Fragmente alle die Sätze zusammengestellt, die in den bisherigen Fragmentsammlungen oder in Handschriften dem Clemens zugeschrieben werden, aber keinen Anspruch auf Echtheit machen können.

Die folgenden Bemerkungen zu den einzelnen Fragmenten beruhen vielfach auf den Untersuchungen Zahns in seinem Supplementum Clementinum auch da, wo dies Werk nicht ausdrücklich citiert ist.

I. ΥΠΟΤΥΠΩΣΕΙΣ.

A. Zeugnisse.

1. Euseb. H. E. VI 13, 2. Ἰσάριθμοί τε τούτοις (nämlich den Stromateis) εἶσιν οἱ ἐπιγεγραμμένοι Ὑποτυπώσεων αὐτοῦ λόγοι, ἐν οἷς ὀνομαστὶ ὡς διδασκάλου τοῦ Πανταίνου μνημονεύει ἐκδοχὰς τε αὐτοῦ
25 γραφῶν καὶ παραδόσεις ἐκτέθειται.

22 τε ARBDM δὲ TE τούτοις ABDM τούτων TER 24 τε < T'ERM
25 γραφῶν TcM γράφων AT'ERBDΣαπM A ἐκτιθέμενος A

2. Euseb. H. E. V 11, 1 f. Κατὰ τοῦτον (nämlich den Pantainos) ταῖς θείαις γραφαῖς συνασκούμενος ἐπ' Ἀλεξανδρείας ἐγνωρίζετο Κλή-
μης, ὁμώνυμος τῷ πάλαι τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἡγῆσαμένῳ φοιτητῇ
τῶν ἀποστόλων· ὃς δὴ καὶ ὀνομαστὶ ἐν αἷς συνέταξεν Ὑποτυπώσεις
30 ὡς ἂν διδασκάλου τοῦ Πανταίνου μέμνηται.

27 ἀλεξάνδρειαν T¹ corr. T^c 29 δς καὶ δὴ M 30 ὡς ἂν < BD

In Rufins Übersetzung: *In huius divinarum eruditionum scholis quam maxime effloruit apud Alexandriam Clemens eodem vocabulo, quo et ille in urbe Roma apostolorum et successor et discipulus vocitatus. Denique ipse*

hic Clemens in septimo *Dispositionum libro* Pantaei tamquam magistri et praeceptoris sui mentionem facit, geht die Bemerkung in septimo *Dispositionum libro* vielleicht auf eine Randnotiz in seinem Exemplar zurück; vgl. Preuschen in Harnack, Gesch. der altchr. Lit. I S. 301.

3. Eus. H. E. VI 14, 1. Ἐν δὲ ταῖς Ὑποτυπώσειςι, ξυνελόντα εἰπεῖν, πάσης τῆς ἐνδιαθήκου γραφῆς ἐπιτετυμημένας πεποιήται διηγήσεις, μηδὲ τὰς ἀντιλεγομένας παρελθόν, τὴν Ἰούδα λέγω καὶ τὰς λοιπὰς καθολικὰς ἐπιστολάς τὴν τε Βαρναβᾶ καὶ τὴν Πέτρου λεγομένην ἀποκάλυψιν. Fortsetzung s. Fragment 22.

4. Cassiodorius De institutione divinarum litterarum. Praef. (Ausgabe von Gare, Rouen 1679) II p. 538 (= Migne S. lat. 70 Col. 1107 f). *Ferunt itaque scripturas divinas veteris novique testamenti ab ipso principio usque ad finem graeco sermone declarasse Clementem Alexandrinum cognomento Stromatum, et Cyrillum eiusdem civitatis episcopum et Iouannem Chrysostomum, Gregorium et Basilium neenon et alios studiosissimos viros, quos Graecia facunda concelebrat.* Cassiodorius hat demnach Kunde von einem die ganze Bibel umfassenden Commentar des Clemens gehabt. Es ist aber nicht wahrscheinlich, daß er die vollständigen Hypotyposeis selbst in seiner Bibliothek hatte; sonst hätte er wohl nicht nur die Auslegung zu vier katholischen Briefen ins Lateinische übersetzen lassen oder hätte wenigstens Clemens öfters in seinen Schriften erwähnt; vgl. Zahn, Forsch. III S. 137. Außer der eben angeführten und der zu Fr. 24 citierten Stelle nennt Cassiodorius Clemens nur noch einmal De art. ac disc. lib. litt. Cap. V, II p. 586 ed. Gare (= Migne S. lat. 70 Col. 1208): *Clemens vero Alexandrinus presbyter in libro quem contra paganos edidit musicam ex musis dicit sumpsisse principium; musasque ipsas, qua de causa inventae fuerint, diligenter exponit.* Damit wird wohl Protr. 31 gemeint sein.

5. Photios Bibl. Cod. 109. Vgl. I. Bd. Einl. S. XIV f.

6. Photios Bibl. Cod. 110. Οὐδὲν δὲ ὁμοιον ἔχουσι πρὸς τὰς Ὑποτυπώσεις οὗτοι οἱ λόγοι (Paidagogos und Protreptikos): τῶν τε γὰρ ματαίων καὶ βλασφημῶν ἀπηλλαγμένοι δοξῶν καθεστήκασι.

7. Photios Bibl. Cod. 111. Αὕτη δὲ ἡ τῶν Στρωματίων βιβλος ἐνιαχοῦ οὐχ ὑγιᾶς διαλαμβάνει, οὐ μέντοι γε ὥσπερ οἱ Ὑποτυπώσεις, ἀλλὰ καὶ πρὸς πολλὰ τῶν ἐκεῖ διαμάχεται.

Vgl. außerdem die Einführungsworte der Fragmente.

B. Bemerkungen zu den Fragmenten.

Eine Anzahl Fragmente der Hypotyposeis ist erhalten in den unter dem Namen des Oikumenios gehenden Commentaren zur Apostelgeschichte, den paulinischen und den katholischen Briefen. Die Editio

princeps ist.: *Ἐξηγήσεις παλαιαὶ καὶ λίαν ὀφέλιμοι βραχυλογία τε καὶ σαφήνεια τοῦ λόγου ἔχουσαι θαυμαστήν, ἐκ διαφορῶν τῶν ἁγίων πατέρων ὑπομνημάτων ὑπὸ Οἰκουμενίου καὶ Ἀρέθα συλλεχθεῖσαι εἰς τὰς τῆς νέας διαθήκης πραγματείας τάσδε. Τοῦ μὲν Οἰκουμενίου εἰς τὰς Πράξεις τῶν ἀποστόλων, εἰς τὰς ἑπτὰ καθολικὰς λεγομένας ἐπιστολάς, εἰς τὰς Πάβλου πάσας· τοῦ δὲ Ἀρέθα εἰς τὴν Ἰωάννου ἀποκάλυψιν. Veronae 1532. Als Herausgeber nennt sich in dem an Papst Clemens II. adressierten Vorwort Donatus aus Verona. Eine lateinische Übersetzung gab Johannes Hentenius, Antwerpen 1545. Ein Abdruck der Ausgabe des Donatus, verbunden mit der lateinischen Übersetzung des Hentenius, ist die Ausgabe von F. Morellus, 2 Bände Paris 1630. 1631. Darnach wiederholt bei Migne S. gr. 118. 119.*

Die Rätsel, die bisher mit dem Namen des Oikumenios verknüpft waren (vgl. A. Ehrhard in K. Krumbacher, Geschichte der Byzant. Literatur² S. 131 ff), sind jetzt zum Teil gelöst durch Fr. Diekamp, der feststellte, daß Oikumenios, Bischof von Triikka in Thessalien, etwa um 600 einen Commentar zur Apokalypse verfaßt hat, der noch nicht gedruckt ist, aber handschriftlich vorliegt. Vgl. Fr. Diekamp, Mitteilungen über den neu aufgefundenen Commentar des Ökumenius zur Apokalypse, Sitzungsberichte der Kgl. preuß. Akademie der Wiss. zu Berlin 1901, S. 1046—1056.

Dagegen ist es ganz fraglich, auf wen die oben erwähnten Commentare zurückzuführen sind. Den Namen des Oikumenios tragen sie nur auf Grund von Vermutungen, die Donatus in dem griechischen, *Τοῖς Φιλέλλησι* überschriebenen Vorwort seiner Ausgabe und Hentenius in der Praefatio seiner Übersetzung mitteilen¹. Weder die Handschrift, die Donatus benützte — sie kann nicht mehr mit Sicherheit identifiziert werden² —, noch eine der zahlreichen bei von Soden, Die Schriften des Neuen Testaments I S. 691 f und S. 694—699 besprochenen HSS trägt im Titel den Namen des Oikumenios; dieser findet sich nur bei einzelnen Bruchstücken als Lemma, ebenso wie der Name anderer Autoren. Daß Oikumenios nicht der Redaktor des Commentars war, ist jetzt, wo man seine Zeit kennt, schon deswegen gewiß, weil (wenigstens in einem Teil der HSS) häufig der Name des Photios begegnet, der lange nach Oikumenios lebte.

Eine »Oikumenioscatene« zum II Korintherbrief hat J. A. Cramer, Catenae graecorum patrum in Novum Testamentum, Oxford 1840—1844, V p. 345—444 aus Paris. 223 [= O^x 102 bei von Soden] abgedruckt.

1) Vgl. darüber auch Bardenhewer in Wetzer u. Weltes Kirchenlexikon² IX Sp. 708—711.

2) Vgl. auch Cramer, Caten. VIII praef. p. Vb.

Hierin finden sich zwei von den bei Morellus erhaltenen Fragmenten. Außerdem gab Cramer im gleichen Bande p. 460—477 zum I und II Korintherbrief die Collation¹ eines Codex Bodleianus mit dem Druck des Morellus. Die von ihm Auct. T. I, 7 genannte Handschrift ist jetzt Bodl. Misc. 185; vgl. H. O. Coxe, Catalogi codd. mss. Bibl. Bodl. Pars I (Oxonii 1853) Col. 739. Die Handschrift ist weder bei Karo-Lietzmann, Caten. graec. catal. noch bei von Soden erwähnt.

Im Apparat der Fragmente ist Donatus-Morellus mit M, Cramers Catene mit C, Cod. Bodl. Misc. 185 mit B bezeichnet.

Zu Fragment 1.

Preuschen läßt bei Harnack, Gesch. der altchristl. Lit. I S. 303 das Fragment beginnen: *ὁ Κλήμης ἐν τετάρτῳ τῶν Ὑποτυπώσεων ἀγγέλους φησὶ τοὺς δικαίους καὶ ἐναρέτους*, und bemerkt dazu: »Wie φησί zeigt, sind die Worte nur als ein Referat des Oecumenius über die Auslegung des Clemens zu verstehen.« Aber die Analogie aller anderen bei [Oikumenios] erhaltenen Clemensfragmente zeigt, daß die, wie es scheint, in B erhaltene Stellung der Worte *οὕτως ὁ Κλήμης ἐν τετάρτῳ Ὑποτυπώσεων* die ursprüngliche ist. Das Subject zu *φησὶ* (nach *ἀγγέλους*) ist, wie sehr oft bei Clemens, der (nicht genannte) Verfasser der zu erklärenden Bibelstelle.

Die Lesart *τετάρτῳ* verdient den Vorzug vor der Lesart *τρίτῳ*, weil die beiden Citate aus den Hypotyposeis zum II Korintherbrief (Fragment 2. 3) aus dem vierten Buche stammen und es nicht wahrscheinlich ist, daß Clemens in einem Commentar, der in acht Büchern die ganze Bibel behandelte, die beiden Korintherbriefe auf verschiedene Bücher verteilte. Vgl. Zahn, Forsch. III S. 147 f.

Während Oikumenios sonst regelmäßig beim Übergang zu einem anderen Ausleger oder einer anderen Auslegung ein Stück biblischen Textes anführt oder wiederholt, schließt sich an Fragment 1 Folgendes direkt an: *Εἰ τῆς τοῦ ἀνδρός φησιν ἐξουσίας καταφρονεῖς, καὶ τοὺς ἀγγέλους αἰδέσθῃτι, ἵνα μὴ αὐτοῖς ἐν ἴσῳ γαλήνῃ τῇ ἐξυρημένῃ* (vgl. I Kor. 11, 6) *καὶ οἷον ἀνταίρουσα κατὰ τῆς ὑπὸ θεοῦ σοι ἐπιθείσης ἐξουσίας*. Diese Auslegung entspricht aber nicht der in Fragment 1 gegebenen des Clemens, sondern der des Photios (bei Cramer V p. 212, 21).

1) Bei Benützung der Collation ist zu beachten, daß bei Morellus die Seitenzahlen 557—566, im Abdruck bei Migne die Zahlen 566—575 doppelt gezählt sind, während die Collation nach einem Exemplar gemacht zu sein scheint, in dem dieser Fehler verbessert war; die Angaben bei Cramer sind daher von p. 567 an immer um 10 Seiten voraus.

Deshalb hat N. le Nourry, Appar. in Bibl. max. I Col. 1330 die Worte mit Recht nicht mehr unter die Clemensfragmente gestellt.

Zu Fragment 2.

Dindorf gibt III p. 493, 10—14 dieses Fragment aus [Oikumenios] und dann 493, 25—30 noch einmal aus Cramer, stellt ihm aber hier noch die Worte voran: *καὶ τοσοῦτον, φησὶν, οὐδεὶς ἔτι κατὰ σάρκα ζῇ· ἐκείνη γὰρ οὐκ ἔστι ζωή, ἀλλὰ θάνατος, ὅτι καὶ ὁ Χριστός (lies ὄθεν καὶ ὁ Χριστός <ῆλθεν>), ἵνα δείξῃ ὅτι τὸ κατὰ σάρκα ζῆν ἐπάσασατο. πῶς; οὐ τὸ σῶμα ἀφείξ· ἄπαγε. μετ' αὐτοῦ γὰρ ἦξει ὡς ἰδίον, κριτὴς πάντων, ἀλλὰ τῶν φυσικῶν ἀπαλλαγείς παθῶν, οἷον πείνης καὶ δίψης καὶ ὕπνου καὶ κόπου· νῦν γὰρ ἀπαθὲς καὶ ἀκήρατον ἔχει σῶμα.* Diese Worte gehen aber nicht nur bei Cramer, sondern auch bei [Oikumenios] voran, sind aber dort durch einen neuen Absatz, hier durch Wiederholung der biblischen Textworte vom Folgenden getrennt.

Zu Fragment 3.

Auch dies Fragment gibt Dindorf III p. 493, 16—18 aus [Oikumenios] und 494, 6—9 aus Cramer, stellt aber 494, 1—6 folgende bei [Oikumenios] und Cramer vorhergehende, jedoch durch neuen Absatz und Wiederholung des Bibeltextes abgetrennte Worte voraus: *καθάπερ γὰρ τὸ θερμὸν εὐρύνειν εἴωθεν, οὕτω καὶ ἡ ἀγάπη· θερμὸν γὰρ τι χρῆμα ἡ ἀγάπη· ὥσει εἶπεν· Οὐ μόνον στόματι, ἀλλὰ καὶ καρδίᾳ φιλῶ καὶ (καὶ < M) πάντας ἔνδον ἔχω. διὸ φησὶν· »οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν (ἡμῖν BC ὑμῖν M)«, τοῦ πόθου εὐρύνοντος (εὐρύναντος B) αὐτοῦ τὴν ψυχὴν.* Diese Worte können schon wegen der verschiedenartigen Erklärung von *πεπλάτνται* nicht direkt mit dem Folgenden zusammengehören. Außerdem würde auf die Erklärung von I Kor. 6, 11^b. 12^a die von I Kor. 6, 11^b. 12^b folgen, was auch unwahrscheinlich ist.

Zu Fragment 4.

Auf Fragment 4 gehen einige Nachrichten späterer Autoren über die Jünger zurück, die zum Teil für selbständige Fragmente der Hypotyposeis angesehen wurden. Am eingehendsten hat darüber gehandelt Th. Schermann, Propheten- und Apostellegenden in TU 31 (III. Folge 1) S. 293—297.

1. Schon Rufin läßt in seiner Übersetzung der Stelle Euseb. H. E. I 12, 3 Clemens auch sagen, daß Matthias zu den 70 Jüngern gehört habe, indem er *κατέχει λόγος* (I 82, 8 Schwartz) mit *dicat* (sc. *Clemens*) übersetzt.

2. Später führte man die Zugehörigkeit aller bei Euseb. H. E. I 12 genannten Jünger zu den Siebenzig auf die Hypotyposeis des Clemens zurück und fügte dann noch mehr oder weniger andere Namen hinzu. Das zeigen uns die in verschiedenen Rezensionen an Apostel- und Siebenzig-Jüngerkataloge angehängten Bemerkungen.

A. Folgende Worte stehen am Schluß des Apostelkatalogs, der vor den Commentaren des [Oikumenios] ed. Donatus Veronae 1532 abgedruckt ist (= A), in Cod. Vatic. 1506 f. 78^v (= B) nach Schermann a. a. O. S. 295 und Prophetarum vitae fabulosae (Leipzig 1907) S. 127 f¹, in Cod. Vatopaed. 635 f. 10^v (= C) nach Mitteilung von Ph. Meyer in R. A. Lipsius, Die apokryphen Apostelgeschichten und Apostellegenden. Ergänzungsheft S. 3 und in Cod. Vatopaed. 657 (= D) bei von Soden, Die Schriften des Neuen Testaments I S. 364².

15 Ἐκ τῶν ἀποστόλων τοῦ σωτῆρος τῶν ἐβδομήκοντα γέγονασιν. ὡς ἱστορεῖ Κλήμης ἐν πέμπτῃ τῶν Ὑποτυπώσεων, Βαρνάβας, Σωσθένης, Κηφᾶς³ ὁ μώνυμος Πέτρος, Ματθαῖος ὁ συγκαταριθμηθεὶς τοῖς ἑνδεκα, Βαρσαβᾶς καὶ Αἰνός, οὗ μέμνηται Παῦλος Τιμοθέου γράφων (II Tim. 4, 21), Θαδδαῖος, Κλεόπας καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς.

14 ἀποστόλων ABC < D ἐβδομήκοντα AC ο' BD γέγονασιν ABC γέγονασι D 15 ἱστορεῖ Κλήμης BCD ἱστορεῖται A πέμπτῃ BCD τῇ πέμπτῃ A

16 Πέτρος CD Πέτρος B Πέτρον A Ματθαῖος AB Ματθαῖος CD ὁ ABC < D 17 ἑνδεκα BCD δώδεκα A ἑνδεκα C + Εὐβουλος, Ποῦδης, Κρίσκης ἐν τῇ β' B (dazu am Rand: ἐν τῇ ἐπιστολῇ οὐκ ἔστιν B) + καὶ AD Βαρσαβᾶς AB Βαρσαβᾶς CD Αἰνός BC 18 Κλεόπας BC καὶ Κλωπας AD

B. In Cod. Ottob. 167 f. 147^v (Pseudo-Dorotheos) steht nach Schermann a. a. O.:

Οὗτοι ἐκ τῶν μαθητῶν γέγονασι τοῦ σωτῆρος, ὡς ἱστορεῖ Κλήμης ἐν τῇ ε' τῶν Ὑποτυπώσεων, καὶ ὅσοι ἐπίσταται τῶν ἀποστόλων· Παῦλος, Βαρνάβας, Μάρκος, Τίτος, Τιμόθεος, Λουκᾶς καὶ Σιλουανός.

3. Am Schlusse des im Chron. Pasch. mitgeteilten Verzeichnisses der 70 Jünger steht p. 224 C (I p. 421 ed. Bonn.):

Περὶ δὲ τῶν προγεγραμμένων ο' μαθητῶν τῶν μετὰ τοὺς ἱβ' τοὺς προτεταγμένους ἱστορεῖ Κλήμης ὁ συγγραφεὺς ἐν τῇ πέμπτῃ τῶν Ὑποτυπώσεων.

Daß auch diese Angabe indirekt auf die Eusebstelle zurückgeht, ist wahrscheinlich wegen der Form, in der p. 213 BC (I p. 400 ed. Bonn.) Sosthenes und Kephas aufgeführt sind:

1) Ich gebe die Varianten nach der Ausgabe in der Bibl. Teubn. Die Angaben in TU sind nicht völlig gleichlautend.

2) Man könnte vermuten, daß Vatopaed. 635 und 657 identisch sind, aber die Varianten sprechen gegen diese Vermutung.

3) Die Angabe bei Schermann Κηφᾶς + ὁ A ist falsch.

β. Σωσθένης, οὗ μέμνηται Παῦλος Κορινθίοις ἐπιστέλλων.

γ. Κηφᾶς, ὁμώνυμος Πέτρον, ᾧ καὶ ἐμαχόσατο Παῦλος κατὰ Ἰουδαϊσμοῦ.

Beide Jünger sind auch zusammengestellt in den Verzeichnissen von Pseudo-Dorotheos und Pseudo-Hippolytos bei Schermann, *Proph. vitae fab.* p. 141, 1—4; 170, 3 f. Vgl. auch R. A. Lipsius a. a. O. I S. 201.

4. In Cod. Marcian. lat. 21, 10 (13. Jahrh.) steht nach J. Valentinelli, *Bibl. ms. ad S. Marci Venetiarum*, *Codd. Lat. Tom. V. Venetiis* 1872 p. 214 hinter der *Historia scholastica* des Petrus Comestor von anderer Hand ein Verzeichnis der Begräbnisstätten der Apostel, in dem am Schluß Clemens Alex. citiert wird. Zahn hat es daher als Fragment 12 der Hypotyposeis abdrucken lassen. Gleichlautend findet sich das Verzeichnis auch in Cod. Paris. lat. 9562 (12.—13. Jahrh.) f. 142^v, über den R. A. Lipsius a. a. O. I S. 214 f und Ergänzungsheft S. 17 handelt. Das Verzeichnis lautet nach Valentinelli, Lipsius und Schermann, *Propheten- und Apostellegenden* S. 296 und *Prophetarum vitae fabulosae* S. 213, folgendermaßen (P = Paris., M = Marcian.):

Petrus et Paulus Romae sepulti sunt.

Andreas Patrae civitate Achaiae.

20 *Iacobus Zebedaei in arce Marmarica.*

Ioannes in Epheso.

Philippus cum filiabus suis in Hierapoli Asiae.

Bartholomaeus in Albone civitate maioris Armeniae.

Thomas in Calamia civitate Indiae.

25 *Matthaeus in montibus Parthorum.*

Marcus Alexandriae in Bucolis.

Iacobus Alphaei iuxta templum.

Thaddaeus et Iudas in Beryto Edessenorum.

30 *Simon Cleophas, qui et Iudas, post Iacobum episcopum CXX annorum crucifixus est in Ierusalem, Traiano mandante.*

Titus Cretae.

Crescens in Galliis.

35 *Eunuchus Candacis reginae, unus ex LXX apostolis, in Arabia, quae felix dicitur, passus¹ est, ut ait Clemens in quinto libro hypotyposeon, id est in formationum.*

19 Patras P Achaie P Acaiae M 20 Marmarica M marematica P (nach Lipsius)
22 iherapoli P 24 Calamia P Colamia M Indie P Iudae M 26 in Bucolis
Lipsius in buolis P < M 28 Beryto Lipsius beruto P Britio M BIRTHA (= Burg)
Schw 29 Symon P 31 Tytus P 33 Eunucus M septuaginta P apostolis M
discipulis P (nach Lipsius) 34 dicitur < M ait P < in Lücke M ypotyposeon P

1) passus steht in PM, fehlt bei Zahn und Schermann.

5. Eine andere Nachricht über den Eunuchen der Kandake wird in dem von A. Baumstark, *Oriens christianus* 2 (1902) S. 312—351 herausgegebenen arabischen Kataloge der 70 Jünger von Abû-l-Barakât auf Clemens zurückgeführt (a. a. O. S. 341).

Candaces eunuchus, quem Philippus, primus septem (diaconorum), baptizavit, in Arabia felice dicta et in insula Taprobana praedicavit, quae iuxta mare Erythraeum (sita est), et in numero septuaginta (discipulorum) habitus est suffectus pro eis, qui defecerunt, ut Clemens in quinto (libro) similitudinum scribit.

In beiden Fällen scheint die am Schluß des Pseudo-Epiphaniostextes stehende Notiz von einer Mitteilung des Clemens über Angehörige des Siebenzig-Jüngerkreises (vgl. oben 2 A) zu einem Mißverständnis geführt zu haben. Dieser Notiz geht direkt vorher die Erzählung von dem Eunuchen der Kandake (Schermann, *Proph. vitae fab.* S. 127, 5—11); hierauf wurde die im folgenden enthaltene Quellenangabe übertragen.

6. Eine ähnliche Übertragung ist es, wenn nach von Soden I S. 364 in Cod. Vatop. 657 das ganze Apostelverzeichnis die Überschrift trägt: *διάταξις τῶν ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος τοῖς ἔθνεσιν ἀποσταλῆσα*, während der im wesentlichen identische Pseudo-Epiphaniostext die Überschrift hat: *Τὰ ὀνόματα τῶν δώδεκα ἀποστόλων (oder τῶν δώδεκα ἀποστόλων τὰ ὀνόματα καὶ) ποῦ ἐκήρυξαν τὸ εὐαγγέλιον (τοῦ) Χριστοῦ καὶ πῶς ἐτελειώθησαν*.

7. Auf das in Fr. 4, 13 und Strom. II 116, 3 über Barnabas Erzählte geht es in letzter Linie wohl auch zurück, wenn in den *Acta SS.* Juni II p. 438 der Mönch Alexander von Cypern im *Ἐγκώμιον εἰς Βαρνάβαν* als seine Quellen den *Στρωματεὺς* und *ἕτερα ἀρχαῖα συγγράμματα* nennt.

Zu Fragment 5.

Zu welcher Bibelstelle Clemens diese Bemerkung über die Engel machte, läßt sich nicht entscheiden; da aber im 5. Buch der Galaterbrief commentiert war, stand die Bemerkung vielleicht bei Gal. 3, 19.

Zu Fragment 6.

Da der Commentar zum I und II Korintherbrief im 4. Buche der Hypotyposeis gestanden zu haben scheint (vgl. Bem. zu Fr. 1), so ist entweder *πέμπτω* (S. 196, 22) in *τετάρτω* zu ändern oder anzunehmen, daß Clemens nur gelegentlich auf I Kor. 1, 14 zu sprechen kam.

Zu Fragment 7.

In den Sammlungen der Fragmente vor Zahn beginnt das Fragment erst mit ἡ οὕτως (S. 197, 9); aber die hier beginnende zweite Erklärung

steht in engem Zusammenhang mit der ersten und ist nur durch den Gegensatz zu ihr verständlich.

Zu Fragment 8.

Die Zugehörigkeit dieses Fragments zum 6. Buch ergibt sich aus der Ähnlichkeit des Inhalts mit Fragment 9, für welches das 6. Buch ausdrücklich citiert ist.

Zu Fragment 9.

Es ist nicht mehr genau zu scheiden, was in diesem Stück dem Clemens und was dem Papias angehört. Daß das Citat von I Petr. 5, 13 auf Papias zurückzuführen ist, hat E. Schwartz, Über den Tod der Söhne Zebedäi (Abh. der Ges. der Wiss. zu Gött. Phil.-hist. Kl. N. F. Band VII Nr. 5) S. 20 wahrscheinlich gemacht.

Über den im Apparat citierten Prolog zum Commentar des Markusevangeliums vgl. von Soden, Die Schriften des Neuen Testaments I S. 574 ff. Hier ist S. 576 von dem Typus *A^a* gesagt, daß er nach den HSS *A¹³⁸* und *A¹⁴¹* das erste Scholion mit der Notiz »*Κλήμης ἐν ἔκτῃ τῶν Ὑποτυπώσεων παρατίθεται τὴν ἱστορίαν*« einführe. Dies Scholion (tatsächlich noch ein Stück Prolog), bei von Soden S. 303 (nicht 302), 2—7 abgedruckt, stammt aber aus Iren. Adv. haer. III 11, 8 (II p. 49, 1—7 ed. Harvey). Daher sagt von Soden, daß der Satz, falls das Lemma in *A^a* richtig sei, von Clemens dem Irenäus entnommen sein müßte. Aber die Notiz »*Κλήμης — ἱστορίαν*« ist nicht Lemma zum ersten Scholion, sondern Unterschrift zu dem Prolog und ist zugleich mit diesem aus der Eusebiosstelle entnommen. Auf Eusebios ist in dem Prolog des Victor bei Combefis, Bibl. graec. patr. auct. noviss. I p. 436 C, ausdrücklich hingewiesen mit den Worten: *καὶ τὰτα ἐν ῥήσεσι Εὐδόξειον τὸν Καισαρείας ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγῳ ἐν κεφαλαίῳ πεντεκαίδεκάτῳ ποσῶς ἐκτιθέμενον*.

Auf Fragment 9 d. h. Rufin geht auch zurück, was in den Legenden von Aquileia Acta SS. April III p. 346 sq. mit Berufung auf *Clemens in sexto disputationis libro* über Markus erzählt ist; vgl. Lipsius, Die apokryphen Apostelgeschichten und Apostellegenden II 2 S. 346.

Zu Fragment 10.

Es ist wahrscheinlich, daß die Stellen der Apostelgeschichte, in denen von Jakobus dem Sohn des Alphaios die Rede ist, Clemens zu der von Eusebios überlieferten Bemerkung veranlaßten. Daß im 6. Buch der Hypotyposeis die Apostelgeschichte commentiert war, macht auch Frag-

ment 11, wohl eine Notiz zu Act. 17, 5—9, wahrscheinlich. Auch Fragment 8 und 9 können aus einem Commentar zur Apostelgeschichte (vgl. z. B. Act. 12, 12. 25) stammen so gut wie die Notiz gleichen Inhalts in dem Commentar zu I Petr. 5, 13 steht. Andererseits läßt Fragment 12 vermuten, daß im 6. Buch der Hypotyposeis auch die Evangelien behandelt waren.

Zu Fragment 11.

Die Coniectur Grabes $\delta\nu$ statt $\eta\nu$ befriedigt sprachlich nicht recht, wenn man annimmt, Clemens habe sagen wollen, daß der Iason des Dialogs identisch sei mit dem von Lukas erwähnten. Deshalb hat Harnack TU I 1, 123 und 3, 124 die Coniectur Grabes für unerträglich erklärt; er hat aber in der Gesch. der altchristl. Lit. I S. 94 sein Urteil darüber gemildert. Mit Recht macht Zahn, Forsch. III S. 74² darauf aufmerksam, daß Maximus die Stellung *Παπίσκου καὶ Ἰάσονος* gegen die gewöhnliche Form des Titels gewählt zu haben scheint, um den Relativsatz mit der Notiz über Iason anhängen zu können. Wahrscheinlich ist daher Grabes Änderung doch richtig; jedenfalls ist $\eta\nu$ falsch.

Zu Fragment 12.

In Vatic. 354 (10. Jahrh.) steht das Fragment am Rand von f. 30^r als Bemerkung zu der Erzählung von der Heilung des Aussätzigen Matth. 8, 2 ff. Außer Mercati haben über das Fragment ausführlicher gehandelt Zahn, Neue kirchl. Zeitschrift 16 (1905) S. 415—419 und Harnack, Sitzungsberichte der preuß. Akad. 1904 S. 901 ff.

Zu Fragment 13.

Daß das Fragment nicht schon mit *Βαρναβᾶς* zu schließen ist, wie Ittig, Operum Clem. Alex. supplementum p. 164 und nach ihm Potter p. 1015 annahmen, zeigt die Übereinstimmung des folgenden Satzes *δύο δὲ — κατατομηθεῖς* mit Euseb. H. E. II 23, 3. Dagegen läßt sich nicht beweisen, daß auch der nächste Satz mit dem Citat Gal. 1, 19 dem Clemens angehört. Immerhin scheint es mir wahrscheinlich, weil Eusebios erst mit *ἐν τούτοις καὶ τὰ τῆς τοῦ σωτῆρος* zu etwas Neuem übergeht und weil Clemens häufig in ähnlicher Weise nach seinen eigenen Mitteilungen ein Schriftwort anführt. Vgl. z. B. Fr. 4. 9.

Hieronymus De vir. ill. 2 vermengt die Nachrichten, die Eusebios aus Clemens, Hegesippos und Josephos hat, und läßt so den Clemens etwas sagen, was nach Eusebios Josephos berichtet, und legt dem Josephos Stücke aus den Berichten des Clemens und Hegesippos in den

Mund. Auffallend ist, daß die syrische Übersetzung des Eusebios die ganze Erzählung des Hegesippos H. E. II 23, 4—18 dem Clemens in den Mund legt, indem sie II 23, 3 den Namen Hegesippos ausläßt und II 23, 19 angibt, dies habe Clemens ausführlich erzählt und übereinstimmend mit ihm Hegesippos. Doch wird diese Darstellung schon durch den Zusatz *ἐν τῷ πέμπτῳ αὐτοῦ ὑπομνήματι* II 23, 3 als unrichtig erwiesen; denn weder die Buchzahl noch der Titel stimmt zu dem, was Eusebios II 1, 4 ausdrücklich angibt.

Auf Fragment 13, d. h. die Eusebestellen, wird auch zurückgehen, was Andreas, Erzbischof von Kreta, in seiner Schrift über Leben und Martyrium des Apostels Jakobus, herausgegeben von Papadopoulos-Kerameus, *Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας* I (St.-Petersburg 1891) S. 2, 6—14 sagt:

Ἡγήσιππος δὲ καὶ Κλήμης τῆσδὲ μοι γέγονασι τῆς ἱστορίας διδάσκαλοι, ὧν ὁ μὲν ἐν τῷ πέμπτῳ αὐτοῦ ὑπομνήματι, ὁ δὲ ἐν τῇ ἔκτῃ τῶν λεγομένων Ὑποτυπώσεων κατ' ἐπιδρομὴν γεγράφαςι τὰ κατὰ Ἰάκωβον, οὗ τοῦτον, ὡς εἴρηται, τὸν σκοπὸν βαλλόμενοι, ἀλλ' ἐφ' ἕτερα μὲν τῆς γραφῆς τὸν δρόμον ἀνύοντες, ὑπὸ δὲ τῆς μεγαλειότητος τοῦ ἀνδρὸς σιωπῇ παρελθεῖν τινα τῶν ἐκείνου μὴ συγχωρούμενοι.

Daß Andreas die Hypotyposeis des Clemens selbst noch benützt hat, wie J. Haußleiter, *Zeitschr. f. Kirchengesch.* 14 (1894) S. 74 zu zeigen suchte, ist nicht wahrscheinlich. Schon die Verbindung des Hegesippos und Clemens erinnert an Euseb. H. E. II 23, 3. 19, ebenso die Quellenangabe *ἐν τῷ πέμπτῳ αὐτοῦ ὑπομνήματι* an H. E. II 23, 3 und *ἐν τῇ ἔκτῃ τῶν Ὑποτυπώσεων* an H. E. II 1, 3. Daß bei Andreas *ἔκτῃ* steht und nicht *ἐβδόμῃ* wie H. E. II 1, 4, während Andreas doch wohl an dasjenige denkt, was Euseb. H. E. II 1, 4 f und II 23, 3 aus Clemens über Jakobus berichtet, ist durch die eben citierte Stelle II 1, 3 veranlaßt, wo ja ebenfalls von Jakobus die Rede ist. Die Worte *κατ' ἐπιδρομὴν* bei Andreas besagen aber nur, daß weder Clemens noch Hegesippos eine Lebensbeschreibung des Jakobus als besondere Schrift verfaßt haben; sie treffen also zu, ob die Mitteilungen des Clemens in einem Commentar zum Jakobusbrief oder in einem solchen zur Apostelgeschichte gestanden haben. Wenn schließlich Andreas a. a. O. S. 10, 9 f sagt *ὁμοία δὲ τούτοις* (d. h. dem Berichte des Hegesippos) *εἰσὶ καὶ τὰ Κλήμεντος*, so ist das wieder nur eine Reminiscenz an Euseb. H. E. II 23, 19 *ταῦτα διὰ πλάτους, συνφθὰ γε τῷ Κλήμεντι, καὶ ὁ Ἡγήσιππος*. Zu dem Resultat, daß Andreas nur aus Eusebios geschöpft habe, kommt auch Ph. Meyer, *ThLz* 17 (1892) Sp. 564.

Zu Fragment 14.

Dindorf ließ III 497, 22—27 auch die auf ἐκατατομήθησαν folgenden Sätze Euseb. H. E. II 9, 4 τότε δῆτα (so Schw, τὸ τηλικαῦτα δέ Di) bis ἀφείται διακονίαν als Clemensfragment drucken; aber nicht mit Recht; denn Eusebios nimmt hier den durch das Clemensfragment unterbrochenen Faden der Erzählung wieder auf: vorher ist Act. 12, 1f citiert, nachher Act. 12, 3—17 verwendet.

Auf Rufins Übersetzung (I p. 125, 14—24 Mommsen) geht, wie Zahn, Forsch. III S. 76¹ richtig vermutete, auch zurück, was in Cod. Trecens. 154 f. 14^v steht; vgl. Catal. des bibliothèques des départ. II (Paris 1855) p. 78. Nach freundlicher Mitteilung der Verwaltung der städtischen Bibliothek in Troyes lauten die Worte: *Occidit autem Iacobum fratrem Iohannis gladio. De hoc Iacobo Clemens Alexandrinus historiam quandam dignam memoria[e] refert. Et [h]is, inquit, qui obtulerat eum iudici ad martyrium, Iacobum scilicet, motus etiam ipse confessus est se esse Christianum. Et cum ducerentur, in via[m] rogavit Iacobum dari sibi remissionem. At ille parumper deliberans: pax tibi, inquit, et osculatus est eum. Et ita ambo simul capite c[on]c[us]si sunt.*

Ebenso beruht auf Eus.-Rufin die Angabe im Cod. 479 (I 44) der Bibliothek zu Toulouse f. 166: *Passio sancti Iacobi apostoli, edita a beato Clemente, Alexandrino episcopo. Inc. Apostolus Domini nostri Iesu Christi.* Vgl. Acta SS. Juli VI p. 9.

Zu Fragment 22.

Zahn hat dies Fragment zum 5. Buch gestellt, weil es wahrscheinlich ist, daß Clemens den Hebräerbrief, als dessen Verfasser er überall den Paulus bezeichnet (vgl. z. B. Adumbr. zu I Tim. 4, 10; Strom. II 8, 4; 12, 2; 136, 2f; VI 62, 2), zusammen mit anderen Paulusbriefen behandelt hat und für ihn im 5. Buch neben den kleinen Gemeindebriefen noch Raum war; vgl. Forsch. III S. 149. Doch ist es möglich, daß Clemens die Bemerkung so gut wie die zu I Petr. 5, 13 an anderer Stelle als bei der Einleitung zum Hebräerbrief machte.

Die von Cramer aus Paris. 238 veröffentlichten, von Dindorf III 512, 10—14 als besonderes Fragment gedruckten Worte finden sich gleichlautend auch in Ambros. E. 2. inf. Die von Stein aus dieser HS als Fortsetzung mitgeteilten, auch bei Cramer (nicht bei Dindorf) stehenden Worte ἡμεῖς δὲ λοιπὸν τῆς ἐρμηνείας ἀψώμεθα gehören nicht Clemens, sondern dem Redactor der Catene an. Sehr wahrscheinlich hat dieser das Citat selbst nur aus Eusebios entnommen, da es neben zahlreichen Citaten aus Paed. I und je einem aus Protr. und

Strom. das einzige aus den Hypotyposeis ist, die doch für einen Catenenredactor besonders ausgiebig sein mußten.

[Oikumenios] ed. Morellus, wo sich die Worte mit einigen Varianten auch finden, scheint nur eine andere Recension der gleichen Catene zu sein.

Auf das von Eusebios in unserem Fragment Erzählte gehen zwei Nachrichten zurück, in denen von dem Verfasser des Hebräerbriefs die Rede ist.

Stephanos Gobaros sagt nach dem Auszug bei Photios Bibl. Cod. 232 (Migne S. gr. 103 Col. 1104f): *Ὅτι Ἰππόλυτος καὶ Εἰρηναῖος τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴν Παύλου οὐκ ἐκείνου εἶναι φασί, Κλήμης μὲντοι καὶ Εὐσέβιος καὶ πολλὸς ἄλλος τῶν θεοφόρων πατέρων ὁμιλος ταῖς ἄλλαις συναριθμοῦσι ταύτην ἐπιστολᾷ καὶ φασὶν αὐτὴν ἐκ τῆς Ἑβραίδος μεταφράσαι τὸν εἰρημένον Κλήμεντα.* Da mit dem ersten *Κλήμης* nur der Alexandriner gemeint sein kann und im Context nirgends der Römer genannt ist, muß sich auch *τὸν εἰρημένον Κλήμεντα* auf den Alexandriner beziehen. Aber diese Verwechslung mit dem Römer ist wahrscheinlich durch die nachlässige Berichterstattung des Photios verschuldet. Vgl. Lightfoot, S. Clement of Rome I S. 188.

Eine ähnliche Verwechslung liegt auch bei Johannes von Damaskos zum Hebräerbrief II p. 258 Lequien (= Migne S. gr. 95 Col. 997) vor. Hier heißt es: *Τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴν ἱστορεῖ Κλήμης, οὗ μέμνηται Παῦλος, ὃς καὶ ἐπίσκοπος Ῥωμαίων ἐγένετο, ὡς Παύλου αὐτὴν Ἑβραίοις τῇ Ἑβραίδι διαλέκτῳ συντάξαντος ἡρμηνεύθῃ, ὡς τινες ὑπὸ Λουκᾶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ, ὡς δὲ ἄλλοι, ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Κλήμεντος.*

Zu Fragment 24.

Daß uns in den Adumbrationes ein Stück der Hypotyposeis erhalten ist, wurde früher bestritten, kann aber nach den Untersuchungen von Zahn, Forsch. III S. 134 ff nicht mehr bezweifelt werden. Besonders wichtig für diese Frage ist der in der älteren HS L erhaltene Titel: *Ex opere Clementis Alexandrini cuius titulus est περὶ ὑποτυπώσεων, de descriptionibus adumbratis* und die Tatsache, daß in den Sacra Parallela Nr. 298 Holl ein Satz der Adumbr. zu I Joh. 2, 3 griechisch mit dem Lemma *Κλήμεντος* erhalten ist.

Daß die Briefe, deren Auslegung die Adumbrationes enthalten, nämlich I Petr., Jud., I. II Joh., im siebenten Buch der Hypotyposeis commentiert waren, hat Zahn a. a. O. S. 150 ff wahrscheinlich gemacht.

Der Übersetzer der Adumbrationes ist nicht bekannt. Aber die uns erhaltene Übersetzung ist ohne Zweifel identisch mit derjenigen, welche Cassiodorius in der ersten Hälfte des 6. Jahrhunderts für die

Mönche von Vivarium (bei Squillace in Calabrien) anfertigen ließ. Cassiodorius sagt darüber De institutione divinarum litterarum Cap. VIII (Ausgabe von Garet, Rouen 1679) II p. 543 (= Migne S. lat. 70 Col. 1120): *In epistolis autem canonicis Clemens Alexandrinus presbyter, qui et Stromateus vocatur, id est, in epistola sancti Petri prima, sancti Ioannis prima et secunda et Iacobi quaedam Attico sermone declaravit. Ubi multa quidem subtiliter, sed aliqua incaute locutus est; quae nos ita transferri fecimus in Latinum, ut exclusis quibusdam offendiculis purificata doctrina eius securior potuisset hauriri.* Daß hier statt des Judasbriefes der Jakobusbrief genannt ist, beruht wohl auf einem Versehen des Cassiodorius.

Im Gegensatz zu der I. Bd. Einl. S. XLVI ausgesprochenen Absicht hat es sich bei der Bearbeitung der Adumbrationes doch als wünschenswert herausgestellt, die beiden dort beschriebenen HSS L und M für die neue Ausgabe noch einmal zu vergleichen. Da es mir möglich war, beide HSS gleichzeitig in München zu benützen, konnte ich ihre Eigenart und ihr gegenseitiges Verhältnis besser bestimmen, als es bisher der Fall war.

Zu der a. a. O. gegebenen Beschreibung ist zunächst hinzuzufügen, daß in L außer dem Blatt zwischen f. 3 und f. 4 und den 4 Blättern zwischen f. 9 und f. 10 noch zwei ganze Quaternionen und zwar zwischen f. 43 und 44 fehlen; f. 43^v schließt mit *materi[ales]* (Migne S. gr. 39 Col. 1780 B), f. 44^r beginnt mit *disciplina quoniam* (Migne Col. 1794 A). Der Verlust wird auch durch die alte, am unteren Rande des letzten Blattes jedes Quaternios befindliche Quaternionenzählung bestätigt. Auf dem letzten Blatt des noch erhaltenen Restes der HS steht XI; es waren also bis dahin ursprünglich 88 Blätter, von denen jetzt 1 + 4 + 16 verloren sind. Daß das letzte Blatt nicht die Ziffer 67, sondern 68 trägt, kommt davon her, daß der moderne Paginator die Ziffer 65 ausgelassen hat.

Zahn hat es Forsch. III S. 13f wahrscheinlich gemacht, daß die HS M die Vorlage für den ersten Druck der Adumbrationes durch M. de la Bigne bildete. Seine Vermutung kann dadurch zur Gewißheit erhoben werden, daß die Abweichungen der Editio princeps (= P) von M sich durch falsche Auflösung von Abkürzungen in M erklären. Einige Beispiele: S. 211, 12 *huius* P *h̄ms* = *habemus* M. 211, 19 *centis* P *ceñis* = *ceteris* M. 212, 9 *demum* P *deiñ* = *deinde* M. 212, 9 *propter* P *q.* = *quidem* M.

Somit kann P für die Textgestaltung außer Betracht bleiben. Es sei aber bemerkt, daß das, was eben für die Adumbrationes nachgewiesen wurde, nicht für den Commentar des Didymos von Alexandrien zu den

katholischen Briefen gilt. Zahn führt a. a. O. S. 10 als Worte des M. de la Bigne an, was in dessen *Sacra Bibliotheca sanctorum patrum* (Paris 1575) Tom. VI Col. 676 am Schluß dieses Commentars über die handschriftliche Quelle steht: *Hae sunt, lector humanissime, quas ex vetustissimo membranis scripto codice, multa sane industria, cum lectionem literarum obscuritas plurimum moraretur, Didymi in canonicas epistolas enarrationes invenimus.* Diese Worte stammen aber nicht von M. de la Bigne selbst, sondern sind von ihm aus der ersten Ausgabe des Didymoscommentars (Didymi Alexandrini praeceptoris divi Hieronymi in omnes epistolas canonicas brevis enarratio, nunquam antehac edita. Eiusdem Didymi de spiritu sancto lib. III divo Hieronymo interprete. Coloniae 1531 f. a 1^v) abgedruckt¹. Daß M dieser Ausgabe als Vorlage gedient hat, machen schon die Worte *literarum obscuritas* unwahrscheinlich; denn M ist, abgesehen von einzelnen Abkürzungen, durchweg gut zu lesen. Den sicheren Beweis aber, daß M nicht die Vorlage der Ausgabe von 1531 war, bieten die Varianten. M zeigt zahlreiche, auf der Collation mit einer andern HS beruhende Correcturen einer alten, mit dem Schreiber der HS (13. Jahrh.) ungefähr gleichzeitigen Hand. Diese Correcturen finden sich, soweit sie die Adumbrationes betreffen, alle auch in der ersten Ausgabe dieser Schrift, im Didymoscommentar dagegen weicht an solchen Stellen der gedruckte Text stets von M ab. Einige Beispiele mögen dies zeigen: Migne S. gr. 39 Col. 1759 B *per ea quae revelata sunt a sancto spiritu*] *revelante* (nte in Ras. für 12 Buchst.) *spiritu sancto* M. 1760 A *sancti eritis quoniam dominus deus vester sanctus est*] *sancti eritis quoniam sanctus dominus deus vester* M* *sancti eritis quoniam sanctus dominus deus vester et in alio loco Et sancti eritis quoniam ego sanctus dominus deus vester* M^{corr}. 1763 A *aliis sit ad utilitatem, aliis ad laesionem*] *aliis sit noxia* (diese Worte M² am Rand), *aliis sit ad utilitatem, quod ita constare multis rebus ostenditur* M. 1768 A *impartita*] *in participatione* M^{corr}. 1816 C *Hi qui in dilectionibus vestris maculatis copulantur*] *Hi sunt qui in dilectionum suarum maculis copulantur* M^{corr}. 1816 C *dilectiones habentes*] *delectationes habent* M^{corr}.

M selbst kann also nicht die Vorlage der Ausgabe gewesen sein; es ist aber auch nicht wahrscheinlich, daß die Ausgabe aus der gleichen HS stammt, aus der M abgeschrieben wurde. Dazu sind die Varianten zwischen dem in M von erster Hand Geschriebenen und der Ausgabe zu groß. Andererseits war auch L nicht die Vorlage der Ausgabe:

1) Die falsche Angabe, daß M. de la Bigne der erste Herausgeber des Didymoscommentars sei, findet sich auch bei G. C. F. Lücke, *Quaestiones ac Vindiciae Didymianae*. Part. II. (Göttingen 1829) p. 3; abgedruckt bei Migne S. gr. 39 Col. 1747 Anm.

diese weicht ziemlich oft von der durch LM gemeinsam vertretenen Recension ab. Man muß daher annehmen, daß die Vorlage der Ausgabe verloren gegangen ist und die letztere neben LM eine selbständige textkritische Bedeutung hat.

Wichtiger als die Frage nach dem Verhältnis von L und M zum ersten Druck des Didymoscommentars ist für die Adumbrationes die Frage nach dem Verhältnis zwischen L und M.

Preuschen sagt bei Harnack, Gesch. der altchristl. Lit. I S. 306, M sei aus einer mit L sehr nahe verwandten Vorlage, wenn nicht aus L selbst abgeschrieben. Davon ist das erstere richtig; wenn man die Correcturen in M näher betrachtet, so findet man fast immer, daß der ursprüngliche Text mit dem in L erhaltenen identisch war, und auch sonst sind die Texte nahe verwandt. Dagegen sprechen gegen die Annahme, daß M aus L selbst abgeschrieben sei, alle die Stellen, an denen M von erster Hand das Richtige, L aber eine Corruptel bietet. Solche Stellen sind: 203, 12 *malignam* M *maligni* L; 203, 13 *utramque* M *veramque* L; 203, 14 *invicem* M *in vitam* L; 204, 22 *abunde clarum* M *abundelasum* L; 204, 28 *ut sit* M < L; 205, 23 *praecedentia* M *praeccidentia* L; 207, 2 *praescripti* M *perscripti* L; 207, 11 *et vocati* M *exuacari* L; 207, 13f *constiterant* M *constituerant* L; 207, 15 *converti* M *converi* L; 207, 18 *sua* M *sunt* L; 208, 3 *carentibus* M *currentibus* L; 208, 6 *ob* M *ab* L; 208, 18 *comprobat* M *cum probat* L; 208, 20 *canibus* M *carnibus* L; 208, 27 *concupiscentiis* M *concupiscentis* L; 210, 3 *tangit* M *agit* L* *augit* L^{corr.}; 210, 23 *maiestatem* M *modestatem* L; 210, 24 *proprie divinitati* M *propriae divinati* L; 211, 8 *fortis* M *foris* L; 211, 29 *salvat* M *salve* L; 212, 3 *intellector est, utique* M *intellēcto restitutique* L; 212, 5 *virtutis* M *virtutes* L; 212, 16 *et* M *ex* L.

Da nicht anzunehmen ist, daß der Schreiber von M in diesen und den zahlreichen anderen Fällen, wo M Besseres bietet als L, selbständig den Fehler seiner Vorlage bemerkt und richtig verbessert habe, kann M nicht aus L abgeschrieben sein. Seine Vorlage war aber viel näher mit L verwandt als die Handschrift, nach der dann M durchweg corrigiert wurde. Schon die Über- und Unterschriften waren in der den Correcturen in M dienenden Vorlage überall verschieden von der für LM anzunehmenden Vorlage. M scheint hierin ursprünglich überall das Gleiche wie L geboten zu haben. Auch der Gesamttitel auf f. 1^r steht, was weder in der für Zahn noch in der von Preuschen gefertigten Collation angegeben ist, auf Rasur und die Spuren des getilgten Textes lassen darauf schließen, daß auch hier das stand, was L bietet. Die Lesarten, die M aus der zweiten HS entnahm, sind meistens Verbesserungen des Textes: man vgl. z. B. S. 203, 10. 14. 15; 204, 2; 205, 5. 19. 25; 210, 14f;

211, 10; 213, 26; 214, 15. Die Textgestaltung beruht daher auf drei Zeugen: L, M* und M². Welcher von diesen das Richtige bietet, kann nur von Fall zu Fall entschieden werden.

Um den Apparat zu entlasten, seien hier einige Orthographica zusammengestellt. In den folgenden Stellen liest die hier nicht genannte HS, soweit sie für das betr. Stück vorhanden ist, so wie im Text gedruckt ist.

1. Vocale.

- a) *ae* statt *e*: *praetioso* 204, 11 L; *praeces* 205, 6 L; *praesbiter* 210, 1 L (ṗsbiṯ M); *patrae* 210, 6 L.
- b) *e* statt *ae*: *edificatio* 203, 15; entsprechend 203, 16 M; *celis* 203, 17; entsprechend 207, 10 M; 211, 31 LM; *precogniti* 204, 14. 15 M; *eternus* 205, 4; entsprechend 210, 20; 213, 11; 214, 9 M (*etern.* corr. aus *aetern.* 210, 4 M²); *hec* 205, 13; 209, 25; 210, 11; 214, 27 M; *penit.* 205, 28; 207, 16 M; *quedam* 206, 13 M; *cesareanis* 206, 19 M; *egypti* 207, 4 L; *presenti* 207, 6 L; *apostate* 207, 10 L; *ve* 208, 3 M; *letitia* 209, 2 M; *equalitatem* 209, 12; 210, 5 M; *create* 211, 15 L; *que* 213, 21 M; *seculariter* und *seculares* 213, 25; 214, 31 M.
- c) *i* statt *e*: *intellig.* 209, 18; 212, 8. 30; 214, 5; 215, 10. 15 M.
- d) *i* statt *y*: *pr(a)esbiter* 210, 1 LM.
- e) *u* statt *o*: *epistula(m)* 206, 25. 26; 209, 26; 210, 25 (209, 21. 23 abgekürzt) L.
- f) *y* statt *i*: *mychael* 211, 18 M (*michahel* L).

2) Consonanten.

- a) *c* statt *d*: *iccirco* 211, 23; 212, 17 (*idcirco* 205, 28; 213, 9) M; *quicquid* 211, 6 M.
- b) *c* statt *qu*: *secuntur* 203, 23 LM.
- c) *c* statt *t*: *iusticiam* 203, 21 M; *precioso* 204, 11 M; *pacientiam* 204, 27 L; *tercium* 205, 21 M; *tocius* 206, 16 (bis) M; *inicio* 209, 24; 215, 9 M.
- d) *ch* statt *h*: *nichil* 209, 7 M.
- e) *d* statt *t*: *inquit* 205, 5. 11; 207, 11 L.
- f) *h* überflüssig: *sathanae* 206, 2 M; *abominabilis* 208, 14 LM; *danihel* 209, 3 L; *michahel* 211, 18 L; *samuhel* 211, 24 L; *heliseus* 211, 24 M.
- g) *k* statt *c*: *kñi* 208, 22 (*carissimi* L); vgl. 214, 17 mit Anm.
- h) *m* statt *n*: *compositionem* 203, 14 M; *impossibile* 209, 5 M; *immobiles* 211, 15f M.
- i) *n* statt *d*: *annuntiata* 204, 4 M.
- k) *n* statt *m*: *tangquam* 207, 27; 214, 13 M; *circunferuntur* 208, 7 M.

- l) *p* überflüssig: *condempnabant* 205, 1 M; *contempnantes* 213, 2 M; *assumptionem* 207, 24; 211, 14 M.
 m) *p* statt *pp*: *apellat.* 210, 20 f; 212, 29; 214, 33 M.
 n) *s* fehlt nach *x*: in Formen von *existere* 204, 30; 207, 3; 211, 16; 214, 27 M; von *extare* 205, 25; 206, 26 f M; 210, 3 LM.
 o) *t* statt *c*: *fatientes* 205, 7 M; *iuditia* 208, 11 L; *fidutiam* 213, 21; 214, 18 M; *inditium* 215, 19 M.

Ferner stelle ich zusammen, an welchen Stellen der Text unserer Ausgabe auf Grund der HSS von den Ausgaben Dindorfs und Zahns (die früheren Ausgaben lasse ich unberücksichtigt) abweicht. Nicht aufgeführt sind die meisten Orthographica und die Stellen, wo der Apparat selbst über die Lesart der HSS und hiermit über den Grund der Abweichung von den früheren Ausgaben Auskunft gibt; z. B. 203, 10. 14. 23. Im Apparat blieben die Varianten der Ausgaben unerwähnt.

- S. 203, 9 *nostram* LM *vestram* Di
 203, 9 *nostra* LM *id nostra* Di
 203, 11 *iustam* LM *iniustam fieri* Di
 203, 17 *spiritalis* LM *spiritualis* Di
 203, 17 *c(a)elis* LM *coeli* Di
 203, 21 *intellectum* LM *per intellectum* Di
 204, 6 *manifestata* LM *manifesta* Di
 204, 23 *et sumus* LM < Di
 204, 30 *erat illis* LM *illis erat* Di
 204, 30 *sive* LM *vel* Di
 205, 2 *sumentes* LM *perpetientes* Di
 205, 5 *sanctos* M (< L) *hoc est sanctos* Di
 205, 10 *inquit* LM < Di
 205, 16 *sustineret* LM *sustinet* Di
 205, 19 *etiam* LM < Di
 205, 20 *quae* LM *qui* Di
 205, 23 *erudiuntur iudicia* LM *iudicia erudiuntur* Di
 205, 28 *etiam* M *et* Di
 206, 1 *in spiritu* ∞ nach *deum* M nach *vivant* Di
 206, 4 *etiam* M *et* Di
 206, 4 *multimodis* M *multis modis* Di
 206, 7 *et* M < Di
 206, 8 *hic* M *hoc* Di
 206, 13 *pulchritudo* M *pulcritudo* Di Zahn (angeblich nach M)
 206, 17 *ipse* LM *ipse*. »*Salutat vos Marcus filius meus*« (= I Petr. 5, 13) Di
 206, 18 *palam* ∞ nach *evangelium* M ∞ nach *sectator* Di

- S. 206, 19 *petitus* M *penitus* Di
 206, 21 *a Petro* M *Petro* Di Zahn (angeblich nach M)
 206, 22 *quoque* M *quoque et* Di Zahn
 206, 22 *stilo* M *stylo* Di Zahn
 206, 22 *agnoscitur* M *agnosceret* Di (nach Zahn in M)
 206, 27 *dixit* LM *dicit* Zahn
 207, 10 *c(a)elum* LM *coelum* Di Zahn
 207, 11 *magni* LM *magnae* Di
 207, 13 *dicit* LM *dixit* Di (nach Zahn in M)
 207, 24 (bis) *Moysi* LM *Moysis* Di
 207, 26. 27 *quaecumque* L (in M abgekürzt) *quaecunque* Di Zahn
 208, 2 *veneriatis* LM *venereis* Di
 208, 8 *infideles* LM *et infideles* Di
 208, 12 *hereditatem* LM *haereditatem* Zahn
 208, 12 *promeretur* LM *promereretur* Di
 208, 14 *finis est* LM *est finis* Di Zahn (angeblich nach L)
 208, 18 *prophetam* LM *prophetiam* Di
 208, 18 *sunt* LM < Di (Zahns Angabe: *sunt* < L ist falsch)
 208, 19 *a fidelibus* LM *ab infidelibus* Di
 208, 20 *sancta* LM < Di
 208, 25 *ut*¹ LM < Di
 209, 1. 2 *immaculatos* LM *immaculatos* Di
 209, 6 *quaecumque* LM *quaecunque* Di Zahn
 209, 11 *significat* LM *significant* Di
 209, 11 *sanctos angelos* LM *angelos sanctos* Zahn
 209, 13 *quae* LM *qui* Di
 209, 19 *siquidem* LM < Di
 209, 24 *quod audivimus* ∞ nach *initio* LM ∞ nach *nostris* Di
 209, 25 *evangelio* LM *evangelium* Di
 209, 26 *spiritale* LM *spirituale* Di
 210, 4 *est* LM < Di
 210, 15 *etiam* LM *et* Di (Zahns Angabe: *et* M ist falsch; ebenso 210, 25; 211, 24; 212, 17).
 210, 20 *est* LM < Di
 210, 24 *coaptavit* LM *cooptavit* Di
 210, 25 *etiam* LM *et* Di
 211, 1 *non sunt ullae* LM *sunt nullae* Di
 211, 4 *contraria* LM *contrariae* Di (Zahns Angabe: *contrariae* L ist falsch)
 211, 6 *monadam* LM *monadem* Di
 211, 10 f *videlicet si mentimur* LM *sive* Di

- S. 211, 11 *enim* LM < Di
 211, 12 *apud* LM *ad* Di
 211, 14 *assumptionem* (wie 207, 24) L *assumptionem* M Di Zahn
 211, 16 *ex(s)istentes* LM *et existentes* Di
 211, 19 *ceteris* LM *sanctis* Di
 211, 20 *Moyse* LM *Moyse* Di
 211, 24 *sicut* LM *sicuti* Di Zahn
 211, 24 *etiam* LM *et* Di
 211, 24 *enim* LM *etiam* Di und (angeblich nach L) Zahn
 211, 26 *inoperabatur* LM *operabatur* Di
 211, 30 *ac sequente* L *assequente* M *assequentes* Di
 212, 9 *deinde* LM *demum* Di
 212, 9 *quidem* LM < Di
 212, 17 *etiam* LM *et* Di
 212, 20 *secundum intellectum, secundum testamentum* M < Zahn
 212, 22 *suum inquit* M *inquit suum* Zahn (angeblich nach M)
 212, 23 *etiam* M *et* Di
 212, 25 *inquit* M < Di
 212, 28 *vocat* M *vocare* Di
 213, 9 *nobis* M *vobis* Di
 213, 9 *pertransiet* M *pertransit* Di
 213, 14 *permanet* M *permanens* Di
 213, 16 *et* M < Di
 213, 22 *eo* M *deo* Di
 213, 22 *est* M < M nach Zahn
 213, 26 *deum* M < Di
 213, 30 *facti* M < Di
 213, 32 *comprehensibiliter* M *comprehensibiliter* Di Zahn
 213, 33 *parte diaboli* M *patre diabolo* Di
 213, 33 *eadem quae* M *eundemque* Di *eademque* Zahn
 213, 33 *ille* M < Di (*illi* Zahn)
 214, 3 *est ex deo* M *ex deo est* Di
 214, 6 *esse* M < Di
 214, 10 *Christus* M *Christi* Di
 214, 23 *inquit* M < Di
 215, 3 *est* M < Di
 215, 4 *est*¹ M < Zahn (angeblich nach M)
 215, 5 f *perfectionem* M *persecutionem* Di
 215, 10 *contuetur* M *continet* Di
 215, 13 *suscipere* M *suspiciere* Di
 215, 15 *eos* M < Di

Die vorstehenden Seiten sollten eben ausgedruckt werden, als ich von Dr. Mercati die Mitteilung erhielt, daß er eine dritte HS der Adumbrationes gefunden habe. So können die Angaben über die HS und die Kollation derselben, die mir von Dr. Mercati freundlichst zur Verfügung gestellt wurden, wenigstens an dieser Stelle noch eingeschoben werden.

Es ist die HS Vatic. L 6154 (= V), eine von verschiedenen Händen geschriebene Miscellanhandschrift des 16. Jahrhunderts, 24,2 × 14,2 cm groß. Der Inhalt ist sehr mannigfaltig: es sind die verschiedenartigsten von verschiedenen Schreibern herrührenden Stücke in dem Bande vereinigt. Die Adumbrationes stehen f. 199—209. Vorhergeht »*Discorso fatto sopra le lamentatione del Profeta Hieremia da Gio. Paulo Eustachio.*« Nach den Adumbrationes folgt: »*In epistolam Judae Didimi expositio. Subintroierunt enim quidam — qui non crediderunt perdidit. Quidam homines impii scriptura divina quodam utentes dolo.*« Expl. »*quod vere firmatur ex his quae postea subiungit apostolus dicens: Prophetavit autem septimus ab Adam Enoch.*«

Die Adumbrationes wurden von einem nicht-italischen Schreiber geschrieben, aber von einer italischen Hand der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts durchcorrigiert. Die Correcturen sind nach einer Handschrift gemacht, wie die Art der Verbesserungen beweist. Die naheliegende Vermutung, daß die Correcturen etwa nach der Editio princeps von 1575 gemacht seien, läßt sich durch folgende Beobachtung widerlegen. Die Worte: *Ideirco etiam subnectit, dicens: »vivant secundum deum in spiritu.« Sic Paulus quoque* (S. 205, 28—206, 2 dieser Ausgabe) sind von V* ausgelassen, aber von V² am Rande nachgetragen. In der Editio princeps ist die Wortstellung verändert: *vivant in spiritu secundum deum*; V² dagegen stellt die Worte wie M.

Ich stelle auch hier zunächst die Orthographica zusammen.

1. Vocale.

- a) *e* statt *ae*: *vite* 203, 7; 210, 10. 16; 211, 7; 213, 8; *que* 203, 11. 23; 204, 3. 5. 14. 18. 24. 25; 205, 18. 20. 21; 206, 20. 21; 208, 2. 26; 209, 13; 210, 17. 20; 211, 8. 32; 212, 4; 213, 6. 8. 15. 21. 33; 214, 16; 215, 3. 18; *quedam* 203, 15; 206, 13; 212, 9. 10; *quicumque* 207, 27; 209, 6; *edificatio* 203, 15; entsprechend 203, 16 f; 208, 22 f; *celis* 203, 17; entsprechend 207, 10; 211, 31; *angelice* 203, 18; *prophete* 203, 23; *hec* 203, 23; 205, 13; 209, 25; 210, 11; 213, 7; 214, 27; *apostate* 204, 9; 207, 10; *precognitam* 204, 14; entsprechend 204, 15; *eternum* 204, 19; entsprechend 205, 4. 5; 210, 4. 20; 213, 11; 214, 9; *anime* 204, 25; 206, 13; 208, 27; *peniteant* 205, 28; *penituisse* 207, 16; *sathane* 206, 2; *gratie* 206, 4. 16; *rome* 206, 18; *cesareanis* 206, 19; *memorie* 206, 20; *hebreos* 206, 23; *iude* 206, 25; *egypti* 207, 4; *ade*

208, 4; *infructuose* 208, 8; *mortue* 208, 9; *predestinata* 208, 11; *iusticie* 208, 22; *glorie sue* 209, 1. 2; *letitia* 209, 2; *equalitatem* 209, 12; 210, 5; *substantie* 210, 5 f; *tenebre* 211, 1. 4; 212, 18; *ulle* 211, 1; *he* 211, 15; *primitive* 211, 15; *create* 211, 15; *equivoco* 211, 17; *preparata* 212, 21; *seculi* 213, 8; *seculares* 214, 31; *iste* 214, 26; *salutifere* 214, 26.

b) *i* statt *e*: *intelligitis* 209, 18.

c) *i* statt *y*: *presbiter* 210, 1; *babiloniam* 215, 4.

d) *y* statt *i*: *desyderant* 204, 10; *sydera* 208, 14.

2. Consonanten:

a) *c* statt *d*: *quicquid* 211, 6.

b) *c* statt *ch*: *enoc* 208, 18.

c) *c* statt *t*: *iusticiam* 204, 13; 206, 6. 10; 213, 22; *iusticie* 208, 22; *in-iusticiam* 213, 33; *inicio* 210, 2; *duriciam* 210, 14.

d) *ch* statt *c*: *charitas*, *charitatem*, *charissimi* 210, 25. 27; 212, 11. 13. 14; 213, 27; 214, 17. 21. 22; 215, 6.

e) *h* überflüssig: *sathane* 206, 2; *h* fehlt: *ioannis* 209, 23; 215, 2. 3; *ioannes* 210, 13.

f) *k* statt *c*: *Kñi* 208, 22.

g) *m* statt *n*: *compositionem* 203, 14; *immaculatos* 209, 2.

h) *n* statt *d*: *annunciata* 204, 4.

i) *n* statt *m*: *quenquam* 211, 2.

k) *p* überflüssig: *assumptionem* 207, 24.

l) *s* fehlt nach *x*: *extabamus* 205, 25; *executus* 206, 22; *extans* 206, 26 f; *existentes* 207, 3; *extantis* 210, 3.

m) *t* statt *c*: *iuditium* 207, 3; *supplittum* 207, 5; *delitiis* 213, 25.

n) *z* statt *s*: *xodama* 207, 15; *elixeus* 211, 24.

Eine orthographische Eigentümlichkeit ist ferner, daß am Anfang der Sätze mehrfach *ff* statt *f* steht: *ffertur* 210, 12; *ffratrem* 212, 23; *ffortitudinem* 213, 2; *ffilii* 213, 3.

Im folgenden gebe ich die Collation der HS mit dem Text dieser Ausgabe; die Übereinstimmungen von V mit LM gegen frühere Ausgaben bleiben also unerwähnt, wenn die Ausgabe der Lesart der HSS folgt.

203, 1—4 *Expositiones Clementis episcopi Alexandrini in epistolas canonicas*. Dazu am Rand: *et primo Petri apostoli primam*. 8 *Jesu Christi* < V 10 *dicebat* (wie LM*) 14 *enim* < V (wie LM*) 15 *se — coaptantes*] *ad quedam congruentia coaptantur* 204, 1 *prophetas* V* *cet. prophetaret* V² am Rand *et* < V 2 *possessionem*] *passionem inquit* (vgl. LM*)

4 *vos*] *vobis* (wie M^{corr.}) 5 *latel* (wie L) 11 *indipisci*] *in id ipsum* 14 *precognitam* 15 *quippe* V² *quidem* V* 16 *manifestus* 26 *maledicebat* V* *remaledicebat* V² 28 *se* < V (wie L) 205, 5 »*bonos*« *sanctos*] »*videre bonos*« *eterna gaudia* 7 *domini* < V* + V² 12 *offerat* *mor-*

tificatūs vivificatūs 15 *sonitum*] *vitam* 19 *provectus etiam*] + *ex*
 (wie LM*) 28—206, 2 *idcirco — quoque* < V* + V² 206, 1 *vivens* V²
Sic] *sicut* V² 4 *multis modis* 8 *qui est — spiritus*] *quod est glorie*
eius et honoris et virtutis dei, et qui est eius spiritus 9 *possessivum*]
 + *est significat angelicum spiritum* 11 *profectum. Introductorum*
fidelium potest 11 f *etiam sic* < V 13 *et*] *aet* 14 *inchoandi iudicii*
 17 *dator est. Ipse Marcus* 17 f *sectator*] *praedicator* 18 *praedicanti*
 23 *Subscriptio* < V 25 *Eiusdem Clementis in epistolam Jude expositio*
 27 *et cum* (wie L) 28 *eius* < V *quid* < V (vgl. 209, 17) 29
eius ex] *eius* (wie M) 207, 9 *habitabulum* 10 *ac*] *et* (wie 208, 1;
 211, 23) 10 f *significat etiam apostate et facti sunt* 11 *dei* 13 f *con-*
stituti erant 14 *devicti* 15 *propria reverti nequeunt* *xodama* 17
quidem < V 17 f *in imaginatione* 24 *confirmat* V² *affirmat* V*
 208, 1 *ac*] *et* (wie 207, 10; 211, 23) 2 *venereis* 3 v|||| V* *veh* V² 4 *viam*
 5 *nubes*] *nobis* 9 *fidelitatis* V² *felicitatis* V* 11 *dei* (wie M. de la
 Bigne) 15 *stellis* < V 20 *carnibus* (wie L) 23. 24 *quosdam —*
quibusdam (wie M) 27 *maculata* (wie Zahn S. 97) 209, 11 *virtutis*]
 + *dei enim*] *etiam* (wie M) 14 *Cum* (wie M. de la Bigne) *dextera*
 17 *sed quid dixit*] *dicit* (vgl. 206, 28) 21 *Subscriptio* < V 23 *Expo-*
sitio eiusdem in epistolam Joannis catholicam (+ primam V²) 25 *con-*
sequenter (wie L) *evangelium* 25 f *hec epistola etiam* V* *etiam hec epistola*
 V² 210, 4 *significativum*] *significati verum* 13 *quoniam Johannes*] *Jo-*
annis 16 *infert* (wie M) 21 *semper* < V 25 *ipsa* < V* + V²
 211, 2 *mala* 5 *divina praecepta* 6 *monas* < V 8 *vos* (wie LM)
 10 *eius*² < V (wie LM*) 14 *etiam*] + *pro nobis* 16 *cum*] *et cum*
 (wie M) 20 *moysi angelus* < V 22 *quidem* 23 *ac*] *et* (wie 207, 10;
 208, 1) *solique*] *soli et* V* *solique et* V² 26 *operabatur* 212, 8 *opi-*
nionum 17 *infert* (wie M) 26 *profectiones* 27 f *quidem vocat eos* V*
quidem eos vocat V¹ *eos quidem vocat* V² 29 *autem*] + *et* (wie M*)
 213, 2 f *Fortes — significat*] *ffortitudinem per invenem et tolerantiam pati-*
entiamque significat 4 *confugierunt* 6 *dicitur?* (vgl. M) 7 *bona*] *ido-*
nea est 18 *neque*] *nec* 22 *eo* V² *deo* V* 25 *saeculariter*] *singulariter*
 29 *ad*] *in* 32 *sicut* 214, 2 *cepit* 6 *dicitur* 7 *suum et* (wie M*)
 10 *vivens* < V* + V² *permanet*] *remanet* 11 *apostolis*¹] *credentibus*
 (wie M) *si*] *sic* 12 *ergo*] + *ille* 18 *habemus* 27 *ipsa*] *ipsius* 33
Subscriptio < V 215, 2 *In secundam Joannis epistolam* 4 *Electam*
 (wie M) 6 *extra caritatem non esse*] *extare charitatem* (vgl. M*) 7 *cre-*
dere (wie M) 8 *in intellectu*] *intellectum* 12 *dixerit*] + *ei* 13 f *Tales*
— conquirere] *non salutare prohibet et in hospitium suscipere, hoc enim*
inhumanum est, sed non conquirere (vgl. M*) 16 f *rationibus veri simi-*
libus inducti 17 *oportet*] *potest* 18 f *postquam — indicium*] *et postquam*

ad orandum surgitur, salutatio est que gaudii et pacis indicium (wie M*)

19 Subscriptio: *Expliciunt adumbrationes clementis in epistolas canonicas apostolorum* V².

Was das Verhältnis von V zu LM betrifft, so geht aus den Varianten mit Sicherheit hervor, daß V weder aus L noch aus M stammt. Mit M ist V aber näher verwandt als mit L; vgl. z. B. die gegenüber L gemeinsamen Lesarten von MV: *malignam* 203, 12; *occasionem* 203, 12; *accipiat* 203, 12; *utramque* 203, 13; *deo* 204, 14; *quidam* 204, 18; *abunde clarum* 204, 22; *ut sit* 204, 28; *operetur* 205, 17; *praecedentia* 205, 23; *iudicentur* 205, 25; *eius* 206, 29; *praescripti* 207, 2; *et vocati* 207, 11; *dei* 207, 11; *sua* 207, 18; *carentibus* 208, 3; *ob* 208, 6; *comprobat* 208, 18; *redarguti* 208, 19f; *quosdam* — *quibusdam* 208, 23. 24; *inmaculatos in letitia* 209, 1f; *etiam* statt *enim* 209, 11; *sanctarumque* 209, 13; *virtutum* 209, 13; *non e* 209, 16; *tangit* 210, 3; *domini* 210, 8; *nostrae* 210, 9; *infert* 210, 16; 212, 17; *maiestatem* 210, 23; *proprie divinitati* 210, 24; *fortis* 211, 8; *et cum* 211, 16; *per* 211, 29.

Daneben fehlen aber auch nicht Stellen, an denen LV gegen M zusammengehen; z. B. *inquit* 204, 27; *se* < LV 204, 28; *inquit* ~ nach *enim* 205, 3; *videlicet* ~ nach *nobis* 205, 25; *et cum* 206, 27; *in iudicium* ~ nach *sunt* 207, 3; *carnibus* 208, 20; *consequenter* 209, 25; *infima* 210, 11; *sic* 210, 17; *ac sequente* 211, 30.

Keine Verwandtschaft besteht zwischen V und M²: vgl. 205, 19; 211, 10; 212, 29; 213, 2f; 214, 7; 215, 6. 13f. 18f; nur 205, 25 bieten M^{corr.} V *iudicentur*.

Der selbständige Wert der HS zeigt sich an mehreren Stellen. 208, 11 (*dei*); 27 (*maculata*); 209, 14 (*Cum*) bestätigt sie Conjecturen, die bereits in den Text aufgenommen wurden. Außerdem scheint die HS die richtige Lesart allein erhalten zu haben an folgenden Stellen: 205, 5 »*videre bonos*« *aeterna gaudia*; 206, 8 *quod est gloriae eius et honoris et virtutis dei et qui est eius spiritus* (das Wort *gloriae* 206, 9 läßt darauf schließen, daß es auch im Vorhergehenden stand): 206, 9 *est »eius«*; 214, 18 *habemus*; 215, 6 *exstare caritatem*; 215, 13f *non salutare prohibet et in hospitium suscipere, hoc enim inhumanum est, sed non conquirere*; 215, 17 *potest*; 215, 18f *et postquam ad orandum surgitur, salutatio est, quae gaudii <est> et pacis indicium*. An den Stellen 215, 6. 13f. 18f scheint durch V die von M² getilgte Lesart von M* erhalten zu sein.

Schließlich seien hier noch einige Conjecturen Mercatis mitgeteilt, die er mir zusammen mit der Collation sandte: 204, 11 *prospectum*; 204, 23 *christi* = *χριστοί*; 207, 20f [*maiestatem autem blasphemant*] oder 21 *hoc est <spernunt>*; 208, 13 *gentilium*; 208, 20 *carn(al)ibus*; 209, 14 *honore <esse>*; 214, 10f [*hoc est pro credentibus*]; 214, 26 *virtutes <dei>*. Hiervon

möchte ich *prospectum*, [*maiestatem autem blasphemant*], *carn(al)ibus*, *honore (esse)* zur Aufnahme in den Text empfehlen.

II. ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ.

A. Zeugnisse.

1. Euseb. H. E. VI 13, 3. *Τό τε Περὶ τοῦ πάσχα σύγγραμμα* (im Verzeichnis der Schriften des Clemens). Darnach Hieron. *De vir. ill.* 38 *De pascha liber unus.*

2. Photios *Bibl. Cod.* 111. *Ἐπαγγέλλεται δὲ καὶ ἄλλα πεποιῆσθαι αὐτῷ συγγράμματα οὐκ ὀλίγα, καὶ γε καὶ ὑφ' ἐτέρων πεποιηκέναι μεμαρτύρηται, περὶ τε τοῦ πάσχα κτλ.*

Vgl. außerdem die Einführungsworte der Fragmente.

B. Bemerkungen.

In mehreren HSS ist ein Stück mit der Überschrift *Ἀπόδειξις Κλήμεντος περὶ τοῦ πάσχα* erhalten. Die mir bekannten HSS sind folgende:

1. Vatic. graec. 840 f. 216^v—217^r = V

2. Vatic. Regin. 22¹ = R

3. Vatic. graec. 573 f. 78^v—79^r.

4. Vindob. theol. graec. 58 f. 135^v—136^r.

5. Athoscodex 4817 (*Bibl. μονῆς Ἰβήρων* 697) Nr. 32.

Aus den ersten beiden HSS wurde der Text von Pitra, *Iuris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta* I (Rom 1864) p. 299 unter den Anmerkungen zu *Const. apost.* V 13 veröffentlicht. Obwohl das Stück sicher nicht von Clem. Alex. herrührt, sondern viel jünger ist, sei es doch hier abgedruckt, um die Identification zu erleichtern, wenn das Stück in neuen HSS aufgefunden wird.

Γίνωσκε εἶναι τὴν ἀρχὴν τῆς μ' ἀπὸ τῆς δευτέρας τῆς τυροαποθέσεως ἕως τῆς παρασκευῆς τῶν βαίων, συναριθμῶν σαββάτα καὶ κυριακάς, μὴ νηστεύων δὲ σαββάτω καὶ κυριακῇ, ἐπειδὴ κανὼν ἐστὶν ὁ λέγων· εἴ τις νηστεύει ἐν κυριακῇ ἢ ἐν σαββάτῳ πλην τοῦ ἐνός, 5 ἀνάθεμά ἐστιν. εἰ δέ τις πρὸς ταῦτα εὐρεθῇ ἀντιλέγων, εἰπὲ αὐτῷ· δεῦρο δὴ τῇ σοφίᾳ σου, καὶ ἄνωθεν ποθεν ἀρξάμενος ἀπὸ δευτέρας, καταλέγων δὲ εἰς παρασκευὴν παράστησον ἡμέρας μ' καὶ πείθομαί σοι κἀγώ, θέλεις μετὰ σαββάτων καὶ κυριακῶν, θέλεις χωρὶς αὐτῶν πρὸ τῆς ἐβδομάδος τοῦ πάθους. ἔξωθεν γὰρ τῆς τεσσαρακοστῆς 10 ταύτην ἐνομοθέτησαν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι δι' ἄλλην εὐλογωτάτην αἰτίαν· πᾶσαι γὰρ αἱ παρ' ἡμῶν νηστεύουσαι ἡμέραι ἀποδεκάτωμά εἰσι τοῦ ὅλου χρόνου. εἰ γὰρ τὰς ἑξ ἐβδομάδας τῆς μ' νηστεύομεν,

1) Nach der Angabe Pitras; aus dem Katalog Stevensons (Rom 1888) ist es nicht zu entnehmen.

αὶ τριάκοντα ἡμέραι ἀποδεκατοῦσι τὰς τ' ἡμέρας τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ.
 χάριν οὖν τούτου προσέταξαν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι νηστεύεσθαι τὰς ε'
 15 ἡμέρας μετὰ τὴν ἐβδομάδα τῆς ν' καὶ τὸ σάββατον τῆς μεγάλης ἐβδο-
 μάδος, διὸ καὶ τὰς ξ' ἡμέρας μέλλειν ἀποδεκατοῦσθαι· καὶ
 λοιπὸν μεμενῆκασιν πεντετέταρτον, προσέθηκαν δὲ ὑπὲρ αὐτῶν τὸ
 ἡμῖς τῆς νυκτὸς τέταρτον. χάριν τούτου παρέτειναν λέγοντες νη-
 20 ῥις ἐστὶ κυριακή. γίνωσκε δὲ καὶ τοῦτο· ἔάν τις μὴ δυνήθῃ νηστεῦ-
 σαι ἕως τῆς τεταγμένης ὥρας, συγγνώμην ἔχει παρὰ τε τοῦ θεοῦ καὶ
 τῶν ἁγίων ἀποστόλων. κανὼν γάρ ἐστιν ὁ λέγων· ἕκαστος ὑμῶν
 ἀγωνιζέσθω κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν. ἔαν δέ τινες τῶν φιλονεικῶν
 καὶ ἐναντίων λέγουσι· διὰ τί ὁ Χριστὸς νηστεύσας ἡμέρας μ' μετὰ
 25 σαββάτων καὶ κυριακῶν ὑμεῖς οὐ νηστεύετε σάββατα καὶ κυριακάς;
 ἀποκρινόμεθα πρὸς αὐτοὺς οὕτως· ἀλλ' εἰ καὶ ὑμεῖς μέμνησθε τὸν
 νομοθέτην ὡς οὕτω χαρισάμενον ἡμῖν ἀναπαύεσθαι σάββατα καὶ κυ-
 ριακάς, ἡμεῖς δοξάζοντες καὶ τιμῶντες αὐτὸν δεχόμεθα μετ' εὐχαρι-
 στίας τὸ δῶρον.

4 κυριακῇ] + ἡ ἐν ἑορτῇ R 5 ἀνάθεμα ἔστω R ἀντιλέγων] + ἀνάθεμα
 ἔστω R 6 ἄνωθεν] ἄλλοθεν R ποθεν] ποτε Pitra 7 παρασκευῇ] + οἶαν
 θέλεις R παράστισον] + μοι R 11 ἀποδεκατωμάτα R 13 τ' ἡμέρας] ξ'
 πεντετέταρτον ἡμέρας πρὸς ἀπαρτισμὸν R 14 f ε' ἡμέρας bis καὶ < R 15 [μετὰ
 τὴν ἐβδομάδα τῆς ν'] Pitra 16 μέλλειν < R 17 πεντετέταρτον] + ἀδεκά-
 τωτοι R ὑπὲρ αὐτῶν] καὶ R 23 f ἔαν — λέγουσι] πρὸς τοὺς λέγοντας R.

Zu Fragment 27.

Die Echtheit dieses Fragments ist sehr fraglich; doch läßt sich auch die Unechtheit nicht sicher erweisen.

Zu Fragment 28.

Fragment 28 wurde zuerst von Th. Ittig, *Operum Clem. Alex. suppl.* (Leipzig 1700) Praef. § IV aus D. Petavius, *Uranologion* (Paris 1630) p. 399 entnommen und unter die Clemensfragmente gestellt.

III. ΚΑΝΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΣ Η ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΙΟΥΔΑΙΖΟΝΤΑΣ.

A. Zeugnisse.

1. Euseb. H. E. VI 13, 3. Ὁ ἐπιγεγραμμένος Κανὼν ἐκκλησιαστικὸς ἢ πρὸς τοὺς Ἰουδαῖζοντας, ὃν Ἀλεξάνδρῳ τῷ δεδηλωμένῳ ἐπισκόπῳ ἀνατέθεικεν (im Schriftenverzeichnis). Statt ἢ übersetzt Σ^{arm}: und ist

geschrieben; bei Rufin heißt die Stelle: *ille, qui conscribitur »Canon ecclesiasticus«. item alius de his, qui Iudaicum sensum in scripturis sequuntur, quem ad Alexandrum supra dictum episcopum scribit.*

2. Hieronymus De vir. ill. 38. *De canonibus ecclesiasticis et adversum eos qui Iudaeorum sequuntur errorem liber unus, quem proprie Alexandro, Hierosolymorum episcopo, προσεφώνησεν.*

3. Photios Bibl. Cod. 111. *Περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν κατὰ τῶν ἀκολουθούντων τῇ τῶν Ἰουδαίων πλάνῃ, ὃν Ἀλεξάνδρῳ Ἱεροσολύμων ἐπισκόπῳ προσεῖπεν* (l. προσείπεν?). Es stammt dies durch Vermittelung der Epitome des Hesychianischen Ὀνοματολόγος (vgl. G. Wentzel, Die griech. Übersetzung der viri illustres des Hieronymus TU XIII 3 S. 41 ff) fast wörtlich aus der griechischen Übersetzung von Hieron. De vir. ill. im sog. Sophronios, wo die Worte bei von Gebhardt, TU XIV 1 b S. 29, 21—24 lauten: *περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν καὶ κατὰ τῶν ἀκολουθούντων τῇ τῶν Ἰουδαίων πλάνῃ λόγον, ὅντινα ἰδικῶς Ἀλεξάνδρῳ ἐπισκόπῳ Ἱεροσολύμων προσεφώνησε.*

B. Bemerkung zu Fragment 36.

N. le Nourry veröffentlichte das Fragment nach Cod. Regius 1989 (nicht 1189, wie Zahn angibt), jetzt Paris. graec. 910 aus dem 10. Jahrh. und benützte außerdem Cod. Regius 1826, jetzt Paris. graec. 909 vom Jahre 1368, der eine Abschrift des vorigen ist, und den Colbertinus 354 (nicht 356, wie Zahn angibt), jetzt Paris. graec. 911 aus dem 10. Jahrh.

Die gleichen HSS Paris. graec. 909. 910. 911 benützte auch Pitra, der im Spicil. Solesm. I (Paris 1852) p. 336—370 die 80 an den Schluß der Antirrhesis des Nikephoros angehängten Vätercitate veröffentlichte, während A. Mai, Novae Patrum bibl. tom. V (Rom 1849) 1 p. 144 (= Migne S. gr. 100 Col. 534) diesen Anhang weggelassen hatte. Vgl. Pitra a. a. O. Praef. p. LXXI; über die HSS vgl. S. 302. 336 Anm. Für das von le Nourry veröffentlichte Fragment verweist Pitra S. 351 auf dessen Ausgabe und teilt nur die Anfangs- und Schlußworte mit. Aus le Nourry nahm Fabricius, Hippolyti opp. Hamburg 1718 p. 73 das Stück in seine Sammlung der Clemensfragmente auf.

IV. ΠΕΡΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ.

A. Zeugnisse.

Die Zeugnisse für diese Schrift beschränken sich auf die Einführungsworte der Fragmente bei Maximus Confessor, Anastasios Sinaites und in Florilegienhandschriften. Bei Anastasios wird das Citat (Fr. 42) mit

den Worten eingeleitet: *ἐν τῷ Περὶ προνοίας καὶ δικαιοκρισίας θεοῦ πρώτῳ λόγῳ*, wonach die Schrift mindestens zwei Bücher umfaßt haben müßte. Da Eusebios die Schrift nicht kennt und erst bei so späten Schriftstellern Citate daraus auftauchen, so ist die Echtheit nicht ganz sicher. Vgl. O. Bardenhewer, Geschichte der altkirchl. Literatur II (Freiburg 1903) S. 53.

B. Bemerkungen zu den Fragmenten

Zu Fragment 37.

Das Citat bei Maximus Confessor wurde zuerst von Th. Ittig, Operum Clem. Alex. suppl. (Leipzig 1700) Praef. § IV unter die Clemensfragmente gestellt; dann verglich es N. le Nourry, Apparatus ad Bibl. patrum I Col. 1335 mit Codex Regius 2431 (jetzt Paris. graec. 854) aus dem 13. Jahrh.; es steht dort f. 130^r; vgl. Th. Schermann, Die Geschichte der dogmatischen Florilegien TU NF XIII 1 S. 63. Zahn teilte die Varianten aus Laur. IX 8 mit, wo sich f. 304^r das Fragment nicht in Verbindung mit Citaten aus Maximus, sondern zwischen solchen aus Gregorios von Nazianz und Sophronios aus Jerusalem findet. Die Varianten aus Vatic. graec. 504 f. 146^v, auf den schon Dindorf zu III 497, 32 verweist, sind nach den Aufzeichnungen von H. Stein angegeben.

In Laur. IX 8 schließt sich an Fragment 37 unmittelbar noch ein längerer Abschnitt an. Inc. *οὐσία ἐστὶ τὸ δι' ὅλον ὑφ'εστὼς καὶ ἑτέρον μὴ δεόμενον εἰς τὸ εἶναι*. Expl. *καὶ ἑτέρον πρὸς τὴν ἑαυτῆς δόλῳσιν ἀνευδεῶς ἔχουσα*. Darauf folgt: *τοῦ αὐτοῦ τί ἴδιον καὶ τί κοινόν*. Inc. *ιδιόν ἐστιν ἡ ὑπόστασις ἣ γον τὸ ἄτομον*. Expl. *ἣ γον ἄθροισμα συμβεβηκότων*. Nach einem Abschnitt *περὶ προσώπου* (Inc. *ἡ ὑπόστασις αὐτὴν τε μάλιστα τὴν ὑπαρξιν*. Expl. *τὴν ἀξίαν μὴ αἰδεῖσθαι λέγει*) folgen ähnliche Definitionen des Sophronios. Daß all das nicht von Clemens herrührt, hat Zahn, Forsch. III S. 39¹ gezeigt.

Mit Fragment 37 ist wahrscheinlich auch identisch das ebenso wie das Stück in Laur. IX 8 eingeführte Citat aus *περὶ προνοίας* im Athoscodex 4310 (*Μονὴ Ἰβήρων* 190) f. 126^v: *Τοῦ μακαρίου Κλήμεντος πρεσβυτέρου Ἀλεξανδρείας* (so, nicht *Ἀλεξανδρείου*, hat nach Stein auch Laur. IX 8) *ἐκ τοῦ περὶ προνοίας λόγου*. Vorher gehen Stücke aus Maximus, zuletzt *περὶ οὐσίας καὶ φύσεως, ὑποστάσεως καὶ προσώπου*.

Zu Fragment 38.

Die Worte *φύσις λέγεται* — *θεοῦ εἰκόνα* schließen sich in Paris. 854 f. 130^r unmittelbar an Fragment 37 an und wurden deshalb von

N. le Nourry unter die Fragmente gestellt. Sie stehen auch bei Maximus, aber ohne Angabe der Herkunft. Es ist daher nicht sicher, ob sie wirklich Clemens gehören.

Zu Fragment 40.

Die Definition von *θέλησις* findet sich, wie nach der Mitteilung von Th. Schermann a. a. O. S. 45 zu schließen ist, auch in Vatic. graec. 2200 f. 415. In Paris. 854 steht sie f. 131^r. Die Worte *θέλησις* — *κινούμενος* III 220, 15—18 stehen auch bei Fr. Diekamp, *Doctrina patrum de incarnatione Verbi* (Münster 1907) S. 300 Nr. XIII.

Von Maximus hat die Definition übernommen Johannes von Damaskos, *De duab. volunt.* 28 (Migne S. gr. 95 Col. 161): *θέλησις τοίνυν ἐστὶ κατὰ τὸν μακάριον Κλήμεντα δύναμις τοῦ κυρίου ὄντος ὀρεκτικὴ· καὶ πάλιν ὀρεξις ἐστὶ τῇ τοῦ λογικοῦ φύσει κατὰλληλος· καὶ πάλιν ἀντοκράτορος νοῦ κίνησις ἀντεξούσιος.*

Die bei Maximus a. a. O. mitgeteilten Definitionen des Wortes *θέλησις* von Eirenaïos (Iren. opp. ed. Harvey I Ip. 477 f Fr. V), Alexandros von Alexandrien, Eustathios von Antiochien, Athanasios von Alexandrien, Gregorios von Nyssa und Diadochos von Photike sind der des Clemens nahe verwandt.

Zu Fragment 41.

Zahn a. a. O. S. 41 scheint mir das Fragment mit Recht trotz der falschen Angabe *ἐν τῷ ἔκτῳ τῶν Στρωματίων* unter die Fragmente der Schrift *Περὶ προνοίας* gestellt zu haben. Es berührt sich inhaltlich nahe mit Fr. 40; in Strom. VI kommt nichts Ähnliches vor; dagegen kann man Strom. IV 117, 5 vergleichen. Vgl. auch J. Dräseke, *ZwTh* 47 (1904) S. 256 f.

Zu Fragment 43.

Das Fragment, das Barnard aus Ambros. graec. 1041 (H 257 inf. [nicht sup., wie bei Barnard steht]) abdrucken ließ, findet sich in einem Excerpt mit der Überschrift *Ἀναστασίου Θεουπόλεως ἐκ τῶν πρὸς πεῦσιν καὶ ἀποκρίσιν*. Es handelt sich wohl um die dem Anastasios Sinaites zugeschriebenen *Ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις*.

Barnard schließt das Fragment nicht mit *ἀνθρώπων*, sondern fügt noch folgende Worte hinzu: *εἰ οὖν ἐξ ἀέρος ὑγεία καὶ παράτασις γίνεται ζωῆς, εὐδηλον ὅτι καὶ νόσοι καὶ θάνατοι ἐκ τῶνδε τῶν στοιχείων κατὰ τινὰς αὐτῶν πλεονασμοὺς καὶ ἐλαττώσεις, ὥς εἴρηται, συμβαίνουσιν*. Aber G. Mercati wies in der *Rivista bibliographica Italiana* 3 (1898) S. 345 f nach, daß *εἰ οὖν* — *συμβαίνουσιν* dem Ana-

stasios selbst gehört, da sich ὡς εἴρηται auf die zunächst vorhergehenden Worte *κατὰ τινὰς αὐτῶν πλεονασμούς καὶ ἐλαττώσεις* bezieht und diese Worte bei Anastasios Sin. Migne S. gr. 89 Col. 744 CD stehen.

Daß die beiden Clemens, wie so häufig, verwechselt sind, zeigt der Buchtitel *Περὶ προνοίας*. Von den Brahmanen spricht Clemens auch sonst: Strom. I 68, 1; 70, 1; 71, 5; 72, 5; III 60, 2.

Im Anschluß an die Fragmente der Schrift *Περὶ προνοίας*, unter denen verschiedene philosophische Definitionen sich befinden, seien auch die Angaben besprochen, nach denen Clemens eine besondere Schrift über theologische Begriffe verfaßt haben soll.

Anastasios Sinaïtes Hodegos 1 (Migne S. gr. 89 Col. 49 f) sagt:
Διὰ τοῦτο καὶ Κλήμης, ὁ πολὺς ἐν σοφίᾳ καὶ γνώσει, πεποίηκεν ἰδιαζόντως ὄρους ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων ὡς φοιτητῆς καὶ θρέμμα γνήσιον τῶν ἁγίων Πέτρον καὶ Παύλον μάλιστα τοῦ πανδόφου καὶ ἀκούσας αὐτοῦ ἀποβαλλομένου καὶ λίαν μυσταττομένου καὶ καθυβρί-
 5 *ζοντος τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν.*

1 σοφίᾳ A(nastasios) φιλοσοφίᾳ C(ramer) 3 γνήσιον] + ὑπάρχων C
 ἁγίων] + ἀποστόλων C 4 ἀποβαλλομένου] ἀπολουμένου C λίαν < C
 5 φιλοσοφίαν C.

Dieselben Worte mit den angegebenen Varianten hat Cramer, Anecdota Paris. (Oxford 1841) IV S. 153, 33—154, 3 aus Cod. Paris. 2669 s. v. *πατρότης* veröffentlicht.

Bei Anastasios folgt Col. 52 als Überschrift zu Cap. II: *Ὅροι διὰ-φοροι κατὰ παράδοσιν καὶ πίστιν τῆς ἁγίας καθολικῆς ἐκκλησίας λεγόμενοι, συλλεγέντες ἀπὸ τε Κλήμεντος καὶ ὁσίων πατέρων, οὓς δεῖ πρὸ παντὸς ἐτέρου μαθήματος ἐκστηθίζειν (lies ἐνστηθίζειν) τὸν τῇ βοηθείᾳ τοῦ θεοῦ προύστασθαι τοῦ λόγου τῆς εὐσεβείας βουλόμενον.*

Daraus entnimmt Johannes Bekkos von Konstantinopel bei Migne S. gr. 141 Col. 177 B die Angabe: *Ἀλλὰ καὶ Κλήμης ὁ Στρωματεὺς ἐν οἷς συνέθετο διαφόροις ὅροις, ὥστε παντὸς εὐσεβοῦς δόγματος προηγέσθαι αὐτοὺς τῷ βουλομένῳ θεολογίαν μετιέναι, ὀριζόμενος: τί πνεῦμα; καί· κατὰ τί πνεῦμα; καί· ὅσα ὥς λέγεται πνεῦμα; φησί· »πνεῦμα μὲν ἐστὶ λεπτή καὶ ἄνλος καὶ ἀσχημάτιστος ἐκπορευτικὴ ὑπαρ-ξίς.«* Das Letzte wörtlich so bei Anastasios a. a. O. Col. 56 B. Vgl. auch Fr. 39.

Die Sammlung der Definitionen scheint oft abgeschrieben worden zu sein; sie findet sich, allerdings mit vielen und nicht unbedeutenden Verschiedenheiten, auch unter den unechten Schriften des Athanasios und ist abgedruckt in Opera Athanasii ed. Montfaucon (Paris 1698) II
 Clemens III. E

p. 242—251 (= Migne S. gr. 28 Col. 533—554). Hier trägt sie die Überschrift Ὅροι διάφοροι κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ πίστιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, συλλεγέντες ἀπὸ τε Κλήμεντος καὶ ἑτέρων ὁσίων ἀνδρῶν καὶ μακαρίων πατέρων, οὓς δεῖ πρὸ παντὸς ἑτέρου μαθήματος μετιέναι καὶ ἐνστηθίζειν τὸν τῇ βοήθειᾳ τοῦ θεοῦ προϊστάσθαι τοῦ λόγον τῆς ἀληθείας βουλόμενον καὶ πάντα ἄνθρωπον ὁρθοδόξως φρονοῦντα καὶ πίστιν πρὸς θεὸν τὴν εἰλικρινῇ ἐσχηκότα.

Nach den Angaben anderer HSS wollte Leo Allatius die Sammlung dem Johannes von Damaskos zuschreiben; vgl. Leo Allatius in Johannis Damasceni opp. ed. Lequien (Paris 1712) I p. XXXIX sq. und Lequiens Bemerkung zu I p. 543 (= Migne S. gr. 94 Col. 173. 174 und 95 Col. 160).

Folgende HSS, in denen die Sammlung steht, sind mir bekannt geworden (Nr. 1—4 aus Leo Allatius a. a. O.):

1. Vatic. graec. 495. Ὅροι διάφοροι συλλεγέντες ἀπὸ τοῦ μακαρίου Κλήμεντος καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ ἑτέρων.

2. Vatic. graec. 1075. Ὅροι σὺν θεῷ διάφοροι κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ πίστιν τῆς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας λεγομένης, συλλεγέντες παρὰ Κλήμεντος καὶ ἑτέρων ὁσίων μακαρίων πατέρων.

3. Vatic. graec. 1077. Ὅροι διάφοροι σὺν θεῷ κατὰ παράδοσιν καὶ πίστιν τῆς ἁγίας καθολικῆς ἐκκλησίας συλλεγέντες ἀπὸ Κλήμεντος Ῥώμης, Ἀναστασίου Ἀντιοχείας, καὶ ἑτέρων ὁσίων καὶ μακαρίων πατέρων.

4. Vatic. graec. 1445. Ebenso wie Nr. 2, nur λεγόμενοι statt λεγομένης.

5. Monac. graec. 66 f. 86^v. οἱ ὅροι τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων πατέρων κατὰ τὴν παράδοσιν κτλ. wie Nr. 2, nur λεγόμενοι statt λεγομένης, ἀπὸ τε statt παρὰ, und ὁσίων καὶ statt ὁσίων.

6. Monac. graec. 490 f. 485^v. σὺν θεῷ ὅροι διάφοροι ἐκ τε Κλήμεντος καὶ ἑτέρων¹.

7. Laur. IX 8 f. 289^v. οἱ ὅροι. Nach Bandini I p. 402 identisch mit der bei Anastasios gedruckten Sammlung.

8. Paris. graec. 854 f. 121. *Definitiones theologicae e S. Clementis Stromatibus et aliorum patrum operibus collectae.*

9. Paris. graec. 1305 f. 84^r. Ἀπὸ τῶν διαφόρων ὁρῶν, οὓς ὁ Στρωματεὺς Κλήμης συνέθετο, ὥστε παντὸς εὐσεβοῦς δόγματος προηγέσθαι

1) Diese beiden Monacenses, von denen der zweite aus Augsburg stammt, sind wohl identisch mit den *Codices Augustanus et Bavaricus*, von denen Gretser in den Randnoten seiner Ausgabe Anastasii Sinaitae Dux viae (Ingolstadt 1606) S. 23. 25 ff redet.

αὐτοὺς τῷ βουλομένῳ θεολογίαν μετιέναι· τί πατήρ; τί πνεῦμα; Diesen Titel, mit dem die oben aus Johannes Bekkos mitgeteilten Worte zu vergleichen sind, entnehme ich Th. Schermann a. a. O. TU NF XIII 1 S. 96.

10. Paris. Suppl. grec. 681 f. 2. *Definitiones catholicae et apostolicae fidei ex S. Clemente et aliis patribus.*

11. Ottob. graec. 268 f. 11. σὺν θεῷ ὅροι διάφοροι κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ πίστιν τῆς ἁγίας καθολικῆς . . . ἐκκλησίας . . . συλλεγόντες ἀπὸ τε Κλήμεντος καὶ ἑτέρων . . .

12. Athoscodex 3750 (Bibl. μονῆς Διονυσίου 216) Nr. 16. σὺν θεῷ ὅροι διάφοροι ἀπὸ τε τῆς κατὰ παράδοσιν τῆς ἁγίας ἐκκλησίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς λεγόμενοι, συλλεγόντες παρὰ Κλήμεντος τοῦ ἁγιωτάτου παπᾶ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης καὶ ἑτέρων ὁσίων καὶ μακαρίων πατέρων.

13. Athoscodex 3808 (Bibl. μονῆς Διονυσίου 274) Nr. 14. Ebenso wie Nr. 2, nur fehlt λεγομένης und μακαρίων, und ἀπὸ τε statt παρὰ.

14. Athoscodex 3809 (Bibl. μονῆς Διονυσίου 275) Nr. 63. Wie Nr. 13.

15. Matrit. O 15. Ähnlich wie Nr. 11. Vgl. Barnard a. a. O. S. 50 f.

16. Sinait. graec. 453. Ὅροι διάφοροι *ex scriptis Clementis et aliorum.* Vgl. Harnack, Gesch. d. althristl. Lit. I S. 778.

17. Wahrscheinlich gehört hierher auch Patm. σξγ' f. 120--191 ὅροι φιλοσοφικοὶ καὶ θεολογικοὶ κατὰ στοιχεῖον, unter denen auch der Name des Clemens genannt wird. Vgl. O. von Gebhardt, ThLz 17 (1892) Sp. 651.

18. Vallicell. graec. 107 f. 128^v. *Collectio definitionum ordine alphabetico ex patribus*, wohl ähnlich mit Nr. 17.

Clemens wird teils unter den Autoren genannt, aus denen die Sammlung entnommen ist, teils selbst als Verfasser der Sammlung bezeichnet (bei Anastasios Hodegos 1, bei Johannes Bekkos und in der HS Nr. 9). Der Übergang von dem einen zum anderen scheint vorzuliegen in der Fassung von Nr. 2 (συλλεγόντες παρὰ Κλήμεντος), aus der das eine wie das andere werden konnte. Daß die Angabe, Clemens sei der Verfasser, in jedem Fall nur auf einem Mißverständnis beruht, zeigt das Vorkommen der Namen des Kyrillos, Gregorios von Nyssa, Dionysios in der Sammlung.

Die HSS schwanken auch darin, ob es sich um Clemens von Rom oder um Clemens von Alexandrien handelt. Clemens von Rom wird ausdrücklich genannt in den HSS Nr. 3. 12 und 15, wo nach Barnard a. a. O. S. 50 das Excerpt *περὶ ἐτυμολογίας* (innerhalb der Sammlung) die Überschrift trägt: τοῦ ἁγίου Κλήμη· μαθητοῦ τοῦ ἁγίου Πέτρου. Sicher ist Clemens von Rom auch gemeint bei Anastasios Hodegos 1

mit *φοιτητῆς καὶ θρόνυμα γνήσιον τῶν ἁγίων Πέτρου καὶ Παύλου*. Dagegen wird Clemens von Alexandrien ausdrücklich genannt oder in nicht mißverständlicher Weise bezeichnet von Johannes Bekkos und in den HSS Nr. 8 und 9.

Weder bei Anastasios noch, soweit bekannt, in den HSS (vgl. Barnard a. a. O. S. 51) kehrt der Name des Clemens wieder. Es ist also, selbst wenn in der gewiß erst sehr spät entstandenen Sammlung etwas von unserem Clemens verborgen sein sollte, kein Fragment aus ihr zu gewinnen. Es scheint mir aber der Zweig der Tradition, der in dem hier genannten Clemens den von Rom sieht, im Recht zu sein und die Sammlung in irgend einer Beziehung zu den Pseudoclementinen zu stehen.

V. Ο ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ ΕΙΣ ΥΠΟΜΟΝΗΝ Η ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΩΣΤΙ ΒΕΒΑΠΤΙΣΜΕΝΟΥΣ.

Die Schrift ist nur im Schriftenverzeichnis bei Euseb. H. E. VI 13, 3 genannt, wobei *ἥ* in den HSS BD und in *Σ^{arm}* fehlt, während Rufin *et alius* bietet. Das von Barnard aufgefundene und dieser Schrift zugewiesene Fragment paßt seinem Inhalt nach so gut zu dem, was wir uns als Inhalt dieses *Προτρεπτικός* vorstellen müssen, daß es wohl berechtigt ist, das Fragment unter diesem Titel aufzuführen.

VI. ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ.

Auf Briefe des Clemens sind drei Citate der Sacra Parallela zurückgeführt. Da diese Citate unter echten Citaten aus Clemens stehen und sie inhaltlich kein Bedenken erregen, mag auch die Angabe über die Schrift, aus der sie entnommen sein sollen, richtig sein. Daß diese Angabe in einigen HSS der Sacra Parallela fehlt, kann nicht als Zeugnis gegen die Richtigkeit der Angabe angeführt werden. Denn die gleiche Erscheinung findet sich auch bei zahlreichen Citaten aus noch vorhandenen Schriften. Vgl. z. B. Sac. Par. 286. 287. 288. 289, 2. 294 Holl.

Nach Sachau, Verzeichnis der syrischen Handschriften der Kgl. Bibliothek zu Berlin I 1899 S. 307 hat der nestorianische Exeget Jesudad (oder Ischodad) im 9. Jahrhundert in seinem Commentar zum Neuen Testament dreimal einen Brief des Clemens gegen die Eheverächter citiert. Zahn teilt Neue kirchl. Zeitschr. 12 (1901) S. 745 nach einer Abschrift Dr. Hjelts aus Cod. Sachau 311 f. 74^a eine Stelle mit. — In der Einleitung zur Erklärung des Markusevangeliums bemerkt Jesudad: »Markus aber ist, wie Clemens bezeugt, ein Sohn des Petrus. Es sagt

nämlich Clemens in jenem großen Brief gegen die, welche die ehelichen Verbindungen verwerfen, indem er diejenigen Apostel aufzählt, welche in der Welt verheiratet waren, nachdem sie aber Jünger des Herrn geworden waren, Reinheit und Heiligkeit bewahrten, wie auch Moses und andere, welche, nachdem sie göttlicher Offenbarung gewürdigt worden waren, sich von der ehelichen Verbindung fernhielten und Heiligkeit bewahrten — es sagt nämlich jener (d. h. Clemens): »Oder verwerfen sie denn auch die Apostel? Denn Petrus und Philippus haben sogar Kinder erzeugt; Paulus aber verschmähte es nicht, seine Ehegenossin in seinem Briefe zu grüßen; aber er führte sie nicht mit sich wegen der Heiligkeit (eigentlich Keuschheit) des Dienstes.« Zahn sprach a. a. O. S. 744 die Vermutung aus, daß mit dem »großen Brief gegen die Eheverächter« eine förmliche Abhandlung in Form eines Sendschreibens, also wahrscheinlich der λόγος γαμικός oder περί ἐγκρατείας gemeint sei, welchen Clemens selbst als eine seiner Arbeiten erwähne (vgl. unten S. LXI f). Zahn wies zwar selbst auf die teilweise wörtliche Übereinstimmung der von Jesudad citierten Worte mit Strom. III 52, 4—53, 1 hin: ἡ καὶ τοὺς ἀποστόλους ἀποδοκιμάζουσι; Πέτρος μὲν γὰρ καὶ Φίλιππος ἐπαιδοποιήσαντο, Φίλιππος δὲ καὶ τὰς θυγατέρας ἀνδράσιν ἐξέδωκεν, καὶ ὁ γε Παῦλος οὐκ ὀκνεῖ ἐν τινὶ ἐπιστολῇ τὴν αὐτοῦ προσαγορεύειν σύζυγον (vgl. Phil. 4, 3), ἣν οὐ περιεκόμιζεν διὰ τὸ τῆς ὑπηρεσίας εὐσταλές (vgl. I Kor. 9, 5). Trotzdem glaubte aber Zahn annehmen zu müssen, daß Jesudad aus einer anderen Quelle geschöpft habe. Seine Gründe dafür waren »die genaue Angabe der auch sonst von dem gelehrten Nestorianer citierten besonderen Schrift des Clemens über die Ehe als seiner Quelle«, ferner der Umstand, daß an der entsprechenden Stelle der Stromata eine förmliche Aufzählung der verheirateten Apostel, die Bemerkung über Moses und das »Zeugnis« für die Fabel fehlt, daß Markus ein leiblicher Sohn des Petrus gewesen sei.

Aber so gut wie Clemens selbst (vgl. unten S. LXI) mit den Worten περί ἐγκρατείας und λόγος γαμικός nur auf seine Ausführungen in den Stromata verweist, ebensogut können dieselben von Jesudad mit den Worten »in dem Brief (= der Schrift) über die Eheverächter« citiert sein. Auch ist es nicht richtig, daß Jesudad diese Schrift des Clemens öfter citiere. Die Angabe Sachaus ist falsch oder wenigstens mißverständlich. Nach freundlicher Mitteilung Herrn Professors D. Goettsberger, der die Stellen der Handschrift auf meine Bitte untersuchte, ist der Sachverhalt dieser. Auf f. 74^{a, b} stehen die oben in Übersetzung mitgeteilten Worte. Auf f. 75^a kommt nur der Name Clemens vor und zwar ist es Clemens Romanus. Es heißt hier: »Petrus aber errichtete sofort eine Kirche in Rom und leitete sie 25 Jahre. In der Zeit aber,

da der ruchlose Kaiser Nero befahl, daß er gekreuzigt würde mit seinem Kopfe nach unten, stellte er an seiner Statt auf einen Diakon, dessen Namen Linus war, denjenigen, welchen der Apostel in seinem 2. Brief an Timotheus erwähnt. Und nach ihm Clemens 9 Jahre.« An der dritten von Sachau genannten Stelle f. 242^a ist ebenfalls von Clemens Romanus die Rede, und zwar wird im Anschluß an die Erklärung von Phil. 4, 3 erzählt, daß dieser Clemens den Brief an die Hebräer ins Griechische übersetzt habe und nach Linus 9 Jahre Bischof von Rom gewesen sei.

Es kommt also hier nur die einzige, oben mitgeteilte Stelle des Jesudad in Betracht. In ihr ist aber das, was direkt als Citat eingeführt ist (von »oder verwerfen« an), wörtlich in Strom. III 52 f enthalten. Da hier drei verheiratete Jünger genannt sind, redet Jesudad mit Recht von einer »Aufzählung« der verheirateten Jünger. Daß aber die Bemerkung über Moses aus Clemens stammen soll, ist den Worten Jesudads nicht zu entnehmen. Es bleibt also nur noch die Angabe übrig, Clemens bezeuge, Markus sei ein Sohn des Petrus. Das steht nun allerdings weder in der angeführten Stromatastelle noch überhaupt bei Clemens. Doch darf man in den Worten m. E. keine glaubwürdige Mitteilung über eine uns sonst nicht erhaltene Äußerung des Clemens sehen. Jesudad scheint vielmehr diese Angabe irgendwie aus den Worten des Clemens in Strom. III 52 f erschlossen zu haben; sonst würde er diese nicht zum Beweis für den Satz »Markus aber ist, wie Clemens bezeugt, ein Sohn des Petrus« mit den Worten einführen: »es sagt nämlich Clemens usw.« In letzter Linie geht die Nachricht auf I Petr. 5, 13 zurück; daß an dieser Stelle *ὁ υἱός μου* von leiblicher Sohnschaft zu verstehen sei, mag Jesudad oder seine Vorlage aus der Angabe des Clemens, daß Petrus Kinder erzeugt habe, geschlossen haben.

Es ist nicht einmal wahrscheinlich, daß Jesudad Clemens selbst kannte. Vielmehr wird er das Citat nur aus Euseb. H. E. III 30 gekannt haben, wo es in dem gleichen Umfang wie bei Jesudad angeführt ist.

Für die Annahme, daß Jesudad das Citat aus Eusebios entnommen hat, scheinen mir die Worte zu sprechen, mit denen es bei Eusebios eingeführt ist: *ὁ μὲντοι Κλήμης, οὗ τὰς φωνὰς ἀρτίως ἀνέγνωμεν, τοῖς προειρημένοις ἐξῆς διὰ τοὺς ἀθετοῦντας τὸν γάμον τοὺς τῶν ἀποστόλων ἐξετασθέντας ἐν συζυγαίς καταλέγει, γάσκων.* Es entspricht das fast genau den Einführungsworten des Jesudad.

Heussi, ZwTh 45 (1902) S. 480 ff scheint mir also Zahns Vermutung mit vollem Recht abgelehnt zu haben. Vgl. auch Harnack, Gesch. d. althchr. Lit. II 2 S. 9⁵.

VII. Schriften, von denen keine Fragmente erhalten sind.

1. *Διαλέξεις Περὶ νηστείας καὶ Περὶ καταλαλιᾶς*, von Euseb. H. E. VI 13, 3 im Schriftenverzeichnis genannt. Hieron. De vir. ill. 38 trennt die beiden Schriften: *De ieiunio disceptatio* und *De obtrectatione liber unus* durch die Schrift *Quisnam dives ille sit qui salvetur*. Photios Bibl. Cod. 111 folgt mit den Worten *Περὶ νηστείας καὶ Περὶ κακολογίας* der griechischen Übersetzung des Hieron. De vir. ill. im sog. Sophronios; vgl. oben S. LII.

Daß es sich um zwei verschiedene Schriften handelt, zeigt die Wiederholung der Präposition und der Mangel an Zusammenhang zwischen *νηστεία* und *καταλαλιά*.

Der Titel *Διαλέξεις* ist gleichbedeutend mit *Ὀμιλῖαι*; vgl. Zahn, Forsch. III S. 44.

Potter p. 1020 f und Dindorf III 499, 17—35 haben der Schrift *Περὶ καταλαλιᾶς* einen Satz zugewiesen, der bei Antonius Melissa S. 134 Gesner in dem Kapitel *Περὶ καταλαλούντων καὶ περὶ ὕβρεως* steht. Der Satz stammt aber überhaupt nicht aus Clemens, sondern aus Johannes Klimax; vgl. Unechte Fragmente Nr. 12.

2. *Εἰς τὸν προφήτην Ἀμώε*. Palladios Hist. Lausiaca Cap. 139 ed. C. Butler (Texts and Studies VI 2) S. 231 erzählt von einer sterbenden Asketin seiner Zeit: *Καὶ δοῦσα τῇ μητρὶ τῇ ἑαυτῆς σύγγραμμα Κλήμεντος τοῦ Στρωματέως εἰς τὸν προφήτην Ἀμώε, εἶπε· »δὸς αὐτὸ τῷ ἐπισκόπῳ τῷ ἐξωρισμένῳ καὶ εἶπε αὐτῷ· »εὗξαι περὶ ἐμοῦ· ὁδεύω γὰρ πρὸς τὸν κύριόν μου.«* Da der Prophet Amos nach den Angaben von Photios Bibl. Cod. 109 in den Hypotyposeis nicht behandelt gewesen zu sein scheint, müßte man annehmen, daß es sich hier um eine selbständige Schrift handelt. Doch ist die vereinzelte Nachricht zu unsicher, um nicht Bedenken gegen diese Annahme als gerechtfertigt erscheinen zu lassen.

VIII. »Beabsichtigte« Schriften.

1. *Περὶ ἐγκρατείας* oder *Λόγος γαμικός*. Clemens verweist Paed. II 94, 1 auf eine Schrift *περὶ ἐγκρατείας*, Paed. III 41, 3 auf einen *λόγος γαμικός*, Paed. II 52, 2 auf eine Schrift, die ähnliche Fragen behandelt haben muß. Man hat deshalb in jenen Worten die Titel von verlorenen Schriften gesehen. Aber Wendland, ThLz 23 (1898) Sp. 653 und Heussi, ZwTh 45 (1902) S. 474 ff haben gezeigt, daß Clemens mit jenen Worten nur auf die Ausführungen in Strom. II, III und IV verweist; vgl. auch Harnack, Gesch. der althchrstl. Lit. II 2 S. 9. Es

hat also nie besondere Schriften mit jenem Titel gegeben. Potter hat als Fragment des *Λόγος γαμικός* einen bei Maximus erhaltenen Satz (in dieser Ausgabe Fr. 64) aufgeführt, der aber in den *Sacra Parallela* (Nr. 304 Holl) mit *ἐκ τοῦ ἡ' Στρώματος* eingeführt wird.

2. *Περὶ ἀρχῶν καὶ θεολογίας*. QDS 26, 8 sagt Clemens: *σημαίνετω μὲν οὖν τι καὶ ὑψηλότερον ἢ κάμηλος διὰ στενῆς ὁδοῦ καὶ τεθλιμμένης φθάνουσα τὸν πλούσιον, ὅπερ ἐν τῇ περὶ¹ ἀρχῶν καὶ θεολογίας ἐξηγήσει μυστήριον τοῦ σωτῆρος ὑπάρχει μαθεῖν*. Darin sah man das Citat aus einer zur Zeit der Abfassung von QDS schon veröffentlichten Schrift, die an einigen Stellen der Stromateis angekündigt sei; vgl. Strom. IV 2f; III 13, 1; 21, 2; IV 16, 3; 89, 1; V 140, 3; VI 4, 2. Aber J. von Arnim, *De octavo Clementis stromateorum libro* (Rostock 1894) S. 13 f hat gezeigt, daß QDS 26, 8 wahrscheinlich kein Citat vorliegt, sondern die Verweisung auf eine andere theologische Disciplin. Die Stellen der Stromateis können aber ebensogut auf spätere Abschnitte des gleichen Werks als auf eine besondere Schrift hinweisen. Es ist also zum mindesten ungewiß, ob es je eine Schrift *περὶ ἀρχῶν καὶ θεολογίας* gegeben hat. Ebenso verhält es sich aber mit mehreren anderen Schriften, auf welche Clemens selbst hinzuweisen scheint.

3. *Περὶ ἀναστάσεως*, angekündigt Paed. I 47, 1 (*τοῦτο ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως δηλωθήσεται*) und II 104, 3 (*ὡς ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως δηλωθήσεται*). Clemens kann damit ebensogut einen Abschnitt der Stromateis, die ja unvollendet geblieben sind, als eine besondere Schrift im Auge gehabt haben.

4. *Περὶ προφητείας*, mehrfach in den Stromateis genannt: I 158, 1 *ὅπως μὲν οὖν ἦν προφητικός* (nämlich Moses), *μετὰ ταῦτα λεχθήσεται, ὁπνήκα ἂν περὶ προφητείας διαλαμβάνωμεν*. IV 2, 2 *οἷς ἐπόμενον ἂν εἴη μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῆς θεολογίας τὰ περὶ προφητείας παραδεδομένα διαλαβεῖν*. IV 93, 1 *πρὸς οὓς* (die Phryger) *ἐν τοῖς περὶ προφητείας διαλεξόμεθα*. V 88, 4 *ὅπως δὲ ἡ διαμονὴ αὕτη* (des Heiligen Geistes) *καὶ ὅ τί ποτέ ἐστι τὸ ἅγιον πνεῦμα, ἐν τοῖς περὶ προφητείας κἂν τοῖς περὶ ψυχῆς ἐπιδειχθήσεται ἡμῖν*. Wie mir aus Strom. IV 2 hervorzugehen scheint, denkt Clemens an allen Stellen nur an einen Abschnitt der Stromateis. Die Vermutung Zahns a. a. O. S. 46, daß Clemens mit *περὶ προφητείας* auf das Werk hingewiesen habe, das später bei der Ausführung den Titel *Ὑποτυπώσεις* erhielt, hat J. von Arnim a. a. O. S. 14 f widerlegt.

1) Dies Wort fehlt in Vatic. 623 und deshalb in allen Ausgaben vor der Barnards.

5. *Περὶ ψυχῆς*. Von einer Abhandlung *περὶ ψυχῆς* spricht Clemens Strom. II 113, 2; III 13, 3; V 88, 4; auch damit meint er nur einen Abschnitt der Stromateis. Die beiden von Potter dieser Schrift zugewiesenen Fragmente stammen aus Pseudo-Clemens Hom. XVII 10; XI 11; vgl. unten S. LXIX, Unechte Fragmente Nr. 10 u. 11.

6. Das Gleiche gilt von allen anderen Andeutungen, die Clemens von später zu behandelnden Themen macht; solche Hinweise finden sich Paed. III 97, 2; Strom. III 95, 2; IV 85, 3; 171, 2; V 68, 3; VI 32, 1; 168, 4; VII 108, 1.

Auf Mißverständnis der Stellen III 95, 2; IV 3, 3; VI 168, 4 beruht die Angabe bei Euseb. H. E. VI 13, 8: *ὑπὸσχνείται δ' ἐν αὐτοῖς* (den Stromateis) *καὶ εἰς τὴν Γένεσιν ὑπομνηματισθεῖσα*.

IX. Fragmente ungewisser Herkunft.

Zu Fragment 48.

Bigg, *The Christian Platonists of Alexandria* (Oxford 1886) S. 64¹ sagt zwar, Routh, *Reliquiae sacrae* (Oxford 1846) I S. 378 schreibe dies Fragment mit besseren Gründen dem Pantainos zu als Zahn dem Clemens. Aber Pantainos hat überhaupt nichts Schriftliches hinterlassen (vgl. Harnack, *Gesch. d. altchristl. Lit.* I S. 293) und die Pantainosgenossen (*οἱ περὶ Πάνταινον*) bei Maximus werden wohl identisch mit den von Clemens so oft genannten *προεβύτριοι* (vgl. das Register und Harnack a. a. O. S. 291 ff) sein, deren Hauptvertreter eben Pantainos war.

Ob das Fragment aus den Hypotyposeis stammt, wie Zahn a. a. O. S. 77 annimmt, oder aus der Schrift *Περὶ προνοίας*, wofür Dräseke, *ZwTh* 47 (1904) S. 255 ff eintritt, läßt sich nicht entscheiden.

Zu Fragment 49.

Es ist fraglich, ob Anastasios eine Schrift des Clemens vor Augen hatte (Harnack a. a. O. S. 926 sagt, die Angabe sei höchstwahrscheinlich den Hypotyposeis entnommen) oder ob er an eine von Clemens interpungierte Bibelhandschrift denkt; denn Anastasios selbst spricht bei Pitra, *Anal. sacr.* II p. 208 von *ἀκριβῆ καὶ ἀνόθευτα καὶ ἀρχαῖα ἀντίγραφα* . . *〈ὑπὸ〉 Κλήμεντος στιχθέντα*.

Zu Fragment 50.

In den erhaltenen Schriften kommt eine solche Berufung auf jüdische Auslegungen nicht vor, obwohl mehrere Stellen eine Kenntnis

jüdischer Exegese voraussetzen (vgl. z. B. Strom. I 154, 1 mit Anm.). Auch nennt Clemens Strom. I 11, 2 unter den Männern *ὧν κατηξιώθην ἐπακοῦσαι* einen geborenen Juden: *ὁ δὲ ἐν Παλαιστίνῃ Ἑβραῖος ἀνέκαθεν*. Es ist also gut möglich, daß Clemens solche Äußerungen z. B. in den Hypotyposeis zu den alttestamentlichen Büchern tat, und man braucht nicht an ein Versehen des Hieronymus zu denken.

Zu Fragment 51.

Kyrrillos citiert mehrmals den Clemens (vgl. Protr. 44; Strom. I 153); allerdings sind das Stellen, die auch in Eusebs Praep. Ev. stehen. Aber an der vorliegenden Stelle scheint seine Angabe über Clemens auf einem Irrtum zu beruhen; wenigstens findet sich in den erhaltenen Schriften nichts Ähnliches. Das Citat aus Sanchuniathon hat Kyrrillos wahrscheinlich aus Euseb. Praep. Ev. I 9, 29. Kurz vorher I 9, 20 ist aus Porphyrios mitgeteilt, daß Philon Byblios (*οὐχ ὁ Ἑβραῖος*) der Übersetzer des Sanchuniathon sei. Hätte Eusebios, der doch Clemens ganz anders kannte als Kyrrillos, bei ihm gelesen, Josephos sei der Übersetzer gewesen, so hätte er dies gewiß erwähnt. Demnach verdient die Nachricht des Kyrrillos wenig Glauben.

Zu Fragment 52.

Maximus Confessor bezog die Angabe *ὁ φιλόσοφος Κλήμης* auf den römischen Clemens; vgl. Dionysii opp. ed. Corderius II p. 185 (= Migne S. Gr. 4 Col. 329). Er fand sie freilich nicht in dessen Schriften und fügt hinzu: *ποῦ δὲ ταῦτα εἶπεν ὁ ἅγιος Κλήμης, οὐκ ἐδήλωσε*. Noch bestimmter als Maximus sagt der Paraphrast Pachymeres (Migne S. Gr. 3 Col. 848): *ὁ μέντοι φιλόσοφος Κλήμης ὁ Ῥωμαίων ἐπίσκοπος*. Auch Preuschen sagt bei Harnack, Gesch. d. altchristl. Lit. I S. 225, Dionysios habe bei diesen Worten vielleicht die pseudoclementinischen Schriften im Auge gehabt. Aber Fr. Hipler, Dionysius, der Areopagite (Regensburg 1861) S. 14 f. betonte mit Recht, es dürfe bei dem Philosophen Clemens nur an den Alexandriner gedacht werden; vgl. auch Dräseke, ZwTh 47 (1904) S. 250. Wenn H. Koch, der Theol. Quartalschr. 78 (1896) S. 290—298 über unsere Stelle handelt, auf die von Preuschen a. a. O. citierte Stelle des Neilos Ep. II 99 (Migne S. Gr. 79 p. 220 C) verweist, wo der römische Clemens *Κλήμης ὁ Ῥωμαίων φιλόσοφος* heißt, so scheint mir diese Stelle wegen des Zusatzes *Ῥωμαίων* für die Auffassung der Areopagitenstelle nicht maßgebend zu sein.

Auf den Alexandriner bezog unsere Stelle auch Edm. Albertinus, De eucharistiae sacramento (Deventer 1654) p. 266 im Gegensatz zu

Baronius, der es als möglich bezeichnet hatte, daß mit *φιλόσοφος Κλή-
μης* der in den Briefen des jüngeren Plinius genannte platonische Phi-
losoph Actius Clemens gemeint sei. Albertinus glaubte das Citat in
den Worten *πᾶν αἴτιον ὡς αἴτιον διανοία ληπτὸν τυγχάνει ἐπὶ τινος
καὶ πρὸς τι νοεῖται* und *τὸ αἴτιον πρὸς τι* (Strom. VIII 28) zu finden,
und die gleiche Stelle meinte auch Fabricius, Bibl. gr. ed. Harles VII
p. 124, wenn er auf Strom. VIII p. 785 (ed. Heinsius) verwies. Aber
die hier stehenden Worte decken sich mit den von Pseudo-Dionysios
angeführten nicht; wir müssen also in ihnen das Fragment einer ver-
lorenen Schrift sehen.

Die Worte stehen nach H. Steins Angabe auch in Laur. VIII 8
f. 137 in den *Λόγοι ἀντιρρητικοὶ παρὰ Χριστοδούλου μοναχοῦ συγ-
γραφέντες* II 5 vgl. Bandini I p. 346.

Zu Fragment 53.

Aus der von Corderius herausgegebenen Nicetascatene in Monac.
graec. 36 stellte zuerst Ittig a. a. O. S. 156 die im Apparat zu Frag-
ment 53 angeführten Worte unter die Clemensfragmente, aber zugleich
auch die in der Catene folgenden Worte: *οὐαὶ δὲ τοῖς ἔχουσι καὶ ἐν
ἐποκρίσει λαμβάνουσιν ἢ δυναμένοις βοηθεῖν ἑαυτοῖς καὶ λαμβάνειν
παρ' ἐτέρων βουλομένοις. ὁ γὰρ ἔχων καὶ δι' ἐποκρίσιν ἢ ἀργίαν
λαμβάνων κατακριθήσεται*. In der HS stehen die Lemmata am Rand
und es ist fraglich, wo die Citate beginnen und wo sie aufhören. Die
eben abgedruckten Worte gehören aber nicht Clemens an, sondern
stammen aus den Constit. apost. IV 3 und enthalten das Agraphon 167
(Resch, *Agrapha*² S. 194 ff): *οὐαὶ — βουλομένοις*. Resch führt das
Clemensfragment noch unter den selbständigen Zeugen für das Agraphon
auf, obwohl schon Zahn a. a. O. S. 320 f den Sachverhalt richtig er-
kannt hatte, daß nämlich Nicetas an das Citat aus Clemens Alex. ein
verkürztes Citat aus den Constit. apost. unmittelbar angeschlossen hat.
Beweis dafür ist, daß in den Constit. apost. die Worte *λαμβάνειν παρ'
ἐτέρων βουλομένοις* eine selbständige Erweiterung des *λαμβάνουσιν*
der Grundschrift sind, und daß auch der Satz *ὁ γὰρ ἔχων — κατακρι-
θήσεται*, allerdings verkürzt, aus Constit. apost. IV 3 entnommen ist.
Auch Harnack, *Gesch. d. altchristl. Lit.* II 1 S. 438 rechnet die Spruch-
gruppe noch zu dem Clemensfragment, und C. Bigg, *The Journal of
Theol. Studies* 5 (1904) S. 584—589 wollte nachweisen, daß Constit.
apost. IV 3 durch Vermittlung der Didaskalia, ja sogar Didache 1, 5
von dem Clemensfragment abhängig sei. Andererseits geht Funk,
Theol. Quartalschrift 79 (1897) S. 653—657 und 87 (1905) S. 160, sowie
Kirchengesch. Abhandlungen u. Unters. II (Paderborn 1899) S. 124—127

zu weit, wenn er das ganze bei Nicetas erhaltene Fragment von ποιη-
τέον ἐλεημοσύνας an dem Clemens Alex. abspricht, obwohl der erste
Teil bis ὑψίστου durch das Zeugnis des Anastasios und der Sacra Par.
ausdrücklich dem Alexandriner zugeschrieben wird. Funk sagt, mit dem
Lemma Κλήμεντος der Catene sei der römische Clemens, der angebliche
Verfasser der Apostolischen Constitutionen gemeint und es sei eben
Constit. apost. IV 3 wiedergegeben. Aber hier findet sich für den Satz
ποιητέον ἐλεημοσύνας — παρὰ τοῦ ὑψίστου kein Beleg; dieser Satz
ist vielmehr eine von Nicetas verkürzte Wiedergabe der von Anastasios
und den Sacr. Par. vollständig erhaltenen Worte des alexandrinischen
Clemens.

Zu Fragment 54.

Das Fragment steht in Monac. 36 und der darauf beruhenden Aus-
gabe des Corderius in unmittelbarem Anschluß an das zu Paed. I 96
citierte Stück: ὁ τῆς τῶν οὐρανῶν — περιγίνεται. Es ist vielleicht,
wie Preuschen a. a. O. S. 310 vermutet, das Lemma τοῦ αὐτοῦ aus-
gefallen, oder das Ganze stammt, wie Zahn als wahrscheinlicher be-
zeichnet, aus einer verlorenen Schrift des Clemens, die sich in dem ersten
Satz des Fragments nahe mit Paed. I berührte; vgl. zu Fragment 58.
Jedenfalls enthalten die Worte nichts, was uns veranlassen könnte, sie
Clemens abzusprechen.

Zu Fragment 57.

Nur in der Catene des Makarios Chrysokephalos zu Matth. (nach
Potter p. 1019 in Orat. VIII De Baptismo Christi Cap. 8) hat das Frag-
ment folgende Fortsetzung: ὁ μὲν γὰρ νόμος βαρὺς ἦν καὶ μαχαίρα
κολάζων, ἡ δὲ χάρις ἱλαρὰ καὶ λόγῳ ἑνθιμίζουσα πραότητος. ταῦτά
τοι καὶ ὁ κύριος πρὸς τοὺς ἀποστόλους, εἰπόντας ἐν πυρὶ κολάσαι
τοὺς μὴ δεξαμένους αὐτοὺς κατὰ τὸν Ἥλιαν, »οὐκ οἶδατε«, φησί.
»ποιον πνεύματος ἐστε;« Vgl. Luk. 9, 54 f. Aber schon Tischendorf
sagt in der Octava maior zu Luk. 9, 55: »At mihi dubium videtur, ex-
trema eius loci verba sintne et ipsa ex Clemente excerpta.« Barnard, The
Biblical Text of Clement of Alexandria p. 42 bezeichnet es als mehr als
zweifelhaft, ob diese Stelle, welche die abendländischen und syrischen
Zusätze zu Luk. 9, 54 f voraussetzt, wirklich aus Clemens stammt. Wahr-
scheinlich liegt eine Bemerkung des Makarios selbst zugrunde oder es
ist ein Lemma ausgefallen.

Zu Fragment 58.

Der erste Teil des Fragments Τάχα δὲ — ἀρρεπής ist bereits zu
Paed. I 85, 2—4 angeführt, dessen Worte I 140, 6—11 dieser Ausgabe

abgesehen von dem Anfang wörtlich in unserem Fragment wiederkehren¹. Dazu stimmt auch das Lemma der Catenenhss *Κλήμεντος παιδαγωγού*. Trotzdem scheint das ganze Fragment nicht aus dem Paidagogus, sondern einer verlorenen Schrift des Clemens zu stammen. Denn zunächst steht die zweite, im Paidagogos (und den übrigen Schriften) nicht erhaltene Hälfte des Fragments in engem Zusammenhang mit der ersten; beide Hälften handeln von der allegorischen Auslegung des Wortes des Herrn Matth. 5, 18, daß weder ein *ἰῶτα* noch eine *κεφαλαία* des Gesetzes vergehen werde, bis daß alles geschehe. Von dieser Stelle ist aber im ganzen Zusammenhang von Paed. I 85 nirgends die Rede. Die Gerade, die als die Güte des Herrn gedeutet wird, ist nicht das Iota des Gesetzes, das nicht vergehen soll, sondern das Iota des Namens Jesu.

Es scheint mir daher nur zwei Möglichkeiten zu geben: Entweder hat Clemens die allegorische Deutung des Iota an zwei verschiedenen Stellen seiner Schriften gebracht, das eine Mal in bezug auf den Namen Jesu, das andere Mal als Auslegung von Matth. 5, 18, und hat dabei an der zweiten Stelle die gleichen Worte gebraucht wie an der ersten. Oder die allegorische Deutung des Iota Paed. I 85 ist später von einem anderen Autor auf Matth. 5, 18 übertragen worden. Für die letztere Ansicht könnte man geltend machen, daß in unserem Fragment die Worte *τὸ ἰῶτα τοῦ Ἰησοῦ* wie ein vergessener Rest der ersten Anwendung der Allegorie aussehen; freilich ist es auch nicht unmöglich sie zu übersetzen: »das Jota, von dem Jesus redet«. Andererseits spricht für die Echtheit die geschickte Durchführung der Allegorie; ja das Citat aus Lev. 26 paßt in unserem Fragment besser als Paed. I 85, wo die eine Seite des Citats ganz unverwendet bleibt.

Zu Fragment 59.

Das Citat des Arethas ist identisch mit dem einzigen Citat aus Clemens, das in dem noch ungedruckten Commentar des Oikumenios zur Apokalypse enthalten ist; vgl. Diekamp, Sitzungsberichte der Kgl. preuß. Akad. d. Wiss. 1901 S. 1051. Sachlich das gleiche gibt auch Andreas im Commentar zur Apokalypse ed. Sylburg (Heidelberg 1596) p. 19, 33—37: *τὰ δὲ ἐπὶ τὰ πνεύματα τοῦ θεοῦ, εἴτε, ὥς φησὶν Εἰρηναῖος, ἐπὶ ἀγγέλους τῶν λοιπῶν ὑπερέχοντας δεῖ νοεῖν εἴτε τὰς ἐνεργείας τοῦ ζωοποιοῦ πνεύματος, ὧν Ἡσαίας μέμνηται οὐδέτερον οἶμαι ἀπίθανον*. Hier fehlt der Name des Clemens. Aber Arethas hat neben dem Commentar des Andreas, den er überarbeitete, auch den des

1) Zuerst nachgewiesen von Zahn, Zeitschr. für kirchl. Wiss. u. kirchl. Leben 6 (1885) S. 25².

Oikumenios benützt und diesem eine Anzahl neuer Schrift- und Vätercitate nebst ihren genauen Quellenangaben entnommen; vgl. Diekamp a. a. O. S. 1055 f. Auf ihn geht auch die Hinzufügung des Clemens und der Quellenangabe *ἐν ἔκτῳ Στρωματεῖ* zurück. Es ist auch nicht unmöglich, daß er dabei nur an Strom. VI 143, 1 denkt (*ἐπὶ μὲν εἰσὶν οἱ τὴν μεγίστην δύναμιν ἔχοντες πρωτόγονοι ἀγγέλων ἄρχοντες*), obwohl hier nicht von einer Erklärung von Apok. Joh. 4, 5 die Rede ist.

Zu Fragment 64.

Potter p. 1022 führte das Stück als Fragment des *λόγος γαμικός* auf; vgl. oben S. LXII. Ruben, Clem. Alex. Excerpta ex Theodoto Proleg. p. VI² sprach die Vermutung aus, daß es einmal seinen Platz nach Ecl. proph. 14 hatte.

Zu Fragment 66.

Ob der Satz dem Clemens oder, wie die andere Quelle angibt, dem Eusebios angehört, läßt sich nach dem Inhalt nicht entscheiden. A. Mai hat den Satz in seiner Nova patrum bibliotheca IV (Rom 1847) 1 S. 316 f. unter die Fragmente von Eusebs *Εἰσαγωγή* gestellt, nachdem er ihn zuerst in Leontii et Johannis rerum sacrarum liber (Scriptorum vet. nova coll. VII [Rom 1833]) p. 95 aus dem gleichen Codex Vatic. 1553 abgedruckt hatte, aus dem auch die Angabe bei Holl entnommen ist.

Zu Fragment 70—74.

Zu den Fragmenten aus Malalas vgl. Zahn, Forsch. III S. 56—59. Sicher scheint mir zunächst dies zu sein, daß man bei dem von Malalas und anderen Byzantinern citierten »Chronographen« Clemens an keinen anderen als den Alexandriner Clemens denken darf. Die chronologischen Abschnitte des I. Buchs der Stromateis erklären zur Genüge, wie er zu diesem Namen gekommen ist. Ebenso hat Zahn a. a. O. S. 59 darin recht, daß er die Angabe des Suidas *Κλήμης ἱστορικός ἔγραψε Ρωμαίων βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορας* durch irgendwelche Vermittlung auf Strom. I 144 zurückgehen läßt. Vgl. auch E. Schwartz bei Pauly-Wissowa IV S. 11, 8—30.

Inwieweit aber die Angaben des Malalas echte Fragmente verlorener Schriften (etwa der Hypotyposeis, in denen gelegentlich historische Notizen standen) erhalten haben oder vielmehr auf Mißverständnis erhaltener Texte oder Fälschung zurückzuführen sind, läßt sich bei der Unsicherheit der Überlieferung nicht sagen. Da aber m. E. kein Grund vorliegt, die Möglichkeit der Echtheit zu leugnen, glaubte ich die Malalascitate unter die Fragmente stellen zu sollen.

X. Unechte Fragmente.

1. Bei Dindorf III 490, 4—512, 14.

490, 4—8 Ἀλλὰ τὰ τοῦ Ἰωβ — αἰδοῦς εἰδώλου ist zu Strom. IV 1 160, 1 gestellt. Die Fortsetzung 490, 8—491, 29 gehört, wie schon Potter erkannte, Clemens nicht an; vgl. auch Zahn, Forsch. III S. 6.

491, 31—33 *Non hic hominis — magnitudinem declarare* ist die Übersetzung von Fr. 57.

491, 35—492, 9 *Forte autem per »iota« — cum operantibus iniqui- 3 latem* ist die Übersetzung von Fr. 58.

492, 11 f Ποιητέον ἐλεημοσύνας — παρὰ τοῦ ὑψίστου ist eine 4 Verkürzung von Fr. 53. Die Fortsetzung 494, 12—15 οὐαὶ δὲ τοῖς ἔχουσι — λαμβάνων κατακριθήσεται stammt aus Constit. apost. IV 3; vgl. oben S. LXV f Bem. zu Fr. 53.

492, 17—20 Ὁ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας — ἐγκρασία περιγίνε- 5 ται ist zu Paed. I 96 gestellt. Die Fortsetzung 492, 21—25 εἰς τοσαύτην δὲ αὖξην — μετεώρους ψυχάς ist Fr. 54.

492, 27—31 Ἔστι μαργαρίτης — ὕγροῦ ἐκλάμψας σώματος ist zu 6 Paed. II 118, 5 gestellt.

493, 20—30 Der erste Teil καὶ τοσοῦτον, φησίν, — ἀκήρατον ἔχει 7 σῶμα gehört Clemens nicht an; vgl. oben S. XXXIV Bem. zu Fr. 2; der zweite Teil ὥσπερ ἡμῶν τὸ κατὰ σάρκα — ἐν δ' Ὑποτυπώσεων ist Fr. 2 (= Dind. III 493, 10—14) in etwas vollständigerer Form.

494, 2—9 Der erste Teil καθάπερ γὰρ τὸ θερμὸν — αὐτοῦ τὴν 8 ψυχὴν gehört Clemens nicht an; vgl. oben S. XXXIV Bem. zu Fr. 3; der zweite Teil ἡ καρδία — ἐν τετάρτῃ Ὑποτυπώσεων ist Fr. 3 (= Dind. III 493, 16—18).

497, 22—27 τὸ τηνικαῦτα δέ — ἀφείται διακονίαν stammt nicht 9 mehr aus Clemens; vgl. oben S. XLI Bem. zu Fr. 14.

499, 5—8 Πάντων ἀναπνεύουσαι — φέρονσαι πρὸς αὐτόν (aus 10 Maximus Cap. 53; Baroce. 143 f. 181^r; auch in Laur. VII 15 f. 226^v; Flor. Monac. [= Melissa Augustana] f. 84^r) ist Sacr. Par. 22, 2—7 Holl = Pseudo-Clemens Hom. XVII 10.

499, 13—16 Ἀθάνατοι πᾶσαι — οὐκ ἔχουσιν (aus Maximus Cap. 53; 11 auch in Laur. VII 15 f. 226^v) ist Sacr. Par. 16 Holl = Pseudo-Clemens Hom. XI 11.

499, 20—23 Μηδέποτε αἰδεσθῆς — τὸν πλησίον λασάμενος aus 12

Antonius Melissa p. 134 Gesner (nach Citaten aus Chrysostomos) stammt aus Johannes Klimax Migne S. Gr. 88 Col. 848 A.

500, 13—17 *Μετάνοια τότε ἀμαρτήματος — δίχην φντοῦ ἀρτι- 13*
συστάτου aus Antonius Melissa S. 22 Gesner ist Sacr. Par. 455 Holl.
Der Satz trägt hier das Lemma *τοῦ ἀγίου Μεθοδίου κατὰ Πορφύριον*
und ist von Bonwetsch, Methodius von Olympos I S. 348, 8—12 unter
die Fragmente des Methodios aufgenommen.

500, 18—21 *Ὅσπερ οἱ λεγόμενοι καρκίνοι εὐεπιχείρητοι — οὐδὲν 14*
ὠφελῆσαι δύναται aus Antonius Melissa p. 22 Gesner (nach dem eben
besprochenen Satz) stammt aus Johannes Klimax Migne S. Gr. 88
Col. 1088 C.

500, 22—24 *Ὁ ποτὲ μὲν πενθῶν — παρεδρεῖν τοῦτον προτρέπει 15*
aus Antonius Melissa p. 22 Gesner (nach dem eben besprochenen Satz)
stammt aus Johannes Klimax Migne S. Gr. 88 Col. 804 f.

500, 26—29 *Σοφῶ τινι τῶν κολάκων — τὴν ἔμαντοῦ ἀκαθαρσίαν 16*
στοχάζομαι aus Antonius Melissa p. 57 Gesner (nach Citaten aus Chry-
sostomos), im slawischen Maximus Cap. 36 S. 286 f; in Paris. 1169 f. 172
mit dem Lemma *Τοῦ τῆς κλ<ίμακος>* stammt aus Johannes Klimax
Migne S. Gr. 88 Col. 992 C.

500, 30 *Ἐπίπλαστος ἔπαινος ἀληθοῦς ἀτιμότερος ψόγου* aus An- 17
tonius Melissa p. 57 Gesner (nach dem eben besprochenen Satz) stammt
nach Professor Elters Mitteilung aus dem erweiterten Maximus Cap. 43,
wo der Satz dem Theophylaktos Simokattes zugeschrieben ist. Das
Lemma *Θεοφυλάκτου* trägt der Satz auch im slavischen Maximus Cap. 36
S. 287 und in Paris. 1169 f. 172^v.

500, 33 *Τοῖς ἀτόνοις — ἐπέκτονον δοκεῖ* aus Antonius Melissa 18
p. 119 Gesner ist Sacr. Par. 228 Holl und stammt aus Strom. II 123, 2.

501, 3 f *Πιστὸς εὖ μάλα — γινῶσις τῶν κατεγνωσμένων* aus An- 19
tonius Melissa p. 125 Gesner ist Sacr. Par. 209 Holl und stammt aus
Strom. I 19, 3.

501, 7 f *Τῷ ὑφονμένῳ — ὁ θεὸς διδάσκει λόγος* aus Antonius 20
Melissa p. 140 Gesner stammt aus QDS 1, 3.

501, 10 f *Καὶ λόγος καθαρὸς — ἀληθινὸς τοῦ θεοῦ* aus Antonius 21
Melissa p. 149 Gesner ist Sacr. Par. 333 Holl in verstümmelter Form.
Aus den hier vorhergehenden Worten *νοῦς ἀκραιφνής* ist bei Antonius
Melissa *ἀκραιφνής* zum vorhergehenden Satz Fr. 65 S. 228, 21 gestellt
worden, wozu Gesner am Rand bemerkt: »*nl. τοὺς ἀκραιφνεῖς sequen-*
tibus coniunctum.« Von den Sacr. Par. hat R das Lemma *Κλήμεντος*

στρωματέως ἐκ τοῦ προτρεπτικοῦ; doch scheint in dieser HS an dieser Stelle das Lemma mehrfach falsch zu sein; in OAPM hat der Satz das Lemma *Διδύμου*.

501, 12—19 *Τῇ ἐαυτοῦ φωτοειδεῖ μορφῇ — μορφῇ ἐκδίδει*, ein 22 Stück, das Potter ohne jede Angabe der Herkunft mit der Überschrift *Ἄλλη θεωρία Κλήμεντος* unter die Fragmente gestellt hat, ist Sacr. Par. 21 Holl = Pseudo-Clemens Hom. XVII 7.

502, 19 *Νόσος φιλίας ἢ κολακεία* (aus Maximus Cap. 11; Antonius 23 Melissa p. 58 Gesner; Cod. Barocc. 143 f. 171¹; auch in Flor. Monac. f. 79^v) ist Sacr. Par. 320 Holl (identisch ist der zweite Teil von Nr. 319) = Philo Leg. alleg. III 182 (I 153, 20 Cohn).

502, 20 f *Τὰς τῶν ἀρχόντων εὐπραγίας — θεραπεύειν οἱ πλείστοι* 24 (aus den gleichen Quellen wie Nr. 23) ist Sacr. Par. 321 Holl = Philo Leg. ad Caium 21 (II p. 566, 13 f M).

502, 31 f *Ὀλιγοδείας μὲν ἐρασταί — νόσον ἐκτρεπόμενοι* aus Ma- 25 ximus Cap. 13 ist Sacr. Par. 335 Holl, nur erhalten in R mit dem Lemma *Κλήμεντος*. Der Satz stammt aber aus Philo Apol. pro Jud., erhalten bei Euseb. Praep. Ev. VIII 11, 11 (unter den Fragmenten bei Mangey II p. 633).

502, 33 f *Ἡ τῶν ἀναγκαίων κτῆσις — μέτρον ποσότητα* aus Ma- 26 ximus Cap. 13; Antonius Melissa p. 37 Gesner ist Sacr. Par. 253 Holl und stammt aus Strom. VI 99, 6.

502, 35 *Ἀγαθὸν ἀναγκαῖον ἢ ὀλιγοσιτία* aus Antonius Melissa p. 38 27 Gesner (nach dem eben besprochenen Satz) ist der Anfang von Synes. Ep. 115.

503, 7 f *Μνήμη θανάτου ἐναργής — συνεξεκόπησαν πάθη* aus 28 Maximus Cap. 52; Antonius Melissa S. 60 Gesner, nach Professor Elters Mitteilung in den Handschriften mit dem Lemma *τῆς Κλίμακος* versehen (ebenso auch im slavischen Maximus Cap. 45 S. 323) stammt aus Johannes Klimax Migne S. Gr. 88 Col. 796 AB.

503, 13—15 *Μάλιστα πάντων Χριστιανοῖς — στεφανοὶ ὁ θεός* 29 aus Maximus Cap. 55 (auch im slavischen Maximus Cap. 48 S. 338 und im Corp. Paris. Nr. 2) ist Sacr. Par. 306 Holl. Hier hat PM das Lemma *Κλήμεντος ἐκ τοῦ τίς ὁ σωζόμενος*, H *Κλήμεντος στρωματέως*. OA kein Lemma (vorhergeht Nr. 327 gleichfalls ohne Lemma), R *τοῦ αὐτοῦ*

1) So gibt Potter an; dagegen teilt Cohn zu Philo I 153, 19 f mit, daß Barocc. 143 f. 173^r stehe: *Φίλωνος: οὐκ ἂν εἴποι τις ἕτερον τὸν κόλακα· νόσος γὰρ φιλίας ἢ κολακεία.*

Clemens III.

nach Nr. 327, das mit *Κλήμεντος τοῦ στροματέως* bezeichnet ist, K τοῦ αὐτοῦ nach Nr. 286, das mit *Κλήμεντος ἐκ τοῦ εἰς τὸ τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος* bezeichnet ist. Nach Barnard, *Quis dives salvetur* p. XXIX sq. steht der Satz in Scorial. Ω III 9 f. 52^v zusammen mit dem vorhergehenden *τό τε βεβιασμένον* (Sacr. Par. 327 Holl) unter dem Lemma *τοῦ θεολόγου*, während das letztere f. 191^v dem Theotimos zugeschrieben ist, ebenso wie in den meisten von Holl benützten HSS. In Antonius Melissa p. 67 Gesner steht nur die zweite Hälfte *οὐ τοῦς ἀνάγκη — θεός*, und zwar unter dem Lemma *Χρυσόστομου*. In der Tat gehört das Stück dem Johannes Chrysostomos, in dessen *Περὶ ἱερουσῶνης* II 3 vol. I p. 374 BC^{ed.} Montfaucon (= Migne S. Gr. 48 Col. 634) die beiden Sätze getrennt stehen, wie S. Haidacher, *Byz. Zeitschr.* 16 (1907) S. 170 nachwies.

503, 16—20 *Οὐ δυνατόν τινα ἀγαθὸν εἶναι — τὴν ἐκάστου διάθεσιν* 30 aus Maximus Cap. 55 ist Sacr. Par. 14 Holl = Pseudo-Clemens Hom. XI 8.

503, 22—508, 6 *Ὁπόση χορεία καὶ πανήγυρις — εἰς τοὺς αἰῶνας* 31 *τῶν αἰώνων. ἀμήν*, wie Fr. 57 von Grabe aus der Catene des Makarios Chrysokephalos zu Lukas in Barocc. 211 entnommen, steht nach freundlicher Mitteilung von Prof. A. Souter in Oxford in Barocc. 211 am Ende des XI. Buchs des Makarios, trägt aber nicht, wie bei den anderen Clemensfragmenten das Lemma *κλ.*, sondern *παιδαγ' ἀλεξανδρι'*. Während des ganzen Stücks, das offenbar aus verschiedenen Auslegungen der Geschichte vom verlorenen Sohn compiliert ist, findet sich kein anderes Lemma. Auf diese unsichere Bezeugung hin schien es untunlich, das Stück unter die Clemensfragmente aufzunehmen, zumal da der zweite Teil, in dem Novatus (= Novatianus) vorkommt (Dind. III 506, 9), sicher nicht von Clemens stammt. Vgl. auch Zahn, *Forsch.* S. 64 Nr. 12.

508, 12—16 *ὁ μὲν γὰρ νόμος βαρὺς — ποίου πνεύματος ἐστε*, als 32 Fortsetzung zu Fr. 57 aus Barocc. 156 f. 98^v von Grabe mitgeteilt, gehört Clemens nicht mehr an; vgl. oben S. LXVI Bem. zu Fr. 57.

509, 31—35 *Ἀλλὰ καὶ ὁ Κλήμης — ἐκπορευτικὴ ὑπαρξίς* aus 33 Johannes Bekkos ist oben S. LV zu Fr. 43 besprochen.

511, 10—13 *Ὁ τοῦ ἀπαθοῦς θεοῦ — εἶναι βούλεται* ist Sacr. Par. 34 218 Holl und stammt aus Strom. II 40, 2.

511, 15 f *Νόμος ἔστω κατὰ — ἐπιφέρειν ἀορασίας* ist Sacr. Par. 326 35 Holl. Hier hat es in OA nach Nr. 279 (aus Ecl. proph. 11, 2), das mit *Φίλωνος* bezeichnet ist, das Lemma *τοῦ αὐτοῦ*, in PM ebenfalls nach Nr. 279, dessen Lemma *Φίλωνος* ist, die genauere Angabe *ἐκ τοῦ ὁ τῶν ἐν Γενέσει ζητημάτων*. Es ist ein griechisches Fragment der nur armenisch erhaltenen Quaest. in Gen. IV 40 Ende p. 276 Aucher.

511, 18f *Καθόλου ὁ Χριστιανός — οἰκετός ἐστιν* ist Sacr. Par. 202 36
Holl und stammt aus Paed. II 60, 5.

511, 22—31 *Nomen illud mysticum — almi aspirant* aus der Pen- 37
tateuchcatene des Fr. Zephyrus stammt aus Strom. V 34; vgl. Anm.
zu II 348, 17—19 und 349, 3—350, 7 dieser Ausgabe.

511, 33—36 *Κλήμεντος Στρωματέως. Φασὶ δὲ οἱ μύσται — λόγῳ* 38
ἀποτείνειν aus der von Cramer herausgegebenen Catene zur Apostel-
geschichte stammt aus Strom. I 154, 1.

511, 38—512, 2 *Κλήμεντος. Ἡ ζωήν, τὴν κατὰ τὸν παρόντα* 39
βίον — ἀποστολικά πνεύματα aus der Catene Cramers zum Römer-
brief stammt aus Strom. IV 96, 1.

512, 4—7 *Κλήμεντος. Καὶ μὴ γνόντες — πίστει ἠκολούθησαν* 40
aus der gleichen Quelle stammt aus Strom. II 42, 5.

512, 10—14 *Ἐπειδὴ γε μὴν ὁ κύριος — τοῖς Ἑβραίοις* aus Cramers 41
Catene zum Hebräerbrief ist ein Stück von Fr. 22; vgl. oben S. XLI f.

2. Bei Zahn, Forsch. III S. 30—64.

S. 30 erwähnt Zahn bei QDS 21 außer Sacr. Par. 291 noch zwei 42
Sentenzen; von diesen ist die eine Sacr. Par. 312 Holl = Fr. 46; die
andere *Βασιλείαν θεοῦ λεκτέον — θεῖους νόμους βιούντων* ist Sacr.
Par. 325 Holl und ist in R mit dem Lemma *τοῦ αὐτοῦ*, in C ohne
Lemma an Nr. 312 angeschlossen, trägt aber in OAPM das Lemma
Διδύμων. Auch im Corp. Paris. sacr. steht der Satz unter *Διδύμων*.
Die drei Sätze (Sacr. Par. 291. 312. 325) sind als ein Stück aus Coisl. 279
auch bei Pitra, Anal. Sacra II p. XXIX abgedruckt.

S. 34 Nr. 9 erwähnt Zahn das apokryphe Stück mit der Überschrift 43
Ἀπόδειξις Κλήμεντος περὶ τοῦ πάσχα. Vgl. darüber oben S. L f.

S. 43 f spricht Zahn von den auf eine angebliche Schrift *ὄροι* 44
διάφοροι bezüglichen Stellen; vgl. darüber oben S. LV ff.

S. 50 *Ποιητέον ἐλεημοσύνας — λαμβάνων κατακριθήσεται* ist
Fr. 53 in verkürzter Form und Unechte Fragmente Nr. 4; vgl. auch
Zahn selbst a. a. O. S. 320 f.

S. 50 Nr. 5 *Ὁ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας — μετεωροπόρους*
φυγὰς ist teils zu Paed. I 96 gestellt teils als Fr. 54 aufgeführt; vgl.
Unechte Fragmente Nr. 5.

S. 51 Nr. 6 = Unechte Fragmente Nr. 6.

S. 51 Nr. 9, zweite Hälfte von *ὁ μὲν γὰρ νόμος βαρὺς* an = Un-
echte Fragmente Nr. 32.

S. 52 Nr. 11 *Ἀναστασίον. Κλήμεντος. Τὸ δὲ ὡσαννὰ — »σῶ- 45*
σον δή» ist zu Paed. I 12, 5 gestellt.

S. 52 Nr. 12 *Κλήμεντος*. Καὶ αὐτὸ δὲ τοῦ κυρίου διάζωσμα δύ- 46
ναμὶς ἐστὶ καθαριστὴ τῶν ἁμαρτιῶν. »ἐνεδύσατο γάρ φησι κύριος
δύναμιν καὶ περιεζώσατο (Psal. 92, 1).« Von Zahn aus der Nicetas-
catene zum Johannesevangelium (13,2—5) in Monac. graec. 37 f. 403^v
entnommen. Aber hier trägt der Satz nicht das Lemma *Κλήμεντος*,
sondern *Γρηγορίου Νν*. Das Lemma *Κλήμεντος* gehört zu dem dar-
über stehenden Satz ἴσθι μέντοι ὅτι ἀπορίπτων — τῇ ἰδίᾳ δυνάμει
aus Paed. II 63, 2.

S. 53 Nr. 14 = Unechte Fragmente Nr. 34.

S. 53 Nr. 15 = Unechte Fragmente Nr. 35.

S. 53 Nr. 16 Τό τε βεβιασμένον καὶ ἀηδὲς ταχύ· τό τε ἀβίαστον 47
οὐκ ἔχει κόρον, ἀλλ' αἰεὶ χάριτι καὶ πόθῳ θάλλει ist Sacr. Par. 327
Holl. Der Satz trägt nur in R f. 118^r das Lemma *Κλήμεντος τοῦ στρο-
ματέως*. Dies Lemma gehört aber zum folgenden Citat Nr. 306. In
R f. 243^v und P f. 279^r dagegen steht als Lemma *Θεοτίμου ἐκ τοῦ*
περὶ νηστείας, in K f. 119^r *Θεοτίμου Σκνθίας ἐκ τοῦ περὶ νηστείας*,
in O f. 71^v und A (κεφ. Βζ) fehlt das Lemma, dagegen steht O f. 269^r
und A (κεφ. ΙΙΙ) *Θεοτίμου*, in P f. 89^r und M f. 91^r *Θεοτίμου Σκνθίας*.

S. 54 Nr. 17 = Unechte Fragmente Nr. 29.

S. 54 Nr. 18 Ὁ γνωστικὸς ἀφέξεται — ἐνέργειαν ἁμαρτημάτων 48
ist Sacr. Par. 220 Holl und stammt aus Strom. II 50, 2.

S. 54 Nr. 19 Θεοῦ γνώσει λαβεῖν — ἀδύνατον ist Sacr. Par. 235 49
Holl und stammt aus Strom. III 43, 1.

S. 54 Nr. 20 Τὸν γνωστικὸν οὐδέποτε — ἡδέσι καὶ ἀηδέσι ist 50
Sacr. Par. 328 Holl. Das Fragment ist von Lequien in seiner Aus-
gabe der Sacra Parallela mit τοῦ αὐτοῦ an sechs Clemensfragmente
angeschlossen worden, trägt aber in keiner Handschrift das Lemma
Κλήμεντος, vielmehr in OAR das Lemma *Διδύμου* (ebenso im Corp.
Paris. und bei Maximus Cap. 17), in PM *Διδύμου εἰς τὰς παροιμίας*.

S. 55 Nr. 23 Ἀλεξιτήριον ἐν τῇ καλιᾷ — τὸν καλούμενον ἀετί- 51
την ist Sacr. Par. 329 Holl, von Lequien mit dem Lemma *Κλήμεντος*
versehen. In OA steht aber dies Lemma bei dem vorangehenden Stück
(Nr. 310), während der Satz Ἀλεξιτήριον κτλ. hier ohne Lemma ist.
In PM dagegen ist das Lemma erhalten: *Διδύμου*.

S. 55 Nr. 25 Ἢ τῶν κακῶν ἀπαλλαγὴ σωτηρίας ἀρχή ist Sacr. 52
Par. 186 Holl und stammt aus Paed. I 26, 3.

S. 55 Nr. 26 Οὐ μόνον εὐτελεῖ διαίταν — ἐπανηρημένῳ ist Sacr. 53
Par. 210 Holl und stammt aus Strom. I 48, 5.

S. 55 Nr. 27 = Unechte Fragmente Nr. 25.

S. 55 Nr. 28 = Unechte Fragmente Nr. 28.

S. 55 Nr. 29 *Τὸ πίστει παραδεκτὸν ἀπολυπραγμόνητον — πῶς 54*
ἔτι πεπίστευται; aus Antonius Melissa p. 3 Gesner, wo der Satz vor
dem zu Strom. VII 57, 3 citierten steht. In Maximus Cap. 51 trägt
er aber das Lemma *Κυρίλλου* und tatsächlich steht er Cyrill C. Jul. X
p. 360 Aub. (= Migne S. Gr. 76 Col. 1056).

S. 55 Nr. 30 = Unechte Fragmente Nr. 13.

S. 56 Nr. 31 = Unechte Fragmente Nr. 14.

S. 56 Nr. 32 = Unechte Fragmente Nr. 15.

S. 56 Nr. 33 = Unechte Fragmente Nr. 27.

S. 56 Nr. 34 = Unechte Fragmente Nr. 16.

S. 56 Nr. 35 = Unechte Fragmente Nr. 17.

S. 56 Nr. 36 = Unechte Fragmente Nr. 19.

S. 56 Nr. 37 = Unechte Fragmente Nr. 12.

S. 61 Nr. 1¹ *Οὐκ ἂν εἴποι (v. l. ἔχοι) τις — ἡ κολακεία* ist Sacr. 55
Par. 319 Holl und ist in PMLH mit dem Lemma *τοῦ αὐτοῦ*, in OA
ohne Lemma an Nr. 191 (aus Paed. II 45, 2) angereiht, stammt aber aus
Philo Leg. alleg. III 182 (I 153, 19 f Cohn). Über die zweite Hälfte
vgl. oben S. LXXI, Unechte Fragmente Nr. 23.

S. 62 Nr. 2 = Unechte Fragmente Nr. 24.

S. 62 Nr. 3 *Τοσοῦτόν τις μᾶλλον ὀφείλει ταπεινοφρονεῖν, ὅσον 56*
δοκεῖ μᾶλλον εἶναι. καλὸν γὰρ αἰεὶ τῷ κρείττονι τὸ χειρὸν ἀκολου-
θεῖν διὰ βελτιώσεως ἐλπίδα. Antonius Melissa p. 139 Gesner; Flor.
Monac. f. 74^v; Cod. Barocc. 143 f. 160 (nach Grabe, Spicil. I p. 269);
Barb. V 11 f. 97; I 6 f. 119 (in verstümmelter Form, abgedruckt von
Pitra, Anal. Sacra II p. 349 Nr. X). Der erste Satz bis *εἶναι* auch
Corp. Paris. Nr. 9; Maximus Cap. 49 (auch in Laur. VII 15 f. 221^v; vgl.
Barnard QDS S. 52²); er ist Sacr. Par. 251 Holl und stammt aus
I Clem. ad Cor. 48, 6, ist aber Strom. VI 65, 3 citiert. Der zweite
Satz ist Sacr. Par. 342 und trägt in R das Lemma *Φίλωνος*. Er stammt,
wie Harris, Fragments of Philo S. 88 zeigte, aus Philo De decal. 113
(IV p. 295, 2 f Cohn).

S. 62 Nr. 4 = Unechte Fragmente Nr. 21.

S. 63 Nr. 5 *Εἰ βούλει γινῶναι θεόν, προλαβὼν γινῶθι σεαυτόν. 57*
Corp. Paris. Nr. 4; Maximus Cap. 56 (auch in Laur. VII 15 f. 230^v;
vgl. Barnard QDS S. 52²); slavischer Maximus Cap. 49 S. 341; An-
tonius Melissa p. 64 Gesner mit dem Lemma *Κλήμεντος*, dagegen Par.
Vatic. 402 *Εὐαγρίου*. Es ist Euagrius Sent. 26 Elter.

1) Der Vollständigkeit halber und um Ergänzungen zu geben bespreche ich
im folgenden auch die von Zahn und Holl bereits als unecht erkannten Stücke.

S. 63 Nr. 6 *Θηρεύουσι τοῖς μὲν κατὰ τοὺς λαγῶνους οἱ κυνηγοί*, 58 *τοῖς δὲ ἐπαίνοις τοὺς ἀνοήτους οἱ κόλακες (οἱ πολλοί Ant. Mel.)*. Maximus Cap. 43; Antonius Melissa p. 57 Gesner (nach den unter den Unechten Fragmenten Nr. 16. 17 aufgeführten Sätzen). Aber im lateinischen (Ribittus p. 239) und im slavischen (Cap. 36 S. 287) Maximus trägt der Satz das Lemma „Plutarchi“, in den HSS des griechischen Textes *Πλουτ.* Stob. Flor. 14, 22 folgt er mit *τοῦ αὐτοῦ* auf einen Satz mit dem Lemma *Σωκράτους*; bei Georgides (Migne S. Gr. 117 Col. 1101) steht er ohne Lemma. Vgl. Homoiomata 79^a Elter.

S. 63 Nr. 7 *Τὸν μὲν λιβανωτὸν τοῖς θεοῖς, τὸν δὲ ἔπαινον τοῖς 59 ἀγαθοῖς ἀπονέμειν χρὴ (δεῖ Ant. Mel.)*. Maximus Cap. 43; Antonius Melissa p. 57 Gesner, in beiden im Anschluß an das vorige Fragment und ebenso wie dies bei Ribittus und im slavischen Maximus noch unter „Plutarchi“, in den griechischen HSS *Πλουτ.* Vgl. Gnomica homoiomata 44 Elter.

S. 63 Nr. 8 *Πιστοὺς ἡγοῦ μὴ τοὺς πᾶν ὃ τι ἂν ποιῇς καὶ λέγῃς 60 ἐπαινοῦντας, ἀλλὰ τοὺς (τοὺς < Max.) τοῖς ἀμαρτανομένοις ἐπιτιμῶντας*. Antonius Melissa p. 57 nach dem Vorhergehenden, aber bei Maximus Cap. 43 mit dem Lemma *Ἰσοκράτους* (so auch die HSS), bei Ribittus p. 239 „Socratis“. Vgl. Elter, Gnomica homoiomata p. 184.

S. 63 Nr. 9 = Unechte Fragmente Nr. 30.

S. 63 Nr. 10 = Unechte Fragmente Nr. 10 und 11.

S. 64 Nr. 11 = Unechte Fragmente Nr. 22.

S. 64 Nr. 12 = Unechte Fragmente Nr. 31.

3. Bei Holl, Sacra Parallela Nr. 306—341.

Nr. 306 = Unechte Fragmente Nr. 29.

61

Nr. 316 *Φόβος θεοῦ* — *δυσὶ κυρίοις δουλεύειν* aus Flor. Monac. f. 114^v. Hier ist aber das Lemma *τοῦ Κλήμαχος*, wie auch nach Professor Elters Mitteilung im Cod. Patm. (vgl. Bd. I Einl. S. LX¹) der Satz dem Klimax zugeschrieben ist. Er findet sich auch mit geringen Abweichungen bei Johannes Klimax Migne S. Gr. 88 Col. 668 A.

Nr. 318 *Φόβος θεοῦ (ὁ φόβος θεοῦ L^b, ὁ φοβούμενος θεὸν L^c) 62 — πύργος ἀκαταγώνιστος*. in L^b und L^c mit dem Lemma *Κλήμεντος ἐκ τοῦ β στροφωμάτως* vor Nr. 218 aus Strom. II 40, wohin das Lemma gehört; in OA ohne Lemma, in R mit *τοῦ αὐτοῦ* an ein Chrysostomos-citat angereiht. Es ist Chrysost. orat. 15 de stat. (ad pop. Ant.) c. 2 (Migne S. Gr. 49 Col. 156).

Nr. 319 = Unechte Fragmente Nr. 55.

Nr. 320 = Unechte Fragmente Nr. 23.

Nr. 321 = Unechte Fragmente Nr. 24.

Nr. 322 *Πᾶσα ἁμαρτία καὶ διαφορὰν ἔχει πρὸς ἑτέραν, ἀλλ' οὐν 63*
γε ἁμαρτία λέγεται νόμος ὑποπιπτονσα, in R f. 39^r, L^a f. 25^r ohne
Lemma an Nr. 199 aus Paed. II 52, 2 angereicht; dagegen in R f. 238^r
mit dem Lemma *Ἰωσήππου ἐκ τῶν μακκαβαϊκῶν* versehen.

Nr. 323 *Φιλόδακρύ πως — εὐδιάθρουπον ἔχει*, in A mit dem 64
Lemma *Κλήμεντος*, dagegen in O *Κυρίλλου*. Es ist Cyr. in Joh. XIX,
in evang. Joh. lib. 12 (Migne S. Gr. 74 Col. 661 B).

Nr. 324 *Ὡσπερ ἐπὶ τῆς κιθάρας — μετὰ ἀκριβείας φυλάττειν*, 65
in OAH mit dem Lemma *Κλήμεντος*, dagegen in PM richtig bezeichnet.
Es ist Chrysost. De dec. mill. tal. deb. c. 2 (Migne S. Gr. 51 Col. 19).

Nr. 325 = Unechte Fragmente Nr. 42.

Nr. 326 = Unechte Fragmente Nr. 35.

Nr. 327 = Unechte Fragmente Nr. 47.

Nr. 328 = Unechte Fragmente Nr. 50.

Nr. 329 = Unechte Fragmente Nr. 51.

Nr. 330 *Οὐδὲν ἐν ἀνθρώποις — ἐκ θεοῦ δίδοται*, in O ohne 66
Lemma an Nr. 289 aus QDS 21 angereicht, in PR mit dem Lemma
Λιδύμων.

Nr. 331 *Χριστιανοῦ ἀνδρὸς μὴ τὸ σχῆμα — τῆς ψυχῆς τὸ φρό- 67*
νημα, in OA ohne Lemma an Nr. 202 aus Paed. II 60, 5 angereicht,
in PMR mit dem Lemma *Εὐαγρίου*. Es ist Euagrios Sent. 22 Elter.

Nr. 332 *Παιδείας σύμβολον ἢ ῥάβδος — σωφρονισμὸν ἀμύχανον*, 68
in PM mit dem Lemma *Κλήμεντος ἐκ τοῦ ᾧ στρώματος*, in R mit
Κλήμεντος bezeichnet. Das Lemma gehört dem vorangehenden Citat,
Nr. 206 aus Strom. I 12, 3. In OA steht das richtige Lemma *Φίλωνος*.
in K *Φίλωνος ἐκ τοῦ ἧ καὶ θ' τῆς νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας*. Es ist
Philo De post. Caini 97 (II p. 21, 3—5 Wendland).

Nr. 333 = Unechte Fragmente Nr. 21.

Nr. 334 *Ὅν τρόπον τὸ σῶμα ἀγνὸς ὁ πορνείας ἀπεχόμενος, τὸν 69*
αὐτὸν τρόπον καὶ ἀγνὸς ψυχῇ ὁ τῇ καταλλήλῃ τῆς ψυχῆς πορνεία
ἐρρωσθαι φράσας. σπάνιος δέ ἐστιν ὁ οὕτω καθαρὸς. εἴρηται γάρ
τίς καυχῆσεται ἀγνὴν ἔχειν τὴν καρδίαν; in R mit τοῦ αὐτοῦ an
Nr. 333 angeschlossen, sonst nirgends erhalten, scheint also wie Nr. 333
dem Didymos anzugehören.

Nr. 335 = Unechte Fragmente Nr. 25.

Nr. 336 *Μέγα βοήθημα ἡ ταπεινοφροσύνη· ὅσοι γὰρ ὑποῦσι 70*
κατὰ τὸν Γολιάθ καὶ μεγαλοχημονοῦσι, πεσοῦνται πάντως κατ'

ἐκείνον τὸν πύργον τῆς ἀσεβείας καὶ τύπον τοῦ διαβόλου, in R ohne Lemma an Nr. 251 aus Strom. VI 65, 3, in P ohne Lemma an Nr. 337, ein Neiloscitat, angereicht. Bei Neilos Migne S. Gr. 79 Col. 352 A heißt Goliath ähnlich ἔμψυχος πύργος.

Nr. 337 Μακάριος ὁ τὸν βίον ὑψηλὸν ἔχων, ταπεινὸν δὲ τὸ φρό- 71 νημα, in R mit dem Lemma τοῦ αὐτοῦ nach Nr. 336; auch von Pitra, Anal. sacra II p. 348 Nr. IV aus Barb. V 11 f. 105 als Clemensfragment gedruckt; in P mit dem Lemma Νεῖλον; ebenso auch bei Maximus Cap. 49 (vgl. auch Barnard QDS S. 51) und im slavischen Maximus Cap. 42 S. 316. Der Satz steht bei Neilos Migne S. Gr. 79 Col. 1248 f und 1261 D.

Nr. 338 Ἀποπὸν ἐστὶ διώκειν τὰς τιμὰς — πεφύκασι γενέσθαι, 72 in PM mit dem Lemma ἐκ τοῦ τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος, das zum vorangehenden Citat, Nr. 291 aus QDS 21, gehört. In R steht das Citat mit τοῦ αὐτοῦ hinter einer Reihe von Philostellen, in O mit dem Lemma Εὐαγρίον. Vgl. auch Barnard QDS S. 52. Es ist Enagrios Sent. 25 Elter.

Nr. 339 Μακαρία φύσις ἥ ἐπὶ παντὶ — καὶ συμφερόντως γινο- 73 μένοις, in L^b mit τοῦ αὐτοῦ an Nr. 241 aus Strom. IV 74, 3 angereicht; in OAPMR mit dem Lemma Φίλωνος, in L^c nach einem Philocitat mit dem Lemma ἐκ τοῦ ᾗ τῶν ἐν Γενέσει ζητημάτων. Vgl. Harris, Fragments of Philo S. 97.

Nr. 340 Μέγιστον μέρος ἡγοῦμαι — ἐπερώτημά ἐστιν ἄρχεσθαι, 74 in H ohne Lemma an Nr. 201 aus Paed. II 59 angereicht. Es ist aber aus Method. Symp. X 1 (Migne S. Gr. 18 Col. 192 C).

Nr. 341 Σοφὸς ἀνὴρ καὶ σιγῶν — διὰ τί σιγᾷ, in H ohne Lemma 75 nach Nr. 198 aus Paed. II 52, 1, in OA mit dem Lemma Σέκστρου, in R τοῦ ἁγίου Σέκστρου Πρώμης. Es ist Sextus Sent. 427 Elter.

Nr. 342 = Unechte Fragmente 56, zweite Hälfte.

4. Bei Pitra, Analecta sacra II.

Die von Pitra, Analecta sacra II p. XXIX; 347—349; 443 veröffentlichten Clemensfragmente, über die Zahn, Zeitschr. f. kirchl. Wiss. u. kirchl. Leben 6 (1885) S. 24 f und Loofs, ThLz 9 (1884) Sp. 459 f gehandelt haben, sind so zweifelhaft und so gering bezugt, daß ich alle hier zusammenstelle, wenn auch die Unechtheit bzw. die Herkunft nicht bei allen zu erweisen ist.

p. XXIX Οὐ τῶν καθευδόντων — νόμους βιόντων aus Coisl. 279 ist Sacr. Par. 291 (aus QDS 21). 312 (= Fr. 46). 325 (= Unechte Fragmente Nr. 42) Holl. Vgl. oben S. LXXIII zu Zahn S. 30.

p. XXIX Ἐρεῖ τις· μηδὲν — τὰ ἀκουστά aus Coisl. 279 ist Sacr. Par. 315 Holl = Fr. 67.

p. XXIX Ὡς δὲ ἡ θάλασσα — καταγωνισάμενος aus Coisl. 279 76 mit dem Lemma ἐκ τοῦ ἧ στρωματέων ist Sacr. Par. 283 Holl und stammt aus Ecl. proph. 28.

S. 347 f Nr. I Ἡμεῖς δέ, ἐπειδὴ — τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος aus 77 Pal. 247 f. 11 und S. 443 aus Crypt. A. γ. 11 f. 23 ist zu Paed. I 92 gestellt.

S. 348 Nr. II Τὸν μέντοι φορικὸν — τετίμηκε προσηγορίᾳ aus 78 Pal. 247 f. 29^v ist zu Paed. I 18, 1 gestellt.

S. 348 Nr. III Ἀμήχανον τὰ μεγάλα πρὸ τῶν μικρῶν παιδευ- 79 θῆναι aus Barb. I 6 f. 92. Der Satz steht bei Maximus Cap. 17 (im slavischen S. 164) ohne Lemma nach einem Satz aus Philo. Das Lemma Φίλωνος trägt der Satz auch bei Antonius Melissa p. 56 Gesner. Er stammt aus Philo De vita Mos. I 62 (IV p. 134, 12 f Cohn).

S. 348 Nr. IV = Unechte Fragmente Nr. 71.

S. 348 Nr. V Τὸ εἰδέναι τινὰ ὅτι ἀγροεῖ σοφίας ἐστίν, ὥς καὶ 80 τὸ εἰδέναι ὅτι ἡδίκησε δικαιοσύνης aus Barb. I 6 f. 117 und I 158 f. 135, wo aber das Citat, ebenso wie im Corp. Paris. und bei Maximus Cap. 17. 56 (slav. Max. Cap. 49 S. 342), dem Didymos zugeschrieben ist. Vgl. Harris a. a. O. S. 80f.

S. 348 Nr. VI Ψυχὴ ἅπαξ ἁμαρτίας ἀποσαμένη (bei Maximus 81 ἁμαρτία σπεισαμένη) καὶ ἀναλήτως διατεθεῖσα πολλὴν παρέχει τῷ νοσήματι τὴν προσθήκην aus Barb. I 6 f. 119. Der Satz steht bei Maximus Cap. 62 (im slavischen Cap. 55 S. 366) mit dem Lemma Χρυσόστομον. In der Tat stehen die Worte bei Joh. Chrysost. De anima hom. VIII (Migne S. Gr. 63 Col. 622).

S. 348 Nr. VII Οἱ αἰδεσθέντες ἰατροὺς σηπεδόνας πεποιήκασιν, 82 πολλοὶ δὲ πολλάκις τεθνήκασιν aus Barb. V 18 f. 14.

S. 348 Nr. VIII Πισάτω σε πρὸς ἐργασίαν πένθους καὶ αὐτὸ 83 ἔνδυμα· πάντες γὰρ οἱ νεκροὺς θρηνηοῦντες μέλανα περιβάλλονται aus Barb. V 18 f. 14.

S. 348 f Nr. IX Ὁ τῷ τῶν πορρικῶν πάθει δουλεύων ὥσπερ θυ- 84 σίαν τινὰ παρέχει τῷ Σατανᾷ τὴν ἐαυτοῦ σποράν καὶ ἕως οὗ μετανοήσῃ ἀξίως, ἀκοινωνήτος ἐστί τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ aus Barb. V 18 f. 14.

S. 349 Nr. X = Unechte Fragmente Nr. 56.

S. 349 Nr. XI Πᾶσι δέ, ὥς ἔπος εἰπεῖν, διαμαχητέον ἡμῖν πρὸς 85 τὸν ὕπνον, ὥς εἰς ἐργήγορσιν ἀποτεμνομένοις aus Barb. V 11 f. 97;

I 6 f. 119 ist gekürztes Excerpt aus Paed. II 81, 5 (vgl. Nachträge und Berichtigungen).

S. 349 Nr. XII *Μηδαμῶς τὴν φύσιν αἰτιώμεθα· πάντα γὰρ βίον 86*
ἡδὺν ἢ ἀηδῆ ἢ συνήθεια ποιεῖ aus Barb. V 11 f. 97; I 6 f. 119 ist Sacr.
Par. 31, wo der Satz indirekt dem Clem. Rom. zugeschrieben ist, während
er bei Antonius Melissa p. 146 Gesner und Maximus Cap. 62 dem
Philo beigelegt ist. Im slavischen Maximus Cap. 55 S. 366 dagegen
ist er dem Clem. Rom. zugeschrieben.

S. 349 Nr. XIII *Οὐδὲν οὕτως τῷ θεῷ φίλον ὥς μετὰ τῶν ἐσχά- 87*
των ἑαυτὸν ἀριθμῆσαι aus Barb. V 11 f. 97; I 6 f. 119, in Antonius
Melissa p. 138 Gesner, Maximus Cap. 49 mit dem Lemma *Χρυσοστόμον*.
Im slavischen Maximus steht der Satz ohne Lemma nach einem dem
Θεολόγος d. h. Gregorios von Nazianz zugeschriebenen Satz. Die Worte
stehen Joh. Chrysost. De humil. an. hom. VII (Migne S. Gr. 63 Col. 618).

5. Bei Barnard, Quis dives salvetur S. 51 f.

Zu den von Barnard aus Laur. VII 15 mitgeteilten, in den er-
haltenen Schriften nicht nachgewiesenen Sätzen ist folgendes zu bemerken:

S. 51 aus f. 221^b = Unechte Fragmente Nr. 71.

S. 51 aus f. 234^a = Fr. 65.

S. 51 aus f. 241^a *Ὁ τοῖς ὀνείροις προσέχων ἔοικε τῷ τὴν σκιὰν 88*
αὐτοῦ διώκοντι mit dem Lemma *κλημ*. Der Satz trägt bei Antonius
p. 51 Gesner das Lemma *Νείλου*, ebenso im erweiterten Maximus Cap. 65,
während in der kürzeren Form nur der Satz *ὁ τοῖς ὀνείροις πιστεύων*
εἰς ἅπαν ἀδόκιμος mit dem Lemma *Χρυσοστόμον* steht. Im slavischen
Maximus Cap. 58 S. 375 f sind beide Sätze verbunden und dem Johannes
Klimax zugeschrieben. Bei diesem findet sich Migne S. Gr. 88 Col. 669 C
die ähnliche Stelle: *ὁ τοίνυν ὀνείροις πιστεύων ὁμοίως ἐστὶ τῷ τὴν σκιὰν*
ἑαυτοῦ κατατρέχοντι καὶ ταύτην κατέχειν δοκιμάζοντι. Ähnlich ist
auch Sir. 31 [34], 2: *ὥς δρασσόμενος σκιᾶς καὶ διώκων ἄνεμον, οὕτως*
ὁ ἐπέχων ἐν νηπίοις.

S. 52 aus f. 251^a *φιλοσοφία ἐστὶν ἡθῶν κατόρθωσις μετὰ δόξης 89*
τῆς περὶ τῶν ὄντων εὐσεβοῦς. Der Satz gehört wahrscheinlich Philo an.

S. 52 Nr. 6 = Unechte Fragmente Nr. 72.

6. Im Corpus Parisinum (Paris. graec. 1168).

Von den in den erhaltenen Schriften¹ nicht nachweisbaren, im Corp. Paris. dem Clemens zugeschriebenen Sätzen ist

Nr. 2 = Unechte Fragmente Nr. 29.

Nr. 3 Ὁ μὲν ἁμαρτάνων παραβαίνει νόμον, ὁ δὲ βλασφημῶν εἰς 90 αὐτὴν ἁσεβεῖ τὴν θεότητα. Der Satz steht bei Lequien unter den Sacra Parallela B 8 (Migne S. Gr. 96 Col. 394) mit dem Lemma *Basili*. Aber nach Mitteilung von Professor Holl hat Vat. 1553 f. 117^r dafür das Lemma: τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐκ τοῦ εἰς τὸ ὅς ἐὰν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἁνοῦ. Auch der Rupef. f. 117^r hat noch richtig τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Die Worte stehen Athan. Epist. ad Serap. IV 12 (Migne S. Gr. 26 Col. 653 B).

Nr. 4 = Unechte Fragmente 57.

Nr. 7 = Fr. 65.

Nr. 10 = Fr. 64.

7. Im Ambros. Nr. 1001.

Schließlich sei noch erwähnt, daß in einer der zahlreichen HSS 91 der Oikumenioscatene zum I Korintherbrief, Ambros. D. 541. inf. (bei Martini-Bassi Nr. 1001, bei Gregory Nr. 392, bei von Soden Oⁿ 16), nach der Aufzeichnung von H. Stein zu I Kor. 7, 24 mit dem Lemma *κλημ. στρωματ.* folgendes Stück steht: δόξει δὲ παρέλκον τὸ (lies *παρελκόντως*) προσκεῖσθαι τῇ παρθένῳ »ἢ ἄγαμος«, ἐπεὶ ἐν τοῖς ἀκριβεστέροις ἀντιγράφοις γέγραπται »ἢ γυνὴ ἢ ἄγαμος καὶ ἢ παρθένος ἢ ἄγαμος.« λεπτέον δὲ πρὸς τούτους οὔτε γυναῖκα ἄγαμον λεπτέον τὴν γάμου φροντίζουσιν. καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἄγαμος εἶναι δοκῇ. οὔτε παρθένον ἄγαμον τὴν ἐγκειμένην ἐπὶ τὸ γαμεῖν καὶ μνηστεύειν ὑποκειμένην. διόπερ οὐ μάτην »ἢ γυνὴ ἢ ἄγαμος καὶ ἢ παρθένος ἢ ἄγαμος« εἴρηται »μεριμνᾷ τὰ τοῦ κυρίου«. Aber die Bemerkung gehört nicht den Stromateis des Clemens, sondern denen des Origenes an, wie aus der Angabe bei von der Goltz, Eine textkritische Arbeit des 10. resp. 6. Jahrhunderts (TU NF II 4) S. 64, auf die mich Herr Geheimrat Zahn aufmerksam machte, hervorgeht.

1) Nr. 8 lautet Ἀφίλος πᾶς ὁ γε ἄπιστος καὶ ἁμαρτάνων· ἁμαρτία ἀγνοίας αἰτία. Der erste Satz steht Strom. II 18, 1, der zweite Strom. VI 112, 4. — Die Angaben über Corp. Paris. verdanke ich Professor Elter.

E. Vergleich

der Seitenzahlen der Ausgabe des D. Heinsius (Paris 1629) mit denen der vorliegenden Ausgabe.

Heinsius	Stählin	Heinsius	Stählin	Heinsius	Stählin	Heinsius	Stählin
1	I 3, 1	42	I 48, 17	83 . . .	I 95, 2	124 . . .	I 137, 23
2	3, 18	43	49, 16	84 . . .	96, 1	125 . . .	138, 22
3	4, 22	44	50, 21	85 . . .	96, 30	126 . . .	139, 30
4	5, 26	45	51, 27	86 . . .	98, 3	127 . . .	141, 4
5	6, 24	46	53, 7	87 . . .	99, 6	128 . . .	142, 8
6	7, 22	47	54, 11	88 . . .	100, 7	129 . . .	143, 2
7	8, 21	48	55, 24	89 . . .	101, 9	130 . . .	144, 5
8	9, 20	49	57, 6	90 . . .	102, 7	131 . . .	145, 24
9	10, 17	50	58, 13	91 . . .	103, 14	132 . . .	146, 28
10	11, 23	51	59, 25	92 . . .	104, 18	133 . . .	147, 25
11	13, 4	52	60, 29	93 . . .	105, 19	134 . . .	149, 1
12	14, 13	53	61, 31	94 . . .	106, 20	135 . . .	149, 31
13	15, 21	54	62, 31	95 . . .	107, 20	136 . . .	150, 27
14	16, 26	55	63, 33	96 . . .	108, 19	137 . . .	151, 30
15	18, 6	56	65, 2	97 . . .	109, 20	138 . . .	153, 1
16	19, 11	57	66, 1	98 . . .	110, 24	139 . . .	153, 17
17	20, 11	58	67, 3	99 . . .	111, 22	140 . . .	154, 19
18	21, 14	59	68, 3	100 . . .	112, 22	141 . . .	156, 3
19	22, 16	60	69, 6	101 . . .	113, 25	142 . . .	157, 7
20	23, 20	61	70, 11	102 . . .	115, 3	143 . . .	158, 12
21	24, 24	62	71, 15	103 . . .	116, 3	144 . . .	159, 23
22	25, 24	63	72, 15	104 . . .	117, 5	145 . . .	160, 25
23	26, 29	64	73, 14	105 . . .	118, 10	146 . . .	161, 29
24	28, 3	65	74, 14	106 . . .	119, 14	147 . . .	163, 5
25	29, 7	66	75, 13	107 . . .	120, 17	148 . . .	164, 8
26	30, 14	67	76, 19	108 . . .	121, 19	149 . . .	165, 16
27	31, 19	68	77, 19	109 . . .	122, 15	150 . . .	166, 21
28	32, 23	69	78, 19	110 . . .	123, 13	151 . . .	167, 19
29	34, 2	70	79, 20	111 . . .	124, 14	152 . . .	168, 23
30	35, 16	71	80, 20	112 . . .	125, 17	153 . . .	169, 24
31	36, 20	72	81, 22	113 . . .	126, 21	154 . . .	171, 1
32	37, 28	73	82, 22	114 . . .	127, 15	155 . . .	172, 10
33	38, 29	74	83, 25	115 . . .	128, 15	156 . . .	173, 14
34	39, 31	75	84, 30	116 . . .	129, 14	157 . . .	174, 24
35	41, 1	76	85, 29	117 . . .	130, 13	158 . . .	175, 28
36	42, 7	77	89, 1	118 . . .	131, 14	159 . . .	176, 32
37	43, 11	78	89, 19	119 . . .	132, 17	160 . . .	177, 25
38	44, 12	79	90, 23	120 . . .	133, 18	161 . . .	179, 2
39	45, 12	80	91, 22	121 . . .	134, 14	162 . . .	180, 4
40	46, 14	81	93, 2	122 . . .	135, 16	163 . . .	181, 7
41	47, 13	82	94, 5	123 . . .	136, 18	164 . . .	182, 9

Heinsius	Stählin	Heinsius	Stählin	Heinsius	Stählin	Heinsius	Stählin
165 . . . I	183, 16	212 . . . I	233, 32	259 . . . I	283, 9	306 . . . II	46, 24
166 . . .	184, 15	213 . . .	235, 1	260 . . .	284, 12	307 . . .	48, 12
167 . . .	185, 16	214 . . .	235, 19	261 . . .	285, 17	308 . . .	50, 10
168 . . .	186, 19	215 . . .	236, 22	262 . . .	286, 18	309 . . .	51, 15
169 . . .	187, 18	216 . . .	237, 25	263 . . .	287, 24	310 . . .	53, 3
170 . . .	189, 1	217 . . .	238, 22	264 . . .	288, 29	311 . . .	54, 6
171 . . .	189, 27	218 . . .	239, 22	265 . . .	289, 30	312 . . .	55, 13
172 . . .	190, 29	219 . . .	241, 7	266 . . .	290, 25	313 . . .	56, 14
173 . . .	191, 30	220 . . .	242, 11	267 . . .	291 V. 8	314 . . .	57, 20
174 . . .	193, 1	221 . . .	243, 11	268 . . .	292 V. 57	315 . . .	58, 24
175 . . .	193, 31	222 . . .	244, 11	269 . . . II	3, 1	316 . . .	60, 1
176 . . .	194, 26	223 . . .	245, 11	270 . . .	3, 15	317 . . .	61, 7
177 . . .	196, 3	224 . . .	246, 19	271 . . .	4, 25	318 . . .	62, 11
178 . . .	197, 7	225 . . .	247, 21	272 . . .	5, 30	319 . . .	63, 10
179 . . .	198, 10	226 . . .	248, 24	273 . . .	6, 29	320 . . .	64, 13
180 . . .	199, 16	227 . . .	249, 21	274 . . .	7, 31	321 . . .	66, 1
181 . . .	200, 23	228 . . .	250, 24	275 . . .	9, 5	322 . . .	67, 15
182 . . .	202, 6	229 . . .	251, 19	276 . . .	10, 14	323 . . .	68, 24
183 . . .	203, 10	230 . . .	252, 20	277 . . .	11, 14	324 . . .	70, 7
184 . . .	204, 10	231 . . .	253, 19	278 . . .	12, 20	325 . . .	71, 14
185 . . .	205, 6	232 . . .	254, 14	279 . . .	13, 23	326 . . .	72, 18
186 . . .	206, 6	233 . . .	255, 18	280 . . .	14, 26	327 . . .	73, 25
187 . . .	207, 10	234 . . .	256, 19	281 . . .	16, 6	328 . . .	75, 8
188 . . .	208, 6	235 . . .	257, 25	282 . . .	17, 10	329 . . .	76, 18
189 . . .	209, 10	236 . . .	258, 22	283 . . .	18, 7	330 . . .	77, 25
190 . . .	210, 6	237 . . .	259, 25	284 . . .	19, 9	331 . . .	78, 32
191 . . .	211, 6	238 . . .	260, 23	285 . . .	20, 17	332 . . .	80, 4
192 . . .	212, 7	239 . . .	261, 29	286 . . .	22, 9	333 . . .	81, 8
193 . . .	213, 14	240 . . .	262, 30	287 . . .	23, 15	334 . . .	82, 21
194 . . .	214, 13	241 . . .	263, 27	288 . . .	24, 23	335 . . .	84, 2
195 . . .	215, 14	242 . . .	264, 24	289 . . .	25, 25	336 . . .	85, 8
196 . . .	216, 14	243 . . .	266, 3	290 . . .	26, 24	337 . . .	86, 17
197 . . .	217, 16	244 . . .	266, 33	291 . . .	28, 8	338 . . .	87, 26
198 . . .	218, 24	245 . . .	268, 11	292 . . .	29, 20	339 . . .	89, 5
199 . . .	219, 23	246 . . .	269, 8	293 . . .	30, 23	340 . . .	90, 5
200 . . .	220, 21	247 . . .	270, 8	294 . . .	31, 23	341 . . .	91, 12
201 . . .	222, 1	248 . . .	271, 10	295 . . .	32, 26	342 . . .	92, 14
202 . . .	223, 2	249 . . .	272, 9	296 . . .	33, 29	343 . . .	94, 2
203 . . .	224, 4	250 . . .	273, 7	297 . . .	35, 3	344 . . .	96, 2
204 . . .	225, 7	251 . . .	274, 8	298 . . .	36, 6	345 . . .	97, 21
205 . . .	226, 9	252 . . .	275, 13	299 . . .	37, 8	346 . . .	99, 10
206 . . .	227, 6	253 (261)	276, 23	300 . . .	38, 14	347 . . .	100, 19
207 . . .	228, 8	254 . . .	278, 3	301 . . .	39, 24	348 . . .	101, 20
208 . . .	229, 17	255 . . .	279, 4	302 . . .	41, 7	349 . . .	102, 23
209 . . .	230, 22	256 . . .	280, 8	303 . . .	42, 10	350 . . .	103, 27
210 . . .	231, 27	257 . . .	281, 7	304 . . .	43, 16	351 . . .	105, 2
211 . . .	232, 31	258 . . .	282, 11	305 . . .	45, 17	352 . . .	106, 6

Heinsius	Stählin	Heinsius	Stählin	Heinsius	Stählin	Heinsius	Stählin
353 . . . II	107, 10	400 . . . II	132, 6	447 . . . II	218, 33	494 . . . II	270, 12
354 . . .	108, 12	401 . . .	163, 18	448 . . .	220, 3	495 . . .	272, 5
355 . . .	109, 15	402 . . .	165, 7	449 . . .	221, 8	496 . . .	273, 11
356 . . .	110, 19	403 . . .	166, 18	450 . . .	222, 12	497 . . .	274, 14
357 . . .	111, 24	404 . . .	168, 6	451 . . .	223, 12	498 . . .	275, 22
358 . . .	113, 1	405 (401)	169, 16	452 . . .	224, 17	499 . . .	276, 24
359 . . .	113, 16	406 . . .	170, 24	453 . . .	225, 18	500 . . .	278, 3
360 . . .	114, 20	407 . . .	172, 5	454 . . .	226, 18	501 . . .	278, 34
361 . . .	115, 23	408 . . .	173, 9	455 . . .	227, 14	502 . . .	280, 1
362 . . .	116, 29	409 . . .	174, 13	456 . . .	228, 16	503 . . .	281, 3
363 . . .	118, 8	410 . . .	175, 13	457 . . .	229, 18	504 . . .	282, 4
364 . . .	119, 9	411 . . .	176, 16	458 . . .	230, 16	505 . . .	283, 5
365 . . .	120, 8	412 . . .	177, 17	459 . . .	231, 17	506 . . .	284, 5
366 . . .	121, 13	413 . . .	179, 4	460 . . .	232, 18	507 . . .	285, 5
367 . . .	122, 17	414 . . .	180, 13	461 . . .	233, 21	508 . . .	286, 3
368 . . .	123, 28	415 . . .	181, 19	462 . . .	234, 26	509 . . .	286, 36
369 . . .	125, 4	416 . . .	182, 24	463 . . .	235, 25	510 . . .	288, 3
370 . . .	126, 7	417 . . .	184, 8	464 . . .	236, 29	511 . . .	289, 7
371 . . .	127, 12	418 . . .	185, 20	465 . . .	237, 29	512 . . .	290, 7
372 . . .	128, 11	419 . . .	186, 23	466 . . .	239, 1	513 . . .	291, 14
373 . . .	129, 11	420 . . .	187, 26	467 . . .	240, 7	514 . . .	292, 14
374 . . .	130, 13	421 . . .	188, 26	468 . . .	241, 13	515 . . .	293, 17
375 . . .	131, 12	422 . . .	190, 3	469 . . .	242, 16	516 . . .	294, 16
376 . . .	132, 14	423 . . .	191, 9	470 . . .	243, 17	517 . . .	295, 14
377 . . .	133, 21	424 . . .	192, 16	471 . . .	244, 17	518 . . .	296, 15
378 . . .	134, 21	425 . . .	193, 21	472 . . .	245, 18	519 . . .	297, 17
379 . . .	135, 25	426 . . .	195, 1	473 . . .	246, 23	520 . . .	298, 21
380 . . .	136, 28	427 . . .	195, 17	474 . . .	248, 1	521 . . .	299, 23
381 . . .	138, 6	428 . . .	197, 8	475 . . .	248, 16	522 . . .	300, 25
382 . . .	139, 9	429 . . .	198, 13	476 . . .	249, 23	523 . . .	302, 7
383 . . .	140, 15	430 . . .	199, 14	477 . . .	251, 5	524 . . .	303, 15
384 . . .	142, 6	431 . . .	200, 16	478 . . .	252, 14	525 . . .	304, 21
385 . . .	143, 6	432 . . .	201, 16	479 . . .	253, 18	526 . . .	305, 23
386 . . .	144, 7	433 . . .	203, 4	480 . . .	254, 22	527 . . .	306, 23
387 . . .	145, 7	434 (414)	204, 15	481 . . .	255, 25	528 . . .	307, 22
388 . . .	146, 19	435 (415)	205, 18	482 . . .	256, 25	529 . . .	308, 21
389 . . .	148, 4	436 (416)	207, 4	483 . . .	257, 26	530 . . .	309, 18
390 . . .	149, 10	437 (417)	208, 11	484 . . .	259, 6	531 (431)	310, 22
391 . . .	150, 15	438 (418)	209, 18	485 . . .	260, 16	532 . . .	311, 24
392 . . .	151, 23	439 (419)	210, 15	486 . . .	261, 18	533 . . .	313, 1
393 . . .	152, 26	440 (420)	211, 17	487 . . .	262, 21	534 . . .	314, 3
394 . . .	153, 26	441 (421)	212, 26	488 . . .	263, 24	535 . . .	315, 6
395 . . .	154, 25	442 (422)	213, 27	489 . . .	264, 27	536 . . .	316, 5
396 . . .	156, 2	443 (423)	214, 27	490 . . .	265, 31	537 . . .	317, 10
397 . . .	157, 12	444 . . .	215, 26	491 . . .	267, 2	538 . . .	318, 15
398 . . .	159, 3	445 . . .	216, 30	492 . . .	268, 5	539 . . .	319, 15
399 . . .	160, 14	446 . . .	217, 30	493 . . .	269, 11	540 . . .	320, 26

Heinsius	Stählin	Heinsius	Stählin	Heinsius	Stählin	Heinsius	Stählin
541 . . . II	321, 30	588 . . . II	380, 27	635 . . . II	450, 25	682 . . . II	500, 30
542 . . .	323, 3	589 (591)	381, 32	636 . . .	452, 9	683 . . .	502, 6
543 . . .	324, 6	590 . . .	383, 7	637 . . .	453, 13	684 . . .	503, 9
544 . . .	326, 1	591 . . .	384, 12	638 . . .	454, 20	685 . . .	504, 12
545 . . .	326, 18	592 . . .	385, 24	639 . . .	455, 22	686 . . .	505, 17
546 . . .	327, 25	593 . . .	387, 3	640 . . .	456, 25	687 . . .	506, 22
547 . . .	328, 28	594 . . .	388, 12	641 . . .	457, 30	688 . . .	507, 29
548 . . .	329, 29	595 . . .	389, 20	642 . . .	459, 2	689 . . .	508, 31
549 . . .	330, 31	596 . . .	390, 24	643 . . .	460, 6	690 . . .	509, 32
550 . . .	332, 10	597 . . .	392, 11	644 . . .	461, 6	691 . . .	511, 1
551 . . .	333, 18	598 . . .	394, 10	645 . . .	462, 8	692 . . .	512, 1
552 . . .	335, 1	599 . . .	395, 19	646 . . .	463, 12	693 . . .	513, 2
553 . . .	336, 4	600 . . .	397, 1	647 . . .	464, 13	694 (650)	514, 5
554 . . .	337, 9	601 . . .	398, 17	648 . . .	465, 18	695 . . .	515, 5
555 . . .	338, 12	602 . . .	400, 6	649 . . .	466, 15	696 . . .	516, 8
556 . . .	339, 16	603 . . .	402, 6	650 . . .	467, 12	697 . . .	517, 11
557 . . .	340, 23	604 . . .	404, 2	651 . . .	468, 10	698 . . .	518, 11
558 . . .	342, 3	605 . . .	405, 12	652 . . .	469, 5	699 . . . III	3, 1
559 . . .	343, 10	606 . . .	406, 21	653 . . .	470, 2	700 . . .	3, 18
560 . . .	344, 21	607 . . .	408, 20	654 . . .	470, 32	701 . . .	4, 20
561 . . .	345, 28	608 . . .	410, 9	655 . . .	471, 30	702 . . .	5, 20
562 . . .	347, 6	609 . . .	411, 15	656 . . .	473, 1	703 . . .	6, 27
563 . . .	348, 19	610 . . .	413, 8	657 . . .	474, 1	704 . . .	7, 31
564 . . .	350, 17	611 . . .	415, 6	658 . . .	475, 6	705 . . .	9, 2
565 . . .	352, 4	612 . . .	416, 15	659 . . .	476, 8	706 . . .	10, 4
566 . . .	353, 17	613 . . .	417, 27	660 . . .	477, 14	707 . . .	11, 5
567 . . .	354, 23	614 . . .	419, 14	661 . . .	478, 13	708 . . .	12, 8
568 . . .	355, 27	615 . . .	420, 24	662 . . .	479, 16	709 . . .	13, 9
569 . . .	357, 4	616 . . .	422, 1	663 . . .	480, 20	710 . . .	14, 18
570 . . .	358, 13	617 . . .	422, 18	664 . . .	481, 20	711 . . .	15, 23
571 . . .	360, 4	618 . . .	423, 27	665 . . .	482, 18	712 (682)	16, 25
572 . . .	361, 12	619 . . .	425, 4	666 . . .	483, 23	713 . . .	18, 15
573 . . .	362, 16	620 . . .	426, 17	667 . . .	485, 1	714 . . .	20, 2
574 . . .	363, 24	621 . . .	428, 17	668 . . .	486, 2	715 . . .	21, 11
575 . . .	364, 31	622 . . .	430, 14	669 . . .	487, 1	716 . . .	22, 10
576 . . .	366, 3	623 . . .	432, 11	670 . . .	488, 3	717 . . .	23, 23
577 . . .	367, 16	624 . . .	434, 19	671 . . .	489, 11	718 . . .	25, 3
578 . . .	368, 18	625 . . .	436, 8	672 . . .	490, 16	719 . . .	26, 14
579 . . .	369, 22	626 . . .	438, 9	673 . . .	491, 19	720 . . .	27, 26
580 . . .	370, 24	627 . . .	439, 21	674 . . .	492, 20	721 . . .	29, 3
581 . . .	372, 8	628 . . .	441, 15	675 . . .	493, 20	722 . . .	30, 10
582 . . .	373, 23	629 . . .	443, 2	676 . . .	494, 21	723 . . .	31, 11
583 . . .	375, 1	630 . . .	444, 17	677 . . .	495, 20	724 . . .	32, 12
584 . . .	376, 5	631 . . .	445, 24	678 . . .	496, 23	725 . . .	33, 11
585 . . .	377, 11	632 . . .	447, 8	679 . . .	497, 25	726 . . .	34, 14
586 . . .	378, 14	633 . . .	448, 15	680 . . .	498, 26	727 . . .	35, 20
587 . . .	379, 23	634 . . .	449, 21	681 . . .	499, 27	728 . . .	36, 21

Heinsius	Stählin	Heinsius	Stählin	Heinsius	Stählin	Heinsius	Stählin
729 . . . III	37, 25	750 . . . III	60, 5	770 . . . III	81, 26	790 . . . III	107, 9
730 . . .	38, 29	751 . . .	61, 4	771 . . .	82, 29	791 . . .	109, 19
731 . . .	40, 4	752 . . .	62, 5	772 . . .	83, 31	792 . . .	111, 23
732 . . .	41, 4	753 . . .	63, 8	773 . . .	84, 29	793 . . .	113, 28
733 . . .	42, 7	754 . . .	64, 8	774 . . .	85, 29	794 . . .	115, 31
734 . . .	43, 13	755 . . .	65, 6	775 . . .	86, 32	795 . . .	118, 6
735 . . .	44, 14	756 . . .	66, 4	776 . . .	87, 32	796 . . .	120, 6
736 . . .	45, 15	757 . . .	67, 10	777 . . .	88, 32	797 . . .	123, 7
737 . . .	46, 18	758 . . .	68, 11	778 . . .	90, 7	798 . . .	125, 17
738 . . .	47, 18	759 . . .	69, 8	779 . . .	91, 9	799 . . .	128, 10
739 . . .	48, 21	760 . . .	70, 11	780 . . .	92, 9	800 . . .	130, 17
740 . . .	49, 21	761 . . .	71, 14	781 . . .	93, 10	801 . . .	132, 20
741 . . .	50, 20	762 . . .	72, 18	782 . . .	94, 12	802 . . .	138, 17
742 . . .	51, 24	763 (263)	73, 16	783 (743)	95, 16	803 . . .	140, 18
743 . . .	52, 23	764 . . .	74, 20	784 . . .	96, 18	804 . . .	142, 23
744 . . .	53, 23	765 . . .	76, 5	785 . . .	97, 25	805 . . .	144, 24
745 . . .	54, 26	766 . . .	77, 9	786 . . .	99, 2	806 . . .	146, 25
746 . . .	55, 28	767 . . .	78, 29	787 . . .	100, 6	807 . . .	149, 6
747 . . .	56, 28	768 . . .	80, 1	788 . . .	101, 13	808 . . .	151, 29
748 . . .	57, 29	769 . . .	80, 17	789 . . .	105, 1	809 . . .	154, 7
749 . . .	59, 1						

Schlußwort des Herausgebers.

Da sich infolge meiner Berufung nach Würzburg die Fertigstellung der Register etwas verzögert, schien es zweckmäßig, den Rest des Textes und die Fragmente, deren Druck bereits im Sommer 1908 vollendet war, und die Einleitung, für die zur gleichen Zeit wenigstens das Manuscript fertig vorlag, in einem besonderen Bande herauszugeben. Die Register sollen als vierter Band gesondert erscheinen: von ihnen ist das Citaten- und Testimonienregister bereits im Druck, für das Eigennamen- sowie für das Wort- und Sachregister ist wenigstens das Material auf mehr als 50 000 Zetteln bereits gesammelt. Außer den Registern wird der vierte Band noch umfangreiche Nachträge und Berichtigungen zur ganzen Ausgabe bringen.

Daß die Ausgabe — von diesem Registerbände abgesehen — jetzt fertig vorliegt, verdanke ich vor allem einem Urlaub, der mir vom K.-Staatsministerium des Innern für Kirchen- und Schulangelegenheiten während des Schuljahres 1907/08 gewährt wurde. Dem K.-Staatsministerium und der Kirchenvätercommisson, welche die Gewährung des Urlaubs befürwortete und mir ihn durch einen bedeutenden Zuschuß zu den Stellvertreterkosten erleichterte, bin ich zu lebhaftem Danke verpflichtet.

Auch dieser Band erfreute sich, wie die beiden ersten, der Hilfe der Herren K. Schmidt, E. Schwartz, C. Weyman und U. v. Wilamowitz-Moellendorff bei Textgestaltung und Druckcorrectur. Ihnen sowohl wie allen anderen, die sich durch Rat und Auskunft um die Ausgabe verdient machten, sei auch an dieser Stelle aufrichtiger Dank ausgesprochen!

Dank dem Entgegenkommen der Kirchenvätercommission und der Verlagsbuchhandlung konnte der vorliegende Band mit drei vorzüglich gelungenen Facsimiles der wichtigsten Handschriften geschmückt werden. Die Probe von Paris. 451 wurde so gewählt, daß neben dem Text auch Scholien des Baanes und des Arethas (die letzten acht Zeilen der Seite) und eine Correctur der nach Euseb. Praep. Ev. verbessernden jungen

Hand (vgl. I. Band Einl. p. XXII und den Apparat zu I 11, 7) zur Anschauung gebracht wurden. Auch auf der Probe von Laur. V 3 befinden sich einige Randbemerkungen; vgl. darüber I. Band Einl. p. XL.

Die Abkürzungen von Büchertiteln und Zeitschriften sind die gleichen wie die im I. und II. Band verwendeten. Die mit Z bezeichneten Zahlen am Rande der Adumbrationes verweisen auf die Seiten der Ausgabe Zahns.

Würzburg, November 1909.

Otto Stählin.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΛΗΘΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΝ ΓΝΩΣΤΙ-
ΚΩΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΩΝ ΣΤΡΩΜΑΤΕΙΣ

ΕΒΛΟΜΟΣ ΚΑΙ ΟΓΔΟΟΣ

Verzeichnis der Handschriften und Abkürzungen.

Handschrift der Stromata

L = Laur. V 3

Abkürzungen

Di = Dindorf

He = Heinsius

Kl = Klotz

Ma = Mayor

Po = Potter

Schw = Schwartz

St = Stählin

Sy = Sylburg

Vi = Victorius

Wi = v. Wilamowitz-Moellendorff

Erläuterung der Zeichen.

< = Auslassung, läßt aus

+ = Hinzufügung, fügt hinzu

~ = Umstellung, stellt um

* = Lücke

» « = wörtliches Citat

() = Parenthese, Einschaltung des Autors

: < > = durch Conjectur gewonnener Zusatz

[] = zu beseitigender Einschub

† = nicht sicher zu heilende Textverderbnis

{ } = zweifelhafte Herkunft

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ ΕΒΔΟΜΟΣ

297 S 828 P
1, 1

1. Ἦδη δὲ καιρὸς ἡμᾶς παραστήσαι τοῖς Ἑλλήσι μόνον ὄντως
εἶναι θεοσεβῆ τὸν γνωστικόν, ὡς ἀναμαθόντας τοὺς φιλοσόφους,
5 οἷός τις ἐστὶν ὁ τῷ ὄντι Χριστιανός, τῆς ἐαυτῶν ἀμαθίας καταγνώ-
ναι, εἰκῇ μὲν καὶ ὡς ἔτυχεν διώκοντας τοῦ νόμου, μάτην δὲ ἀθέους
ἀποκαλοῦντας <τοὺς> τὸν τῷ ὄντι θεὸν ἐγνωκότας. ἐναργετέροις 2
δ' οἶμαι, πρὸς τοὺς φιλοσόφους χρῆσθαι προσήκει τοῖς λόγοις, ὡς 829 P
ἐπαθεῖν ἐκ τῆς παρ' αὐτοῖς παιδείας ἥδη γεγυμνασμένους δύνασθαι.
10 καὶ εἰ μηδέπω ἀξιόους ἐαυτοὺς μεταλαβεῖν τῆς τοῦ πιστεῦσαι δυνάμεως
παρεσχῆκασι. τῶν δὲ λέξεων τῶν προφητικῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος 3
οὐκ ἐπιμνησθισόμεθα, κατὰ τοὺς ἐπικαίρους τόπους ὕστερον ταῖς
γραφαῖς συγχρησόμενοι· τὰ δ' ἐξ αὐτῶν δηλούμενα σηματοῦμεν κεφα-
λαιωδῶς τὸν χριστιανισμόν ὑπογράφοντες, ἵνα μὴ διακόπτωμεν τὸ
15 συνεχές τοῦ λόγου συμπαραλαμβάνοντες τὰς γραφάς, καὶ ταῦτα τοῖς
μηδέπω συνιῶσιν τὰς λέξεις αὐτῶν. ἐπὶ δὲ τὰ σημαινόμενα ἐνδει-
ξόμεθα, τότε αὐτοῖς ἐκ περιουσίας πιστεύσασιν καὶ τὰ μαρτύρια φαι-
νερωθήσεται. (κὰν ἑτεροῖά τισι τῶν πολλῶν καταφαίνεται τὰ ὕφ' ἡμῶν 4
λεγόμενα τῶν κυριακῶν γραφῶν, ἵστέον ὅτι ἐκεῖθεν ἀναπνεῖ τε καὶ ζῇ.
20 καὶ τὰς ἀφορμὰς ἀπ' αὐτῶν ἔχοντα τὸν νοῦν μόνον, οὐ τὴν λέξιν.
παριστὰν ἐπαγγέλλεται.) ἢ τε γὰρ ἐπὶ πλέον ἐπεξεργασία, μὴ κατὰ 5
καιρὸν γινομένη, περισσὴ δόξειεν ἂν εἰκότως, τό τε μὴδ' ὁλως ἐπε-
σκέφθαι τὸ κατεπεῖγον ῥέθυμον κομιδῇ καὶ ἐνδεές. »μακάριοι« δὲ ὡς 6
ἀληθῶς »οἱ ἐξερευνῶντες τὰ μαρτύρια κυρίου, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἐκ-
25 ζήτήσουσιν αὐτόν« μαρτυροῦσιν δὲ περὶ κυρίου ὁ νόμος καὶ οἱ
προφηταί.

Πρόκειται τοίνυν παραστήσαι ἡμῖν μόνον τὸν γνωστικόν ὁσιόν 2, 1
τε καὶ εὐσεβῆ, θεοπρεπῶς τὸν τῷ ὄντι θεὸν θρησκεύοντα· τῷ θεο-

6f vgl. Harnack TU NF XIII 4 S.14 23—25 Psal. 118,2 25f vgl. Joh. 5,39;
Röm. 3, 21; Act. 10, 43 28 f vgl. z. B. Philo De vit. Mos. II [III] 67 (II p. 145 M)

1 Κλήμεντος < L 2 στρωματέων εβδομος ὁ καὶ ἦτα L 5 τίς Hort τε L
7 <τοὺς> Sy 15 συμπαραλαμβάνοντες Sy συμπεριλαμβάνοντες L 21 ἐπ-
εξεργασία L¹ ἐπεξεργασία L* 27 nach ἡμῖν ist το von L¹ getilgt

τος δ' ἂν εἴη ὁ εἰδὼς τὸ πρόπον καὶ κατὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ κατὰ τὸν βίον, ὅπως βιωτέον (τῷ) ἐσομένῳ καὶ δὴ ἐξομοιουμένῳ ἤδη θεῷ.

Ταύτῃ ἄρα φιλόθεος [τε τὸ πρόπον]. ὥς γὰρ ὁ τιμῶν τὸν πα- 4, 1
5 τέρα φιλοπάτωρ, οὕτως ὁ τιμῶν τὸν θεὸν φιλόθεος. ἡ καὶ μοι 2
καταφαίνεται τρία εἶναι τῆς γνωστικῆς δυνάμεως ἀποτελέσματα,
(πρῶτον) τὸ γινώσκειν τὰ πράγματα, δεύτερον τὸ ἐπιτελεῖν ὅ τι ἂν
ὁ λόγος ὑπαγορεύῃ, καὶ τρίτον τὸ παραδιδόναι δύνασθαι θεοπροπῶς 831 P
τὰ παρὰ τῇ ἀληθείᾳ ἐπικεκρυμμένα. ὁ τοίνυν θεὸν πεπεισμένος 3
10 εἶναι παντοκράτορα καὶ τὰ θεῖα μυστήρια παρὰ τοῦ μονογενοῦς
παιδὸς αὐτοῦ ἐκμαθὼν, πῶς οὗτος ἄθεος; ἄθεος μὲν γὰρ ὁ μὴ νο-
μίζων εἶναι θεόν, δεισιδαίμων δὲ ὁ δεδιὼς τὰ δαιμόνια, | ὁ πάντα 298 S
θειάζων καὶ ξύλον καὶ λίθον καὶ πνεῦμα ἄνθρωπον τὸν (μὴ) λο-
γικῶς βιοῦντα καταδεδουλωμένον.

15 II. Πίστις οὖν τοῦ εἰδέναι θεὸν ἡ πρώτη μετὰ τῆς τοῦ σωτήρος 5, 1
διδασκαλίας τὴν πεποιθήσιν τὸ κατὰ μηδένα τρόπον ἄδικα δοῦν,
τοῦτ' εἶναι πρόπον ἡγεῖσθαι τῇ ἐπιγνώσει τοῦ θεοῦ. ταύτῃ κράτι- 2
στον μὲν ἐν γῇ ἄνθρωπος ὁ θεοσεβέστατος, κράτιστον δὲ ἐν οὐρανῷ
ἄγγελος, τὸ πλησιαιτέρον κατὰ τόπον καὶ ἤδη καθαρώτερον τῆς αἰω-
20 νίου καὶ μακαρίας ζωῆς μεταλαγχάνον. τελειωτάτῃ δὲ καὶ ἀγιωτάτῃ 3
καὶ κυριωτάτῃ καὶ ἡγεμονικωτάτῃ καὶ βασιλικωτάτῃ καὶ ἐνεργητικω-
τάτῃ ἡ υἱοῦ φύσις ἡ τῷ μόνῳ παντοκράτορι προσεχεστάτῃ. αὕτῃ ἡ 4
μεγίστη ὑπεροχή, ἡ τὰ πάντα διατάσσεται κατὰ τὸ θέλημα τοῦ πα-
τρὸς καὶ τὸ πᾶν ἄριστα οἰακίζει, ἀκαμάτῳ καὶ ἀτρήτῳ δυνάμει πάντα
25 ἐργαζομένη, δι' ὧν ἐνεργεῖ τὰς ἀποκρύφους ἐννοίας ἐπιβλέπουσα. οὐ 5
γὰρ ἐξίσταται ποτε τῆς αὐτοῦ περιωπῆς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, οὐ μερι-
ζόμενος, οὐκ ἀποτεμνόμενος, οὐ μεταβαίνων ἐκ τόπου εἰς τόπον,

2 f zu ἐσομένῳ — θεῷ vgl. Protr. 114, 4 (θεοποιῶν τὸν ἄνθρωπον); Strom. IV
149, 8; VII 95, 2; 101, 4; Hippol. Philos. X 33 p. 540, 56; 34 p. 544, 39 vgl. Plato
Theaet. p. 176 AB 5—9 καὶ μοι — ἐπικεκρυμμένα Sacr. Par. 262 Holl; vgl. Strom. II
46, 1 15 f vgl. Strom. V 85, 2 πέποιθεν ἀληθῆ εἶναι τὴν διδασκαλίαν τοῦ υἱοῦ
23 f vgl. Joh. 4, 34; 6, 38—40 24 vgl. Heraklit Fr. 28 Byw. 64 Diels τὰ δὲ
πάντα οἰακίζει κερανὸς 25 f vgl. Plato Politic. p. 272 E τοῦ παντός ὁ κυβερ-
νήτης . . . εἰς τὴν αὐτοῦ περιωπὴν ἀπέστη (vgl. Protr. 68, 3; Orig. Comm. in Joh.
32, 28 (18) p. 473, 30 Preuschen) 25—S. 6, 1 vgl. Exc. ex Theod. 4 26 f vgl.
I Kor. 1, 13; Protr. 112, 3 27 vgl. Orig. De orat. 23, 2 p. 350, 17 Koetschau,
Comm. in Joh. 20, 18 (16) p. 351, 12 Preuschen

2 ὅπως Hort δῶται L <τῷ> St 4 [τε τὸ πρόπον] Schw 5 ἡ Sy ἡ L
7 <πρῶτον> Di 8 ὑπαγορεύσει Sacr. Par. MR καὶ <Sacr. Par. 13 f ἄν-
θρώπῳ — βιώντι (βιοῦντι Di) Sy; aber vgl. Protr. 7, 4 13 τὸν (μὴ) St τε L
[τε] Schw 15 τοῦ St τὸ L 17 ἡγεῖσθαι] vielleicht ἡγούμενον Ma 20 μετα-
λαγχάνων L τελειωτάτῃ L δὲ Ma δὴ L 26 αὐτοῦ L

πάντη δὲ ὢν πάντοτε καὶ μηδαμῇ περιεχόμενος. ὅλος νοῦς. ὅλος φῶς
πατρῶον, ὅλος ὀφθαλμός, πάντα ὄρῳ, πάντα ἀκούων, εἰδὼς πάντα.
δυνάμει τὰς δυνάμεις ἐρευνῶν. τούτῳ πᾶσα ὑποτίταται στρατιὰ 6
ἀγγέλων τε καὶ θεῶν, τῷ λόγῳ τῷ πατρικῷ τὴν ἀρίαν οἰκονομίαν
5 ἀναδεεγμένῳ »διὰ τὸν ὑποτάξαντα«, δι' ὃν καὶ πάντες αὐτοῦ οἱ
ἄνθρωποι, ἀλλ' οἱ μὲν »κατ' ἐπίγνωσιν«, οἱ δὲ οὐδέπω, καὶ οἱ μὲν ὡς
φίλοι, οἱ δὲ ὡς οἰκέται πιστοί, οἱ δὲ ὡς ἀπλῶς οἰκέται.

Ὁ διδάσκαλος οὗτος ὁ παιδεύων μυστηρίοις μὲν τὸν γνωστικόν, 6, 1
ἐλπίζει δὲ ἀγαθαῖς τὸν πιστόν, καὶ παιδεῖα τῇ ἐπανορθωτικῇ δι'
10 αἰσθητικῆς ἐνεργείας τὸν σκληροκάριον. ἐντεῦθεν | ἡ πρόνοια ἰδίᾳ 832 P
καὶ δημοσίᾳ καὶ πανταχοῦ. νῦν δὲ εἶναι τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦτον εἶναι 2
τὸν σωτήρα καὶ κύριον ὃν ἡμεῖς φάμεν, ἄντικρυς αἱ θεαὶ παριστάσι
προφητεῖαι. ταύτῃ ὁ πάντων κύριος Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων 3
τοὺς ἐθέλοντας πείθει· οὐ γὰρ βιάζεται τὸν ἐξ αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν
15 λαβεῖν διὰ τοῦ ἐλθεῖν καὶ πάντα ἀποπληρῶσαι τὰ παρ' αὐτοῦ πρὸς
τὸ λαβεῖν τῆς ἐλπίδος δυνάμενον. οὗτός ἐστιν ὁ διδοὺς καὶ τοῖς 4
Ἕλλησι τὴν φιλοσοφίαν διὰ τῶν ὑποδεεστέρων ἀγγέλων· εἰδὶ γὰρ
συνδιανενημένοι προστάξει θεῖα τε καὶ ἀρχαῖα ἀγγελοι κατὰ ἔθνη.
ἀλλ' ἡ »μερὶς κυρίου« ἡ δόξα τῶν πιστευόντων. ἦτοι γὰρ οὐ φρον- 5
20 τίξει πάντων ἀνθρώπων ὁ κύριος (καὶ τοῦτο ἡ τῷ μὴ δύνασθαι
πάθαι ἂν, ὅπερ οὐ θεμιτόν, ἀσθενείας γὰρ σημεῖον, ἢ τῷ μὴ βού-
λεσθαι δυνάμενος, οὐκ ἀγαθοῦ δὲ τὸ πάθος· οὐκ οὖν ὑπὸ τρυφῆς
ῥάθυμος ὁ δὲ ἡμᾶς τὴν παθητὴν ἀναλαβὼν σάρκα) ἢ κήδετα τῶν
σμπάντων, ὅπερ καὶ καθήκει τῷ κυρίῳ πάντων γενομένῳ. σωτήρ 6
25 γὰρ ἐστιν, οὐχὶ τῶν μὲν, τῶν δ' οὐ· πρὸς δὲ ὅσον ἐπιτηδεύειν
ἕκαστος εἶχεν, τὴν ἑαυτοῦ διένειμεν εὐεργεσίαν, Ἕλλησί τε καὶ βαρ-
βάροις καὶ τοῖς ἐκ τούτων προωρισμένοις μὲν, κατὰ δὲ τὸν οἰκεῖον
καιρὸν κεκλημένοις πιστοῖς τε καὶ ἐκλεκτοῖς.

Οὐτ' οὖν φθονοίη ποτ' ἂν τισιν ὁ πάντας μὲν ἐπ' ἴσης κεκλη- 7, 1

1 f vgl. Xenophanes Fr. 24 Diels; Strom. VII 37, 6 2 vgl. z. B. I 277
3 vgl. Prov. 20, 21 (27) ἐρευνᾷ ταμεῖα κοιλίας (citirt Strom. VII 37, 6) 3 f vgl.
Plato Phaedr. p. 246 E στρατιὰ θεῶν τε καὶ δαιμόνων 5 vgl. Röm. 8, 20 (I Kor.
15, 27) 6 Röm. 10, 2 6 f vgl. Joh. 15, 14 f; Hebr. 3, 5; Strom. I 173, 6
14 f vgl. Plato Rep. X p. 620 DE 15 f vgl. Hebr. 6, 18 16 f vgl. Strom. I
80, 5 17—19 vgl. Strom. VI 157, 5 18 f vgl. Deut. 32, 8 f 19—24 vgl.
Plato Leg. X p. 901 E 24 vgl. Röm. 10, 12 27 f vgl. Röm. 8, 30 (προώρισεν
— ἐκάλεσεν); Tit. 1, 3 (καιροῖς ἰδίους) 28 vgl. Apok. Joh. 17, 14 29 f vgl.
Exc. ex Theod. 9, 3

1 πάντη Sy παντὶ L 2 πατρῶον Sy πατρῶος L 3 vielleicht (ἡ) πᾶσα
Ma 5 ἀναδεεγμένῳ L¹ ἀναδεειγμένῳ L* 8ν Hort ὦν L 9 δὲ Sy τὲ L
25 δὲ Ma δὴ L

κώς, ἔξαιρέτους δὲ τοῖς ἔξαιρέτως πεπιστευκόσιν ἀπονείμας τιμᾶς.
 οὐθ' ὑφ' ἑτέρου κωλυθείη ποτ' ἂν ὁ πάντων κύριος καὶ μάλιστα
 ἐξυπηρετῶν τῷ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ παντοκράτορος θελήματι πατρός.
 ἀλλ' οὐδὲ ἄπτεται τοῦ κυρίου ἀπαθοῦς ἀνάρχως γενομένον φθόνος. 2
 5 οὐδὲ μὴν τὰ ἀνθρώπων οὕτως ἔχει ὡς φθονητὰ εἶναι πρὸς τοῦ κυ-
 ρίου· ἄλλος δὲ ὁ φθονῶν, οὗ καὶ πάθος ἦψατο. καὶ μὴν οὐδ' ὑπὸ 3
 ἀγνοίας ἔστιν εἰπεῖν μὴ βούλεσθαι σφῆξιν τὴν ἀνθρωπότητα τὸν
 κύριον διὰ τὸ μὴ εἰδέναι ὅπως ἐκάστου ἐπιμελητέον. ἀγνοια 4
 γὰρ οὐχ ἄπτεται τοῦ νόου τοῦ πρὸ καταβολῆς κόσμου συμβούλου
 10 γενομένον τοῦ πατρός. αὕτη γὰρ ἦν ἡ σοφία »ἣ προσέχαιρεν« ὁ
 παντοκράτωρ θεός· »δύναμις« γὰρ τοῦ »θεοῦ« ὁ νίος, ἅτε πρὸ πάν-
 των τῶν γενομένων ἀρχικώτατος λόγος τοῦ πατρός, καὶ »σοφία«
 αὐτοῦ κυρίως ἂν καὶ διδάσκαλος λεχθεῖη τῶν δι' αὐτοῦ πλασθέντων.
 οὐδὲ μὴν ὑπὸ τινος ἡδονῆς περισπώμενος καταλείποι ποτ' ἂν 5
 15 τὴν ἀνθρώπων κηδεμονίαν, ὅς γε καὶ τὴν σάρκα τὴν ἐμπαθῆ
 φύσει γενομένην ἀναλαβὼν εἰς ἔξιν | ἀπαθείας ἐπαίδευσεν. πῶς δ' S33 P 6
 ἂν εἴη σωτὴρ καὶ κύριος, εἰ μὴ πάντων σωτὴρ καὶ κύριος; ἀλλὰ τῶν
 μὲν πεπιστευκότων σωτὴρ διὰ τὸ γινῶναι βεβουλησθαι, τῶν δὲ ἀπει-
 θησάντων κύριος, ἔστ' ἂν ἐξομολογήσασθαι δυνηθέντες οἰκείας καὶ
 20 καταλλήλου τῆς δι' αὐτοῦ τύχῳσιν εὐεργεσίας. πᾶσα δὲ ἡ τοῦ κυρίου 7
 ἐνέργεια ἐπὶ τὸν παντοκράτορα τὴν ἀναφορὰν ἔχει, καὶ ἔστιν ὡς
 εἰπεῖν πατρικὴ τις ἐνέργεια ὁ νίος. οὐκ ἂν οὖν ποτε ὁ σωτὴρ μισ- 8, 1
 ἀνθρωπος, ὅς γε διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν φιланθρωπίαν σαρκὸς
 ἀνθρωπίνης εὐπάθειαν οὐχ ὑπεριδῶν, ἀλλ' ἐνδυσάμενος, ἐπὶ τὴν
 25 κοινὴν τῶν ἀνθρώπων ἐλήλυθεν σωτηρίαν· κοινὴ γὰρ ἡ πίστις τῶν
 ἐλομένων. ἀλλ' οὐδὲ τοῦ ἰδίου ποτ' ἂν ἀμελοίῃ ἔργον τῷ μόνῳ τῶν 2
 ἄλλων ζώων ἀνθρώπων ἔννοιαν κατὰ τὴν δημιουργίαν ἐνεστάχθαι
 θεοῦ. οὐδ' ἂν βελτίων τις ἄλλη καὶ ἁρμονιωτέρα διοίκησις ἀνθρώ- 3
 30 πων εἴη τῷ θεῷ τῆς τεταγμένης. προσήκει γοῦν αἰετῷ κρείττονι
 κατὰ φύσιν ἡγεῖσθαι τοῦ χείρονος, καὶ τῷ δυναμένῳ καλῶς τι διέπειν
 ἀποδεσθόσθαι τὴν ἐκείνου διοίκησιν. ἔστιν δὲ τὸ ὡς ἀληθῶς ἄρχον

2 f vgl. Matth. 7, 21; 12, 50; Joh. 6, 40 4 vgl. Plato Phaedr. p. 247 A;
 Tim. p. 29 E 6 vgl. Weish. Sal. 2, 24 9 vgl. Ephes. 1, 4 9—11 vgl. Strom.
 VI 5S, 1 9 f vgl. Jes. 40, 13 (Röm. 11, 34); Hiob 15, 8 10 Prov. 8, 30
 11 f vgl. I Kor. 1, 24 17 vgl. Zeller, Phil. d. Gr. III 2^a S. 417 22 vgl.
 S. 8, 10; Exc. ex Theod. 4, 2 29 f vgl. Plato Gorg. p. 483 D; Leg. III p. 690 B

1 τοῖς L¹ τοῖς L* 5 οὐδὲ Di οὔτε L 6 οὐδ' Kl οὐθ' L 9 νίος
 St θεοῦ L νίου τοῦ θεοῦ Hort 10 ἡ Hort 14 καταλείποι Di καταλείπει L
 17 εἴη Di ἔστι L 19 ἐξομολογήσασθαι Sy ἐξομολογήσεσθαι L 24 ἐμπα-
 θειαν Ma 27 ἐνεστάχθαι Sy ἐνεστάλθαι L 28 βελτίων Sy βελτίω L
 30 τῷ δυναμένῳ Sy τοῦ δυναμένου L

- τε καὶ ἡγεμονοῦν ὁ θεὸς λόγος καὶ ἡ τούτου πρόνοια, πάντα μὲν ἐφορῶσα, μηδενὸς δὲ τῶν οἰκείων ἑαυτῆς παρορῶσα τὴν ἐπιμέλειαν. 299 S οὗτοι δ' ἂν εἶεν οἱ ἐλόμενοι οἰκείοι εἶναι αὐτῷ, οἱ διὰ πίστεως τε- 5 λειούμενοι. οὕτως ἀπάντων τῶν ἀγαθῶν θελήματι τοῦ παντοκρά- 5 τορος πατρὸς αἴτιος ὁ υἱὸς καθίσταται, πρωτοουργὸς κινήσεως δύν- αμις, ἄληπτος αἰσθήσει. οὐ γὰρ ὃ ἦν, τοῦτο ὥφθη τοῖς χωρῆσαι μὴ 6 δυναμένοις διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκός, αἰσθητὴν δὲ ἀναλαβὼν σάρκα τὸ δυνατόν ἀνθρώποις κατὰ τὴν ὑπακοὴν τῶν ἐντολῶν δεῖξον ἀφίκετο.
- 10 Δύναμις οὖν πατρικὴ ὑπάρχων ὁαδίως περιγίνεται ὧν ἂν ἐθέλῃ, 9, 1 οὐδὲ τὸ μικρότατον ἀπολείπων τῆς ἑαυτοῦ διοικήσεως ἀφρόντιστον· οὐδὲ γὰρ ἂν ἔτι ἦν αὐτῷ τὸ ὅλον εὖ ἐιορασμένον. δυνάμεως δ', 2 οἶμαι, τῆς μεγίστης ἡ πάντων τῶν μερῶν καὶ μέχρι τοῦ μικροτάτου προήκουσα δι' ἀκριβείας ἐξετάσις, πάντων εἰς τὸν πρῶτον διοικη- 15 τὴν τῶν ὅλων ἐκ θελήματος πατρὸς κυβερνῶντα τὴν πάντων σωτη- ρίαν ἀφορῶντων, ἐτέρων ὑφ' ἐτέρους ἡγουμένους τεταγμένον. ἔστ' ἂν τις ἐπὶ τὸν μέγαν ἀφίκεται ἀρχιερέα. ἀπὸ μιᾶς γὰρ ἄνωθεν ἀρ- 3 χῆς τῆς κατὰ τὸ θέλημα ἐνεργούσης ἡρτῆται τὰ πρῶτα καὶ δεύτερα καὶ τρίτα· εἴτα ἐπὶ τέλει τοῦ φαινομένου τῷ ἄκρῳ ἡ μακαρία ἀγγε- 20 λοθεσία, καὶ δὴ μέχρις ἡμῶν αὐτῶν ἄλλοι ὑπ' ἄλλοις | ἐξ ἐνὸς καὶ 834 P δι' ἐνὸς σφζόμενοί τε καὶ σφζοντες διατετάχεται. ὥς οὖν συγκι- νεῖται καὶ μακροτάτῃ σιδήρου μοῖρα τῷ τῆς Ἡρακλείας λίθου πνεύ- ματι διὰ πολλῶν τῶν σιδηρῶν ἐκτεινομένῳ δακτυλίῳ, οὕτω καὶ τῷ ἀγίῳ πνεύματι ἐλκόμενοι οἱ μὲν ἐνάρετοι οἰκαιοῦνται τῇ πρώτῃ 25 μονῇ, ἐφεξῆς δ' ἄλλοι μέχρι τῆς τελευταίας, οἱ δὲ ὑπὸ ἀσθενείας κακοί, δι' ἀπληστίαν ἀδικον καχεξία περιπεπωκότες, οὔτε κρατοῦντες οὔτε κρατούμενοι περικαταρρέουσιν ἐλιχθέντες τοῖς πάθεσι καὶ ἀπο- πίπτουσι χαμαί. νόμος γὰρ ἄνωθεν οὗτος, αἰρεῖσθαι τὸν βουλούμενον ἀρετὴν. διὸ καὶ αἱ ἐντολαὶ αἱ κατὰ νόμον τε καὶ <αἱ> πρὸ τοῦ νόμου 10, 1 30 οὐκ ἐννόμοις («δικαίῳ γὰρ νόμος οὐ κεῖται») τὸν μὲν ἐλόμενον ζῶν ἰδίῳ καὶ μακάριον γέρας λαμβάνειν ἔταξαν, τὸν δ' αὖ κακίᾳ ἡσθέντα

4 f. 15 vgl. zu S. 5, 23f 10 vgl. S. 7, 22 mit Anm. 14—16 vgl. Hebr. 12, 2 17 vgl. Hebr. 4, 14 18 vgl. [Plato] Epist. II p. 312 E 22 f vgl. Plato Ion p. 533 DE; 535 E; 536 A; Strom. II 26, 2; Physiol. 38 24 vgl. Joh. 14, 2 29 f vgl. 1 Kor. 9, 21; Röm. 5, 13f; 2, 14 f 30 I Tim. 1, 9

4 οὕτως Anon. bei Villoison, Epist. Vinar. p. 97 οὗτος L 5 πρωτοουργοῦ Hort (vgl. πρωτοουργοὶ κινήσεις Plato Leg. X p. 897 A) 9 ἀφίκετο (oder ἀφίκεται) Sy ἀφίκεται L 11 ἀπολείπων L ἀπολειπών Di 14 προήκουσα Sy προσήκουσα L 16 ἀφορῶντων Hort ἐφορῶντων L 22 μακροτάτῃ (vgl. ὁρμαθὸς μακρὸς bei Plato) Ma μικροτάτῃ L 23 σιδηρῶν L ἐκτεινομένῳ Lowth ἐκτεινομένη L 25 οἱ ἄλλοι Ma 29 αἱ Schw 31 ἡσθέντα L

συνεῖναι οἷς εἴλετο συνεχώρησαν, πάλιν τε αὖ τὴν βελτιουμένην
 ἐκάστοτε ψυχὴν εἰς ἀρετῆς ἐπίγνωσιν καὶ δικαιοσύνης αὐξήσιν βελ-
 τίονα ἀπολαμβάνειν ἐν τῷ παντὶ τὴν τάξιν, κατὰ προκοπὴν ἐκάστην
 »ἐπεκτεινομένην« εἰς ἕξιν ἀπαθείας, ἄχρις ἂν »καταντήσῃ εἰς ἄνδρα
 5 τέλειον«, τῆς γνώσεώς τε ὁμοῦ καὶ κληρονομίας ὑπεροχῇ. αὐταὶ αἱ 2
 σωτήριοι περιτροπαὶ κατὰ τὴν τῆς μεταβολῆς τάξιν ἀπομερίζονται
 καὶ χρόνοις καὶ τόποις καὶ τιμαῖς καὶ γνώσεσι καὶ κληρονομίαις καὶ
 λειτουργίαις, καθ' ἐκάστην ἐκάστη ἕως τῆς ἐπαναβεβηκυίας καὶ προσεχοῦς
 τοῦ κυρίου ἐν αἰδιότητι θεωρίας. ἄγωγόν δὲ τὸ ἐραστὸν πρὸς τὴν 3
 10 τοῦ θεωρίαν παντός τοῦ ὅλου ἑαυτὸν τῇ τῆς γνώσεως ἀγάπῃ ἐπι-
 βεβληκότος τῇ θεωρίᾳ. διὸ καὶ τὰς ἐντολὰς [ἄς] ἔδωκεν τὰς τε προ- 11, 1
 τέρας τὰς τε δευτέρας ἐκ μιᾶς ἀρυτόμενος πηγῆς ὁ κύριος, οὔτε τοὺς
 πρὸ νόμον ἀνόμους εἶναι ὑπεριδὼν οὔτ' αὖ τοὺς μὴ ἐπαίοντας τῆς
 βαρβάρου φιλοσοφίας ἀφηνιάσαι συγχωρήσας. τοῖς μὲν γὰρ ἐντολὰς, 2
 15 τοῖς δὲ φιλοσοφίαν παρασχὼν »συνέκλεισεν« τὴν ἀπιστίαν εἰς τὴν
 παρουσίαν, ὅθεν ἀναπολόγητός ἐστι πᾶς ὁ μὴ πιστεύσας. ἄγχι γὰρ
 ἐξ ἐκατέρας προκοπῆς Ἑλληνικῆς τε καὶ βαρβάρου ἐπὶ τὴν διὰ πί-
 στεως τελείωσιν. εἰ δέ τις Ἑλλήνων ὑπερβὰς τὸ προηγούμενον τῆς 3
 φιλοσοφίας τῆς Ἑλληνικῆς εὐθέως ὤρμησεν ἐπὶ τὴν ἀληθῆ διδα-
 20 σκαλίαν, ὑπερεδίδκεν οὗτος, κἂν ἰδιώτης ᾗ, τὴν ἐπίτομον τῆς
 σωτηρίας διὰ πίστεως εἰς τελείωσιν | ἐλόμενος. 835 P

Πάντ' οὖν ὅσα μὴδὲν ἐκώλυνεν ἐκούσιον εἶναι τῷ ἀνθρώπῳ τὴν 12, 1
 αἴρεσιν, συνεργὰ πρὸς ἀρετὴν ἐποίησέν τε καὶ ἔδειξεν, ὅπως ἀμῇ γέ-
 πῃ καὶ τοῖς ἀμυδρῶς διορᾶν δυναμένοις ὁ τῷ ὄντι μόνος εἰς παντο-
 25 κράτῳ ἀγαθὸς ἀναφαίνεται θεός, ἐξ αἰῶνος εἰς αἰῶνα σφῶζων διὰ
 νιοῦ, κακίας δ' αὖ πάντῃ πάντως ἀναίτιος. πρὸς γὰρ τὴν τοῦ ὅλου 2
 σωτηρίαν τῷ τῶν ὅλων κυρίῳ πάντα ἐστὶ διατεταγμένα καὶ καθόλου
 καὶ ἐπὶ μέρους. ἔργον οὖν τῆς δικαιοσύνης τῆς σωτηρίου ἐπὶ τὸ 3
 ἄμεινον αἰεὶ κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον ἑκάστον προάγειν. πρὸς γὰρ τὴν
 30 σωτηρίαν τοῦ κρείττονος καὶ διαμονὴν ἀναλόγως τοῖς ἑαυτῶν ἡθεοῖ
 διοικεῖται καὶ τὰ μικρότερα. αὐτίκα μεταβάλλει πᾶν τὸ ἐνάρετον 4

4 vgl. Phil. 3, 13 4 f Ephes. 4, 13 9 vgl. Plato Rep. VII p. 525 A
 (ἄγωγόν); Symp. p. 204 C (ἐραστὸν) 15 vgl. Röm. 11, 32; Gal. 3, 19—24
 16 vgl. Röm. 1, 20; 2, 1 20 f vgl. Ephes. 2, 8 26 vgl. Plato Rep. X p. 617 E;
 Tim. p. 42 D

2 ἐπίγνωσιν L¹ ἐπίδοσιν L* 8 ἐκάστη Hort ἐκάστης L 10 τῇ τῆς Sy
 τοῦ τῆς L 11 [ἄς] Heyse, Hort 12 ἀρυτόμενος L 13 αὖ τοὺς Sy ἀν-
 τοὺς L 13 f τῆς βαρβάρου Sy τὰς (ταῖς L*) βαρβάρους L¹ 16 ὅθεν (oder
 ὥστε) Sy ὅτε L 17 ἐκατέρας St u. Barnard ἐτέρας L ἐτέρας <ἐτέρας> Hort
 20 ἐπίτομον Ma ἐπιτομήν L 21 ἐλόμενος] ἀλάμενος Sy

εἰς ἀμείνους οἰκήσεις, τῆς μεταβολῆς αἰτίαν τὴν αἴρεσιν τῆς γνώσεως ἔχον, ἣν αὐτοκρατορικὴν ἐκέκτητο ἡ ψυχὴ. παιδεύσεις δὲ αἱ ἀναγ- 5 καίαι ἀγαθότητι τοῦ ἐφορῶντος μεγάλου κριτοῦ διὰ τε τῶν προσε- χῶν ἀγγέλων διὰ τε προκρίσεων ποικίλων καὶ διὰ τῆς κρίσεως τῆς 5 παντελοῦς τοῦς ἐπὶ πλέον »ἀπηλγηκότας« ἐκβιάζονται μετανοεῖν.

III. »Τὰ δ' ἄλλα σιγῶ«, δοξάζων τὸν κύριον. πλὴν ἐκείνας φημὶ 13, 1 τὰς γνωστικὰς ψυχάς, τῇ μεγαλοπρεπείᾳ τῆς θεωρίας ὑπερβαίνουσας ἐκάστης ἀγίας τάξεως τὴν πολιτείαν, καθ' ἃς αἱ μακάριαι θεῶν οἰκήσεις διωρισμέναι διακεκλήρουνται, ἀγίας ἐν ἀγίοις λογισθείσας καὶ 10 μετακομισθείσας ὅλας ἐξ ὅλων, εἰς ἀμείνους ἀμεινόνων τόπων τόπους ἀφικομένας, οὐκ ἐν κατόπτροις ἢ διὰ κατόπτρων ἔτι τὴν θεωρίαν ἀσπαζομένας τὴν θείαν, ἐναργῆ δὲ ὡς ἐνι μάλιστα καὶ ἀκριβῶς εἰλι- κρινῇ τὴν ἀκόρεστον ὑπερφυῶς ἀγαπώσας ψυχαῖς ἐστιωμένας θείαν. αἰδίδως αἰδίων εὐφροσύνην [ἀκόρεστον] καρπουμένας εἰς τοὺς ἀτελευτή- 15 τούς αἰῶνας, ταυτότητι τῆς ὑπεροχῆς ἀπάσας τετιμημένας διαμένειν. αὕτη τῶν »καθαρῶν τῇ καρ|δίᾳ« ἡ καταληπτικὴ θεωρία. αὕτη 300 S 2 τοίνυν ἡ ἐνέργεια τοῦ τελειωθέντος γνωστικοῦ, προσομιλεῖν τῷ θεῷ διὰ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως, ἐξομοιούμενον εἰς δύναμιν τῷ κυρίῳ διὰ πάσης τῆς εἰς τὸν θεὸν θεραπείας, ἥτις εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων 20 διατείνει σωτηρίαν κατὰ κηδεμονίαν τῆς εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίας κατὰ τε αὐτὴν λειτουργίαν κατὰ | τε τὴν διδασκαλίαν κατὰ τε τὴν δι' ἔργων 836 P εὐποιάν. ναὶ μὴν ἑαυτὸν κτίζει καὶ δημιουργεῖ, πρὸς δὲ καὶ τοὺς 3 ἐπαίοντας αὐτοῦ κοσμεῖ ἐξομοιούμενος θεῷ ὁ γνωστικός, τῷ φύσει τὸ ἀπαθὲς κεκτημένῳ τὸ ἐξ ἀσκήσεως εἰς ἀπάθειαν συνεσταλμένον 25 ὡς ἐνι μάλιστα ἐξομοιωῶν, καὶ ταῦτα »ἀπειροσπᾶστος« προσομιλῶν τε καὶ συνὼν τῷ κυρίῳ. ἡμερότης δ', οἶμαι, καὶ φιλανθρωπία καὶ 4 μεγαλοπρεπὲς θεοσέβεια γνωστικῆς ἐξομοιώσεως κανόνες. ταύτας 14, 1 φημὶ τὰς ἀρετὰς »θυσίαν δεκτὴν« εἶναι παρὰ θεῷ, τὴν ἄτυφον καρ- δίαν μετ' ἐπιστήμης ὀρθῆς »όλοκάρπωμα τοῦ θεοῦ« λεγούσης τῆς 30 γραφῆς, ἐκφωτιζόμενον εἰς ἐνώσιν ἀδιάκριτον παντὸς τοῦ ἀναλη- φθέντος εἰς ἀγιωσύνην ἀνθρώπου· σφᾶς γὰρ αὐτοὺς αἰχμαλωτίζειν καὶ 2

5 vgl. Ephes. 4, 19 6 Aeschyl. Agam. 36 9 vgl. Jes. 57, 15 u. a. 11 vgl. I Kor. 13, 12 16 vgl. Matth. 5, 8 18 vgl. z. B. Hebr. 4, 14 18. 23 vgl. Plato Rep. X p. 613 B εἰς ὅσον δυνατόν ἀνθρώπων ὁμοιοῦσθαι θεῷ 24 vgl. Strom. VI 74, 1 25 vgl. I Kor. 7, 35 28 vgl. Phil. 4, 18 28 f vgl. Psal. 50, 18 f; Jes. 56, 7 31—S. 11, 3 vgl. II Kor. 10, 5; Matth. 16, 25; Ephes. 4, 22. 24; zu διαστροφῆς vgl. außer ἀναστροφὴν Eph. 4, 22 auch γενεὰ διεστραμ- μένη Luk. 9, 41 und Strom. VII 103, 1

1 ἀμείνους Di ἀμείνω L 8 ἄς] ἣν Ma 11 ἔτι Po ἐπὶ L 13 [τὴν ἀκό- ρεστον] Schw 14 [ἀκόρεστον] St 15 ἀπάσας Hort ἀπάσης L 16 καταληπτικὴ Po καταληπτὴ L 21 f τὴν λειτουργίαν — τὴν διδασκαλίαν — τὴν — εὐποιάν Sy mit Hervet τῇ λειτουργίᾳ — τῇ διδασκαλίᾳ — τῇ — εὐποιᾷ L 22 δὲ Sy δὴ L

ἐαυτοὺς ἀναιρεῖν »τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ τὰς ἐπιθυμίας
 φθειρόμενον« ἀποκτινύντας καὶ »τὸν καινόν« ἀνιστάντας ἐκ τοῦ
 θανάτου τῆς παλαιᾶς διαστροφῆς τό τε εὐαγγέλιον ὃ τε ἀπόστολος
 κελεύουσι, τὰ μὲν πάθη ἀποτιθεμένους, ἀναμαρτήτους δὲ γινομένους.
 τοῦτ' ἦν ἄρα ὃ ἡγίσσετο καὶ ὁ νόμος τὸν ἁμαρτωλὸν ἀναιρεῖσθαι **3**
 κελεύων, τὸ μετατίθεσθαι ἐκ θανάτου εἰς ζωὴν, τὴν ἐκ πίστεως
 ἀπάθειαν. ὃ μὴ συνιέντες οἱ νομοδιδάσκαλοι, φιλόνομον ἐκδεξάμενοι **4**
 τὸν νόμον, ἀφορμὰς τοῖς μάτην διαβάλλειν ἐπιχειροῦσι παρεσχέασιν.
 δι' ἣν αἰτίαν οὐ θύομεν εἰκότως ἀνενδεεῖ τῷ θεῷ τῷ τὰ πάντα τοῖς **5**
10 πᾶσι παρεσχημένῳ, τὸν δ' ὑπὲρ ἡμῶν ἱερουθέντι δοξάζομεν σφᾶς
 αὐτοὺς ἱερεύοντες εἰς τε τὸ ἀνενδεῆς ἐκ τοῦ ἀνενδεοῦς καὶ εἰς τὸ
 ἀπαθεῆς ἐκ τοῦ ἀπαθοῦς. μόνῃ γὰρ τῇ ἡμετέρᾳ σωτηρίᾳ ὁ θεὸς ἤδε- **6**
 ται. εἰκότως ἄρα τῷ μὴ νικωμένῳ ἡδοναῖς θυσίαν οὐ προσάγομεν,
 κάτω πον καὶ οὐδὲ μέχρι νεφῶν τῶν παχυτάτων, μακρὰν δὲ καὶ
15 τούτων, τῆς διὰ τοῦ καπνοῦ ἀναθυμιάσεως φθανούσης εἰς οὐς καὶ
 φθάνει. οὐτ' οὖν ἐνδεῆς οὐδὲ μὴν γιγνώσκον φιλοκερδέες τε ἢ φιλο- **15, 1**
 χρήματων τὸ θεῖον, πληρεῖς ὄν καὶ πάντα παρέχον παντὶ τῷ γεννητῷ
 καὶ ἐνδεεῖ, οὔτε θυσίαις οὐδὲ μὴν ἀναθήμασιν οὐδ' αὖ δόξῃ καὶ τιμῇ
 κηλεῖται [τὸ θεῖον] ἢ παράγεται τοιούτοις τισίν, ἀλλ' ὅμοιον τοῖς
20 καλοῖς κάγαθοῖς ἀνδράσι φαίνεται, οἳ τὸ δίκαιον οὐκ ἄν ποτε
 προδοῖεν | ἢ φόβον ἔνεκεν ἀπειλουμένον ἢ δόρων ὑποσχέσει μει- **837 P**
 ζόνων. ὅσοι δ' οὐ καθεοράκασιν τὸ αὐθαίρετον τῆς ἀνθρωπίνης ψυ- **2**
 χῆς καὶ ἀδούλωτον πρὸς ἐκλογὴν βίου, δυσχεραίνοντες τοῖς γινομένοις
 πρὸς τῆς ἀπαιδέυτου ἀδικίας, οὐ νομίζουσιν εἶναι θεόν. ἴσοι τούτοις **3**
25 κατὰ τὴν δόξαν οἳ, τῇ τῶν ἡδονῶν ἀκρασίᾳ καὶ ταῖς ἐξαισίαις λύ-
 παις καὶ ταῖς ἀβουλήτοις τύχαις περιπίπτοντες καὶ πρὸς τὰς συμ-
 φορὰς ἀπανδῶντες, οὐ φασιν εἶναι θεόν, ἢ ὄντα μὴ εἶναι πανεπί-
 σκοπον. ἄλλοι δὲ εἰσιν οἳ πεπεισμένοι παραιτητοὺς εἶναι θυσίαις καὶ **4**
 δώροις τοὺς νομιζομένους θεοὺς, συναιρομένους ὡς εἰπεῖν αὐτῶν ταῖς

5 f vgl. Deut. 13, 8f **16**—S. **12, 2** vgl. Plato Leg. X p. 885 B ἢ οὐχ ἡγοῦμενος
 (θεοὺς εἶναι) ἢ τὸ δεύτερον ὄντας οὐ φροντίζειν ἀνθρώπων ἢ τρίτον εὐπαράμ-
 νητους εἶναι θυσίαις τε καὶ εὐχαῖς παραγομένους **17 f** vgl. Act. 17, 25
20—**22** vgl. Plato Leg. X p. 907 A οἳ τὸ δίκαιον οὐκ ἄν ποτε προδοῖεν ἔνεκα
 δώρων **22**—**24** ὅσοι μὴ καθ. — θεόν Sacr. Par. 263 Holl **28** zu παραιτη-
 τοὺς vgl. Plato Leg. X p. 905 D; 906 D; 908 E; 909 A

2 ἀποκτινύντας L **4** γινομένους Hort γενομένους L **5** τοῦθ' L **6** τὸ St
 καὶ L **17** γεννητῷ Arcerius **19** κηλεῖται Lowth (vgl. Plato Leg. X p. 885 D)
 καλεῖται L [τὸ θεῖον] Heyse ἢ Schw, Wi καὶ L τισὶ L ἀλλ' ὅμοιον
 (vgl. Plato Leg. X p. 906 D) St u. Wi ἀλλὰ μόνοις L **21** προδοῖεν Di **22** οὐ
 μὴ Sacr. Par. οὐκ ἀθεοράκασιν L αὐθαίρετον ~ nach ψυχῆς Sacr. Par.
23 ἐπὶ τοῖς Sacr. Par. **25. 28** οἳ L **29** αὐτῶν Ma

ἀκολασίας, [καὶ] οὐδ' ἐθέλουσι πιστεύειν μόνον εἶναι τὸν ὄντως θεὸν τὸν ἐν ταυτότητι τῆς δικαίας ἀγαθωσύνης ὄντα.

Εὐσεβὴς ἄρα ὁ γνωστικός, ὁ πρῶτον ἑαυτοῦ ἐπιμελούμενος, ἔπειτα 16, 1 τῶν πλησίον, ἵν' ὡς ἄριστοι γενόμεθα· καὶ γὰρ ὁ υἱὸς πατρὶ ἀγαθῷ 5 χαρίζεται σπονδαῖον ἑαυτὸν καὶ ὅμοιον τῷ πατρὶ παρεχόμενος, καὶ ἄρχοντι ὁ ἀρχόμενος· ὅτι τὸ πιστεύειν τε καὶ πείθεσθαι ἐφ' ἡμῖν· 2 κακῶν δὲ αἰτίαν καὶ ὕλης ἂν τις ἀσθένειαν ὑπολάβοι καὶ τὰς ἀβουλή- τους τῆς ἀγνοίας ὁρμὰς τὰς τε ἀλόγους δι' ἀμαθίαν ἀνάγκας· <ὧν> 3 ὑπεράνω καθάπερ θηρίων διὰ μαθήσεως ὁ γνωστικός γενόμενος, 10 τὴν θείαν προαίρεσιν μιμούμενος, εὖ ποιεῖ τοὺς ἐθέλοντας τῶν ἀν- θρώπων κατὰ δύναμιν· καὶ εἰς ἀρχὴν καταστῇ ποτε, καθάπερ ὁ 4 Μωσῆς, ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀρχομένων ἡγήσεται καὶ τὸ ἄγριον καὶ ἀπειστον ἐξημερώσεται τιμῇ μὲν τῶν ἀρίστων, κολάσει δὲ τῶν μο- χθηρῶν, τῇ κατὰ λόγον εἰς παιδείαν ἐγγραφομένῃ. μάλιστα γὰρ 5

15 ἄγαλμα θεῖον καὶ θεῶ προσεμφερές ἀνθρώπου δικαίου ψυχῇ, ἐν ᾗ διὰ τῆς τῶν παραγγελμάτων ὑπακοῆς τεμενίζεται καὶ ἐνιδρύεται ὁ πάντων ἡγεμὼν θνητῶν τε καὶ ἀθανά- των, βασιλεὺς τε καὶ γεννήτωρ τῶν καλῶν, νόμος ὢν ὄντως καὶ θεσμός καὶ λόγος αἰώνιος, ἰδίᾳ τε ἑκάστοις καὶ κοινῇ πᾶσιν εἰς ὢν 20 σωτὴρ. οὗτος ὁ τῷ ὄντι μονογενής, ὁ τῆς τοῦ παμβασιλέως καὶ 6 παντοκράτορος πατρὸς δόξης χαρακτήρ, ἐναποσφραγιζόμενος τῷ γνωστικῷ τὴν τελείαν θεωρίαν κατ' εἰκόνα τὴν ἑαυτοῦ, ὡς εἶναι τρίτην ἡδὴ | τὴν θείαν εἰκόνα τὴν ὅση δύναμις ἐξομοιουμένην πρὸς 838 P τὸ δεύτερον αἷτιον, πρὸς τὴν ὄντως ζωὴν, δι' ἣν ζῶμεν τὴν ἀληθῆ 25 ζωὴν, οἷον ἀπογράφοντες τὸν γνωστικὸν <τύπον> γινόμενον ἡμῖν. περὶ τὰ βέβαια καὶ παντελῶς ἀναλλοιώτα ἀναστρεφόμενον.

Ἀρχων οὖν ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἑαυτοῦ, βεβαίαν κατάληψιν τῆς θείας 17, 1 ἐπιστήμης κεκτημένος, τῇ ἀληθείᾳ γνησίως πρόσκεισιν. ἡ γὰρ τῶν 2 ρητῶν γνώσις καὶ κατάληψις βεβαία δεόντως ἂν λέγοιτο ἐπιστήμη. 30 ἥς τὸ μὲν περὶ τὰ θεῖα ἔργον ἔχει σκοπεῖν τί μὲν τὸ πρῶτον αἷτιον, τί δέ, »δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο καὶ χωρὶς οὗ γέγονεν οὐδέν· «

15 TGF Adesp. 117 20 vgl. Joh. 1, 18 21 vgl. Hebr. 1, 3 22 vgl. Gen. 1, 26 23 f vgl. Plato Rep. X p. 597 E ff (der μιμητής ist τρίτος ἀπὸ τῆς ἀληθείας); Strom. IV 30, 2f 24 vgl. I Tim. 6, 19 28 f zur Definition vgl. Strom. II 9, 4 mit Anm. 31 Joh. 1, 3

1 [καὶ] St οὐδὲ θέλουσιν L 4 γένωνται He 8 <ὧν> Heyse 11 κα- ταστῇ Ma κατασταίῃ L 13 ἀπειστον Lagarde ἀπιστον L ἀρίστων L¹ ἀπί- στον L* 18 γεννήτωρ L¹ γενήτωρ L* 25 ἀπογράφωμεν Heyse ὑπογράφοντες Hort ὑπογράφωμεν Schw <τύπον> oder <ἐπόδειγμα> St <ἡγεμόνα> Schw 30 ἔχει Sy ἔχειν L

τίνα τε αὐτὰ μὲν ὥς διήκοντα, τὰ δὲ ὥς περιέχοντα, καὶ τίνα μὲν συνημμένα, τίνα δὲ διεξευγμένα, | καὶ τίνα τούτων ἕκαστον ἔχει τὴν τάξιν 301 S καὶ ἦν δύναμιν καὶ ἦν λειτουργίαν εἰσφέρειται ἕκαστον. ἐν δὲ αὐτοῖς 3 ἀνθρωπίνους τί τε αὐτός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος καὶ τί αὐτῷ κατὰ φύσιν 5 ἢ παρὰ φύσιν ἐστίν, πῶς τε αὐτοῖς ποιεῖν ἢ πάσχειν προσήκει, τίνες τε ἀρεταὶ τούτου καὶ κακαίαι τίνες, περὶ τε ἀγαθῶν καὶ κακῶν καὶ τῶν μέσων, ὅσα τε περὶ ἀνδρείας καὶ φρονήσεως καὶ σωφροσύνης τῆς τε ἐπὶ πᾶσι παντελοῦς ἀρετῆς δικαιοσύνης. ἀλλὰ τῇ μὲν φρονήσει καὶ 4 δικαιοσύνῃ εἰς τὴν τῆς σοφίας κατακέχρηται κτῆσιν, τῇ δὲ ἀνδρείᾳ 10 οὐκ ἐν τῷ τὰ περιστατικὰ ὑπομένειν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἡδονῆς τε καὶ ἐπιθυμίας, λύπης τε αὐτοῖς καὶ ὀργῆς (κρατεῖν) καὶ καθόλου πρὸς πᾶν ἥτοι τὸ μετὰ βίας ἢ μετὰ ἀπάτης τινὸς ψυχαγωγῶν ἡμᾶς ἀντιτάσσεσθαι. οὐ γὰρ ὑπομένειν δεῖ τὰς κακίας καὶ τὰ κακά, ἀλλ' ἀπο- 5 θείσθαι, καὶ τὰ φοβερὰ ὑπομένειν. χρήσιμος οὖν καὶ ἡ ἀλγηδὼν 15 εὐρίσκεται κατὰ τε τὴν ἱατρικὴν καὶ παιδευτικὴν καὶ κολαστικὴν, καὶ διὰ ταύτης ἦθη διορθοῦνται εἰς ὠφέλειαν ἀνθρώπων. εἶδη δὲ 18, 1 τῆς ἀνδρείας καρτερία, μεγαλοφροσύνη, μεγαλοψυχία, ἐλευθεριότης καὶ μεγαλοπρέπεια. [καὶ] δι' ἣν αἰτίαν οὔτε μέμψεως οὔτε κακοδοξίας τῆς ἐκ τῶν πολλῶν ἀντιλαμβάνεται ὁ γνωστικός οὔτε δόξαις οὔτε κολακείαις 20 ὑποβέβληται, ἔν τε τῷ ὑπομένειν πόρους, διαπραττόμενος ἅμα τι τῶν προσηκόντων καὶ ἀνδρείως ὑπεράνω πάντων τῶν περιστατικῶν γινόμενος. ἀνὴρ τῷ ὄντι ἐν τοῖς ἄλλοις ἀναφαίνεται ἀνθρώποις· σφῶν 2 τε αὐτὴν φρόνησιν σωφρονεῖ ἐν ἡσυχίᾳ τῆς ψυχῆς, παραδεκτικὸς τῶν ἐπαγγελλομένων (καλῶν) ὥς οἰκείων κατὰ τὴν ἀποστροφὴν τῶν 25 αἰσχρῶν ὥς ἄλλοτρίων, | γενόμενος κόσμιος καὶ ὑπερκόσμιος, ἐν κόσμῳ 839 P καὶ τάξει (πάντα) πράσσει καὶ οὐδὲν οὐδαμῇ πλημμελῶν, πλουτῶν μὲν ὥς ὅτι μάλιστα ἐν τῷ μηδενὸς ἐπιθυμεῖν, ἅτε ὀλιγοδεὲς ὢν καὶ ἐν

1 vgl. Strom. V 48, 2; Orig. c. Cels. VI 71 φασκόντων (sc. τῶν Στωικῶν), ὅτι ὁ θεὸς πνεῦμα ἐστὶ διὰ πάντων διεληλυθὸς καὶ πάντ' ἐν αὐτῷ περιέχον. Protr. 66, 3 mit Anm. 11—13 vgl. Plato Rep. III p. 413 B 16—18 vgl. Andronicus De virt. et vit. ed. Schuchhardt p. 22 f 22—S. 14, 1 vgl. Andron. a. a. O. p. 23 f

22 f vgl. Plato Krat. p. 411 E σωφροσύνη δὲ σωτηρία . . . φρονήσεως, Aristoteles Eth. Nic. VI 5 p. 1140^b 11 f ἔνθεν καὶ τὴν σωφροσύνην τοῦτω προσαγορεύομεν τῷ ὀνόματι, ὥς σφῶνσαν τὴν φρόνησιν 26 f vgl. Paed. II 39, 4 mit Anm.

1 vielleicht αὐτὰ (τὰ συνέχοντα) Ma 1 f τινὰ μὲν — τινὰ δὲ Ma 3 ἐν δὲ Reinkens, De fide et γνώσει Clem. diss. Vratisl. 1850 p. 33 ἐν τε L 9 κατακίχρηται] καταχεῖται Hort κτῆσιν Sy κτίσιν L 10 καὶ Di καὶ L 11 (κρατεῖν) Po 12 f ἀντιτάσσεσθαι Po ἀντιτάσσεται L 13 κακά Sy καλὰ L καλὰ [ἀλλ'] Schw 13 f ἀλλ' ἀπωθεῖσθαι Jackson, Journ. of Philol. 28 (1900) p. 131 ἀλλὰ πείθεσθαι L ἀλλ' ἐπιθέσθαι Hort ἀλλ' ἀποθέσθαι Ma [ἀλλ'] ἀπωθεῖσθαι, (ἀλλὰ τὰ ἡδέα ἀπωθεῖσθαι) Schw 14 (μὲν) οὖν Hort γοῦν Ma 17 ἀνδρείας L* ἀνδρίας L¹ 18 [καὶ] Hort 20 ἅμα τι Arcerius ἁματι L 24 (καλῶν) St 25 ἄλλοτρίων γενόμενος, Ma 26 (πάντα) Hort

περιουσία παντός ἀγαθοῦ διὰ τὴν γνῶσιν τὰγαθοῦ. δικαιοσύνης γὰρ 3
 αὐτοῦ πρῶτον ἔργον τὸ μετὰ τῶν ὁμοφύλων φιλεῖν διάγειν καὶ
 συνεῖναι τούτοις ἔν τε γῇ καὶ οὐρανῷ. ταύτη καὶ μεταδοτικὸς ὢν 19, 1
 ἂν ἡ κεκτημένος φιλάνθρωπός τε, μισοπονηρότατος ὢν κατὰ τὴν
 5 τελείαν ἀποστροφὴν κακουργίας ἀπάσης. μαθεῖν ἄρα δεῖ πιστὸν 2
 εἶναι καὶ ἑαυτῷ καὶ τοῖς πέλας καὶ ταῖς ἐντολαῖς ὑπαγόμενος.
 γὰρ ἐστὶν »ὁ θεράπων τοῦ θεοῦ« ὁ ἐκὼν ταῖς ἐντολαῖς ὑπαγόμενος.
 ὁ δὲ ἥδη μὴ διὰ τὰς ἐντολάς, δι' αὐτὴν δὲ τὴν γνῶσιν »καθαρὸς τῇ
 καρδίᾳ«, »φίλος« οὗτος »τοῦ θεοῦ«. οὔτε γὰρ φύσει τὴν ἀρετὴν 3
 10 γεννώμεθα ἔχοντες, οὔτε γενομένοις, ὥσπερ ἄλλα τινὰ τῶν τοῦ σώ-
 ματος μερῶν, φυσικῶς ὕστερον ἐπιγίνεται (ἐπεὶ οὐδ' ἂν ἦν ἔθ' ἐκού-
 σιον οὐδὲ ἐπαινετόν) οὐδὲ μὴν ἐκ [τῆς] τῶν συμβάντων καὶ <τῆς>
 ἐπιγινόμενης συνηθείας, ὃν τρόπον ἡ διάλεκτος, τελειοῦται ἡ ἀρετὴ
 (σχεδὸν γὰρ ἡ κακία τοῦτον ἐγγίνεται τὸν τρόπον)· οὐ μὴν οὐδὲ ἐκ 4
 15 τέχνης τινὸς ἥτοι τῶν ποριστικῶν ἢ τῶν περὶ τὸ σῶμα θεραπευτι-
 κῶν ἢ γνῶσις περιγίνεται· ἀλλ' οὐδ' ἐκ παιδείας τῆς ἐγκυκλίου·
 ἀγαπητὸν γὰρ εἰ παρασκευάσαι μόνον τὴν ψυχὴν καὶ διακονῆσαι
 δύναιτο. οἱ νόμοι γὰρ οἱ πολιτικοὶ μοχθηρὰς ἰσως πράξεις ἐπισχεῖν
 οἰοί τε, ἀλλ' οὐδὲ <αὐτοὶ οὐδὲ> οἱ λόγοι οἱ πειστικοὶ ἐπιπόλαιοι ὄντες 20, 1
 20 ἐπιστημονικὴν τῆς ἀληθείας διαμονὴν παρὰσχοιεν ἂν. φιλοσοφία 2
 δὲ ἡ Ἑλληνικὴ οἷον προκαθαίρει καὶ προσθίξει τὴν ψυχὴν εἰς παρα-
 δοχὴν πίστεως, ἐφ' ἣ τὴν γνῶσιν ἐποικοδομεῖ ἡ ἀλήθεια.
 Οὗτός ἐστιν, οὗτος ὁ ἀθλητὴς ἀληθὺς ὁ ἐν τῷ μεγάλῳ σταδίῳ, 3
 τῷ καλῷ κόσμῳ, τὴν ἀληθινὴν νίκην κατὰ πάντων στεφανούμενος
 25 τῶν παθῶν. ὁ τε γὰρ ἀγωνοθέτης ὁ παντοκράτωρ θεός, ὁ τε βρα- 4
 βευτὴς ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ θεοῦ, θεαταὶ δὲ ἄγγελοι καὶ θεοί, καὶ
 τὸ παγκράτιον τὸ πάμμαχον »οὐ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα«, ἀλλὰ τὰς
 διὰ σαρκῶν ἐνεργούσας »πνευματικὰς ἐξουσίας« ἐμπαθῶν παθῶν.

1—5 vgl. Andron. a. a. O. p. 25f 7 vgl. Hebr. 3, 5 8f vgl. Strom. IV
 39, 2 ἡ γνῶσις, <ἡ> τοῦ ἡγεμονικοῦ τῆς ψυχῆς καθαρός ἐστιν vgl. Matth. 5, 8
 9 Jak. 2, 23 9f vgl. Strom. VI 95, 5 9—16 Chrysipp Fr. mor. 224 Arnim
 16—18. 20—22 vgl. Strom. I 30, 1 mit Anm.; I 93, 5; VI 80, 1 ff 22 zu ἐποικο-
 δομεῖ vgl. I Kor. 3, 10ff 25—27 vgl. Protr. 96, 3; Tert. ad mart. 3; häufig bei
 Cyprian; vgl. G. Morgenstern, Cyprian als Philosoph Diss. Jena 1889 S. 5. 9f
 26 zu ἄγγελοι vgl. I Kor. 4, 9; zu θεοί S. 6, 4; 10, 8; Strom. VII 56, 3
 27f vgl. Ephes. 6, 12

3 ὢν Sy ὢν L 4 μισοπ. ὢν ~ Wi ὢν μισοπ. L 11 ἔθ' ἔτ' L 12f [τῆς]
 τῶν συμβάντων καὶ <τῆς> ἐπιγινόμενης Barnard τῆς τῶν συμβάντων καὶ ἐπιγίνο-
 μένης L τῆς τῶν συμβάντων [καὶ] ἐπιγενομένης Arnim 13 ἡ < L³ 19 <αὐ-
 τοὶ οὐδὲ> Schw πειστικοὶ Ma πιστικοὶ L 20 διαμονὴν] διανομὴν Hort (vgl.
 aber ἐπιστήμη = κατάληψις βεβαία S. 12, 29 u. ὅ.)

τούτων περιγινόμενος τῶν μεγάλων ἀνταγωνισμάτων, καὶ οἷον 5
 ἄθλους τινὰς τοῦ πειράζοντος ἐπαρτῶντος καταγωνισάμενος, ἐκρά-
 τησε τῆς ἀθανασίας· ἀπαραλόγιστος γὰρ | ἡ τοῦ θεοῦ ψῆφος εἰς τὸ 840 P
 δικαιοτάτον κρῖμα. κέκληται μὲν οὖν ἐπὶ τὸ ἀγώνισμα τὸ θέατρον, 6
 5 παγκρατιάζουσι δὲ εἰς τὸ στάδιον οἱ ἀθληταί· καὶ δὴ ἐκ τούτων περι-
 γίνεται ὁ πειθήριος τῷ ἀλείπτῃ γενόμενος. πᾶσι γὰρ πάντα ἴσα 7
 κέεται παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ ἔστιν αὐτὸς ἀμεμφής, ἐλεῖται δὲ ὁ δυνά-
 μενος καὶ ὁ βουληθεὶς ἰσχύσει· ταύτη καὶ τὸν νοῦν εἰλήφμεν, ἵνα
 εἰδῶμεν ὃ ποιοῦμεν, καὶ τὸ »γνώθι σαυτὸν« ἐνταῦθα, εἰδέναι ἐφ' ᾧ
 10 γεγόναμεν. γεγόναμεν δὲ (ἐπὶ τῷ) εἶναι πειθήριοι ταῖς ἐντολαῖς, εἰ 8
 τὸ βούλεσθαι σφῆξεσθαι ἐλοιόμεθα. αὕτη που ἡ Ἀδράστεια, καθ' ἣν οὐκ
 ἔστι διαδρᾶναι τὸν θεόν.

Τὸ ἄρα ἀνθρώπειον ἔργον εὐπείθεια θεῷ σωτηρίαν κατηγγεγκότι 21, 1
 ποικίλην δι' ἐντολῶν, εὐαρέστησις δὲ ὁμολογία. ὁ μὲν γὰρ εὐεργέτης 2
 15 προκατάρχει τῆς εὐποιίας, ὁ δὲ μετὰ τῶν δεόντων λογισμῶν παρα-
 δεξάμενος προθύμως καὶ φυλάξας τὰς ἐντολὰς πιστὸς οὗτος, ὁ δὲ
 καὶ εἰς δύναμιν ἀμειβόμενος δι' ἀγάπης τὴν εὐποιαν ἤδη φίλος. μία δὲ 3
 ἀμοιβὴ κυριωτάτη παρὰ ἀνθρώπων, ταῦτα θρῶν ἅπερ ἀρεστὰ τῷ θεῷ·
 'καὶ' καθάπερ ἂν ἰδίου γεννήματος καὶ κατὰ τι συγγενοῦς ἀποτελέ- 4
 20 σματος ὁ διδάσκαλος καὶ σωτὴρ ἀναδέχεται τὰς ὀφελείας τε καὶ ἐπαν-
 ορθώσεις τῶν ἀνθρώπων εἰς ἰδίαν χάριν τε καὶ τιμὴν, [καθάπερ καὶ
 τὰς εἰς τοὺς πεπιστευκότας αὐτῷ βλάβας ἰδίας ἀχαριστίας τε καὶ
 ἀτιμίας ἡγούμενος. (τίς γὰρ ἄλλη ἄπτοιτ' ἂν ἀτιμία θεοῦ;) διόπερ 5
 ἄλλην | τοσοῦδε οὐδὲ ἔστιν ἀμοιβὴν κατ' ἀξίαν σωτηρίας ἀποδιδόναι 302 S
 25 πρὸς τὴν παρὰ τοῦ κυρίου ὀφείλειαν. ὥς δὲ οἱ τὰ κτήματα κακοῦν- 6
 τες τοὺς δεσπότης ὑβρίζουσι, καὶ ὥς οἱ τοὺς στρατιώτας τὸν τούτων
 ἡγούμενον, οὕτως τοῦ κυρίου ἔστιν ἀνεπιστρεψία ἡ περὶ τοὺς καθω-
 σιωμένους αὐτῷ κάκωσις. ὅνπερ γὰρ τρόπον ὁ ἥλιος οὐ μόνον τὸν 7
 οὐρανὸν καὶ τὸν ὅλον κόσμον φωτίζει γῆν τε καὶ θάλασσαν ἐπιλάμ-
 30 πων, ἀλλὰ καὶ διὰ θυρίδων καὶ μικρᾶς ὁπῆς πρὸς τοὺς μυχαίτους

7 f vgl. Gorgias Fr. 8 in Strom. I 51, 3 9 f vgl. Chilon bei Stob. Flor.
 3, 79 11 f vgl. Plato Phaedr. p. 248 C; Areios Didymos Fr. 29 (Diels, Doxogr. gr.
 p. 465, 2f; Chrysipp Fr. phys. 528 Arnim) bei Euseb. Praep. Ev. XV 15, 6 (= Theo-
 doret Gr. aff. c. VI 12) Ἀδράστειαν δέ (nannten die Stoiker den Zeus), ὅτι οὐδὲν
 ἔστιν αὐτὸν ἀποδιδράσκειν. Ähnlich Suidas s. v. Ἀδράστεια 16 f vgl. S. 6, 6 f
 mit Anm. 19—21 vgl. Matth. 25, 40

5 ἐκ] καὶ Sy 7 ἐλεῖται Bywater, Journ. of Philol. 4 (1872) p. 216 (vgl. Plato
 Rep. X p. 617 E αἰτία ἐλουμένων· θεὸς ἀναίτιος) ἐλεῖται L 8 ἰσχύσει St ἰσχύει L
 10 (ἐπὶ τῷ) Schw 10 f εἰ τὸ L¹ εἰ σὺ L* 18 ἀρεστὰ Sy ἄριστα L
 19 (καὶ) Wi 21 [καθάπερ καὶ] Wi 24 ἄλλην St ὕλην L ἀμοιβὴν He
 ἀμοιβή L 27 f καθοσιωμένους L

οἴκους ἀποστέλλει τὴν ἀγῆν, οὕτως ὁ λόγος πάντῃ κεχρῆμένος καὶ τὰ σμικρότατα τῶν τοῦ βίου πράξεων ἐπιβλέπει. |

- IV. Ἑλληνες δὲ ὥσπερ ἀνθρωπομόρφους οὕτως καὶ ἀνθρωπο- 841 P 22
παθεῖς τοὺς θεοὺς ὑποτίθενται, καὶ καθάπερ τὰς μορφὰς αὐτῶν
5 ὁμοίας ἑαυτοῖς ἕκαστοι διαζωγραφοῦσιν, ὥς φησιν ὁ Ξενοφάνης,
»Αἰθίοπες τε μέλανας σιμούς τε Θοῤ᾽ ἀκῆς τε πυρρόνους καὶ γλανκούς«,
οὕτως καὶ τὰς ψυχὰς ὁμοίους ἑαυτοῖς αὐτοὺς ἀναπλάττουσιν, αὐτίκα
βάρβαροι [οἱ] μὲν θηριώδεις καὶ ἀγρίους τὰ ἦθη, ἡμερωτέρους δὲ
Ἑλληνες, πλὴν ἐμπαθεῖς. διὸ ἑυλόγως τοῖς μὲν μοχθηροῖς φανύλας 2
10 ἔχειν τὰς περὶ θεοῦ διανοήσεις ἀνάγκη, τοῖς δὲ σπουδαίοις ἀρίστας,
καὶ διὰ τοῦτο ὁ τῷ ὄντι »βασίλικός τὴν ψυχὴν« καὶ γνωστικὸς οὗτος
καὶ θεοσεβὴς καὶ ἀδαισίδαίμων [ὢν], τίμιον, σεμνόν, μεγαλοπρεπῆ, εὖ-
ποιητικόν, εὐεργετικόν, ἀπάντων ἀρχηγὸν ἀγαθῶν, κακῶν δὲ ἀναίτιον
μόνον εἶναι τὸν μόνον θεὸν πεπεισμένους. καὶ περὶ μὲν τῆς Ἑλληνι- 3
15 κῆς δαισιναιμονίας ἱκανῶς, οἶμαι, ἐν τῷ Προτρεπτικῷ ἐπιγραφόμενοι
ἡμῖν λόγῳ παρεστήσαμεν κατακόρως τῇ κατεπειγούσῃ συγκαταχρώ-
μενοι ἱστορίᾳ. οὐκ οὐν χορὴ »αὐθις τὰ ἀριδὴλως εἰρημένα μυθολογεῖν«, 23, 1
ὅσον δὲ ἐπισημῆνασθαι κατὰ τὸν τόπον γενομένους ὀλίγα ἐκ πολλῶν,
ἀπόχρη καὶ τάδε εἰς ἔνδειξιν τοῦ ἀθέους παραστήσαι τοὺς τοῖς κα-
20 κίστοις ἀνθρώποις τὸ θεῖον ἀπεικάζοντας. ἦτοι γὰρ βλάπτονται 2
πρὸς ἀνθρώπων αὐτοῖς οἱ θεοὶ καὶ χεῖρους τῶν ἀνθρώπων ὑφ'
ἡμῶν βλαπτόμενοι δέκνυνται, ἢ εἰ μὴ τοῦτο, πῶς ἐφ' οἷς οὐ βλά-
πτονται, καθάπερ ὀξύχολον γραΐδιον εἰς ὀργὴν ἐρεθιζόμενον, ἐκπι-
κραίνονται, ἢ φασὶ τὴν Ἀρτεμιν δι' Οἰνέα Αἰτωλοῖς ὀργισθῆναι. πῶς 3
25 γὰρ οὐκ ἐλογίσατο θεὸς οὕσα ὥς οὐ καταφρονήσας ὁ Οἰνέες, ἀλλ'
ἦτοι λαθόμενος ἢ ὥς τεθυκὼς ἡμέλησεν; εὖ δὲ καὶ ἡ Αὐγὴ δικαιο- 4
λογουμένη πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν ἐπὶ τῷ χαλεπαίνειν αὐτῇ τετοκνία ἐν
τῷ ἱερῷ λέγει·

5 f Xenophanes Fr. 16 Diels; vgl. Theodoret Gr. aff. c. III 73 11 vgl. Plato
Phileb. p. 30 D 13 f vgl. Plato Rep. II p. 379 B 15 vgl. bes. Protr. 11—37
17 vgl. μ 453 24—26 vgl. I 533—537

6 πυρρόνους L 7 ὁμοίους ἑαυτοῖς αὐτοὺς St ὁμοιοῦσιν καὶ τοῖς αὐτοῖς L
ὁμοίας ἑαυτοῖς Karsten ὁμοίας ἕκαστοι ἑαυτοῖς Hort ὁμοιοῦσιν· καὶ τοὺς αὐτοὺς...
Jackson, Journ. of Philol. 23 (1900) p. 132 ὁμοιοῦσιν καὶ τοῖς αὐτοῖς (πάθεισιν
ἐνεχομένοις) Diels 8 [οἱ] Hort u. Jackson, Journ. of Philol. 24 (1896) p. 271
12 [ὢν] Hort μεγαλοπρεπῆ Heyse u. Jackson μεγαλοπρεπὲς L 16 ἀριζήλως
— μυθολογεῖν Cobet S. 524 aus Hom. 21 ἀνθρώπων¹ ἄνων (ν in Ras.) L¹
24 ἢ L 26 ὥς τεθυκὼς] οὐ νενοηκὼς Valckenaer zu Schol. Eur. Phoen. 1108
ἐννενοηκὼς Di; aber ὥς τεθυκὼς = in der Meinung, daß er schon geopfert hätte
Αὐγὴ Grotius. Exc. p. 375 αὐτῇ L 27 τῷ¹ Sy τὸ L

- σχῦλα μὲν βροτοφθόρα 5
- χαίρεις ὀρώσα καὶ νεκρῶν ἐρείπια, |
καὶ οὐ μισρά σοι ταῦτ' ἔστιν· εἰ δ' ἐγὼ τεκον, 842 P
δαινὸν τόδ' ἤγγ'·
- 5 καίτοι καὶ τὰ ἄλλα ζῶα ἐν τοῖς ἱεροῖς τίκτοντα οὐδὲν ἀδικεῖ. 6
Εἰκότως τοίνυν δεισιδαίμονες περὶ τοὺς εὐοργήτους γινόμενοι 24, 1
πάντα σημεῖα ἡγοῦνται εἶναι τὰ συμβαίνοντα καὶ κακῶν αἴτια·
- ἐὰν μῦς διορύξῃ βωμὸν ὄντα πῆλινον 2
κὰν μηδὲν ἄλλο ἔχων διατράγῃ θύλακον,
10 ἀλεκτρονῶν τρεφόμενος ἐὰν ἀπὸ ἐσπέρας
ῥῖσῃ, τιθέμενοι τοῦτο σημεῖον τινος.
- Τοιοῦτόν τινα ἐν τῷ Δεισιδαίμονι ὁ Μένανδρος διακωμῶδει· 3
- ἀγαθόν τι γένοιτό μοι, ὦ πολυτίμητοι θεοί,
ὑποδούμενος τὸν ἱμάντα <γὰρ> τῆς δεξιᾶς
15 ἐμβάδος διέρρηξα. Εἰκότως, ὦ φλήναφε·
σαπρὸς γὰρ ἦν, σὺ δὲ σμικρολόγος οὐ θέλων
καινὰς πρίασθαι.
- Χαρίεν τὸ τοῦ Ἀντιφῶντος· οἰωνισαμένου τινός, ὅτι κατέφαγεν 4
ῥς τὰ δελφάκια, θεασάμενος αὐτὴν ὑπὸ λιμοῦ διὰ μικροφυχίαν τοῦ
20 τρέφοντος κατισχναμένην, »χαῖρε«, εἶπεν, »ἐπὶ τῷ σημεῖῳ, ὅτι οὕτω
πεινῶσα τὰ σὰ οὐκ ἔφαγεν τέκνα.«
- »Τί δὲ καὶ θανμαστόν, εἰ ὁ μῦς, φησὶν ὁ Βίων, »τὸν θύλακον 5

1—4 Euripides Auge Fr. 266 5 vgl. Chrysipp bei Plut. Mor. p. 1045 A

8—11 Kock CAF III p. 471 Adesp. 341 12—S. 18, 6 vgl. Theodoret Gr. aff. c. VI 17—20 13—17 Menander Deisidaimon Fr. 109 CAF III p. 33 18—21 vgl. Diels, Vorsokr. 552, 41 22—S. 18, 2 Bion Borysth. Fr. 45 Mullach FPG II p. 427; vgl. Hense, Teletis rell. p. XLIII u. XLIX; Cato bei August. Doctr. christ. II 20 (Bremer, Jurisprud. Antehadr. I p. 17); Cic. De div. II 27, 59; Theophrast Char. 16. »Es waren Verse . . . ὁ μῦς τὸν θύλακ' εἰ | διέτραγεν — τοῦτο δ' ἦν | θανμαστόν, εἰ τὸν μῦν ὁ θύλαξ κατέφαγεν.« Wi

2 ὀρώσα καὶ Jortin, Remarks upon Ecclesiastical History ed. by W. Trollope I p. 284 ὀρώσα ἀπὸ L ὀρώσα τῶν Ellis, Journ. of Philol. 4 (1872) p. 257 ἐρείπια L 3 μισρά] μισαρά Nauck 9 κὰν L διατράγῃ L θύλακον (vgl. Z. 22) Porson zu Eurip. Med. 139 (XI) u. Advers. p. 300 λυκήθιον L ληκῆθιον Sy 10 ἐφ' W. (euffel) in Zimmermanns Zeitschr. f. d. Alterthumswiss. 2 (1835) S. 91 11 τινος] τινες Sy 13 τι γένοιτό μοι ~ Wi τί μοι γένοιτο L ὦ πολυτίμητοι L Theod. πολέτιμοι Sy <τί δ' ἔστιν;> ὦ πολυτίμητοι Cobet, Mnemos. 4 (1855) p. 241 = Novae lect. p. 56 γένοιτ' ὦ πολέτιμοι Gaisf. bei Theod. 14 <γὰρ> Meineke 14 f ὑποδούμενος <γὰρ> ἐμβάδος τῆς δεξιᾶς τὸν ἱμάντα Sy 15 ἀπέρρηξ' Meineke 16 σαπρὸς Cobet σμικρολόγος Theod. μικρολόγος L οὐ θέλων Grotius, Exc. p. 715 οὐκ ἐθέλων L

Clemens III.

διέτρωγεν, οὐχ εὐρών ὃ τι φάγη; τοῦτο γὰρ ἦν θαυμαστόν, εἰ, ὥσπερ Ἀρκεσίλαος παίζων ἐνεχείρει, τὸν μὲν ὃ θύλαξ κατέφαγεν.»

Εὖ γοῦν | καὶ Διογένης πρὸς τὸν θαυμάζοντα, ὅτι εὗρεν τὸν 25, 1843 P
ὄφιν [ἐν] τῷ ὑπέρφ περιειλημένον, »μὴ θαύμαζε« ἔφη· »ἦν γὰρ
5 παραδοξότερον ἐκεῖνο, εἰ τὸ ὑπερον περὶ ὀρθῶ τῷ ὄφει κατειλημένον
ἐθεάσω.«

Δεῖ γὰρ καὶ τὰ ἄλογα τῶν ζώων τρέχειν καὶ θεῖν καὶ μάχεσθαι 2
καὶ τίκτειν καὶ ἀποθνήσκειν, ἃ δὴ, ἐκείνοις ὄντα κατὰ φύσιν, οὐκ ἂν
ποτε ἡμῖν γένοιτο παρὰ φύσιν·

10 ὄρνιθες δέ τε πολλοὶ ὑπ' αὐγὰς ἡελίοιο 3
φοιτῶσιν.

Ὁ κωμικὸς δὲ Φιλήμων καὶ τὰ τοιαῦτα κωμῶδει· 4

ὅταν ἴδω (φησί) παρατηροῦντα, τίς ἔπαρεν
ἢ τίς ἐλάλησεν, ἢ, τίς ἐστιν ὁ προΐων,
15 σκοποῦντα, πωλῶ τοῦτον εὐθύς ἐν ἀγορᾷ.
αὐτῷ βαδίζει καὶ λαλεῖ καὶ πτάρονται
ἐκαστος ἡμῶν, οὐχὶ τοῖς ἐν τῇ πόλει.
τὰ πράγματα ὡς πέφυκεν, οὕτως γίγνεται.

Εἶτα νήφοντες μὲν ὑγίαν αἰτοῦνται, ὑπερεμπιπλάμενοι δὲ καὶ 5
20 μέθαις ἐγκυλιόμενοι κατὰ τὰς ἐορτὰς νόσους ἐπισπῶνται.

Πολλοὶ δὲ 26, 1

καὶ τὰς γραφὰς δεδίασι τὰς ἀνακειμένας.

ἀστείως πάνν ὃ Διογένης, ἐπὶ οἰκίᾳ μοχθηροῦ τινος εὐρών ἐπι-
γεγραμμένον·

3—6 Diogenes Fr. 282 Mullach FPG II p. 327; vgl. Plut. Mor. p. 224 E (eine ähnl. Antwort des Leontychides); Cic. De div. II 28, 62 7—9 vgl. Chrysipp Fr. mor. 753 Arnim bei Plut. Mor. p. 1045 A πρὸς τὰ θηρία φησὶ δεῖν ἀποβλέπειν καὶ τοῖς ὑπ' ἐκείνων γινομένοις τεκμαίρεσθαι τὸ μηδὲν ἄτοπον μηδὲ παρὰ φύσιν εἶναι τῶν τοιούτων. 10 f β 181 f 13—18 Philemon Fr. 100 CAF II p. 510; vgl. Theodoret Gr. aff. c. VI 16 (daraus Cramer, Anecd. Oxon. IV p. 250) 19 f vgl. Diogenes Fr. 21 Mullach FPG II p. 301 bei Stob. Flor. 6, 38 Mein. Διογένης »παρὰ μὲν τῶν θεῶν« φησιν »ὑγίαν εἶχονται· πάντα δὲ οἱ πλεῖστοι τὰναντία τῇ ὑγίᾳ πράττουσιν«. Vgl. Diog. Laert. VI 28. Ähnlich Demokrit Fr. 234 Diels bei Stob. Flor. 18, 31 Mein.; Pers. Sat. II 41—43 21—S. 19, 3 vgl. Diogenes Fr. 118 Mullach FPG II p. 311; Diog. Laert. VI 39. 50; Theodoret Gr. aff. c. VI 20; Arsen. Viol. p. 206, 5 Walz

1 εἰ Sy ἢ L 2 θύλαξ L θύλακος Theod. 4 [ἐν] Hort περιειλημένον Sy περιειλημενον L (ἐνεilhσαντος Theod.) 5 παραδοξώτερον L κατειλη- μένον Sy κατειλιμμένον L κατειλημμένον Theod. 7 θεῖν Ma 8 δὴ L* δι' L¹ 14 προσίων Theod. schlechte HSS Cram. 15 πωλῶ Sy πώλω L ἀπολῶ Theod. Cram. 16 αὐτῷ Theod. εαντῷ L 18 οὕτω Theod. γίγνεται Theod. γίνεσθαι L 23 οἰκίαι L

ὁ καλλίνικος Ἡρακλῆς
ἐνθάδε κατοικεῖ· μηδὲν εἰσείτω κακόν,

»καὶ πῶς« ἔφη »ὁ κύριος εἰσελεύσεται τῆς οἰκίας;«

Οἱ αὐτοὶ δ' οὗτοι πᾶν ξύλον καὶ πάντα λίθον, τὸ δὴ λεγόμενον, 2
5 λιπαρὸν προσκυνοῦντες, ἔρια πυρρὰ καὶ ἁλῶν χόνδρους καὶ δῆδας
σκίλλαν τε καὶ θείον δεδίασι, πρὸς τῶν γοήτων καταγοητευθέντες |
κατὰ τινας ἀκαθάρτους καθαροῦς. θεὸς δέ, ὁ τῷ ὄντι θεός, ἅγιον 844 P
μόνον οἶδεν τὸ τοῦ δικαίου ἦθος, ὥσπερ ἐναγὲς τὸ ἄδικον | καὶ μο- 303 S
χθηρόν. ὁρᾷν γοῦν ἔστι τὰ ὡὰ τὰ ἀπὸ τῶν περικαθαρθέντων, εἰ 3
10 θαλφθεῖν, ζωογονούμενα. οὐκ ἂν δὲ τοῦτο ἐγίνετο, εἰ ἀνελάμβανεν
τὰ τοῦ περικαθαρθέντος κακὰ.

Χαριέντως γοῦν καὶ ὁ κομικὸς Δίφιλος κομωδεῖ τοὺς γόητας 4
διὰ τῶνδε·

Προϊτίδας ἀγνίζων κούρας καὶ τὸν πατέρα αὐτῶν
15 Προῖτον Ἀβαντιάδην καὶ γραῦν πέμπτην ἐπὶ τοῖσδε
δαδὶ μιᾷ σκίλλῃ τε μιᾷ, τόσα σώματα φωτῶν,
θείῳ τε ἀσφάλτῳ τε πολυφλοίσβῳ τε θαλάσσῃ
ἔξ ἀκαλαρρεῖταιο βαθυρρόου Ὠκεανοῖο.
ἀλλὰ μάκαρ Ἀἴρ διὰ τῶν νεφέων διάπεμψον
20 Ἀντικύραν, ἵνα τόνδε κόριν κηφῆνα ποιήσω.

Εὐ γὰρ καὶ ὁ Μένανδρος·

27, 1

εἰ μὲν τι κακὸν ἀληθὲς εἶχες, Φειδία,
ζητεῖν ἀληθὲς φάρμακον τούτου σ' ἔδει.
νῦν δ' οὐκ ἔχεις· κενὸν εὐρὲ καὶ τὸ φάρμακον
25 πρὸς τὸ κενόν· οἴηθητι δὲ ὠφελεῖν τί σε.

1 f vgl. R. Heim, Incant. mag. 139 (Jahrb. f. Phil. 19, Suppl. [1893] S. 509);
Sternbach, Gnom. Vatic. 564; Preger, Inscr. metr. Nr. 213 4 f vgl. Theophrast
Char. 16; Arnob. I 39 5 f vgl. Protr. 10, 2; 14, 2; 22, 4 14—20 Diphilos
Fr. 126 CAF II p. 577 sq. 18 H 422; τ 434 22—S. 20, 3 Menander Fr. 530,
17—23 CAF III p. 152 sq.

1 ὁ <τοῦ Διὸς παῖς> καλλίνικος Di aus Diog. Laert. VI 50 5 χόνδρους Vi
χρόνδους L 9 ὡὰ τὰ Ma ὦτα L ὡὰ Hermet 15 ἐπὶ Meineke ἐν L ἐν Sy
16 δαδὶ μιᾷ Sy δασμίας L τόσα Grotius πόσα L φῶτων L 17 πολυ-
φλοίσβῳ τε θαλάσσῃ Sy (Meineke, Kock) πολυφλοίσβοιοι (so!) θαλάσσης L 18 ἔξ
ἀκαλαρρεῖταιο Hom. ἔξακαλαρρεῖταιο L 19 μάκαρ] μάκαρος Di μακρὰν Heyse
20 ἀντίκυραν L τόνδε — κηφῆνα Sy τόν τε — κηφῆνα L 22 f Φειδία,
ζητεῖν Grotius, Exc. p. 751 φιλιᾷζειν L 23 τούτου σ' ἔδει Grotius τούτους
σε δεῖ L 24 εὐρὲ καὶ Schw, Wi εὐρηκα L 25 οἴηθητι δὲ] εἰ δ' οἶει
τόδ' Kock

περιμαξάτωσάν σε αἱ γυναῖκες ἐν κύκλῳ
καὶ περιθεωσάτωσαν· ἀπὸ χρόνων τριῶν
ὑδάτι περιόρρηναι ἐμβαλὼν ἄλας, φακούς.

πᾶς ἄγνός ἐστιν ὁ μὴδὲν ἐαυτῷ κακὸν συνειδώς. 2
5 Ἀντίκα ἢ τραγοῦδία λέγει 3

Ὅρέστα, τίς σε ἀπόλλυσι(ν) νόσος;
Ἥ σύνεσις, ὅτι σύννοϊδα δεινὰ εἰργασμένος.

τῷ γὰρ ὄντι ἡ ἀγνεία οὐκ ἄλλη τίς ἐστιν πλὴν ἡ τῶν ἁμαρτημάτων 4
ἀποχή.
10 Καλῶς ἄρα καὶ Ἐπίχαρμός φησι 5

καθαρόν ἄν τὸν νοῦν ἔχης, ἅπαν τὸ σῶμα καθαρός εἴ.

Ἀντίκα καὶ τὰς ψυχὰς προκαθαίρειν χρεῶν φάμεν ἀπὸ τῶν φανύ. 6
λων καὶ μοχθηρῶν δογμάτων διὰ τοῦ λόγου τοῦ ὁρθοῦ, καὶ τότε
οὕτως ἐπὶ τὴν τῶν προηγουμένων | κεφαλαίων ὑπόμνησιν τρέπεσθαι, 845 P
15 ἐπεὶ καὶ πρὸ τῆς τῶν μυστηρίων παραδόσεως καθαρμούς τινας προσ-
άγειν τοῖς μυεῖσθαι μέλλουσιν ἀξιοῦσιν, ὥς δεῖν τὴν ἄθειον ἀποθε-
μένους δόξαν ἐπὶ τὴν ἀληθῆ τρέπεσθαι παράδοσιν.

V. Ἡ γὰρ οὐ καλῶς καὶ ἀληθῶς οὐκ ἐν τόπῳ τινὶ περιγράφομεν 28, 1
τὸν ἀπερίληπτον οὐδ' ἐν ἱεροῖς καθείργνυμεν »χειροποιήτοις« τὸ
20 πάντων περιεκτικόν; τί δ' ἄν καὶ οἰκοδόμων καὶ λιθοξῶν καὶ βα- 2
ναύσου τέχνης ἅγιον εἴη ἔργον; οὐχὶ ἀμείνους τούτων οἱ τὸν ἄερα
καὶ τὸ περιέχον, μᾶλλον δὲ τὸν ὅλον κόσμον καὶ τὸ σύμπαν ἄξιον
ἡγήσασθαι τῆς τοῦ θεοῦ ὑπεροχῆς; γελοῖον μεντὰν εἶη, ὥς αὐτοὶ 3
φασὶν οἱ φιλόσοφοι, ἄνθρωπον, ὄντα »παίγνιον θεοῦ«, θεὸν ἐργά-
25 ζεσθαι καὶ γίγνεσθαι παιδιὰν τέχνης τὸν θεόν. ἐπεὶ τὸ γινώμενον

4 ursprünglich wohl ein Vers 6 f Euripides Orestes 395f; vgl. Stob. Flor.
24, 5 8 f vgl. [Plato] Def. p. 414 A ἀγνεία εὐλάβεια τῶν πρὸς τοὺς θεοὺς ἁμαρ-
τημάτων 11 Epicharm Fr. 269 Kaibel (Com. graec. fragm. p. 141) 18—20 vgl.
Strom. II 6, 1—3 19 vgl. Act. 17, 24 20 f vgl. Zenon Fr. 164 Pearson, 264
Arnim u. Strom. V 76, 1 mit Anm. (οὐδὲν δὲ πολλοῦ ἄξιον καὶ ἅγιον οἰκοδόμων
ἔργον καὶ βαναύσων) 21—23 vgl. Act. 7, 49 (Jes. 66, 1f) 24 Plato Leg. VII
p. 803 C 24 f vgl. Plato Leg. X p. 889 CDE

2 περιθεωσάτωσαν Meineke περιθειωσάτωσαν Bentley περιθέτωσαν L περι-
θέτωσαν (ἀγγλ') Heyse 3 περιόρρηναι L περιόρρηναι βαλὼν Lobeck, Aglaoph.
p. 632 4 συνειδώς Bentley συνιδών L 6 Ὅρέστα] Ὅρέστα τλήμον Stob. τι
χοῦμα πάσχεις; Eur. 7 ἢ] ἢ L 11 ἄν τὸν νοῦν Grotius, Exc. p. 477 τὸν νοῦν
ἐάν L εἰ L¹ ἢ L* 16 ἀξιοῦσιν Sy ἀξιοῦσθαι L ἀξιοῦτε Schw 24 φασὶν
Sy φησιν L 25 παιδιὰν Sy παιδιὰς L ἐπεὶ] ση. ἀλλ' ὁ ὠριγένης οὐκ οὕτως
φησὶν, ἀλλ' ἀνόμοιον τὸ ἐξ οὗ ἐστι, ὁ τούτου μαθητὴς L³ am Rand

ταῦτόν καὶ ὅμοιον τῷ ἐξ οὗ γίνεται, ὅς τὸ ἐξ ἐλέφαντος ἐλεφάντινον καὶ
 τὸ ἐκ χρυσοῦ χρυσοῦν· τὰ δὲ πρὸς ἀνθρώπων βαναύσων κατασκευαζό- 4
 μενα ἀγάλματα τε καὶ ἱερὰ ἐκ τῆς ὕλης τῆς ἀργῆς γίνεται, ὥστε καὶ
 αὐτὰ ἂν εἴη ἀργὰ καὶ ἑλικά καὶ βέβηλα. καὶ τὴν τέχνην ἐκτελέσης,
 5 τῆς βαναυσίας μετείληphen· οὐκέτ' οὖν ἱερὰ καὶ θεία τῆς τέχνης τὰ
 ἔργα. τί δ' ἂν καὶ ἰδρύνειτο μηδενὸς ἀνιδρύτου τυγχάνοντος, ἐπεὶ 5
 πάντα ἐν τόπῳ; καὶ μὴν τὸ ἰδρυμένον ὑπὸ τινος ἰδρύεται πρότερον
 ἀνιδρύτον ὄν. εἴπερ οὖν ὁ θεὸς ἰδρύεται πρὸς ἀνθρώπων, ἀνιδρύτός 6
 ποτε ἦν καὶ οὐδ' ὅλως ἦν. τοῦτο γὰρ ἂν εἴη ἀνιδρύτον, τὸ οὐκ ὄν· 7
 10 ἐπειδὴπερ πᾶν τὸ μὴ ὄν ἰδρύεται. τὸ δὲ ὄν ὑπὸ τοῦ μὴ ὄντος οὐκ
 ἂν ἰδρυνθείη, ἀλλ' οὐδ' ὑπ' ἄλλου ὄντος· ὄν γάρ ἐστι καὶ αὐτό.
 λείπεται δὴ ὅφ' ἑαυτοῦ. καὶ πῶς αὐτὸ ἑαυτὸ τι γεννήσει; ἢ πῶς 29, 1
 αὐτὸ τὸ ὄν ἑαυτὸ <τῷ> εἶναι ἐνιδρύσει; πρότερον ἀνιδρύτον ὄν πρότε-
 ρον ἰδρυσεν ἑαυτό; ἀλλ' οὐκ ἂν οὐδ' ἦν, ἐπεὶ τὸ μὴ ὄν ἀνιδρύτον·
 15 καὶ τὸ ἰδρῦσθαι νομισθὲν πῶς, ὃ φθάσαν εἶχεν ὄν, τοῦθ' ἑαυτὸ
 ὕστερον <ἂν> ποιόη; οὗ δὲ <πάντα> τὰ ὄντα, πῶς [οὖν] τοῦτ' ἂν 2
 δέοιτό τινος; ἀλλ' εἰ καὶ ἀνθρωποειδὲς τὸ θεῖον, τῶν ἴσων δεήσεται
 τῷ ἀνθρώπῳ, τροφῆς τε καὶ σκέπης οἰκίας τε | καὶ τῶν ἀκολουθῶν 846 P
 πάντων. οἱ ὁμοιοσχήμενες γὰρ καὶ ὁμοιοπαθεῖς τῆς ἴσης δεήσονται
 20 διαίτης. εἰ δὲ τὸ ἱερὸν διχῶς ἐκλαμβάνεται, ὃ τε θεὸς αὐτὸς καὶ τὸ 3
 εἰς τιμὴν αὐτοῦ κατασκευάσμα, πῶς οὐ κυρίως τὴν εἰς τιμὴν τοῦ
 θεοῦ κατ' ἐπίγνωσιν ἁγίαν γενομένην ἐκκλησίαν ἱερὸν ἂν εἴποιμεν
 θεοῦ τὸ πολλοῦ ἄξιον καὶ οὐ βαναύσῳ κατεσκευασμένον τέχνῃ, ἀλλ'
 οὐδὲ ἀγύρτον χειρὶ δεδαυδαλμένον, βουλήσει δὲ τοῦ θεοῦ εἰς νεῶν
 25 πεποιημένον; οὐ γὰρ νῦν τὸν τόπον, ἀλλὰ τὸ ἄθροισμα τῶν ἐκλε- 4
 κτῶν ἐκκλησίαν καλῶ. ἀμείνων ὁ νεὸς οὗτος εἰς παραδοχὴν μεγέ-
 θους ἀξίας τοῦ θεοῦ. τὸ γὰρ [περὶ] πολλοῦ ἄξιον ζῶον τῷ τοῦ παν-
 τὸς ἀξίῳ, μᾶλλον δὲ οὐδενὸς ἀνταξίῳ, δι' ὑπερβολὴν ἀγιότητος
 καθιέρωται. εἴη δ' ἂν οὗτος ὁ γνωστικὸς ὁ πολλοῦ ἄξιος ὁ τίμιος 5
 30 τῷ θεῷ, ἐν ᾧ ὁ θεὸς ἐνιδρύται, τουτέστιν ἡ περὶ τοῦ θεοῦ γνωσις
 καθιέρωται. ἐνταῦθα καὶ τὸ ἀπεικόνισμα εὐροιμεν ἂν, τὸ θεῖον καὶ 6
 ἅγιον ἄγαλμα, ἐν τῇ δικαίᾳ ψυχῇ, ὅταν μακαρία μὲν αὐτὴ τυγχάνῃ,

23 vgl. S. 20, 20f mit Anm.

1 ἐλεφάντινον Sy ἐλεφαντίνου L 4 ἐκτελέσης L ἐξετάσης Hort 7.8 ἰδρυ-
 ται Ma 9 [ἂν] Jackson εἴη Wi ἦν L 10 <οὐχ> ἰδρύεται Hervet, Ausgg.
 ὄντως L 12 ὅφ' He ἐφ' L 13 <τῷ> Schw [εἶναι] Ma 15 πῶς <ἂν> Ma
 [ὄν] Wi 16 ὕστερον <ἂν> St <πάντα> Schw [οὖν] Wi 19 πάντων Ma
 παθῶν L ὁμοιοσχήμενες L¹ ὁμοσχήμενες L* 24 ἀγύρτον] τυρίον Jackson,
 Journ. of Philol. 28 (1900) p. 133 vgl. I Kōn. 5, 7; II Chron. 2, 14; 4, 11 δεδαυ-
 δαλμένον Sy δεδαλμένον L 25 πεποιημένον Ma πεποιημένην L 27 ἀξίαν
 Sy [περὶ] Schw

ἄτε προκεκαθαρμένη, μακάρια δὲ διαπραττομένη ἔργα. ἐνταῦθα καὶ 7
τὸ ἐνίδρυτον καὶ τὸ ἐνιδρυνόμενον, τὸ μὲν ἐπὶ τῶν ἡδὴ γνωστικῶν,
τὸ δὲ ἐπὶ τῶν οἴων τε γενέσθαι, καὶ μὴδέπω ὥσιν ἄξιοι ἀναδέξασθαι
ἐπιστήμην θεοῦ. πᾶν γὰρ τὸ μέλλον πιστεύειν πιστὸν ἡδὴ τῷ θεῷ 8
5 καὶ καθιδρυμένον εἰς τιμὴν ἀγαλμα ἐνάρετον, ἀνακείμενον θεῷ.

VI. Καθάπερ οὖν οὐ περιγράφεται τόπῳ θεὸς οὐδὲ ἀπεικονίζεται 30, 1
ποτε ζῶον σχήματι, οὕτως οὐδὲ ὁμοιοπαθὴς οὐδὲ ἐνδεὴς καθάπερ τὰ
γενητά, ὡς θυσιῶν, δίκην τροφῆς, διὰ λιμὸν ἐπιθυμεῖν. ὧν ἄπτεται 2
πάθος, φθαρτὰ πάντα ἐστὶ, καὶ τῷ μὴ τροφεμένῳ προσάγειν βορὰν
10 μάταιον. καὶ ὁ γε κωμικὸς ἐκείνος Φερεκράτης ἐν Αὐτομόλοις χα- 3
ριέντως αὐτοὺς πεποίηκεν τοὺς θεοὺς καταμεμφομένους τοῖς ἀνθρώ-
ποις τῶν ἱερῶν·

ὅτε τοῖσι | θεοῖς[ι] θύετε, πρώτιστα | ἀποκρίνετε <τοῖς ἱερεῦσιν> 304S 847 P
τὸ νομιζόμενον, <κάπειθ'> ὑμῖν, <εἴτ'> (αἰσχύνῃ τὸ κατελπείν)
15 εὖ τῷ μῆρὶ περιλέψαντες [κομιδῇ] μέχρι βουβώνων <κρέα πάντα>
καὶ τὴν ὄσφυν κομιδῇ ψιλήν, λοιπὸν τὸν σφόνδυλον αὐτὸν
ὥσπερ <ρίνη> ῥινήσαντες νέμεθ' ὥσπερ [καὶ] τοῖς κυσὶν ἡμῖν,
εἴτ' ἀλλήλους αἰσχυνόμενοι θυλήμασι κρύπτετε πολλοῖς.

Εὐβουλος δὲ ὁ καὶ αὐτὸς κωμικὸς ὧδέ πως περὶ τῶν θυσιῶν γράφει· 4
20 αὐτοῖς δὲ τοῖς θεοῖσι τὴν κέρκον μόνην
καὶ μῆρὸν ὥσπερ παιδερασταῖς θύετε.

καὶ παραγαγὼν τὸν Διόνυσον ἐν Σεμέλῃ διαστελλόμενον πεποίηκεν· 5
πρωτὸν μὲν ὅταν ἐμοί τι θύωσί<ν> τινες,
<θύουσιν> αἶμα, κύστιν, ἥπαρ, καρδίαν,

6 vgl. S. 20, 18f mit Anm. 13—18 Pherekrates Automoloi Fr. 23 CAF
I p. 151 sq. 20—S. 23, 2 Εὐβουλος — μῆρῶν und S. 23, 12—16 καὶ — βομῶν
Arsen. Viol. p. 298f Walz (direkt aus Clem.) 20f Eubulos Fr. 130 CAF II p. 210
23—S. 23, 2 Eubulos Semele Fr. 95 CAF II p. 197

2 ἐνίδρυτον Lowth ἀνίδρυτον L ἐνιδρυνόμενον Hort ἐνιδρυνμένον L 4f τῷ
θεῷ καὶ] καὶ τῷ θεῷ Hervet 8 θυσιῶν Hort θυσίαν L θυσίας Heyse 9 πάντα]
πάντως Sy 10f χαριεντῶς L 11 αὐτοὺς Sy αὐτοῖς L καταμεμφομένους
Sy καταμεμφομενος L 11f τοῖς ἄνῳις L¹ τοὺς ἄνους L* 13 ὅτε Sy ὅτι L
θεοῖς[ι] Grotius, Exc. p. 511 ἀποκρίνετε Sy ἀποκρίνεται L <τοῖς ἱερεῦσιν>
G. Hermann zu Aeschylus Prom. 498 Vol. II p. 101 14 <κάπειθ'> ὑμῖν Hermann
ὑμῶν L <εἴτ'> (αἰσχύνῃ τὸ κατελπείν) oder αἰσχύνῃ τοι τὸ κατελπείν Hermann
αἰσχύνῃ· τῷ κατ' εἰπεῖν L 15 εὖ Jackson οὐ L τῷ μῆρῳ L περιλέ-
ψαντες Hermann περιλάψαντες L [κομιδῇ] Hermann <κρέα πάντα> Hermann
16 σφόνδυλον Meineke 17 <ρίνη> Hermann νέμεθ' Kl (nach Grotius) ἐνέ-
μεσθ' L [καὶ] Hermann 18 θυλήμασι Ruhnken zu Tim. Lex.² p. 144 οὐ λή-
μασι L 21 μῆρι² Cobet, Nov. lect. p. 138. 24 <θύουσιν> Sy ἥπαρ Wi μὴ L

ὑμέν' ἐπιπόλαιον· οὐδ' ἐγὼ γὰρ ἐσθίω
γλυκεῖαν οὐδὲ μηρίαν.

Μένανδρός τε

31, 1

τὴν ὁσφὺν ἄκραν

5 πεποίηκεν

⟨καὶ⟩ τὴν χολὴν ὁστέα τὰ ἄβρωτα (φησί) τοῖς θεοῖς
ἐπιθέντες αὐτοὶ τὰ ἄλλα ἀναλίσκουσιν.

Ἡ γὰρ οὐχ ἡ τῶν ὀλοκαντωμάτων κνῖσα καὶ τοῖς θηρίοις φευκτέα; 2
εἰ δὲ τῷ ὄντι ἡ κνῖσα γέρας ἐστὶ θεῶν τῶν παρ' Ἑλλήσιν, οὐκ ἂν
10 φθάνοιεν καὶ τοὺς μαγείρους θεοποιοῦντες, οἱ τῆς Ἰσῆς εὐδαιμονίας
ἀξιοῦνται, καὶ τὸν ἱππὸν αὐτὸν προσκυνοῦντες προσεχέστερον γινόμενον
τῇ κνίσῃ τῇ πολυτιμῆτι. καὶ πον Ἡσίودος | κατὰ τινα μερισμὸν 3 848 P
κρεῶν ἀπατηθέντα φησὶ πρὸς τοῦ Προμηθέως τὸν Δία λαβεῖν »ὁστέα
λενκὰ βοὸς δολιχὴ ἐπὶ τέχνῃ« κεκαλυμμένα »ἀργέτι δημῶ«

15 ἐκ τοῦ θ' ἀθανάτοισιν ἐπὶ χθονὶ φῦλ' ἀνθρώπων
καίουσ' ὁστέα λενκὰ θυθέντων ἐπὶ βωμῶν.

ἀλλ' οὐκ ἂν οὐδαμῶς φασὶ κατὰ τὴν ἐκ τῆς ἑνδεκάτης ἐπιθυμίαν κα- 4
κούμενον τρέφεσθαι τὸν θεόν. ὅμοιον οὖν αὐτὸν φντῶ ποιήσουσιν
ἀνορέκτως τρεφόμενον καὶ τοῖς φωλεύουσι θηρίοις. φασὶ γοῦν ταῦτα 5
20 εἶτε ὑπὸ τῆς κατὰ τὸν ἄερα παχύτητος εἶτ' αὐτὴ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς
τοῦ οἰκείου σώματος ἀναθυμιάσεως τρεφόμενα ἀβλαβῶς αὖξειν. καί- 6
τοι εἰ ἀνενδεῶς τρέφεται αὐτοῖς τὸ θεῖον, τίς ἐτι χρεῖα τροφῆς τῷ
ἀνενδεεῖ; εἰ δὲ τιμώμενον χαίρει, γύσει ἀνενδεὲς ὑπάρχον, οὐκ ἄπει- 7
κότως ἡμεῖς δι' εὐχῆς τιμῶμεν τὸν θεόν, καὶ ταύτην τὴν θυσίαν
25 ἀρίστην καὶ ἀγιωτάτην μετὰ δικαιοσύνης ἀναπέμπομεν, τῷ δικαιο-
τάτῳ λόγῳ γεραίροντες, δι' οὗ παραλαμβάνομεν τὴν γνῶσιν, διὰ
τούτου δοξάζοντες ὃν μεμαθήκαμεν. ἔστι γοῦν τὸ παρ' ἡμῖν θυσία- 8

4—7 Menander Dyskolos Fr. 129, 5—7 CAF III p. 39; vgl. Athen. IV
p. 146 F 9 vgl. A 49 13—16 Hesiod Theog. 540f, 556f 24f vgl. Psal. 4, 6
θυσία δικαιοσύνης 25f zu τῷ δικαιοτάτῳ λόγῳ vgl. Plut. Mor. p. 737 E

1 ὑμέν' Wi μηδὲ L (vgl. Hesych ἐπιπόλαιον· τὸν ἐπίπλων ὑμένα, zu emen-
dieren: ἐπιπόλαιον ὑμένα· τὸν ἐπίπλων Wi) οὐδ' ἐγὼ γὰρ Wi ἐγὼ γὰρ οὐκ L
2 κλυκεῖαν L κοιλίαν Arsen. (es folgte wahrsch. σάρκα) 6 ⟨καὶ⟩ aus Athen.
ὁστέα τ' ὅτι ἔστ' Athen. 7 ἐπιθέντες Athen. ἐπιτιθέντες L ἀνα-
λίσκουσιν] καταπίνουσι Athen. 8 κνίσσα L φευκτέα Schw ἀφεκτέα L
ἐφικτὴ St ἀφετέα Hort ἀπερχθῆς? Ma 9 κνίσα L 11 τὸν ἱππὸν αὐτὸν Höschel
τὸν ἱππὸν αὐτὸν L τὴν ἐσχάραν αὐτὴν Di προσεχέστερον γινόμενον Wi προσεχε-
στέραν γινομένην L προσεχεστέραν ⟨ἐσχάραν⟩ γινομένην Ma 12 πον] + καὶ
Arsen. 14 ἀργέτι Hesiod ἀργέτα L Arsen. (Dresd.) 17 φασὶ Sy φησὶ L
21 αὖξειν Sy αὖξει L 25f ἀναπέμπομεν τῷ δικ. λόγῳ, γεραίροντες Ma 27 τού-
του ⟨δὲ⟩ Hort ὃν (vgl. z. B. Paed. III 99, 1) Hort ἂ L ἐφ' οἷς Lowth

στήριον ἐνταῦθα τὸ ἐπίγειον [τὸ] ἄθροισμα τῶν ταῖς εὐχαῖς ἀνακειμένων, μίαν ὥσπερ ἔχον φωνὴν τὴν κοινὴν καὶ μίαν γνώμην.

- Αἱ δὲ διὰ τῆς ὁσφρήσεως, εἰ καὶ θειότεραι τῶν διὰ στόματος, 9
τροφαί, ἀλλὰ ἀναπνοῆς εἰσι δηλωτικά. τί οὖν φασὶ περὶ τοῦ θεοῦ; 32, 1
5 πότερον διαπνεῖται ὡς τὸ τῶν δαιμόνων γένος; ἢ ἐμπνεῖται μόνον
ὡς τὰ ἔνδρα κατὰ τὴν τῶν βραγχίων διαστολὴν; ἢ περιπνεῖται
καθάπερ τὰ ἔντομα κατὰ τὴν διὰ τῶν πτερυγίων ἐπίθλιψιν τῆς ἔντο-
μης; ἀλλ' οὐκ ἂν τινι τούτων ἀπεικάζαιεν, εἴ γε εὖ φρονοῖεν, τὸν 2
θεόν· ὅσα δὲ ἀναπνεῖ, κατὰ τὴν τοῦ πνεύμονος πρὸς τὸν θώρακα
10 ἀντιδιαστολὴν ὕμνουλκει τὸν ἄέρα. εἴτα εἰ σπλάγχχνα δοῖεν καὶ ἄρ- 3
τηρίας καὶ φλέβας καὶ νεῦρα καὶ μόρια τῷ θεῷ, οὐδὲν διαφέροντα
εἰσηγήσονται τούτων. ἡ σύμπνοια δὲ ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας λέγεται κν- 4
ρίως. καὶ γὰρ ἐστὶν ἡ θυσία τῆς ἐκκλησίας λόγος ἀπὸ τῶν ἁγίων
ψυχῶν ἀναθυμιάμενος, ἐκκαλυπτομένης ἅμα τῇ θυσίᾳ καὶ τῆς δια-
15 νοίας ἀπάσης τῷ θεῷ. ἀλλὰ τὸν μὲν ἀρχαιότατον βωμὸν ἐν Αἰγύπτῳ
ἄγνόν εἶναι τεθρολῆκασιν, πρὸς ὃν δὴ μόνον καὶ Πυθαγόραν προσελ-
θεῖν φασὶ φόνοφ καὶ θανάτοφ μὴ μιανθέντα, βωμὸν δὲ ἀληθῶς ἅγιον
τὴν δικαίαν ψυχὴν | καὶ τὸ ἀπ' αὐτῆς θυμίαμα τὴν ὄσιν εὐχὴν λέ- 849 P
γουσιν ἡμῖν ἀπιστήσουσιν; σαρκοφαγιῶν δ', οἶμαι, προσάσει αἱ θυσίαι 6
20 τοῖς ἀνθρώποις ἐπιπνεύονται. ἐξῆν δὲ καὶ ἄλλως ἄνευ τῆς τοιαύτης
εἰδωλολατρείας μεταλαμβάνειν κρεῶν τὸν βονλόμενον. αἱ μὲν γὰρ 7
κατὰ τὸν νόμον θυσίαι τὴν περὶ ἡμᾶς εὐσέβειαν ἀλληγοροῦσι, καθά-
περ ἡ τρογῶν καὶ ἡ περιστερὰ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν προσφερόμεναι τὴν
ἀποκάθαρσιν τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς προσδεκτὴν μνηύουσι
25 τῷ θεῷ. εἰ δέ τις τῶν δικαίων οὐκ ἐπιφορτίζει τῇ τῶν κρεῶν βρώ- 8
σει τὴν ψυχὴν, λόγῳ τινὶ εὐλόγῳ χρῆται, οὐχ ὅτι Πυθαγόρας καὶ οἱ
ἀπ' αὐτοῦ τὴν μετένδεσιν ὀνειροπολοῦντες τῆς ψυχῆς. δοκεῖ δὲ 9

5 vgl. Markos bei Psellos *Περὶ ἐνεργείας δαιμόνων* Cap. IX ed. Boiss. p. 13 (Migne S. Gr. 122 Col. 841) οἱ δαίμονες τρέφονται οἱ μὲν δι' εἰσπνοῆς, ὡς τὸ ἐν ἀρτηρίοις καὶ ἐν νεύροις πνεῦμα, οἱ δὲ δι' ὑγρότητος, ἀλλ' οὐ στόματι καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ὥσπερ σπόγγοι καὶ ὀστρακόδεσμα, σπῶντες μὲν τῆς παρακειμένης ὑγρότητος ἔξωθεν, αὐθις δὲ λαβοῦσαν σύστασιν σπερματικὴν ἀποκρίνοντες. 9f vgl. Galen *De causis respirationis* v. IV p. 466 Kühn τοῦτον (τοῦ πνεύμονος) τὰς διαστολάς τε καὶ συστολάς ὁ θώραξ οἰακίσει. 15—17 vgl. Diog. Laert. VIII 13; Timaios Fr. 79 FHG I p. 211 17f Sext. Pythag. Sent. 46^{ab} Elter 22f vgl. Lev. 12, 6 u. a. 22—25 vgl. Paed. I 14, 3 27—S. 25, 4 vgl. Xenokrates Fr. 100 Heinze; Mul-lach FPG III p. 109. 127; Zeller, Phil. d. Gr. II 1^a S. 1026⁶; 1045³; 1046³

1 [τὸ] Wi 6 περιπνεῖται L¹ περιπρεῖται L* 12 τούτων Heyse τοῦτον L
* * Schw 14 τῇ θυσίᾳ Heyse, Hort τῆς θυσίας L 16 ὃν Sy τὸν L

Ξενοκράτης ἰδίᾳ πραγματευόμενος *Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ζώων τροφῆς καὶ Πολέμων ἐν τοῖς Περὶ τοῦ κατὰ φύσιν βίου συντάγμασι σαφῶς λέγειν, ὡς ἀσύμφορόν ἐστιν ἢ διὰ τῶν σαρκῶν τροφή, <ἢ> εἰργασμένη ἤδη καὶ ἕξομοιοῖ ταῖς τῶν ἀλόγων ψυχαῖς.*

- 5 *Ταύτῃ καὶ μάλιστα Ἰουδαῖοι χοιρεῖον ἀπέχονται, ὡς ἂν τοῦ θη- 33, 1*
ρίου τούτου μαροῦ ὄντος, ἐπεὶ μάλιστα τῶν ἄλλων τοὺς καρποὺς
ἀνορύσσει καὶ φθείρει. ἔαν δὲ λέγωσι τοῖς ἀνθρώποις δεδῶσθαι τὰ
ζῶα, καὶ ἡμεῖς συνομολογοῦμεν, πλὴν οὐ πάντως εἰς βοῶσιν οὐδὲ
μὴν πάντας, ἀλλ' ὅσα ἀεργά. διόπερ οὐ κακῶς ὁ κωμικὸς Πλάτων 2
10 ἐν ταῖς Ἑορταῖς τῷ δράματι φησιν·

τῶν γὰρ τετραπόδων οὐδὲν ἀποκτείνειν ἔδει
ἡμᾶς τὸ λοιπόν, πλὴν ὑῶν. τὰ γὰρ κρέα
ἥδιστα ἔχουσιν, καὶ οὐδὲν ἄφ' ὑὸς γίγνεται
πλὴν ὑστρίχες καὶ πηλὸς ἡμῖν καὶ βοή.

- 15 *ὅθεν καὶ ὁ Αἰσωπος οὐ κακῶς ἔφη τοὺς ὕς κεκραγῆναι μέγιστον, ὅταν 3*
ἐλκωνται· συνειδέναι γὰρ αὐτοῖς εἰς οὐδὲν ἄλλο χρησίμοις πλὴν εἰς
τὴν θυσίαν. διὸ καὶ Κλεάνθης φησὶν ἀνθ' ἁλῶν αὐτοὺς ἔχειν τὴν
ψυχὴν, ἵνα μὴ σαπῇ τὰ κρέα. οἱ μὲν οὖν ὡς ἄχρηστον ἐσθίουσιν, | 4
οἱ δ' ὡς λυμαντικὸν τῶν καρπῶν καὶ ἄλλοι διὰ τὸ | κατοφερὲς εἰς 850 P 305 S
20 συνουσίαν εἶναι τὸ ζῶον οὐκ ἐσθίουσιν. ταύτῃ οὐδὲ τὸν τράγον ὁ
νόμος θύει πλὴν ἐπὶ μόνῃ τῇ διοπομπῇσει τῶν κακῶν, ἐπεὶ μητρό-
πολις κακίας ἡδονή. αὐτίκα καὶ συμβάλλεσθαι τὴν τῶν τραγέων
κρεῶν βοῶσιν πρὸς ἐπιληψίαν λέγουσι. φασὶ δὲ πλείστην ἀνάδοσιν 5

11—14 vgl. Platon *Ἑορταί* Fr. 28 CAF I p. 607 sq. 15—17 vgl. Aelian Var. hist. X 5 17 f Kleanthes Fr. 44 Pearson, 516 Arnim, Stoic. vet. fr. I p. 116; Wachsmuth, Comm. II de Zen. Cit. et Cleanthe Assio p. 13; vgl. Strom. II 105, 2; Cic. De deor. nat. II 160 (dieselbe Äußerung dem Chrysipp zugeschrieben [Fr. phys. 723 Arnim]); De fin. V 38; Porph. De abst. III 20; Plut. Mor. p. 685 C; Plin. Nat. hist. 8, 207 18—20 vgl. Plut. Quaest. conviv. IV 5 p. 669 ff 20 f vgl. Lev. 16, 10 21 f μητρόπολις κακῶν ἢ ἡδονή Sacr. Par. 264 Holl; vgl. zu Paed. II 39, 3 ἀκρόπολις τῆς κακίας ἢ φιλαργυρία 23—S. 26, 3 vgl. Plut. Mor. p. 995 D; 996 A

3 <ἢ> St 4 ἕξομοιοῖ St ἕξομοιονμένη L ἕξομοιωμένη Mullach FPG III p. 109 11 f ἔδει ἡμᾶς Sy ἡμᾶς ἔδει L ἔδει ὑμᾶς Cobet, Observ. crit. in Platon. Com. reliqu. p. 191 ἔω ὑμᾶς Kock 12 ὑῶν corr. aus νῶν L¹ τὰ <τε> Kock 13 γίγνεται Grotius, Exc. p. 485 γίνεται L 14 καὶ πηλὸς ἡμῖν He ἡμῖν καὶ πηλὸς L πηλὸς] πέλεθος Meineke ὑμῖν Cobet 15 Αἰσωπος Sy ἔσωπος L κακῶς Sy καλῶς L 15 f ὅταν ἐλκωνται ∞ nach μέγιστον Rittershausen zu Porphyr. de vita Pyth. p. 3, 4 ∞ nach χρησίμοις L 16 αὐτοῖς L πλὴν oder πλὴν ἢ Rittershausen ἢ πλὴν (ἢ über d. Z.) L¹ 19 λυμαντικὸν Sy λοιμαντικόν L 21 <ἀπο>διοπομπῇσει Hemsterhuis, Thes. II p. 1279; vgl. Ruhnken zu Tim. Lex.² p. 41 sq. διαπομπῇσει L

ἐκ χοιρείων γίνεσθαι κρεῶν, διὸ τοῖς μὲν ἀσκοῦσι τὸ σῶμα χρησι-
 μέναι, τοῖς δὲ αὐτὴν τὴν ψυχὴν αὖξιν ἐπιχειροῦσι διὰ τὴν νωθρίαν
 τὴν ἀπὸ τῆς κρεοφαγίας ἐγγινομένην οὐκέτι. τάχ' ἂν τις τῶν γνω- 6
 στικῶν καὶ ἀσκήσεως χάριν σαρκοφαγίας ἀπόσχοιτο καὶ τοῦ μὴ σφρι-
 5 γᾶν περὶ τὰ ἀφροδίσια τὴν σάρκα. »οἶνος« γάρ, φησὶν Ἀνδροκύδης, 7
 »καὶ σαρκῶν ἐμφορήσεις σῶμα μὲν ῥωμαλέον ἀπεργάζονται, ψυχὴν
 δὲ νωχaleστέραν.« ἄθετος οὖν ἡ τοιαύτη τροφή πρὸς σύνεσιν ἀκριβῆ.
 διὸ καὶ Αἰγύπτιοι ἐν ταῖς κατ' αὐτοὺς ἀγνεύαις οὐκ ἐπιτρέπουσι 8
 τοῖς ἱερεῦσι σιτεῖσθαι σάρκας ὀρνιθεῖοις τε ὡς κουφοτάτοις χρῶνται
 10 καὶ ἰχθύων οὐχ ἅπτονται καὶ δι' ἄλλους μὲν τινὰς μύθους, μάλιστα
 δὲ ὡς πλαδαρὰν τὴν σάρκα τῆς τοιαύτης κατασκευαστικῆς βρώσεως.
 ἤδη δὲ τὰ μὲν χερσαῖα καὶ τὰ πτηνὰ τὸν αὐτὸν ταῖς ἡμετέραις ψυ- 34, 1
 χαῖς ἀναπνέοντα ἀέρα τρέφεται, συγγενῇ τῷ ἀέρι τὴν ψυχὴν κεκτη-
 μένα, τοὺς δὲ ἰχθύς οὐδὲ ἀναπνεῖν φασὶ τοῦτον τὸν ἀέρα, ἀλλ' ἐκεί-
 15 νον ὃς ἐγκέκρται τῷ ὕδατι εὐθὺς κατὰ τὴν πρώτην γένεσιν, κα-
 θάπερ καὶ τοῖς λοιποῖς στοιχείοις, ὃ καὶ δεῖγμα τῆς ὑλικῆς διαμονῆς.
 Δεῖ τοίνυν »θυσίας προσφέρειν τῷ θεῷ μὴ πολυτελεῖς, ἀλλὰ θεοφι- 2
 λεῖς«, καὶ τὸ θυμίαμα ἐκείνο τὸ σύνθετον τὸ ἐν τῷ νόμῳ τὸ ἐκ
 πολλῶν γλωσσῶν τε καὶ φωνῶν κατὰ τὴν εὐχὴν συγκεῖμενον, μᾶλλον
 20 δὲ τὸ ἐκ διαφόρων ἐθνῶν τε καὶ φύσεων τῇ κατὰ τὰς διαθήκας δόσει
 σκευαζόμενον »εἰς τὴν ἐνότητα | τῆς πίστεως« καὶ κατὰ τοὺς αἵνους 851 P
 συναγόμενον, καθαροῦ μὲν τῷ νῷ, δικαίᾳ δὲ καὶ ὀρθῇ τῇ πολιτείᾳ,
 ἐξ ὁσίων ἔργων εὐχῆς τε δικαίας· ἐπεὶ 3

τίς ὧδε μῶρος,

25 κατὰ τὴν ποιητικὴν χάριν,

καὶ λίαν ἀνειμένως
 εὐπείστος ἀνδρῶν, ὅστις ἐλπίζει θεοῦς

5 zu Androkydes vgl. Hölk, De acusm. sive symb. Pyth. p. 43 5—7 vgl.
 Plut. Mor. p. 472 B (= Stob. Flor. 21, 16) u. 995 E, wo das Citat ohne den Namen
 des Autors steht, u. Theopomp bei Athen. IV p. 157 D 10 vgl. Herodot II 37;
 Plut. Mor. p. 353 D 12—16 Chrysipp Fr. phys. 721 Arnim; vgl. Fr. phys. 449
 17 f vgl. Theophrast bei Porphyrius De abstin. II 19 τοῖς θεοῖς θεοφιλεῖς τὰς
 θυσίας προσάγοντας, ἀλλὰ μὴ πολυτελεῖς 18 f vgl. Exod. 30, 34—36
 21 Ephes. 4, 13 24—S. 27, 4 TGF Adesp. 118; CAF III p. 606 Adesp. 1205;
 vgl. Porphyrius De abstin. II 58 (= Cyrill, Contra Julianum IX p. 306 sq. Aubert)

6 ῥωμαλέον ἀπεργάζονται] ἰσχυρὸν ποιοῦσι καὶ ῥωμαλέον Plut. 7 νωχα-
 λεστέραν] ἀσθενῇ Plut. ἄθετος Sy ἄθεος L 13 συγγενῇ He συγγενεῖ L
 16 δεῖγμα] δεσμὸς Ma διαπνοῆς Wi 22 συναγόμενον Sy συναγόμενα L
 24 μωρός L 26 ἀνειμένως Grotius, Exc. p. 923 ἀνειμένος L 27 εὐπείστος Sy
 (Index) εὐπίστος L ἐλπίζῃ Cyrill

δοτῶν ἀσάρχων καὶ χολῆς πυρουνμένης,
 ἃ καὶ κυσὶν πεινῶσιν οὐχὶ βρώσιμα,
 χαίρειν ἅπαντα(ς) καὶ γέρας λαχεῖν τόδε
 χάριν τε τούτων τοῖς(ι) δοῶσιν ἐκτίνειν,

5 καὶν πειραταὶ καὶν λησταὶ καὶν τύραννοι τύχουσιν; φαινὲν δ' ἡμεῖς ἀγία- 4
 ζειν τὸ πῦρ οὐ τὰ κρέα, ἀλλὰ τὰς ἀμαρτωλοὺς ψυχάς, πῦρ οὐ τὸ
 παμφάγον καὶ βάνανσον, ἀλλὰ τὸ φρόνιμον λέγοντες, τὸ »δικυνοῦ-
 μενον διὰ ψυχῆς« τῆς διερχομένης τὸ πῦρ.

VII. Σέβειν δὲ δεῖν ἐγκελευόμεθα καὶ τιμᾶν τὸν [αὐτὸν καὶ] λό- 35, 1
 10 γον, σωτηρᾷ τε αὐτὸν καὶ ἡγεμόνα εἶναι πεισθέντες, καὶ δι' αὐτοῦ
 τὸν πατέρα, οὐκ ἐν ἐξαιρέτοις ἡμέραις, ὥσπερ ἄλλοι τινές, ἀλλὰ συν-
 εῶς τὸν ὅλον βίον τοῦτο πράττοντες καὶ κατὰ πάντα τρόπον.
 ἀμέλει »τὸ γένος τὸ ἐκλεκτὸν« »ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἦνεσά σοι« φησί, κατ' 2
 ἐντολὴν δικαιούμενον. ὅθεν οὔτε ὠρισμένον τόπον * οὔτε ἐξαίρετον 3
 15 ἱερὸν οὐδὲ μὴν ἑορτάς τινας καὶ ἡμέρας ἀποτεταγμένας, ἀλλὰ τὸν
 πάντα βίον ὁ γνωστικὸς ἐν παντὶ τόπῳ, καὶ καθ' ἑαυτὸν μόνος ὢν
 τυγχάνη καὶ ὅπου τινὰς ἂν τῶν ὁμοίως πεπιστευκότων ἔχη, τιμᾷ
 τὸν θεόν, τουτέστιν χάριν ὁμολογεῖ τῆς γνώσεως καὶ τῆς πολιτείας.
 εἰ δὲ ἡ παρουσία τινὸς ἀνδρὸς ἀγαθοῦ διὰ τὴν ἐντροπὴν καὶ τὴν 4
 20 αἰδῶ πρὸς τὸ κρεῖττον αἰεὶ σχηματίζει τὸν ἐντυγχάνοντα, πῶς οὐ
 μᾶλλον ὁ συμπαρὼν αἰεὶ διὰ τῆς γνώσεως καὶ τοῦ βίου καὶ τῆς εὐχα-
 ριστίας ἀδιαλείπτως τῷ θεῷ οὐκ εὐλόγως ἂν ἑαυτοῦ παρ' ἑκάστα
 κρεῖττων εἴη εἰς πάντα καὶ τὰ ἔργα καὶ τοὺς λόγους καὶ τὴν διά-
 θεσιν; τοιοῦτος ὁ πάντῃ παρεῖναι τὸν θεὸν πεπεισμένος, οὐχὶ δὲ ἐν 5
 25 τόποις τισὶν ὠρισμένοις κατακεκλεισμένον ἐπολαβόν, ἵνα δὴ χωρὶς
 αὐτοῦ ποτε οἰηθεὶς εἶναι καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἀκολασταίνῃ.
 πάντα τοίνυν τὸν βίον ἑορτὴν ἄγοντες, πάντῃ πάντοθεν παρεῖναι 6
 τὸν θεὸν πεπεισμένοι, γεωργοῦμεν αἰνοῦντες, πλέομεν ὑμνοῦντες,

5—8 vgl. Anrich, Clem. u. Orig. als Begründer der Lehre vom Fegfeuer
 (Theol. Abhandl. für H. J. Holtzmann) S. 112 6 f die Unterscheidung ist stoisch;
 vgl. Protr. 53, 3; Paed. III 44, 2 mit Anm.; Ecl. proph. 25, 4; Cicero De deor. nat.
 II 15, 41 7 vgl. Hebr. 4, 12 7 f vgl. Jes. 43, 2 (im Zusammenhang mit dem Feg-
 feuer citiert v. Origenes Hom. III 1 in Psal. 36, Migne S. Gr. 12 Col. 1337) 13 vgl.
 I Petr. 2, 9 vgl. Psal. 118, 164 13 f vgl. viell. Psal. 118, 172 28 f vgl.
 Protr. 100, 4 mit Anm.

3 ἅπαντας Porph. Cyrill ἅπαντα L ἀπάτη Sy ἂν ἄνταις Kock ἀπαρχῇ Grotius
 ἀπαρχαῖς Porson zu Eur. Hec. 41 4 χάριν τε Grotius καὶ χάριν L ἐκτελ-
 ρεῖν L 9 [αὐτὸν καὶ] Heyse νῖον καὶ Ma 14 vielleicht <καθ'> ὠρισμένον
 oder ὠρισμένον <οἶδε> Ma τόπον <περιβλέπει> St; doch vielleicht von Clemens
 verschuldetes Anakoluth οὔτε² Di οὐδὲ L 17 ὁμοίως Sy ὁμοίων L
 26 νύκτωρ Ma (vgl. Strom. II 81, 4; VII 109, 3) νύκτα L

κατὰ τὴν ἄλλην | πολιτείαν ἐντέχνως ἀναστρεφόμεθα. προσεχέστερον 852 P 7
δὲ ὁ γνωστικὸς οἰκτιροῦται θεῶν σεμνὸς ὢν ἅμα καὶ ἱλαρὸς ἐν πᾶσι,
σεμνὸς μὲν διὰ τὴν ἐπὶ τὸ θεῖον ἐπιστροφὴν, ἱλαρὸς δὲ διὰ τὸν ἐπι-
λογισμὸν τῶν ἀνθρωπείων ἀγαθῶν ὧν ἔδωκεν ἡμῖν ὁ θεός.

- 5 Φαίνεται δὲ τὸ ἕξοχον τῆς γνώσεως ὁ προφήτης ὧδε παριστάς· 36, 1
»χρηστότητα καὶ παιδείαν καὶ γνώσιν δίδασκόν με.« κατ' ἐπανάβασιν
αὐξήσας τὸ ἡγεμονικὸν τῆς τελειότητος. οὗτος ἄρα ὄντως ὁ βασι- 2
λικὸς ἄνθρωπος, οὗτος ἱερεὺς ὅσιος τοῦ θεοῦ, ὅπερ ἔτι καὶ νῦν παρὰ
τοῖς λογιωτάτοις τῶν βαρβάρων σφύζεται τὸ ἱερατικὸν γένος εἰς βασι-
10 λείαν προσαγόντων. οὗτος οὖν οὐδαμῇ μὲν ἑαυτὸν εἰς ὀχλοκρασίαν τὴν 3
τῶν θεάτρων δεσπότιν ἐνδίδωσιν, τὰ λεγόμενα δὲ καὶ πραττόμενα
καὶ ὁρώμενα ἡδονῆς ἀσώτου χάριν οὐδὲ ὄναρ προσίεται· οὐτ' οὖν
ταύτας τὰς ἡδονὰς τῆς θείας οὔτε τὰς διὰ τῶν ἄλλων ἀπολαυσμάτων
ποικιλίας, οἷον θυμιαμάτων πολυτέλειαν τὴν ὀσφρησιν γοητεύουσαν
15 ἢ βρωμάτων συγκατιύσεις καὶ τὰς ἐξ οἴνων διαφόρων ἀπολαύσεις
δελεαζούσας τὴν γεῦσιν, οὐδὲ τὰς πολυανθεῖς καὶ εὐώδεις πλοκάς
ἐκθηλυνούσας δι' αἰσθήσεως τὴν ψυχὴν· πάντων δὲ τὴν σεμνὴν ἀπό- 4
λαυσιν ἐπὶ τὸν θεὸν ἀναγαγὼν αἰὲ καὶ τῆς βρώσεως καὶ τοῦ πόματος
καὶ τοῦ χρίσματος τῷ δοτῆρι τῶν ὅλων ἀπάρχεται, χάριν ὁμολογῶν
20 καὶ [διὰ] τῆς δωρεᾶς καὶ τῆς χρήσεως διὰ λόγου τοῦ δοθέντος αὐτῷ,
σπανίως εἰς τὰς ἐστιάσεις τὰς συμποτικὰς ἀπαντῶν, πλὴν εἰ | μὴ τὸ 306 S
φιλικὸν καὶ ὁμονοητικὸν ἐπαγγελλόμενον αὐτῷ τὸ συμπόσιον ἀφικέ-
σθαι προτρέψαι. πέπεισται γὰρ εἰδέναι πάντα τὸν θεὸν καὶ ἐπαίειν, 5
οὐχ ὅτι τῆς φωνῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐννοίας, ἐπεὶ καὶ ἡ ἀκοή ἐν
25 ἡμῖν, διὰ σωματικῶν πόρων ἐνεργουμένη, οὐ διὰ τῆς σωματικῆς δυ-
νάμεως ἔχει τὴν ἀντίληψιν, ἀλλὰ διὰ τινος ψυχικῆς αἰσθήσεως καὶ
τῆς διακριτικῆς τῶν σημαινουσῶν τι φωνῶν νοήσεως.

Οἶκουν ἀνθρωποειδῆς ὁ θεὸς τοῦδ' ἕνεκα. [καὶ] ἵνα ἀκούσῃ, οὐδὲ 37, 1
αἰσθήσεων αὐτῷ δεῖ, καθάπερ ἤρρεσαν τοῖς Στωικοῖς, μάλιστα ἀκοῆς

6 Psal. 118, 66 8—10 vgl. das von Plato Politic. p. 290 DE über die
Ägypter Erzählte 11 f vgl. Plato Theaet. p. 173 D δεῖπνα καὶ σὺν ἀνλητοῖσι
κώμοι, οὐδὲ ὄναρ πράττειν προσίσταται αὐτοῖς 21—23 σπανίως — προτρέψαιτο
Sacr. Par. 265 Holl 28—S. 29, 1 Chrysipp Fr. phys. 1058 Arnim; vgl. aber
Zeller, Phil. d. Gr. III 1³ S. 314⁶

1 ἐντέχνως] ἐνθέως Hort ἐν εὐχαῖς St 2 δὲ Ma δὴ L 12 ἀσώτου Wi
ἀγωγῷ L 14 γοητεύουσιν Sy γοητεύουσα L 15 συγκατιύσεις] συγκαταρ-
τύσεις Jackson, Journ. of Philol. 28 (1900) p. 134 20 [διὰ] Hort χρήσεως Sy χρί-
σεως L 21 εἰς τὰς συμποτικὰς συνεστιάσεις Sacr. Par. ἀπαντητέον Sacr. Par.
22 φῖλον Sacr. Par. αὐτῷ] ἡμῖν Sacr. Par. 23 προτρέψαιτο Sacr. Par.
24 ἐν Canter μὲν L 28 τοῦδ' Sy τοῦθ' L [καὶ] Arnim, Ma 29 Στωικοῖς
vielleicht Schreibfehler des Autors; Ἐπικουρείους Ma

καὶ ὅπως, μὴ γὰρ δύνασθαι ποτε ἐτέρως ἀντιλαβεῖσθαι· ἀλλὰ καὶ τὸ 2
 εὐπαθὲς τοῦ ἀέρος καὶ ἡ ὀξύτατη συναίσθησις τῶν ἀγγέλων ἢ τε τοῦ
 συνειδότος ἐπαφωμένη τῆς ψυχῆς δυνάμεις δυνάμει τινὶ ἀρρήτῳ καὶ
 ἄνευ τῆς αἰσθητῆς ἀκοῆς ἅμα νοήματι πάντα γινώσκει· καὶ μὴ τὴν 3
 5 φωνὴν τις ἐξικνεῖσθαι πρὸς τὸν θεὸν λέγει κάτω περὶ τὸν ἀέρα κν-
 λινδουμένην, ἀλλὰ τὰ νοήματα τῶν ἀγίων τέμνει οὐ μόνον τὸν ἀέρα,
 ἀλλὰ καὶ τὸν ὅλον κόσμον. φθάνει δὲ ἡ θεία δυνάμεις, καθάπερ 853 P 4
 φῶς, ὅλην διυδεῖν τὴν ψυχὴν. τί δ'; οὐχὶ καὶ αἱ προαιρέσεις φθά-
 νουσι πρὸς τὸν θεὸν προϊέσθαι τὴν φωνὴν τὴν ἑαυτῶν; οὐχὶ δὲ καὶ 5
 10 ὑπὸ τῆς συνειδήσεως πορθιμύονται; τίνα καὶ φωνὴν ἀναμεῖναι (ἄν)
 ὁ κατὰ πρόθεσιν τὸν ἐκλεκτὸν καὶ πρὸ τῆς γενέσεως τό (τε) ἐσόμενον
 ὡς ἡδὴ ὑπάρχον ἐγνωκώς; ἢ οὐχὶ πάντῃ εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς ἀπά- 6
 σης τὸ φῶς τῆς δυνάμεως ἐκλάμπει, »τὰ ταμεία ἐρευνῶντος«, ἢ φησὶν
 ἡ γραφή, »τοῦ λύχνου« τῆς δυνάμεως; ὅλος γὰρ ἀκοὴ καὶ ὅλος ὀφθαλ-
 15 μός, ἵνα τις τοῦτοις χρήσῃται τοῖς ὀνόμασιν, ὁ θεός.

Καθόλου τοίνυν οὐδεμίαν σφίξει θεοσεβειαν οὔτε ἐν ὕμνοις οὔτε 38, 1
 ἐν λόγοις, ἀλλ' οὐδὲ ἐν γραφαῖς ἢ δόγμασιν ἢ μὴ πρέπουσα περὶ τοῦ
 θεοῦ ὑπόληψις, ἀλλ' εἰς ταπεινὰς καὶ ἀσχήμονας ἐκτρεπομένη ἐννοίας
 τε καὶ ὑπονοίας. ὅθεν ἡ τῶν πολλῶν εὐφημία δυσφημίας οὐδὲν δια-
 20 φέρει διὰ τὴν τῆς ἀληθείας ἄγνοιαν. ὦν μὲν οὖν αἱ ὀρέξεις εἰσὶ καὶ 2
 ἐπιθυμίαι καὶ ὅλως εἰπεῖν αἱ ὀρμαί, τούτων εἰσὶ καὶ αἱ εὐχαί. διόπερ
 οὐδεὶς ἐπιθυμεῖ πόματος, ἀλλὰ τοῦ πιεῖν τὸ ποτόν, οὐδὲ μὴν κλη-
 ρονομίας, ἀλλὰ τοῦ κληρονομῆσαι, οὕτως δὲ οὐδὲ γνώσεως, ἀλλὰ τοῦ
 γνωῖναι· οὐδὲ γὰρ πολιτείας ὀρθῆς, ἀλλὰ τοῦ πολιτεῦσθαι. τούτων οὖν 3
 25 αἱ εὐχαί ὦν καὶ αἰτήσεις, καὶ τούτων αἱ αἰτήσεις ὦν καὶ ἐπιθυμίαι. τὸ δὲ
 εὐχεσθαι καὶ ὀρέγεσθαι καταλλήλως γίνεται εἰς τὸ ἔχειν τὰ ἀγαθὰ καὶ
 τὰ παρακείμενα ὠφελήματα τῇ κτήσει. (ἀεὶ) τοίνυν ὁ γνωστικὸς τὴν εὐ- 4
 χὴν καὶ τὴν αἰτησὶν τῶν ὄντως ἀγαθῶν τῶν περὶ ψυχὴν ποιεῖται, καὶ

1 f vgl. Plut. Mor. p. 589 C ὁ ἀγὼ τρεπόμενος δι' εὐπάθειαν ἐνσημαίνεται
 τοῖς θείοις καὶ περιτοῖς ἀνδράσι τὸν τοῦ νοήσαντος λόγον (über die Art, wie So-
 krates das Daimonion vernahm) 6 vgl. Sir. 32 (35), 21 προσενχὴ ταπεινοῦ νεφέ-
 λας διήλθεν 11 f vgl. Röm. 8, 28f; 9, 11; Sus. 42 13 f vgl. Prov. 20, 21 (27)

14 vgl. Strom. VII 5, 5 20—27 Chrysipp Fr. mor. 176 Arnim

1 f καὶ τὸ εὐπαθὲς τοῦ ἀέρος] κατὰ τὸ εὐπ. τ. ἀέρος ∞ nach ὅπως Ma
 2 ἀγγέλων (πάσας φωνὰς διαγγέλλει) Schw 3 τινὲς Hort τῇ L τῷ Barnard
 10 συνειδήσεως] vielleicht συναισθήσεως Ma πορθιμύονται; τίνα He πορθ-
 μεύονται τίνα, L πορθιμύονται τίνα; (τίνα) Ma ἀναμεῖναι L (ἄν) Di 11 τὸ
 (τε) Wi 14 (γὰρ) St 21 διόπερ — 24 πολιτεῦσθαι ∞ nach ἀγαθόν S. 30, 3
 Ma 26 καταλλήλως He κατ' ἀλλήλους L γίνεται Po γίνεσθαι L 27 (ἀεὶ)
 τοίνυν St τοίνυν ∞ nach ὁ Hort

εὔχεται συνεργῶν ἅμα καὶ αὐτὸς εἰς ἕξιν ἀγαθότητος ἐλθεῖν, ὥς μη-
 κέτι ἔχειν τὰ ἀγαθὰ καθάπερ μαθήματά τινα παρακείμενα, εἶναι δὲ
 ἀγαθόν. διὸ καὶ τούτοις μάλιστα προσήκει εὔχεσθαι τοῖς εἰδόσι τε **39, 1**
 τὸ θεῖον ὡς χορὴ καὶ τὴν πρόσφορον ἀρετὴν ἔχουσιν αὐτῷ, οἱ ἴσασι
 5 τίνα τὰ ὄντως ἀγαθὰ καὶ τίνα αἰτητέον καὶ πότε καὶ πῶς ἕκαστα.
 ἐσχάτη δὲ ἀμαθία παρὰ τῶν μὴ θεῶν ὡς θεῶν αἰτεῖσθαι ἢ τὰ μὴ **2**
 συμφέροντα αἰτεῖσθαι, φαντασία ἀγαθῶν κατὰ αἰτουμένους σφίσιν.
 ὁθεν εἰκότως ἐνὸς ὄντος τοῦ ἀγαθοῦ θεοῦ παρ' αὐτοῦ μόνου τῶν **3**
 ἀγαθῶν τὰ μὲν δοθῆναι, τὰ δὲ παραμεῖναι εὐχόμεθα ἡμεῖς τε καὶ οἱ
 10 ἄγγελοι, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως. οὐ γάρ ἐστι ταῦτόν αἰτεῖσθαι παραμεῖναι **4**
 τὴν δόσιν ἢ τὴν ἀρχὴν σπουδάζειν λαβεῖν. καὶ ἡ ἀποτροπὴ δὲ τῶν
 κακῶν εἶδος εὐχῆς. ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων βλάβῃ τῇ **5**
 τοιαύτῃ συγχρηστέον εὐχῇ ποτε, | πλὴν εἰ μὴ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς δι- **S54 P**
 καιοσύνης τεχνάζομενος τοῖς [δ'] »ἀπηλγηκόσιν« ὁ γνωστικὸς οἰκονο-
 15 μοίῃ τὴν αἰτησιν. ἔστιν οὖν, ὡς εἰπεῖν τολμηρότερον, ὁμιλία πρὸς **6**
 τὸν θεὸν ἢ εὐχῇ· καὶ ψιθυρίζοντες ἄρα μηδὲ τὰ χεῖλη ἀνοίγοντες
 μετὰ σιγῆς προσλαλῶμεν, ἔνδοθεν κεκράγαμεν· πᾶσαν γὰρ τὴν ἐνδιά-
 θετον ὁμιλίαν ὁ θεὸς ἀδιαλείπτως ἐπαίει.

Ταύτῃ καὶ προσανατείνομεν τὴν κεφαλὴν καὶ τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν **40, 1**
 20 αἶρομεν τοὺς τε πόδας ἐπεγείρομεν κατὰ τὴν τελευταίαν τῆς εὐχῆς
 συνεκφώνησιν, ἐπακολουθοῦντες τῇ προθυμίᾳ τοῦ πνεύματος εἰς τὴν
 νοητὴν οὐσίαν, καί, συναφιστάμεν τῷ λόγῳ τὸ σῶμα τῆς γῆς πειρώ-
 μενοι, μετάρσιον ποιησάμενοι »τὴν ψυχὴν ἐπερωμένην« τῷ πόθῳ
 τῶν κρειττόνων, ἐπὶ »τὰ ἄγια« χωρεῖν βιαζόμεθα, τοῦ δεσμοῦ κατα-
 25 μεγαλοφρονοῦντες τοῦ σαρκικοῦ. ἴσμεν γὰρ εὖ μάλα τὸν γνωστικὸν **2**
 τὴν ὑπέκβασιν παντὸς τοῦ κόσμου, ὥσπερ ἀμέλει τῆς Αἰγύπτου οἱ
 Ἰουδαῖοι, ἐκουσίως ποιοῦμενον, ἐνδεικνύμενον ἐναργῶς παντὸς μᾶλλον
 ὡς ὅτι μάλιστα σύνεγγυς ἔσοιτο τοῦ θεοῦ. εἰ δέ τινες καὶ ὥρας **3**
 τακτὰς ἀπονέμουςιν εὐχῇ, ὡς τρίτην φέρε καὶ ἕκτην καὶ ἐνάτην, ἀλλ'
 30 οὖν γε ὁ γνωστικὸς παρὰ ὅλον εὔχεται τὸν βίον, δι' εὐχῆς συνεῖναι
 μὲν σπεύδων θεῷ, καταλειπεῖναι δέ, συνελόντι εἰπεῖν, πάντα ὅσα
 μὴ χορησιμεύει γενομένων ἐκεί, ὡς ἂν ἐνθύνδε ἥδη τὴν τελείωσιν ἀπει-
 ληφῶς τοῦ κατὰ ἀγάπην δρωμένου. ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν ὁρῶν δια- **4**

8 vgl. Matth. 19, 17 **14** vgl. Ephes. 4, 19 **16 f** vgl. 1 Sam. 1, 13

23 vgl. Plato Phaedr. p. 246 BC **24** vgl. Hebr. 9, 25 **24 f** vgl. δεσποτήριον
 Plato Phaed. p. 114 BC; Kratyl. p. 400 C; Strom. III 12—20 u. die von R. Gottwald,
 De Gregorio Naz. Platonico (Breslau 1906) S. 34 f gesammelten Stellen **28 f** vgl.
 Tert. De orat. 25; De ieiun. 10

4 πρόσφορον] or über d. Z. L² **5** τίνα¹ am Rand L¹ **8** ὄντος L¹ ὄν-
 τως L* **14** [δ'] Di γ' Sy **16** ψιθυρίζοντες L **24** βιαζόμεθα Sy βιαζώ-
 μεθα L **26** ὑπέκβασιν St ὑπέρβασιν L **31** καταλειπεῖναι Jackson καταλέ-
 λειπεν L **32** γενομένη St, Hort γενόμενος L **33** <διὰ> oder <ἐκ> τοῦ Schw

νομὰς τριχῇ διασταμένας καὶ ταῖς ἴσαις εὐχαῖς τετιμημένας ἴσασιν οἱ γνωρίζοντες τὴν μακαρίαν τῶν ἁγίων τριάδα μονῶν.

- Ἐνταῦθα γενόμενος ὑπεμνήσθην τῶν περὶ τοῦ μὴ δεῖν εὐχεσθαι **41, 1**
 πρὸς τινων ἐτεροδόξων, τουτέστιν τῶν ἀμφὶ τὴν Προδικὸν αἵρεσιν,
 5 παρεισαγομένων δογμάτων. ἵνα οὖν μηδὲ ἐπὶ ταύτῃ αὐτῶν τῇ ἀθέτῳ **2**
 σοφία ὥς ξένη ὀγκύλλωνται αἰρέσει, μαθέτωσαν προειληφθαι μὲν
 ὑπὸ τῶν Κρηναίων | λεγομένων φιλοσόφων· ἀντιρρήσεως δ' ὁμῶς **3** 307 S
 τεύξεται κατὰ καιρὸν ἢ τῶν ψευδωνύμων τούτων ἀνόσιος γνώσις,
 ὥς μὴ νῦν παρεισδυομένη τὸ ὑπόμνημα, οὐκ ὀλίγη οὕσα ἢ τούτων
 10 καταδρομὴ διακόπτη τὸν ἐν χερσὶ λόγον, δεικνύντων ἡμῶν μόνον
 ὄντως ὅσιον | καὶ θεοσεβῇ τὸν τῷ ὄντι κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν 855 P
 κανόνα γνωστικόν, ὃ μόνον ἢ αἰτήσις κατὰ τὴν τοῦ θεοῦ βούλησιν
 ἀπονεμεμένη γίνεται καὶ αἰτήσαντι καὶ ἐννοηθέντι. ὥσπερ γὰρ **4**
 πᾶν ὃ βούλεται, δύναται ὁ θεός, οὕτως »πᾶν ὃ ἂν [ὁ] αἰτήσῃ«, ὁ
 15 γνωστικὸς »λαμβάνει«. καθόλου γὰρ ὁ θεὸς οἶδεν τοὺς τε ἁγίους **5**
 τῶν ἀγαθῶν καὶ μὴ· ὅθεν τὰ προσήκοντα ἐκάστοις δίδωσιν. διὸ
 πολλάκις μὲν αἰτήσασιν ἀναξίοις οὐκ ἂν δοίη, δοίη δὲ ἁγίοις δηλον-
 ὅτι ὑπάρχουσιν. οὐ μὴν παρέλκει ἢ αἰτήσις, καὶ χωρὶς ἁγίωσης **6**
 διδῶνται τὰ ἀγαθὰ. αὐτίκα ἢ τε εὐχαριστία ἢ τε τῶν πέλαις εἰς ἐπι-
 20 τροφὴν αἰτήσις ἔργον ἐστὶ τοῦ γνωστικοῦ. ἢ καὶ ὁ κύριος ἠΐχετο, **7**
 εὐχαριστῶν μὲν ἐφ' οἷς ἐτελείωσεν τὴν διακονίαν, εὐχόμενος δὲ ὥς
 πλείστοις ὅσους ἐν ἐπιγνώσει γενέσθαι, ἵν' ἐν τοῖς σφζομένοις διὰ
 τῆς σωτηρίας κατ' ἐπίγνωσιν ὁ θεὸς δοξάζεται καὶ ὁ μόνος ἀγαθὸς
 καὶ ὁ μόνος σωτὴρ δι' υἱοῦ ἐξ αἰῶνος εἰς αἰῶνα ἐπιγινώσκηται.
 25 καίτοι καὶ ἡ πίστις τοῦ λήψεσθαι εἶδος εὐχῆς ἐναποκειμένης γνωστικῇ **8**
 κῶς. ἀλλ' εἰ ἀφορμὴ τις ὁμιλίας τῆς πρὸς τὸν θεὸν γίνεται ἢ εὐχή, **42, 1**
 οὐδεμίαν ἀφορμὴν παραλειπτόν τῆς προσόδου τῆς πρὸς τὸν θεόν.
 ἀμέλει συμπλακεῖσα τῇ μακαρίᾳ προνοίᾳ ἢ τοῦ γνωστικοῦ ὁσιότης **2**
 κατὰ τὴν ἐκούσιον ὁμολογίαν τελείαν τὴν εὐεργεσίαν ἐπιδείκνυσαι τοῦ
 30 θεοῦ. οἶονεὶ γὰρ ἀντεπιστροφὴ τίς ἐστὶ τῆς προνοίας ἢ τοῦ γνωστικῆ- **3**
 κοῦ ὁσιότης καὶ ἀντίστροφος εὐνοια τοῦ φίλου τοῦ θεοῦ. οὔτε γὰρ **4**

1 f vgl. Strom. VI 114, 3 **3 f** vgl. Orig. De orat. 5, 1 p. 308, 18 Koetschau

6 f vgl. Zeller, Phil. d. Gr. II 1⁴ S. 367¹ **8** vgl. I Tim. 6, 20 **13** vgl. das Strom. VI 78, 1; 101, 4; VII 73, 1 citierte Agraphon (bei Resch, Agrapha² S. 303): αἰτήσαι καὶ ποιῶσ' ἐννοήθητι καὶ δώσω **13—15** ὥσπερ πᾶν — λαμβάνει Sacr. Par. 266 Holl **14 f** vgl. Matth. 21, 22 **21** vgl. Joh. 17, 4

21 f vgl. Joh. 17, 20, 23 **22 f** vgl. Matth. 19, 17; Joh. 17, 1 **26** vgl. S. 30, 15 f

13 ἀπονεμεμένη He ἀπονεμεμένῳ L **14** [ὁ] Sy **17** δοίη δὲ <ἂν καὶ μὴ αἰτήσασιν> Barnard **19** δίδωται Di δίδοται L **21** ἐφ' Schw ἐν L **23** σωτηρίας κατ' ἐπίγνωσιν κατ' ἐπίγνωσιν σωτηρίας Ma δοξάζεται καὶ ~ nach υἱοῦ
24 Ma **24** ἐπιγινώσκηται Sy ἐπιγινώσκειται L **26** ἀφορμὴ] μορφή Barnard

ὁ θεὸς ἄκων ἀγαθὸς ὃν τρόπον τὸ πῦρ θερμομαντικὸν (ἐκούσιος δὲ ἡ
τῶν ἀγαθῶν μετάδοσις αὐτῷ, καὶν προλαμβάνη τὴν αἴτησιν) οὕτε
μὴν ἄκων σωθήσεται ὁ σφριζόμενος· οὐ γὰρ ἐστιν ἄψυχος, ἀλλὰ παν-
τὸς μᾶλλον ἐκουσίως καὶ προαιρετικῶς σπεύδει πρὸς σωτηρίαν. διὸ 5
5 καὶ τὰς ἐντολάς ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος ὡς ἂν ἐξ αὐτοῦ ὀρμητικὸς πρὸς
ὁπότερον ἂν καὶ βούλοιτο τῶν τε αἰρετῶν καὶ τῶν φευκτῶν. οὐκουν 6
ὁ θεὸς ἀνάγκη ἀγαθοποιεῖ, κατὰ προαίρεσιν δὲ εὖ ποιεῖ τοὺς ἐξ αὐτῶν
ἐπιστρέφοντας. οὐ γὰρ ὑψηρετική γέ ἐστιν [ἡ] εἰς ἡμᾶς θεόθεν ἡκουσα. 7
οἶον ἐκ χειρόνων εἰς κρείττονας προῖοῦσα, ἡ πρόνοια, κατ' ἔλεον δὲ
10 τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας αἱ προσεχεῖς τῆς προνοίας ἐνεργοῦνται οἰ-
κονομίαι, καθάπερ. καὶ ἡ τῶν ποιμένων εἰς τὰ πρόβατα καὶ ἡ τοῦ
βασιλέως πρὸς τοὺς ἀρχομένους, καὶ ἡμῶν αὐτῶν πειθηνίως | πρὸς 856 P
τοὺς ἡγουμένους ἐχόντων τοὺς τεταγμένους διέποντας καθ' ἣν ἐνε-
χειρίσθησαν τάξιν ἐκ θεοῦ. θεράποντες ἄρα καὶ θεραπευταὶ τοῦ θείου 8
15 οἱ ἐλευθερικωτάτην καὶ βασιλικωτάτην θεραπείαν προσάγοντες, τὴν
διὰ τῆς θεοσεβοῦς γνώμης τε καὶ γνώσεως.

Πᾶς οὖν καὶ τόπος ἱερός τῷ ὄντι, ἐν ᾧ τὴν ἐπίνοιαν τοῦ θεοῦ 43, 1
λαμβάνομεν, καὶ χρόνος. ὅταν δὲ ὁ εὐπροαίρετος ὁμοῦ καὶ εὐχάριστος
δι' εὐχῆς αἰτῇται, ἀμῇ γέ πη συνεργεῖ τι πρὸς τὴν λῆψιν, ἀσμένως
20 δι' ὧν εὐχεται τὸ ποθοῦμενον λαμβάνων. ἐπὶ γὰρ τὸ παρ' ἡμῶν 2
εὐεπίφορον ὁ τῶν ἀγαθῶν λάβη δοτήρ, ἀθρόα πάντα τῇ συλλήψει
αὐτῇ ἔπεται τὰ ἀγαθὰ. ἀμέλει ἐξετάζεται διὰ τῆς εὐχῆς ὁ τρόπος,
πῶς ἔχει πρὸς τὸ προσῆκον. εἰ δὲ ἡ φωνὴ καὶ ἡ λέξις τῆς νοήσεως 3
χάριν δέδοται ἡμῖν, πῶς οὐχὶ αὐτῆς τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ ἐπακούει
25 ὁ θεός, ὅπου γε ἡδὴ ψυχὴ ψυχῆς καὶ νοῦς νοῦς ἐπάτει; ὅθεν τὰς 4
πολυφώνους γλώσσας οὐκ ἀναμένει ὁ θεὸς καθάπερ οἱ παρὰ ἀνθρώ-
πων ἐρμηνεῖς, ἀλλ' ἀπαξαπλῶς ἀπάντων γνωρίζει τὰς νοήσεις, καὶ
ὅπερ ἡμῖν ἡ φωνὴ σημαίνει, τοῦτο τῷ θεῷ ἡ ἔννοια ἡμῶν λαλεῖ, ἣν
καὶ πρὸ τῆς δημιουργίας εἰς νόησιν ἤξουσιν ἡπίστατο. ἔξεστιν οὖν μηδὲ 5
30 φωνῇ τὴν εὐχὴν παραπέμπειν, συντείνοντα μόνον [δ'] ἐνδοθεν τὸ
πνευματικὸν πᾶν εἰς φωνὴν τὴν νοητὴν κατὰ τὴν ἀπερίσπαστον πρὸς
τὸν θεὸν ἐπιστροφὴν.

Ἐπεὶ δὲ γενεθλίον ἡμέρας εἰκὼν ἡ ἀνατολὴ καὶ κείθεν τὸ φῶς 6
αὔξεται »ἐκ σκοτὸς λάμπαν« τὸ πρῶτον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν ἀγνοίᾳ
35 κυλινδουμένοις ἀνέτειλεν γνώσεως ἀληθείας ἡμέρα κατὰ λόγον τοῦ

2 vgl. Z. 19 6—8 vgl. Orig. De orat. 29, 15 p. 390, 23f Koetschau

17 vgl. Orig. De orat. 31, 4 p. 397, 19 Koetschau 33—S. 33, 1 vgl. Orig. De
orat. 32 p. 400, 21ff Koetschau 34 vgl. II Kor. 4, 6 34 f vgl. Matth. 4, 16

5 αὐτοῦ L 6 ἂν] οὖν Ma 7 αὐτῶν Po αὐτῶν L 8 [ἡ] St 13 τε-
ταγμένως Po τεταγμένους L 19 αἰτῇται Di αἰτεῖται L 22 αὐτῇ Ma αὐτῆς L

24 χάριν L¹ διὰ χάριν L* δέδοται L¹ δίδοται L* 30 [δ'] He

ἡλίον, πρὸς τὴν ἑσπέρην ἀνατολὴν αἱ εὐχαί. ὅθεν καὶ τὰ παλαιάτα 7
 τῶν ἱερῶν πρὸς δύοσιν ἔβλεπεν, | ἵνα οἱ ἀπαντιπρόσωπον τῶν ἀγαλ- 857 P
 μάτων ἰστάμενοι πρὸς ἀνατολὴν τρέπεσθαι διδάσκονται. »κατεν- 8
 θυνθήτω ἡ προσερχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου, ἔπαρσις τῶν
 5 χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή«, οἱ ψαλμοὶ λέγουσιν.

Τοῖς μοχθηροῖς τοῖνον τῶν ἀνθρώπων ἡ εὐχή οὐ μόνον 44, 1
 εἰς τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ καὶ εἰς σφᾶς αὐτοὺς βλαβερωτάτη. εἰ
 γοῦν καὶ ἃ φασιν εὐτυχήματα αἰτησάμενοι λάβοιεν, βλάπτει λαβόντας
 αὐτούς, ἀνεπιστήμονας τῆς χρήσεως αὐτῶν ὑπάρχοντας. οἱ μὲν γὰρ 2
 10 ἃ οὐκ ἔχουσιν εὐχονται κτήσασθαι, καὶ τὰ δοκοῦντα ἀγαθὰ, οὐ τὰ
 ὄντα, αἰτοῦνται. ὁ γνωστικὸς δὲ ὧν μὲν κέκτηται παραμονήν, ἐπι- 3
 τηδειότητα δὲ εἰς ἃ μέλλει ὑπερβαίνειν, καὶ † αἰδιότητα ὧν οὐ λή-
 ψεται, αἰτῆσεται. τὰ δὲ ὄντως ἀγαθὰ τὰ περὶ ψυχὴν εὐχεται εἶναί
 τε αὐτῷ καὶ παραμεῖναι. ταύτη οὐδὲ ὁρέγεται τινος τῶν ἀπόντων, 4
 15 ἀρκούμενος τοῖς παροῦσιν. οὐ γὰρ ἐλλειπὴς τῶν οἰκείων ἀγαθῶν,
 ἱκανὸς ὧν ἤδη ἑαυτῷ ἐκ τῆς θείας χάριτος τε καὶ γνώσεως· ἀλλὰ 5
 αὐτάρκης μὲν γενόμενος ἀνενδεής τε τῶν ἄλλων, τὸ παντοκρατορι-
 κὸν δὲ βούλημα ἐγνωκώς, καὶ ἔχων ἅμα καὶ εὐχόμενος, προσεχὴς τῇ
 πανσθενεῖ | δυνάμει γενόμενος, πνευματικὸς εἶναι σπουδάσας διὰ τῆς 308 S
 20 ἀορίστου ἀγάπης ἡνῶται τῷ πνεύματι. οὗτος ὁ μεγάλωφρων, ὁ τὸ πάν- 6
 των τιμιώτατος, ὁ τὸ πάντων ἀγαθώτατος κατὰ τὴν ἐπιστήμην κεκτη-
 μένος, εὐδίκτος μὲν κατὰ τὴν προσβολὴν τῆς θεωρίας, ἔμμονον δὲ τὴν
 τῶν θεωρητῶν δύναμιν ἐν τῇ ψυχῇ κεκτημένος, τουτέστι τὴν διορατικὴν
 τῆς ἐπιστήμης δοιμύτητα. | ταύτην δὲ ὡς ἐνὶ μάλιστα βιάζεται κτήσασθαι 858 P 7
 25 τὴν δύναμιν, ἐγκρατὴς γενόμενος »τῶν ἀντιστρατευομένων τῷ νῷ«
 καὶ τῇ μὲν θεωρίᾳ ἀδιαλείπτως προσεδρεύων, τῇ ἐφεκτικῇ δὲ τῶν
 ἡδέων καὶ τῇ κατορθωτικῇ τῶν πρακτέων ἐγγυμνασάμενος ἀσκήσει·
 πρὸς τοῦτοις ἐμπειρία πολλῇ χρησάμενος τῇ κατὰ τὴν μάθησίν τε 8
 καὶ τὸν βίον, παρηρσίαν ἔχει, οὐ τὴν ἀπλῶς οὕτως ἀθυρόγλωσσον
 30 δύναμιν, δύναμιν δὲ ἀπλῶ λόγῳ χρωμένην, μηδὲν τῶν λεχθῆναι δυνα-

3—5 Psal. 140, 2 9—11 vgl. [Plato] Alcib. II p. 138 B οὐκοῦν δοκεῖ σοι
 πολλῆς προμηθείας γε προσδεῖσθαι, ὥπως μὴ λήσει τις αὐτὸν εὐχόμενος μεγάλα
 κακά, δοκῶν δ' ἀγαθὰ; 22f vgl. Philo Quod deus sit immut. 93 (I p. 286 M) εὐ-
 θίγῃ χρησάμενοι προσβολῇ 25 vgl. Röm. 7, 23

2 ἀπαντιπρόσωπον Sy (Text) ἅπαν τι πρόσωπον L ἀντιπρόσωπον oder ἀντι-
 πρόσωποι Sy (Index) ἀπ' ἀντιπροσώπου Jackson ἀπαντιπρόσωποι Hort ἀπαντιπροσώ-
 πως A. Großpietsch, De τετραπλῶν vocab. gen. quodam Bresl. philol. Abh. VII 5 p. 14
 (vgl. Aristot. p. 835b 11) 8 γ' οὖν L¹ οὖν L* 12 ἀποβαίνειν He ἐπεκβαίνειν
 Heyse αἰδιότητα] ἀδεήτητα oder ἀδεότητα Heyse ἀδιαφορότητα Ma ἀνιδιότητα
 Abbott 15 ἐλλειπὴς L 17 ἀνενδεής τε Hort ἀνενδεής δὲ L 20 οὗτος Bar-
 nard οὕτως L 30 χρωμένην Sy χρωμένην L

μένων κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν, ἐφ' ᾧ μάλιστα χρή, ἐπικυρπτομένην μήτε διὰ χάριν μήτε διὰ φόβον.

Ἀξιολόγως [ὁ] γοῦν τὰ περὶ θεοῦ διειληφώς, <δεδιδαγμένος> πρὸς αὐ- 45, 1
τῆς τῆς ἀληθείας χοροῦ μυστικοῦ, λόγῳ τῷ προτρέποντι <ἐπὶ> τὸ μέγεθος
5 τῆς ἀρετῆς, κατ' ἀξίαν αὐτὴν τε καὶ τὰ ἀπ' αὐτῆς ἐνδεικνυμένων, χορῇται,
μετὰ διάρματος ἐνθέον τῆς εὐχῆς τοῖς νοητοῖς καὶ πνευματικοῖς ὡς
ἐν μάλιστα γνωστικῶς οἰκειούμενος. ὅθεν ἡμερος καὶ πρᾶος ἀεί, 2
εὐπρόσιτος, εὐαπάντητος, ἀνεξίκακος, εὐγνώμων, εὐσυνειδήτος, αὐ-
στηρός· οὗτος ἡμῖν <ὁ> αὐστηρὸς οὐκ εἰς τὸ ἀδιάφθορον μόνον, ἀλλὰ
10 καὶ εἰς τὸ ἀπειραστον (οὐδαμῇ γὰρ ἐνδόσιμον οὐδὲ ἀλώσιμον ἥδονῃ τε
καὶ λύπῃ τὴν ψυχὴν παρίστησιν), δικαστῆς, ἐὰν ὁ λόγος καλῇ, ἀκλι- 3
νῆς γενόμενος μηδ' ὅτιοῦν τοῖς πάθεσι χαριζόμενος, ἀμεταστάτως ἢ
πέφνεν τὸ δίκαιον πορεύεσθαι βαδίζων, πεπεισμένος εὖ μάλα παγ-
κάλως διοικεῖσθαι τὰ πάντα καὶ εἰς τὸ ἄμεινον ἀεὶ τὴν προκοπὴν
15 προΐεναι ταῖς ἀρετῇ ἐλομέναις ψυχαῖς, ἔστ' ἂν ἐπ' αὐτὸ ἀφίκωνται
τὸ ἀγαθόν, »ἐπὶ προθύροις« ὡς εἰπεῖν τοῦ πατρὸς προσεχεῖς τῷ με-
γάλῳ ἀρχιερεῖ γενόμεναι.

Οὗτος ἡμῖν ὁ γνωστικὸς ὁ πιστός, ὁ πεπεισμένος ἄριστα διοικεῖ- 4
σθαι τὰ κατὰ τὸν κόσμον. ἀμέλει πᾶσιν εὐαρεστεῖται τοῖς συμβαί-
20 νουσιν. εὐλόγως οὖν οὐδὲν ἐπιζητεῖ τῶν κατὰ τὸν βίον εἰς τὴν ἀναγ- 46, 1
καίαν χοῆσιν ἐνθέτων, πεπεισμένος ὡς ὁ τὰ πάντα εἰδὼς θεὸς ὁ τι
αν συμφέρη καὶ οὐκ αἰτουμένοις τοῖς ἀγαθοῖς χορηγεῖ. καθάπερ γάρ, 2
οἶμαι, τῷ τεχνικῷ τεχνικῶς καὶ τῷ ἐθνικῷ ἐθνικῶς, οὕτω καὶ τῷ
γνωστικῷ <γνωστικῶς> ἕκαστα ἀποδίδονται. καὶ ὁ μὲν ἐξ ἐθνῶν | 3
25 ἐπιστρέφων τὴν πίστιν, ὁ δὲ εἰς γνῶσιν ἐπαναβαίνων »τῆς ἀγάπης 859 P
τὴν τελειότητα« αἰτήσεται. κορυφαῖος δ' ἤδη ὁ γνωστικὸς θεωρίαν 4
εἴχεται αὖξιν τε καὶ παραμένειν, καθάπερ ὁ κοινὸς ἄνθρωπος τὸ
συνεχὲς ὑγιαίνειν. ναὶ μὴν μηδὲ ἀποπεσεῖν ποτε τῆς ἀρετῆς αἰτήσε- 5

12f vgl. Plato Rep. II p. 361 CD 16 vgl. Plato Phileb. p. 64 C 16f vgl. Hebr. 4, 14 18f vgl. die stoische Lehre von der Vollkommenheit der Welt; Zeller, Phil. d. Gr. III 13 S. 169 ff; Chrysipp Fr. phys. 1127—1131 Armin; Epiktet Diss. II 23, 42 20—22 vgl. Matth. 6, 25—34 25f vgl. I Joh. 4, 17 27f vgl. Strom. IV 23, 2 mit Anm.

2f φόβον. Ἀξιολόγως [ὁ] γοῦν St φόβον ἀξιολόγως. Ὁ γοῦν L φόβον ἀξιο-
λόγων. Ὁ γοῦν Hort 3 <δεδιδαγμένος> (vgl. S. 43, 29f) St <δεδιδαγμένα> Schw
ἀντοῦ Schw 4 <ἐπὶ> St 5 ἐνδεικνυμένων (oder ἐνδεικνυμένων) He ἐνδεικνυ-
νων L 8f αὐστηρός οὗτος ἡμῖν Ma [αὐστηρός] Schw 9 <ὁ> Wi, Schw
12 ἀμεταστάτως (oder ἀμεταστάτῳ <τῷ νῷ>) Sy ἀμεταστατῶ L ἀμετάστατος
(vgl. Plato) St ἡ ἡ L 17 γενόμεναι L¹ γενομένοι L 21 ἐνθέτων St
οὐθότ' οὖν L οὐθ' ὅτιοῦν Sy οὐδ' ὅτιοῦν Po εἰωθότων Heyse εὐθετοῦντων Hort
εὐθετεῖν Jackson, Journ. of Philol. 28 (1900) S. 134 εὐθετῶν (Particip)? Ma
24 <γνωστικῶς> Sy

ται, συνεργῶν μάλιστα πρὸς τὸ ἄπρωτος διαγενέσθαι. οἶδεν γὰρ καὶ 6
 τῶν ἀγγέλων τινὰς ὑπὸ ῥαθυμίας ὀλισθήσαντας αὐτῆς χαμαὶ μηδέπω
 τέλειον εἰς τὴν μίαν ἐκείνην ἔξιν ἐκ τῆς εἰς τὴν διπλόην ἐπιτηδεύ-
 τητος ἐκθλίψαντας ἑαυτούς. τῷ δὲ ἐνθένδε εἰς γνώσεως ἀκρότητα 7
 5 καὶ τὸ ἐπαναβεβηκὸς ὕψος ἀνδρὸς ἐντελοῦς γεγυμνασμένῳ πρὸ ὁδοῦ
 τὰ κατὰ χρόνον καὶ τόπον ἅπαντα, ἀμεταπτώτως βιοῦν ἐλομένῳ καὶ
 ἀσχοῦντι διὰ τὴν τῆς γνώμης πάντοθεν μονότονον ἐδραιότητα· ὅσοις 8
 δὲ βρίθουσά τις ἔτι ὑπολείπεται † γωνία κάτω ῥέπουσα, [καὶ] κατασπᾶ-
 ται τὸ διὰ τῆς πίστεως ἀναγόμενον. τῷ ἄρα ἀναπόβλητον τὴν ἀρε- 9
 10 τὴν ἀσκήσει γνωστικῇ πεποιημένῳ φρυσιοῦται ἡ ἔξις, καὶ καθάπερ τῷ
 λίθῳ τὸ βάρος, οὕτως τῷδε ἡ ἐπιστήμη ἀναπόβλητος οὐκ ἀκουσίως,
 ἀλλ' ἐκουσίως, δυνάμει λογικῇ καὶ γνωστικῇ καὶ προνοητικῇ, καθίσταται.
 Ἐπεὶ δὲ τὸ μὴ ἀποβληθὲν δι' εὐλαβείας <δι' εὐλογιστίας> ἀναπό- 47, 1
 βλητον γίνεται, τῆς μὲν εὐλαβείας πρὸς τὸ μὴ ἁμαρτάνειν, τῆς δὲ
 15 εὐλογιστίας πρὸς τὸ ἀναπόβλητον τῆς ἀρετῆς ἀνθίσταται. ἡ γυνῶσις 2
 δὲ ἔοικεν τὴν εὐλογιστίαν παρέχειν, διορᾶν διδάσκουσα τὰ βοηθεῖν
 πρὸς τὴν παραμονὴν τῆς ἀρετῆς δυνάμενα. μέγιστον ἄρα ἡ γυνῶσις 3
 τοῦ θεοῦ. διὸ καὶ ταύτη σφύζεται τὸ ἀναπόβλητον τῆς ἀρετῆς. ὁ
 δὲ ἐγνωκὼς τὸν θεὸν ὅσιος καὶ εὐσεβής. μόνος ἄρα ὁ γνωστικὸς εὐσε-
 20 βῆς ἡμῖν εἶναι δέδεικται. οὗτος χαίρει μὲν ἐπὶ τοῖς παροῦσιν ἀγα- 4
 θοῖς, γέγηθεν δὲ ἐπὶ τοῖς ἐπηγγελμένοις, ὥς ἤδη παροῦσιν. οὐ γὰρ
 λέληθεν αὐτὸν ὥς ἂν ἀπόντα ἔτι, δι' ὧν ἔγνω φθάσας οἷά ἐστιν.
 τῇ γνώσει οὖν πεπεισμένος [καὶ] ὥς ἔστιν ἕκαστον τῶν μελλόντων 5
 κέκτηται τοῦτο. τὸ γὰρ ἐνδεὲς καὶ ἐπιδεὲς πρὸς τὸ ἐπιβάλλον
 25 μετρεῖται. εἰ γοῦν σοφίαν κέκτηται καὶ θεῖον ἢ σοφία, ὁ ἀνενδεοῦς
 μετέχων ἀνενδεὲς εἶη ἂν. οὐ γὰρ ἡ τῆς σοφίας μετάδοσις κινούντων 6
 καὶ ἰσχύοντων ἀλλήλους τῆς τε ἐνεργείας καὶ τοῦ μετέχοντος γίνεται,
 οὐδὲ ἀφαιρουμένου τινὸς οὐδὲ ἐνδεοῦς γινομένου· ἀμείωτος δ' οὖν ἡ
 ἐνέργεια | δι' αὐτῆς τῆς μεταδόσεως δείκνυται. οὕτως οὖν πάντα 860 P 7
 30 ἔχει τὰ ἀγαθὰ ὁ γνωστικὸς ἡμῖν κατὰ τὴν δύναμιν, οὐδέπω δὲ καὶ
 κατὰ τὸν ἀριθμὸν, ἐπεὶ καὶ ἀμετάθετος ἦν κατὰ τὰς ὀφειλομένας
 ἐνθέους προκοπὰς τε καὶ διοικήσεις.

1 f vgl. Jud. 6 3 vgl. Strom. VI 73, 5 5 vgl. Ephes. 4, 13 7 f vgl.
 Plato Phaedr. p. 247 B

5 προόδου L 8 γωνία] ἄγνοια St ἀγνοσία Jackson ἀτονία Ma <ἐνέμψ>τωσία
 Schw 8 [καὶ] Wi 11 τῷδε Ma τοῦδε L <πλήν> οὐκ Wi ἀκουσίως
 <γὰρ> He 13 ἐπεὶ St u. Hort ἐπὶ L ἀποβληθὲν Hort ἀποβληθῆναι L <δι'
 εὐλογιστίας> St <καὶ εὐλογιστίας> Ma 17 <δ'> ἄρα Ma 23 [καὶ] St καὶ ~
 nach μελλόντων Ma 24 <ἀν>ενδεὲς Ma 27 μετέχοντος St μετίσχοντος L
 28 ἀφαιρουμένον L

Τούτῳ συλλαμβάνει καὶ ὁ θεὸς προσεχεστέρα τιμήσας ἐπισκοπῇ. 48, 1
 ἢ γὰρ οὐχὶ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν χάριν καὶ εἰς τὴν τούτων χρῆσιν
 καὶ ὠφέλειαν, μᾶλλον δὲ σωτηρίαν τὰ πάντα γέγονεν; οὐκ οὖν ἀφέ-
 λαιτο (ἂν) τούτους τὰ δι' ἀρετὴν, δι' οὓς τὰ γεγονότα. δῆλον γὰρ 2
 5 ὡς τὴν φύσιν αὐτῶν τὴν ἀγαθὴν καὶ τὴν προαίρεσιν τὴν ἀγίαν
 τιμῇ ἂν ὅς γε καὶ | τοῖς εὐβιοῦν ἐπανηρημένοις ἰσχύον πρὸς τὴν λοιπὴν 309 S
 σωτηρίαν ἐμπνεῖ, τοῖς μὲν προτρέπων μόνον, τοῖς δὲ ἀξιόις γενο-
 μένοις ἐξ ἑαυτῶν καὶ συλλαμβανόμενος· ἐπιγεννηματικὸν γὰρ ἅπαν 3
 τῷ γνωστικῷ τὸ ἀγαθόν, εἰ γε δὴ τὸ τέλος ἐστὶν αὐτῷ ἐπίστασθαι
 10 καὶ πράσσειν ἐπιστημόνως ἕκαστον. ὡς δὲ ὁ ἱατρὸς ὑγίαν παρέχε- 4
 ται τοῖς συνεργοῦσι πρὸς ὑγίαν, οὕτως καὶ ὁ θεὸς τὴν αἰδίου σωτη-
 ρίαν τοῖς συνεργοῦσι πρὸς γνωσίν τε καὶ εὐπραγίαν, σὺν δὲ τῷ ποιεῖν,
 ὄντων ἐφ' ἡμῖν ἃ προστάττουσιν αἱ ἐντολαί, καὶ ἡ ἐπαγγελία τελει-
 οῦται. καὶ μοι δοκεῖ κάκεινο καλῶς παρὰ τοῖς Ἑλλήσι λέγεσθαι· 5
 15 ἀθλητῆς τις οὐκ ἀγεννῆς ἐν τοῖς πάλαι πολλῷ τῷ χρόνῳ τὸ σωμα-
 τιον εὐ μάλα πρὸς ἀνδρείαν ἀσκήσας εἰς Ὀλύμπ' ἀναβάς, εἰς τοῦ
 Πισαίου Διὸς τὸ ἄγαλμα ἀποβλέψας, »εἰ πάντα«, εἶπεν »ὦ Ζεῦ, δεόν-
 τως μοι τὰ πρὸς τὸν ἀγῶνα παρεσκευάσται, ἀπόδος φέρων δικαίως
 τὴν νίκην ἐμοί«.

20 Ὡς γὰρ καὶ τῷ γνωστικῷ, ἀνεπιλήπτως καὶ εὐδυνειδήτως τὰ παρ' 6
 ἑαυτοῦ πάντα ἐκπεπληρωκότι εἰς τε τὴν μάθησιν εἰς τε τὴν συνά-
 σκῃσιν εἰς τε τὴν εὐποιίαν καὶ εἰς τὴν εὐαρεσθήσιν τῷ θεῷ, τὸ πᾶν
 συναίρεται πρὸς τὴν τελειοτάτην σωτηρίαν. ταῦτ' οὖν ἀπαιτεῖται 7
 παρ' ἡμῶν, τὰ ἐφ' ἡμῖν καὶ τῶν πρὸς ἡμᾶς ἀνηκόντων, παρόντων
 25 τε καὶ ἀπόντων, αἰρεσίς τε καὶ πόθος καὶ κτησίς καὶ χρῆσις καὶ
 διαμονή.

Διὸ καὶ ἄχραντον τὴν ψυχὴν ἔχειν χρὴ καὶ ἀμίαντον εἰλικρινῶς 49, 1
 τὸν προσομιλοῦντα τῷ θεῷ, μάλιστα μὲν ἀγαθὸν τελέως ἑαυτὸν
 ἐξειργασμένον, εἰ δὲ μὴ, καὶν προκόπτοντα ἐπὶ τὴν γνωσίν καὶ ἐφιέ-
 30 μενον αὐτῆς, τῶν δὲ τῆς κακίας ἔργων τέλεον ἀπεσπασμένον. ἀλλὰ 2
 καὶ τὰς εὐχὰς ἀπάσας ἐπιεικῶς ἅμα καὶ μετ' ἐπιεικῶν ποιεῖσθαι
 πρέπον ἐστίν· σφαλερὸν γὰρ τοῖς ἑτέρων ἁμαρτήμασι συνεπιγράφε-

1 τιμήσας] vielleicht τηρήσας Ma 2 χρῆσιν L¹ κτησιν L* 4 (ἂν) Di
 6 τιμῇ ἂν ὅς γε Heyse τιμώμενός τε L τιμῶν ἦν ὅς γε Jackson, Journ. of Phi-
 lol. 28 (1900) S. 134 8 ἐπιγεννηματικὸν Routh, Thes. III p. 1551 ἐπιγεννηματικὸν L
 13 ὄντων] ὄσον St ἐν τι τῶν oder ὄτιον τῶν Hort ἐν τῶν Jackson 16 Ὀλύμπι'
 L Ὀλυμπίαν Di 17 πισαίου L 21 ἑαυτοῦ Sy ἑαυτὸν L 23 συναίρεται Hort
 συναίρεται L (vgl. Strom. VII 103, 4) τὴν τελειοτάτην σωτηρίαν Heyse τὴν τε-
 λειότητα τὴν σωτηρίαν L τὴν τελειότητα τῆς σωτηρίας Ma 26 διανομή Ma
 29 καὶ] καὶ Ma

σθαι. περὶ τούτων ἄρα ὁ γνωστικός καὶ συνεύξεται τοῖς κοινότερον 3
 πεπιστευκόσι, περὶ ὧν καὶ συμπράττειν καθήκει. ἅπας δὲ ὁ βίος
 αὐτοῦ πανήγυρις ἀγία. αὐτίκα θυσίαι μὲν αὐτῷ εὐχαί τε καὶ αἶνοι 4
 καὶ αἱ πρὸ τῆς ἐστιάσεως ἐντεύξεις | τῶν γραφῶν, ψαλμοὶ δὲ καὶ 861 P
 5 ὕμνοι παρὰ τὴν ἐστίαν πρὸ τε τῆς κοίτης. ἀλλὰ καὶ νύκτωρ εὐχαί
 πάλιν. διὰ τούτων ἑαυτὸν ἐνοποιεῖ τῷ »θεῷ χορῶς«, ἐκ τῆς συνε-
 χοῦς μνήμης εἰς ἀείμνηστον θεωρίαν ἐντεταγμένος. τί δ'; οὐ καὶ 5
 τὴν ἄλλην θυσίαν τὴν κατὰ τοὺς δεομένους ἐπίδοσιν καὶ δογμάτων
 καὶ χρημάτων γιγνώσκει; καὶ μάλα. ἀλλὰ τῇ διὰ στόματος εὐχῇ οὐ 6
 10 πολυλόγῳ χρῆται, παρὰ τοῦ κυρίου καὶ ἡ χρὴ αἰτεῖσθαι μαθόν. ἐν
 παντὶ τοίνυν τόπῳ, οὐκ ἄντικρυς δὲ οὐδὲ ἐμφανῶς τοῖς πολλοῖς
 εὐξεται· ὁ δὲ καὶ περιπάτῳ χρώμενος καὶ ὁμιλία καὶ ἡσυχία καὶ ἀνα- 7
 γνώσει καὶ τοῖς ἔργοις τοῖς κατὰ λόγον κατὰ πάντα τρόπον εὐχεται·
 κἂν ἐν αὐτῷ »τῷ ταμιεῖ« τῆς ψυχῆς ἐννοηθῇ μόνον καὶ »ἀλαλήτοις
 15 στεναγμοῖς ἐπικαλέσῃται τὸν πατέρα«, ὁ δὲ ἐγγὺς καὶ ἔτι λαλοῦντος
 πάρεστιν. τριῶν δ' ὄντων πάσης πράξεως τελῶν διὰ μὲν τὸ καλὸν 8
 καὶ τὸ συμφέρον πάντα ἐνεργεῖ, τὸ δὲ ἐπιτελεῖν διὰ τὸ ἡδὺ τοῖς
 τὸν κοινὸν βίον διωκόουσιν καταλιμπάνει.

VIII. Πολλοῦ γε δεῖ τὸν ἐν τοιαύτῃ εὐσεβείᾳ ἐξεταζόμενον πρὸ- 50, 1
 20 χειρον εἶναι περὶ τε τὸ ψεύσασθαι περὶ τε τὸ ὁμόσαι. ὅρκος μὲν
 γάρ ἐστιν ὁμολογία καθοριστικὴ μετὰ προσπαράληψεως θείας. ὁ δὲ 2
 ἅπαξ πιστὸς πῶς ἂν ἑαυτὸν ἄπιστον παρὰσχοι, ὡς καὶ ὅρκον δεῖσθαι,
 οὐχὶ δὲ ἐμπέδως καὶ καθωρισμένως ὅρκον εἶναι τούτῳ τὸν βίον; 3
 τε καὶ πολιτεύεται καὶ τὸ πιστὸν τῆς ὁμολογίας ἐν ἀμεταπτώτῳ καὶ
 25 ἐδραίῳ δείκνυσιν βίῳ τε καὶ λόγῳ. εἰ δὲ ἐν τῇ κρίσει τοῦ δρῶντος 4
 καὶ λαλοῦντος τὸ ἀδικεῖν, οὐχὶ δὲ ἐν τῷ πάθει κείται τοῦ ἀδικου-
 μένου, οὔτε ψεύσεται οὔτε ἐπιорκήσει ὡς ἀδικῶν τὸ θεῖον, τοῦτο
 φύσει ἀβλαβὲς ὑπάρχειν εἰδώς· ἀλλ' οὐδὲ διὰ τὸν πλησίον ψεύσεται
 ἢ παραβήσεται τι, ὃν γε ἀγαπᾷν μεμάθηκεν, κἂν μὴ συνήθης τυγχάνῃ·
 30 δι' ἑαυτὸν δὲ ἄρ' ἔτι μᾶλλον οὔτε ψεύσεται οὔτε ἐπιорκήσει, εἴ γε

6 vgl. Plato Phaedr. p. 247 A 9 f vgl. Matth. 6, 7 10 vgl. Matth.
 6, 9—13 11 f Matth. 6, 5 14 Matth. 6, 6 zu ἐννοηθῇ vgl. S. 31, 13 mit
 Anm. 14 f vgl. Röm. 8, 26; I Petr. 1, 17 15 vgl. Psal. 144, 18 (ἐγγύς)
 15 f vgl. Jes. 58, 9 16 f vgl. Chrysipp Fr. mor. 20 ff Arnim 28 f vgl. Matth.
 19, 19

1 κοινότερον (vgl. κοινὴ πίστις Strom. IV 100, 6; V 26, 1) Ma καινότερον L
 5 τε He γε L 17 ἐπιτελεῖν <τι> Ma ἐν τι τελεῖν Hort 17 f διὰ τὸ ἡδὺ τοῖς
 τὸν Heyse, Hort διὰ τὸν δύσοιστον L 26 f ἀδικουμένου Lowth διακονουμένου L
 διαπονουμένου Heyse, Ma

ἐκὼν οὐκ ἂν ποτε ἄδικος εἰς ἐαυτὸν εὐρεθῇ. ἀλλ' οὐδὲ ὁμῆται, 5
ἐπὶ μὲν τῆς συγκαταθέσεως μόνον τὸ «ναί», ἐπὶ δὲ τῆς ἀρνήσεως τὸ
«οὐ» προελόμενος τάσσειν | ἐπίρρημα. ὁμνῆναι γάρ ἐστι τὸ ὅρκον ἢ 862 P
* ὡς ἂν ὅρκον ἀπὸ διανοίας προσφέρεσθαι παραστατικῶς. ἀρκεῖ 51, 1
5 τοίνυν αὐτῷ ἦτοι τῇ συγκαταθέσει ἢ τῇ ἀρνήσει προσθεῖναι τὸ
«ἀληθῶς λέγω» εἰς παράστασιν τῶν μὴ διορῶντων αὐτοῦ τὸ βέβαιον
τῆς ἀποκρίσεως. ἔχειν γάρ, οἶμαι, χρὴ πρὸς μὲν τοὺς ἔξω τὸν βίον 2
ἀξιόπιστον, ὥς μὴδὲ ὅρκον αἰτεῖσθαι, πρὸς ἐαυτὸν δὲ καὶ τοὺς συν-
ιέντας εὐγνωμοσύνην, ἥτις ἐστὶν ἐκούσιος δικαιοσύνη. αὐτίκα εὖορ- 3
10 κος μὲν, οὐ μὴν εὐεπίφορος ἐπὶ τὸ ὁμνῆναι ὁ γνωστικός, ὁ γε σπα-
ρίως ἐπὶ τὸ ὁμνῆναι ἀφικνούμενος, οὕτως μέντοι ὡς ἔφραμεν. καίτοι 4
τὸ ἀληθεύειν κατὰ τὸν ὅρκον μετὰ συμφωνίας τῆς κατὰ τὸ ἀληθὲς
γίνεται· τὸ εὖορκεῖν οὖν συμβαίνει κατὰ τὴν κατόρθωσιν τὴν ἐν τοῖς
καθήκουσιν. ποῦ τοίνυν ἔτι τοῦ ὅρκου χρεῖα τῷ κατὰ ἄκρον ἀλη- 5
15 θείας βιοῦντι; ὁ μὲν οὖν μὴδὲ ὁμνὺς πολλοῦ γε δεῖ ἐπιορκήσει, ὁ δὲ
μὴδὲν παραβαίνων τῶν κατὰ τὰς συνθήκας οὐδ' ἂν ὁμόσαι πώποτε,
ὅπου γε τῆς τε παραβάσεως καὶ τῆς ἐπιτελέσεως ἐν τοῖς ἔργοις ἢ
κύρωσις, ὥσπερ ἀμέλει τὸ ψεύδεσθαι καὶ τὸ ψευδορκεῖν ἐν τῷ λέγειν
καὶ τῷ ὁμνῆναι παρὰ τὸ καθήκον. ὁ δὲ δικαίως βιὸς μὴδὲν παρα- 6
20 βαίνων τῶν καθηκόντων, ἔνθα ἢ κρίσις ἢ τῆς ἀληθείας ἐξετάζεται,
τοῖς ἔργοις εὖορκεῖ· παρέλκει τοίνυν αὐτῷ τὸ κατὰ τὴν | γλώτταν 310 S
μαρτύριον. πεπεισμένος οὖν πάντη τὸν θεὸν εἶναι πάντοτε καὶ αἰ- 7
δούμενος μὴ ἀληθεύειν ἀνάξιόν τε αὐτοῦ τὸ ψεύδεσθαι γινώσκων,
τῇ συνειδήσει τῇ θείᾳ καὶ τῇ ἐαυτοῦ ἀρκεῖται μόναις· καὶ ταύτῃ 8
25 οὐ ψεύδεται οὐδὲ παρὰ τὰς συνθήκας τι ποιεῖ, ταύτῃ δὲ οὐδὲ ὁμ-
νῶσιν ὅρκον ἀπαιτηθεὶς οὐδὲ ἑξαρκὺς ποτε γίνεται, ἵνα μὴ ψεύσῃται,
καὶ ἀναποδνῆσκει ταῖς βασιάνοις.

IX. Πλεῖον δέ τι καὶ μᾶλλον ἐπιτείνει τὸ γνωστικὸν ἀξίωμα ὁ 52, 1
τὴν προστασίαν τῆς τῶν ἐτέρων διδασκαλίας ἀναλαβών, τοῦ μεγίστου
30 ἐπὶ γῆς ἀγαθοῦ τὴν οἰκονομίαν λόγῳ τε καὶ ἔργῳ ἀναδεξάμενος, δι'
ἧς πρὸς τὸ θεῖον συνάφειάν τε καὶ κοινωνίαν ἐμμεσιτεύει. ὥς δὲ 2
οἱ τὰ ἐπίγεια θρησκοῦντες τοῖς ἀγάλμασι καθάπερ ἐπαΐουσι προσ-

2 f vgl. Matth. 5, 37; Jak. 5, 12

1 ὁμῆται Heyse, Hort οἷται L ὁμνται Po 4 * Schw; etwa <ἐνῆν> St
προφέρεσθαι Höschel παραστατικῆς Hort 8 f συνιέντας (vgl. Prov. 8, 9)] συν-
όντας Sy 13 εὖορκεῖν He εὐρεῖν L 15 δεῖ Sy δὴ L ἐπιορκήσιν Di
18 τὸ — τὸ] τοῦ — τοῦ Ma 19 τῷ ὁμνῆναι Po τὸ ὁμνῆναι L 22 πάντοτε
δὲ Schw 23 αὐτοῦ καταψεύδεσθαι Wi τὸ Höschel καὶ L 25 οὐδὲ¹ St
οὔτε L ποιεῖ Schw ποιεῖται L 30 γῆς Sy τῆς L

εύχονται, τὰς βεβαίας ἐπὶ τούτων τιθέμενοι συνθήκας, οὕτως ἐπὶ
 τῶν ἐμψύχων ἀγαλμάτων, τῶν ἀνθρώπων, ἡ μεγαλοπρέπεια τοῦ
 λόγου ἡ ἀληθὴς πρὸς τοῦ ἀξιοπίστου παραλαμβάνεται διδασκάλου,
 καὶ ἡ εἰς τούτους εὐεργεσία εἰς αὐτὸν ἀναφέρεται τὸν κύριον, οὐ κατ'
 5 εἰκόνα παιδεύων ὁ τῷ ὄντι ἄνθρωπος δημιουργεῖ | καὶ μεταρροθμίζει 863 P
 καινίζων εἰς σωτηρίαν τὸν κατηχούμενον ἄνθρωπον. ὥς γὰρ τὸν 3
 σίδηρον Ἀρην προσαγορεύουσιν Ἕλληνες καὶ τὸν οἶνον Διόνυσον κατὰ
 τινα ἀναφοράν, οὕτως ὁ γνωστικός, ἰδίαν σωτηρίαν ἡγούμενος τὴν
 τῶν πέλας ὠφέλειαν, ἀγαλμα ἔμψυχον εἰκότως ἂν τοῦ κυρίου λέγοιτο,
 10 οὐ κατὰ τὴν τῆς μορφῆς ιδιότητα, ἀλλὰ κατὰ τὸ τῆς δυνάμεως σύμ-
 βολον καὶ κατὰ τὸ τῆς κηρύξεως ὁμοίωμα.

Πᾶν ἄρα ὅτιπερ ἂν ἐν νῷ, τοῦτο καὶ ἐπὶ γλώσσης φέρει πρὸς 53, 1
 τοὺς ἐπαίειν ἀξιους ἐκ τῆς συγκαταθέσεως, [καὶ] ἀπὸ γνώμης λέγων
 ἅμα καὶ βιούς. ἀληθῆ τε γὰρ φρονεῖ ἅμα καὶ ἀληθεύει, πλὴν εἰ μὴ 2
 15 ποτε ἐν θεραπείας μέρει, καθάπερ λατρὸς πρὸς νοσοῦντας ἐπὶ σωτηρίᾳ
 τῶν καμνόντων, ψεύσεται ἢ ψεῦδος ἐρεῖ κατὰ τοὺς σοφιστάς. αὐτίκα 3
 Τιμόθεον ὁ γενναῖος περιέτεμεν ἀπόστολος, κεκραγὼς καὶ γραφῶν
 περιτομὴν τὴν χειροποίητον οὐδὲν ὠφελεῖν· ἀλλ' ἵνα μὴ, ἀθρόως
 ἀποσπῶν τοῦ νόμου πρὸς τὴν ἐκ πίστεως τῆς καρδίας περιτομὴν,
 20 ἀφηνιάζοντας ἔτι τοὺς ἀκρωμένους τῶν Ἑβραίων ἀπορρηξῇ τῆς
 συναγωγῆς ἀναγκάσῃ, συμπεριφερόμενος Ἰουδαίοις »Ἰουδαῖος ἐγένετο.
 ἵνα πάντας κερδήσῃ«. ὁ τοίνυν μέχρι τῆς συμπεριφορᾶς [διὰ τὴν 4
 τῶν πέλας σωτηρίαν] συγκαταβαίνων φιλῆς διὰ τὴν τῶν δι' οὓς
 συμπεριφέρεται σωτηρίαν, οὐδεμιᾶς ὑποκρίσεως διὰ τὸν ἐπιηρημένον
 25 τοῖς δικαίοις ἀπὸ τῶν ζηλούντων κίνδυνον μετέχων, οὗτος οὐδαμῶς
 ἀναγκάζεται· ἐπὶ δὲ τῶν πλησίον ὠφελεία μόνῃ ποιήσει τινά, ἃ οὐκ
 ἂν προηγουμένως αὐτῷ πραχθεῖη, εἰ μὴ δι' ἐκείνους ποιόη. οὗτος 5
 ἑαυτὸν ἐπιδίδωσιν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας, ὑπὲρ τῶν γνωρίμων | οὗς 864 P

4 vgl. Matth. 25, 40 7 vgl. Protr. 64, 5 14—18 ὁ γνωστικός ἀληθῆ τε ἅμα φρονεῖ καὶ—ὠφελεῖν Sacr. Par. 267 Holl 14—16 vgl. Plato Rep. III p. 389 B ἀνθρώποις χρήσιμον (τὸ ψεῦδος) ὡς ἐν φαρμάκον εἶδει. V p. 459 CD τῷ ψεύδει καὶ τῇ ἀπάτῃ κινδυνεύει ἡμῖν δεήσειν χρῆσθαι τοὺς ἄρχοντας ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἀρχομένων. Philo De Cherub. 14 f (I p. 141 M) τὸ μὴ καθῆκον ἔστιν ὅτε δρᾶται καθηκόντως· οἶον . . . τὸ τῷ κάμνοντι μὴ ἀληθεύσαι τὸν λατρὸν κενοῦν ἢ τέμνειν ἢ κατεῖν διεγνωκότα ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ νοσοῦντος. Orig. c. Cels. IV 18; Hom. in Jerem. 20, 3 p. 180, 8 Klost. 16 vgl. Gell. XI 11 inter mendacium dicere et mentiri distat 17 vgl. Act. 16, 3 18 vgl. Eph. 2, 11; Röm. 2, 25 19 vgl. Röm. 2, 29; 3, 30 21 f I Kor. 9, 19 f

13 [καὶ] ἀπὸ γνώμης St καὶ ἀπαρνήσεως Schw 15 πρὸς < Sacr. Par.
 16 αὐτίκα + γ' οὖν Sacr. Par. 20 ἔτι Sy ἐπὶ L 22 f [διὰ τὴν τῶν πέλας
 σωτηρίαν] Po 25 μετέχειν [οὗτος] Schw οὐδαμῶς (οὐδὲν) St

αὐτὸς »ἐγέννησεν« ἐν πίστει, εἰς ὑπόδειγμα τοῖς διαδέξασθαι τὴν
 ἄκραν οἰκονομίαν τοῦ φιλανθρώπου καὶ φιλοθέου παιδευτοῦ δυνα-
 μένοις, εἰς παράστασιν τῆς ἀληθείας τῶν λόγων, εἰς ἐνεργειαν τῆς
 ἀγάπης τῆς πρὸς τὸν κύριον. ἀδούλωτος οὗτος ἐν φόβῳ, ἀληθῆς 6
 5 ἐν λόγῳ, καρτερικὸς ἐν πόνῳ, μηδὲ ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ ψεύ-
 σασθαι θέλων ποτὲ καὶ τούτῳ τὸ ἀναμάρτητον πάντοτε κατορθῶν,
 ἐπεὶ τὸ ψεῦδος αὐτό, ἅτε μετὰ τινος δόλου εἰρημένον, οὐκ ἀργὸς ἐστι
 λόγος, ἀλλ' εἰς κακίαν ἐνεργεῖ. πάντοθεν ἄρα μαρτυρεῖ τῇ ἀληθείᾳ 54, 1
 μόνος ὁ γνωστικὸς καὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ· αἶι γὰρ κατορθοῖ ἐν πᾶσι
 10 πάντως, καὶ ἐν λόγῳ καὶ ἐν πράξει καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐννοίᾳ.

Αὕτη μὲν οὖν, ὥς ἐν ἐπιδρομῇ φάναι, ἡ τοῦ Χριστιανοῦ θεοσεβεία. 2
 εἰ δὲ καθ' ἑκαστὴν ταῦτα ποιεῖ καὶ κατὰ λόγον τὸν ὀρθόν, εὐσεβεῶς
 ποιεῖ καὶ δικαίως. εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, μόνος ἂν εἴη τῷ ὄντι
 εὐσεβής τε καὶ δίκαιος καὶ θεοσεβής ὁ γνωστικὸς. οὐκ ἄρα ἄθεος ὁ 3
 15 Χριστιανός (τουτὶ γὰρ ἦν τὸ προκείμενον ἐπιδείξαι τοῖς φιλοσόφοις),
 ὥστε οὐδὲν κακὸν ἢ αἰσχρόν, ὃ ἐστὶν ἄδικον, κατὰ μηδένα τρόπον
 ἐνεργήσῃ ποτέ. ἀκολούθως τοίνυν οὐδὲ ἄσεβει, ἀλλ' ἡ μόνος τῷ 4
 ὄντι θεοσεβεῖ ὁσίως καὶ προσηκόντως, τὸν ὄντως ὄντα θεὸν πανη-
 γεμόνα καὶ (παμ)βασιλέα καὶ παντοκράτορα κατὰ τὴν ἀληθῆ θεοσε-
 20 βειαν ὁσίως προστρεπόμενος.

X. Ἔστιν γάρ, ὥς ἔπος εἰπεῖν, ἡ γνῶσις τελειώσις τις ἀνθρώπου 55, 1
 ὡς ἀνθρώπου, διὰ τῆς τῶν θείων ἐπιστήμης συμπληρουμένη κατὰ
 τε τὸν τρόπον καὶ τὸν βίον καὶ τὸν λόγον, σύμφωνος καὶ ὁμόλογος
 ἐαντῇ τε καὶ τῷ θεῷ λόγῳ. διὰ ταύτης γὰρ τελειοῦται ἡ πίστις, 2
 25 ὥς τελείον τοῦ πιστοῦ ταύτη μόνως γιγνομένην. πίστις μὲν οὖν
 ἐνδιάθετόν τι ἐστὶν ἀγαθόν, καὶ ἄνευ τοῦ ζητεῖν τὸν θεὸν ὁμολο-
 γοῦσα εἶναι τοῦτον καὶ δοξάζουσα ὡς ὄντα. ὅθεν χρή, ἀπὸ ταύτης 3
 ἀναγόμενον τῆς πίστεως καὶ αὐξηθέντα ἐν αὐτῇ χάριτι τοῦ θεοῦ,
 τὴν περὶ αὐτοῦ κομίσασθαι ὡς οἷόν τε ἐστὶν γνῶσιν. γνῶσιν δὲ 4
 30 σοφίας τῆς κατὰ διδασκαλίαν ἐγγιγνομένης διαφέρειν φαιμέν. ἡ μὲν
 γὰρ τί ἐστι γνῶσις, ταύτη πάντως καὶ σοφία τυγχάνει, ἡ δὲ τι σοφία,
 οὐ πάντως γνῶσις. ἐν μόνῃ γὰρ τῇ τοῦ προφορικοῦ λόγον * τὸ τῆς
 σοφίας ὄνομα φαντάζεται. πλὴν ἀλλὰ τὸ μὴ διστάσαι περὶ θεοῦ, 5

1 vgl. I Kor. 4, 15

8 vgl. Joh. 5, 33; 18, 37

24 vgl. Jak. 2, 22

7 αὐτὸ L¹ αὐτὸ τε L* 19 (παμ)βασιλέα Wi; vgl. S. 12, 20 20 προστρε-
 πόμενος F. Morellus (Collect.) προτρεπόμενος L 22 ἀνθρώπου¹ Po ἀνθρώπῳ L
 30 f ἡ μὲν — ἡ δὲ L 31 ταύτη Sy τοῦτο L 32 λόγον (χρήσει) oder (χώρᾳ)
 St λόγον (δίδαχῃ) oder (παραδόσει) oder (ἐνεργείᾳ) Schw

πιστεῖναι δὲ θεμέλιος γνώσεως, ἄμφω δὲ ὁ Χριστός, ὃ τε θεμέλιος
 ἢ τε ἐποικοδομή, δι' οὗ καὶ ἡ ἀρχὴ καὶ τὰ τέλη. καὶ τὰ μὲν ἄκρα 6
 οὐ διδάσκεται, ἢ τε ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, πίστις λέγει καὶ ἡ ἀγάπη, ἡ
 γνώσις δὲ ἐκ παραδόσεως | διαδιδόμενη κατὰ χάριν θεοῦ τοῖς ἀξίοις 865 P
 5 σφᾶς αὐτοὺς τῆς διδασκαλίας παρεχομένοις οἷον παρακαταθήκη 311 S
 ἐγχειρίζεται, ἀφ' ἧς τὸ τῆς ἀγάπης ἀξίωμα ἐκλάμπει ἐκ φωτὸς εἰς
 φῶς. εἴρηται γὰρ »τῷ ἔχοντι προστεθήσεται«, τῇ μὲν πίστει ἡ γνώ- 7
 σις, τῇ δὲ γνώσει ἡ ἀγάπη, τῇ ἀγάπῃ δὲ ἡ κληρονομία. γίνεται δὲ 56, 1
 τοῦτο, ὁπόταν τις κρεμασθῇ τοῦ κυρίου διὰ τε πίστεως διὰ τε γνώ-
 10 σεως διὰ τε ἀγάπης καὶ συναναβῇ αὐτῷ ἔνθα ἐστὶν ὁ τῆς πίστεως
 ἡμῶν καὶ ἀγάπης θεὸς καὶ φρονόος· ὅθεν ἐπὶ τέλει ἡ γνώσις παρα- 2
 δίδεται τοῖς εἰς τοῦτο ἐπιτηδεύουσιν καὶ ἐγκρίτοις διὰ τὸ πλεονος
 παρασκευῆς καὶ προγυμνασίας δεῖσθαι καὶ πρὸς τὸ ἀκούειν τῶν λεγο-
 μένων καὶ εἰς καταστολὴν βίου καὶ εἰς τὸ ἐπὶ πλεόν τῆς κατὰ νόμον
 15 δικαιοσύνης κατ' ἐπίτασιν προεληλυθέναι. αὕτη πρὸς τέλος ἄγει 3
 τὸ ἀτελεύτητον καὶ τέλειον, προδιάσκουσα τὴν ἐσομένην ἡμῖν κατὰ
 τὸν θεὸν μετὰ θεῶν διαίταν, ἀπολυθέντων ἡμῶν κολάσεως καὶ
 τιμωρίας ἀπάσης, ἃς ἐκ τῶν ἁμαρτημάτων εἰς παιδείαν ὑπομένομεν
 σωτήριον· μεθ' ἣν ἀπολύτρωσιν τὸ γέρας καὶ αἱ τιμαὶ τελειωθεῖσιν 4
 20 ἀποδίδονται, πεπανμένοις μὲν τῆς καθάρσεως, πεπανμένοις δὲ καὶ
 λειτουργίας τῆς ἄλλης, καὶ ἁγία ἡ καὶ ἐν ἁγίοις· ἔπειτα καθαρὸς 5
 τῇ καρδίᾳ γενομένους κατὰ τὸ προσεχὲς τοῦ κυρίου προσμένει τῇ
 θεωρίᾳ τῇ αἰδίῳ ἀποκατάστασις. καὶ θεοὶ τὴν προσηγορίαν κέκλην- 6
 ται, [οἱ] σύνθρονοι τῶν ἄλλων θεῶν, τῶν ὑπὸ τῷ σωτῆρι πρώτων
 25 τεταγμένων, γενησόμενοι. ταχεῖα τοίνυν εἰς κάθαρσιν ἡ γνώσις καὶ 7
 ἐπιτήδειος εἰς τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον εὐπρόσδεκτον μεταβολήν. ὅθεν 57, 1
 καὶ ὁμοίως εἰς τὸ συγγενὲς τῆς ψυχῆς θεῖόν τε καὶ ἅγιον μετοιχίζει
 καὶ διὰ τινος οἰκείου φωτὸς διαβιβάζει τὰς προκοπὰς τὰς μυστικὰς
 τὸν ἄνθρωπον, ἄχρις ἂν εἰς τὸν κορυφαῖον ἀποκαταστήσῃ τῆς ἀνα-
 30 παύσεως τόπον, τὸν καθαρὸν τῇ καρδίᾳ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον
 ἐπιστημονικῶς καὶ καταληπτικῶς τὸν θεὸν ἐποπτεύειν διδάξασα.

1 f vgl. Ephes. 2, 20 3 vgl. Ignat. Ephes. 14 ἀρχὴ μὲν πίστις, τέλος δὲ
 ἀγάπη 7 vgl. Strom. I 158, 2 mit Anm. u. Resch, Agrapha² S. 111 f 14 f vgl.
 Matth. 5, 20; Röm. 10, 5 18 vgl. Hebr. 12, 7 21 f vgl. Matth. 5, 8 22 f vgl.
 S. 9, 8 f 23 f vgl. Psal. 81, 6 30 f vgl. Matth. 5, 8; I Kor. 13, 12

3 διδάσκεται ται bei Zeilenwechsel L 4 f τοῖς — παρεχομένοις Hervet
 τοὺς — παρεχομένους L 5 αὐτοὺς Di ἑαυτοὺς L 9 ἐκκρεμασθῇ Ma vgl.
 QDS 2 12 τὸ Hort τοῦ L 15 ἐπίτασιν (vgl. Strom. III 82, 4) Schw ἐπίστα-
 σιν L 17 τὸν θεὸν St τῶν θεῶν L θεὸν Sy 21 f καθαρὸς — γενομένους
 Heyse καθαρὸς — γενομένους L 23 f κέκληνται L¹ κέκληται L* 24 [οἱ]
 Heyse 28 διαβιβάζει L¹ μεταβιβάζει L* (εἰς) τὰς προκοπὰς Heyse

ἐνταῦθα γάρ που τῆς γνωστικῆς ψυχῆς ἡ τελείωσις, πάσης καθάρ- 2
σεώς τε καὶ λειτουργίας ὑπεκβάσαν σὺν τῷ κυρίῳ γίνεσθαι, ὅπου
ἐστὶν προσεχῶς ὑποτεταγμένη. ἡ μὲν οὖν πίστις σύντομός ἐστιν, ὥς 3
εἰπεῖν, τῶν κατεπειγόντων γνώσις, ἡ γνώσις δὲ ἀπόδειξις τῶν διὰ πί-
5 στεως παρειλημμένων ἰσχυρὰ | καὶ βέβαιος, διὰ τῆς κυριακῆς διδασκαλίας 866 P
ἐποικοδομουμένη τῇ πίστει εἰς τὸ ἀμετάπτωτον καὶ μετ' ἐπιστήμης
[καὶ] καταληπτὸν παραπέμποσα. καὶ μοι δοκεῖ πρώτη τις εἶναι 4
μεταβολὴ σωτήριος ἡ ἐξ ἐθνῶν εἰς πίστιν, ὥς προεῖπον, δευτέρα δὲ
ἡ ἐκ πίστεως εἰς γνώσιν· ἡ δέ, εἰς ἀγάπην περαιουμένη, ἐνθύνδε ἦδη
10 φίλον φίλῳ τὸ γινῶσκον τῷ γινωσκομένῳ παρίστησιν. καὶ τάχα 5
ὁ τοιοῦτος ἐνθύνδε ἦδη προλαβὼν ἔχει τὸ «ἰσάγγελος» εἶναι. μετὰ
γούν τὴν ἐν σαρκὶ τελευταίαν ὑπεροχὴν αἰὲ κατὰ τὸ προσῆκον ἐπὶ
τὸ κρεῖττον μεταβάλλων, εἰς τὴν πατροφάν ἀλλήν ἐπὶ τὴν κυριακὴν
ὄντως διὰ τῆς ἀγίας ἐβδομάδος ἐπείγεται μονήν, ἐσόμενος, ὥς εἰπεῖν,
15 φῶς ἐστὸς καὶ μένον αἰδίως, πάντα πάντως ἄτρεπτον.

Ὁ πρῶτος τῆς κυριακῆς ἐνεργείας τρόπος τῆς εἰρημένης ἡμῖν 58, 1
κατὰ τὴν θεοσέβειαν ἀμοιβῆς δειγμα. πολλῶν ὅσων μαρτυρίων ὄν-
των παραστήσομαι ἐν κεφαλαιωδῶς πρὸς τοῦ προφήτου Δαβὶδ ὡδέ
πως εἰρημένον· »τίς ἀναθήσεται εἰς τὸ ὄρος τοῦ κυρίου; ἢ τίς στήσε- 2
20 ται ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ; ἄθῳος χερσὶ καὶ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ, ὃς
οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ ματαίῳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ οὐδὲ ὥμοσεν ἐπὶ δόλῳ τῷ
πλησίον αὐτοῦ· οὗτος λήψεται εὐλογίαν παρὰ κυρίου καὶ ἐλεημοσύνην
παρὰ θεοῦ σωτήρος αὐτοῦ. αὕτη ἡ γενεὰ ζητούντων τὸν κύριον, ζητούν-
των τὸ πρόσωπον τοῦ θεοῦ Ἰακώβ.« συντόμως, οἶμαι, τὸν γνωστικὸν ἐμῆ· 3
25 νυσεν ὁ προφήτης· κατὰ παραδρομὴν <δ'>, ὥς ἔοικεν, ἡμῖν θεὸν εἶναι τὸν
σωτήρα ἀπέδειξεν ὁ Δαβὶδ »πρόσωπον« αὐτὸν εἰπὼν »τοῦ θεοῦ Ἰακώβ«,
τὸν εὐαγγελιστάμενον καὶ διδάξαντα περὶ τοῦ πατρός, διὸ καὶ ὁ ἀπό- 4

1 f vgl. I Thess. 4, 17 3—9 ἡ μὲν πίστις — περαιουμένη Sacr. Par. 26S
Holl 3—5 ἡ μὲν πίστις — βέβαιος Antonius Melissa p. 3 Gesner; Cat. zu Hebr.
11, 1 in Ambr. E. 2. inf. 4 f vgl. Strom. II 48, 1 7—10 vgl. Strom. IV 53, 1
8 προεῖπον vgl. S. 34, 24f 11 vgl. Luk. 20, 36 13 vgl. Joh. 14, 2
13 f vgl. Strom. V 106, 2—4; Exc. ex Theod. 63, 1 ἡ μὲν οὖν τῶν πνευματικῶν
ἀνάπανσις [ἐν κυριακῇ] ἐν ὁδοῳ, ἡ κυριακὴ ὀνομάζεται 15 vgl. Strom. I
163, 6 τὸ ἐστὸς καὶ μόνιμον τοῦ θεοῦ καὶ τὸ ἄτρεπτον αὐτοῦ φῶς καὶ ἀσχημά-
τιστον 19—24 Psal. 23, 3—6 26 vgl. Paed. I 57, 2; Strom. V 34, 1 Anm.;
Exc. ex Theod. 10, 6; 12, 1; 23, 5

1 f πάσας καθάρσεις — ὑπεκβάσαν Hort 2 ὑπεκβάσαν (oder ὑπερ(ανα)βᾶ-
σαν) St ὑπερβάσαν L 2 f ὅπου ἔστιν, προσεχῶς ὑποτεταγμένην Hort 4 ἡ <
Cat. 5 βεβαία Ant. Mel. Cat. 7 [καὶ] Sy καταληπτικὸν Po ληπτὸν Sacr.
Par. 8 ὥς προεῖπον < Sacr. Par. 15 αἰδίως Po ἰδίως L 17 πολλῶν <δ'>
Di μαρτυρίων L 25 vielleicht <καὶ> κατὰ Ma <δ'> Schw, Wi 27 πα-
τρός Hort πνς L (vgl. Strom. V 1, 1)

στολος »χαρακτήρα τῆς δόξης τοῦ πατρὸς« τὸν υἱὸν προσεῖπεν, τὸν τὴν ἀλήθειαν περὶ τοῦ θεοῦ διδάξαντα καὶ χαρακτηρίσαντα ὅτι »θεὸς καὶ πατὴρ εἷς« καὶ μόνος ὁ παντοκράτωρ, »ὃν οὐδεὶς ἔγνω εἰ μὴ ὁ υἱός, καὶ ὃ ἔαν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ«. ἕνα δὲ εἶναι τὸν θεὸν διὰ τοῦ 5
5 »ζητούντων τὸ πρόσωπον τοῦ θεοῦ Ἰακώβ« μεμήνυται, ὃν »μόνον« ὄντα θεὸν πατέρα »ἀγαθόν« χαρακτηρίζει ὁ σωτὴρ ἡμῶν καὶ θεός. ἡ γενεὰ δὲ τῶν ζητούντων αὐτὸν »τὸ γένος« ἐστὶ »τὸ ἐκλεκτόν«, 6
τὸ ζητητικὸν εἰς γυνῶσιν.

Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἀπόστολος φησιν· »οὐδὲν ὑμᾶς ὠφελήσω, ἔαν 59, 1
10 μὴ ὑμῖν λαλήσω ἢ ἐν ἀποκαλύψει ἢ ἐν | γνώσει ἢ ἐν προφητείᾳ ἢ ἐν 867 P
διδασκῇ.« καίτοι πρᾶσσεται τινα καὶ πρὸς τῶν μὴ γνωστικῶν ὀρθῶς, 2
ἀλλ' οὐ κατὰ λόγον, οἷον ἐπὶ ἀνδρείας. ἔνιοι γὰρ ἐκ φύσεως θυμοει- 3
δεῖς γενόμενοι, εἴτα ἄνευ τοῦ λόγου τοῦτο θρέψαντες, ἀλόγως ἐπὶ
15 τὰ πολλὰ ὀρμῶσι καὶ ὅμοια τοῖς ἀνδρείοις ὀρῶσιν, ὥστε ἐνίοτε τὰ 4
αὐτὰ κατορθοῦν οἷον βασάνους ὑπομένειν ἐνκόλως, ἀλλ' οὔτε ἀπὸ 4
τῆς αὐτῆς αἰτίας τῷ γνωστικῷ οὔτε καὶ τὸ αὐτὸ προθέμενοι, οὐδ'
»ἂν τὸ σῶμα ἅπαν ἐπιδιδῶσιν«· »ἀγάπην γὰρ οὐκ ἔχουσι« κατὰ τὸν 5
ἀπόστολον τὴν διὰ τῆς γνώσεως γεννωμένην. πᾶσα οὖν ἢ διὰ τοῦ 5
ἐπιστημονος πρᾶξις εὐπραγία, ἢ δὲ διὰ τοῦ ἀνεπιστημονος κακο-
20 πραγία, καὶ ἐνστασιν σφῆζῃ, ἐπεὶ μὴ ἐκ λογισμοῦ ἀνδρίζεται μηδὲ ἐπὶ
τι χρήσιμον τῶν ἐπὶ ἀρετὴν καὶ ἀπὸ ἀρετῆς καταστρεφόντων τὴν
πρᾶξιν κατευθύνει. ὁ δὲ αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν, 6
ὥστε καὶ ἐπὶ θεοσεβείας ἀνὰ λόγον. οὐ μόνον τοίνυν τοιοῦτος | ἡμῖν 312 S
κατὰ τὴν ὁσιότητα ὁ γνωστικός, ἀκόλουθα δὲ τῇ ἐπιστημονικῇ θεο-
25 σεβείᾳ καὶ τὰ περὶ τὴν ἄλλην πολιτείαν ἐπαγγέλματα. τὸν βίον γὰρ 7
τοῦ γνωστικοῦ διαγράφειν ἡμῖν πρόκειται τὰ νῦν, οὐχὶ τὴν τῶν δογμα-
των θεωρίαν παρατίθεσθαι, ἣν ὕστερον κατὰ τὸν ἐπιβάλλοντα
καιρὸν ἐκθησόμεθα, σφῆζοντες ἅμα καὶ τὴν ἀκολουθίαν.

XI. Περὶ μὲν οὖν τῶν ὅλων ἀληθῶς καὶ μεγαλοπρεπῶς διείληφεν, 60, 1
30 ὥς ἂν θείαν χωρήσας διδασκαλίαν. ἀρξάμενος γοῦν ἐκ τοῦ θαυμά-
ζειν τὴν κτίσιν, δεῖγμα τοῦ δύνασθαι λαβεῖν τὴν γυνῶσιν κομίζων

1 Hebr. 1, 3 2 f vgl. Ephes. 4, 6 3 f Matth. 11, 27 5 f vgl. Matth.
19, 17 7 vgl. I Petr. 2, 9 9—11 I Kor. 14, 6 11—17. 20—22 Chrysipp
Fr. mor. 511 Arnim 12—14 vgl. Aristot. Eth. Nic. III 11 p. 1116b 23—26
17 vgl. I Kor. 13, 3 18—22 πᾶσα ἡ — κατευθύνει Sacr. Par. 269 Holl
18 f vgl. Strom. VI 111, 3 30 f vgl. Plato Theaet. p. 155 D; Aristot. Metaph. I
2, 15 (p. 982b 12); Strom. II 45, 4

4 τοῦ Hort τῶν L 15 βασάνους Po βαναύσους L 17 ἐπιδιδῶσιν L
18 διὰ < Sacr. Par. 19 ἐπιστημονος] + καὶ ἐμπείρου Sacr. Par.¹ διὰ < Sacr.
Par. 21 ἀπὸ ἀρετῆς καὶ ἐπὶ ἀρετὴν ~ St 23 ἀνὰ λόγον Ma ἀνάλογον L
ἀνάλογος Heyse

ὀλοθῆναι, πρόθυμος μαθητὴς τοῦ κυρίου γίνεται, εὐθέως δὲ ἀκούσας
 θεὸν τε καὶ πρόνοιαν ἐπίστευσεν ἐξ ὧν ἐθαύμασεν. ἐνθενδε οὖν 2
 ὁρμώμενος ἐκ παντὸς τρόπου συνεργεῖ πρὸς τὴν μάθησιν, πάντ'
 ἐκείνα ποιῶν δι' ὧν λαβεῖν δυνήσεται τὴν γνῶσιν ὧν ποθεῖ (πόθος
 5 δὲ κατὰ προκοπὴν πίστεως ἅμα ζητήσῃ κραθεῖς συνίσταται), τὸ δ'
 ἐστὶν ἄξιον γενέσθαι τῆς τοσαύτης καὶ τηλικαύτης θεωρίας. οὕτως 3
 γεύσεται τοῦ θελήματος τοῦ θεοῦ ὁ γνωστικός· οὐ γὰρ τὰς ἀκοάς.
 ἀλλὰ τὴν ψυχὴν παρίστησι τοῖς ὑπὸ τῶν λεγομένων δηλουμένοις
 πράγμασιν. οὐσίας τοίνυν καὶ τὰ πράγματα αὐτὰ παραλαβὼν διὰ 4
 10 τῶν λόγων εἰκότως | καὶ τὴν ψυχὴν ἐπὶ τὰ δέοντα ἄγει, τὸ »μὴ SGS P
 μοιχεύσης, μὴ φονεύσης« ἰδίως ἐκλαμβάνων ὡς εἴρηται τῷ γνωστικῷ,
 οὐχ ὡς παρὰ τοῖς ἄλλοις ὑπέληπται.

Πρόεισιν οὖν ἐγγυμαζόμενος τῇ ἐπιστημονικῇ θεωρίᾳ εἰς τὸ 61, 1
 ἐναγωνίσασθαι τοῖς καθολικώτερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον εἰρημένοις.
 15 εἰδὼς εὖ μάλα ὅτι »ὁ διδάσκων ἄνθρωπον γνῶσιν« κατὰ τὸν προ-
 φῆτην »κύριός« ἐστίν, διὰ στόματος ἀνθρωπίνου κύριος ἐνεργῶν·
 ταύτη καὶ σάρκα ἀνείληφεν. εἰκότως οὖν οὐδέποτε τὸ ἡδὺ πρὸ τοῦ 2
 συμφέροντος αἰρεῖται, οὐδ' ἂν προκαλῆται αὐτὸν κατὰ τινα περι-
 στασιν προκαταληφθέντα ἑταιρικῶς ἐκβιαζομένη ὥραία γυνή, ἐπεὶ
 20 μὴδὲ τὸν Ἰωσήφ παράγειν τῆς ἐνστάσεως ἰσχυρὴν ἢ τοῦ δεσπότητος
 γυνή, ἀπεδύσατο δὲ αὐτῇ πρὸς βίαν κατεχούσῃ τὸν χιτῶνα, γυμνὸς
 μὲν τῆς ἁμαρτίας γενόμενος, τὸ κόσμιον δὲ τοῦ ἡθους περιβαλλό-
 μενος. εἰ γὰρ καὶ οἱ τοῦ δεσπότητος ὀφθαλμοὶ οὐχ ἑώρων, τοῦ Αἰ- 3
 γυπτίου λέγω, τὸν Ἰωσήφ, ἀλλ' οἱ γε τοῦ παντοκράτορος ἐπεσκόπουν.
 25 ἡμεῖς μὲν γὰρ τῆς φωνῆς ἀκούομεν καὶ τὰ σώματα θεωροῦμεν, ὁ 4
 θεὸς δὲ τὸ πρᾶγμα, ἄφ' οὗ φέρεται τὸ φωνεῖν καὶ βλέπειν, ἐξετάζει.
 ἀκολούθως ἄρα καὶ νόσος ἐπὶ καὶ τι τῶν περιστατικῶν τῷ γνω- 5
 στικῷ, καὶ δὴ μάλιστα ὁ φοβερώτατος θάνατος, ἄτρεπτος μένει κατὰ
 τὴν ψυχὴν, πάντα εἰδὼς τὰ τοιαῦτα κτίσεως ἀνάγκην εἶναι, ἀλλὰ καὶ
 30 οὕτως δυνάμει τοῦ θεοῦ »φάρμακον« γίνεσθαι »σωτηρίας«, διὰ παι-
 δείας τοὺς ἀπηνέστερον μεταρρυθμιζομένους εὐεργετοῦντα. πρὸς τῆς
 ἀγαθῆς ὄντως κατ' ἄξιαν μεριζόμενα προνοίας.

Χρώμενος τοίνυν τοῖς κτιστοῖς, ὁπότεν αἰρῇ λόγος, εἰς ὅσον 62, 1
 αἰρεῖ, κατὰ τὴν ἐπὶ τὸν κτίσαντα εὐχαριστίαν καὶ τῆς ἀπολαύσεως

10 f Exod. 20, 13, 15; Matth. 5, 27, 21 15 f Psal. 93, 10 f 17 f vgl.
 S. 37, 18 f 18—23 vgl. Gen. 39, 12; Paed. III 68, 3 21—23 vgl. Plato Rep. V
 p. 457 A 25 f vgl. I Sam. 16, 7; Jerem. 17, 10 30 vgl. Euripides Phoen. 893

13 πρόεισιν Hervet πρόσεισιν L 14 ἐπαγωνίσασθαι Hort 16 [κύριος]
 Schw κυρίως Hort 19 προκαταληφθέντα Wi 26 πρᾶγμα] vielleicht πνεῦμα
 Ma 33 αἰορῇ Di ἑορεῖ L 34 αἰρεῖ Lowth ἑορεῖ L

κύριος καθίσταται. οὐ μνησικακεῖ ποτε, οὐ χαλεπαίνει οὐδενί, καὶ 2
 μίσους ἄξιος τυγχάνη, ἐφ' οἷς διαπράττεται· σέβει μὲν γὰρ τὸν ποιη- 3
 τήν, ἀγαπᾷ δὲ τὸν κοινωνὸν τοῦ βίου, οἰκτείρων καὶ ὑπερευχόμενος
 αὐτοῦ διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτοῦ. καὶ δὴ καὶ συμπάσχει τῷ σώματι τῷ 4
 5 φύσει παθητῷ ἐνδεδεδεμένος, ἀλλ' οὐ πρωτοπαθεῖ κατὰ τὸ πάθος.
 κατὰ γοῦν τὰς ἀκουσίους περιστάσεις ἀνάγων ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν πόνων 5
 ἐπὶ τὰ οἰκεία οὐ συναποφέρεται τοῖς ἄλλοτρίοις αὐτοῦ, συμπεριφέρε-
 ται δὲ τοῖς ἀναγκαίοις αὐτοῦ μόνον εἰς ὅσον ἀβλαβῆς τηρεῖται ἢ
 ψυχῇ. οὐ γάρ πον ἐν ὑπολήψει, ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῷ δοκεῖν πιστὸς εἶναι 6
 10 βούλεται, γνώσει δὲ καὶ ἀληθεία, ὅ ἐστιν ἔργῳ βεβαίῳ καὶ λόγῳ [καὶ]
 ἐνεργῷ. οὐκοῦν οὐ μόνον ἐπαινεῖ τὰ καλά, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς βιάζεται 7
 εἶναι καλός, ἐκ τοῦ »ἀγαθοῦ καὶ πιστοῦ δούλου« μεταβαίνων δι' ἀγά-
 πης εἰς »φίλον« διὰ | τὸ τέλος τῆς ἔξεως, ὃ ἐκ μαθήσεως τῆς ἀλη- 869 P
 θοῦς καὶ συνασκήσεως πολλῆς καθαρῶς ἐκτίσαστο.
 15 Ὡς ἂν οὖν ἐπ' ἄκρον γνώσεως ἦκειν βιαζόμενος, τῷ ἦθει κεκο- 63, 1
 σμημένος, τῷ σχήματι κατεσταλμένος, πάντα ἐκεῖνα ἔχων ὅσα πλεο-
 νεκτήματά ἐστιν τοῦ κατ' ἀλήθειαν γνωστικοῦ, εἰς τὰς εἰκόνας
 ἀφορῶν τὰς καλὰς, πολλοὺς μὲν τοὺς κατορθωκότας πρὸ αὐτοῦ
 πατριάρχας, παμπόλλους δὲ προφήτας, ἀπείρους δ' ὅσους ἡμῖν ἀριθμῷ
 20 λογιζόμενος ἀγγέλους καὶ τὸν ἐπὶ πᾶσι κύριον τὸν διδάξαντα καὶ
 παραστήσαντα δυνατόν εἶναι τὸν κορυφαῖον ἐκεῖνον κτήσασθαι βίον,
 διὰ τοῦτο τὰ πρόχειρα πάντα τοῦ κόσμου καλὰ οὐκ ἀγαπᾷ, ἵνα μὴ
 καταμεῖνῃ χαμαί, ἀλλὰ τὰ ἐλπιζόμενα, μᾶλλον δὲ τὰ ἐγνωσμένα ἦδη,
 εἰς κατάληψιν δὲ ἐλπιζόμενα. ταύτῃ ἄρα τοὺς πόνους καὶ τὰς βασά- 2
 25 νους καὶ τὰς θλίψεις, οὐχ ὥς παρὰ τοῖς φιλοσόφοις οἱ ἀνδρεῖοι,
 ἐλπίδι τοῦ παύσασθαι μὲν τὰ ἐνεστῶτα ἀλγεινά, αὐτίς δὲ τῶν ἡδέων
 μετασχεῖν, ὑπομένει, ἀλλ' ἡ γνώσις αὐτῷ πείσμα βεβαιότατον ἐνε-
 γέννησεν τῆς τῶν μελλόντων [ἐλπίδων] ἀπολήψεως. διόπερ οὐ μόνον
 τῶν ἐνταῦθα κολάσεων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἡδέων ἀπάντων καταφρονεῖ.

1—4 οὐ μνησικακεῖ — ἄγνοιαν αὐτοῦ Sacr. Par. 270 Holl; Flor. Mon. f. 97r.

5 vgl. S. 30, 24f mit Anm. 11—21 οὐκοῦν — βίον Joh. Damasc. Or. III de
 imag. I p. 382 Lequien (Migne S. Gr. 94 Col. 1404) mit den Worten τοῦ ἀρχαιο-
 τάτου Κλήμεντος πρὸς Ἀλέξανδρον (lies πρεσβυτέρου Ἀλεξανδρείας) ἐκ τοῦ ἑβδόμου
 βιβλίου τῶν Στωματέων 12f vgl. Matth. 25, 23; Joh. 15, 15 21 vgl. S. 41, 29f

1 μνησικακεῖ] μνησικακήσει ὁ γνωστικός Sacr. Par. Flor. Mon. 4 αὐτοῦ² <
 Flor. Mon. 8 αὐτὸ Schw 10 [καὶ] Di 11 μόνος Joh. καὶ < Joh. 12 εἶναι]
 τοῦ εἶναι Joh. 13 τῆς² < Joh. 15 ἦκη Joh. 15f καὶ κεκοσμημένος Joh.
 19 παμπόλους L 20 λογιζόμενος Joh. wie Sy λογιζομένους L 21 τὸν
 κορυφαῖον ἐκεῖνον L¹ τὸν κορυφαῖον ἐκεῖνον L* τῶν κορυφαίων ἐκεῖνων Joh.
 27 βεβαιότερον <ἐλπίδος> Ma 28 [ἐλπίδων] Di ἐλπίδων corr. aus ἐλπίδος L¹

- φασὶ γοῦν τὸν μακάριον Πέτρον θεασάμενον τὴν αὐτοῦ γυναῖκα ἀγο- 3
 μένην τὴν ἐπὶ θάνατον, ἡσθῆναι μὲν τῆς κλήσεως χάριν καὶ τῆς εἰς
 οἶκον ἀνακομιδῆς, ἐπιφωνῆσαι δὲ εὐ μάλα προτρεπτικῶς τε καὶ παρα-
 κλητικῶς, ἐξ ὀνόματος προσεπλέοντα »μέμνησο, ὦ αὐτή, τοῦ κυρίου«.
- 5 τοιοῦτος ἦν ὁ τῶν μακαρίων γάμος καὶ ἡ μέχρι τῶν φιλτάτων τελεία 64, 1
 διάθεσις. ταύτη καὶ ὁ ἀπόστολος | »ὁ γαμῶν« φησιν »ὡς μὴ γαμῶν«, 2 313 S
 ἀπροσπαθῇ τὸν γάμον ἀξιών εἶναι καὶ »ἀπερίσπαστον« τῆς πρὸς τὸν
 κύριον ἀγάπης, ἥς ἔχασθαι ἀποδημούσῃ τοῦ βίου πρὸς τὸν κύριον τῇ
 γυναικὶ ὁ τῷ ὄντι ἀνὴρ παρήνευεν. ἄρ' οὐ πρόδηλος ἦν ἡ πίστις 3
 10 αὐτοῖς τῆς μετὰ θάνατον ἐλπίδος τοῖς καὶ ἐν αὐταῖς τῶν κολάσεων
 ταῖς ἀκμαῖς εὐχαριστοῦσι τῷ θεῷ; βεβαίαν γάρ, οἶμαι, τὴν πίστιν
 ἐκέκτηντο, ἥ κατηκολούθουν πισταὶ καὶ <αἱ> ἐνέργειαι. ἔστιν οὖν ἐν πάσῃ 4
 περιστάσει ἐρρωμένη τοῦ γνωστικοῦ ἢ ψυχῇ, οἷον ἀθλητοῦ τὸ σῶμα
 ἐν ἄκρῃ εὐεξία καὶ ῥώμῃ καθεστηκυῖα. εὐβουλος μὲν γὰρ ὑπάρχει 5
 15 περὶ τὰ ἀνθρώπων, τῷ δικαίῳ τὸ πρακτέον γνωματεύουσα, τὰς ἀρ-
 χὰς θεόθεν ἄνωθεν * καὶ πρὸς τὴν θείαν ἐξομοίωσιν πραότητα
 ἡδονῶν καὶ λυπῶν σωματικῶν περιπεποιημένη· κατεξανίσταται δὲ 870 P
 τῶν φόβων εὐθαρσῶς καὶ πεποιθ(ότ)ως τῷ θεῷ. ἀτεχνῶς οὖν ἐπίγειος 6
 εἰκὼν θείας δυνάμεως ἢ γνωστικῆ ψυχῇ, τελεία ἀρετῇ κεκοσμημένη,
 20 ἐκ πάντων ἅμα τούτων, φύσεως, ἀσκήσεως, λόγου, συννηξημένη.
 τοῦτο τὸ κάλλος τῆς ψυχῆς »νεῶς« γίνεται »τοῦ ἁγίου πνεύματος«, 7
 ὅταν διάθεσιν ὁμολογούμενην τῷ εὐαγγελίῳ κατὰ πάντα κτήσῃται
 τὸν βίον. ὁ τοιοῦτος ἄρα κατεξανίσταται παντὸς φόβου, παντὸς 65, 1
 δεινοῦ, οὐ μόνον θανάτου, ἀλλὰ καὶ πενίας καὶ νόσου ἀδοξίας τε καὶ
 25 τῶν ὅσα τούτοις συγγενῇ, ἀήττητος ἡδονῇ γενόμενος καὶ τῶν ἀλόγων
 ἐπιθυμιῶν κύριος. εὐ γὰρ οἶδεν τὰ ποιητέα καὶ μὴ, ἐγνωκὼς κατὰ 2
 κράτος τὰ τε τῷ ὄντι δεινὰ καὶ τὰ μὴ. ὅθεν ἐπιστημόνως ὑφίσταται 3
 ἂ δεῖν καὶ προσήκειν αὐτῷ ὁ λόγος ὑπαγορεύει, διακρίνων ἐπιστημόνως
 τὰ τῷ ὄντι θαρραλέα (τουτέστι τὰ ἀγαθὰ) ἀπὸ τῶν φαινομένων
 30 καὶ τὰ φοβερὰ ἀπὸ τῶν δοκούντων. οἷον θανάτου καὶ νόσου καὶ
 πενίας, ἅπερ δόξης μᾶλλον ἢ ἀληθείας ἔχεται. οὗτος ὁ τῷ ὄντι 4

1—6 φασὶ — διάθεσις Euseb. Hist. eccl. III 30, 2 6 I Kor. 7, 29 7 I Kor.
 7, 35 13 f vgl. Hippokr. Aphor. 1, 3 αἱ ἐπ' ἄκρον εὐεξία (der Athleten)
 20 vgl. Strom. I 31, 5 u. die dort angeführten Philostellen 21 vgl. I Kor. 6, 19
 29 vgl. Plato Lach. p. 198 C

1 αὐτοῦ L ἐαυτοῦ Eus. 1 f ἀπαγομένην Eus. 2 θανάτῳ Eus. εἰς
 oder ἐπ' Eus. HSS 3 τε < Eus. 4 μέμνησο, ὦ αὐτή (vgl. z. B. Paed. II 31, 3),
 Eus. μεμνήσθω αὐτῇ L 5 μέχρι < Eus. 12 <αἱ Schw, Wi 16 ἄνωθεν
 <μανθάνουσα> Heyse <ἐλληφνῖα> Ma 18 εὐθάρσως L πεποιθ(ότ)ως St πε-
 ποιθῶς L ἀτέχνως L 20 συννηξημένη Ma συννηξημένου L συννηξημένη
 Lowth 28 δεῖν L* δεῖ L¹ δῆ Sy 29 τὰ τῷ ὄντι Heyse, Ma τῷ ὄντι τὰ L

- ἀγαθὸς ἀνὴρ ὁ ἔξω τῶν παθῶν, κατὰ τὴν ἔξιν ἢ διάθεσιν τῆς ἐνα-
 ρέτου ψυχῆς ὑπερβᾶς ὅλον τὸν ἐμπαθῆ βίον. τούτῳ »πάντα εἰς
 ἐαυτὸν ἀνήρτηται« πρὸς τὴν τοῦ τέλους κτῆσιν. τὰ μὲν γὰρ λεγό- 5
 μενα τυχερὰ δεινὰ, ταῦτα τῷ σπονδαίῳ οὐ φοβερὰ, ὅτι μὴ κακά, τὰ
 5 δὲ τῷ ὄντι δεινὰ ἀλλότρια Χριστιανοῦ τοῦ γνωστικοῦ ἐκ διαμέτρου
 χοροῦντα τοῖς ἀγαθοῖς, ἐπειδὴ κακά, καὶ ἀμήχανον ἅμα τῷ αὐτῷ
 τὰ ἐναντία κατὰ ταῦτόν καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν ἀπαντᾶν χρόνον. ἀμεμ- 6
 φῶς τοίνυν »ὑποκρινόμενος τὸ δρᾶμα τοῦ βίου«, ὅπερ ἂν ὁ θεὸς
 ἀγωνίσασθαι παράσχη, τὰ τε πρακτέα τὰ τε ὑπομενετέα γνωρίζει.
 10 **Μή** τι οὖν, εἰ δι' ἄγνοιαν τῶν δεινῶν καὶ μὴ δεινῶν συνίσταται 66, 1
 ἡ δειλία, μόνος θαρραλέος ὁ γνωστικός, τὰ τε ὄντα ἀγαθὰ καὶ τὰ
 ἐσόμενα γνωρίζων, συνεπιστάμενος δὲ τούτοις, ὅσπερ ἔφην, καὶ τὰ
 μὴ τῷ ὄντι δεινὰ, ἐπεὶ μόνην κακίαν ἐχθρὰν οὖσαν εἰδὼς καὶ καθαι-
 ρετικὴν τῶν ἐπὶ τὴν γνώσιν προκοπτόντων, τοῖς ὅπλοις τοῦ κυρίου
 15 πεφραγμένος | καταπολεμεῖ ταύτης. οὐ γὰρ εἰ δι' ἀφροσύνην τι 871 P 2
 συνίσταται καὶ διαβόλου ἐνέργειαν, μᾶλλον δὲ συνέργειαν, τοῦτ' εὖ-
 θένως διάβολος ἢ ἀφροσύνη (ὅτι μηδεμία ἐνέργεια φρόνησις· ἔξις γὰρ
 ἢ φρόνησις, οὐδεμία δὲ ἐνέργεια ἔξις)· οὐ τοίνυν οὐδὲ ἡ δι' ἄγνοιαν
 συνισταμένη πρᾶξις ἤδη ἄγνοια, ἀλλὰ κακία μὲν δι' ἄγνοιαν, οὐ μὴν
 20 ἄγνοια· οὐδὲ γὰρ τὰ πάθη, οὐδὲ τὰ ἀμαρτήματα κακίαι, καίτοι ἀπὸ
 κακίας φερόμενα. οὐδείς οὖν ἀλόγως ἀνδρείους γνωστικούς· ἐπεὶ καὶ 3
 τοὺς παῖδας λεγέτω τις ἀνδρείους ἀγνοίᾳ τῶν δεινῶν ὑφισταμένους
 τὰ φοβερὰ (ἄπτονται γοῦν οὗτοι καὶ πυρός), καὶ τὰ θηρία τὰ ὁμόσε
 ταῖς λόγχαις πορευόμενα ἀλόγως ὄντα ἀνδρεία ἐνάρετα λεγόντων.
 25 **τάχα** δ' οὕτως καὶ τοὺς θαυματοποιοὺς ἀνδρείους φήσουσιν εἰς τὰς
 μαχαίρας κυβιστῶντας ἐξ ἐμπειρίας τινὸς κακοτεχνούντας ἐπὶ λυπρῷ
 τῷ μισθῷ. ὁ δὲ τῷ ὄντι ἀνδρεῖος, προφανῆ τὸν κίνδυνον διὰ τὸν 4
 τῶν πολλῶν ζῆλον ἔχων, εὐθαρσῶς πᾶν τὸ προσιὸν ἀναδέχεται,
 ταύτῃ τῶν ἄλλων λεγομένων μαρτύρων χωριζόμενος, ἢ οἱ μὲν ἀφορ-

2 f Plato Menex. p. 247 E 6 f vgl. Plato Rep. IV p. 436 B δῆλον ὅτι ταῦτόν
 τὰναντία ποιεῖν ἢ πάσχειν κατὰ ταῦτόν γε καὶ πρὸς ταῦτόν οὐκ ἐθελήσει ἅμα.

8 vgl. Koek CAF III p. 453 Adesp. 245 ὑποκρινόμενος τὸ δρᾶμα τοῦ βίου (καλῶς).
 Vgl. Epiktet Enchir. 17; Diog. Laert. VII 160; Sueton Octav. 99; Seneca Epist.
 77, 20; Plato Phileb. p. 50 B; Marc. Aur. 12, 36 p. 167, 6 Stich 10 f vgl. Plato
 Protag. p. 360 C οὐκοῦν ἡ τῶν δεινῶν καὶ μὴ δεινῶν ἀμαθία δειλία ἂν εἴη; 12 ἔφην
 vgl. S. 46, 28f 21—24 vgl. Plato Lach. p. 197 A 29—S. 48, 2 vgl. Strom.
 IV 17, 1; 77, 1

4 f κακά, τὰ δὲ Sy κατὰ δὲ L 7 ταῦτόν Ma τὸν αὐτόν L 7 f ἀμέμφως L
 10 εἰ Wi ἢ L 11 vor θαρραλέος ist ὁ von L¹ getilgt 20 οὐδέ² Di
 οὔτε L 25 οὕτως] οὔτοι Sy 26 κακοτεχνούντας Vi κακοτεχνούνται L
 27 τῷ Bywater, Journ. of Philol. 10 (1881) p. 69 vgl. Diog. Laert. X 4 τῷ L 28 εὖ-
 θαρσῶς L² εὐθάρσως L*

μὰς παρέχοντες σφίσιν αὐτοῖς ἐπιρριπτοῦσιν ἑαυτοὺς τοῖς κινδύνοις
 οὐκ οἶδ' ὅπως (εὐστομεῖν γὰρ δίκαιον), οἱ δὲ περιστελλόμενοι κατὰ
 λόγον τὸν ὀρθόν, ἔπειτα τῷ ὄντι καλέσαντος τοῦ θεοῦ προθύμως
 ἑαυτοὺς ἐπιδιδόντες, καὶ »τὴν κλήσιν« ἐκ τοῦ μηδὲν αὐτοῖς προπετεῖς
 5 συνεγνωκέναι »βεβαιοῦσιν« καὶ τὸ ἀνδρεῖον ἐν τῇ κατὰ ἀλήθειαν
 λογικῇ ἀνδρεία ἐξετάζεσθαι παρέχονται. οὐτ' οὖν φόβῳ τῶν μει- 67, 1
 ζόνων δεινῶν τὰ ἐλάττω καθάπερ οἱ λοιποὶ ὑπομένοντες οὐτ'
 αὖ ψόγον τὸν ἀπὸ τῶν ὁμοτίμων καὶ ὁμογνωμόνων ὑφορώμενοι
 τῇ τῆς κλήσεως ἐμμένουσιν ὁμολογία, ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς τὸν
 10 θεὸν ἀγάπην ἐκόντες πείθονται τῇ κλήσει, μηδένα ἕτερον σκο-
 πὸν ἐλόμενοι ἢ τὴν πρὸς τὸν θεὸν εὐαρέστησιν, οὐχὶ δὲ διὰ τὰ
 ἄθλα τῶν πόνων. οἱ μὲν γὰρ φιλοδοξία, οἱ δὲ εὐλαβεία κολάσεως 2
 ἄλλης δριμυτέρας, οἱ δὲ διὰ τινὰς ἡδονὰς καὶ εὐφροσύνας τὰς μετὰ
 θάνατον ὑπομένοντες παῖδες ἐν πίστει, μακάριοι μὲν, οὐδέπω δὲ ἄν-
 15 δρες ἐν ἀγάπῃ τῇ πρὸς τὸν θεὸν καθάπερ ὁ γνωστικὸς γεγονότες
 (εἰσὶ γάρ, εἰσὶ καθάπερ ἐν τοῖς ἀγῶσι τοῖς γυμνικοῖς, οὕτως δὲ καὶ
 κατὰ τὴν ἐκκλησίαν στέφανοι ἀνδρῶν τε καὶ παιδῶν). ἡ δὲ ἀγάπη 872 P
 αὐτῇ δι' αὐτὴν αἰρετή, οὐ δι' ἄλλο τι. σχεδὸν οὖν τῷ γνωστικῷ 3
 μετὰ γνώσεως ἡ τελειότης τῆς ἀνδρείας ἐκ τῆς τοῦ βίου συνασχέσεως
 20 αὐξεται, μελετήσαντος αἰὲ τῶν παθῶν κρατεῖν.
 Ἄφρονον οὖν καὶ ἀδεῶ καὶ πεπονητότα ἐπὶ κύριον ἡ ἀγάπη ἀλείφουσα 4
 καὶ γυμνάσασα κατασκευάζει τὸν ἴδιον | ἀθλητὴν, ὥσπερ δικαιοσύνη τὸ 314 S
 διὰ παντὸς ἀληθεύειν αὐτῷ τοῦ βίου περιποιεῖ. δικαιοσύνης γὰρ ἦν 5
 ἐπιτομὴ φάναι· »ἔσται ὕμῶν τὸ ναὶ ναὶ καὶ τὸ οὐ οὐ.« ὁ δὲ αὐτὸς λόγος
 25 καὶ ἐπὶ τῆς σωφροσύνης. οὐτε γὰρ διὰ φιλοτιμίαν (καθάπερ οἱ ἀθληταὶ 6
 στεφάνων καὶ εὐδοξίας χάριν) οὐτ' αὖ διὰ φιλοχρηματίαν (ὥς τινες
 προσποιοῦνται σωφρονεῖν, πάθει δεινῷ τὸ ἀγαθὸν μεταδιώκοντες),
 οὐ μὴν οὐδὲ διὰ φιλοσωματίαν ὑγείας χάριν, ἀλλ' οὐδὲ δι' ἀγροικίαν
 ἐγκρατὴς καὶ ἄγενστος ἡδονῶν οὐδεὶς κατ' ἀλήθειαν σώφρων (ἀμέλει
 30 γενεσάμενοι τῶν ἡδονῶν οἱ τὸν ἐργάτην τρίβοντες βίον αὐτίκα μάλα
 καταγνύουσι τὸ ἀκαμπὲς τῆς ἐγκρατείας εἰς τὰς ἡδονάς). τοιοῦτοι 7
 δὲ καὶ οἱ νόμῳ καὶ φόβῳ κωλύμενοι· καιρὸν γὰρ λαβόντες παρὰ-

4 f vgl. II Petr. 1, 10 6 f vgl. Plato Phaed. p. 68 D οὐκ οὖν φόβῳ μειζύων
 κακῶν ἐπομένονσιν αὐτῶν οἱ ἀνδρεῖοι τὸν θάνατον, ὅταν ἐπομένωσιν; 24 Jak.
 5, 12; Matth. 5, 37 29 vgl. Aristot. Eth. Nic. II 2, 2 p. 1104a 24 ὁ πάσας
 φεύγων (τὰς ἡδονάς), ὥσπερ οἱ ἀγροῖκοι, ἀναίσθητός τις.

1 παρέχουσιν Hort ἐπιρριπτοῦσιν Lowth ἐπιρριπτοῦντες L ἑαυτοὺς
 Lowth αὐτοῖς L 4 αὐτοῖς L 5 τὸ ἀνδρεῖον Schw τὸν ἄνδρα L 7 ὑπομέ-
 ροντες (o² in Ras.) L¹ 18 αὐτὴν L 20 vielleicht μελετήσαντι Ma 21 ἀδεῶ]
 häufiger sind Formen wie ἐπιδεῇ Strom. VII 81 προσφνῇ ib. 103 ἐγνῇ Strom. V 7
 24 ἐπιτομή Sy ἐπὶ τὸ μὴ L 32 καιρὸν Ma καιροῦ L

κλέπτουσι τὸν νόμον, ἀποδιδράσκοντες τὰ καλά. ἡ δὲ δι' αὐτὴν 8
αἰρετὴ σωφροσύνη, κατὰ τὴν γνῶσιν τελειομένη αἰεὶ τε παραμένουσα,
κύριον καὶ αὐτοκράτορα τὸν ἄνδρα κατασκευάζει, ὥς εἶναι τὸν γνω-
στικὸν σώφρονα καὶ ἀπαθῆ, ταῖς ἡδοναῖς τε καὶ λύπαις ἄτεγκτον,
5 ὥσπερ φασὶ τὸν ἀδάμαντα τῷ πυρί.

Τούτων οὖν αἰτία ἡ ἀγνωστότης καὶ κυριωτάτη πάσης ἐπιστήμης 68, 1
ἀγάπη· διὰ γὰρ τὴν τοῦ ἀρίστου καὶ ἐξοχωτάτου θεραπείαν, ὃ δὴ
τῷ ἐνὶ χαρακτηρίζεται, φίλον ὁμοῦ καὶ υἷον τὸν γνωστικὸν ἀπεργά-
ζεται, »τέλειον« ὥς ἀληθῶς »ἄνδρα εἰς μέτρον ἡλικίας« αὐξήσαντα.
10 ἀλλὰ καὶ [ἡ] ὁμόνοια ἡ περὶ ταῦτο πρᾶγμα συγκατάθεσις ἐστὶ, τὸ δὲ 2
ταῦτόν ἐν ἐστίν, ἡ τε φιλία δι' ὁμοιότητος περαίνεται, τῆς κοινότη-
τος ἐν τῷ ἐνὶ κειμένης. ὁ ἄρα γνωστικός, τοῦ ἐνὸς ὄντως θεοῦ 3
ἀγαπητικός ὑπάρχων, τέλειος ὄντως ἄνθρωπος καὶ φίλος τοῦ θεοῦ, ἐν
υἱοῦ καταλεγείς τάξει. ταυτὶ γὰρ ὀνόματα εὐγενείας | καὶ γνώσεως 4 873 P
15 καὶ τελειότητος κατὰ τὴν τοῦ θεοῦ ἐποπτεῖαν, ἣν κορυφαιοτάτην
προκοπὴν ἡ γνωστικὴ ψυχὴ λαμβάνει, καθαρὰ τέλειον γενομένη,
»πρόσωπον«, φησί, »πρὸς πρόσωπον« ὁρᾷ ἀδιῶς καταξιουμένη τὸν
παντοκράτορα θεόν. πνευματικὴ γὰρ ὅλη γενομένη πρὸς τὸ συ- 5
γενὲς χωρήσασα ἐν πνευματικῇ τῇ ἐκκλησίᾳ μένει εἰς τὴν ἀνάπαυσιν
20 τοῦ θεοῦ.

XII. Ταῦτα μὲν οὖν ταύτη. οὕτω δὲ ἔχων ὁ γνωστικός πρὸς τὸ 69, 1
σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, πρὸς [τε] τοὺς πέλας, καὶ οἰκέτης ἢ καὶ πολέ-
μιος νόμος γενόμενος καὶ ὅστισιν, ἴσος καὶ ὅμοιος ἐνρίζεται. οὐ 2
γὰρ ὑπερορᾷ τὸν ἀδελφὸν κατὰ τὸν θεῖον νόμον ὁμοπάτριον ὄντα
25 καὶ ὁμομήτριον· ἀμέλει θλιβόμενον ἐπικουφίζει παραμυθίας, παρορ-
μήσεσι, ταῖς βιωτικαῖς χρεαῖς ἐπικουρῶν, διδοὺς τοῖς δεομένοις πᾶσιν,
ἀλλ' οὐχ ὁμοίως, δικαίως δὲ καὶ κατὰ τὴν ἀξίαν, πρὸς δὲ καὶ τῷ
καταδιώκοντι καὶ μισοῦντι, εἰ τούτου δέοιτο, ὀλίγα φροντίζων τῶν
λεγόντων διὰ φόβον αὐτῷ δεδωκέναι, εἰ μὴ διὰ φόβον, δι' ἐπικουρίαν 3
30 δὲ τοῦτο ποιοίη. οἱ γὰρ πρὸς ἐχθροὺς ἀφιλάργυροι καὶ ἀμνησιπύνηροι 3
πόσῳ μᾶλλον πρὸς τοὺς οἰκείους ἀγαπητικοί; ὁ τοιοῦτος ἐκ τούτου
πρόεισιν ἐπὶ τὸ ἀκριβῶς εἰδέναι καὶ ὅτῳ ἂν τις μάλιστα καὶ ὁπόσον καὶ

5 vgl. Strom. VIII 29, 1 8f vgl. Joh. 15, 15; 1, 12 9 vgl. Ephes. 4, 13

10 stoisch 11 vgl. Aristot. Eth. Nic. VIII 2 p. 1155^a 32 οἱ μὲν γὰρ ὁμοιότητά
τινα τιθέασιν αὐτὴν (die Freundschaft) καὶ τοὺς ὁμοίους φίλους 15—20 vgl.
Strom. VI 108, 1; VII 57, 1 16f vgl. Matth. 5, 8 17 vgl. I Kor. 13, 12
19f vgl. Matth. 11, 29

1 αὐτὴν L 7 θεραπείαν corr. aus θεωρίαν L¹ 10 [ἡ] Wi 14 συγ-
γενείας Wi 22 [τε] Ma 25f vielleicht (καὶ) παρορμήσεσι Heyse, Ma
29 αὐτῷ αὐτὸν oder (αὐτὸν) αὐτῷ Hort 30 ἀμνησιπύνηροι Di μισοπύνηροι L
vgl. Strom. II 88, 2

Clemens III.

ὁπότε καὶ ὅπως ἐπιδῶν. τίς δ' ἂν καὶ ἐχθρὸς εὐλόγως γένοιτο ἀνδρὸς 4
 οὐδεμίαν οὐδαμῶς παρέχοντος αἰτίαν ἔχθρας; καὶ μὴ τι, καθάπερ 5
 ἐπὶ τοῦ θεοῦ οὐδενὶ μὲν ἀντικεισθαι λέγομεν τὸν θεὸν οὐδὲ ἐχθρὸν
 εἶναι τινος (πάντων γὰρ κρίστης, καὶ οὐδέν ἐστι τῶν ὑποστάντων
 5 ὃ μὴ θέλει), φάμεν δ' αὐτῷ ἐχθροὺς εἶναι τοὺς ἀπειθεῖς καὶ μὴ κατὰ
 τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ πορευομένους, οἷον τοὺς διεχθρεύοντας αὐτοῦ τῇ
 διαθήκῃ, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ γνωστικοῦ εὐροιμεν ἂν.
 αὐτὸς μὲν γὰρ οὐδενὶ οὐδέποτε κατ' οὐδένα τρόπον ἐχθρὸς ἂν γέ- 6
 νοιτο, ἐχθροὶ δὲ εἶναι νοοῖντο αὐτῷ οἱ τὴν ἐναντίαν ὁδὸν τρεπό-
 10 μενοι ἄλλως τε καὶ ἢ ἕξις ἢ μεταδοτικὴ παρ' ἡμῖν δικαιοσύνη 7
 λέγεται· ἀλλὰ καὶ ἢ κατ' ἀξίαν διακριτικὴ πρὸς τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον,
 ἐφ' ᾧ καθήκει κατ' ἐπιστήμην γενέσθαι, ἀκροτάτης δικαιοσύνης
 εἶδος τυγχάνει. ἔστι μὲν οὖν ἃ καὶ κατὰ ἰδιωτισμὸν πρὸς τινων 8
 κατορθοῦνται, οἷον ἡδονῶν ἐγκράτεια. ὥς γὰρ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἕκ τε
 15 τοῦ μὴ δύνασθαι »τυχεῖν ᾧ ἐρᾷ τις« καὶ ἐκ τοῦ πρὸς ἀνθρώπων
 φόβου, εἰσὶ δ' οἱ διὰ τὰς μελίζοντας ἡδονὰς ἀπέχονται τῶν ἐν τοῖς
 ποσὶν ἡδέων, οὕτως καὶ | τῇ πίστει ἢ δι' ἐπαγγελίαν ἢ διὰ φόβον 874 P
 θεοῦ ἐγκρατεύονται τινες. ἀλλ' ἔστι μὲν θεμέλιος γνώσεως ἢ τοι- 70, 1
 αὕτη ἐγκράτεια καὶ προσαγωγή τις ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ ἐπὶ τὸ τέλειον
 20 ὁρμή. »ἀρχὴ γὰρ σοφίας«, φησί, »φόβος κυρίου.« ὁ τέλειος δὲ δι' 2
 ἀγάπην »πάντα στέγει, πάντα ὑπομένει, οὐχ ὥς ἀνθρώπων ἀρέσκων,
 ἀλλὰ θεῶν«. καίτοι καὶ ὁ ἔπαινος ἔπεται αὐτῷ κατ' ἐπακολούθημα, οὐκ εἰς 3
 τὴν ἑαυτοῦ ὠφέλειαν, ἀλλ' εἰς τὴν τῶν ἐπαινούντων μίμησιν τε καὶ
 χρῆσιν. λέγεται καὶ κατ' ἄλλο σημαίνονμενον ἐγκρατὴς οὐχ ὁ τῶν 4
 25 παθῶν μόνον κρατῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν ἀγαθῶν ἐγκρατὴς γενόμενος
 καὶ βεβαίως κτησάμενος τῆς ἐπιστήμης τὰ μεγαλεῖα, ἀφ' ᾧ καρπο-
 φορεῖ τὰς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείας. ταύτῃ οὐδέποτε περιστάσεως γενο- 5
 μένης τῆς ἰδίας ἕξεως ὁ γνωστικὸς ἐξίσταται. ἔμπεδος γὰρ καὶ
 ἀμετάβλητος ἢ τοῦ ἀγαθοῦ ἐπιστημονικὴ κτῆσις, ἐπιστήμη θείων καὶ

4 f vgl. Weish. Sal. 11, 24; Paed. I 62, 3 10 f vgl. Andronicus De virt. et.
 vit. p. 25, 4 Schuchhardt und [Plato] Def. p. 411 D δικαιοσύνη ἕξις διανεμητικὴ
 τοῦ κατ' ἀξίαν ἐκάστω 11 zu κατ' ἀξίαν vgl. Aristot. Eth. Nic. V 6; VIII 9 p. 1131^a
 24; 1158^b 31 15 vgl. Theognis 256 u. Aristot. Eth. Nic. I 9 p. 1099^a 28; Eth.
 End. I 1 p. 1214^a 6 16 f vgl. Plato Phaedon p. 68 E; 69 A 18 f vgl. Philo
 De vit. cont. 4 (II p. 476 M) ἐγκράτειαν δὲ ὥσπερ θεμέλιόν τινα προκαταβαλό-
 μενοι τῇ ψυχῇ. Andere Parallelen bei Wendland, Philo u. d. kynisch-stoische
 Diatribe S. 11 20 Prov. 1, 7; 9, 10; Psal. 110, 10 21 f I Kor. 13, 7; I Thess.
 2, 4 29 f zu der stoischen Definition vgl. zu Paed. II 25, 3

1 ἐπιδῶν Ma ἐπιδῶι L 6 [τοῦς] Ma 7 εὐροιμεν] εἴποιμεν Jackson
 10 μεταδοτικὴ παρ' ἡμῖν ∞ Schw παρ' ἡμῖν μεταδοτικὴ L 11 λέγεται Di λέ-
 γεται L 14 κατορθοῦνται Di κατορθοῦνται L 15 ἐρᾷ Sy ἐρᾷ L 17 οὐ-
 τως corr. aus ὥς L¹ 23 μίμησιν am Rand L¹ μνήμην getilgt im Text L*

- ἀνθρωπείων πραγμάτων ὑπάρχονσα. οὐποτε οὖν ἄγνοια γίνεται ἢ 6
 γνῶσις οὐδὲ μεταβάλλει τὸ ἀγαθὸν εἰς κακόν· διὸ καὶ ἐσθίει καὶ πίνει
 καὶ γαμεῖ οὐ προηγουμένως, ἀλλὰ ἀναγκαίως. τὸ γαμεῖν δὲ ἐὰν ὁ
 λόγος αἰρῇ λέγω καὶ ὡς καθήκει· γενόμενος γὰρ τέλειος εἰκόνας ἔχει
 5 τοὺς ἀποστόλους. καὶ τῷ ὄντι ἀνὴρ οὐκ ἐν τῷ μονήρῳ ἐπανελέσθαι 7
 δέκνυνται βίον, ἀλλ' ἐκείνος »ἄνδρας νικᾷ« ὁ γάμω καὶ | παιδοποιῶ 315 S
 καὶ τῇ τοῦ οἴκου προνοίᾳ ἀνηδόνως τε καὶ ἀλνπῆτως ἐγγυμασάμενος.
 μετὰ τῆς τοῦ οἴκου κηδεμονίας ἀδιάστατος τῆς τοῦ θεοῦ γενόμενος
 ἀγάπης, καὶ πάσης κατεξανιστάμενος πείρας τῆς διὰ τέκνων καὶ
 10 γυναικὸς οἰκετῶν τε καὶ κτημάτων προσφερομένης. τῷ δὲ αὐοίκῳ 8
 τὰ πολλὰ εἶναι συμβέβηκεν ἀπειράστῳ. μόνου γοῦν ἑαυτοῦ κηδόμενος
 ἡττᾶται πρὸς τοῦ ἀπολειπομένου μὲν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν,
 περιττεύοντος δὲ ἐν τῇ κατὰ τὸν βίον οἰκονομίᾳ, εἰκόνα ἀτεχνῶς
 σφῆζοντος ὀλίγην τῆς τῇ ἀληθείᾳ προνοίας.
 15 Ἀλλ' ἡμῖν γε ὡς ἐνι μάλιστα προγυμναστέον ποικίλως τὴν ψυχὴν, 71, 1
 ἵνα εὐεργὸς γένηται πρὸς τὴν τῆς γνώσεως παραδοχὴν. οὐχ ὁρᾷτε 2
 πῶς μαλάσσεται κηρὸς καὶ καθαίρεται χαλκός, ἵνα τὸν ἐπιόντα χαρ-
 κτῆρα παραδέξηται; αὐτίκα ὡς ὁ θάνατος »χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ 3
 σώματος«, οὕτως ἡ γνῶσις οἷον ὁ λογικὸς θάνατος, ἀπὸ τῶν παθῶν
 20 ἀπάγων καὶ χωρίζων τὴν ψυχὴν καὶ | προάγων εἰς τὴν τῆς εὐποίας 875 P
 ζώην, ἵνα τότε εἴπῃ μετὰ παρησίᾳς πρὸς τὸν θεόν· ὡς θέλεις ζῶ.
 ὁ μὲν γὰρ »ἀνθρώποις ἀρέσκειν« προαιρούμενος »θεῷ ἀρέσαι οὐ δύ- 4
 νатаи«, ἐπεὶ μὴ τὰ συμφέροντα, ἀλλὰ τὰ τέροντα αἰροῦνται οἱ
 πολλοί· ἀρέσκων δὲ τις τῷ θεῷ τοῖς σπουδαίοις τῶν ἀνθρώπων
 25 εὐάρεστος κατ' ἐπακολούθημα γίνεται. τερονὰ τοίνυν τούτῳ πῶς 5
 ἔτι ἂν εἴῃ τὰ περὶ τὴν βρωσίν καὶ πόσιν καὶ ἀφροδίσιον ἡδονήν,
 ὅπου γε καὶ λόγον φέροντά τινα ἡδονήν καὶ κίνημα διανοίας καὶ
 ἐνέργημα τερονδὸν ὑφορᾶται; »οὐδεὶς« γὰρ »δύναται δυοὶ κυρίοις δου- 6
 λεύειν, θεῷ καὶ μαμωνᾷ.« οὐ τὸ ἀργύριον λέγων φησὶ ψιλῶς οὕτως,
 30 ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ ἀργυρίου εἰς τὰς ποικίλας ἡδονὰς χορηγίαν· τῷ
 ὄντι οὐχ οἷον τε τὸν θεὸν ἐγνωκότα μεγαλοφρόνως καὶ ἀληθῶς ταῖς
 ἀντικειμέναις δουλεύειν ἡδοναῖς.

Εἷς μὲν οὖν μόνος ὁ ἀνεπιθύμητος ἐξ ἀρχῆς, ὁ κύριος ὁ φιλάν- 72, 1
 θρωπος ὁ καὶ δι' ἡμᾶς ἀνθρωπος· ὅσοι δὲ ἐξομοιοῦσθαι σπεύδουσι

6 aus der Terminologie der γυμνικά 16 zu εὐεργός vgl. Plut. Mor.
 p. 900 B 18 f vgl. Plato Phaedon p. 67 D 22 vgl. Gal. 1, 10 22 f vgl.
 Röm. 8, 8 23 f vgl. S. 37, 18 f 28 f Matth. 6, 24; Luk. 16, 13

4 αἰρῇ Sy ἔρηι L 9 vor τέκνων ist παίδων getilgt L¹ 13 ἀτεχνῶς L
 14 τῆς τῇ ἀληθείᾳ προνοίας St τῇ τῆς ἀληθείας προνοίᾳ L 20 ἀπάγων Sy
 ἐπειγών L 30 <ἐπελ> τῷ Schw τῷ <γάρ> Ma 31 ὄντι <οὖν> Heyse

τῷ ὑπ' αὐτοῦ δεδομένῳ χαρακτηρί ἀνεπιθύμητοι ἐξ ἀσκήσεως γενέ-
 σθαι βιάζονται. ὁ γὰρ ἐπιθυμήσας καὶ κατασχὼν ἑαυτοῦ *, καθάπερ 2
 καὶ ἡ χήρα διὰ σωφροσύνης αὐθις παρθένος. οὗτος μισθὸς γνώσεως 3
 τῷ σωτῇρι καὶ διδασκάλῳ, ὃν αὐτὸς ἤτησεν, τὴν ἀποχὴν τῶν κακῶν
 5 καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς εὐποιίας, δι' ὧν ἡ σωτηρία περιγίνεται. ὅσπερ 4
 οὖν οἱ τὰς τέχνας μεμαθηκότες δι' ὧν ἐπαιδεύθησαν πορίζουσι τὰς
 τροφάς, οὕτως ὁ γνωστικὸς δι' ὧν ἐπίσταται πορίζων τὴν ζωὴν
 σφίζεται. ὁ γὰρ μὴ θελήσας τὸ τῆς ψυχῆς ἐκκόψαι πάθος ἑαυτὸν
 ἀπέκτεινεν. ἀλλ' ὥς ἔοικεν ἀτροφία μὲν ἡ ἄγνοια τῆς ψυχῆς, τροφή
 10 δὲ ἡ γνώσις. αὐταὶ δὲ εἰσιν αἱ γνωστικαὶ ψυχαί, ἃς ἀπείκασεν τὸ 5
 εὐαγγέλιον ταῖς ἡγιασμέναις παρθένοις ταῖς προσδεχομέναις τὸν κύ-
 ριον. παρθένοι μὲν γὰρ ὡς κακῶν ἀπεσχισμένοι, προσδεχόμεναι δὲ
 διὰ τὴν ἀγάπην τὸν κύριον, καὶ τὸ οἰκεῖον ἀνάπτουσαι φῶς εἰς τὴν
 τῶν πραγμάτων θεωρίαν, φρόνιμοι ψυχαὶ >ποθοῦμέν σε, ὦ κύριε, 6
 15 λέγουσαι, >ἥδη ποτὲ ἀπολαβεῖν, ἀκολουθῶς οἷς ἐντετεῖλω ἐξήσαμεν,
 μηδὲν τῶν παρηγγελμένων παραβεβηκυῖαι· διὸ καὶ τὰς ὑποσχέσεις
 ἀπαιτοῦμεν, εὐχόμεθα δὲ τὰ συμφέροντα, οὐ <τὰ ἡδέα>, ὡς καθήκοντος
 τοῦ αἰτεῖν τὰ κάλλιστα παρὰ σοῦ· καὶ πάντα ἐπὶ συμφόρῳ δεξόμεθα,
 καὶ πονηρὰ εἶναι δοκῇ τὰ προσιόντα γυμνάσια, ἅτινα ἡμῖν προσφέρει
 20 ἡ σὴ οἰκονομία εἰς συνάσκησιν βεβαιότητος·
 Ὁ μὲν οὖν γνωστικὸς δι' ὑπερβολὴν ὁσιότητος αἰτουόμενος μᾶλ- 73, 1
 λον ἀποτυχεῖν ἔτοιμος ἢ μὴ αἰτουόμενος τυχεῖν. εὐχὴ γὰρ αὐτῷ ὁ
 βίος ἅπας καὶ ὁμιλία | πρὸς θεόν, καὶ καθαρὸς ἢ ἁμαρτημάτων, 876 P
 πάντως οὗ βούλεται τεύξεσθαι. λέγει γὰρ ὁ θεὸς τῷ δικαίῳ· »αἰτήσαι,
 25 καὶ δώσω σοί· ἐννοήθητι, καὶ ποιήσω.« ἔαν μὲν οὖν συμφέροντα ἢ, 2
 παραχρῆμα λήψεται· ἀσύφορα δὲ οὐδέποτε αἰτήσεται, διὸ οὐδὲ λή-
 ψεται. οὕτως ἔσται ὁ βούλεται. καὶ τις ἡμῖν λέγῃ ἐπιτυγχάνειν 3
 τινὰς καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν κατὰ τὰς αἰτήσεις, σπανίως μὲν τοῦτο
 διὰ τὴν τοῦ θεοῦ δικαίαν ἀγαθότητα, δίδοται δὲ τοῖς καὶ ἄλλοις
 30 εὐεργετεῖν δυναμένοις. ὅθεν οὐ διὰ τὸν αἰτήσαντα ἢ δόσις γίνεται, 4
 ἀλλ' ἡ οἰκονομία τὸν σφίζεσθαι δι' αὐτοῦ μέλλοντα προορωμένη
 δικαίαν πάλιν ποιεῖται τὴν δωρεάν. τοῖς δ' ὅσοι ἄξιοι τὰ ὄντως
 ἀγαθὰ καὶ μὴ αἰτουμένοις δίδοται. ὅταν οὖν μὴ κατὰ ἀνάγκην ἢ 5

2 f vgl. Strom. III 101, 5 3—5 vgl. Strom. I 6, 1 τοῦτον μόνον καρποῦται
 τὸν μισθόν, τὴν σωτηρίαν τῶν ἐπαϊόντων 4 f vgl. I Petr. 3, 11 10—14 vgl.
 Matth. 25, 1—13 24 f vgl. Strom. VI 78, 1; 101, 4; VII 41, 3 und Resch,
 Agrapha² S. 303 (Agr. VI 14) 32 f vgl. Matth. 6, 8 33—S. 53, 2 ὅταν μὴ
 — γένος Sacr. Par. 271 Holl

2 ἑαυτοῦ <ἀνεπιθύμητος> St ἑαυτοῦ <καθαρός> Weyman 5 εὐποιίας <ἀπαι-
 τῶν> Schw 11 ἡγιασμέναις Sy ἡγιασμένοις L 17 οὐ <τὰ ἡδέα>, ὡς St οὐχ ὡς L
 καθήκοντος Sy καθηκόντως L 18 συμφόρῳ Sy συμφέρωι L 29 [δὲ] Schw

φόβον ἢ ἐλπίδα δίκαιός τις ἦ, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως, αὕτη ἡ ὁδὸς λέγεται βασιλική, ἣν τὸ βασιλικὸν ὁδεύει γένος, ὀλισθηραὶ δὲ αἱ ἄλλαι παρεκτροπαὶ καὶ κρημνώδεις. εἰ γοῦν τις ἀφέλοι τὸν φόβον καὶ τὴν 6 τιμὴν, οὐκ οἶδ' εἴ ἔτι ὑποστήσονται τὰς θλίψεις οἱ γεννάδαι τῶν 5 παρορησιαζομένων φιλοσόφων.

Ἐπιθυμῖαι δὲ καὶ τὰ ἄλλα ἁμαρτήματα »τρίβολοι καὶ σκόλοπες« 74, 1 εἴρηνται. ἐργάζεται τοίνυν ὁ γνωστικὸς ἐν τῷ τοῦ κυρίου ἀμπελῶνι φυτεύων, κλαδεύων, ἀρδεύων, θεῖος ὄντως ὑπάρχων τῶν εἰς πίστιν καταπεφυτευμένων γεωργός. οἱ μὲν οὖν τὸ κακὸν μὴ πράξαντες 2 μισθὸν ἀξιοῦσιν ἀργίας λαμβάνειν, ὁ δὲ ἀγαθὰ πράξας ἐκ προαιρέσεως γυνυῆς ἀπαιτεῖ τὸν μισθὸν ὡς ἐργάτης ἀγαθός. ἀμέλει καὶ διπλοῦν λήφεται ὧν τε οὐκ ἐποίησεν καὶ ἀνθ' ὧν εὐηργέτησεν. ὁ γνωστικὸς 3 οὗτος πειράζεται ὑπ' οὐδενός, πλὴν εἰ μὴ ἐπιτρέψαι ὁ θεὸς καὶ τοῦτο διὰ τὴν τῶν συνόντων ὠφέλειαν. ἐπιρρώννυνται γοῦν πρὸς 15 τὴν πίστιν διὰ τῆς ἀνδρικῆς παρακαλούμενοι ὑπομονῆς. ἀμέλει καὶ 4 διὰ τοῦτο οἱ μακάριοι ἀπόστολοι εἰς πῆξιν | καὶ βεβαίωσιν τῶν ἐκ- 316 S κλησιῶν εἰς πείραν καὶ μαρτύριον τελειότητος ἤχθησαν. ἔχων οὖν 5 ὁ γνωστικὸς ἔναυλον τὴν φωνὴν τὴν λέγουσαν, ὃν ἐγὼ πατάξω, σὺ ἐλέησον, καὶ τοὺς μισοῦντας αἰτεῖται μετανοῆσαι· τὴν γὰρ τῶν 6 20 κακούργων ἐν τοῖς σταδίοις ἐπιτελουμένην τιμωρίαν καὶ παίδων ἐστὶ μὴ θεάσασθαι. οὐ γὰρ ἔστιν ὅπως ὑπὸ τοιούτων παιδευθεῖη ποτ' ἂν ὁ γνωστικὸς ἢ τερφθεῖη, ἐκ προαιρέσεως καλὸς καὶ ἀγαθὸς εἶναι συνασκήσας καὶ ταύτῃ ἄτεγκτος ἡδοναῖς γενόμενος· οὐποτε ὑποπίπτων ἁμαρτήμασιν, ἀλλοτρίων κακῶν ὑποδείγμασιν οὐ παιδεύεται· 25 πολλοῦ γε δεῖ ταῖς ἐπιγelois ἡδοναῖς τε καὶ θεωρίαις εὐαρεστεῖσθαι 7 τοῦτον, ὃς καὶ τῶν κοσμικῶν καίτοι θεῶν ὄντων ἐπαγγελιῶν κατεμεγαλοφρόνησεν. »οὐ πᾶς ἄρα ὁ λέγων »κύριε κύριε« εἰσελεύσεται 877 P 8 εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ.« οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ γνωστικὸς ἐργάτης, ὁ κρατῶν μὲν »τῶν κοσμικῶν 9 30 ἐπιθυμιῶν« ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ σαρκὶ ὧν, περὶ δὲ ὧν ἔγνω, τῶν μελλόντων καὶ ἔτι ἀοράτων, πεπεισμένος ἀκριβῶς ὡς μάλλον ἡγεῖσθαι τῶν ἐν ποσὶ παρεῖναι ταῦτα.

1 vgl. Aristot. Eth. Nic. III 11 p. 1116^b 33 ff 1f vgl. Num. 20, 17 2 vgl. I Petr. 2, 9 6 vgl. Jerem. 4, 3; Ezech. 28, 24; Matth. 13, 7, 22; Hebr. 6, 8
7f vgl. Jes. 5, 7; Matth. 21, 33 11 vgl. Luk. 10, 7 18f woher? vgl. vielleicht Hiob 19, 21; Psal. 68, 27 27f Matth. 7, 21 29f vgl. Tit. 2, 12

13 ἐπιτρέψαι Di ἐπιτρέψη L ἐπιτρέψει Ma 14f ἐπιρρώννυνται — παρακαλούμενοι Ma ἐπιρρώννυνται — παρακαλούμενος L 17 vor πείραν ist μαρ getilgt L¹ 20 παίδων] παιδείαν Schw ποθῶν St 21 τοιούτων He τῶν αὐτῶν L

Οὗτος ἐργάτης εὐθέτος, χαίρων μὲν ἐφ' οἷς ἔγνω, συστελλόμενος **75, 1**
 δὲ ἐφ' οἷς ἐπεγκυλιεῖται τῇ τοῦ βίου ἀνάγκῃ, μηδέπω καταξιούμενος
 τῆς ὧν ἔγνω ἐνεργούσης μεταλήψεως. ταύτῃ τῷ βίῳ τῷδε ὡς ἄλλο-
 τριῷ ὅσον ἐν ἀνάγκῃ συγχρῆται μοῖρα. οἶδεν αὐτὸς καὶ τῆς νηστείας **2**
5 τὰ αἰνίγματα τῶν ἡμερῶν τούτων, τῆς τετραδὸς καὶ τῆς παρασκευῆς
 λέγω. ἐπιφημίζονται γὰρ ἢ μὲν Ἑρμοῦ, ἢ δὲ Ἀφροδίτης. αὐτίκα **3**
 νηστεύει κατὰ τὸν βίον φιλαργυρίας τε ὁμοῦ καὶ φιληδονίας, ἐξ ὧν
 αἱ πᾶσαι ἐκφύονται κακίαι· πορνείας γὰρ ἤδη πολλάκις τρεῖς τὰς
 ἀνωτάτω διαφορὰς παρεστήσαμεν κατὰ τὸν ἀπόστολον, φιληδονίαν,
10 φιλαργυρίαν, εἰδωλολατρείαν.

Νηστεύει τοίνυν καὶ κατὰ τὸν νόμον ἀπὸ τῶν πράξεων τῶν **76, 1**
 φαύλων καὶ κατὰ τὴν τοῦ εὐαγγελίου τελειότητα ἀπὸ τῶν ἐννοιῶν
 τῶν πονηρῶν. τούτῳ καὶ οἱ πειρασμοὶ προσάγονται οὐκ εἰς τὴν **2**
 ἀποκάθαρσιν, ἀλλ' εἰς τὴν τῶν πέλας, ὡς ἔφαμεν, ὠφέλειαν, εἰ πε-
15 ραν λαβὼν πόνων καὶ ἀλγηδόνων κατεφρόνησεν καὶ παρεπέμψατο.
 ὁ δ' αὐτὸς καὶ περὶ ἡδονῆς λόγος. μέγιστον γὰρ ἐν πείρᾳ γενόμενον **3**
 εἶτα ἀποσχέσθαι. τί γὰρ μέγα εἰ ἂ μὴ οἶδέν τις ἐγκρατεῦοιτο; οὗτος **4**
 ἐντολὴν τὴν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον διαπραξάμενος κυριακὴν ἐκείνην
 τὴν ἡμέραν ποιεῖ, ὅταν ἀποβάλλῃ φαῦλον νόημα καὶ γνωστικὸν
20 προσλάβῃ, τὴν ἐν αὐτῷ τοῦ κυρίου ἀνάστασιν δοξάζων. ἀλλὰ καὶ **5**
 ὅταν ἐπιστημονικοῦ θεωρήματος κατάληψιν λάβῃ, τὸν κύριον ὁρᾶν
 νομίζει, τὰς ὅψεις αὐτοῦ πρὸς τὰ ὁράτα χειραγωγῶν, καὶ βλέπειν **6**
 δοκῇ ἂ μὴ βλέπειν ἐθέλῃ, κολάζων τὸ ὁρατικόν, ὅταν ἡδομένου ξαν-
 τοῦ κατὰ τὴν προσβολὴν | τῆς ὅψεως συναίσθηται, ἐπεὶ τοῦτο μόνον **878 P**
25 ὁρᾶν βούλεται καὶ ἀκούειν ὁ προσῆκεν αὐτῷ. αὐτίκα τῶν ἀδελφῶν **7**
 τὰς ψυχὰς θεωρῶν καὶ τῆς σαρκὸς τὸ κάλλος αὐτῇ βλέπει τῇ ψυχῇ,
 τῇ μόνον τὸ καλὸν ἄνευ τῆς σαρκικῆς ἡδονῆς ἐπισκοπεῖν εἰθισμένην.
 Ἀδελφοὶ δ' εἰσὶ τῷ ὄντι κατὰ τὴν κτίσιν τὴν ἐξειλεγμένην καὶ **77, 1**
 κατὰ τὴν ὁμοίθειαν καὶ κατὰ τὴν τῶν ἔργων ὑπόστασιν, τὰ αὐτὰ
30 ποιοῦντες καὶ νοοῦντες καὶ λαλοῦντες ἐνεργήματα ἅγια καὶ καλὰ, ἃ
 ὁ κύριος αὐτοὺς ἡθέλησεν ἐκλεκτοὺς ὄντας φρονεῖν. πίστις μὲν γὰρ **2**
 ἐν τῷ τὰ αὐτὰ αἰρεῖσθαι, γνῶσις δὲ ἐν τῷ τὰ αὐτὰ μεμαθηκέναι καὶ

5 f vgl. Didache 8, 1 **7 f** vgl. I Tim. 6, 10 **8—10** πορνείας ἤδη — εἰ-
 δωλολατρίαν Sac. Par. 272 Holl vgl. Ephes. 5, 5 u. Strom. III 89, 1; VI 147, 1;
 G. Resch, Das Aposteldecree TU NF XIII 3 S. 126 ff **11—13** vgl. Matth. 5, 21—48
14 vgl. S. 53, 14 **16 f** vgl. Strom. III 101, 5 **25—27** vgl. Strom. IV 116, 1 f

6 ἐπιφημίζονται L **8** τρεῖς τὰς] τὰς τρεῖς Sy **16** γενόμενον Sy γενό-
 μενος L **17** μέγα L¹ μεγάλα L* **20** αὐτῷ L **22** ὁράτα Lowth ὁρατά L
23 κολάζων] vielleicht κολάζει Ma

φρονεῖν, ἐλπίς δὲ ἐν τῷ τὰ αὐτὰ ποθεῖν. καὶ κατὰ τὸ ἀναγκαῖον
 τοῦ βίου ὀλίγον τι τῆς ὥρας περὶ τὴν τροφὴν ἀσχοληθῇ, χρεωκο-
 πείσθαι οἴεται περισπώμενος ὑπὸ τοῦ πράγματος. ταύτῃ οὐδὲ ὄναρ 3
 ποτὲ μὴ ἀρμόζον ἐκλεκτῷ βλέπει. ἀτεχνῶς »ξένος γὰρ καὶ παρε-
 5 πίδημος« ἐν τῷ βίῳ παντὶ πᾶς οὗτος, ὃς πόλιν οἰκῶν τῶν κατὰ
 τὴν πόλιν κατεφρόνησεν παρ' ἄλλοις θαυματούμενων, καὶ καθάπερ ἐν
 ἐρημίᾳ τῇ πόλει βιοῖ, ἵνα μὴ ὁ τόπος αὐτὸν ἀναγκάξῃ, ἀλλ' ἡ προ-
 αἰρέσεις δεικνύῃ δίκαιον. ὁ γνωστικὸς οὗτος συνελόντι εἰπεῖν τὴν 4
 ἀποστολικὴν ἀπουσίαν ἀνταναπληροῖ βιούς ὀρθῶς, γινώσκων ἀκρι-
 10 βῶς, ὠφελῶν τοὺς ἐπιτηδείους, τὰ »ὄρη μεθιστάς« τῶν πλησίον καὶ
 τὰς τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἀνωμαλίας ἀποβάλλων. καίτοι ἕκαστος ἡμῶν 5
 αὐτοῦ τε ἀμπελῶν καὶ ἐργάτης. ὁ δὲ καὶ πράσσων τὰ ἄριστα λαν-
 θάνειν βούλεται τοὺς ἀνθρώπους, τὸν κύριον ἅμα καὶ ἑαυτὸν πείθων,
 ὅτι κατὰ τὰς ἐντολὰς βιοῖ, προκρίνων ταῦτα ἐξ ὧν εἶναι πεπίστευκεν
 15 (»ὅπου γὰρ ὁ νοῦς τινος«, φησὶν, »ἐκεῖ καὶ ὁ θησαυρὸς αὐτοῦ«), αὐτὸς 6
 ἑαυτὸν μειονεκτεῖ πρὸς τὸ μὴ ὑπεριδεῖν ποτὲ ἐν θλίψει γινόμενον
 ἀδελφὸν διὰ τὴν ἐν τῇ ἀγάπῃ τελείωσιν, ἂν ἐπίστηται μάλιστα ῥῶον
 ἑαυτὸν τοῦ ἀδελφοῦ τὴν ἔνδειαν οἴσονται.

Ἦγεται γοῦν τὴν ἀλληθόνα ἐκείνου ἴδιον ἄλγημα· καὶ ἐκ τῆς 78. 1
 20 ἑαυτοῦ ἐνδείας παρεχόμενος δι' εὐποιαν πάθῃ τι δύσκολον, οὐ
 δυσχεραίνει ἐπὶ τούτῳ, προσάψει δὲ ἔτι | μᾶλλον τὴν εὐεργεσίαν. 879 P
 ἔχει γὰρ ἄκρατον πίστιν τὴν περὶ τῶν πραγμάτων, τὸ εὐαγγέλιον 2
 δι' ἔργων καὶ θεωρίας ἐπαινῶν. καὶ δὴ »οὐ τὸν ἔπαινον παρὰ ἀν-
 θρώπων, ἀλλὰ παρὰ τοῦ θεοῦ« καρποῦται, ἃ ἐδίδαξεν ὁ κύριος, ταῦτα
 25 ἐπιτελῶν. οὗτος περισπώμενος ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐλπίδος οὐ γεύεται 3
 τῶν ἐν κόσμῳ καλῶν, πάντων τῶν ἐνταῦθα καταμεγαλοφρονῶν·
 οἰκτείρων τοὺς μετὰ θάνατον παιδευομένους διὰ τῆς κολάσεως ἀκου-
 σίως ἐξομολογουμένους, εὐσυνείδητος πρὸς τὴν | ἔξοδον καὶ αἰεὶ ἔτοι- 317 S
 μος ὢν, ὡς ἂν »παρεπίδημος καὶ ξένος« τῶν τῇδε, κληρονομημάτων
 30 μόνων τῶν ἰδίων μεμνημένος, τὰ δὲ ἐνταῦθα πάντα ἀλλότρια ἡγού-
 μενος· οὐ μόνον θαυμάζων τὰς τοῦ κυρίου ἐντολὰς, ἀλλ' ὡς ἔπος 4
 εἰπεῖν δι' αὐτῆς τῆς γνώσεως μέτοχος ὢν τῆς θείας βουλήσεως, οἰ-
 κεῖος ὄντως τοῦ κυρίου καὶ τῶν ἐντολῶν, ἐξειλεγμένος ὡς δίκαιος,

4 f vgl. Hebr. 11, 13; Psal. 38, 13; Gen. 23, 4; 47, 9 10 vgl. I Kor. 13, 2
 (Matth. 17, 20; 21, 21) 11 vgl. Jes. 40, 4 15 vgl. Matth. 6, 21; Luk. 12, 34;
 zur Form vgl. QDS 17, 1; Barnard, Bibl. Text p. 10 19 f vgl. Mark. 12, 44;
 Luk. 21, 4 23 f vgl. Röm. 2, 29 29 vgl. zu Z. 4 f

1 ποθεῖν Lowth ποιεῖν L 4 βλέπει. ἀτεχνῶς Po βλέπει ἀτέχνως. L
 11 καταβάλλων Ma 12 αὐτοῦ L 30 αἰδίων Heyse

ἡγεμονικὸς δὲ καὶ βασιλικὸς ὡς [ὁ] γνωστικὸς, χρυσὸν μὲν πάντα τὸν ἐπὶ γῆς καὶ ὑπὸ γῆν καὶ βασιλείαν τὴν ἀπὸ περάτων ἐπὶ πέρατα ὠκεανοῦ ὑπερορῶν, ὡς μόνῃς τῆς τοῦ κυρίου ἀντέχεσθαι θεραπείας. διὸ καὶ ἐσθίων καὶ πίνων καὶ γαμῶν, ἐὰν ὁ λόγος αἰρῇ, ἀλλὰ καὶ 5 ὀνείρους βλέπων τὰ ἅγια ποιεῖ καὶ νοεῖ· ταύτῃ καθαρὸς εἰς εὐχὴν πάντοτε. ὁ δὲ καὶ μετ' ἀγγέλων εὐχεται, ὡς ἂν ἤδη καὶ »ισάγγελος«, 6 οὐδὲ ἔξω ποτὲ τῆς ἀγίας φρουρᾶς γίνεται· κἂν μόνος εὐχεται, τὸν τῶν ἁγίων χορὸν συνιστάμενον ἔχει.

Αὐτὴν οὗτος οἶδε (πίστιν), καὶ τὴν μὲν τοῦ πιστεύοντος ἐνέρ- 7 γειαν, τὴν δὲ τοῦ πιστευομένου τὴν κατ' ἀξίαν ὑπεροχὴν, ἐπεὶ καὶ ἡ δικαιοσύνη διπλῇ, ἥ μὲν δι' ἀγάπην, ἥ δὲ διὰ φόβον. εἴρηται γοῦν 79, 1 »ὁ φόβος τοῦ κυρίου ἀγνὸς διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος.« οἱ γὰρ ἐκ φόβου εἰς πίστιν καὶ δικαιοσύνην ἐπιστρέφοντες εἰς αἰῶνα διαμένουσιν. αὐτίκα ἀποχὴν κακῶν ἐργάζεται ὁ φόβος, ἀγαθοποιεῖν δὲ προτρέπει 15 ἐποικοδομοῦσά εἰς τὸ ἐκούσιον ἢ ἀγάπην, ἵνα τις ἀκούσῃ παρὰ τοῦ κυρίου· »οὐκέτι ὑμᾶς δούλους, ἀλλὰ φίλους λέγω«, καὶ πεποιθὼς ἤδη προσή ταῖς εὐχαῖς. τὸ δὲ εἶδος αὐτὸ τῆς εὐχῆς εὐχαριστία ἐπὶ τε 2 τοῖς προγεγονόσιν ἐπὶ τε τοῖς ἐνεστώσιν ἐπὶ τε τοῖς μέλλουσιν, ὡς ἤδη διὰ τὴν πίστιν παροῦσιν· τούτου δὲ | ἡγείται τὸ εἰληφέναι τὴν 880 P 20 γνῶσιν. καὶ δὴ καὶ αἰτεῖται οὕτως ζῆσαι τὸν ὀρισμένον ἐν τῇ σαρκὶ 3 βίον, ὡς γνωστικὸς, ὡς ἄσαρκος, καὶ τυχεῖν μὲν τῶν ἀρίστων, φυγεῖν δὲ τὰ χείρονα. αἰτεῖται δὲ καὶ ἐπικουφισμὸν περὶ ὧν ἡμαρτήσαμεν 4 ἡμεῖς καὶ ἐπιστροφὴν εἰς ἐπίγνωσιν· οὕτως ὀξέως ἐπόμενος τῷ καλοῦντι κατὰ τὴν ἔξοδον ὡς ἐκεῖνος καλεῖ, προάγων ὡς εἰπεῖν διὰ 25 τὴν ἀγαθὴν συνειδήσιν, σπεύδων ἐπὶ τὸ εὐχαριστῆσαι ἀκαχεῖ, σὺν Χριστῷ γενόμενος, ἄξιον ἑαυτὸν παρασχῶν διὰ καθαρότητα, κατὰ ἀνάκρασιν ἔχειν τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ τὴν διὰ τοῦ Χριστοῦ χορηγουμένην. οὐ γὰρ μετουσίᾳ θερμότητος θερμὸς οὐδὲ πυρὸς 5 φωτεινός, ἀλλ' εἶναι ὅλος τῷ βούλεται. οὗτος οἶδεν ἀκριβῶς τὸ 30 εἰρημένον· »ἐὰν μὴ μισήσητε τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, πρὸς ἔτι δὲ καὶ τὴν ἰδίαν ψυχὴν, καὶ ἐὰν μὴ τὸ σημεῖον βαστάσητε.« τὰς τε γὰρ προσπαθείας τὰς σαρκιακὰς πολὺ τῆς ἡδονῆς τὸ 6 φίλτρον ἐχούσας μεμίσηκεν καὶ καταμεγαλοφρονεῖ πάντων τῶν εἰς δημιουργίαν καὶ τροφὴν τῆς σαρκὸς οἰκειῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς

1 f vgl. Plato Leg. V p. 728 A 6 vgl. Luk. 20, 36 12 Psal. 18, 10
16 Joh. 15, 15 30 f Luk. 14, 26 f 31 σημείον = στανρός vgl. z. B. Strom. V 35, 1; VI 84, 3; 87, 2; Exc. ex Theod. 42; QDS 8, 2

1 [ὁ] Heyse, Ma 4 αἰρῇ Sy ἔρηι L 9 (πίστιν) Sy 14 φόβος Sy φο-
βούμενος L 17 αὐτῷ Sy 26 παρασχεῖν Barnard 27 ἔχει Wi

σωματικῆς ψυχῆς κατεξανίσταται, στόμιον ἔμβαλὼν ἀφηνιάζοντι τῷ
 ἀλόγῳ πνεύματι, ὅτι »ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος«. »τὸ 7
 σημεῖον δὲ βαστάσαι« »τὸν θάνατόν ἐστιν περιφέρειν«, ἔτι ζῶντα
 »πᾶσιν ἀποταξάμενον«, ἐπεὶ μὴ ἴση ἐστὶν ἀγάπη τοῦ σπειραντος τὴν
 5 σάρκα καὶ τοῦ τὴν ψυχὴν εἰς ἐπιστήμην κτίσαντος.

- Οὗτος ἐν ἔξει γενόμενος εὐποιοιτικῇ θάττον τοῦ λέγειν καλῶς 80, 1
 εὐεργετεῖ, τὰ μὲν τῶν ἀδελφῶν ἁμαρτήματα μερίσασθαι εὐχόμενος
 εἰς ἑξομολόγησιν καὶ ἐπιστροφὴν τῶν συγγενῶν, κοινωνεῖν δὲ τῶν
 ἰδίων ἀγαθῶν προθυμούμενος τοῖς φιλιτάτοις, αὐτοὶ δὲ οὕτως αὐτῷ
 10 οἱ φίλοι. αὖξων οὖν τὰ παρ' αὐτῷ κατατιθέμενα σπέρματα καθ' ἣν 2
 ἐνετείλατο κύριος γεωργίαν, ἀναμάρτητος μὲν μένει, ἐγκρατὴς δὲ
 γίνεται, καὶ μετὰ τῶν ὁμοίων διάγει τῷ πνεύματι ἐν τοῖς χοροῖς
 τῶν ἁγίων, καὶ ἐπὶ γῆς ἔτι κατέχηται. οὗτος δι' ὅλης ἡμέρας καὶ 3
 νυκτὸς λέγων καὶ ποιῶν τὰ προστάγματα τοῦ κυρίου ὑπερευφραίνε-
 15 ται, οὐ πρωίας μόνον ἀναστὰς καὶ μέσον ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ περιπατῶν
 καὶ κοιμώμενος, ἀμφιεννύμενός τε καὶ ἀποδύόμενος· καὶ διδάσκει τὸν 4
 υἱόν, ἔαν υἱὸς ἦ τὸ γένος, ἀχώριστος ὢν τῆς ἐντολῆς καὶ τῆς ἐλπί-
 δος, εὐχαριστῶν ἀεὶ τῷ θεῷ καθάπερ τὰ ζῶα τὰ δοξολόγια τὰ διὰ
 Ἡσαίου ἀλληγοροῦμενα, ὑπομονητικὸς | πρὸς πᾶσαν πείραν· »ὁ κύριος«, 5 881 P
 20 φησὶν, »ἔδωκεν, ὁ κύριος ἀφείλετο.« τοιοῦτος γὰρ καὶ ὁ Ἰωβ, ὃς καὶ 6
 τοῦ ἀφαιρεθῆναι τὰ ἐκτὸς σὺν καὶ τῇ τοῦ σώματος ὑγιείᾳ προσαπέ-
 θετο πάντα διὰ τῆς πρὸς τὸν κύριον ἀγάπης. »ἦν γάρ«, φησί, »δί-
 καιος, ὅσιος, ἀπεχόμενος ἀπὸ πάσης πονηρίας.« τὸ δὲ »ὅσιος« τὰ 7
 πρὸς τὸν θεὸν δίκαια κατὰ τὴν πᾶσαν οἰκονομίαν μηνύει, ἃ δὴ ἐπι-
 25 στάμενος γνωστικὸς ἦν. χρὴ γὰρ μήτε, ἔαν ἀγαθὰ ἦ, προστετηκέναι 8
 τούτοις ἀνθρωπίνοις οὐσί, μήτε αὖ, ἔαν κακά, ἀπεχθάνεσθαι αὐτοῖς.
 ἀλλὰ ἐπάνω εἶναι ἀμφοῖν τὰ μὲν πατοῦντα, τὰ δὲ τοῖς δεομένοις
 παραπέμποντα. ἀσφαλῆς δὲ ἐν συμπεριφορᾷ ὁ γνωστικὸς μὴ λάθῃ
 [ῆ] ἢ συμπεριφορὰ διάθεσις γενομένη.
- 30 XIII. Οὐδέποτε τῶν εἰς αὐτὸν ἁμαρτησάντων μέμνηται, ἀλλὰ 81, 1

1 zu *σωματικῇ ψυχῇ* vgl. Exc. ex Theod. 50, 1; Strom. VI 136, 1f 2 Gal.
 5, 17 2f Luk. 14, 27 3 vgl. II Kor. 4, 10 4 vgl. Luk. 14, 33 7f vgl.
 Exod. 32, 32; Röm. 9, 3 10 vgl. Mark. 4, 20; Strom. I 11, 3 13f vgl. Psal.
 1, 2 15—17 vgl. Deut. 6, 7; 11, 19 18f vgl. Jes. 6, 2f 19f Hiob 1, 21
 22f Hiob 1, 1 23f vgl. zu Strom. VI 125, 5 25—28 *χρὴ μήτε ἂν ἀγαθὰ—*
παραπέμποντα Sacr. Par. 273 Holl

6 καλῶς] καὶ ἄλλους Ma ἄλλους oder πολλοὺς St 9 αὐτοὶ] ἀγαθοὶ Heyse
 οὕτω L 21f προσαπέθετο St προσαπέθετο L 24 κατὰ St καὶ L
 25 ἀγαθὰ] + *τινα* Sacr. Par. 26 ἀνθρώποις Sacr. Par. αὐ < Sacr. Par.
 ἂν Sacr. Par. 29 [ῆ] Ma γενομένη Ma γένηται L

- ἀφίησι. διὸ καὶ δικαίως εὐχεται, »ἄφες ἡμῖν« λέγων· »καὶ γὰρ ἡμεῖς ἀφίμεν« ἐν γὰρ ἐστὶ καὶ τοῦτο ὧν ὁ θεὸς βούλεται, μηδενὸς ἐπι- 2
θυμῆιν, μηδένα μισεῖν· ἐνὸς γὰρ θελήματος ἔργον οἱ πάντες ἄνθρω-
ποι. καὶ μὴ τι τὸν γνωστικὸν »τέλειον« εἶναι βουλόμενος ὁ σωτὴρ 3
5 ἡμῶν »ὡς τὸν οὐράνιον πατέρα«, τουτέστιν ἑαυτὸν, ὁ λέγων »δεῦτε,
τέκνα, ἀκούσατέ μου φόβον κυρίου«, οὐ τῆς δι' ἀγγέλων βοηθείας
ἐπιδεῖν ἔτι εἶναι βούλεται τοῦτον, παρ' ἑαυτοῦ δὲ ἄξιον γενόμενον
λαμβάνειν, καὶ τὴν φρουρὰν ἔχειν παρ' ἑαυτοῦ διὰ τῆς εὐπειθείας;
ὁ τοιοῦτος | ἀπαιτεῖ παρὰ κυρίου, οὐχὶ δὲ καὶ αἰτεῖ. καὶ ἐπὶ τῶν 318 S 4
10 πενομένων ἀδελφῶν οὐκ αὐτὸς αἰτήσεται ὁ γνωστικὸς [οὐ] χρημάτων
περιουσίαν εἰς μετάδοσιν, ἐκείνοις δὲ ὧν δέονται χορηγίαν εὔξεται
γενέσθαι. δίδωσι γὰρ οὕτως καὶ τὴν εὐχὴν τοῖς δεομένοις ὁ γνω- 5
στικὸς καὶ τὸ διὰ τῆς εὐχῆς ἀγνώστως ἅμα καὶ ἀτύφως παρέχεται.
πενία μὲν οὖν πολλάκις καὶ νόσος καὶ τοιαῦται πείραι ἐπὶ νουθεσία 6
15 προσφέρονται καὶ πρὸς διόρθωσιν τῶν παρεληλυθότων καὶ πρὸς
ἐπιστροφὴν τῶν μελλόντων. ὁ τοιοῦτος τὸν ἐπικουρισμὸν τούτοις 7
αἰτούμενος, ἅτε τὸ ἐξαίρετον τῆς γνώσεως ἔχων, οὐ διὰ κενοδοξίαν,
ἀλλὰ δι' αὐτὸ τὸ εἶναι γνωστικὸς, αὐτὸς ἐργάζεται τὴν εὐποίαν,
ὄργανον γενόμενος τῆς τοῦ | θεοῦ ἀγαθότητος. 882 P
20 Λέγουσι δὲ ἐν ταῖς παραδόσεσι Ματθίαν τὸν ἀπόστολον παρ' 82, 1
ἑκαστα εἰρηκέναι ὅτι »ἐὰν ἐκλεκτοῦ γείτων ἁμαρτήσῃ, ἡμαρτεν ὁ
ἐκλεκτός· εἰ γὰρ οὕτως ἑαυτὸν ἤγεν, ὡς ὁ λόγος ὑπαγορεύει, κατη-
δέσθη ἂν αὐτοῦ τὸν βίον καὶ ὁ γείτων εἰς τὸ μὴ ἁμαρτεῖν«. τί τοί- 2
νυν περὶ αὐτοῦ τοῦ γνωστικοῦ φήσαιμεν (ἄν); »ἢ οὐκ οἴδατε, φησὶν
25 ὁ ἀπόστολος, »ὅτι ναὸς ἐστε τοῦ θεοῦ;« θείος ἄρα ὁ γνωστικὸς καὶ
ἤδη ἅγιος, θεοφορῶν καὶ θεοφορούμενος. αὐτίκα τὸ ἁμαρτῆσαι ἀλ- 3
λότριον παριστάσα ἡ γραφὴ τοὺς μὲν παραπεσόντας τοῖς ἀλλοφύλοις
πιπράσκει· »μὴ ἐμβλέψῃς« δὲ »πρὸς ἐπιθυμίαν ἀλλοτρίαν γυναικί«
λέγουσα, ἀντικρὺς ἀλλότριον καὶ παρὰ φύσιν τοῦ ναοῦ τοῦ θεοῦ τὴν
30 ἁμαρτίαν λέγει. ναὸς δὲ ἐστὶν ὁ μὲν μέγας, ὡς ἡ ἐκκλησία, ὁ δὲ 4
μικρός, ὡς ὁ ἄνθρωπος ὁ τὸ σπέρμα σφύζων τὸ Ἀβραάμ. οὐκ ἄρα
ἐπιθυμήσει τινὸς ἐτέρου ὁ ἔχων ἀναπανόμενον τὸν θεόν. αὐτίκα 5

1 f Matth. 6, 12; Luk. 11, 4 4 f Matth. 5, 48 5 f Psal. 33, 12 6 f vgl. Psal. 90, 11 20—23 vgl. Hilgenfeld, Nov. Test. extra can.² IV p. 50; Resch, Agrapha² S. 282 24 f I Kor. 3, 16 26 vgl. Epiktet II 8, 12 26—28 vgl. Richt. 2, 11—14; 4, 2; 10, 7; Jes. 50, 1 u. ä. St.; Strom. II 144, 4; III 90, 3; Ecl. proph. 49, 2 28 vgl. Matth. 5, 28; Prov. 5, 20; 6, 24f; 7, 5; 23, 33 31 vgl. Joh. 8, 33, 37; Gal. 3, 29 31 f vgl. Strom. I 23, 2; Ecl. proph. 56, 3

5 [τουτέστιν ἑαυτὸν] Kaye p. 332² vielleicht (ὡς) ἑαυτὸν Ma 7 γενόμε-
νον am Rand L¹ 10 [οὐ] Ma 13 τὸ Heyse, Ma τῶι L [τῷ] Po 18 γνω-
στικός Ma, Wi γνωστικὸν L 24 (ἄν) Di 26 τὸ Heyse, Ma τοῦ L

πάντα τὰ ἐμποδὼν καταλιπὼν καὶ πᾶσαν τὴν περισπῶσαν αὐτὸν
 ὕλην ὑπερηφανήσας τέμνει διὰ τῆς ἐπιστήμης τὸν οὐρανόν, καὶ διελ-
 θὼν τὰς πνευματικὰς οὐσίας καὶ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν ἄπτεται
 τῶν θρόνων τῶν ἁκρῶν, ἐπ' ἐκεῖνο μόνον ἴμενος, [ἐφ'] ὃ ἔγνω
 5 μόνον. μείξας οὖν τῇ περιστερεῷ τὸν ὄφιν τελείως ἅμα καὶ εὐ- 6
 συνειδήτως βιοτὶ, πίστιν ἐλπίδι κεράσας πρὸς τὴν τοῦ μέλλοντος
 ἀπεκδοχήν. αἰσθεται γὰρ τῆς δωρεᾶς ἧς ἔλαβεν ἄξιος γενόμενος τοῦ 7
 τυχεῖν, καὶ μετατεθεὶς ἐκ δουλείας εἰς υἱοθεσίαν, [ἀν] ἀκόλουθα τῇ
 ἐπιστήμῃ [μήτε μὴ] (ἔγνωὺς τὸν θεὸν [μᾶλλον δὲ] γνωσθεὶς τε πρὸς
 10 αὐτοῦ) ἐπιτελεῖ, πρὸς ἄξίαν τῆς χάριτος ἐνδεικνύμενος τὰ ἐνεργή-
 ματα. ἔπειτα γὰρ τὰ ἔργα τῇ γνώσει ὡς τῷ σώματι ἢ σκιά.

Ἐπ' οὐδενὶ τοίνυν εἰκότως ταράσσεται τῶν συμβαινόντων οὐδὲ 83, 1
 ὑποπτέυει τῶν κατὰ τὴν οἰκονομίαν ἐπὶ τῷ συμφέροντι γινομένων
 (οὐδὲν) οὐδὲ αἰσχύνεται ἀποθανεῖν, εὐσυνειδήτος ὢν ταῖς ἐξουσίαις
 15 ὀφθῆναι, πάντας ὡς ἔπος εἰπεῖν τοὺς τῆς ψυχῆς ἀποκεκαθαρμένος
 σπύλους, ὃ γε εὖ μάλα ἐπιστάμενος ἄμεινον αὐτῷ μετὰ τὴν ἔξοδον
 γενήσεσθαι. ὅθεν οὐδέποτε τὸ ἡδὺ καὶ τὸ συμφέρον προκρίνει τῆς 2
 οἰκονομίας, γυμνάζων ἑαυτὸν διὰ τῶν ἐντολῶν, ἵνα καὶ πρὸς τὸν
 κύριον εὐάρεστος ἐν πᾶσι γένηται καὶ πρὸς τὸν κόσμον ἐπαινετός, ἐπεὶ
 20 τὰ πάντα (ἐφ') ἐνὸς τοῦ παντοκράτορος θεοῦ ἴσταται. »εἰς τὰ ἴδια«,
 φησὶν, »ἤλθεν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐκ ἐδέξαντο.«
 διὸ καὶ κατὰ τὴν τῶν κοσμικῶν | χρῆσιν οὐ μόνον εὐχαριστεῖ καὶ 3 883 P
 θαυμάζει τὴν κτίσιν, ἀλλὰ καὶ χρώμενος ὡς προσῆκεν ἐπαινεῖται,
 ἐπεὶ τὸ τέλος αὐτῷ δι' ἐνεργείας γνωστικῆς τῆς κατὰ τὰς ἐντολὰς
 25 εἰς θεωρίαν περαιοῦται. ἐνθὲνδε ἡδὴ, δι' ἐπιστήμης τὰ ἐφόδια τῆς 4
 θεωρίας καρπούμενος μεγαλοφρόνως τε τὸ τῆς γνώσεως ἀναδεξά-
 μενος μέγεθος, πρόεισιν ἐπὶ τὴν ἀγίαν τῆς μεταθέσεως ἀμοιβήν.
 ἀκήκοεν γὰρ τοῦ ψαλμοῦ λέγοντος· »κνκλώσατε Σιών καὶ περιλάβετε 5
 αὐτήν· διηγῆσασθε ἐν τοῖς πύργοις αὐτῆς« αἰνίσσεται γάρ, οἶμαι,
 30 τοὺς ὑψηλῶς προσδεξαμένους τὸν λόγον ὑψηλοὺς ὡς πύργους ἔσε-
 σθαι καὶ βεβαίως ἐν τε τῇ πίστει καὶ τῇ γνώσει στήσεσθαι.

3 vgl. Ephes. 1, 21; 6, 12 5 vgl. Matth. 10, 16 8 vgl. Röm. 8, 15 9 f vgl.
 Gal. 4, 9 11 ἔπειτα — σκιά Sacr. Par. 274 Holl; Corp. Paris. Nr. 1; Maximus
 Cap. 17; Flor. Mon. f. 105v; Antonius Melissa p. 56 Gesner 14 vgl. S. 55, 28
 20 f Joh. 1, 11 27 vgl. Hebr. 11, 5 28 f Psal. 47, 13

1 ἐμποδὼν L 4 [ἐφ'] Heyse 8 ἀκόλουθα Barnard ἀνακόλουθα L
 9 [μήτε μὴ] St [μᾶλλον δὲ] Wi 10 ἐπιτελεῖ St ἐπὶ τέλει L (καὶ) πρὸς ἄξίαν
 Hervet 11 τῇ γνώσει τὰ ἔργα Sacr. Par. u. die and. Floril. 13 ὑποπτέυει
 (τι) Heyse 14 (οὐδὲν) Ma ἀποθανών Lowth 15 ἀποκεκαθαρμένος Sy
 ἀποκεκαθαρμένους L 16 f ὅ — γενήσεσθαι ~ nach ἀποθανεῖν Wi 17 γενή-
 σεσθαι Ma γενέσθαι L 20 (ἐφ') Ma

XIV. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς ἔνι μάλιστα διὰ βραχυτάτων περὶ τοῦ 84, 1
 γνωστικοῦ τοῖς Ἑλλήσι σπερματικῶς εἰρήσθω. ἰστέον δὲ ὅτι ἐὰν ἐν
 τούτων ὁ πιστὸς ἢ καὶ δεύτερον κατορθώσῃ, ἀλλ' οὐ τί γε ἐν πᾶσιν
 ἅμα οὐδὲ μὴν μετ' ἐπιστήμης τῆς ἄκρας, καθάπερ ὁ γνωστικός.
 5 καὶ δὴ τῆς κατὰ τὸν γνωστικὸν ἡμῶν ὡς εἶπεν ἀπαθείας, καθ' ἣν 2
 ἡ τελείωσις τοῦ πιστοῦ δι' ἀγάπης »εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον
 ἡλικίας« προβαίνουσα ἀφικνεῖται, ἐξομοιονμένη θεῷ, »ἰσαγγελος« ἀλη-
 θῶς γενομένη, πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα ἐκ γραφῆς μαρτύρια ἔπεισι παρα-
 τίθεσθαι, ἄμεινον δὲ οἶμαι ὑπερθέσθαι τὴν τοιαύτην φιλοτιμίαν διὰ
 10 τὸ μῆκος τοῦ λόγου, τοῖς πονεῖν ἐθέλουσι καὶ προσεκπονεῖν τὰ δό-
 γματα κατ' ἐκλογὴν τῶν γραφῶν ἐπιτρέψαντα. μᾶς δ' οὖν διὰ 3
 βραχυτάτων ἐπιμνησθήσομαι, ὡς μὴ ἀνεπισημείωτον παραλιπεῖν τὸν
 τόπον. λέγει γὰρ ἐν τῇ προτέρᾳ [τῆς] πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ ὁ
 15 κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων; ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι
 ἅγιοι τὸν κόσμον κρινουσί; καὶ τὰ ἑξῆς. μεγίστης δ' οὐσίας τῆς 4
 περικοπῆς, ταῖς ἐπικαίροις τῶν ἀποστολικῶν συγγράμμενοι λέξεσι, διὰ
 βραχυτάτων ἐξ ἐπιδρομῆς οἷον μεταφράζοντες τὴν ῥῆσιν, τὴν διά-
 νοιαν τοῦ ῥητοῦ τοῦ ἀποστόλου παραστήσομεν, καθ' ἣν τοῦ γνω-
 20 στικοῦ τὴν τελειότητα ὑπογράφει. οὐ γὰρ ἐπὶ τοῦ ἀδικεῖσθαι μᾶλλον 5
 ἢ ἀδικεῖν ἴσῃσι τὸν γνωστικὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀμνησίκακον εἶναι
 διδάσκει, μὴδὲ εὐχεσθαι κατὰ τοῦ ἀδικήσαντος | ἐπιτρέπων· οἶδεν γὰρ 319 S
 καὶ τὸν κύριον ἄντικρυς »εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν« παραγγείλαντα.
 τὸ μὲν οὖν »ἐπὶ τῶν ἀδίκων κρίνεσθαι« τὸν ἡδίκημένον φάσκει 6
 25 οὐδὲν ἀλλ' ἢ ἀνταποδοῦναι βούλεσθαι δοκεῖν καὶ ἀνταδικῆσαι δεύτε-
 ρον ἐθέλειν, ὅπερ ὁμοίως ἐστὶν ἀδικῆσαι καὶ αὐτόν. τὸ δὲ | »ἐπὶ 7 884 P
 τῶν ἁγίων κρίνεσθαι« ἐθέλειν τινὰς λέγειν ἐμφαίνει τοὺς δι' εὐχῆς
 τοῖς ἀδικήσασιν ἀνταποδοθῆναι τὴν πλεονεξίαν αἰτουμένους, καὶ εἶναι
 μὲν τῶν προτέρων τοὺς δευτέρους ἀμείνους, οὐδέπω δὲ ἀπαθείς, ἣν
 30 μὴ ἀμνησίκακοι τέλεον γενομένοι κατὰ τὴν τοῦ κυρίου διδασκαλίαν
 προσεὔξωνται καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν.

Καλὸν οὖν καὶ φρένας καλὰς ἐκ μετανοίας αὐτοὺς τῆς εἰς τὴν 85, 1
 πίστιν μεταλαβεῖν. εἰ γὰρ καὶ ἐχθροὺς ἢ ἀλήθεια τοὺς παραζηλοῦν-
 τας κεκτῆσθαι δοκεῖ, ἀλλ' οὐ τί γε αὐτὴ διεχθρεύεται τι. »ὅ« τε 2

6 f vgl. Ephes. 4, 13 7 vgl. Plato Theaet. p. 176 B vgl. Luk. 20, 36
 14—16 I Kor. 6, 1 f 20 f vgl. I Kor. 6, 7 f 23 Matth. 5, 44; Luk. 6, 28
 24. 26 f vgl. I Kor. 6, 1 33 f zu παραζηλοῦντας vgl. I Kor. 10, 22; Deut. 32, 21

4 ἅμα Schw ἀλλ' L [ἀλλ'] Ma 11 ἐπιτρέψαντα Schw ἐπιτρέψαντες L
 13 [τῆς] St τῇ Sy 24 τὸ — φάσκει St τὸ — φάσκειν L τῷ — φάσκει Schw
 26 τῷ δὲ Schw 29 ἀπαθείς L² wie Cotelerius ἀπειθείς L* 34 αὐτῇ L

γὰρ »θεὸς ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους τὸν αὐτοῦ ἐπιλαμβάνει ἥλιον« καὶ
 τὸν κύριόν γε αὐτὸν ἐπὶ δικαίους ἔπεμψεν καὶ ἀδίκους, ὃ τε ἐξο-
 μοιοῦσθαι βιαζόμενος θεῶ, διὰ τῆς πολλῆς ἀμνησικαχίας »ἀφείς
 ἐβδομηκοντάκις ἑπτά« (οἷον κατὰ πάντα τὸν βίον καὶ καθ' ὅλην τὴν
 5 κοσμικὴν περιήλυσιν ἐβδομάσιν ἀριθμουμέναις σημαινομένην), παντί
 τῷ χρηστεύεται, εἰ καὶ τις τὸν πάντα τοῦτον ἐν σαρκὶ βιούς χρόνον
 ἀδικεῖ τὸν γνωστικόν. οὐ γὰρ τὴν κρίσιν μόνην ἄλλοις ἐπιτρέπειν 3
 ἀξιοῖ τὸν σπουδαῖον τῶν ἡδίκηκότων αὐτόν, ἀλλὰ καὶ παρ' ἐκείνων
 αἰτεῖσθαι τῶν κριτῶν βούλεται τὸν δίκαιον τὴν ἄφεισιν τῶν ἁμαρ-
 10 τῶν τοῖς εἰς αὐτὸν πεπλημμεληκόσι, καὶ εἰκότως· εἰ γε τὸ ἐκτός
 μόνον καὶ τὸ περὶ σῶμα, καὶν μέχρι θανάτου προβαίνει, πλεονεκτοῦσιν
 οἱ ἀδικεῖν ἐπιχειροῦντες, ὧν οὐδὲν οἰκεῖον τοῦ γνωστικοῦ. πῶς δ' 4
 ἂν καὶ ἀγγέλους τις κρίναι τοὺς ἀποστάτας, αὐτοὺς ἀποστάτης ἐκείνης
 τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον ἀμνησικαχίας γενόμενος; »διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον 5
 15 ἀδικεῖσθε;« φησί· »διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀποστερεῖσθε; ἀλλὰ ὑμεῖς ἀδι-
 κεῖτε [καὶ ἀποστερεῖτε], εὐχόμενοι κατὰ τούτων δηλονότι τῶν κατ'
 ἄγνοιαν πλημμελούντων, »καὶ ἀποστερεῖτε« τῆς τοῦ θεοῦ φιλανθρω-
 πίας τε καὶ ἀγαθότητος τὸ ὅσον ἐφ' ἡμῖν τοὺς καθ' ὧν εὐχέσθε,
 »καὶ τοῦτο ἀδελφούς«, οὐ τοὺς κατὰ πίστιν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς
 20 προσηλύτους λέγων. εἰ γὰρ καὶ ὁ νῦν διεχθρεύων ἕστερον πιστεῖσκει. 86, 1
 οὐκ ἴσμεν οὐδέπω ἡμεῖς. ἐξ ὧν συνάγεται σαφῶς εἰ καὶ μὴ πάντας
 εἶναι, ἡμῖν γε αὐτοὺς δοκεῖν <δεῖν> εἶναι ἀδελφούς. ἦδη δὲ καὶ πάντας 2
 ἀνθρώπους ἑνὸς ὄντας ἔργον θεοῦ καὶ μίαν εἰκόνα ἐπὶ μίαν οὐσίαν
 περιβεβλημένους, | καὶν τεθολωμένοι τύχωσιν ἄλλοι ἄλλων μᾶλλον, 885 P
 25 μόνος ὁ ἐπιστήμων γνωρίζει, καὶ διὰ τῶν κτισμάτων τὴν ἐνέργειαν,
 δι' ἧς αὐθις τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, προσκυνεῖ.
 »Ἡ οὐκ οἴδατε ὅτι ἄδικοι βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν;« 3
 ἀδικεῖ οὖν ὁ ἀνταδικῶν εἴτ' οὖν ἔργῳ εἴτε καὶ λόγῳ εἴτε καὶ τῇ τοῦ
 βούλεσθαι ἐννοίᾳ, ἣν μετὰ τὴν τοῦ νόμου παιδαγωγίαν τὸ εὐαγγέλιον
 30 περιγράφει. »καὶ ταῦτά τινες ἦτε«, τοιοῦτοι δηλονότι οἱ οἱ ἔτι τυγ- 4
 χάνουσιν οἷς αὐτοὶ οὐ συγγινώσχετε. »ἀλλὰ ἀπελούσασθε«, οὐχ ἀπλῶς 5
 ὥς οἱ λοιποὶ, ἀλλὰ μετὰ γνώσεως τὰ πάθη τὰ ψυχικὰ ἀπερρύψασθε,

1 Matth. 5, 45 3 f Matth. 18, 22. 13 vgl. I Kor. 6, 3 14—19 I Kor.
 6, 7f 23 f vgl. Gen. 1, 26 27 I Kor. 6, 9 29 f vgl. Gal. 3, 24; Matth.
 5, 22. 28 30 f I Kor. 6, 11

7 κρίσιν Ma κτῆσιν L 13 κρίναι (oder κρίνοι) Di κρίνῃ L 16 [καὶ
 ἀποστερεῖτε] St, Ma 17 ἀποστερεῖτε Po ἀποστερεῖσθε L 19 τοῦτο I Kor.
 τοὺς L 22 ἡμῖν γε] <ἀλλ'> ἡμῖν γε oder ἡμῖν δὲ Ma αὐτοὺς Ma αὐτοῖς L
 <δεῖν> Ma 26 δι' (ἀ δ' αὐτ') ἧς Schw 28 ἀνταδικῶν St, Ma ἀντιδικῶν L
 30 δηλονότι οἱ οἱ Jackson, Journ. of Philol. 28 (1900) p. 135 δῆλον ὅποιοι L
 32 ἀπερρύψασθε Mangey zu Philo I p. 72 ἀπερρίψασθε L

- εἰς τὸ ἐξομοιοῦσθαι ὅση δύναμις τῇ ἀγαθότητι τῆς τοῦ θεοῦ προνοίας
 διὰ τε τῆς ἀνεξικακίας διὰ τε τῆς ἀμνησικακίας, »ἐπὶ δικαίους καὶ
 ἀδίκους« τὸ εὐμενὲς τοῦ λόγου καὶ τῶν ἔργων καθάπερ ὁ ἥλιος ἐπι-
 λάμποντες· εἴτ' οὖν μεγαλονοίᾳ τοῦτο περιποιήσεται ὁ γνωστικός 6
 5 εἴτε μιμήσει τοῦ κρείττονος· τρίτη δ' αἰτία τὸ »ἄφες καὶ ἀφεθήσεται
 σοί«, βιαζομένης ὥσπερ τῆς ἐντολῆς εἰς σωτηρίαν δι' ὑπερβολὴν ἀγα-
 θότητος. »ἀλλ' ἡγιάσθητε« τῷ γὰρ εἰς τοῦτο ἡκοντι ἔξεως ἀγίῳ 7
 εἶναι συμβαίνει, μηδενὶ τῶν παθῶν κατὰ μηδέν᾽ αὐτὸν τρόπον περιπίπτοντι,
 ἀλλ' οἷον ἀσάρκῳ ἤδη καὶ ἄνω τῆσδε τῆς γῆς [ἀγίῳ] γεγονότι. διόπερ 87, 1
 10 »ἐδικαιώθητε« φησὶ »τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου«· ἐποιήθητε ὡς εἰπεῖν
 ὑπ' αὐτοῦ δίκαιοι·[εἶναι] ὡς αὐτός, καὶ »τῷ πνεύματι τῷ ἀγίῳ« ὡς
 ἐνὶ μάλιστα κατὰ δύναμιν ἀνεκράθητε. μὴ γὰρ οὐ »πάντα μοι ἔξεστιν. 2
 ἀλλ' οὐκ ἐξουσιασθήσομαι«, φησὶ, παρὰ τὸ εὐαγγέλιόν τι ποιῆσαι ἢ
 νοῆσαι ἢ λαλῆσαι; »τὰ δὲ βρώματα τῇ κοιλίᾳ καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν«,
 15 ἢ »ὁ θεὸς καταργήσει«, τουτέστιν τοὺς οὕτω λογιζομένους καὶ βιοῦντας
 ὡς διὰ τὸ ἐσθίειν γενομένους, μὴ οὐχὶ δὲ ἐσθίουσας ἵνα ζῶσι μὲν
 κατὰ τὸ ἀκόλουθον, κατὰ δὲ τὸ προηγούμενον τῇ γνώσει προσαν-
 έχοντας. καὶ μὴ τι οἷον σάρκας εἶναι τοῦ ἀγίου σώματος τούτους 3
 φησὶ; σῶμα δὲ ἀλληγορεῖται ἡ ἐκκλησία κυρίου, ὁ πνευματικός καὶ
 20 ἅγιος χορός, ἐξ ὧν οἱ τὸ ὄνομα ἐπικεκλημένοι μόνον, βιοῦντες δὲ οὐ
 κατὰ λόγον, σάρκες εἰσὶ. »τὸ δὲ σῶμα« τοῦτο <τὸ> πνευματικόν, 4
 τουτέστιν ἡ ἁγία ἐκκλησία, »οὐ τῇ πορνείᾳ οὐδὲ τῇ ἀπὸ τοῦ εὐαγ-
 γελίου ἀποστασίᾳ πρὸς τὸν ἐθνικὸν βίον κατ' οὐδένα τρόπον οὐδ'
 ὁπωστιοῦν οἰκειωτέον. πορνεὺς γὰρ εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ »τὸ αὐτοῦ 88, 1
 25 σῶμα« ὁ ἐθνικῶς ἐν ἐκκλησίᾳ πολιτευόμενος, εἴτ' οὖν ἐν ἔργῳ, εἴτε καὶ ἐν
 λόγῳ, εἴτε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐννοίᾳ. »ὁ« ταύτῃ »κολλώμενος τῇ πόρῃ«, 2
 τῇ παρὰ τὴν διαθήκην ἐνεργείᾳ, ἄλλο σῶμα γίνεται οὐχ ἅγιον, »εἰς
 σάρκα μίαν« καὶ | βίον ἐθνικὸν καὶ ἄλλην ἐλπίδα· »ὁ δὲ κολλώμενος 886 P 3
 τῷ κυρίῳ ἐν πνεύμᾳ <ἐς>τι«, »πνευματικὸν σῶμα«, τὸ διάφορον τῆς
 30 συνόδου γένος. υἱὸς οὗτος ἅπας, ἄνθρωπος ἅγιος, ἀπαθής, γνωστι-
 κός, τέλειος, μορφούμενος τῇ τοῦ κυρίου διδασκαλίᾳ, ἵνα δὴ καὶ ἔργῳ

1 vgl. Plato Theaet. p. 176 B 2 f vgl. Matth. 5, 45 5 f vgl. Matth. 6, 14; Polykarp Phil. 2, 3; Clem. Rom. I 13, 2 7. 10 f I Kor. 6, 11 12—15 I Kor. 6, 12f 15 f vgl. Paed. II 1, 4 mit Anm. 19 vgl. Ephes. 1, 22f; Kol. 1, 24
 21 f I Kor. 6, 13 24—29 vgl. I Kor. 6, 18. 16f 29 I Kor. 15, 44

7 τῷ Sy τὸ L 9 ἄνω Sy ἄνευ L [ἀγίῳ] Wi 11 [εἶναι] Wi
 19 vor ἀλληγορεῖται ist καλεῖται getilgt L¹ 21 <τὸ> Ma 23 ἀποστασίᾳ Heyse
 ἀποστάσει & L ἀποστάσει [ἄ] Ma 24 f αὐτοῦ L 29 ἐν πνεύμᾳ <ἐς>τι (nach
 I Kor.) St ἐν πνεύματι L

καὶ λόγῳ καὶ αὐτῷ τῷ πνεύματι προσεχῆς γενόμενος τῷ κυρίῳ τὴν
 μονὴν ἐκείνην τὴν | ὀφειλομένην τῷ οὕτως ἀπηνδρωμένῳ ἀπολάβῃ. 320 S
 ἀπόχρη τὸ δείγμα τοῖς ὅτα ἔχουσιν. οὐ γὰρ ἐκκυκλεῖν χρὴ τὸ μυ- 4
 στήριον, ἐμφαίνειν δὲ ὅσον εἰς ἀνάμνησιν τοῖς μετεσχηκόσι τῆς γνώ-
 5 σεως, οἳ καὶ συνήσουσιν ὅπως εἴρηται πρὸς τοῦ κυρίου· γίνεσθε ὡς
 ὁ πατὴρ ὑμῶν τέλειος, τελείως ἀφιέντες τὰς ἀμαρτίας καὶ ἀμνησι-
 κακοῦντες καὶ ἐν τῇ ἔξει τῆς ἀπαθείας καταβιοῦντες. ὡς γὰρ τέλειόν 5
 φαμεν ἱατρὸν καὶ τέλειον φιλόσοφον, οὕτως, οἶμαι, καὶ τέλειον γνω-
 στικόν· ἀλλ' οὐδὲν τούτων, καίτοι μέγιστον ὂν, εἰς ὁμοιότητα θεοῦ
 10 παραλαμβάνεται. οὐ γάρ, καθάπερ οἱ Στωϊκοί, ἀθέως πάνν τὴν αὐ-
 τὴν ἀρετὴν ἀνθρώπον λέγομεν καὶ θεοῦ. μή τι οὖν τέλειοι γίνεσθαι 6
 ὀφειλομεν ὡς ὁ πατὴρ βούλεται; ἀδύνατον γὰρ καὶ ἀμήχανον ὡς ὁ
 θεός ἐστι γενέσθαι τινὰ τέλειον· βούλεται δὲ ὁ πατὴρ ζῶντας ἡμᾶς
 κατὰ τὴν τοῦ εὐαγγελίου ὑπακοὴν ἀνεπιλήπτως τελείους γίνεσθαι.
 15 ἦν οὖν, κατ' ἔλλειψιν λεγομένου τοῦ ῥητοῦ, προσυπακούσωμεν τὸ 7
 ἐνδόειν εἰς ἀναπλήρωσιν τῆς περικοπῆς, τοῖς συνιέναι δυναμένοις
 ἀπολελειμμένον ἐκλαβεῖν, καὶ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ γνωριοῦμεν καὶ
 κατ' ἀξίαν τῆς ἐντολῆς εὐσεβῶς ἅμα καὶ μεγαλοφρόνως πολιτευσόμεθα.

XV. Ἐπειδὴ δὲ ἀκόλουθόν ἐστι πρὸς τὰ ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ Ἰου- 89, 1

20 δαίων ἐπιφερόμενα ἡμῖν ἐγκλήματα ἀπολογήσασθαι, συνεπιλαμβάνον-
 ται δὲ ἐν τισι τῶν ἀποριῶν ὁμοίως τοῖς προειρημένοις καὶ αἱ περὶ
 τὴν ἀληθῇ διδασκαλίαν αἰρέσεις, εὖ ἂν ἔχοι, πρότερον διακαθάραντας
 τὰ ἐμποδόν, εὐτρεπεῖς ἐπὶ τὰς τῶν ἀποριῶν λύσεις, εἰς τὸν ἑξῆς
 προιέναι Στρωματέα.
 25 Πρῶτον μὲν οὖν αὐτὸ τοῦτο προσάγουσιν ἡμῖν λέγοντες, μὴ δεῖν 2
 π[ι]στεύειν διὰ τὴν διαφωνίαν τῶν αἰρέσεων· παρὰ τίνι γὰρ καὶ ἡ 887 P
 ἀλήθεια ἄλλων ἄλλα δογματιζόντων; πρὸς οὓς φαμεν ὅτι καὶ παρ' 3
 ὑμῖν τοῖς Ἰουδαίοις καὶ παρὰ τοῖς δοκιμωτάτοις τῶν παρ' Ἑλλήσι
 φιλοσόφων πάμπολλαι γεγόνασιν αἰρέσεις, καὶ οὐ δήπου φατέ δεῖν
 30 ὁκνεῖν ἥτοι φιλοσοφεῖν ἢ λουδαῖζειν τῆς διαφωνίας ἕνεκα τῆς πρὸς
 ἀλλήλας τῶν παρ' ὑμῖν αἰρέσεων. ἔπειτα δὲ ἐπισπαρήσεσθαι τὰς 4
 αἰρέσεις τῇ ἀληθείᾳ, καθάπερ τῷ πυρὶ τὰ ξιζάνια, πρὸς τοῦ κυ-
 ρίου προφητικῶς εἴρητο, καὶ ἀδύνατον μὴ γενέσθαι τὸ προειρημένον
 ἔσεσθαι· καὶ τούτου ἡ αἰτία, ὅτι παντὶ τῷ καλῷ μῶμος ἔπεται.

1f vgl. Joh. 14, 2 3 vgl. Matth. 11, 15 5f Matth. 5, 48 10f Chry-
 sipp Fr. mor. 250 Arnim; vgl. Strom. II 135, 3; VI 114, 5; Theodoret Gr. aff.
 c. XI 15 19f vgl. Strom. IV 1 25—27 vgl. Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. I 14;
 Orig. c. Cels. III 12 32 vgl. Matth. 13, 25 34 ein Citat?

11 γίνεσθε L 22 ἀληθῇ St ἄλλην L 26 παρὰ τίνι Schw, Wi παρα-
 τίνειν 30 ἢ Heyse, Ma καὶ L

Μή τι οὖν, εἰ καὶ παραβαίῃ τις συνθήκας καὶ τὴν ὁμολογίαν 90, 1
 παρῆλθοι τὴν πρὸς ἡμᾶς, διὰ τὸν ψευδόμενον τὴν ὁμολογίαν ἀφεξό-
 μεθα τῆς ἀληθείας καὶ ἡμεῖς; ἀλλ' ὥς ἀψευδεῖν χρή τὸν ἐπεικῆ καὶ 2
 μηδὲν ὧν ὑπέσχηται ἀκροῦν, καὶ ἄλλοι τινὲς παραβαίνουσι συνθήκας.
 5 οὕτως καὶ ἡμᾶς κατὰ μηδένα τρόπον τὸν ἐκκλησιαστικὸν παραβαίνειν
 προσήκει κανόνα· καὶ μάλιστα τὴν περὶ τῶν μεγίστων ὁμολογίαν
 ἡμεῖς μὲν φυλάττομεν, οἱ δὲ παραβαίνουσι. πιστευτέον οὖν τοῖς βε-
 βαίως ἔχομένοις τῆς ἀληθείας. ἤδη δὲ καὶ ὥς ἐν πλάτει χρωμένοις 3
 τῇδε τῇ ἀπολογία ἔνεστι φάναι πρὸς αὐτοὺς, ὅτι καὶ οἱ ἱατροὶ
 10 ἐναντίας δόξας κεκτημένοι κατὰ τὰς οἰκείας αἰρέσεις ἐπ' ὕψους
 ἔργῳ θεραπεύουσιν. μή τι οὖν κάμνων τις τὸ σῶμα καὶ θερα- 4
 πείας δεόμενος οὐ προσίεται ἱατρὸν διὰ τὰς ἐν τῇ ἱατρικῇ αἰρέσεις;
 οὐκ ἄρα οὐδὲ ὁ τὴν ψυχὴν νοσῶν καὶ εἰδώλων ἔμπλεως, ἐνεκά γε
 τοῦ ὑγιαίνειν καὶ εἰς θεὸν ἐπιστρέψαι, προφασίσαιτο <ἄν> ποτε τὰς
 15 αἰρέσεις. ναὶ μὴν »διὰ τοὺς δοκίμους« φησὶν »αἱ αἰρέσεις«. δοκίμους 5
 ἦτοι τοὺς εἰς πίστιν ἀφικνουμένους λέγει, ἐκλεκτικώτερον προσιόν-
 τας τῇ κυριακῇ διδασκαλίᾳ, καθάπερ τοὺς δοκίμους τραπεζίτας τὸ
 <ἄ>κίβδηλον νόμισμα τοῦ κυρίου ἀπὸ τοῦ παραχαράγματος διακρίνοντας.
 ἢ τοὺς ἐν αὐτῇ τῇ πίστει δοκίμους ἤδη γενομένους κατὰ τε τὸν
 20 βίον κατὰ τε τὴν γνῶσιν.

Διὰ δὲ τοῦτο ἄρα πλείονος ἐπιμελείας καὶ προμηθείας δεόμεθα 91, 1
 εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ πῶς ἀκριβῶς βιωτέον καὶ τίς ἡ ὄντως οὕσα
 θεοσεβεία. δῆλον γὰρ ὅτι δυσκόλου καὶ δυσεργοῦ τῆς ἀληθείας τυγχα- 2
 νούσης διὰ τοῦτο γέγονασιν αἱ ζητήσεις· ἀφ' ὧν αἱ φίλαντοι καὶ
 25 φιλόδοξοι αἰρέσεις, μὴ μαθόντων μὲν μηδὲ παρειληφότων ἀληθῶς,
 οἴησιν δὲ γνώσεως εἰληφότων. διὰ πλείονος τοίνυν φροντίδος ἔρευν- 3
 νητέον | τὴν τῷ ὄντι ἀλήθειαν, ἢ μόνῃ περὶ τὸν ὄντως ὄντα θεὸν 888 P
 καταγίνεται. πόνοφ δὲ ἔπεται γλυκεῖα εὐρεσίς τε καὶ μνήμη. ἐπαπο-
 δυτέον ἄρα τῷ πόνοφ τῆς εὐρέσεως διὰ τὰς αἰρέσεις, ἀλλ' οὐ τέλεον
 30 ἀποστατέον. οὐδὲ γὰρ ὁπώρας παρακειμένης, τῆς μὲν ἀληθοῦς καὶ 4
 ὠρίμου, τῆς δὲ ἐκ κηροῦ ὥς ὅτι μάλιστα ἐμφεροῦς πεποιημένης, διὰ
 τὴν ὁμοιότητα ἀμφοῖν ἀφεκτέον, διακριτέον δὲ ὁμοῦ τε τῇ κατα-
 ληπτικῇ θεωρίᾳ καὶ τῷ κυριωτάτῳ λογισμῷ τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ
 φαινομένου. καὶ ὥσπερ ὁδοῦ μιᾶς μὲν τῆς βασιλικῆς τυγχανούσης, 5
 35 πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων τῶν μὲν ἐπὶ τινι κρημνόν, τῶν δὲ ἐπὶ ποτα-

1—7 vgl. Caspari, Zeitschr. f. kirchl. Wiss. u. kirchl. Leben 7 (1886) S. 352ff; Kattenbusch, Das apost. Symbol II S. 118ff 15 vgl. I Kor. 11, 19; Resch, Agrapha Log. 21 S. 173ff [2. Aufl. S. 100f]; Ropes, Sprüche Jesu S. 96f 15—18 vgl. Strom. I 177, 2 mit Anm.; Resch, Agrapha² S. 117

μὸν ῥοώδη ἢ θάλασσαν ἀγχιβαθῇ φερουσῶν, οὐκ ἂν τις ὀκνήσαι διὰ
τὴν διαφωνίαν ὀδεῦσαι, χρήσαιτο δ' ἂν τῇ ἀκινδύνῳ καὶ βασιλικῇ καὶ
λεωφόρῳ, οὕτως ἄλλα ἄλλων περὶ ἀληθείας λεγόντων οὐκ ἀποστα-
τέον, ἐπιμελέστερον δὲ θηρατέον τὴν ἀκριβεστάτην περὶ αὐτῆς γνῶ-
5 σιν· ἐπεὶ καὶ τοῖς κηπευομένοις λαχάνοις συναναφύονται καὶ πόαι· 6
μή τι οὖν ἀπέχονται οἱ γεωργοὶ τῆς κηπευτικῆς ἐπιμελείας; ἔχοντες 7
οὖν πολλὰς ἐκ φύσεως ἀφορμὰς πρὸς τὸ ἐξετάζειν τὰ λεγόμενα καὶ
τῆς ἀληθείας τὴν ἀκολουθίαν ἐξευρίσκειν ὀφείλομεν. διὸ καὶ εἰκότως 8
κρινόμεθα, οἷς δέον πείθεσθαι μὴ συγκατατιθέμενοι, μὴ διαστέλλοντες 321 S
10 τὸ μαχόμενον καὶ ἀπεπέδς καὶ παρὰ φύσιν καὶ ψεῦδος ἀπὸ [τε] τάλη-
θοῦς καὶ τοῦ ἀκολουθοῦ καὶ τοῦ πρέποντος καὶ τοῦ κατὰ φύσιν, αἷς
ἀφορμαῖς καταχρηστέον εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ὄντως οὐσης ἀληθείας.

Ματαία τοίνυν τοῖς Ἑλλήσιν ἡ πρόφασις αὕτη· τοῖς μὲν γὰρ 92, 1
βουλομένοις ἐξέσται καὶ τὸ εὐρεῖν τὴν ἀλήθειαν, τοῖς δὲ αἰτίας ἀλό-
15 γους προβαλλομένοις ἀναπολόγητος ἡ κρίσις. πότερον γὰρ ἀναι- 2
ροῦσιν ἢ συγκατατίθενται εἶναι ἀπόδειξις; οἶμαι πάντα ἂν ὁμολο-
γήσειν ἄνευ τῶν τὰς αἰσθήσεις ἀναιρούντων. ἀποδείξεως δ' οὐσης 3
ἀνάγκη συγκαταβαίνειν εἰς τὰς ζητήσεις καὶ δι' αὐτῶν τῶν γρα-
φῶν ἐκμανθάνειν ἀποδεικτικῶς, ὅπως μὲν ἀπεσφάλησαν αἱ αἰρέσεις,
20 ὅπως δὲ ἐν μόνῃ τῇ ἀληθείᾳ καὶ τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ ἢ τε ἀκριβε-
στάτῃ γνῶσις καὶ ἡ τῷ ὄντι ἀρίστη αἴρεσις. τῶν δὲ ἀπὸ τῆς ἀλη- 4
θείας ἐκτρεπομένων οἱ μὲν σφᾶς αὐτοὺς μόνους, οἱ δὲ καὶ τοὺς
πέλας ἐξαπατᾶν ἐπιχειροῦσιν. οἱ μὲν οὖν, δοξόσοφοι καλούμενοι, [οἱ] 5
τὴν ἀλήθειαν εὐρηκέναι νομίζοντες, οὐκ ἔχοντες ἀπόδειξιν οὐδεμίαν
25 ἀληθῆ, ἑαυτοὺς οὕτοι ἀπατῶσιν ἀναπεπαῦσθαι νομίζοντες· ὧν πλη-
θος οὐκ ὀλίγον τὰς τε ζητήσεις ἐκτρεπομένων διὰ τοὺς ἐλέγχους,
ἀποφευγόντων δὲ καὶ τὰς διδασκαλίας διὰ | τὴν κατάγνωσιν. οἱ δέ, 889 P 6
τοὺς προσιόντας ἐξαπατῶντες, πανοῦργοι σφόδρα, οἱ καὶ παρακολου-
θοῦντες αὐτοῖς ὅτι μηδὲν ἐπίστανται, πιθανοῖς ὅμως ἐπιχειρήμασι
30 σκοτίζουσι τὴν ἀλήθειαν. ἑτέρα δ', οἶμαι, τῶν πιθανῶν ἐπιχειρημά-
των καὶ ἑτέρα τῶν ἀληθῶν ἡ φύσις. καὶ ὅτι τῶν αἰρέσεων ἀνάγκη 7
τὴν ὀνομασίαν πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἀληθείας λέγεσθαι γινώ-
σκομεν· ἀφ' ἧς τινὰ ἀποσπάσαντες ἐπὶ λύμῃ τῶν ἀνθρώπων οἱ σο-
φισταί, τὰς ἐξευρημέναις σφίσιν ἀνθρωπικαῖς τέχναῖς ἐγκατορῶσαντες,
35 αὐχοῦσι προῖστασθαι διατριβῆς μᾶλλον ἢ ἐκκλησίας.

14 f vgl. Röm. 2, 1 15 f vgl. z. B. Sext. Emp. Adv. math. VIII 337 ff

10 [τε] St, Ma 10 f τάληθοῦς L^A τάληθές L* 16 f ὁμολογήσαι Di
21 δὲ Ma τε L 23 [οἱ] St 24 ἔχοντες <δὲ> Höschel 29 αὐτοῖς L
Clemens III. 5

XVI. Ἄλλ' οἱ πονεῖν ἔτοιμοι ἐπὶ τοῖς καλλίστοις οὐ πρότερον 93, 1
 ἀποστήσονται ζητοῦντες τὴν ἀλήθειαν πρὶν ἂν τὴν ἀπόδειξιν ἀπ'
 αὐτῶν λάβωσι τῶν γραφῶν. ἔστι μὲν οὖν κοινὰ τινὰ τῶν ἀνθρώ- 2
 πων κριτήρια καθάπερ τὰ αἰσθητήρια, τὰ δ' ἄλλα τῶν βουλευθέντων
 5 καὶ ἀσκησάντων τὰ ἀληθῆ, τὰ διὰ νοῦ καὶ λογισμοῦ τεχνικὰ λόγων
 ἀληθῶν τε καὶ ψευδῶν. μέγιστον δὲ τὸ καὶ τὴν οἴησιν ἀποθέσθαι, 3
 ἐν μέσῳ καταστάντας ἀκριβοῦς ἐπιστήμης καὶ προπετοῦς δοξασοφίας,
 καὶ γινῶναι ὅτι ὁ τὴν αἰώνιον ἐλπίζων ἀνάπαυσιν γιγνώσκει καὶ τὴν
 εἴσοδον αὐτῆς ἐπίπονον οὖσαν καὶ »τεθλιμμένην«. ὁ δὲ ἅπαξ εὐαγ- 4
 10 γελισθεὶς καὶ »τὸ σωτήριόν« φησὶν <»ἰδῶν«>, ἐν ἧ ὥρᾳ <»ἂν«> ἐπιγνῶ,
 μὴ »ἐπιστρεφέσθω εἰς τὰ ὀπίσω καθάπερ ἡ Ἀὼτ γυνή« μηδὲ εἰς τὸν
 πρότερον βίον τὸν τοῖς αἰσθητοῖς προσανέχοντα, μηδὲ μὴν εἰς τὰς
 αἰρέσεις παλινδρομεῖτω· ἐρίζουσι γὰρ ἀμῇ γέ πη, τὸν ὄντα μὴ
 γινώσκουσαι θεόν. »ὁ γὰρ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμέ«, τὸν 5
 15 ὄντως πατέρα καὶ διδάσκαλον τῆς ἀληθείας, τὸν ἀναγεννῶντα καὶ
 ἀνακτίζοντα καὶ τιθηνούμενον τὴν ψυχὴν τὴν ἐξειλεγμένην, »οὐκ ἔστι
 μου ἄξιος«, <»ἄξιος«> λέγει τοῦ εἶναι υἱὸς θεοῦ καὶ μαθητῆς θεοῦ ὁμοῦ
 καὶ φίλος καὶ συγγενής. »οὐδέεις γὰρ εἰς τὰ ὀπίσω βλέπων καὶ ἐπι- 6
 βάλλων τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον εὐθετος τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ.«
 20 Ἄλλ', ὡς ἔοικεν, τοῖς πολλοῖς καὶ μέχρι νῦν δοκεῖ ἡ Μαριάμ 7
 λεχῶ εἶναι διὰ τὴν τοῦ παιδίου γέννησιν, οὐκ οὖσα λεχῶ (καὶ γὰρ
 μετὰ τὸ τεκεῖν αὐτὴν | μαιωθεῖσάν φασὶ τινες παρθένον εὐρεθῆναι)· 890 P
 τοιαῦται δ' ἡμῖν αἱ κυριακαὶ γραφαί, τὴν ἀλήθειαν ἀποτίκτους καὶ 94, 1
 μένουσαι παρθένοι μετὰ τῆς ἐπικρύψεως τῶν τῆς ἀληθείας μυστη-
 25 ρίων. »τέτοκεν καὶ οὐ τέτοκεν«, φησὶν ἡ γραφή, ὡς ἂν ἐξ αὐτῆς, 2
 οὐκ ἐκ συνδυασμοῦ συλλαβοῦσα. διόπερ τοῖς γνωστικοῖς κεκνηκάσιν 3
 αἱ γραφαί, αἱ δὲ αἰρέσεις οὐκ ἐκμαθοῦσαι ὡς μὴ κεκνηκίας παρα-
 πέμπονται. πάντων δὲ ἀνθρώπων τὴν αὐτὴν κρίσιν ἐχόντων οἱ μὲν 4

6 f vgl. S. 71, 3—5; Strom. VI 162, 4; Sext. Emp. Adv. math. VII 151

6 vgl. Epiktet II 17, 1 τί πρῶτόν ἐστιν ἔργον τοῦ φιλοσοφοῦντος; ἀποβαλεῖν οἴη-
 σιν· ἀμύχανον γὰρ, ἃ τις εἰδέναι οἶεται, ταῦτα ἄρξασθαι μανθάνειν. 9 Matth

7, 14 9 f vgl. Hebr. 6, 4; 4, 6 10 vgl. Luk. 2, 30; 3, 6 11 Luk. 17, 31 f

14. 16 f Matth. 10, 37 18 f Luk. 9, 62 21 f vgl. Protevang. Jak. 19 f

25 vgl. Tertullian De carne Christi 23; Act. Petri cum Sim. 24; Epiphan. Haer.
 30, 30; Gregor. Nyss. adv. Jud. p. 303 ed. Zacagni; Harnack, Gesch. d. althchristl.
 Lit. II 1 S. 560; Resch, Agrapha² S. 305 f (zugrunde liegt wahrsch. Hiob 21, 10)

6 vor τὸ ist καὶ getilgt L¹ 9 ὁ δὲ Heyse, Ma ὁ τε L 10 <»ἰδῶν«> nach
 Luk. 2, 30; 3, 6 St <»ἂν«> ἐπιγνῶ St ἐπέγνω <»μετὰ χαρᾶς λαβῶν«> vgl. Matth.
 13, 20 Ma 13 παλινδρομεῖτω L ἐρίζουσι Wi ἐθίζουσι L 17 <»ἄξιος«> St
 25 αὐτῆς L

- ἀκολουθοῦντες τῷ αἰροῦντι λόγῳ ποιοῦνται τὰς πίστεις, οἱ δὲ ἡδο-
ναῖς σφᾶς αὐτοὺς ἐκδεδωκότες βιάζονται πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τὴν
γραφὴν. δεῖ δ' οἶμαι, τῷ τῆς ἀληθείας ἐραστῇ ψυχικῆς εὐτονίας· 5
σφάλλεσθαι γὰρ ἀνάγκη μέγιστα τοὺς μεγίστοις ἐγχειροῦντας πράγμα-
5 σιν, ἣν μὴ τὸν κανόνα τῆς ἀληθείας παρ' αὐτῆς λαβόντες ἔχωσι τῆς
ἀληθείας. οἱ τοιοῦτοι δέ, ἅτε ἀποπεσόντες τῆς ὁρθῆς ὁδοῦ, κἂν τοῖς 6
πλείστοις τῶν κατὰ μέρος σφάλλονται εἰκότως, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἀλη-
θῶν καὶ ψευδῶν κριτήριον συγγεγυμασμένον ἀκριβῶς τὰ δέοντα
αἰρεῖσθαι. εἰ γὰρ ἐκέκτηντο, ταῖς θείαις ἐπειθοντο ἂν γραφαῖς.
- 10 Καθ' ἅπερ οὖν εἰ τις ἐξ ἀνθρώπου θηρίον γένοιτο παραπλησίως 95, 1
τοῖς ὑπὸ τῆς Κίρκης φαρμαχθεῖσιν οὕτως <τὸ> ἄνθρωπος εἶναι τοῦ
θεοῦ καὶ πιστὸς τῷ κυρίῳ διαμένειν ἀπολώλεκεν ὁ ἀναλακτίσας τὴν
ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν καὶ ἀποσκιρτήσας εἰς δόξας αἰρέσεων ἀν-
θρωπίνων. ὁ δὲ ἐκ τῆσδε τῆς ἀπάτης παλινδρομήσας, κατακούσας 2
15 τῶν γραφῶν καὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον ἐπιτρέψας τῇ ἀληθείᾳ, οἷον ἐξ
ἀνθρώπου θεὸς ἀποτελεῖται. ἔχομεν γὰρ τὴν ἀρχὴν τῆς διδασκαλίας, 3
τὸν κύριον διὰ τε τῶν προφητῶν διὰ τε τοῦ εὐαγγελίου καὶ διὰ
τῶν μακαρίων ἀποστόλων »πολυτρόπως καὶ πολυμερῶς« ἐξ ἀρχῆς
εἰς τέλος ἡγούμενον τῆς γνώσεως. τὴν ἀρχὴν δ' εἰ τις ἐτέρον δεῖ- 4
20 σθαι ὑπολάβοι, οὐκέτ' ἂν ὄντως ἀρχὴ φυλαχθείη. ὁ μὲν οὖν ἐξ ἑαυ-
τοῦ πιστὸς τῇ κυριακῇ γραφῇ τε καὶ φωνῇ ἀξιόπιστος εἰκότως <ὥς>
ἂν διὰ τοῦ κυρίου πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων εὐεργεσίαν ἐνεργουμένην. 322 S
ἀμέλει πρὸς τὴν τῶν πραγμάτων εὐρεσιν αὐτῇ χρώμεθα κριτηρίῳ· 5
τὸ κρινόμενον δὲ πᾶν ἔτι ἄπιστον πρὶν κριθῆναι, ὥστ' οὐδ' ἀρχὴ τὸ
25 κρίσεως δεόμενον. εἰκότως τοίνυν πίστει | περιλαβόντες ἀναπόδεικτον 6 891 P
τὴν ἀρχήν, ἐκ περιουσίας καὶ τὰς ἀποδείξεις παρ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς
περὶ τῆς ἀρχῆς λαβόντες, φωνῇ κυρίου παιδευόμεθα πρὸς τὴν ἐπί-
γνωσιν τῆς ἀληθείας. οὐ γὰρ ἀπλῶς ἀποφαινομένοις ἀνθρώποις 7
προσέχοιμεν <ἂν>, οἷς καὶ ἀνταποφαίνεσθαι ἐπ' ἴσης ἔξεστιν. εἰ δ' 8
30 οὐκ ἀρκεῖ μόνον ἀπλῶς εἰπεῖν τὸ δόξαν, ἀλλὰ πιστώσασθαι δεῖ τὸ
λεχθέν, οὐ τὴν ἐξ ἀνθρώπων ἀναμένομεν μαρτυρίαν, ἀλλὰ τῇ τοῦ
κυρίου φωνῇ πιστούμεθα τὸ ζητούμενον, ἢ πασῶν ἀποδείξεων ἔχεγ-

3 ἀληθείας ἐραστῆς = φιλόσοφος vgl. Plato Rep. VI p. 501 D 7—9 vgl.
Hebr. 5, 14 11 vgl. z 233ff 18 Hebr. 1, 1

1 αἰροῦντι Lowth ἐροῦντι L 4 <τὰ> μέγιστα Caspari, Zeitschr. f. kirchl.
Wiss. 7 (1886) S. 357² 6 κἂν Ma καὶ L 10 ἀνθρώπου Heyse, Ma ἀνθρώπων L
11 <τὸ> St 15 ἐπιτρέψας Hervet ἐπιστρέψας L 19 ἐτέρον He ἕτερον L
ἐτέρων Heyse 21 ἀξιόπιστος <μάστις> Schw 21 f <ὥς> ἂν St ἂν <εἴη> Di
22 ἐνεργουμένη He ἐνεργουμένη LDi ἐνεργούμενος Ma 25 περιλαβόντες Ma
περιβαλόντες L 28 ἀνθρώποις] ἂν Wi 29 προσέχοιμεν <ἂν> (oder προσέχο-
μεν) Di

γνωτέρα, μᾶλλον δὲ ἢ μόνη ἀπόδειξις οὕσα τυγχάνει· καθ' ἣν ἐπι- 9
στήμην οἱ μὲν ἀπογευσάμενοι μόνον τῶν γραφῶν πιστοί, οἱ δὲ καὶ
προσωτέρω χωρήσαντες ἀκριβεῖς γνώμονες τῆς ἀληθείας ὑπάρχουσιν,
οἱ γνωστικοί, ἐπεὶ καὶ τοῖς κατὰ τὸν βίον ἔχουσι τι πλεον οἱ τεχνί- 5
ται τῶν ιδιωτῶν καὶ παρὰ τὰς κοινὰς ἐννοίας ἐκτυποῦσι τὸ βέλτιον.
οὕτως οὖν καὶ ἡμεῖς, ἀπ' αὐτῶν περὶ αὐτῶν τῶν γραφῶν τελείως 96, 1
ἀποδεικνύντες, ἐκ πίστεως πειθόμεθα ἀποδεικτικῶς. καὶ τολμήσωσι 2
προφητικαῖς χρῆσασθαι γραφαῖς καὶ οἱ τὰς αἰρέσεις μετιόντες, προ-
τον μὲν οὐ πάσαις, ἔπειτα οὐ τελείαις, οὐδὲ ὡς τὸ σῶμα καὶ τὸ ὕψος
10 τῆς προφητείας ὑπαγορεύει, ἀλλ' ἐκλεγόμενοι τὰ ἀμφιβόλως εἰρημένα
εἰς τὰς ἰδίας μετάγασσι δόξας, ὀλίγας σποράδην ἀπανθιζόμενοι φωνάς,
οὐ τὸ σημαινόμενον ἀπ' αὐτῶν σκοποῦντες, ἀλλ' αὐτῇ ψιλῇ ἀπο-
χρώμενοι τῇ λέξει. σχεδὸν γὰρ ἐν πᾶσιν οἷς προσφέρονται ῥήτοις 3
εὗροις ἂν αὐτοὺς ὡς τοῖς ὀνόμασι μόνοις προσανέχουσι, τὰ σημαινό-
15 μενα ὑπαλλάττοντες, οὐθ' ὡς λέγονται γινώσκοντες οὐθ' ὡς ἔχουν
πεφύκασι χρῶμενοι αἷς καὶ δὴ κομίζουσιν ἐκλογαῖς. ἡ ἀλήθεια δὲ 4
οὐκ ἐν τῷ μετατιθέναι τὰ σημαινόμενα ἐνρίσκεται (οὕτω μὲν γὰρ
ἀνατρέφουσι πᾶσαν ἀληθῆ διδασκαλίαν), ἀλλ' ἐν τῷ διασκέψασθαι τί
τῷ κυρίῳ καὶ τῷ παντοκράτορι θεῷ τελέως οἰκεῖόν τε καὶ πρέπον,
20 καὶ τῷ βεβαιοῦν ἕκαστον τῶν ἀποδεικνυμένων κατὰ τὰς γραφὰς ἐξ
αὐτῶν πάλιν τῶν ὁμοίων γραφῶν. οὐτ' οὖν ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὴν 5
ἀλήθειαν ἐθέλουσιν, αἰδούμενοι καταθέσθαι τὸ τῆς φιλαντίας πλεο-
νέκτημα, οὐτ' ἔχουσιν ὅπως διαθῶνται τὰς αὐτῶν δόξας, βιαζόμενοι
τὰς γραφὰς. φθάσαντες δὲ ἐξενεγκεῖν εἰς τοὺς ἀνθρώπους δόγματα
25 ψευδῆ, σχεδὸν ἀπάσαις ταῖς γραφαῖς ἐναργῶς μαχόμενοι καὶ αἰὲ ὕψ'
ἡμῶν τῶν ἀντιλεγόντων αὐτοῖς ἐλεγχόμενοι, τὸ λοιπὸν ἔτι καὶ νῦν
ὑπομένουσι τὰ μὲν μὴ προσίσθαι τῶν προφητικῶν, τὰ δὲ ἡμᾶς αὐ-
τοὺς ὡς ἄλλης γεγονότας φύσεως μὴ οἶους τε | εἶναι συνεῖναι τὰ 892 P
οἰκεῖα ἐκείνοις διαβάλλουσιν, ἐνίοτε δὲ καὶ τὰ ἑαυτῶν διελεγχόμενοι
30 ἀρνοῦνται δόγματα, ἄντικρυς ὁμολογεῖν αἰδούμενοι ἃ κατ' ἰδίαν αὐ-
χοῦσι διδάσκοντες [οὕτως]. οὕτω γὰρ κατὰ πάσας ἔστιν ἰδεῖν τὰς 97, 1
αἰρέσεις, ἐπιόντας αὐτῶν τὰς μοχθηρίας τῶν δογμάτων. ἐπειδὴ
γὰρ ἀνατρέπονται πρὸς ἡμῶν δεικνύντων αὐτοὺς σαφῶς ἐναντιου-
μένους ταῖς γραφαῖς, δυοῖν θάτερον ὑπὸ τῶν προεστώτων τοῦ δό-
35 γματος ἔστι θεάσασθαι γινόμενον· ἢ γὰρ τῆς ἀκολουθίας τῶν σφετέ- 2
ρων δογμάτων ἢ τῆς προφητείας αὐτῆς, μᾶλλον δὲ τῆς ἑαυτῶν

27 f vgl. z. B. Strom. II 10, 2; V 3, 2

23 αὐτῶν L (μὴ) βιαζόμενοι Ma (unnötig, da βιαζόμενοι wie αἰδούμενοι
causal ist) 25 μαχόμενα Ma 27 προσίσθαι He προῖσθαι L προσίσθαι
<φασίν> Heyse 31 [οὕτως] Heyse, Ma 34 f δόγματός ἐστι L

- ἐλπίδος καταφρονοῦσιν, αἰροῦνται δὲ ἐκάστοτε τὸ δόξαν αὐτοῖς ὑπάρ-
χειν ἐναργέστερον ἢ τὸ πρὸς τοῦ κυρίου διὰ τῶν προφητῶν εἰρη-
μένον καὶ ὑπὸ τοῦ εὐαγγελίου, προσέτι δὲ καὶ τῶν ἀποστόλων, συμ-
μαρτυροῦμένον τε καὶ βεβαιούμενον. ὁρῶντες οὖν τὸν κίνδυνον 3
5 αὐτοῖς οὐ περὶ ἐνὸς δόγματος, ἀλλὰ περὶ τοῦ τὰς αἰρέσεις διατηρεῖν,
οὐ τὴν ἀλήθειαν ἐξευρίσκειν (τοῖς μὲν γὰρ ἐν μέσῳ καὶ προχείροις
ἐντυχόντες παρ' ἡμῖν ὡς εὐτελῶν κατεφρόνησαν), ὑπερβῆναι δὲ
σπονδάσαντες τὸ κοινὸν τῆς πίστεως, ἐξέβησαν τὴν ἀλήθειαν. μὴ 4
γὰρ μαθόντες τὰ τῆς γνώσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς μυστήρια μηδὲ
10 χωρήσαντες τὸ μεγαλεῖον τῆς ἀληθείας, μέχρι τοῦ βάθους τῶν
πραγμάτων κατελθεῖν ἀπορραθυμήσαντες, ἐξ ἐπιπολῆς ἀναγρόντες
παρεπέμψαντο τὰς γραφάς. ὑπὸ δοξοσοφίας τοίνυν ἐπηρμένοι ἐρί- 98, 1
ζοντες διατελοῦσι, δῆλοι γεγονότες ὡς τοῦ δοκεῖν μᾶλλον ἢ περ τοῦ
φιλοσοφεῖν προνοοῦνται. αὐτίκα οὐκ ἀναγκαίως ἀρχὰς πραγμάτων 2
15 καταβαλλόμενοι δόξαις τε ἀνθρωπίναις κεκινημένοι, ἔπειτα ἀναγκάως
τέλος ἀκολουθοῦν αὐτοῖς ἐκποριζόμενοι, διαπληκτίζονται διὰ τοὺς
ἐλέγχους πρὸς τοὺς τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν μεταχειριζομένους, καὶ
πάντα μᾶλλον ὑπομένουσι καὶ πάντα, φασί, κάλον κινουῖσι, καὶ ἀσε-
βεῖν διὰ τὸ ἀπιστεῖν ταῖς γραφαῖς μέλλωσιν, ἢ περ μετατίθενται, ὑπὸ
20 φιλοτιμίας τῆς αἰρέσεως καὶ τῆς πολυθρυλήτου κατὰ τὰς ἐκκλησίας
αὐτῶν πρωτοκαθεδρίας, δι' ἣν κακέειν τὴν συμποτικὴν [διὰ] τῆς
ψευδωνύμου ἀγάπης πρωτοκλισίαν ἀσπάζονται. ἡ παρ' ἡμῖν δὲ τῆς 3
ἀληθείας ἐπίγνωσις ἐκ τῶν ἥδη πιστῶν τοῖς οὐπω πιστοῖς ἐκπορί-
ζεται τὴν πίστιν, ἥτις οὐσία ὡς εἶπεν ἀποδείξεως καθίσταται. ἀλλ', 4
25 ὡς ἔοικεν, πᾶσα αἵρεσις ἀρχὴν ὧτα ἀκούοντα οὐκ ἔχει | τὸ σύμφορον, 893 P
μόνον δὲ τοῖς πρὸς ἡδονὴν ἀνεργότα, ἐπεὶ καὶ ἰάθη τις αὐτῶν, εἰ
πείθεσθαι τῇ ἀληθείᾳ μόνον ἡβουλήθη. τριττὴ δὲ θεραπεία οὐλήσεως, 5
καθάπερ καὶ παντὸς πάθους, μάθησίς τε τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ πῶς ἂν
ἐξαιρεθεῖν τοῦτο, καὶ τρίτον ἡ ἀσκησις | τῆς ψυχῆς καὶ ὁ ἐθισμὸς 323 S
30 πρὸς <τὸ> τοῖς κριθεῖσιν ὀρθῶς ἔχειν ἀκολουθεῖν δύνασθαι. ὡς γὰρ 99, 1

18 vgl. Zenob. V 62; Apostol. XIII 88; Arsen. Viol. p. 403f Walz 21 f vgl. Matth. 23, 6; Mark. 12, 39; Luk. 20, 46 22—24 vgl. Strom. VIII 7, 6; Aristot. Anal. prior. II 16 p. 64^b 32 f u. ä. St. 27—30; S. 70, 22—28 Chrysipp Fr. mor. 490 Arnim 30—S. 70, 4 ὡς—ἀποτυφλουμένας Sacr. Par. 275 Holl 30—S. 70, 2 ὡς—διυθεῖν Antonius Melissa p. 5 Gesner 30 f vgl. Matth. 6, 23

5 τοῦ Heyse, Ma τὸ L 6 προχείροις Ma προχείρους L 12 f ἐρίζοντες L¹
16 ἀκολουθοῦν Wi ἀκολουθεῖν L 18 κάλων Sy 19 μέλλωσιν Di μέλλον-
σιν L ἀπὸ Schw 21 [διὰ] Ma ἀεὶ Schw 22 πρωτοκλισίαν Sy πρωτοκλη-
σίαν L 23 οὐπω Hervet οὕτω L 28 τοῦ² Ma, Arnim τὸ L 30 <τὸ> Wi,
Ma ὡς γὰρ] ὥσπερ Sacr. Par. Ant.

ὀφθαλμὸς τεταραγμένος, οὕτως καὶ ἡ ψυχὴ τοῖς παρὰ φύσιν θολω-
 θείσα δόγμασιν οὐχ οἷα τε τὸ φῶς τῆς ἀληθείας διιδεῖν ἀκριβῶς,
 ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν ποσὶ παρορᾷ. ἐν οὖν θολερῶ ὕδατι καὶ τὰς ἐγγέλεις
 ἀλλίσκεσθαι φασιν ἀποτυφλουμένας. καὶ καθάπερ τὰ πονηρὰ παιδία 2
 5 τὸν παιδαγωγὸν ἀποκλείει, οὕτως οὗτοι τὰς προφητείας ἐργουσιν
 ἑαυτῶν τῆς ἐκκλησίας, ὑφορώμενοι δι' ἔλεγχον καὶ ρουθεσίαν. ἀμέλει 3
 πᾶμπολλα συγκατιύουσι ψεύσματα καὶ πλάσματα, ἵνα δὴ εὐλόγως
 δόξωσι μὴ προσίεσθαι τὰς γραφάς. ταύτῃ οὖν οὐκ εὐσεβεῖς, δυσαρεστού- 4
 μενοι ταῖς θεαῖς ἐντολαῖς, τουτέστι τῷ ἁγίῳ πνεύματι. ὥσπερ δὲ αἱ 5
 10 ἀμυγδαλαὶ κεναὶ λέγονται οὐκ ἐν αἷς μηδὲν ἔστιν, ἀλλ' ἐν αἷς ἄχρη-
 στον τὸ ἐνόν, οὕτως τοὺς αἰρετικούς [τοὺς] κενοὺς τῶν τοῦ θεοῦ
 βουλημάτων καὶ τῶν τοῦ Χριστοῦ παραδόσεων εἶναι φάμεν, πικρι-
 ζόντων ὡς ἀληθῶς κατὰ τὴν ἁγρίαν ἀμυγδαλὴν ἐξάροντας δογμα-
 των, πλὴν ὅσα δι' ἐνάργειαν τῶν ἀληθῶν ἀποθέσθαι καὶ ἀποκρῦψαι
 15 οὐκ ἔχουσιν.

Καθάπερ τοίνυν ἐν πολέμῳ οὐ λειπτέον τὴν τάξιν ἣν ὁ στρα- 100, 1
 τηγὸς ἔταξεν τῷ στρατιώτῃ, οὕτως οὐδὲ ἣν ἔδωκεν ὁ λόγος, <ὄν>
 ἄρχοντα εἰλήφμεν γνώσεώς τε καὶ βίου, λειπτέον τάξιν. οἱ πολλοὶ 2
 δὲ οὐδὲ τοῦτο ἐξητάκασιν, εἰ ἔστι τινὶ ἀκολουθητέον καὶ τίνι τούτῳ
 20 καὶ ὅπως. οἷος γὰρ ὁ λόγος, τοιόσδε καὶ ὁ βίος εἶναι τῷ πιστῷ 3
 προσήκει, ὡς »ἐπεσθαι« δύνασθαι »τῷ θεῷ«, ἐξ ἀρχῆς τὰ πάντα
 »εὐθεῖαν περαίνοντι«. ἐπὶ δὲ παραβῇ τις τὸν λόγον καὶ διὰ τούτου 4
 τὸν θεόν, εἰ μὲν διὰ τὸ αἰφνίδιον προσπεσεῖν τινα φαντασίαν ἡσθέ-
 νησεν, προχέιρους [τοὺς] τὰς φαντασίας τὰς λογικὰς ποιητέον· εἰ δὲ
 25 τῷ ἔθει | τῷ προκατεσχηκότι ἡτήθηεῖς γέγονεν (ἢ φησιν ἡ γραφή) 894 P
 »χυδαῖος«, ἀποπανοστέον τὸ ἔθος εἰς τὸ παντελὲς καὶ πρὸς τὸ ἀντι-
 λέγειν αὐτῷ τὴν ψυχὴν γυμναστέον· εἰ δὲ καὶ μαχόμενα δόγματα 5
 ἐφέλκεσθαι τινος δοκεῖ, ὑπεξαιρετέον ταῦτα καὶ πρὸς τοὺς »εἰρηνο-
 ποιούς« τῶν [τῶν] δογμάτων πορευτέον, οἳ κατεπάδουσι ταῖς θεαῖς
 30 γραφαῖς τοὺς ψοφοδεεῖς τῶν ἀπείρων, τὴν ἀλήθειαν διὰ τῆς ἀκο-
 λουθίας τῶν διαθηκῶν σαφηνίζοντες. ἀλλ', ὡς ἔοικεν, ῥέπομεν ἐπὶ 6

3 vgl. A. Otto, Sprichwörter d. Röm. S. 274; Apostol. 16, 7 3 f vgl. Aristot.
 Hist. an. VIII 2 p. 592a 6f 20 vgl. zu Protr. 123, 1 21 vgl. Strom. II 70, 1
 mit Anm. 21 f vgl. Plato Leg. IV p. 716 A; Protr. 69, 4; Strom. II 132, 2
 23 f vgl. Epiktet II 18, 23 ff; III 10, 1 u. 2. St. 26 vgl. Exod. 1, 7 28 f vgl.
 Matth. 5, 9; Strom. IV 40, 2 31—S. 71, 2 ὡς ἔοικεν — σεμνή Sacr. Par. 276 Holl

2 διδεῖν] εἰδέναι Sacr. Par. H Ant. 3 γοῦν Ma 6 vor ἑαυτῶν Rasur von
 drei Buchst. L δι' δὲ Cobet p. 195, aber vgl. S. 65, 26; 69, 16 f; Protr. 15, 3
 11 [τοὺς] Höschel 12 f πικριζόντων Ma πικρίζοντας L 14 ἐνάργειαν
 Höschel, Hervet ἐνέργειαν L 17 ἣν Hervet ὅν L <ὄν> Hervet 18 λειπτέον
 Sy ληπτέον L 24 [τοὺς] Hervet 29 [τῶν] Vi (in L beginnt f. 341 v)

τὰ ἔνδοξα μᾶλλον, καὶ ἐναντία τυγχάνη, ἥπερ ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν·
αὐστηρὰ γὰρ ἐστὶ καὶ σεμνή.

Καὶ δὴ τριῶν οὐσῶν διαθέσεων τῆς ψυχῆς, ἀγνοίας, οἰήσεως, 7
ἐπιστήμης, οἱ μὲν ἐν τῇ ἀγνοίᾳ τὰ ἔθνη, οἱ δὲ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἢ
5 ἐκκλησία ἢ ἀληθῆς, οἱ δὲ ἐν οἴῃσι οἱ κατὰ τὰς αἰρέσεις. οὐδὲν γοῦν 101, 1
σαφέστερον ἰδεῖν ἐστὶ τοὺς ἐπισταμένους περὶ ὧν ἴσασι διαβεβαιουμένους
<ἢ τοὺς οἰομένους> [καὶ] περὶ ὧν οἴονται, ὅσον γε ἐπὶ τῷ διαβεβαιουῖσθαι
ἀνευ τῆς ἀποδείξεως. καταφρονοῦσι γοῦν ἀλλήλων καὶ καταγελῶσιν, 2
καὶ συμβαίνει τὸν αὐτὸν νοῦν παρ' οἷς μὲν ἐντιμότερον εἶναι, παρ'
10 οἷς δὲ παρανοίας ἡλωκέναι. καίτοι μεμαθήκαμεν ἄλλο μὲν τι εἶναι 3
ἡδονήν, ἣν [ἐν] τοῖς ἔθνεσιν ἀπονεμητέον, ἄλλο δέ τι ἔριν, ἣν [ἐν]
ταῖς αἰρέσεσι προσκριτέον, ἄλλο χαράν, ἣν τῇ ἐκκλησίᾳ προσοικειω-
τέον, ἄλλο δὲ εὐφροσύνην, ἣν τῷ κατὰ ἀλήθειαν ἀποδοτέον γνωστι-
κῷ. ὥς δὲ ἐὰν πρόσχη τις Ἰσχομάχῳ, γεωργὸν αὐτὸν ποιήσῃ, καὶ 4
15 Λάμπιδι ναύκληρον, καὶ Χαριδήμῳ στρατηγόν, καὶ Σίμωνι ἵππικόν,
καὶ Πέριδι κάπηλον, καὶ Κροβύλῳ ὀψοποιόν, καὶ Ἀρχελάῳ ὀρχηστήν,
καὶ Ὀμήρῳ ποιητήν, καὶ Πύρρῳ ἐριστικόν, καὶ Δημοσθένει ῥήτορα,
καὶ Χρυσίπῳ διαλεκτικόν, καὶ Ἀριστοτέλει φυσικόν, καὶ φιλόσοφον
Πλάτωνα, οὕτως ὁ τῷ κυρίῳ πευθόμενος καὶ τῇ δοθείσῃ δι' αὐτοῦ
20 κατακολουθήσας προφητεία τελῶς ἐκτελεῖται κατ' εἰκόνα τοῦ διδα-
σκάλου ἐν σαρκὶ περιπολῶν θεός. ἀποπίπτουσιν ἄρα τοῦδε τοῦ 5
ὕψους οἱ μὴ ἐπόμενοι θεῷ ἢ ἂν ἡγῆται, ἡγείται δὲ κατὰ τὰς
»θεοπνεύστους γραφάς«. μυρίων γοῦν ὄντων κατ' ἀριθμὸν ἀπράσ- 6
σουσιν ἄνθρωποι, σχεδὸν δύο εἰδὼν ἀρχαὶ πάσης ἀμαρτίας, ἀγνοια
25 καὶ ἀσθένεια (ἄμφω | δὲ ἐφ' ἡμῖν, τῶν μήτε ἐθελόντων μανθάνειν 895 P
μήτε αὖ τῆς ἐπιθυμίας κρατεῖν), τούτων δὲ δι' ἣν μὲν οὐ καλῶς
κρίνουσι, δι' ἣν δὲ οὐκ ἰσχύουσι τοῖς ὀρθῶς κριθεῖσιν <ἀκολουθεῖν>·
οὔτε γὰρ ἀπατηθεῖς τις τὴν γνώμην δύναιτ' ἂν εὖ πράττειν, καὶ 7

3—5 vgl. Plato Rep. V p. 477 ff 5—7 vgl. Aristot. Eth. Eud. VII 5
p. 1146 b 29 ἔνιοι γὰρ πιστεύουσιν οὐδὲν ἦττον οἷς δοξάζουσιν ἢ ἕτεροι οἷς ἐπίσταν-
ται. 14—19 vgl. Aelian Var. hist. IV 16; Xenophon Oec. VII sqq. (Ischom.);
Plut. Mor. p. 787 A; 234 F (Lamp.); Demosth. III 5; XVIII 114. 116 (Charid.);
Plin. Nat. hist. 34, 76; Xenophon De re equ. I 1 (Sim.); Aristoph. Vög. 1292 mit Schol.;
[Plut.] Prov. Alex. 124 (Perd.); Aelian l. c. (Krob.); Athen. I p. 19 C (Archel.). Vgl.
Mayor zu dieser Stelle 23 vgl. II Tim. 3, 16 24 f vgl. Strom. II 62; VII 16, 2

1 ἥπερ] ἢ Sacr. Par. 2 αὐστηρὰ γὰρ] καὶ αὐστηρὰ Sacr. Par. 6 ἐστὶ L
7 <ἢ τοὺς οἰομένους> [καὶ] Wi u. St ἢ <τούτους> He; vgl. Reinkens p. 329⁶
10 καὶ <μέν>τοι Ma μὲν τι Di μέντοι L [μέντοι] Ma 11 [ἐν] St, Ma 12 ἐρέσει L
προσκριτέον Ma προσκριτέον L 14 πρόσχη Di πρόσχη L* πρόσχη L²
18 Ἀριστοτέλει Sy ἀριστοτέλῃ L 22 ἢ ἂν Sy ἐὰν L 24 ἀγνοια Hervet
ἄνοια L 27 <ἀκολουθεῖν> Sy vgl. S. 69, 30 28 δύναιτ' Sy δύναιτ' L

πάνυ δυνατός ἢ τὰ γνωσθέντα ποιεῖν, οὔτε καὶ κρίνειν τὸ δέον
 ἰσχύων ἀμεμπτον ἑαυτὸν παράσχοιτ' ἂν ἐν τοῖς ἔργοις ἐξασθενῶν.
 ἀκολούθως τοίνυν δύο τῷ γένει καὶ παιδεῖαι παραδίδονται πρόσφοροι 102, 1
 5 ἑκατέρω τῶν ἀμαρτιῶν, τῇ μὲν ἡ γνῶσις τε καὶ ἡ τῆς ἐκ τῶν γρα-
 φῶν μαρτυρίας ἐναργῆς ἀπόδειξις, τῇ δὲ ἡ κατὰ λόγον ἀσκήσις ἐκ
 πίστεώς τε καὶ φόβου παιδαγωγουμένη· ἄμφω δ' εἰς τὴν τελείαν ἀγά-
 πην συναύξουσιν. τέλος γὰρ οἶμαι τοῦ γνωστικοῦ τό γε ἐνταῦθα 2
 διττόν, ἐφ' ὧν μὲν ἡ θεωρία ἡ ἐπιστημονική, ἐφ' ὧν δὲ ἡ πράξις.

Εἴη μὲν οὖν καὶ τούτῳ τοὺς αἵρετικούς καταμαθόντας ἐκ τῶνδε
 10 τῶν ὑπομνημάτων σωφρονισθῆναί τε καὶ ἐπιστρέφαι ἐπὶ τὸν παντο-
 κράτορα θεόν. εἰ δὲ καθάπερ »οἱ κωφοὶ τῶν ὄψεων« τοῦ καινῶς 3
 μὲν λεγομένου, ἀρχαιοτάτου δὲ »μὴ ἐπαίειεν ἔσματος«, παιδευθεῖεν
 γοῦν πρὸς τοῦ θεοῦ, τὰς πρὸ τῆς κρίσεως πατροφᾶς νουθεσίας ὑπο-
 μένοντες, ἔστ' ἂν κατασυχνθέντες μετανοήσωσιν, ἀλλὰ μὴ εἰς τὴν
 15 παντελεῖ φέροντες ἑαυτοὺς διὰ τῆς ἀπηνουῆς ἀπειθείας ἐμβάλοιεν
 κρίσιν. γίνονται γὰρ καὶ μερικαὶ τινες παιδεῖαι, ἃς κολάσεις ὀνομά- 4
 ζουσιν, εἰς ἃς ἡμῶν οἱ πολλοὶ τῶν ἐν παραπτώματι γενομένων ἐκ
 τοῦ λαοῦ τοῦ κυριακοῦ κατολισθαίνοντες περιπίπτουσιν. ἀλλ' ὥς 5
 πρὸς τοῦ διδασκάλου ἢ | τοῦ πατρὸς οἱ παῖδες, οὕτως ἡμεῖς πρὸς 324 S
 20 τῆς προνοίας κολαζόμεθα. θεὸς δὲ οὐ τιμωρεῖται (ἔστι γὰρ ἡ τιμωρία
 κακοῦ ἀνταπόδοσις), κολάζει μέντοι πρὸς τὸ χρήσιμον καὶ κοινῇ καὶ
 ἰδίᾳ τοῖς κολαζομένοις.

Ταυτὶ μὲν, ἀποτρέφαι βουλόμενος τῆς εἰς τὰς αἱρέσεις εὐεμπτω- 6
 σίας τοὺς φιλομαθοῦντας, παρεθέμην· τοὺς δὲ τῆς ἐπιπολαζούσης εἴτε
 25 ἀμαθίας εἴτε ἀβελτερίας εἴτε καχεξίας εἶθ', ὅτιδήποτε χρὴ καλεῖν αὐ-
 τήν, ἀποπαῦσαι γλιχόμενος, μεταπεῖσαι δὲ καὶ προσαγαγεῖν τῇ ἀληθείᾳ
 τοὺς γε μὴ παντάπασιν ἀνιάτους ἐπιχειρῶν, τοῖσδε συνεχρησάμην τοῖς
 λόγοις. εἰσὶ γὰρ οἱ οὐδὲ ἀνέχονται τὴν ἀρχὴν ἐπακοῦσαι τῶν πρὸς τὴν 103, 1
 ἀλήθειαν προτρεπόντων· καὶ δὴ φλυαρεῖν ἐπιχειροῦσι, βλασφήμους
 30 τῆς ἀληθείας καταχέοντες λόγους, σφίσιν αὐτοῖς τὰ μέγιστα τῶν
 ὄντων ἐγνωκέναι συγχωροῦντες, οὐ μαθόντες, οὐ ζητήσαντες, οὐ
 πονέσαντες, οὐχ εὐρόντες τὴν ἀκολουθίαν· οὐς ἐλεήσειεν ἂν τις | ἢ 896 P
 μισήσειεν τῆς τοιαύτης διαστροφῆς. εἰ δέ τις ἰάσιμος τυγχάνει, φέρειν 2
 δυνάμενος, ὥς πῦρ ἢ σίδηρον, τῆς ἀληθείας τὴν παρηγοσίαν ἀποτέ-
 35 μνουσαν (καὶ) καίουσαν τὰς ψευδεῖς δόξας αὐτῶν, ὑπεχέτω τὰ ὅσα
 τῆς ψυχῆς. ἔσται δὲ τοῦτο, ἐὰν μὴ ῥαθυμεῖν ἐπειγόμενοι ἀποδιω- 3

5—7 vgl. Strom. II 55, 4 11 f vgl. Psal. 57, 5 f zu καινῶς — ἀρχαιο-
 τάτου vgl. Protr. 6, 3 18—22 vgl. Plato Protag. p. 323, 324 34 f zu τέμνειν,
 καλεῖν vgl. F. G. Welcker, Kleine Schriften III S. 209—217

5 ἐναργῆς Sy ἐνεργῆς L 9 [τοῖσδε] St τὰσδε Schw 13 γοῦν Schw, Wi
 οὖν L 19 πρὸς 2 Sy πρὸ L 25 ἀβελτηρίας L 35 (καὶ) Ma

- θῶνται τὴν ἀλήθειαν ἢ δόξης ὀριγνόμενοι καινοτομεῖν βιάζονται. ὁρῶντες μὲν γὰρ οἱ παρὸν τὰς οἰκείας ταῖς θείαις γραφαῖς ἐξ αὐ- 4
τῶν τῶν γραφῶν πορίζεσθαι ἀποδείξεις τὸ παραστὰν καὶ ταῖς
ἡδοναῖς αὐτῶν συναιρούμενον ἐκλεγόμενοι· δόξης δὲ ἐπιθυμοῦσιν ὅσοι 5
5 τὰ προσφυῇ τοῖς θεοπνεύστοις λόγοις ὑπὸ τῶν μακαρίων ἀποστόλων
τε καὶ διδασκάλων παραδιδόμενα ἐκόντες εἶναι σοφίζονται δι' ἐτέρων
παρεγχειρήσεων, ἀνθρωπείαις διδασκαλίαις ἐνιστάμενοι θεία παραδόσει
ὑπὲρ τοῦ τὴν αἵρεσιν συστήσασθαι. τίς γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐν τηλι- 6
κούτοις ἀνδράσιν, κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν λέγω γυνῶσιν, ὑπελείπετο
10 λόγος Μαρτίωνος, φέρε εἰπεῖν, ἢ Προδίκου καὶ τῶν ὁμοίων τὴν
ὀρθὴν οὐ βαδισάντων ὁδόν; οὐ γὰρ [ἀν] ὑπερέβαλον σοφία τοὺς ἐμ- 7
προσθεν ἄνδρας, ὡς προσεξευρεῖν τι τοῖς ὑπ' ἐκείνων ἀληθῶς ῥηθεῖ-
σιν, ἀλλ' ἀγαπητὸν ἦν αὐτοῖς, εἰ τὰ προπαραδεδομένα μαθεῖν ἡδυ-
νήθησαν.
- 15 Ὁ γνωστικὸς ἄρα ἡμῖν μόνος ἐν αὐταῖς καταγρησάσας ταῖς γρα- 104, 1
φαῖς, τὴν ἀποστολικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν σφύζων ὀρθοτομίαν τῶν
δογμάτων, κατὰ τὸ εὐαγγέλιον ὀρθότατα βιοῖ, τὰς ἀποδείξεις ἅς ἂν
ἐπιζητήσῃ ἀνευρίσκειν ἀναπεμπόμενος ὑπὸ τοῦ κυρίου ἀπὸ τε νόμου
καὶ προφητῶν. ὁ βίος γάρ, οἶμαι, τοῦ γνωστικοῦ οὐδὲν ἄλλο ἐστίν 2
20 ἢ ἔργα καὶ λόγοι τῇ τοῦ κυρίου ἀκόλουθοι παραδόσει.
- Ἄλλ' »οὐ πάντων ἡ γυνῶσις«. »οὐ θέλω γὰρ ὑμᾶς ἄγνοεῖν, ἀδελ- 3
φοί,« φησὶν ὁ ἀπόστολος, »ὅτι πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν καὶ
πνευματικοῦ βρώματός τε καὶ πόματος μετέλαβον«, κατασκευάζων
σαφῶς μὴ πάντας τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον κεχωρηκέναι τὸ μέγεθος
25 τῆς γνώσεως ἔργῳ τε καὶ λόγῳ. διὸ καὶ ἐπήγαγεν· »ἀλλ' οὐκ ἐν 4
πᾶσιν αὐτοῖς ἡδόκησεν.« τίς οὗτος; ὁ εἰπὼν· »τί με λέγετε »κύριε«
καὶ οὐ ποιεῖτε τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς μου;« τουτέστι τὴν διδασκαλίαν
τοῦ σωτῆρος, ἣτις ἐστὶ βρῶμα ἡμῶν πνευματικὸν καὶ πόμα δίψαν
οὐκ ἐπιστάμενον, »ὑδὼρ ζωῆς« γνωστικῆς. ναί, φασίν, ἡ γυνῶσις 5
30 εἴρηται φυσιοῦν. πρὸς οὓς φαμεν· τάχα μὲν ἡ δοκοῦσα γυνῶσις φυ-

16 f vgl. II Tim. 2, 15 ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας 21 I Kor.
8, 7 21—23 I Kor. 10, 1. 3f 25 f I Kor. 10, 5 26 f vgl. Matth. 7, 21;
Luk. 6, 46 28 vgl. I Kor. 10, 3 28 f vgl. Joh. 4, 14 29 Apok. Joh. 21, 6;
22, 17 29 f vgl. I Kor. 8, 1 30—S. 74, 3 τάχα — ἡπορημένον, S. 74, 11—16
αὐτίκα — φρονεῖτε Cat. zu I Kor. 8, 1 in Vatic. 692 f. 7v. Inc. τάχα μὲν expl.
μεγαλοφρονεῖτε ἢ μή.

1 ὀριγνόμενοι L βιάζονται L 3 παραστὰν Wi παράπαν L παραίπαιμα
Reinkens p. 330¹ παρα(πέμπον) ἄπαν Ma 4 συναιρούμενον Heyse, Hort συναι-
ρούμενον L (vgl. S. 36, 23) 6 παραδεδομένα Bywater, Journ. of Philol. 4 (1872)
p. 216 11 [ἐν] Schw, Wi 17 ἕς Lowth ὡς L 18 ἀνευρίσκων ἐλλαμπόμε-
νος Schw παραπεμπόμενος Ma ἀναπαυδόμενος St 29 φασίν Arcerius
φησὶν L

οιοῦν λέγεται, εἴ τις τετυφῶσθαι τὴν λέξιν ἐρμηνεύειν ὑπολάβοι· εἰ 897 P 6
 δέ, ὅπερ καὶ μᾶλλον, τὸ μεγαλείως τε καὶ ἀληθῶς φρονεῖν μὴνύει ἢ
 τοῦ ἀποστόλου φωνή, λέλνται μὲν τὸ ἡπορημένον· ἐπόμενοι δ' οὖν
 ταῖς γραφαῖς κυρώσωμεν τὸ εἰρημένον.

- 5 »Ἡ σοφία«, φησὶν ὁ Σολομών, »ἐνεφυσίωσεν τὰ ἑαυτῆς τέκνα.« 105, 1
 οὐ δῆπον γὰρ τῷφον ἐνεποίησεν ὁ κύριος τοῖς μειρακίοις κατὰ τὴν
 διδασκαλίαν, ἀλλὰ τὸ ἐπὶ τῇ ἀληθείᾳ πεποιθέναι, καὶ εἶναι μεγαλό-
 φρονα ἐν γνώσει τῇ διὰ τῶν γραφῶν παραδιδομένη ὑπεροπτικόν
 <τε> τῶν εἰς ἁμαρτίαν ὑποσυρόντων παρασκευάζει, ὃ σημαίνει ἢ »ἐνε-
 10 φυσίωσε« λέξεις, μεγαλοπρέπειαν τῆς σοφίας τοῖς κατὰ τὴν μάθησιν
 τέκνοις ἐμφυτευσάσης δι' <ὧν δι>δάσκει. αὐτίκα φησὶν ὁ ἀπόστολος· »καὶ 2
 γνώσομαι οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν«, εἰ
 μεγαλοφρόνως (ὅπερ ἐστὶν ἀληθῶς· ἀληθείας δὲ μεῖζον οὐδέν) τὰς
 γραφὰς συνίετε. ἐνταῦθα γὰρ ἡ δύναμις τῶν πεφυσιωμένων τέκνων
 15 τῆς σοφίας. οἶον, εἶσομαι, φησὶν, εἰ δικαίως ἐπὶ τῇ γνώσει μέγα 3
 φρονεῖτε. »γνωστὸς« γὰρ κατὰ τὸν Δαβὶδ »ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ θεός«,
 τουτέστι τοῖς κατ' ἐπίγνωσιν Ἰσραηλίταις. Ἰουδαία γὰρ ἐξομολόγησις 4
 ἐρμηνεύεται. εἰκότως ἄρα εἴρηται πρὸς τοῦ ἀποστόλου· »τὸ οὐ μοι-
 χεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐκ ἐπιθυμήσεις καὶ εἴ τις ἑτέρα ἐντολή, ἐν τού-
 20 τῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ· ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου
 ὡς σεαυτόν.« οὐ γὰρ χοή ποτε, καθάπερ οἱ τὰς αἰρέσεις μετιόντες 5
 ποιοῦσι, μοιχεύειν τὴν ἀλήθειαν οὐδὲ μὴν κλέπτειν τὸν κανόνα τῆς
 ἐκκλησίας, ταῖς ἰδίαις ἐπιθυμίαις καὶ φιλοδοξίαις χαριζομένους ἐπὶ
 τῇ τῶν πλησίων ἀπάτῃ, οὕς παντὸς μᾶλλον ἀγαπῶντας τῆς ἀλη-
 25 θείας αὐτῆς ἀντέχεσθαι διδάσκειν προσήκει. εἴρηται γοῦν ἄντικρυς· 6
 »ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ«, ἵνα μὴ κριθῶσιν,
 ἀλλὰ ἐπιστραφῶσιν οἱ προακηκοότες. ὅσοι δὲ »ταῖς γλώσσαις αὐτῶν
 δολιοῦσιν«, ἔγγραφα ἔχουσι τὰ ἐπιτίμια.

XVII. Οἱ τοίνυν τῶν ἀσεβῶν ἀπτόμενοι λόγων ἄλλοις τε ἐξάρ- 106, 1
 30 χοντες μὴδὲ εὖ τοῖς λόγοις τοῖς θείοις, ἀλλὰ ἐξημαρτημένως συγχρώ-

5 Sir. 4, 11 11 f I Kor. 4, 19 13 f vgl. Luk. 24, 45 16 Psal. 75, 2
 17 f vgl. Gen. 29, 35 und Anm. zu Strom. I 31, 6 18—21 Röm. 13, 9
 26 Psal. 9, 12 27 f Psal. 13, 3; 5, 10

1 εἴ τις Cat. (wie Hervet) ἦτις L 5 ἐνεφύσησεν Hatch, Essays in Biblical
 Greek S. 260; aber vgl. Z. 12 u. St. Clem. Al. u. d. Sept. S. 48f 6 τοῖς μειρα-
 κίοις St ταῖς μερικαῖς L 9 <τε> Wi ὑποσυρόντων Hervet ὑποσυρόντων L
 11 ἐμφυτεύσας ἦν διδάσκει Wi δι' <ὧν δι>δάσκει Schw διδάσκει L διδάξει Heyse
 12 τὸν πεφυσιωμένον corr. aus τῶν πεφυσιωμένων Cat. 12—15 εἰ — σοφίας
 < Cat. 13 f τὰς γραφὰς L¹ τῆς γραφᾶς L* τῆς γραφῆς Sy 14 συνίετε Sy
 συνίεναι L 15 οἶον] τουτέστιν Cat. φησὶν < Cat. 15 f μέγα φρονεῖτε]
 μεγαλοφρονεῖτε ἢ μὴ Cat. 18 ἐρμηνεύεται am Rand L¹ ἐρίσκειται L* 21 ὡς
 σεαυτόν L¹ ὡς ἑαυτόν L*

- μενοι, | οὐτε αὐτοὶ εἰσάσιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν οὐτε οὗς 325 S
 ἐξηπάτησαν ἑωσιν τυγχάνειν τῆς ἀληθείας. ἀλλ' οὐδὲ τὴν κλειν 2
 ἔχοντες αὐτοὶ τῆς εἰσόδου, ψευδῇ δέ τινα καί, ὥς φησιν ἡ συνήθεια,
 ἀντικλειδα, δι' ἧς οὐ τὴν ἀλείαν ἀναπετάσαντες, ὥσπερ ἡμεῖς διὰ
 5 τῆς τοῦ κυρίου παραδόσεως εἰσόμεν, παράθυρον δὲ ἀνατεμόντες καὶ
 διορύξαντες λάθρα τὸ τειχίον τῆς ἐκκλησίας, ὑπερβαίνοντες τὴν ἀλή-
 θειαν, μυσταγωγοὶ | τῆς τῶν ἁσέβων ψυχῆς καθίστανται. ὅτι γὰρ 898 P 3
 μεταγενεστέρως τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τὰς ἀνθρωπίνους συνηλύσεις
 πεποιήκασιν, οὐ πολλῶν δεῖ λόγων. ἡ μὲν γὰρ τοῦ κυρίου κατὰ 4
 10 τὴν παρουσίαν διδασκαλίᾳ ἀπὸ Ἀγούστου καὶ Τιβερίου καίσαρος ἀρ-
 ξαμένη μεσοῦντων τῶν † Ἀγούστου χρόνων τελειοῦται, ἡ δὲ τῶν
 ἀποστόλων αὐτοῦ μέχρι γε τῆς Παύλου λειτουργίας ἐπὶ Νέρωνος
 τελειοῦται, κάτω δὲ περὶ τοὺς Ἀδριανῷ τοῦ βασιλέως χρόνους οἱ
 15 πρεσβύτεροι διέτειναν ἡλικίας, καθάπερ ὁ Βασιλείδης, καὶ Γλανκίαν
 ἐπιγράφηται διδάσκαλον, ὥς ἀρχοῦσιν αὐτοί, τὸν Πέτρον ἐρμηνέα.
 ὡσαύτως δὲ καὶ Οὐαλεντίνον Θεοδᾶ διακηκοέναι φέρουσιν· γνώριμος
 δ' οὗτος γέγονε Παύλου. Μαρκίων γὰρ κατὰ τὴν αὐτὴν αὐτοῖς 107, 1
 ἡλικίαν γενόμενος ὡς πρεσβύτερος νεωτέροις συνεγένετο. | † μεθ' ὃν 899 P

1 f vgl. Matth. 23, 13; Luk. 11, 52 2—6 vgl. Matth. 16, 19; Joh. 10, 1 f

4 f zum Gegensatz ἀλεία — παράθυρον vgl. Plut. Mor. p. 617 A 13 ff hierauf
 gehen die Angaben bei Malalas XI p. 279, 21—280, 2 ed. Bonn.; Kedrenos I
 p. 438, 13—15; 439, 1 f ed. Bonn. zurück 18—S. 76, 1 vgl. A. Harnack, Zur Quellen-
 kritik der Geschichte des Gnosticismus Diss. Leipz. 1873 S. 31 ff; Volkmar, Theol.
 Jahrb. 14 (1855) S. 271 f; Lipsius, ZwTh 10 (1867) S. 78 f; Lipsius, Die Quellen der
 ältesten Ketzergeschichte S. 89 f. 234 ff; Zahn, Ignatius S. 588 ff u. Zeitschr. f. hist.
 Theol. 45 (1875) S. 62 ff; Hilgenfeld, Ketzergeschichte S. 42; Harnack, Gesch. d. altchr.
 Lit. II 1 S. 299 f; E. Schwartz, Abhandl. d. Gött. Ges. d. Wiss. N. F. VII 5 S. 21;
 Nachr. 1908 S. 147

4 ἀλείαν (vgl. Protr. 10, 2 f) Ma ἀλῆαν L 5 εἰσόμεν Sy εἰσείμεν L

10 [καὶ Τιβερίου] Montacutius, De orig. eccles. I p. 341 (ebenso Di, Ma)

11 Ἀγούστου] τοῦτον Wi Τιβερίου Hervet, Montacutius, Di, Ma, Lipsius, Die
 Quellen der ältesten Ketzergeschichte S. 234 Anm., Hilgenfeld, ZwTh 23 (1880)
 S. 284 Ἀγούστου Pearson, Vindic. Ignat. II 7 u. Dodwell, Diss. I in Irenaeum p. 34
 μεσοῦντων τῶν ἀγούστων τοὺς (τὸν) χρόνους (χρόνον) Hozakowski, De chronogr.
 Clem. Alex. p. 22 14 γε über d. Z. L¹ 17 Θεοδᾶ διακηκοέναι Bentley Θεο-
 δάδι ἀκηκοέναι L 18 Μαρκίων] Μάρκος Gieseler A.L.Z. 1823 p. 826, Dilthey,
 Prot. Realenc.¹ IX S. 37, Hort, Mayor (über die Verwechselung von Namen wie
 Μάρκος, Μαρκιῶς, Μαρκίων u. ä. durch Abschreiben vgl. v. Gebhardt, Zeitschr.
 f. hist. Theol. 45 [1875] S. 370 ff); aber Μαρκίων ist richtig; vgl. S. 76, 21 19 ὡς
 πρεσβύτερος νεώτερος — μεθ' ὃν Is. Voss, Pearson, Tillemont μεθ' ὃν * * Schw
 μόνος οὖν Wi ὁ μὲν οὖν E. A. Lewald, De doctrina gnostica (Heidelberg 1818) S. 15
 (vgl. Ilgen, Zeitschr. f. hist. Theol. 11 [1841] 3 S. 75 f) u. Zahn, Zeitschr. f. hist.
 Theol. 45 (1875) S. 68 19 f [μεθ' ὃν (οὐ) — ἐπήκουσεν] Hilgenfeld, Harnack

- Σίμων ἐπ' ὀλίγον κηρύσσοντας τοῦ Πέτρου ὑπήκουσεν. ὧν οὕτως 2
 ἐχόντων συμφανὲς ἐκ τῆς προγενεστάτης καὶ ἀληθεστάτης ἐκκλησίας
 τὰς μεταγενεστέρας ταύτας καὶ τὰς ἔτι τούτων ὑποβεβηκυίας τῷ
 χρόνῳ κεκαινοτομησθαι παραχαραχθείσας αἱρέσεις. ἐκ τῶν εἰρημένων 3
 5 ἄρα φανερόν οἶμαι γεγενῆσθαι μίαν εἶναι τὴν ἀληθῆ ἐκκλησίαν τὴν
 τῷ ὄντι ἀρχαίαν, εἰς ἣν οἱ κατὰ πρόθεσιν δίκαιοι ἐγκαταλέγονται.
 ἐνὸς γὰρ ὄντος τοῦ θεοῦ καὶ ἐνὸς τοῦ κυρίου, διὰ τοῦτο καὶ τὸ 4
 ἅκρως τίμιον κατὰ τὴν μόνωσιν ἐπαινεῖται. μίμημα ὃν ἀρχῆς τῆς
 μιᾶς. τῇ γοῦν τοῦ ἐνὸς φύσει συγκληροῦται ἐκκλησία ἡ μία, ἣν εἰς
 10 πολλὰς κατατέμνειν βιάζονται αἱρέσεις. κατὰ τε οὖν ὑπόστασιν κατὰ 5
 τε ἐπίνοιαν κατὰ τε ἀρχὴν κατὰ τε ἐξοχὴν μόνῃν εἶναι φάμεν τὴν
 ἀρχαίαν καὶ καθολικὴν ἐκκλησίαν, »εἰς ἐνότητα πίστεως« μιᾶς, τῆς
 κατὰ τὰς οἰκείας διαθήκας, μᾶλλον δὲ κατὰ τὴν διαθήκην τὴν μίαν
 διαφόροις τοῖς χρόνοις, ἐνὸς τοῦ θεοῦ τῷ βουλῆματι δι' ἐνὸς τοῦ
 15 κυρίου συνάγουσαν τοὺς ἤδη κατατεταγμένους· οὗς προώρισεν ὁ θεός, 900 P
 δικαίους ἐσομένους πρὸ καταβολῆς κόσμου ἐγνωκώς. ἀλλὰ καὶ ἡ 6
 ἐξοχὴ τῆς ἐκκλησίας, καθάπερ ἡ ἀρχὴ τῆς συστάσεως, κατὰ τὴν μο-
 νάδα ἐστίν, πάντα τὰ ἄλλα ὑπερβάλλουσα καὶ μηδὲν ἔχουσα ὅμοιον
 ἢ ἴσον ἑαυτῇ.
 20 Ταῦτ' ἂν μὲν οὖν καὶ εἰς ὕστερον. τῶν δ' αἱρέσεων αἱ μὲν ἀπὸ 108, 1
 ὀνόματος προσαγορεύονται, ὡς ἡ ἀπὸ Οὐαλεντίνου καὶ Μαρκίωνος
 καὶ Βασιλείδου, καὶ τὴν Μαθιῖον ἀνῃρῶσι προσάγεσθαι δόξαν· μία
 γὰρ [ἡ] πάντων γέγονε τῶν ἀποστόλων ὥσπερ διδασκαλία, οὕτως δὲ
 καὶ [ἡ] παράδοσις· αἱ δὲ ἀπὸ τόπου, ὡς οἱ Περσικοί, αἱ δὲ ἀπὸ ἔθνους, 2
 25 ὡς ἡ τῶν Φρυγῶν, αἱ δὲ ἀπὸ ἐνεργείας, ὡς ἡ τῶν Ἑγκρατιτῶν, αἱ
 δὲ ἀπὸ δογμάτων ἰδιαζόντων, ὡς ἡ τῶν Δοκητῶν καὶ ἡ τῶν Αἱματι-
 τῶν, αἱ δὲ ἀπὸ ὑποθέσεων καὶ ὧν τετιμήκασιν, ὡς Καϊανισταὶ τε
 καὶ οἱ Ὀφριανοὶ προσαγορευόμενοι, αἱ δὲ ἀφ' ὧν παρανόμως ἐπετή-
 δευσάν τε καὶ ἐτόλμησαν, ὡς τῶν Σιμωνιανῶν οἱ Ἐντυχῖται καλού-
 30 μενοι.

XVIII. Ὅπῃν οὖν τινα ὀλίγην ὑποδείξαντες »τοῖς φιλοθεάμοις 109, 1

1 vgl. Act. 8 12 vgl. Ephes. 4, 13 15f vgl. Ephes. 1, 4 f 20–22 vgl.
 Hilgenfeld, Nov. Test. extra can. IV² p. 49 31f vgl. Plato Rep. V p. 475 E
 (Strom. I 93, 3; II 24, 3; V 16, 2)

1 ἐπῆκουσεν Dodwell (vgl. aber Protr. 99, 4; Strom. I 14, 1) 11 τὴν Sy
 ἦν L 14 (τὴν) διαφόροις Schw ἐνὸς¹ Sy ἐν οἷς L 21 ἡ] vielleicht αἱ Ma
 23 [ἡ] St 24 [ἡ] Heyse 26 Δοκητῶν Po δοκῖτων L 27 ὑποθέσεων]
 vielleicht ὑποστάσεων Ma [καὶ] Ma 29 ἐντυχῖται L Ἐντυχῖται Theodoret haer.
 fab. I 1; V 9; vgl. Cotelier, Eccles. graec. mon. III p. 640 sq.; A. Simson, Zeit-
 schr. f. hist. Theol. 11 (1841) 3 S. 44

τῆς ἀληθείας» ἐκ τοῦ κατὰ τὰς θυσίας νόμου περὶ τε Ἰουδαίων
 τῶν χυδαίων περὶ τε τῶν αἰρέσεων μυστικῶς διακρινομένων, ὡς
 ἀκαθάρτων, ἀπὸ τῆς [περὶ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων ζώων] θείας
 ἐκκλησίας, καταπαύσωμεν τὸν λόγον. τὰ μὲν γὰρ διχηλοῦντα καὶ ²
⁵ μηρυκισμόν ἀνάγοντα τῶν ἱερῶν καθαρά καὶ δεξιὰ τῷ θεῷ
 παραδίδωσιν ἢ γραφή, ὡς ἂν εἰς πατέρα καὶ εἰς υἱὸν διὰ τῆς
 πίστεως τῶν δικαίων τὴν πορείαν | ποιουμένων (αὕτη γὰρ ἡ τῶν ^{901 P}
 διχηλούντων ἐδραϊότης) τῶν »τὰ λόγια τοῦ θεοῦ« »νύκτωρ καὶ
 μεθ' ἡμέραν μελετώντων« καὶ ἀναπεμπαζομένων ἐν τῷ τῆς ψυχῆς
¹⁰ τῶν μαθημάτων δοχείῳ, ἣν * καὶ συνάσκησιν γνωστικὴν ὑπάρχουσαν
 καθαροῦ ζώου μηρυκισμόν ὁ νόμος ἀλληγορεῖ. ὅσα δὲ μῆτε ἐκάτερον ³
 μῆτε τὸ ἕτερον τούτων ἔχει, ὡς ἀκάθαρτα ἀφορίζει. αὐτίκα τὰ
 ἀνάγοντα μηρυκισμόν, μὴ διχηλοῦντα δέ, τοὺς Ἰουδαίους αἰνίσσεται
 τοὺς πολλοὺς, οἱ τὰ μὲν λόγια τοῦ θεοῦ ἀνὰ στόμα ἔχουσιν, τὴν δὲ
¹⁵ πίστιν καὶ τὴν βάσιν δι' υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα παραπέμπουσιν οὐκ

1 vgl. Exod. 1, 7 4—S. 78, 12 vgl. Irenaeus V 8, 2 *Praedixit autem figuratim omnia haec lex, de animalibus delineans hominem; quaecumque duplicem ungulam habent et ruminant, munda enuntians; quaecumque autem aut utrumque vel alterum horum non habent, velut immunda segregans. Qui sunt ergo mundi? Qui in patrem et filium per fidem iter firmiter faciunt; haec est enim firmitas eorum, qui duplicis sunt ungulae: et »eloquia dei meditantur die ac nocte«, uti operibus bonis adornentur; haec est enim ruminantium virtus. Immunda autem, quae neque duplicem ungulam habent neque ruminant, hoc est, qui neque in deum fidem habent, neque eloquia eius meditantur; haec autem ethnicorum est abominatio. Quae autem ruminant quidem, non habent autem ungulam duplicem, et ipsa immunda; haec Iudaeorum est imaginalis descriptio: qui quidem eloquia dei in ore habent, stabilitatem autem radicis suae non infigunt in patre et in filio; propter hoc autem et lubricum est genus ipsorum. Etenim quae sunt unius ungulae animalia facile labuntur; firmiora autem sunt, quae duplicem ungulam habent, succedentibus invicem ungulis fissis secundum iter et altera ungula subbaiulante (em. Grabe, subbaiulant Mss) aliam. Immunda autem similiter, quae duplicem quidem ungulam habent, non autem ruminant; haec est autem omnium videlicet haereticorum ostensio et eorum, qui non meditantur eloquia dei neque operibus iustitiae adornantur, quibus et dominus ait: »Quid mihi dicitis »domine domine«, et non facitis, quae dico vobis?« Qui enim sunt tales, in patrem quidem et filium dicunt se credere, nunquam autem meditantur eloquia dei, quemadmodum oportet, neque iustitiae operibus sunt adornati. Barnab. ep. 10, 11 (Strom. V 51, 4; Paed. III 76, 1f); Philo De agric. 142ff (I p. 321f M); Novat. De cib. Jud. 3 4—6 vgl. Lev. 11, 3ff; Deut. 14, 6 8 vgl. Röm. 3, 2; Num. 24, 16 8f vgl. Psal. 1, 2*

1 ἀληθείας St ἐκκλησίας L 3 [περὶ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων ζώων] St ~ nach νόμου (1) Lowth 4 καταπαύσωμεν Ma 5 ἱερῶν L* ἱερῶν L¹ 10 ἣν <τροφήν> Ma ἣν <μελέτην> oder [καὶ] St

ἔχουσιν ἐπερειδομένην τῇ ἀληθείᾳ. ὅθεν καὶ ὀλισθηρὸν τὸ γένος 4
 τῶν τοιούτων θρεμμάτων, ὡς ἂν μὴ σχιδανοπόδων ὄντων μηδὲ τῇ
 διπλόῃ τῆς πίστεως ἐπερειδομένων· »οὐδεὶς γάρ«, φησί, »γινώσκει
 τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς καὶ ὃ ἂν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ.« ἔμπαλιν τε 5
 5 αὐτὰ ἀκάθαρτα ὁμοίως κἀκεῖνα, ὅσα διχλεῖ μὲν, μηρυκισμὸν δὲ οὐκ
 ἀνάγει. ταυτὶ γὰρ τοὺς αἱρετικούς ἐνδείκνυται ὀνόματι μὲν πατρὸς 6
 καὶ υἱοῦ ἐπιβεβηκότας, τὴν δὲ τῶν λογίων ἀκριβῆ σαφήνειαν λεπτοσυ-
 γεῖν καὶ καταλαίρειν ἐξασθενούντας, πρὸς δὲ καὶ τὰ ἔργα τῆς δικαιο-
 σύνης ὀλοσχερότερον, οὐχὶ δὲ ἀκριβέστερον μετερχομένους, εἴ γε καὶ
 10 μετέλθοιεν. τοιούτοις τισὶν ὁ κύριος λέγει· »τί με λέγετε »κύριε 110, 1
 κύριε« καὶ οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω;« ἀκάθαρτοι δὲ πάνπαν οἱ μὴ διχ-
 λούντες μηδὲ ἀνάγοντες μηρυκισμόν.

ὑμεῖς δ', ὦ Μεγαρεῖς,

2

φησὶν ὁ Θεόγνης,

15 οὗτε τρίτοι | οὗτε τέταρτοι 326 S
 οὗτε δυωδέκατοι οὐτ' ἐν λόγῳ οὐτ' ἐν ἀριθμῷ,
 »ἀλλ' ἢ ὡς ὁ χνοῦς, ὃν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς« 3
 καὶ »ὡς σταγὼν ἀπὸ κάδου«.

Τούτων ἡμῖν προδιηνυσμένων καὶ τοῦ ἡθικοῦ τόπου ὡς ἐν κεφα- 4
 20 λαίῳ ὑπογραφέντος, σποράδην, ὡς ὑπεσχήμεθα, καὶ διερριμμένως τὰ
 ζώπυρα τῶν τῆς ἀληθοῦς γνώσεως ἐγκατασπείραντες δογμάτων, ὡς
 μὴ ῥαδίαν εἶναι τῷ περιτυχόντι τῶν ἀμυήτων τὴν τῶν ἀρίων παρα-
 δόσεων εὕρεσιν, μετίωμεν ἐπὶ τὴν ὑπόσχεσιν. εἰκότασι δὲ πως οἱ 111, 1
 Στρωματεῖς οὐ παραδείσοις ἐξησχημένοις ἐκείνοις τοῖς ἐν στοίχῳ
 25 καταπεφυτευμένοις εἰς ἡδονὴν ὄψεως, ὅρει δὲ μᾶλλον συσκήῳ τινὶ
 καὶ δασεὶ κυπαρίσσοις καὶ πλατάνοις δάφνῃ τε καὶ κισσῷ, μηλείαις
 τε ὁμοῦ καὶ ἐλαίαις καὶ συκαῖς καταπεφυτευμένῳ, ἐξεπίτηδες | ἀνα- 902 P
 μεμιγμένης τῆς φυτείας καρποφόρων τε ὁμοῦ καὶ ἀκάρπων δένδρων
 διὰ τοὺς ὑφαιρεῖσθαι καὶ κλέπτειν τολμῶντας τὰ ὄρια, ἐθελοῦσης

3 f Luk. 10, 22; Matth. 11, 27 10 f Luk. 6, 46 13—16 vgl. PLG⁴ II
 p. 234; Phot. Bibl. 618; Zenob. I 48; Arsen. Viol. p. 457 Walz. Die Verse gehören
 nicht Theognis an 17 Psal. 1, 4 18 Jes. 40, 15 19—23 τοῦτων — εὕρε-
 σιν Phot. Bibl. 111 20—23 vgl. Strom. I 18, 1; VI 2, 1f 20 ὑπεσχήμεθα
 Strom. I 56, 3 23—S. 79, 7 vgl. Strom. VI 2

1 ἔχουσιν Sy ἔχουσαν L 19 τῶν Hervei τρόπου L τύπου Phot. 19 f κε-
 φαλαίαις ὑπογράφοντος Phot. 20 σποράδην] + τε Phot. 21 τῶν L* τῶι L¹
 τῶν < Phot. ἐγκατασπείραντες St, Ma ἐγκατασπειράντων L Phot. δογμά-
 των Ma δόγματα L μαθήματα Phot. 22 f παραδόσεων < Phot. 23 ὑπόσχε-
 σιν] viell. ὑπόθεσιν Ma 24 στοίχῳ Sy στοιχείῳ L; vgl. Bast zu Gregor. Cor.
 p. 840 26 μηλείαις Sy (Index) μηλαίαις L 29 ὄρια L* ὄρια L¹

λανθάνειν τῆς γραφῆς. ἐξ ὧν δὴ μεταμοσχεύσας καὶ μεταφντεύσας **2**
 ὁ γεωργὸς ὠραῖον κατακοσμήσει παράδεισον καὶ ἄλλος ἐπιτερπές.
 οὐτ' οὖν τῆς τάξεως οὔτε τῆς φράσεως στοχάζονται οἱ Στρωμα- **3**
 τείς, ὅπου γε ἐπίτηδες καὶ τὴν λέξιν οὐχ Ἕλληνες εἶναι βούλονται
5 καὶ τὴν τῶν δογμάτων ἐγκατασπορὰν λεληθότως καὶ οὐ κατὰ
 τὴν ἀλήθειαν πεποιήνται, φιλοπόνους καὶ εὐρετικὸν εἶναι τοὺς
 <ἀναγινώσκοντας> εἰ τινες τύχοιεν παρασκευάζοντες. πολλὰ γὰρ τὰ
 δελέατα καὶ ποικίλα διὰ τὰς τῶν ἰχθύων διαφοράς.

Καὶ δὴ μετὰ τὸν ἑβδομον τοῦτον ἡμῖν Στρωματία τῶν ἐξῆς ἀπ' **4**
10 ἄλλης ἀρχῆς ποιησόμεθα τὸν λόγον. |

4 οὐχ L¹ οὐκ L* **6** ἀλήθειαν] ἀκολουθίαν Wi **7** <ἀναγινώσκοντας>
 St <ἐν>τύχοιεν Sy **10** Subscriptio: στρωματεὺς ἑβδομος ὁ καὶ ἦτα L

ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ ΟΓΔΟΟΣ

I. ** ἀλλ' οὐδὲ οἱ παλαιῆτατοι τῶν φιλοσόφων ἐπὶ τὸ ἀμφισβη- 1, 1
 τειν καὶ ἀπορεῖν ἐφέροντο, ἢ ποῦ γ' ἂν ἡμεῖς οἱ τῆς ὄντως ἀληθοῦς
 5 ἀντεχόμενοι | φιλοσοφίας, οἷς ἀντικρυς ἡ γραφή εὐρέσεως χάριν ἐπὶ 914 P
 τὸ διερευνᾶσθαι τὸ ζητεῖν παρεγγυᾷ· οἱ μὲν γὰρ νεώτεροι τῶν παρ' 2
 Ἑλλήσι φιλοσόφων ὑπὸ φιλοτιμίας κενῆς τε καὶ ἀτελοῦς ἐλεγκτικῶς
 ἅμα καὶ ἐριστικῶς εἰς τὴν ἀχρηστον ἐξάγονται φλυαρίαν, ξυπαλιν δὲ
 ἡ βάρβαρος φιλοσοφία τὴν πᾶσαν ἔριν ἐκβάλλουσα »ζητεῖτε« εἶπεν
 10 »καὶ εὐρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται, αἰτεῖσθε καὶ δοθήσεται ὑμῖν«.
 κρούει μὲν οὖν κατὰ τὴν ζήτησιν ὁ πρὸς ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν 3
 λόγος τὴν θύραν τῆς ἀληθείας κατὰ τὸ φαινόμενον, διοιχθέντος δὲ
 τοῦ ἐμποδῶν κατὰ τὴν ἐρευναν ἐπιστημονικὴ ἐγγίνεται θεωρία. τοῖς 2, 1
 οὕτως, οἶμαι, κρούουσιν ἀνοίγνυται τὸ ζητούμενον καὶ τοῖς οὕτως
 15 αἰτοῦσιν τὰς πύσεις κατὰ τὰς γραφὰς ἐφ' ὃ βαίνουσιν ἐκ τοῦ θεοῦ
 γίνεται, ἢ δόσις τῆς θεοδωρήτου γνώσεως καταληπτικῶς διὰ τῆς
 λογικῆς ὄντως ἐκλαμπούσης ζητήσεως. οὐ γὰρ εὐρεῖν μὲν οἷόν τε, 2
 μὴ ζητῆσαι δέ· οὐδὲ ζητῆσαι μὲν, οὐχὶ δὲ ἐρευνήσασθαι· οὐδὲ διε-
 ρευνήσασθαι μὲν, οὐχὶ δὲ διαπτύξαι καὶ ἀναπετάσαι δι' ἐρωτήσεως
 20 εἰς σαφήνειαν ἄγοντα τὸ ζητούμενον, οὐδ' αὖ διὰ πάσης ἐξετάσεως
 χωρήσαντα μὴ οὐχὶ λοιπὸν τὸ παθλον λαβεῖν, τὴν ἐπιστήμην τοῦ
 ζητουμένου. ἀλλ' ἔστι μὲν εὐρεῖν τὸν ζητήσαντα, ζητήσῃ δέ, εἰ οἴη- 3
 θεῖη πρότερον μὴ εἰδέναι. πόθω δὲ ἐντεῦθεν ἀγόμενος πρὸς τὴν
 εὐρεσιν τοῦ καλοῦ ἐγγνωμόνως ζητεῖ, ἀφιλονίκως, ἀφιλοδόξως ἐρω-
 25 τῶν μὲν καὶ ἀποκρινόμενος, πρὸς δὲ καὶ αὐτὰ ἐπισκεπτόμενος τὰ

3 ἀλλ' — φιλοσόφων Phot. Bibl. 111; vgl. Band I Einl. S. XV 9 f Matth.
 7, 7; Luk. 11, 9

1 Κλήμεντος < L 2 στρωματεὺς ὀγδοος L 3 * * Der Anfang fehlt;
 vgl. τὸ προταθὲν ὄνομα = ἀπόδειξις S. 81, 10 u. J. von Arnim, De octavo Cle-
 mentis Stromateorum libro Ind. lect. Rostock 1894 S. 9 6 τὸ²] καὶ Sy τῶ

12 διωσθέντος Wi 18 οὐδὲ² Sy οὐχὶ δὲ L 22 ζητῆσαι St ζητῆσαι L
 22 f οἶεται Heyse 23 μὴ ~ vor οἴηθει Bunsen, Anal. Antenic. I S. 170
 24 f ἐρωτῶν μὲν St ἐρωτώμενος L

λεγόμενα. ἐχομένους γὰρ καθήκει οὐ μόνον τῶν γραφῶν τῶν θείων, 4
ἀλλὰ καὶ τῶν ἐννοιωῶν τῶν κοινῶν τὰς ζητήσεις ποιεῖσθαι εἰς τι
πέρας ὠφέλιμον τῆς εὐρέσεως καταληγούσης. ἐκδέχεται γὰρ ἄλλος 5
τόπος τε καὶ ὄχλος τοὺς ταραχώδεις τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰς ἀγο-
5 ραίους εὐρησιλογίας, τὸν δὲ τῆς ἀληθείας ἐραστὴν τε ἅμα καὶ γνωρί-
μον εἰρηνικὸν εἶναι κὰν ταῖς ζητήσεσι προσῆκεν, δι' ἀποδείξεως ἐπι-
στημονικῆς ἀφιλαύτως καὶ φιλαλήθως εἰς γνωσιν προσιόντα κατα-
ληπτικὴν.

II. Τίς ἂν οὖν ἄλλη βελτίων ἢ ἐναργεστέρα μέθοδος εἰς ἀρχὴν 3, 1
10 τῆς τοιαύτης εἴη [ἂν] διδασκαλίας ἢ τὸ προταθὲν ὄνομα λόγῳ διελθεῖν
οὕτω σαφῶς ὥς πάντας ἀκολουθεῖν τοὺς ὁμοφώνους; ἄρ' οὖν
τοιοῦτόν ἐστι <τὸ> ὄνομα τῆς ἀποδείξεως, οἷόν περ τὸ βλίτυρι, φωνὴ 915 P
μόνον οὐδὲν σημαίνουσα; καὶ πῶς οὐθ' ὁ φιλόσοφος οὐθ' ὁ ῥήτωρ, 2
ἀλλ' οὐδὲ ὁ δικαστὴς ὥς ἄσημον ὄνομα προφέρεται τὴν ἀπόδειξιν,
15 οὔτε τις τῶν δικαζομένων ἀγνοεῖ τὸ σημαίνόμενον, ὅτι οὐχ ὑπάρχει;
αὐτίκα ὥς ὑποστατὸν πορίζονται τὴν ἀπόδειξιν οἱ φιλόσοφοι, ἄλλος
ἄλλως. περὶ πάντος τοίνυν τοῦ ζητουμένου εἴ τις ὀρθῶς διαλαμ- 3
βάνοι, οὐκ ἂν ἐφ' ἑτέραν ἀρχὴν ὁμολογουμένην μᾶλλον ἀναγάγοι τὸν
λόγον ἢ τὸ πᾶσι τοῖς ὁμοεθνεῖσι τε καὶ ὁμοφώνοις ἐκ τῆς προσηγο-
20 ρίας ὁμολογούμενον σημαίνεσθαι. εἴτα ἐντεῦθεν ὀρμηθέντα ζητεῖν 4
ἀνάγκη, εἰ ὑπάρχει τὸ σημαίνόμενον τοῦτο π(ερί) οὐ ὁ λόγος εἴτε
καὶ μὴ· ἐφεξῆς δέ, εἴπερ ὑπάρχειν δειχθεῖν, ζητητέον τούτου τὴν
φύσιν ἀκριβῶς, | ὅποια τίς ἐστίν καὶ μὴ ποτε ὑπερβαίνει τὴν δοθεῖ- 327 S
σαν τάξιν.

25 Ἐπεὶ δ' οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο μόνον ἀπλῶς εἰπεῖν περὶ τοῦ ζητουμένου 4, 1
τὸ δόξαν (ἔξεστι γὰρ καὶ τὸν ἀντικαθιστάμενον ἐπ' ἴσης ἀνταποφύ-
νασθαι ὃ βούλεται), ἀλλὰ πιστώσασθαι χρὴ τὸ λεχθέν, εἰ μὲν εἰς
ὁμοίως ἀμφισβητούμενον ἀναφέροιτο αὐτοῦ ἢ κρίσις κάκεινου πάλιν
ὁμοίως εἰς ἀμφισβητούμενον ἕτερον, εἰς ἄπειρον προβήσεται καὶ ἀνα-
30 πόδεικτον ἔσται, εἰ δ' εἰς ὁμολογούμενον ἅπασιν ἢ τοῦ <μὴ> ὁμολο-

3—8 ἐκδέχεται ἄλλος — καταληπτικὴν Sacr. Par. 277 Holl 6 zu εἰρηνικὸν
vgl. Matth. 5, 9 9—11 vgl. Cic. De off. I 2, 7 12 zu βλίτυρι vgl. z. B. Sext.
Emp. Adv. Math. VIII 133; Diog. Laert. VII 57; Suid. s. v. βλήτυρι; Artemidor
Oneirocr. IV 2 p. 204, 14 Hercher

5 εὐρεσι(ο)λογίας Sacr. Par. τὸν] τὸ Sacr. Par. τε] εἶναι Sacr. Par.
6 κὰν] καὶ Sacr. Par. προσήκοντα Sacr. Par. 7 ἀφιλαύτως καὶ < Sacr. Par.
φιλαλήθως L προϊόντα Sacr. Par. CR 9 βελτίων ἢ ἐναργεστέρα Sy βελτίω
ἢ ἐναργεστάτη L 10 [ἂν] St 12 ἐστι <τὸ> St ἐστίν L 15 etwa <οὐδὲ
λεπτόν> St οὐχ Schw ὅτιον Bernays 19 ὁμοεθνεῖσι L 21 τοῦτο π(ερί) οὐ
St τοῦτό που L (wie He) τοῦ τόπου Vi 25 Ἐπεὶ Wi εἰ L 30 <μὴ> Po
Clemens III.

γούμενον πίστις ἀναφέροιοτο, ἐκεῖνο τὴν ἀρχὴν τῆς διδασκαλίας ποιη-
τέον. πᾶν οὖν τὸ προβληθὲν ὄνομα μεταλαμβάνειν χρὴ εἰς λόγον 2
ὁμολογούμενόν τε καὶ σαφῇ τοῖς κοινωνοῦσι τῆς σκέψεως, ἀρχὴν μὲν
τῆς διδασκαλίας ἐσόμενον, ἐξηγησόμενον δὲ τὴν τῶν ζητουμένων
5 εὐρεσιν. φέρε οὖν προβεβλήσθω ὁ ἥλιος τοῦτομα. φασὶν οὖν οἱ 3
Στωϊκοὶ τοῦτ' εἶναι »ἄναμμα νοερὸν ἐκ θαλαττίων ὑδάτων«. ἄρ'
οὐκ ἀσαφέστερος ὁ λόγος αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος, ἄλλης ἀποδείξεως
δεόμενος εἰ ἀληθὴς ἐστίν; ἄμεινον οὖν εἰπεῖν κοινῶ καὶ σαφεῖ τῷ
λόγῳ ἥλιον ὀνομάζεσθαι »τὸ λαμπρότατον τῶν κατ' οὐρανὸν ἰόν- 916 P
10 των«· πιστότερος γάρ, οἶμαι, καὶ σαφέστερος καὶ πᾶσιν ὁμοίως ὁμο-
λογούμενος ὁ λόγος οὗτος.

III. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν ἀπόδειξιν πάντες ἄνθρωποι ὁμολογή- 5, 1
σαιεν (ἂν) λόγον εἶναι τοῖς ἀμφισβητουμένοις ἐκ τῶν ὁμολογούμενων
ἐκπορίζοντα τὴν πίστιν. οὐ μόνον δὲ ἀπόδειξις καὶ πίστις καὶ γνώσις, 2
15 ἀλλὰ καὶ πρόγνωσις λέγεται διχῶς, ἡ μὲν ἐπιστημονικὴ τε καὶ βεβαία,
ἄλλη δὲ μόνον ἐλπιστικὴ. κυριώτατα μὲν οὖν ἀπόδειξις λέγεται ἡ 3
τὴν ἐπιστημονικὴν πίστιν ἐντιθεῖσα ταῖς τῶν μανθανόντων ψυχαῖς,
δοξαστικὴ δὲ ἡ ἑτέρα, ὡς καὶ ἄνθρωπος ὁ μὲν ὄντως ἄνθρωπος ὁ
τὰς κοινὰς φρένας κεκτημένος, ὁ δὲ ἄγριος καὶ θηριώδης. οὕτω τοι
20 καὶ ὁ κωμικὸς ἔλεγεν·

ὡς χάριεν ἐστὶ[ν] ἄνθρωπος, [ἔστ'] ἂν ἄνθρωπος ἦ.
καὶ ἐπὶ βοῶς καὶ ἵππου καὶ κυνὸς ὁ αὐτὸς λόγος παρὰ τὴν ἀρετὴν 4
τοῦ ζῴου ἢ κακίαν. εἰς γὰρ τὴν τοῦ γένους τελειότητα βλέποντες
ἐπὶ τὰ κυριώτατα τῶν σημαινομένων ἐρχόμεθα. αὐτίκα ἱατροὶν νοσῶ- 5
25 μεν ᾧ μηδὲν τῆς ἱατρικῆς δυνάμεως ἐνδεῖ, γνωστικὸν δὲ ᾧ μηδὲν
λείπει τῆς ἐπιστημονικῆς εἰδήσεως.

Καὶ διαφέρει ἐνδείξεις συλλογισμοῦ ἢ τὸ μὲν ἐνδεικνύμενον ἐνός 6, 1
ἐστὶ δηλωτικὸν ἐν ὑπάρχον καὶ αὐτό, ὡς τοῦ μηκέτι εἶναι παρθένον
ἐνδείξιν εἶναι τὸ κτεῖν φάμεν, τὸ δὲ συλλογισμῶ λαμβανόμενον ἐν
30 ὑπάρχον ἔπεται πλείοσιν, ὡς τοῦ Πύθωνα προδιδόναι Βυζαντίους,

5—10 vgl. [Plut.] De plac. phil. II 20 p. 889f 5 f vgl. Zeller, Phil. d. Gr.
III 13 S. 190³; Chrysipp Fr. phys. 655f Arnim 9 f Plato Theaet. p. 208 D
12—14 vgl. Strom. II 48, 1; S. 83, 30f; Chrysipp Fr. log. 235 Arnim 14—16 vgl.
S. 83, 32—84, 2 21 vgl. Menander Fr. 761 CAF III p. 214; vgl. Monosticha 562;
Stob. Flor. 5, 11 22—24 vgl. Musonii rell. p. 89, 3—15 Hense 30 vgl. De-
mosth. 7, 20; 18, 136; Aischin. 2, 125

4 δὲ Sy τε L 6 τοῦθ' L 13 <ἂν> Di λόγον Sy εὐλογον L 14 ἐκ-
πορίζοντα Strom. II (vgl. S. 83, 31) ἐκπορίζοντα L 18 δ' üb. d. Z. L¹ 19 κο-
νός L θηριώδεις L 21 χάριεν Stob. χάρις L χάριεις Sy ἂν Stob. ἔστ'
ἂν L ὕταν Men. Mon. 25 vor δυνάμεως ist ἐν von L¹ getilgt 29 κτεῖν L
τὸ² L¹ τωι L* 30 Πύθωνα Di Πύθωνος L

εἰ οὕτως ἔτυχεν, οὐχ ἓν, ἀλλὰ πλείω λαμβάνεται τὰ δηλωτικά. καὶ 2
τὸ μὲν περαίνειν ἐξ ὁμολογουμένων συλλογίζεσθαι ἔστιν, τὸ δέ γε ἐξ
ἀληθῶν τι περαίνειν ἀποδεικνύειν ἔστιν, ὥστ' εἶναι σύνθετόν τινα
τῆς ἀποδείξεως τὴν ὄνησιν ἐκ τε τοῦ τὰ λαμβανόμενα πρὸς τὰ ζη-
5 τούμενα ἀληθῆ λαμβάνειν καὶ τοῦ τὸ συμπέρασμα αὐτοῖς ἀκόλουθον
ἐπιφέρεισθαι. εἰ δ' ἦτοι μὴ ὑπάρχοι τὸ πρότερον ἢ μὴ ἔποιτο αὐτῷ 3
τὸ δεύτερον, οὐκ ἀπέδειξεν μὲν, συνελογίσατο δέ. τὸ μὲν γὰρ οἰκεῖον 4
ἐπενεγκεῖν συμπέρασμα τοῖς λήμμασιν συλλογίσασθαι | μόνον ἔστιν, 917 P
τὸ δὲ καὶ τῶν λημμάτων ἕκαστον ὑπάρχειν ἀληθές οὐ συλλογίσασθαι
10 μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀποδεδειχέναι. περαίνειν δ' ἔστιν, ὡς καὶ ἐκ τοῦ 5
ὀνόματος δήλον, τὸ ἄγειν ἐπὶ τὸ πέρασ. ἔστι δὲ δήπου πέρασ ἐν
ἐκάστῳ λόγῳ τὸ ζητούμενον, ὃ δὴ καὶ συμπέρασμα καλεῖται. οὐδεὶς 6
δὲ ἀπλῶς καὶ πρῶτος λόγος ὀνομάζεται συλλογισμός, καὶ ἀληθὴς ἢ,
ἀλλ' ἔστι τοῦλάχιστον ἐκ τριῶν τοιούτων σύνθετον, δυεῖν μὲν ὡς
15 λημμάτων, ἑνὸς δὲ ὡς συμπεράσματος.

"Ἡτοι δὲ πάντα ἀποδείξεως δέεται ἢ καὶ τινα ἐξ αὐτῶν ἔστι 7
πιστά. ἀλλ' εἰ μὲν τὸ πρότερον, ἐκάστης ἀποδείξεως ἀπόδειξιν αἰ- 7, 1
τοῦντες εἰς ἄπειρον ἐκβησόμεθα καὶ οὕτως ἀνατραπήσεται ἡ ἀπό-
δειξις· εἰ δὲ τὸ δεύτερον, ταῦτα αὐτὰ τὰ ἐξ αὐτῶν πιστὰ τῶν ἀπο-
20 δείξεων ἀρχαὶ γενήσονται. αὐτίκα οἱ φιλόσοφοι ἀναποδείκτους ὁμο-
λογοῦσι τὰς τῶν ὅλων ἀρχάς. ὥστ' εἴπερ ἔστιν ἀπόδειξις, ἀνάγκη 2
πᾶσα πρότερον εἶναι τι πιστὸν ἐξ ἑαυτοῦ, ὃ δὴ πρῶτον καὶ ἀναπό-
δεικτον λέγεται. ἐπὶ τὴν ἀναπόδεικτον ἄρα πίστιν ἢ πᾶσα ἀπόδειξις
ἀνάγεται. εἰεν δ' ἂν καὶ ἄλλαι τῶν ἀποδείξεων ἀρχαὶ μετὰ τὴν ἐκ 3
25 πίστεως πηγὴν, τὰ πρὸς αἰσθησίν τε καὶ νόησιν ἐναργῶς φαινόμενα.
τὰ μὲν γὰρ πρὸς αἰσθησιν συμβάντα ἔστιν ἀπλᾶ τε καὶ ἅλута, 4
τὰ δὲ πρὸς νόησιν ἀπλᾶ τε καὶ λογικὰ καὶ πρῶτα, τὰ δὲ ἐξ
αὐτῶν γεννώμενα σύνθετα μὲν, οὐδὲν δ' ἤττον ἐναργῆ καὶ πιστὰ
καὶ λογικώτερα τῶν πρῶτων. ἀκολουθον καὶ μαχομένον οὖν * 5
30 ἔστιν ἥνπερ ἰδίαν λόγου δύναμιν περνεύσαν ἅπαντες ἔχομεν φύσει.
ἐὰν οὖν τις εὖρεθῇ λόγος τοιοῦτος οἷος ἐκ τῶν ἥδη πιστῶν τοῖς 6
οὐπω πιστοῖς ἐκπορίζεσθαι τὴν πίστιν δυνάμενος, αὐτὸν τοῦτον
εἶναι φήσομεν οὐσίαν ἀποδείξεως. εἴρηται δὲ ὡς καὶ τὸ τῆς πίστεως 7

4—6 vgl. S. 84, 20—23 14 vgl. Aristot. Anal. prior. I 25 p. 41b 36 f

20 f vgl. z. B. Aristot. Eth. meg. I 35 p. 1197^a 22 25 vgl. S. 84, 2 f. 12;
88, 20 f 31—33 vgl. S. 69, 22—24; 82, 12—14 mit Anm. 33—S. 84, 2 vgl.
S. 82, 14—16

2 περαίνειν Po παραινεῖν L 4 ὄνησιν] γένεσιν oder γέννησιν (vgl. Z. 27)
St vor τὰ¹ ist λα von L¹ getilgt 6 δ' ἦτοι Sy δὴ τοι L 16, 19 αὐτῶν L
26 σύμπαντα L² 29 οὖν <διακριτικῇ> oder <διαριετικῇ> St 32 οὐπω Hervet
οὕτω (wie S. 69, 23) L

καὶ τὸ τῆς ἀποδείξεως γένος διττόν, τὸ μὲν πειθὼ μόνον ταῖς ψυχαῖς
τῶν ἀκονόντων, τὸ δὲ ἐπιστήμην ἀπεργαζόμενον. εἰ μὲν οὖν ἐκ τῶν 8
πρὸς αἰσθησιν καὶ νόησιν ἐναργῶν ἄρξαιτό τις, καῖπειτα τὸ οἰκεῖον
ἐπενέγκοι συμπέρασμα, ὄντως ἀποδείκνυσιν, εἰ δ' ἐξ ἐνδόξων μόνον,
5 οὐ μὴν πρώτων γε, τουτέστιν οὔτε πρὸς αἰσθησιν οὔτε πρὸς νόησιν
ἐναργῶν, εἰ μὲν οἰκεῖον ἐπιφέρει συμπέρασμα, συλλογίζεται μὲν, οὐ
μὴν ἐπιστημονικὴν γε ποιήσεται τὴν ἀπόδειξιν, εἰ δ' οὐκ οἰκεῖον, 918 P
οὐδὲ συλλογίζεται τὴν ἀρχήν.

Διαφέρει δ' ἀναλύσεως ἀπόδειξις· ἕκαστον μὲν γὰρ τῶν ἀποδει- 8, 1
10 κρυμένων διὰ τινων ἀποδεικνυμένων ἀποδείκνυται, προαποδοδε- 328 S
γμένων ἀκείνων ὅφ' ἑτέρων, ἄχρις ἂν εἰς τὰ ἐξ ἑαυτῶν πιστὰ
ἀναδράμωμεν ἢ εἰς τὰ πρὸς αἰσθησίν τε καὶ νόησιν ἐναργῇ, ὅπερ
ἀνάλυσιν ὀνομάζεται· ἀπόδειξις δέ ἐστιν, ὅταν ἀπὸ τῶν πρώτων (τις
εἰς) τὸ ζητούμενον ἀφικνῇται διὰ πάντων τῶν ἐν μέσῳ. χρὴ τοίνυν 2
15 τὸν ἀποδεικτικὸν ἄνδρα τῆς μὲν ἀληθείας [ὥς] τῶν λημμάτων πολλὴν
ποιήσασθαι πρόνοιαν, τῶν δὲ ὀνομάτων ἀφροντιστεῖν, εἴτε ἀξιώματα
τις ἐθέλοι καλεῖν εἴτε προτάσεις εἴτε λήμματα, ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ
τίνων ὑποκειμένων τί περαίνεται πολλὴν ὡσαύτως πεποιῆσθαι τὴν
πρόνοιαν, εἴτε δὲ περαίνοντα λόγον εἴτε περαντικὸν εἴτε συλλογιστι-
20 κὸν ἐθέλοι τις ὀνομάζειν αὐτόν, ἡκιστα φροντίζειν. δύο γὰρ ταῦτα 3
ἐν ἅπασιν χρῆναί φημι τὸν ἀποδεικτικὸν φυλάττειν, τὰ μὲν λήμματα
ἀληθῆ λαμβάνειν, ἀκόλουθον δ' αὐτοῖς ἐπιφέρειν (τὸ) συμπέρασμα,
ὅπερ τινὲς καὶ ἐπιφορὰν καλοῦσιν, τὸ ἐπιφερόμενον τοῖς λήμμασιν.

Περὶ παντὸς τοῦ ζητουμένου καθ' ἕκαστον πρόβλημα διαφόρων 4
25 μὲν δεῖ τῶν λημμάτων, οἰκείων δὲ τῷ προβληθέντι, καὶ (τὸ) προ-
βληθὲν αὐτὸ εἰς λόγον μεταλαμβάνειν ἀναγκαῖον, τὸν τε λόγον τοῦ-
τον ὁμολογούμενον ἅπασιν εἶναι προσήκει· τῶν δὲ λημμάτων μὴ 5
οἰκείων τῷ προβλήματι λαμβανομένων οὐκ ἐνδέχεται καλῶς * * οὐδὲν
αὐτῷ ἐξευρεῖν ἀγνωσμένης ὅλου τοῦ προβλήματος, ὃ καὶ ζήτημα
30 καλεῖται, τῆς φύσεως. ἐν πᾶσιν οὖν τοῖς ζητουμένοις ἔστι τι προ- 6
γινωσκόμενον (ὃ πάντως ἐξ ἑαυτοῦ πιστὸν ὃν ἀναποδείκτως πιστεύε-
ται), ὃ χρὴ ποιῆσθαι τῆς ζητήσεως αὐτῶν ὀρμητήριον καὶ τῶν εὐ-
ρησθαι δοκούντων κριτήριον. |

23 zu ἐπιφορὰ vgl. z. B. Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. II 135. 144. 170. 229; Adv.
Math. VIII 301 ff 29 f vgl. S. 81, 22 f

10 <εἰ> διὰ St 12 ὅπερ] τοῦτο St 13 f <τις εἰς> St 15 [ὥς] St
22 <τὸ> Wi 25 <τὸ> Bunsen 26 αὐτὸ Po αὐτῶι L 28 * * Schw etwa
<τὸν ἀποδεικτικὸν συλλογίζεσθαι· ἀλλὰ πάντως> οὐδὲν <οἷόν τε> 30 ἔστι] ἐν
Bunsen 31 ὃ St τὸ L τὸ <γὰρ> Di

IV. Πᾶσα γὰρ ζήτησις ἐκ προϋπαρχούσης εὐρίσκεται γνώσεως· εἶναι 9, 1 919 P
 δὲ <δυνατὸν> τὴν γνώσιν τὴν προϋπάρξασαν τοῦ ζητουμένου παντὸς
 ποτὲ μὲν τῆς οὐσίας ψιλῶς ἀγνοουμένων [δὲ] τῶν ἔργων αὐτῆς, οἷον
 λίθων, φυτῶν, ζῴων, ὧν τὰς ἐνεργείας ἀγνοοῦμεν, ἢ παθῶν ἢ δυνά-
 5 μεων ἢ ἁπλῶς εἰπεῖν [ἐν] τῶν ὑπαρχόντων τοῖς οὐσίῃ· ἐνίοτε δὲ 2
 γινώσκεσθαι μὲν τι τούτων τῶν δυνάμεων ἢ παθῶν ἢ τινα τούτων,
 ὡς τῆς ψυχῆς τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰ πάθη, ἀγροεῖσθαι δὲ καὶ ζητεῖ-
 σθαι τὴν οὐσίαν· ἐν πολλοῖς δέ, τῆς νοήσεως αὐτῆς τῆς ἡμετέρας 3
 ὑποτιθεμένης ἑαυτῇ ταῦτα πάντα, τὴν ζήτησιν εἶναι, τίνι τῶν οὐσίῳν
 10 ἂν οὕτω μὲν ὑπάρχῃ· ἀμφοτέρων γάρ, τῆς τε οὐσίας τῆς τε ἐνερ- 4
 γείας, τὰς ἐπινοίας ἐν τῇ διανοίᾳ λαβόντες οὕτως ἐπὶ τὴν ζήτησιν
 ἐρχόμεθα. ἔστιν δὲ ὧν καὶ τὰς ἐνεργείας εἰδότες ἅμα ταῖς οὐσίαις 5
 ἀγνοοῦμεν τὰ παθήματα.
 Ἔστιν οὖν ἡ μέθοδος τῆς εὐρέσεως τοιαύτη· ἀρχτέον γὰρ ἐξ αὐ- 6
 15 τοῦ τοῦ γνωρίζειν τὰ προβλήματα. πολλάκις γοῦν ἑξαπατᾷ τὸ τῆς 7
 λέξεως σχῆμα καὶ συγχέει καὶ ταράττει τὴν διάνοιαν, ὥστε μὴ ῥαδίως
 εὐρίσκειν ἐκ ποίας ἐστὶ διαφορᾶς, οἷον εἰ [μὴ] ζῶον τὸ κνούμενον·
 ἔχοντες γὰρ καὶ ζῶον τι νόημα καὶ κνούμενον ζητοῦμεν εἰ τῷ κνου- 8
 μένῳ ζῶῳ εἶναι ὑπάρχει, τοῦτο δ' ἐστίν, εἰ τῇ κνουμένη οὐσίᾳ τό-
 20 τε κινεῖσθαι δύνασθαι καὶ ἔτι τὸ αἰσθάνεσθαι ὑπάρχει. ὥστε ἐνερ- 9
 γειῶν ἐστὶ καὶ παθῶν ἢ ζήτησις ἐπὶ προγινωσκομένης οὐσίας. εὐ- 10, 1
 θέως οὖν τὸν προβάλλοντα ἀντερωτητέον τί ποτε καλεῖ ζῶον·
 μάλιστα γὰρ τοῦτο ποιητέον, ἐπειδὴν εἰς διαφοροὺς χρήσεις ἡγμένον
 ἰδωμεν τοῦνομα· καὶ διερευνητέον εἴτε ἀμφισβητούμενόν ἐστὶ τὸ 2
 25 σημαίνόμενον ἐκ τῆς προσηγορίας εἶθ' ὁμολογούμενον ἅπασιν. εἰ γὰρ 2
 ζῶον εἴποι καλεῖν ὅτιπερ ἂν αὐξάνῃ καὶ τρέφῃται, πάλιν αὖ προσ-
 ανερωτήσομεν εἰ καὶ τὰ φυτὰ | νομίζει ζῶα, κἄπειτα φάντος μὲν 920 P
 οὕτως ἐπιδεικνύειν ἤδη χρὴ [τι] τὸ κνούμενον <αὐξανόμενόν> τε καὶ
 τρεφόμενον. Πλάτων γὰρ καὶ τὰ φυτὰ ζῶα καλεῖ τοῦ τρίτου τῆς 3

1 vgl. Aristot. Anal. post. I 1 p. 71^a 1^f πᾶσα διδασκαλία καὶ πᾶσα μάθησις
 διανοητικὴ ἐκ προϋπαρχούσης γίνεται γνώσεως. 17 vgl. Strom. V 5, 3; Ecl.
 proph. 50; [Plut.] De plac. phil. V 15 p. 907 C; [Galen] Εἰ ζῶον τὸ κατὰ γαστρός
 (XIX p. 158^f Kühn); [Galen] Πρὸς Γαῦρον περὶ τοῦ πῶς ἐμψυχούται τὰ ἔμβρυα,
 herausg. v. K. Kalbfleisch, Abh. d. Berl. Akad. 1895 27—S. 86, 16 vgl. [Plut.] De
 plac. phil. V 26 p. 910 29^f u. S. 86, 12^f vgl. Plato Tim. p. 77 B; Rep. IV
 p. 440 E. 441 A; Zeller, Phil. d. Gr. II 1⁴ S. 845. 865 29—S. 86, 5 Theodoret
 Gr. aff. c. V 24. 25

2 <δυνατὸν> Schw 3 [δὲ] Schw 4 φυτῶν Sy πάντων L 5 [ἐν] St
 [ἐν] τῶν <ἐν>υπαρχόντων Po 9 τινὶ L 10 οὕτω μὲν ὑπάρχῃ οὕτως ἐνυπάρχῃ
 Bunsen viell. [ἂν] τὰ νοούμενα ὑπάρχει St 17 [μὴ] St <ζῶον ἢ> μὴ Schw
 26^f προσανερωτήσομεν (ο² aus ω corr.) L¹ 27 νομίζει Sy νομίζοι L 28 [τι]
 Wi <δ>τι Schw <αὐξανόμενόν> (vgl. Z. 26 u. S. 86, 7. 9. 11) St

ψυχῆς εἰδους, τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, μόνον μετέχοντα, Ἀριστοτέλης δὲ
 τῆς φυτικῆς τε καὶ θρεπτικῆς ψυχῆς μετέχειν οἶεται τὰ φυτά, ζῶα
 δ' ἤδη προσαγορεύειν οὐκ ἄξιοι· τὸ γὰρ δὴ τῆς ἐτέρας ψυχῆς τῆς
 αἰσθητικῆς μετέχον τοῦτο μόνον ἄξιοι καλεῖσθαι ζῶον. οὐ μὲν οἶ 4
 5 γε Στωϊκοὶ τὴν φυτικὴν δύναμιν ἤδη ψυχὴν ὀνομάζουσιν. ἀποφύ- 5
 σαντος δὲ τοῦ προβαλόντος εἶναι ζῶα καὶ τὰ φυτά, δειξόμεν ἑαυτῷ
 μαχόμενα λέγειν. τῷ γὰρ τρέφεσθαι τε καὶ ἀξάνεσθαι τὸ ζῶον
 ὀρισάμενος, ἀλλὰ καὶ τὸ φυτὸν οὐκ εἶναι ζῶον ἀποφηνάμενος, οὐδὲν
 ἄλλο ἔοικεν λέγειν ἢ ὅτι τὸ τρεφόμενον τε καὶ ἀξανάμενον καὶ
 10 ζῶόν ἐστι καὶ οὐ ζῶον. τί οὖν βούλεται μαθεῖν, εἰπάτω, ἄρά γε εἰ 6
 ἀὔξεται καὶ τρέφεται τὸ κατὰ γαστρός ἢ εἰ αἰσθήσεώς τις ἢ καὶ
 τῆς καθ' ὁρμὴν κινήσεως αὐτῷ μέτεστιν. κατὰ μὲν γὰρ Πλάτωνα 7
 τὸ φυτὸν ἔμψυχόν τε καὶ ζῶον, κατὰ δὲ Ἀριστοτέλη ζῶον μὲν οὐπω,
 λείπει γὰρ αὐτῷ τὸ αἰσθητικόν, ἔμψυχον δὲ ἤδη· ἐστὶ γοῦν αὐτῷ τὸ
 15 ζῶον οὐσία ἔμψυχος αἰσθητικῆ· κατὰ δὲ τοὺς Στωϊκοὺς οὔτε ἔμψυ- 8
 χον οὔτε ζῶόν ἐστι τὸ φυτὸν· ἔμψυχος γὰρ οὐσία τὸ ζῶον. εἰ τοι- 11, 1
 νυν ἔμψυχον τὸ ζῶον, ἢ ψυχὴ δὲ φύσις αἰσθητικῆ, δῆλον ὡς αἰσθη-
 τικὸν ἤδη τὸ ἔμψυχον.
 Εἰ μὲν οὖν ἀντερωτηθεὶς ὁ ζητήσας, εἰ ζῶον τὸ κατὰ γαστρός, 2
 20 εἴποι καλεῖν ζῶον [ἐπὶ] τὸ τρεφόμενον καὶ αὔξον, ἔχει τὴν ἀπό-
 κρισιν· εἰ δὲ φάσκει τοῦτ' εἶναι ὁ ζητεῖ, πότερον αἰσθητικὸν ἤδη τὸ
 κνούμενον ἢ καὶ καθ' ὁρμὴν τινὰ ἐστὶ κινήτικόν ἑαυτοῦ, ἤδη σαφὲς
 γίνεται ἡ διερεύνησις τοῦ πράγματος, οὐ μενούσης ἔτι τῆς περὶ τοῦ-
 νομα ἀπάτης· μὴ ἀποκρινόμενος δὲ πρὸς τὸ ἀντερωτηθὲν | μηδὲ 3 921 P
 25 βουλόμενος τί ποτὲ ἐστὶν εἰπεῖν ὁ νοῶν ἢ κατὰ τίνος ἐπιφύρον
 πράγματος τὸ ζῶον ὄνομα τὴν πρότασιν ἐποιήσατο, κελεύων δ' ἡμᾶς 329 S
 αὐτοὺς διελέσθαι, ἐριστικὸς ὑπάρχων <ἄν> γνωρισθεῖη. εἰ δὲ δοῶν 4
 τρόπον ὑπάρχοντιν, ἑτέρου μὲν τοῦ κατ' ἐρώτησίν τε καὶ ἀπό-
 κρισιν, ἑτέρου δὲ τοῦ κατὰ διέξοδον, ἡρνηται τὸ ἕτερον, ἐπακουσάτω
 30 πάντα τὰ εἰς τὸ πρόβλημα διεξιόντων ἡμῶν· εἴτ' ἐπειδὴν τελεώσω-
 μεν, ἐξέσται αὐτῷ τότε περὶ ἑνὸς ἐκάστου ἐν μέρει διαλαμβάνειν.
 εἰ δὲ διακόπτειν ἐπιχειροῖ τὴν ἐξέτασιν πυρθανόμενος, δῆλός ἐστιν 12, 1
 οὐδὲ ἀκούειν βουλόμενος.

1—4 vgl. Aristot. De anim. II 2 p. 413^b 7; II 3 p. 414^a 33; III 9 p. 432^a 29;
 De iuv. et sen. 1 p. 467^b 23; De anim. gen. II 4 p. 740^b 36; II 5 p. 741^a 9

5. 15 f vgl. Chrysipp Fr. phys. 708—710 Arnim; Zeller, Phil. d. Gr. III 1³ S. 192³

13 vgl. Aristot. Top. V 5 p. 135^a 18 εἴη ἂν ἴδιον τοῦ ζῴου τὸ οὐσία ἔμψυχος.

1 ἐπιθυμητικοῦ] φυτικοῦ Lowth (falsch; vgl. die angef. Stellen) 2 φυτικῆς
 (vgl. Aristot. Eth. Nic. I 13 p. 1102^a 32) Po Theod. φυσικῆς L 11 εἰ Vi εἰς L

20 εἴποι καλεῖν (vgl. S. 85, 26) St ἔτι καλεῖ τὸ L ὑποβάλλει St Schw [ἐπὶ]
 St ἐστὶ Schw 22 σαφὲς Heyse σαφῶς L 25 δ Po ὁ L 27 <ἄν> Di
 δὲ Wi δὴ L 33 οὐδὲ Wi οὐδὲν L

Ἄλλ' εἰ μὲν ἀποκρίνεσθαι ἔλοιτο, πάντων πρῶτον ἐρωτητέον 2
αὐτὸν ἐφ' ὃ τι φέρει πρᾶγμα τὸ ζῶον ὄνομα, καπειδὰν τοῦτο ἀπο-
κρίνεται, πάλιν ἐρωτητέον ὃ τι ποτὲ αὐτῷ σημαίνει τὸ κνούμενον
ἢ τὸ κατὰ γαστρός, εἰ τὰ (μὴ) διαπεπλασμένα ἤδη [καὶ τὰ ζῶα] καὶ τὸ
5 σπέρμα αὐτὸ (τὸ) καταβλημένον τὸ κατὰ γαστρός αὐτῷ σημαίνειν
βούλεται ἢ μόνα τὰ διηρθρωμένα τε καὶ ἤδη διαπεπλασμένα, τὰ ἔμ-
βρυα καλούμενα. ἀποκριναμένου δὲ καὶ πρὸς τοῦτο περαινεν ἡδη 3
τὸ προκείμενον ἐφεξῆς καὶ διδάσκειν χρή.

Εἰ δὲ ἡμᾶς λέγειν βούλοιτο αὐτὸς μὴ ἀποκρινάμενος, ἀκουσάτω· 4
10 ἔπει σὺ μὴ βούλει λέγειν καθ' ὅτου σημασινομένου λέγεις ὁ προῦβαλες
(οὕτω γὰρ ἂν οὐ περὶ σημασινομένων ἐγὼ ἐποιοῦμην τὸν λόγον, ἀλλ'
ὑπὲρ αὐτῶν ἡδη τῶν πραγμάτων ἐσκοπούμην), γίνωσκε τοιοῦτόν τι
ποιήσας οἷον εἰ καὶ προῦβαλες εἰ ζῶον ὁ κύων. εἰκότως γὰρ ἂν 5
εἴποιμι· ποίον κυνός; ἐγὼ γὰρ καὶ περὶ τοῦ χερσαίου καὶ τοῦ θαλατ-
15 τίου καὶ τοῦ κατ' οὐρανὸν ἄστρον, ἀλλὰ καὶ Διογένοους καὶ τῶν
ἄλλων ἐφεξῆς διέμι κυνῶν. οὐ γὰρ ἂν μαντευσαίμην πότερον ὑπὲρ
πάντων ἐρωτᾶς ἢ τινός. ὅπερ οὖν ἐξ ὑστέρου ποιήσεις, τοῦτ' ἡδη 6
μαθεῖν περὶ ποίου ζῴου, σαφῶς εἰπέ. εἰ δὲ περὶ ὀνόματα στρέφη, 7
τὸ κνούμενον αὐτὸ δὴ τοῦτο τοῦνομα παντὶ δῆλον ὅτι μῆτε ζῶον
20 ἔστι μῆτε φυτόν, ἀλλ' ὄνομά τε καὶ φωνή καὶ σῶμα καὶ ὄν καὶ τί
καὶ πάντα μᾶλλον ἢ ζῶον. καὶ εἴπερ τοῦτο προῦβαλες, ἔχεις τὴν
ἀπόκρισιν.

Οὐ μὴν οὐδὲ τὸ σημασινομένου ἐκ τοῦ κνούμενου ὀνόματός ἐστι 13, 1
ζῶον, ἀλλ' ἐκεῖνο μὲν ἀσώματόν τέ ἐστι καὶ λεκτόν καὶ πρᾶγμα καὶ 922 P
25 νόημα καὶ πάντα μᾶλλον ἢ ζῶον. ἄλλη δέ τις (ἂν) εἴη τοῦ ζῴου 2
φύσις· ἐναργῶς γὰρ ἐδείκνυτο τοῦ πράγματος αὐτοῦ τοῦ ζητουμένου,
λέγω δὲ τοῦ ἐμβρύου τῆς φύσεως ὅποια τίς ἐστιν, ἕτερον ὑπάρχον
πρόβλημα τὸ περὶ τῶν σημασινομένων ἐκ τοῦ «ζῶον» ὀνόματος. λέγω 3
τοίνυν, εἰ τοῦτο λέγεις ζῶον τὸ δυνάμενον αἰσθῆσθαι τε καὶ κινη-
30 θῆναι καθ' ὁρμήν, ζῶόν ἐστιν οὐχ ἁπλῶς τὸ κινούμενον καθ' ὁρμήν
καὶ αἰσθανόμενον· δύναται γὰρ καὶ κοιμᾶσθαι ἢ μὴ παρόντων τῶν 4
αἰσθητῶν μὴ αἰσθάνεσθαι, τὸ δὲ δυνάμενον ἦτοι ὁρμῶν ἢ καὶ αἰσθά-

15 vgl. Diog. Laert. VI 60 23—25 vgl. Sext. Emp. Adv. Math. VIII 12
ἐν ἀσώματον ὥσπερ τὸ σημασινομένου πρᾶγμα καὶ λεκτόν 30 f vgl. Strom. II
110, 4; 111, 1; v. Arnim, Stoic. vet. fragm. II p. 205

3 κνον'ούμενον L bei Zeilenwechsel 4 εἰ St ἢ L <μὴ> Bernays [καὶ
τὰ ζῶα] St 5 αὐτὸ <τὸ> St αὐ τὸ Po 17 πάντων L¹ πάντως L* 18 μαθὼν
Hervet; vgl. aber S. 86, 10 24 λεκτόν (vgl. S. 96, 23 f u. Ammon. De interpr. 15v, 15
das λεκτόν ist μέσον τοῦ τε νοήματος καὶ τοῦ πράγματος) St λεκτέον L 25 (ἂν)
Di 27 τοῦ ἐμβρύου He τῷ ἐμβρύῳ L 29 αἰσθῆσθαι (sic) L¹ αἰσθάνεσθαι L*
32 f δύνασθαι — πέφυκεν St

ρεσθαι πεφνκὸς ζῶον γνώρισμα. τοιοῦτον γὰρ τι σημαίνεται ἐκ 5
 τούτων, πρῶτον μὲν, εἰ τὸ κνούμενον ἤδη αἰσθάνεσθαι ἢ καθ' ὁρμὴν
 κινεῖσθαι δύναται, ὅπερ πρόκειται σκοπεῖσθαι, ἕτερον δέ, εἰ τὸ κνού-
 μενον αἰσθάνεσθαι ποτὲ ἢ κινηθῆναι δυνήσεται καθ' ὁρμὴν, καθ' ὃ
 5 σημαίνόμενον οὐδεὶς ζητεῖ ἐναργὲς ὄν. ἐξήτητο δὲ πότερον ζῶον 6
 ἐστὶν ἤδη τὸ ἔμβρυον ἢ φυτόν ἔτι, καὶ μετελήφθη τοῦ ζῶου
 τοῦνομα εἰς λόγον, ἵν' ἡ σαφές. αἰσθήσει δὴ καὶ κινήσει τῇ καθ' 7
 ὁρμὴν εὐρόντες αὐτὸ διαφέρουν τοῦ μὴ ζῶου, πάλιν τοῦτο διωριμά-
 μεθα τῶν παρακειμένων αὐτῷ πραγμάτων ἕτερον μὲν εἶναι φάμενοι
 10 τὸ δυνάμει τοιοῦτον, ὃ μήπω μὲν ἐστὶν αἰσθανόμενον τε καὶ κινού-
 μενον, ἔσται δὲ πότε τοιοῦτον, ἕτερον δὲ τὸ κατ' ἐνεργειαν ὑπάρχον
 ἤδη τοιοῦτον, τούτου δὲ τὸ μὲν ἤδη ἐνεργοῦν, τὸ δὲ ἐνεργεῖν μὲν
 δυνάμενον, ἡσυχάζον δὲ ἢ κοιμώμενον. τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ζητούμενον. 8
 οὐ γὰρ ἐκ τοῦ τρέφεσθαι τὸ ἔμβρυον ζῶον εἶναι λεκτέον, ὃ τῆς οὐ-
 15 σίας ἐστὶν ἀποχωρούντων τοῦ ζητουμένου, τοῖς δ' ἄλλως συμβεβη-
 κόσιν προσεχόντων τὸν νοῦν.

Κοινὴ δ' ἐπὶ πᾶσι τοῖς εὐρίσκεισθαι λεγομένοις τέτακται ἡ ἀπό- 14, 1
 δειξις, ἣτις ἐστὶ λόγος ἐξ ἑτέρων ἑτερόν τι πιστούμενος. ἐξ ὧν δὲ 2
 χρὴ πιστοῦσθαι τὸ ζητούμενον, ὁμολογεῖσθαι τε καὶ γινώσκεισθαι δεῖ
 20 τῷ μανθάνοντι. ἀρχὴ δὲ τούτων ἀπάντων ἐστὶ τὸ πρὸς αἰσθησίν 3
 τε καὶ νόησιν ἐναργές. ἡ μὲν οὖν πρώτη ἀπόδειξις ἐκ τούτων
 [ἀπάντων] σύγκειται, ἡ δ' ἐκ τῶν ἤδη φθασάντων ἀποδεδείχθαι διὰ
 τῆσδε πάλιν ἑτερόν τι περαινουσα πιστὴ μὲν οὐδὲν ἥτιόν ἐστὶ τῆς
 προτέρας, οὐ μὴν καὶ πρώτη ὀνομάζεσθαι δύναται, διότι μὴδ' ἐκ
 25 πρώτων περαίνεται προτάσεων. τὸ μὲν οὖν πρῶτον εἶδος τῆς τῶν 4
 ζητουμένων διαφορᾶς τριῶν ὄντων ἐδείχθη, λέγω δὲ | τὸ (τῆς οὐσίας 923 P
 γινωσκομένης) ἀγνοεῖσθαι τι τῶν ἔργων ἢ παθῶν αὐτῆς, δευτέρα δ'
 ἦν διαφορὰ προβλημάτων ἐφ' οὗ τὰ μὲν ἔργα καὶ πάθη γινώσκουμεν
 ἅπαντες, ἀγνοοῦμεν δὲ τὴν οὐσίαν, οἷον ἐν τίνι τοῦ σώματος μορίῳ
 30 τὸ ἡγεμονικόν ἐστὶ τῆς ψυχῆς. V. ἡ δὲ αὐτὴ ἐπιχειρήσις τῆς ἀπο- 15, 1
 δείξεως κατὰ τοῦ τρίτου προβλήματος. φασὶν οὖν τινες μὴ ἐγχωρεῖν
 πλείους ἀρχὰς ἐνὸς εἶναι ζῶον. ὁμογενεῖς μὲν οὖν ἀρχὰς οὐκ ἐγχωρεῖ
 πλείους ὑπάρχειν ἐνὸς ζῶον, διαφερούσας δὲ τοῖς γένεσιν οὐδὲν ἄτοπον.

26 ἐδείχθη vgl. S. 85, 2 ff. 20 f 29 f vgl. [Plut.] De plac. phil. IV 5
 p. 899 A; Strom. Exc. 10 (VII p. 41, 22 ff edit. Bernadakis)

2 ἤδη St μὴ L καθ' ὁρμὴν ~ nach ἡ Po ~ nach κνούμενον L 4 αἰ-
 σθῆσθαι ποτε L κινηθῆναι δυνήσεται St κινηθῆσεσθαι δύναται L 5 ἐναργὲς
 St ἐναργῶς L 6 μετελήφθη L¹ μετελήφθη L* 15 ἀποδιακρίντων Schw
 18 vor ἑτερόν ist ἐξ von L¹ getilgt 20 vor τὸ ist τῷ von L¹ getilgt
 22 [ἀπάντων] St 23 τῆσδε τῶνδε Lowth (aber τῆσδε bezieht sich auf ἡ . .
 πρώτη ἀπόδειξις) 28 οὐ ὧν v. Arnim p. 10 31 τοῦ τρίτου St τούτου τοῦ L
 (das Folgende ist ein Beispiel für den S. 85, 8—12 beschriebenen Fall)

Εἰ φησιν ἡ ἐποχὴ βέβαιον εἶναι μηδέν, δηλον ὅτι ἀφ' ἑαυτῆς 2
 ἀρξαμένη πρῶτον ἀκυρώσει ἑαυτήν. ἢ τοίνυν δίδωσιν ἀληθές τι 3
 εἶναι καὶ οὐ περὶ πάντων ἑφεκτέον, ἢ ἐνίσταται μηδέν εἶναι ἀληθές
 5 λέγουσα, καὶ δηλον ὅτι οὐδ' αὐτὴ πρότερον ἀληθεύσει. ἦτοι γὰρ 4
 αὐτὴ ἀληθεύει ἢ οὐκ ἀληθεύει. ἀλλ' εἰ μὲν ἀληθεύει, δίδωσιν ἄκουσά
 τι εἶναι ἀληθές, εἰ δὲ μὴ ἀληθεύει, ἀληθῇ ἀπολείπει ἅπερ ἀνελεῖν
 ἐβούλετο. ἐν ᾧ γὰρ ψευδὴς δεικνύται ἡ ἀναιροῦσα ἐποχή, | ἐν τούτῳ 5 330 S
 τὰ ἀναιρούμενα ἀληθῇ δεικνύται, ὥς ὁ ὄνειρος ὁ λέγων ψευδεῖς εἶναι
 10 πάντας τοὺς ὄνειρους. ἑαυτῆς γὰρ ἀναιρετικὴ οὕσα τῶν ἄλλων γίνε- 6
 ται κυρωτική. καὶ ὅπως εἰ ἔστιν ἀληθές, ἀφ' ἑαυτῆς ποιήσεται τὴν
 ἀρχήν, οὐκ ἄλλον τινὸς οὕσα ἐποχή, ἀλλ' ἑαυτῆς πρῶτον.

Ἐπειτα εἰ καταλαμβάνει τις ὅτι ἄνθρωπός ἐστιν ἢ ὅτι ἐπέχει, 7
 δηλὸς ἐστὶ μὴ ἐπέχων. πῶς δ' ἂν καὶ τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν ἀμφοσβή- 8
 15 τησιν ἀφίκετο περὶ πάντων ἐπέχων; πῶς δ' ἂν καὶ ἀπεκρίνετο πρὸς
 τὸ ἐρωτηθέν; περὶ γὰρ αὐτοῦ τούτου δηλὸς ἐστὶν οὐκ ἐπέχων, καὶ 9
 μὴν καὶ ἀποφαίνεται ὅτι ἐπέχει, *〈δι'〉* ὃ καὶ εἰ δεῖ πειθόμενον αὐτοῖς
 περὶ πάντων ἐπέχειν, περὶ αὐτῆς πρότερον τῆς ἐποχῆς ἐφέξομεν,
 εἴτε πειστέον αὐτῇ εἴτε καὶ μῇ.

20 Ἐτι εἰ τοῦτο αὐτὸ ἐστὶ τὸ ἀληθές τὸ μὴ εἰδέναι τὸ ἀληθές, οὐδὲ 16, 1
τὴν ἀρχὴν ἀληθές τι παρ' ἐξαιρέτου δίδοται. εἰ δὲ καὶ τοῦτο ἀμφισβη-
τήσιμον ἐρεῖ τὸ ἀγνοεῖν | τὰ ἀληθές, ἐν αὐτῷ τούτῳ δίδωσιν εἶναι τὸ 924 P
ἀληθές γνωόριμον, ἐν ᾧ τὴν περὶ αὐτοῦ ἐποχὴν φαίνεται μὴ βεβαίω.

Αἴρεσις ἐστὶ πρόσκλησις δογμάτων ἢ, ὥς τινες, πρόσκλησις δό-

24—S. 90, 6 vgl. die Frage, ob die Skepsis eine *αἵρεσις* genannt werden kann, bei Diog. Laert. Prooem. 20; Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. I 16; Suid. s. v. *αἵρεσις*. Zur Definition von *αἵρεσις* vgl. außerdem [Galen] Hist. phil. 7; Def. med. 12; zur Def. von *δόγμα* vgl. Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. I 13. 16; Adv. Math. VII 151; [Galen] Def. med. 13; Diog. Laert. III 51 f. 24—S. 90, 6 *αἵρεσις* — *ἰσοσθένεια* in wörtlicher syrischer Übersetzung unter der Überschrift: »Was Häresie ist« in Cod. Mus. Brit. Syr. Add. 14533 f. 137a, abgedruckt bei Zahn, Forsch. III S. 28; Pitra, Anal. Sacra IV 35 Nr. 1. Einführung: דקלמרים סטרוטוטוס.

1 zur Überschrift vgl. v. Arnim p. 11 *πρωτωνους* L 2 *Εἴ φησιν* St *εἰη*
φασιν L *εἰ, ἥ φησιν* v. Arnim *εἶγε φησιν* Chr. von Wedel, *Symbola ad Clementis*
Alexandri strom. libr. VIII. interpretandum Diss. Berlin 1905 S. 2 4 *ἐφεκτέον*
Sy ἀφεκτέον L 6 *αὐτη* L 10 *ἐαντῆς* Sy *αὐτοῦ* L 11 *πρωτικῆ* Höschel
πρωτικῆς L 13 *καταλαμβάνει τις* v. Arnim *καταλαμβάνεται* L 14 *ἐπέρων*
v. Arnim ἐπέγειν L δ' γὰρ St 15 *ἀποκορίντο* L 17 *δι'* Heyse, Schw

19 πιστέον Sy (Index) πιστέον L 20 οὐδὲ εὐθὺς v. Arnim 23 [μὴ] Po,
Bunsen (falsch; die ἐποχή wird nicht fest behauptet, wenn man die Unerkennbar-
keit der Wahrheit zweifelhaft läßt) 24 $\langle \epsilon \dot{\iota} \delta \dot{\epsilon} \rangle$ αἰρεσίς v. Arnim

γμασι πολλοῖς ἀκολουθίαν πρὸς ἄλληλα καὶ τὰ φαινόμενα περιέχουσι πρὸς τὸ εὖ ζῆν συντείνουσα. καὶ τὸ μὲν δόγμα ἐστὶ κατάληψις τις λογική, κατάληψις δὲ ἕξις καὶ συγκατάθεσις τῆς διανοίας.

Οὐ μόνον οἱ ἐφεκτικοί, ἀλλὰ καὶ πᾶς δογματικὸς ἐν τισιν ἐπέχειν 3
5 εἶωθεν ἦτοι παρὰ γνώμης ἀσθενεῖαν ἢ παρὰ πραγμάτων ἀσάφειαν ἢ παρὰ τὴν τῶν λόγων ἰσοσθένειαν.

Αἱ τῶν ζητήσεων ἐφοδοὶ καὶ ἀρχαὶ περὶ ταῦτα καὶ ἐν
τούτοις εἰσίν.

VI. Προτακτέον δὴ καὶ τῶν ὄρων καὶ τῶν ἀποδείξεων καὶ διαι- 17, 1
10 ρέσεων ποσαχῶς λέγεται τὸ ζητούμενον τὰ τε ὁμώνυμα χειριστέον καὶ τὰ συνώνυμα εὐκρινῶς τακτέον κατὰ τὰς σημασίας. ἔπειτα ζη- 2
τητέον εἰ τῶν πρὸς ἕτερα θεωρουμένων ἐστὶν τὸ προκειμένον ἢ καθ'
αὐτὸ λαμβάνεται, ἐπὶ τούτοις, εἰ ἔστι, τί ἐστὶ, τί αὐτῷ συμβέβηκεν,
ἢ καὶ οὕτως, εἰ ἔστι, τί ἐστὶ, διότι ἐστίν. πρὸς δὲ τὴν τούτων θεω- 3
15 ρίαν ἢ τῶν καθ' ἕκαστα γνώσεις καὶ ἢ τῶν καθόλου συνυποβάλλει καὶ τὰ πρότερα καὶ αἱ ἐπὶ τὰς διαφορὰς [αἱ] διαιρέσεις αὐτῶν. ἢ μὲν 4
οὖν ἐπαγωγὴ φέρει τὸ καθόλου καὶ τὸν ὁρισμόν, αἱ δὲ διαιρέσεις τὰ εἶδη καὶ τὸ τί ἦν εἶναι καὶ τὸ ἄτομον, ἢ δὲ θεωρία τοῦ ποσαχῶς
τὴν λῆψιν τοῦ οἴκειου, αἱ δὲ διαπορήσεις τὰς κατ' αὐτὰς διαφορὰς
20 καὶ τὰς ἀποδείξεις καὶ ἄλλως τὴν θεωρίαν συναύξουσιν τὰ τε παρε-
πόμενα αὐτῇ. ἐκ πάντων δὲ ἐπιστήμη τε παρίσταται καὶ ἀλήθεια.
πάλιν τὸ κεφαλαιωθὲν ἐκ τῆς διαιρέσεως ὅρος γίνεται· λαμβάνεται 5
γὰρ καὶ πρότερος τῆς διαιρέσεως καὶ ὕστερος ὁ διορισμός· πρότερος
μὲν ὅταν συγχωρηθῇ ἢ προτεθῇ, ὕστερος δὲ ὅταν ἀποδειχθῇ. καὶ 6
25 κατὰ τὴν αἰσθησιν δὲ ἐκ τοῦ καθ' ἕκαστα κεφαλαιοῦται τὸ καθόλου.
ἀρχὴ γὰρ τῆς ἐπαγωγῆς ἢ αἰσθησις, πέρας δὲ τὸ καθόλου. ἢ μὲν 7
οὖν ἐπαγωγὴ οὐ τὸ τί ἐστὶ δείκνυσιν, ἀλλ' ὅτι ἐστὶν ἢ οὐκ ἔστιν, |
ἢ διαιρέσεις δὲ ὅ τι ἐστὶ παρίστησιν. ὁ τε διορισμὸς ὁμοίως τῇ διαι- 925 P 8

16 f vgl. Aristot. Top. I 12 p. 105^a 13 ἐπαγωγὴ ἢ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστον ἐπὶ τὰ καθόλου ἐφοδος. 17 vgl. Aristot. Metaph. VII 1 p. 1042^a 18, wo τὸ καθόλου synonym mit ὁρισμός 18 über τὸ τί ἦν εἶναι vgl. Zeller, Phil. d. Gr. II 23 S. 207² 26 vgl. Aristot. Anal. post. I 18 p. 81^a 38 ff

1 περιέχουσι Po περιέχονσα L 3 διανοίας, (ὅκ ἂν εἴη ἀφίσεις ἢ τῶν ἐφεκτικῶν· καίτοι) οὐ μόνον v. Arnim (aber es scheinen hier unzusammenhängende Excerpte vorzuliegen) 4 ἐφεκτικοί Sy ἐφεκτοί L 6 ἰσοσθενεῖαν L 10 χειριστέον (vgl. z. B. Strom. V 5, 3) χωριστέον Sy 11 τὰς Heyse τῆς L 15 συνεπιβάλλει Lowth συμβάλλεται St συνυποβάλλει * * Schw 16 αἱ St τὰ L ἐπὶ περὶ Schw [αἱ] St; vgl. διαιρέσεις αἱ κατὰ τὰς διαφορὰς Aristot. p. 96^b 25 17 κα'καθ'ὅλου L bei Seitenwechsel f. 353^{rv} 19 τὰς κατ' αὐτὰς] τὰ κατὰ τὰς Schw καθ' αὐτὰς (sic) L

ρέσει τὴν οὐσίαν καὶ τὸ τί ἐστι διδάσκει, οὐχὶ δὲ τὸ εἶ ἔστιν, ἢ τε ἀπόδειξις τὰ τρία, τό τε εἶ ἔστιν καὶ τὸ τί ἐστιν καὶ τὸ διὰ τί ἐστιν, σαφηνίζει. εἰσὶ δὲ ἔνιοι καὶ τῆς αἰτίας ἐμπεριεκτικοὶ ὅροι.

- Ἐπεὶ δὲ ἐπίστασθαι ἔστιν ὅταν ἴδωμεν τὴν αἰτίαν, αἰτίαι δὲ 18, 1
 5 τέσσαρες, ἡ ὕλη, τὸ κινεῖν, τὸ εἶδος, τὸ τέλος, τετραχῶς ἔσται ὁ
 διορισμός. ληπτέον οὖν πρῶτον τὸ γένος, ἐν ᾧ ἔστι τῶν ἐπάνω τὰ 2
 ἐγγύτατα, μετὰ τοῦτο τὴν προσεχῇ διαφοράν. ἡ δὲ συνέχεια τῶν
 διαφορῶν τεμνομένη καὶ ἀποδιαιρουμένη τὸ τί ἦν εἶναι ἐκπληροῖ.
 οὐκ ἀνάγκη δὲ πάσας λέγειν ἐκάστου τὰς διαφοράς, ἀλλὰ τὰς εἰδοποι- 3
 10 ούσας. ἡ γεωμετρικὴ ἀνάλυσις καὶ σύνθεσις τῇ διαλεκτικῇ διαιρέσει 4
 καὶ ὁρισμῶ ἔοικεν, καὶ ἀπὸ μὲν τῆς διαιρέσεως ἐπὶ τὰ ἀπλούστερα
 καὶ ἀρχικώτερα ἀνατρέχουμεν. τὸ γοῦν γένος τοῦ ζητουμένου πρῶ- 5
 γματος διαιροῦμεν εἰς τὰ ἐνυπάρχοντα αὐτῷ εἶδη, οἷον ἐπὶ τοῦ ἀν-
 θρώπου τὸ ζῶον γένος ὃν εἰς τὰ ἐμφαινόμενα εἶδη διαιροῦμεν, τὸ
 15 θνητὸν καὶ ἀθάνατον, καὶ οὕτως αἰεὶ τὰ σύνθετα δοκοῦντα εἶναι
 γένη εἰς τὰ ἀπλούστερα εἶδη τέμνοντες ἐπὶ τὸ [μὴ] ζητούμενον καὶ
 μηκέτι τομὴν ἐπιδεχόμενον παραγινόμεθα. τὸ γὰρ ζῶον εἰς τὸ θνη- 6
 τὸν καὶ ἀθάνατον διελόντες, εἴτα μέντοι τὸ θνητὸν εἰς τὸ χερσαῖον
 καὶ ἑνδρὸν, καὶ πάλιν τὸ χερσαῖον εἰς τὸ πτηνὸν καὶ πεζόν, καὶ
 20 οὕτως τὸ προσεχὲς τῷ ζητουμένῳ εἶδος, ὃ καὶ περιλαμβάνει τὸ ζητού-
 μενον, διαιροῦντες ἀφίξιόμεθα τέμνοντες ἐπὶ τὸ ἀπλούστατον εἶδος,
 ὅπερ ἄλλο μὲν οὐδέν, μόνον δὲ τὸ ζητούμενον περιλαμβάνει. πάλιν 7
 γὰρ τὸ πεζὸν εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον διαιρούμεθα. κἄπειτα τὰ προσ-
 εχῇ τῶν ἐκ τῆς διαιρέσεως λαμβανομένων εἰδῶν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ-
 25 λεγόμενοι καὶ ἐπισυνθέντες εἰς ἓνα λόγον τὸν ὅρον τοῦ ἀνθρώπου
 ἀποδίδομεν, ὅς ἐστι ζῶον θνητόν, χερσαῖον, πεζόν, λογικόν.

- Ὅθεν ὕλης μὲν τάξιν ἐπέχει ἡ διαιρέσις τῷ ὅρῳ, τὴν ἀπλότητα 19, 1
 τοῦ ὀνόματος ἀναζητοῦσα, τεχνίτου δὲ καὶ δημιουργοῦ ὁ ὅρος ἐπι-
 συντιθεῖς καὶ κατασκευάζων καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ ὄντος παριστάς.
 30 οὗτ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων | οὗτε τῶν ἰδεῶν οἱ ὅροι, ἀλλὰ γὰρ ὧν 2 331 S
 πραγμάτων [ὧν] ἔχομεν καθολικὰς διανοίας, τούτων τῶν διανοιῶν
 τοὺς ἐρμηνευτικὸς λόγους εἶναι φάμεν· τούτων γὰρ τῶν διανοιῶν

4f zu den vier αἰτίαι vgl. Aristot. Anal. post. II 11 p. 94^a 21; Phys. ausc. II 3 p. 194^b 23; Metaphys. I 3 p. 983^a 26 u. Zeller, Phil. d. Gr. II 2³ S. 327²

7f vgl. Aristot. De anim. membr. I 3 p. 643^b 33 τοῦτο γὰρ ἡ συνέχεια βούλεται τῶν ἀπὸ τοῦ γένους κατὰ τὴν διαιρέσιν διαφορῶν ὡς ἐν τι τοῦ πᾶν ὄν. 30f vgl. Zeller a. a. O. S. 210¹, 212³

4 ἴδωμεν corr. aus εἴδωμεν L¹ 16 [μὴ] Po 23 vor πεζόν ist πεζ von L¹ gestrichen 30 οὗτ' αὐτῶν (vgl. S. 93, 2) St οὐ τοῦτων L ὧν Wi τῶν L 31 [ὧν] Wi

καὶ αἱ διαιρέσεις γίνονται. τῶν δὲ διαιρέσεων ἢ μὲν | τις εἰς εἶδη 3 926 P
 διαιρεῖ τὸ διαιρούμενον ὡς γένος, ἢ δέ τις εἰς μέρη ὡς ὅλον, ἢ δὲ
 εἰς τὰ συμβεβηκότα. ἢ μὲν οὖν τοῦ ὁλοῦ εἰς τὰ μέρη διαίρεσις ὡς 4
 ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ μέγεθος ἐπινοεῖται, ἢ δὲ εἰς τὰ συμβεβηκότα
 5 οὐδέποτε ὅλη δύναται διαληφθῆναι, εἰ γε καὶ οὐσίαν ἕκαστον δεῖ
 πάντως τῶν ὄντων ὑπάρχειν. ὅθεν ἀδόκιμοι ἄμφω αὐταὶ αἱ διαι- 5
 ρέσεις, μόνῃ δὲ εὐδοκιμεῖ ἡ τοῦ γένους εἰς εἶδη τομή, ὅφ' ἥς χαρα-
 κτηρίζεται ἡ τε ταυτότης ἡ κατὰ γένος ἡ τε ἐτερότης ἡ κατὰ τὰς
 ἰδικὰς διαφοράς. τὸ εἶδος αὖ ἐν τινι μέρει θεωρεῖται, οὐ μὴν ἀνά- 6
 10 παλιν, εἰ τι μέρος ἐστὶ τινος, τοῦτο καὶ εἶδος γενήσεται. ἡ γὰρ χεῖρ
 μέρος μὲν ἐστὶ τοῦ ἀνθρώπου, εἶδος δὲ οὐκ ἔστιν. καὶ τὸ μὲν γένος 7
 ἐν τοῖς εἶδεσιν ἐνυπάρχει, τὸ γὰρ ζῷον καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἐν
 τῷ βοῖ, τὸ δὲ ὅλον ἐν τοῖς μέρεσιν οὐκ ἐνυπάρχει, οὐ γὰρ ὁ ἀνθρω-
 πος ἐν τοῖς ποσὶν ὑπάρχει. διὸ κυριώτερον τὸ εἶδος τοῦ μέρους, 8
 15 καὶ ὅσα τοῦ γένους κατηγορεῖται, ταῦτα πάντα καὶ τοῦ εἶδους κατη-
 γορηθήσεται.

Ἀριστον μὲν οὖν εἰς δύο διαιρεῖν εἶδη τὸ γένος, εἰ δὲ μή, εἰς 20, 1
 τρία. τὰ τοίνυν εἶδη γενικώτερον μὲν διαιρούμενα χαρακτηρίζεται
 τῷ τε ταυτῷ καὶ θατέρῳ, ἔπειτα δὲ διὰ τῶν γενικῶς σημαινομένων
 20 διαιρούμενα χαρακτηρίζεται. ἕκαστον γὰρ τῶν εἰδῶν ἥτοι οὐσία ἐστὶν 2
 (ὥσπερ ὅταν λέγωμεν τῶν ὄντων τὰ μὲν σώματά ἐστι, τὰ δὲ ἀσώ-
 ματα) ἢ ποσὸν ἢ ποιὸν ἢ πρὸς τι ἢ ποῦ ἢ πότε (ἢ κεῖσθαι ἢ ἔχειν)
 ἢ ποιεῖν ἢ πάσχειν. παντὸς οὐτινοσοῦν ἐπιστήμων τίς ἐστὶ, τούτου 3
 καὶ τὸν ὅρον ἀποδώσει, ὡς ὁ γε μὴ δυνάμενος λόγῳ περιλαβεῖν καὶ
 25 ὀρίσασθαι ὅτιοῦν, τούτου ἐπιστήμων οὐκ ἂν ποτε εἴη. ἐκ δὲ τῆς 4
 τοῦ ὅρου ἀγνοίας καὶ τὰς πολλὰς ἀμφισβητήσεις γίνεσθαι καὶ τὰς
 ἀπάτας συμβαίνει. εἰ γὰρ ὁ τὸ πρᾶγμα εἰδὼς ἔχει κατὰ διάνοιαν τὴν 5
 εἰδησιν αὐτοῦ, δύναται δὲ καὶ λόγῳ σαφηνίσαι ὁ διανοεῖται, ἡ δὲ τῆς
 διανοίας ἐρμηνεία ὅρος ἐστίν, ἀναγκαῖον ἐστὶ τὸν εἰδότα τὸ πρᾶγμα
 30 δύνασθαι αὐτοῦ καὶ τὸν ὅρον ἀποδιδόναι.

Προσλαμβάνεται δὲ ὅροις καὶ ἡ διαφορά, σημείου τάξιν ἐπέχουσα 21, 1
 τῷ ὅρῳ. τῷ γοῦν τοῦ ἀνθρώπου ὅρῳ τὸ γελαστικὸν προστεθὲν
 ποιεῖ τὸ ὅλον ζῷον λογικόν, θνητόν, χερσαῖον, πεζόν, γελαστικόν.

20—23 vgl. Aristot. Categ. 4 p. 1^b 25 ff; Zeller, Phil. d. Gr. a. a. O. S. 258 ff

32 f vgl. Aristot. De anim. membr. III 10 p. 673^a 8 μόνον γελᾶν τῶν ζῴων
 ἀνθρώπων.

2 vor μέρη ist εἶδη von L¹ getilgt 13 vor οὐκ ist ε von L¹ getilgt

17 διαιρεῖν (vgl. z. B. Aristot. p. 643^a 17; 1069^a 34) Arcerius θεωρεῖν L 18 (δια-
 ροούμενα χαρακτηρίζεται) St 22 (ἢ κεῖσθαι ἢ ἔχειν) (aus Arist. u. S. 94, 26) St

23 οὐ τινος οὖν L

σημεῖα γὰρ ἐστὶ τὰ κατὰ διαφορὰν προσαγόμενα τῷ ὄρω οἰκείων 2
 πραγμάτων, τὴν δὲ φύσιν αὐτῶν τῶν πραγμάτων οὐκ ἐνδείκνυται.
 αὐτίκα ἰδίου ἀπόδοσιν φασιν εἶναι τὴν διαφορὰν. καὶ καθὸ τῶν 3
 ἄλλων ἀπάντων διαφέρει τὸ ἔχον τὴν διαφορὰν, ἢ μόνον ὑπάρχει καὶ
 5 ἀντικατηγορεῖται τοῦ πράγματος ἐν τοῖς ὅροις, ἀνάγκη τὸ πρῶτον
 γένος ὡς ἀρχηγὸν καὶ ὑποστατὸν [δεῖ] παραλαμβάνειν. ἐν μὲν οὖν 4
 τοῖς μακροτέροις | ὅροις τὸ πλῆθος τῶν εἰδῶν τῶν ἐξευρισκομένων 927 P
 διὰ τῶν δέκα κατηγοριῶν, ἐν δὲ τοῖς ἐλαχίστοις τὰ προηγούμενα τῶν
 προσεχῶν εἰδῶν ληφθέντα τὴν οὐσίαν καὶ φύσιν διασημαίνει τοῦ
 10 πράγματος, ὁ δὲ ἐλάχιστος ἐκ τριῶν συνέστηκεν, τοῦ γένους καὶ οὐκ
 τῶν ἀναγκαιοτάτων εἰδῶν. γίνεται δὲ τοῦτο διὰ συντομίαν. φαινόμενον. 5
 ἀνθρωπὸς ἐστὶ τὸ ζῶον (λογικόν,) γελαστικόν. τό τε ἐξαιρέτως συμβεβη-
 κὸς τῷ ὀριζομένῳ προσπαρρηπτόν, ἢ τὴν ἰδίαν ἀρετὴν αὐτοῦ ἢ τὸ
 ἰδίον ἔργον αὐτοῦ καὶ τοιοῦτων τινῶν ἄλλων. ἐξηγητικὸς οὖν ὁ 6
 15 ὅρος ὢν τῆς τοῦ πράγματος οὐσίας περιλαβεῖν μὲν ἀκριβῶς τὴν φύ-
 σιν τοῦ πράγματος ἀδυνατεῖ, διὰ δὲ τῶν κυριωτάτων εἰδῶν τὴν
 δῆλωσιν τῆς οὐσίας ποιεῖται καὶ σχεδὸν ἐν ποιότητι ὁ ὅρος τὴν οὐ-
 σίαν ἔχει.

VII. Τὰ ποιητικὰ τῆς ἐποχῆς αἷτια δύο ἐστὶν τὰ ἀνωτάτω, ἐν 22, 1
 20 μὲν τὸ πολύτροπον καὶ ἄστατον τῆς ἀνθρωπίνης γνώμης, ὅπερ γεν-
 νητικὸν εἶναι πέφυκεν τῆς διαφωνίας ἥτοι τῆς ἀλλήλων πρὸς ἀλλή-
 λους ἢ τῆς ἑαυτῶν πρὸς ἑαυτούς, δεύτερον δὲ ἡ ἐν τοῖς οὐσι δια-
 φωνία, ἢ καὶ εἰκότως ἐμποιητικὴ καθέστηκε τῆς ἐποχῆς. μήτε γὰρ 2
 πάσαις ταῖς φαντασίαις πιστεύειν δυνήθεντες διὰ τὴν μάχην μήτε
 25 πάσαις ἀπιστεῖν διὰ τὸ καὶ τὴν λέγουσαν πάσας ἀπίστους ὑπάρχειν
 ἐξ ἀπασῶν οὐσαν συμπεριγράφεσθαι πάσαις μήτε πιστεῖν μὲν πιστεύειν,
 τισὶ δὲ ἀπιστεῖν διὰ τὴν ἰσότητά, κατήχθημεν εἰς ἐποχὴν. τούτων 3
 δὲ αὐτῶν τῶν ἀρχικωτάτων τῆς ἐποχῆς τὸ μὲν ἀβέβαιον τῆς δια-
 νοίας γεννητικὸν ἐστὶ διαφωνίας, ἢ δὲ διαφωνία προσεχὲς αἷτιον τῆς
 30 ἐποχῆς, ὅθεν πλήρης μὲν ὁ βίος δικαστηρίων τε καὶ βουλευτηρίων
 καὶ ἐκκλησιῶν καὶ καθόλου τῆς περὶ τὰ λεγόμενα ἀγαθὰ καὶ κακὰ
 αἰρέσεως (καὶ φυγῆς), ἅπερ ἡπορημένης ἐστὶ διανοίας καὶ πρὸς τὴν

4 f vgl. Aristot. Top. I 5 p. 102^a 18 ἰδιον δ' ἐστὶν ὃ μὴ δηλοῖ μὲν τὸ τί ἦν
 εἶναι, μόνον δ' ὑπάρχει ἀντικατηγορεῖται τοῦ πράγματος. 19—S. 94, 4 schließt
 sich an S. 90, 6 an; vgl. Ainesidemus bei Aristokles in Eus. Praep. Ev. XIV 18, 11;
 Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. I 36 f 19—23 vgl. S. Sepp, Pyrrh. Stud. Freising
 1893 S. 59 f

4 ἢ St δ L 5 ἀνάγκη Sy 6 [δεῖ] St 12 (λογικόν,) St 32 αἰρε-
 σεως (καὶ φυγῆς) (vgl. Philo De ebr. 169. 171 [I p. 383 M]) St στάσεως Wi

τῶν ἀντικειμένων πραγμάτων ἰσοθένειαν μετοκλαζούσης τεκμήρια. πλήρεις δ' αἱ θῆκαι τῶν βιβλίων καὶ αἱ συντάξεις καὶ αἱ πραγματεῖαι 4 τῶν διαφωνούντων ἐν τοῖς δόγμασι καὶ πεπεικότων ἑαυτοὺς τὴν ἐν τοῖς οὖσιν ἀλήθειαν γινώσκειν.

- 5 VIII. Τρία ἐστὶ περὶ τὴν φωνήν· τὰ τε ὀνόματα σύμβολα ὄντα 23, 1 τῶν νοημάτων κατὰ τὸ προηγούμενον, κατ' ἐπακολουθήματα δὲ καὶ τῶν ὑποκειμένων, δεύτερον δὲ τὰ νοήματα ὁμοιόματα καὶ ἐκτυπώματα τῶν ὑποκειμένων ὄντα (ὅθεν ἅπασι καὶ τὰ νοήματα τὰ αὐτὰ ἐστὶ | διὰ τὸ τὴν αὐτὴν ἀπὸ τῶν ὑποκειμένων ἅπασιν ἐγγίνεσθαι 928 P
10 τύπωσιν, οὐκ ἐτι δὲ καὶ τὰ ὀνόματα διὰ τὰς διαλέκτους τὰς διαφόρους)· τρίτον δὲ τὰ ὑποκείμενα πράγματα, ἅφ' ὧν | ἡμῖν τὰ νοήματα 332 S ἐκτυποῦνται. τὰ μὲν οὖν ὀνόματα τῇ γραμματικῇ εἰς τὰ καθολικὰ 2 στοιχεῖα κδ' ἀνάγεται· ὁρισμένα γὰρ χρή εἶναι τὰ στοιχεῖα· τῶν γὰρ καθ' ἕκαστα ἀπείρων ὄντων μὴ εἶναι ἐπιστήμην, ἴδιον δὲ ἐπιστήμης
15 καθολικοῖς ἐπερεΐδεσθαι θεωρήμασι καὶ ὁριζμένοις. ὅθεν τὰ καθ' ἕκαστα εἰς τὰ καθόλου ἀνάγεται. ἡ δὲ τῶν φιλοσόφων πραγματεία 3 περὶ τε τὰ νοήματα καὶ τὰ ὑποκείμενα καταγίνεται. ἐπεὶ δὲ τούτων τὰ καθ' ἕκαστα ἄπειρα, στοιχεῖά τινα καὶ τούτων εὐρέθη, ὅφ' ἂ πᾶν τὸ ζητούμενον ὑπάρχει. καὶ εἰ μὲν φαίνοιτο ὅφ' ἐν τι ὑποδεσνκὸς 4
20 τῶν στοιχείων ἢ καὶ πλείω, ἀποφανοῦμεθα αὐτὸ εἶναι, εἰ δὲ πάντα διαφύγοι, μηδαμῇ εἶναι. τῶν λεγομένων τὰ μὲν <μετὰ συμπλοκῆς 5 λέγεται, ὡς τὸ «ἄνθρωπος τρέχει», τὰ δὲ> ἄνευ συμπλοκῆς λέγεται, ὡς τὸ «ἄνθρωπος» καὶ ὡς τὸ «τρέχει» καὶ ὅσα λόγον οὐκ ἀποτελεῖ οὐδὲ τἀληθὲς ἢ τὸ ψεῦδος ἔχει. τῶν δὲ <μὴ> μετὰ συμπλοκῆς λεγομέ- 6
25 νων τὰ μὲν οὐσίαν σημαίνει, τὰ δὲ ποιόν, τὰ δὲ ποσόν, τὰ δὲ πρὸς τι, τὰ δὲ ποῦ, τὰ δὲ ποτέ, τὰ δὲ κείσθαι, τὰ δὲ ἔχειν, τὰ δὲ ποιεῖν, τὰ

5—12 vgl. Aristot. De interpr. 1 p. 16^a 3ff 14—16 ἴδιον ἐπιστήμης — ἀνάγεται Sacr. Par. 278 Holl 21—23 vgl. Aristot. Cat. 2 p. 1^a 16 τῶν λεγομένων τὰ μὲν κατὰ συμπλοκὴν λέγεται, τὰ δ' ἄνευ συμπλοκῆς. τὰ μὲν οὖν κατὰ συμπλοκὴν οἷον ἄνθρωπος τρέχει, ἄνθρωπος νικᾷ· τὰ δ' ἄνευ συμπλοκῆς οἷον ἄνθρωπος, βοῦς, τρέχει, νικᾷ. 23 f vgl. Aristot. Cat. 4 p. 2^a 7 ἅπασα γὰρ δοκεῖ κατάφασις καὶ ἀπόφασις ἥτοι ἀληθὲς ἢ ψευδὲς εἶναι· τῶν δὲ κατὰ μηδεμίαν συμπλοκὴν λεγομένων οὐδὲν οὔτε ἀληθὲς οὔτε ψευδὲς ἐστίν, οἷον ἄνθρωπος, λευκόν, τρέχει, νικᾷ. 24 vgl. Aristot. a. a. O. p. 1^b 25 τῶν κατὰ μηδεμίαν συμπλοκὴν λεγομένων ἕκαστον ἥτοι οὐσίαν σημαίνει κτλ.

1 ἰσοθένειαν (vgl. S. 90, 6) Heyse und von Wedel εἰς ἰσοθένειαν L 5 τὰ τε] τὰ μὲν St 12 f ἡ γραμματικὴ . . . ἀνάγει Hervet 13 ἀνάγεται St ἀνάγει L 15 ὁρισμοῖς Sacr. Par. 16 τὰ] τὸν Sacr. Par. 17 ἐπεὶ Hervet ἐπὶ L 18 εὐρέθη He εὐρεθῇ L 19 ἐποδεσνκὸς L 21 f <μετὰ — τὰ δὲ> Po aus Aristot. De cat. 2 p. 1^a 17 24 οὐδὲ St δ δὴ L δς δὴ Bunsen <μὴ> μετὰ St ἄνευ Po aus Arist.

δὲ πάσχειν, ἃ δὴ καὶ στοιχεῖα τῶν ὄντων φαιμέν τῶν ἐν ὕλῃ καὶ μετὰ τὰς ἀρχάς. ἔστι γὰρ λόγῳ θεωρητὰ ταῦτα, τὰ δὲ ἄνυλα νῶν μόνον ληπτὰ ἔστι κατὰ τὴν πρώτην ἐπιβολήν.

Τῶν δὲ ὑπὸ τὰς δέκα κατηγορίας ὑποτασσομένων τὰ μὲν καθ' 24, 1
 5 αὐτὰ λέγεται, ὡς αἱ ἐννέα κατηγορίαι, τὰ δὲ πρὸς τι. καὶ πάλιν τῶν 2
 ὑπὸ ταύτας τὰς δέκα κατηγορίας τὰ μὲν ἔστι συνώνυμα, ὡς βοῦς καὶ
 ἄνθρωπος, καθὼς ζῶον· ἔστι γὰρ συνώνυμα ὧν τό τε ὄνομα ἀμφοῖν
 κοινόν, τὸ ζῶον, καὶ ὁ λόγος ὁ αὐτός, τουτέστιν ὁ ὅρος, [τουτέστιν]
 οὐσία ξυμψυχός· ἑτερώνυμα δὲ ὅσα περὶ τὸ αὐτὸ ὑποκειμενον ἐν δια- 3
 10 φόροις ἔστιν ὀνόμασιν, οἷον ἀνάβασις καὶ κατάβασις· | ὁδὸς γὰρ ἡ 929 P
 αὐτῇ, ἥτοι εἰς τὸ ἄνω ἢ εἰς τὸ κάτω· τὸ δ' ἄλλο εἶδος τῶν ἑτερω- 4
 νύμων, οἷον ἵππος καὶ μέλας, καὶ ὄνομα καὶ λόγον ἑτερον ἀλλήλων
 ἔχοντα μηδὲ τοῦ ὑποκειμένου κοινωνοῦντα, ἑτερα δὴ λεκτέον, οὐχ
 ἑτερώνυμα. πολυνώνυμα δὲ τὰ τὸν μὲν λόγον τὸν αὐτὸν ἔχοντα, 5
 15 ὄνομα δὲ διάφορον ὡς ἄορ, ξίφος, φάσγανον. παρώνυμα δ' ἔστι τὰ 6
 παρὰ τι ἑτερον ὀνομασμένα, ὡς ἀπὸ τῆς ἀνδρείας ὁ ἀνδρεῖος. τὰ 7
 δὲ ὁμώνυμα τῶν αὐτῶν ὀνόματι χρώμενα, λόγον δὲ οὐ τὸν αὐτὸν
 ἔχοντα, οἷον ἄνθρωπος τό τε ζῶον καὶ γεγραμμένος. τῶν δὲ ὁμο- 8
 νύμων τὰ μὲν ἀπὸ τύχης ὁμωνυμεῖ, ὡς Αἴας ὁ Λοκρὸς καὶ ὁ Σαλα-
 20 μίνιος, τὰ δὲ ἀπὸ διανοίας, καὶ τούτων τὰ μὲν καθ' ὁμοιότητα, ὡς
 ἄνθρωπος τό τε ζῶον καὶ ὁ γεγραμμένος, τὰ δὲ κατὰ ἀναλογίαν, ὡς
 »πόδες Ἰδης« καὶ οἱ ἡμέτεροι πόδες διὰ τὸ κατωτέρω εἶναι, τὰ δὲ
 κατ' ἐνέργειαν, ὡς πούς πλοίου, δι' οὗ τὸ πλοῖον πλεῖ, καὶ πούς ὁ
 ἡμέτερος, δι' οὗ κινούμεθα. λέγεται ὁμώνυμα ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ καὶ 9
 25 πρὸς τὸ αὐτό, ὡς [ἀπὸ] τοῦ ἱατροῦ τὸ βιβλίον καὶ τὸ σμιλῶν ἱατρικὰ
 ἀπὸ τε τοῦ χρωμένου ἱατροῦ καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν λόγον τὸν ἱατρικόν.

IX. Τῶν αἰτίων τὰ μὲν προκαταρκτικά, τὰ δὲ συνεκτικά, τὰ δὲ 25, 1
 συνεργά, τὰ δὲ ὧν οὐκ ἄνευ. προκαταρκτικὰ μὲν τὰ πρώτως ἀφορ- 2
 μὴν παρεχόμενα εἰς τὸ γίνεσθαι τι, καθάπερ τὸ κάλλος τοῖς ἀκο-
 30 λάστοις τοῦ ἔρωτος· ὁφθὲν γὰρ αὐτοῖς τὴν ἐρωτικὴν διάθεσιν ἐμποιεῖ
 μόνον, οὐ μὴν κατηναγκασμένως. συνεκτικὰ δὲ ἅπερ συνωνύμως καὶ 3

6—26 zu συνώνυμα, παρώνυμα, ὁμώνυμα vgl. Aristot. Cat. 1 p. 1^a 1—15
 8 f vgl. Aristot. Top. V 5 p. 135^a 18 εἴη ἂν ἴδιον τοῦ ζῶον τὸ οὐσία ξυμψυχός.
 22 vgl. Y 59 27—S. 96, 5 Chrysipp Fr. phys. 346 Arnim; vgl. Zeller, Phil. d.
 Gr. III 1³ S. 132² 27 f vgl. S. 101, 13 f 28 zu ὧν οὐκ ἄνευ vgl. Zeller, Phil.
 d. Gr. II 2³ S. 331¹; J. Bernays, Die Dialoge des Aristoteles S. 160

8 [τουτέστιν] St 13 δὴ Heyse δὲ L 24 λέγεται <δὲ> Di 25 [ἀπὸ] St
 [ἀπὸ τοῦ ἱατροῦ] Po 31 μόνον μὲν v. Arnim (falsch; vgl. μόνον im gleichen
 Zusammenhang Plut. Mor. p. 1056 B. D u. 1057 B) συνωνύμως Sy συνώνυμα L

αὐτοτελῇ καλεῖται, ἐπειδὴ περ αὐτάρκως δι' αὐτῶν ποιητικά ἐστὶ τοῦ
ἀποτελέσματος. ἐξῆς δὲ πάντα τὰ αἴτια ἐπὶ τοῦ μανθάνοντος δε- 4
κτέον. ὁ μὲν πατὴρ αἰτιόν ἐστι προκαταρκτικὸν τῆς μαθήσεως, ὁ
διδάσκαλος δὲ συνεκτικόν, ἡ δὲ τοῦ μανθάνοντος φύσις συνεργόν
5 αἴτιον, ὁ δὲ χρόνος τῶν ὧν οὐκ ἄνευ λόγον ἐπέχει.

Αἴτιον δὲ κυρίως λέγεται τὸ παρεκτικόν τινος ἐνεργητικῶς, ἐπεὶ 5
καὶ τὸν οἰδηρον τμητικόν φαμεν εἶναι οὐ μόνον ἐν τῷ τέμνειν, ἀλλὰ
καὶ ἐν τῷ μὴ τέμνειν· οὕτως οὖν καὶ τὸ παρεκτικόν ἄμφω σημαίνει
καὶ τὸ ἤδη ἐνεργοῦν καὶ τὸ μηδέπω μὲν, δυνάμει δὲ κεκρημένον τοῦ
10 ἐνεργῆσαι.

Οἱ μὲν οὖν σωμάτων, οἱ δ' ἀσωμάτων φασὶν εἶναι τὰ αἴτια· οἱ 26, 1
δὲ τὸ μὲν σῶμα κυρίως αἰτιόν φασι, τὸ δὲ ἀσώματον καταχω- 930 P
στικῶς καὶ οἷον αἰτιωδῶς· ἄλλοι δ' ἔμπαλιν ἀναστρέφουσι, τὰ
μὲν ἀσώματα κυρίως αἴτια λέγοντες, καταχωστικῶς δὲ τὰ σώματα,
15 οἷον τὴν τομὴν ἐνέργειαν οὖσαν ἀσώματον εἶναι καὶ αἰτίαν εἶναι τοῦ
τέμνειν, ἐνεργείας οὔσης καὶ ἀσωμάτου, καὶ τοῦ τέμνεσθαι ὁμοίως τῇ
τε μαχαίρᾳ καὶ τῷ τεμνομένῳ σώμασιν οὖσιν.

Τὸ >τινῶν ἐστὶν αἴτιον< λέγεται τριχῶς, τὸ μὲν ὃ ἐστὶν αἴτιον, 2
οἷον ὁ ἀνδριαντοποιός, τὸ δὲ οὗ ἐστὶν αἴτιον, <οἷον> τοῦ γίνεσθαι
20 τὸν ἀνδριάντα, τὸ δὲ ᾧ ἐστὶν αἴτιον, ὥσπερ τῇ ὕλῃ· τῷ χαλκῷ γὰρ
αἰτιός ἐστι τοῦ γίνεσθαι τὸν ἀνδριάντα. τὸ γίνεσθαι οὖν καὶ τὸ 3
τέμνεσθαι, τὰ οὗ ἐστὶν αἴτιον, ἐνέργειαι οὖσαι ἀσώματοι εἰσιν.

Εἰς ὃν λόγον κατηγορημάτων ἡ, ὥς τινες, λεκτῶν (λεκτὰ γὰρ 4
τὰ κατηγορήματα καλοῦσιν Κλεάνθης καὶ Ἀρχέδημος) <αἴτια> τὰ αἴτια·
25 ἡ, ὅπερ καὶ μᾶλλον, τὰ μὲν κατηγορημάτων αἴτια λεχθήσεται, οἷον
τοῦ >τέμνεται<, οὐ πτωσίς τὸ τέμνεσθαι, τὰ δ' ἀξιώματων, ὥς τοῦ >ναῦς

6—14 Chrysipp Fr. phys. 344 f Arnim 9 vgl. den Gegensatz zwischen δυνάμενα und ἐνεργοῦντα bei Aristot. Phys. ausc. II 3 p. 195^b 4f 11—22 vgl. Sext. Emp. Adv. Math. IX 211 ff 18—21 das Beispiel ist aristotelisch; vgl. Aristot. Phys. II 3 p. 194^b 23; Metaph. IV 2 p. 1013^b 6ff 23. S. 97, 1f vgl. Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. III 14 οἱ μὲν προσηγοριῶν αἴτιον εἶναι τὸ αἴτιον φάσκοντες οἷον τῆς χύσεως, οἱ δὲ κατηγορημάτων οἷον τοῦ χεῖσθαι. 23f vgl. Zeller, Phil. d. Gr. III 1³ S. 86³; Kleantes Fr. 7 Pearson, 488 Arnim Stoic. vet. fr. I p. 109; Archedemos von Tarsos Fr. 8 Arnim III p. 262f 23—26 zu λεκτά, κατηγορήματα, ἀξιώματα vgl. Diog. Laert. VII 63

1 αὐτῶν ποιητικά v. Arnim (vgl. dagegen Pohlenz, BphW 23 [1903] Sp. 969) αὐτοῦ ποιητικόν L 9f κεκρημένον τὸ ἐνεργῆσαι St 18 τινῶν von Wedel τίνων L 19 u. 20 τὸ Heyse ὁ L ὁ Wi 19 <οἷον> Mewaldt 20 τῇ ὕλῃ Wi ἡ ὕλη L 21 αἰτιός <ὁ ἀνδριαντοποιός> St αἰτιόν Schw 22 οὗ ὧν St αἴτιον von Wedel αἴτια L 23 Εἰς] Καθ' v. Arnim Δι' St 24 <αἴτια> St 26 τοῦ¹ v. Arnim τὸ L τέμνεται Hervet τέμνεσθαι L τοῦ² τὸ Lowth

γίνεται, οὐδὲ πάλιν [ἡ] πτωσίς ἐστι τὸ ναῦν γίνεσθαι· Ἀριστοτέλης δὲ προσηγοριῶν, οἷον τῶν τοιούτων, οἰκίας, νεώς, καύσεως, τομῆς. ἡ πτωσίς δὲ ἀσώματος εἶναι ὁμολογεῖται· διὸ καὶ τὸ σόφισμα ἐκείνο 5 οὕτως λύεται· ὃ λέγεις, διέρχεται σου διὰ τοῦ στόματος, ὅπερ ἀλη- 5 θές, οἰκίαν δὲ λέγεις, οἰκία ἄρα διὰ τοῦ στόματος σου διέρχεται, ὅπερ ψεῦδος· οὐδὲ γὰρ τὴν οἰκίαν λέγομεν σῶμα οὖσαν, ἀλλὰ τὴν πτωσίαν ἀσώματον οὖσαν, ἣς οἰκία τυγχάνει. |

Καὶ τὸν οἰκοδόμον οἰκοδομεῖν λέγομεν κατὰ τὴν ἐπὶ τὸ γεννησό- 333 S 27, 1 μενον ἀναφοράν. οὕτως φαμέν χλαμύδα ὑφαίνεσθαι **· τὸ γὰρ ποι- 10 οῦν ἐνεργείας δηλωτικὸν ὑπάρχει. οὐκ ἐστι δὲ ἑτέρου μὲν τὸ ποιοῦν, 2 ἑτέρου δὲ τὸ αἴτιον, ἀλλὰ ταῦτοῦ [τῆς χλαμύδος καὶ τῆς οἰκίας]· καθ' ὃ γὰρ αἴτιος τοῦ γίνεσθαι, κατὰ τοῦτο καὶ ποιητικὸς ἐστι τοῦ γίνε- σθαι. τὸ [δὲ] αὐτὸ ἄρα αἴτιον καὶ ποιητικόν [καὶ δι' ὅ]. καὶ εἰ μὲν 3 τί ἐστιν αἴτιον καὶ ποιητικόν, τοῦτο πάντως ἐστὶ καὶ δι' ὅ, εἰ δὲ τί 15 ἐστι δι' ὅ, οὐ πάντως τοῦτο καὶ αἴτιον. πολλὰ γοῦν ἐφ' ἑν ἀπο- τέλεσμα συντρέχει, δι' ἃ γίνεται τὸ τέλος, ἀλλ' οὐκ ἐστι πάντα αἴτια. οὐ γὰρ ἂν ἐτεκνοκτόνησεν Μήδεια, εἰ μὴ ὠργίσθη, οὐδ' ἂν ὠργίσθη, 4 εἰ μὴ ἐξήλωσεν, οὐδὲ τοῦτο, εἰ μὴ ἠράσθη, οὐδὲ τοῦτο, εἰ μὴ ἴασεν ἐπλευσεν εἰς Κόλχους, οὐδὲ τοῦτο, εἰ μὴ Ἀργὼ κατεσκευάσθη, οὐδὲ 20 τοῦτο, εἰ μὴ τὰ ξύλα ἐκ τοῦ Πηλίου ἐτμήθη. | ἐν τούτοις γὰρ ἅπασιν 931 P 5 τοῦ -δι' ὅ- τυγχάνοντος οὐ πάντα τῆς τεκνοκτονίας αἴτια τυγχάνει, μόνη δὲ ἡ Μήδεια.

[Διὸ] τὸ μὴ κωλῦον ἀνερέργητόν ἐστιν, διὸ οὐκ ἐστιν αἴτιον τὸ 6 μὴ κωλῦον, ἀλλὰ τὸ κωλῦον. ἐν γὰρ τῷ ἐνεργεῖν καὶ δοῦν τι τὸ 25 αἴτιον νοεῖται. ἔτι τὸ μὴ κωλῦον κενώριται τοῦ γνωμένου (διὰ 28, 1 τοῦτο γοῦν ἐπιτελεῖται, ὅτι τὸ δυνάμενον κωλύειν οὐ πάρεστιν),

1—7 vgl. Zenon Fr. 23 Pearson 65 Arnim (= Stob. Ecl. I 12, 3 p. 137, 3 Wachsm.) . . . ταύτας (τὰς ἰδέας) δὲ οἱ Στωικοὶ φιλόσοφοι φασιν ἀννάρκτους εἶναι καὶ τῶν μὲν ἐνοημάτων μετέχειν ἡμᾶς, τῶν δὲ πτώσεων, ἃς δὴ προσηγορίας καλοῦσι, τυγ- χάνειν (τὰ ὑπάρχοντα). 3—7 vgl. Chrysipp Fr. log. 279 Arnim (Diog. Laert. VII 187); Seneca Ep. 117 9 f vgl. Z. 24 f und Strom. I 82, 3 φαμέν τὸ αἴτιον ἐν τῷ ποιεῖν καὶ ἐνεργεῖν καὶ δοῦν νοεῖσθαι. 13—22 Chrysipp Fr. phys. 347 Arnim 17—22 vgl. Euripid. Medea 1—11; Cic. De fato 35; Schmekel, Philo- sophie der mittleren Stoa S. 171 23—S. 98, 2 vgl. Strom. I 82 f

1 γίνεται Hervet γίνεσθαι L [ἡ] von Arnim, Wi 2 προσηγοριῶν St προσηγορίαν L 6 οὐδὲ Di οὔτε L 9 (τὴν) χλαμύδα ὑφαίνεσθαι (ὑπὸ τοῦ ὑφάνοντος καίπερ τὰ ὑφαντὰ μόνον ἐξ ὧν ἡ χλαμὺς γίνεται ποιούντος) von Wedel; etwa (καὶ αἰτιός ἐστιν τῆς χλαμύδος καὶ τῆς οἰκίας ὁ ποιῶν) St 11 [τῆς χλαμύδος καὶ τῆς οἰκίας] St 13 [δὲ] Mewaldt ποιητικόν. καὶ δι' ὅ. (letzteres als Überschrift) Wi [καὶ δι' ὅ] Schw 17 ἐτεκνοκτόνησεν L² ἐτεκτόνησεν L* 19 κολχούς L 20 πηλείου L 21 τεκτοκτονίας L 23 [Διὸ] Wi 25 f διὰ — πάρεστιν ~ nach γνωμένου (vgl. Strom. I 82, 4f) von Arnim ~ nach κωλῦον (S. 98, 2) L Clemens III. 7

τὸ δὲ αἷτιον πρὸς τὸ γινόμενον· οὐκ ἂν οὖν εἴη αἷτιον τὸ μὴ κωλύον.

- Τετραχῶς τὸ αἷτιον λέγεται τὸ ποιοῦν ὡς ὁ ἀνδριαντοποιός, 2
καὶ ἡ ὕλη ὡς ὁ χαλκός, καὶ τὸ εἶδος ὡς ὁ χαρακτήρ, καὶ τὸ τέλος
5 ὡς ἡ τιμὴ τοῦ γυμνασιάρχου. τῶν ὧν οὐκ ἄνευ λόγον ὁ χαλκός 3
ἐπέχει πρὸς τὸ γενέσθαι τὸν ἀνδριάντα καὶ ὁμοίως ἐστὶν αἷτιον.
πᾶν γὰρ οὐ χωρὶς οὐκ ἐνδεχόμενον γενέσθαι τὸ ἀποτέλεσμα, κατὰ
ἀνάγκην ἐστὶν αἷτιον, αἷτιον δὲ οὐκ ἀπλῶς. οὐ γάρ ἐστι συνεκτικὸν
τὸ οὐ μὴ ἄνευ, συνεργὸν δέ. πᾶν τὸ ἐνεργοῦν παρέχει τὸ ἀποτέλεσμα 4
10 μετ' ἐπιτηδειότητος τοῦ πάσχοντος· διατίθῃσι μὲν γὰρ τὸ αἷτιον,
πάσχει δὲ ἕκαστον εἰς ὃ πέφυκέν τι, παρεκτικῆς τῆς ἐπιτηδειότητος
οὔσης καὶ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ λόγον ἐπεχούσης. ἄπρακτον οὖν τὸ 5
αἷτιον ἄνευ τῆς ἐπιτηδειότητος, οὐκ ἔστιν δὲ αἰτία, ἀλλὰ συνεργός,
ἐπεὶ πᾶν αἷτιον ἐν τῷ θρᾶν νοεῖται. αὐτὴν δὲ οὐκ ἂν ποιοίη ἡ γῆ,
15 ὥστε οὐδὲ αἰτία ἂν εἴη ἐαυτῆς. καταγέλαστον δὲ τὸ λέγειν μὴ τὸ 6
πῦρ αἷτιον τῆς καύσεως, ἀλλὰ τὰ ξύλα, μηδὲ τὴν μάχαιραν τῆς το-
μῆς, ἀλλὰ τὴν σάρκα, μηδὲ τοῦ καταπαλαισθῆναι τὸν ἀθλητὴν τὴν
ἰσχὺν τοῦ ἀντιπάλου, τὴν ἐαυτοῦ δὲ ἀσθένειαν.
- Τὸ συνεκτικὸν αἷτιον οὐ δεῖται χρόνου· τὸ γὰρ καυτήριον ἅμα 7
20 τῷ κατὰ τῆς σαρκὸς ἐπερεισθῆναι τὴν ἀλγηδόνα παρέχει. τῶν προ-
καταρκτικῶν τὰ μὲν χρόνου δεῖται, ἄχρις ἂν γένηται τὸ ἀποτέλεσμα,
τὰ δὲ οὐ δεῖται, ὡς ἡ πτώσις τοῦ κατάγματος. μὴ τι οὖν οὐ κατὰ
στέρησιν χρόνου ἄχρονα λέγεται ταῦτα, ἀλλὰ κατὰ μείωσιν, ὡς καὶ
τὸ ἐξαίφνης, μηδὲ αὐτὸ χωρὶς χρόνου γινόμενον.
- 25 Πᾶν αἷτιον ὡς αἷτιον <διπλῇ> διανοίᾳ ληπτὸν τυγχάνει, ἐπεὶ 29, 1
τινὸς καὶ πρὸς τινι νοεῖται, τινὸς μὲν, τοῦ ἀποτελέσματος, καθάπερ
ἡ μάχαιρα τοῦ τέμνειν, πρὸς τινι δέ, [καθάπερ] τῷ ἐπιτηδείως ἔχοντι,
καθάπερ τὸ πῦρ τῷ ξύλῳ· τὸν ἀδάμαντα γὰρ οὐ καύσει. τὸ αἷτιον 2
τῶν >πρὸς τι< κατὰ γὰρ τὴν πρὸς ἕτερον νοεῖται σχέσιν, ὥστε δεῖν
30 ἐπιβάλλομεν, ἵνα τὸ αἷτιον ὡς αἷτιον νοήσωμεν.

3—5 vgl. S. 91, 4f mit Anm. und Diels, Doxogr. p. 611 (= [Galen] Hist. phil. 19)
(das Folgende ist eine unklare Verbindung der aristotelischen und der stoischen
Lehre vom αἷτιον) 8—14 vgl. Strom. I 99, 1 f 8 f vgl. S. 95, 27 f 14 vgl.
S. 97, 9 f mit Anm. u. 97, 24 f 22 vgl. [Dioscorides] Περὶ ἰοβόλων II p. 54
Sprengel τὸ συνεφιστάμενον τῷ ἀποτελεσματικῷ χωριζόμενόν τε ὡς πτώμα κατ-
άγματος 28 vgl. Strom. VII 67, 8 29 zu πρὸς τι vgl. S. 92, 22; 94, 25

1 τῷ γινόμενῳ von Wedel 7 ἐνδέχεται St 25 <διπλῇ> διανοίᾳ oder
διπλῶς St ἐπεὶ Wi ἐπὶ L [ἐπὶ] Bywater, Journ. of Philol. 4 (1872) S. 217
26 τινι von Wedel τι L μὲν, τοῦ Heyse μέντοι L 27 [καθάπερ] St, von
Wedel

Ὁ αὐτὸς καὶ περὶ τοῦ δημιουργοῦ καὶ ποιητοῦ λόγος καὶ πατρός. 3
 οὐκ ἔστιν αὐτό τι ἑαυτοῦ αἴτιον οὐδὲ | ἑαυτοῦ τις πατήρ, ἐπεὶ τὸ 932 P
 πρῶτον γενήσεται δεύτερον· τό γε μὴν αἴτιον ἐνεργεῖ καὶ διατίθεται. οὐ δύναται δὲ 4
 5 τὸ αὐτὸ πρὸς ἑαυτῷ λαμβανόμενον ἐνεργεῖν ἅμα καὶ διατίθεσθαι,
 οὐδὲ νῦν εἶναι καὶ πατήρ. καὶ ἄλλως τὸ αἴτιον τοῦ ὑπ' αὐτοῦ γινο- 5
 μένον προχωροεῖ κατὰ τὴν οὐσίαν, ὥς ἡ μάχαιρα τῆς τομῆς. οὐ
 δύναται δὲ τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ προχωροεῖν τῇ ὕλῃ, καθὼ αἴ-
 τιόν ἐστιν, ἅμα καὶ ὑστερεῖν καὶ ὑστεροχωροεῖν, καθὼ τῆς αἰτίας
 10 ἐστὶν ἔργον. διαφέρει τε τὸ εἶναι τοῦ γίνεσθαι· οὕτως καὶ αἴτιον 6
 μὲν τοῦ γινομένου, πατήρ δὲ νῦν. οὐκ ἐνδέχεται γὰρ τὸ αὐτὸ κατὰ
 τὸ αὐτὸ καὶ εἶναι ἅμα καὶ γίνεσθαι. οὐθὲν οὖν ἐστὶν ἑαυτοῦ αἴτιον.
 Ἀλλήλων οὐκ ἔστι τὰ αἴτια, ἀλλήλοις δὲ αἴτια. ἡ γὰρ σπληνικὴ 30, 1
 διάθεσις προὔποκειμένη οὐ πυρετοῦ αἵτιος, ἀλλὰ τοῦ γίνεσθαι τὸν
 15 πυρετόν· καὶ ὁ πυρετὸς προὔποκείμενος οὐ σπληνός, ἀλλὰ τοῦ αὐξε-
 σθαι τὴν διάθεσιν. οὕτως καὶ αἱ ἀρεταὶ ἀλλήλαις αἴτιαι τοῦ μὴ 2
 χωρίζεσθαι διὰ τὴν ἀντακολουθίαν, καὶ οἱ ἐπὶ τῆς ψαλίδος λίθοι
 ἀλλήλοις εἰσὶν αἴτιοι τοῦ μένειν κατηγορήματος, ἀλλήλων δὲ οὐκ
 εἰσὶν αἴτιοι, καὶ ὁ διδάσκαλος δὲ καὶ ὁ μαθητὴς ἀλλήλοις εἰσὶν
 20 αἴτιοι τοῦ προκόπτειν κατηγορήματος. λέγεται δὲ ἀλλήλοις αἴτια 3
 ποτὲ μὲν τῶν αὐτῶν, ὥς ὁ ἔμπορος καὶ ὁ κάπηλος ἀλλήλοις εἰσὶν
 αἴτιοι τοῦ κερδαίνειν, ποτὲ δὲ ἄλλον καὶ ἄλλον, καθάπερ ἡ μάχαιρα
 καὶ ἡ σάρξ· ἡ μὲν γὰρ τῇ σαρκὶ τοῦ τέμνεσθαι, ἡ σὰρξ δὲ τῇ μαχαίρᾳ
 τοῦ τέμνειν.

25 Τὸ »ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ« καὶ »ψυχὴν ἀντὶ ψυχῆς«. 4
 Ὁ μὲν γὰρ πλήξας τινα θανασίμως αἰτιῶς ἐστὶν αὐτῷ τοῦ θανά-
 του ἢ τοῦ γίνεσθαι τὸν θάνατον, ἀντιπληγείς δὲ ὑπ' αὐτοῦ θανα-
 σίμως ἔσχεν αὐτὸν ἀνταίτιον, οὐ καθὼ ἐγένετο αὐτῷ αἴτιος, καθ'
 ἕτερον δέ. αἴτιος μὲν γὰρ αὐτῷ θανάτου ἐγένετο, οὐχ ὁ θάνατος δὲ 5
 30 τούτῳ πάλιν τὴν θανασίμην ἀντεπέθηκεν πληγὴν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ τρω-
 θεὶς, ὥστ' ἄλλον μὲν αὐτὸς γέγονεν αἴτιος, ἄλλον δὲ ἔσχεν αἴτιον,
 καὶ ὁ ἀδικήσας ἄλλῳ μὲν αἴτιος καθίσταται τοῦ ἀδικηθέντος, ὁ δὲ

13—24 Chrysipp Fr. phys. 349 Arnim 17 vgl. Strom. II 45, 1 25 vgl.
 Lev. 24, 20 (Matth. 5, 38), 18

9 [ἅμα καὶ ὑστερεῖν] Schw 10 γίνεσθαι Wi γενέσθαι L 16 τοῦ Sy
 τῷ L 22 nach αἴτιοι τοῦ sind die Worte προκόπτειν κατηγορήματος (Z. 20)
 bis αἴτιοι τοῦ (Z. 22) wiederholt L¹ 25 vielleicht Randglosse zu S. 100, 1
 27 τοῦ Bywater, Journ. of Philol. 4 (1872) S. 217 τὸ L 29 ἐγένετο von Wedel
 γίνεται L 32 ἄλλῳ St ἄλλου L μὲν ~ vor ἄλλου Wi τοῦ ἀδικηθέντος (η
 aus ε corr. L¹) τῷ ἀδικηθέντι (ἀδικήματος) von Wedel

ἀντιτιμω|ρεῖσθαι κελεύων νόμος οὐκ ἀδικήματος, ἀλλὰ τῷ μὲν ἐκδι- 334
κίας, τῷ δὲ παιδείας. ὥστε οὐκ ἀλλήλων τὰ αἷτια ὡς αἷτια, ἀλλή-
λοις) δέ ἐστιν αἷτια.

- Ἔτι ζητεῖται εἰ πολλὰ κατὰ σύνοδον ἐνὸς αἷτια γίνεται <αἷτια> 31, 1
5 πολλὰ. οἱ γὰρ ἄνθρωποι <οἱ> συνελθόντες αἷτιοί εἰσι τοῦ καθέλκε-
σθαι τὴν ναῦν· <ἀλλ' οὐχ ἕκαστος κατ' ἰδίαν αἷτιος,> ἀλλὰ σὺν τοῖς
ἄλλοις, εἰ μὴ τι καὶ τὸ συναίτιον αἷτιον. ἄλλοι δὲ φασιν, εἰ πολλὰ |
αἷτια, κατ' ἰδίαν ἕκαστον ἐνὸς αἷτιον γίνεται. τοῦ γοῦν εὐδαιμονεῖν 933 P 2
ἐνὸς ὄντος αἷτια τυγχάνουσιν αἱ ἀρεταὶ πολλαὶ οὕσαι, καὶ τοῦ θερ-
10 μαίνεσθαι καὶ τοῦ ἀλγεῖν ὁμοίως πολλὰ τὰ αἷτια. μὴ τι οὖν αἱ πολλαὶ 3
ἀρεταὶ μία ἐστὶ κατὰ δύναμιν καὶ τὰ θερμαίνοντα καὶ τὰ ἀλγύνοντα.
καὶ τὸ πλῆθος δὲ τῶν ἀρετῶν κατὰ γένος ἐν τυγχάνον ἐνὸς αἷτιον
γίνεται τοῦ εὐδαιμονεῖν. τῷ ὄντι δὲ προκαταρκτικὰ μὲν αἷτια ἐνὸς 4
γίνεται πλείονα κατὰ γένος καὶ κατ' εἶδος, καὶ κατὰ γένος μὲν τοῦ
15 νοσεῖν ὅπως οὖν, οἷον ψῦξις, ἔγκανσις, κόπος, ἀπεψία, μέθη, κατ' εἶδος
δὲ τοῦ πυρετοῦ. τὰ δὲ συνεκτικὰ αἷτια κατὰ γένος μόνον, οὐκέτι δὲ 5
καὶ κατ' εἶδος. τοῦ γὰρ εὐωδιάζεσθαι κατὰ γένος ἐνὸς ὄντος πολλὰ
τὰ αἷτια [κατ' εἶδος], οἷον λιβανωτός, ῥόδον, κρόκος, στύραξ, σμύρνα,
μύρον· τὸ γὰρ ῥόδον οὐκ ἂν οὕτως εὐωδὲς εἴη ὡς ἡ σμύρνα.
20 Τὸ δὲ αὐτὸ τῶν ἐναντίων αἷτιον γίνεται, ποτὲ μὲν παρὰ τὸ 32, 1
μέγεθος τοῦ αἷτιον καὶ τὴν δύναμιν, ποτὲ δὲ παρὰ τὴν ἐπιτηδειότητα
τοῦ πάσχοντος. παρὰ μὲν τὴν ποιὰν δύναμιν· ἡ αὐτὴ χορδὴ παρὰ 2
τὴν ἐπίτασιν ἢ τὴν ἄνεσιν ὅζον ἢ βαρὺν ἀποδίδωσι τὸν φθόγγον.
παρὰ δὲ τὴν ἐπιτηδειότητα τῶν πασχόντων· τὸ μέλι γλυκάζει μὲν 3

4—19 Chrysipp Fr. phys. 348 Arnim 4—8 vgl. Strom. I 97, 1 ὡς δὲ οἱ
πολλοὶ ἄνθρωποι οἱ καθέλκοντες τὴν ναῦν οὐ πολλὰ αἷτια λέγουσι· ἄν, ἀλλ' ἐκ
πολλῶν αἷτιον ἐν (οὐκ ἔστι γὰρ αἷτιος ἕκαστος τοῦ καθέλκεσθαι τὴν ναῦν, ἀλλὰ
σὺν τοῖς ἄλλοις), οὕτω καὶ ἡ φιλοσοφία . . . συλλαμβάνεται, οὐκ αἷτια οὐσα . . .
σὺν δὲ τοῖς ἄλλοις αἷτια καὶ συνεργός. τάχα δὲ καὶ τὸ συναίτιον αἷτιον.
8—13 vgl. Strom. I 97, 2—4 20—S. 101, 3 Chrysipp Fr. phys. 350 Arnim
24 f vgl. Heraklit u. Demokrit (Diels, Vorsokr. S. 390, 34 f) bei Sext. Emp.
Pyrrh. Hyp. II 63; I 213; außerdem ebenda I 101. 211 u. 8.

2 f ἀλλήλοις) Bywater & L 4 γίνεται <αἷτια> (vgl. Strom. I) St γίνεται·
(καὶ τινὲς μὲν λέγουσιν ὅτι γίνεται) von Arnim 5 πολλὰ· οἱ] πολλοὶ von
Arnim (wie St, Obs. crit. p. 43) <οἱ> St συνελθόντες (wie St a. a. O.) L συν-
ελόντες Vi συνέλκοντες Sy 6 <ἀλλ' οὐχ ἕκαστος κατ' ἰδίαν αἷτιος,> St <οὐκ
αὐτὸς ἕκαστος αἷτιος ὢν,> von Arnim 7 μὴ] δὴ von Arnim; aber vgl. Strom. I
11 καὶ! <ὁμοίως ἐν> Heyse ἀλγύνοντα von Arnim ἀλγοῦντα L 15 ἔγκαν-
σις (vgl. [Dioscorid.] Περὶ ἰοβόλων II p. 52 ed. Sprengel u. [Galen] ὄροι 155 XIX
p. 392 ed. Kühn) Wi ἔκλυσις L κόπος corr. aus κόπως L¹ 18 [κατ' εἶδος]
von Wedel 19 μύρον <οὐκέτι δὲ κατ' εἶδος,> von Wedel <τοῦ δὲ εὐωδιάζεσθαι τοῦ
κατ' εἶδος οὐκέτι πολλὰ> von Arnim οὐκ] οὐτῶς L¹ 22 ποιὰν] ποσὴν? von Arnim

τοὺς ὑγιαίνοντας, πικράζει δὲ τοὺς πυρέσσοντας, καὶ εἷς καὶ ὁ αὐτὸς οἶνος τοὺς μὲν εἰς ὀργήν, τοὺς δὲ εἰς διάχυσιν ἄγει, καὶ ὁ αὐτὸς ἥλιος τήκει μὲν τὸν κηρόν, ξηραίνει δὲ τὸν πηλόν.

Τῶν οὖν αἰτίων τὰ μὲν ἐστὶ πρόδηλα, τὰ [δὲ] ἐπιλογισμῷ λαμ- 4
5 βανόμενα, τὰ δὲ ἄδηλα, τὰ [δὲ] ἀναλογισμῷ. καὶ τῶν ἀδήλων τὰ μὲν 5
πρὸς καιρὸν ἄδηλα, <τὰ> κατὰ μὲν τινα καιρὸν ἀποκεκρυμμένα, κατὰ
δέ τινα πάλιν ἐκδηλα βλεπόμενα, τὰ δὲ φύσει ἄδηλα, τὰ κατὰ μηδένα
καιρὸν πρόδηλα γενέσθαι δυνάμενα. καὶ τῶν μὲν φύσει τὰ μὲν κατα- 6
ληπτά, ἅπερ οὐκ ἄδηλά τινες ἐκάλουν διὰ σημείων ἀναλογιστικῶς
10 λαμβανόμενα, καθάπερ ἡ συμμετρία τῶν λόγῳ θεωρητῶν πόρων, τὰ
δὲ ἀκατάληπτα, τὰ κατὰ μηδένα τρόπον ὑπὸ κατάληψιν πεσεῖν δυνά-
μενα, ἃ δὴ καὶ ἄδηλα ἐν τῷ καθάπαξ λέγεται.

Καὶ τὰ μὲν προκαταρκτικά, τὰ δὲ συνεκτικά, τὰ δὲ συναίτια, τὰ 7
δὲ συνεργά. καὶ τὰ μὲν τοῦ κατὰ φύσιν, τὰ δὲ τοῦ παρὰ φύσιν, τὰ
15 δὲ νόσου, καὶ κατὰ τὸ ὑποβεβηκὸς τὰ μὲν παθῶν, τὰ δὲ τοῦ μεγέ-
θους αὐτῶν, τὰ δὲ χρόνων καὶ καιρῶν.

Τῶν μὲν οὖν προκαταρκτικῶν αἰρομένων μένει τὸ ἀποτέλεσμα, 33, 1
συνεκτικὸν δέ ἐστιν αἷτιον, οὗ παρόντος μένει τὸ ἀποτέλεσμα καὶ
αἰρομένου αἴρεται. τὸ δὲ συνεκτικὸν συνωνύμως καὶ αὐτοτελὲς | κα- 2 934 P
20 λοῦσιν, ἐπειδὴ αὐτάρκως δι' αὐτοῦ ποιητικόν ἐστὶ τοῦ ἀποτελέσματος.
εἰ δὲ τὸ <αὐτοτελὲς> αἷτιον αὐτοτελοῦς ἐνεργείας ἐστὶ δηλωτικόν, τὸ 3
συνεργὸν ὑπηρεσίαν σημαίνει καὶ τὴν σὺν ἑτέρῳ λειτουργίαν. εἰ μὲν οὖν 4
μηδὲν παρέχεται, οὐδὲ συνεργὸν λεχθήσεται, εἰ δὲ παρέχεται, τούτου
πάντως γίνεται αἷτιον οὗ καὶ παρέχεται, τουτέστιν τοῦ δι' αὐτοῦ
25 γινομένου. ἔστιν οὖν συνεργὸν οὗ παρόντος ἐγένετο τὸ ἀποτέλεσμα, 5
προδήλῳ μὲν οὖν παρόντος <προδήλῳ>, ἀδήλῳ δὲ ἀδήλῳ. καὶ τὸ 6
συναίτιον δὲ ἐκ τοῦ γένους ἐστὶ τῶν αἰτίων, καθάπερ ὁ συστρατιώτης

1f vgl. Philo De somn. II 164—168 (I p. 680 f M) 2f vgl. Sext. Emp.
Adv. Math. IX 247; VIII 192. 194; IX 250; Verg. Ecl. 8, 80 4—12 vgl. Sext.
Emp. Adv. Math. VIII 144—148; Pyrrh. Hyp. II 97 f; [Galen] ὅροι 161 ff XIX
p. 394 ed. Kühn 10 vgl. Pyrrh. Hyp. II 98. 140 13—S. 102, 12 Chrysipp
Fr. phys. 351 Arnim; vgl. Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. III 15; [Galen] Hist. phil. 19
(= Diels, Doxogr. p. 611, 8); [Galen] ὅροι 154 ff XIX p. 392 ed. Kühn; [Dioscorides]
Περὶ ἰοβόλων II p. 52 ed. Sprengel 13f vgl. S. 95, 27 f

4f [δὲ] St 5 [τὰ δὲ ἀναλογισμῷ] von Wedel 6 <τὰ> Wi 10 λόγῳ
Po λόγων L 12 λέγεται Po λέγεσθαι L 15 ὑποβεβηκὸς Sy ὑπεβηκὸς L
20 αὐτοῦ L 21f εἰ δὲ τὸ αἷτιον αὐτοτελοῦς . . . σημαῖνον . . . λειτουργίαν
<οὐκ ἔστιν αἷτιον> von Wedel (es soll aber gerade bewiesen werden, daß auch das
συνεργὸν ein αἷτιον ist) 21 <αὐτοτελὲς> St u. Schw 24 δι' αὐτὸ von Arnim
25 συνεργόν] αἷτιον von Wedel (falsch) 26 προδήλως — ἀδήλως Po, von
Arnim [παρόντος] Po <προδήλῳ> Po

στρατιώτης καὶ ὁ συνέφηβος ἔφηβος. τὸ μὲν οὖν συνεργὸν αἴτιον 7
 τῷ συνεκτικῷ πρὸς τὴν ἐπίτασιν βοηθεῖ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ γινομένου,
 τὸ δὲ συναίτιον οὐκ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐστὶν ἐννοίας· δύναται γὰρ συν-
 αἴτιον ὑπάρχειν, καὶ μὴ συνεκτικὸν αἴτιον ἢ τι. νοεῖται γὰρ σὺν 8
 5 ἑτέρῳ τὸ συναίτιον οὐδ' αὐτῷ δυναμένῳ κατ' ἰδίαν ποιῆσαι τὸ ἀπο-
 τέλεσμα, αἴτιον ὃν σὺν αἰτίῳ. διαφέρει δὲ τοῦ συναιτίου τὸ συνεργὸν 9
 ἐν τῷ τὸ μὲν συναίτιον <μεθ' ἑτέρου> κατ' ἰδίαν μὴ ποιοῦντος· τὸ
 ἀποτέλεσμα παρέχειν, τὸ δὲ συνεργὸν [ἐν τῷ] κατ' ἰδίαν μὴ ποιεῖν,
 ἑτέρῳ δὲ προσερχόμενον τῷ κατ' ἰδίαν ποιοῦντι συνεργεῖν αὐτῷ
 10 πρὸς τὸ σφοδρότερον γίνεσθαι τὸ ἀποτέλεσμα. μάλιστα δὲ τὸ ἐκ
 προκαταρχικοῦ συνεργὸν γεγονέναι <πρὸς τὸ συνεργὸν> τὴν τοῦ
 αἰτίου διατείνειν δύναμιν παρίστησιν.

1—12 vgl. Strom. I 99, 2

5 αὐτῷ Hervet αὐτῷ L 7 <μεθ' ἑτέρου> St <μεθ' ἑτέρου αἰτίου> von
 Arnim 8 [ἐν τῷ] St 9 συνεργεῖν St συνεργεῖ L [αὐτῷ] Heyse 10 σφο-
 δρότερον von Arnim σφοδρότατον L 11 <πρὸς τὸ συνεργὸν> St <ἐπὶ τοῦτο> von
 Arnim 12 Subscriptio: αἱ τῶν ζητήσεων ἑφοδοὶ καὶ ἀρχαὶ περὶ ταῦτα καὶ ἐν
 τούτοις L vgl. S. 90, 7f

ΕΚ ΤΩΝ
ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ
ΚΑΛΟΥΜΕΝΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΟΥΑΛΕΝΤΙΝΟΥ ΧΡΟΝΟΥΣ
ΕΠΙΤΟΜΑΙ

L = Laur. V 3

ΕΚ ΤΩΝ

ΘΕΟΔΟΤΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΚΑΛΟΥ- 966 P ΜΕΝΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΟΥΑΛΕΝΤΙΝΟΥ ΧΡΟΝΟΥΣ ΕΠΙΤΟΜΑΙ

5 »Πάτερ,« φησί, »παρατίθεμαί σοι εἰς χεῖρας τὸ πνεῦμά μου«. ὁ 1, 1
προέβαλε, φησί, σαρκίον τῷ Λόγῳ ἢ Σοφία, τὸ πνευματικὸν σπέρμα,
τοῦτο στολισάμενος κατήλθεν ὁ Σωτήρ. ὅθεν ἐν τῷ πάθει τὴν 2
Σοφίαν παρατίθεται τῷ πατρί, ἵνα αὐτὴν ἀπολάβῃ παρὰ τοῦ πατρὸς
καὶ μὴ κατασχεθῇ ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν στερίσκειν δυναμένων· οὕτως πᾶν
10 πνευματικὸν σπέρμα, τοὺς ἐκλεκτοὺς, | διὰ τῆς προειρημένης φωνῆς 967 P
παρατίθεται.

Τὸ ἐκλεκτὸν σπέρμα φαμέν καὶ σπινθῆρα ζωπυρούμενον ὑπὸ 3
τοῦ Λόγου καὶ κόρην ὀφθαλμοῦ καὶ κόκκον | συνάπεως καὶ ζύμην τὰ 335 S
δόξαντα καταδιηγήσθαι γένη ἐνοποιούσα(ν) εἰς πίστιν. οἱ δ' ἀπὸ 2, 1
15 Οὐαλεντίνου πλασθέντος φασὶ τοῦ ψυχικοῦ σώματος τῇ ἐκλεκτῇ ψυχῇ

2 zu Theodotos vgl. Theodor. Haer. fab. I 8 (wohl aus Clem.); Zahn, Forsch. III
S. 123 ff u. Harnack, Gesch. d. althchr. Lit. I S. 181 2f zu ἀνατολικὴ διδασκαλία
vgl. Hippolyt Philos. VI 35 p. 286, 12 f; Tertull. Adv. Valent. 11 5 Luk. 23, 46
(eine andere Erklärung derselben Stelle Exc. 62, 3) 5f vgl. Iren. I 7, 2 τὸ ἀπὸ
τῆς Ἀχαμῶθ σπέρμα πνευματικόν 6 vgl. Hippolyt a. a. O. πνευματικὸν ἦν τὸ
σῶμα τοῦ σωτήρος 8 zur Gleichsetzung von Σοφία mit dem πνευματικὸν
σπέρμα vgl. S. 115, 15 f u. Hippolyt Philos. VI 34 p. 282, 30 καλεῖται ἡ . .
σοφία πνεῦμα vgl. Joh. 10, 17 9 κατασχ. vgl. Exc. 22, 7 10 die ἐκλεκτοί
(= ἐκκλησία) sind πνευματικὸν oder διαφέρον σπέρμα vgl. S. 115, 15 f u. Iren. I
5, 6 (τὸ σπέρμα τῆς Σοφίας = ἐκκλησία) 12 zu ἐκλεκτὸν σπ. vgl. I Petr. 2, 9
(= Jes. 43, 20) zu σπινθ. ζωπ. vgl. Jes. 42, 3 13 zu κορ. ὀφθ. vgl. Deut.
32, 10 u. ὁ. zu κόκκον σιν. vgl. Matth. 13, 31 zu ζύμην vgl. Matth. 13, 33
eine andere Ausdeutung der ζύμη s. Iren. I 8, 3 14 vgl. Ephes. 4, 13 15f vgl.
Gen. 2, 21

4 χρόνος] ✠ L 9 στερίσκειν δυναμένων] ἀριστερῶν δυνάμεων Bernays
bei Bunsen, Anal. Antenic. I p. 201 ἀστρικῶν δυνάμεων Usener bei Ruben (Ausg.
der Exc. vgl. Einl. zu Bd. I p. LXXV) 12 ζωπυρούμενον Bernays ζωοποι-
οῦμενον L 14 ἐνοποιούσα(ν) Bunsen

οὕτῃ ἐν ὕπνῳ ἐντεθῆναι ὑπὸ τοῦ Λόγου σπέρμα ἀρρενικόν, ὅπερ
 ἐστὶν ἀπόρροια τοῦ ἀγγελικοῦ, ἵνα μὴ ὑστέρημα ᾖ. καὶ τοῦτο ἐξὺ- 2
 μωσεν, τὰ δόξαντα καταδιηροῦσθαι ἐνοποιοῦν, τὴν ψυχὴν καὶ τὴν
 σάρκα, ἃ καὶ ἐν μερισμῷ ὑπὸ τῆς Σοφίας προηρέχθη· ὕπνος δὲ [ἦν]
 5 Ἀδὰμ ἦν λήθη τῆς ψυχῆς, ἣ συνέχευε μὴ διαλυθῆναι τὸ σπέρμα τὸ πνευ-
 ματικόν, ὅπερ ἐνέθηκεν τῇ ψυχῇ ὁ Σωτήρ. τὸ σπέρμα <δ> ἀπόρροια
 ἦν τοῦ ἀρρενος καὶ ἀγγελικοῦ. διὰ τοῦτο λέγει ὁ Σωτήρ· »σώζου σὺ
 καὶ ἡ ψυχὴ σου.« ἐλθὼν οὖν ὁ Σωτήρ τὴν ψυχὴν ἐξύπνισεν, ἐξηψεν 3, 1
 δὲ τὸν σπινθῆρα· δύναμις γὰρ οἱ λόγοι τοῦ κυρίου. διὰ τοῦτο εἶρη-
 10 κεν· »λαμπάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων.« καὶ μετὰ 2
 τὴν ἀνάστασιν ἐμφυσῶν τὸ πνεῦμα τοῖς ἀποστόλοις τὸν μὲν χοῦν, καθά-
 περ τέφραν, ἀπεφύσα καὶ ἐχώριζεν, ἐξηπτε δὲ τὸν σπινθῆρα καὶ ἐξωπύρει.
 Ὁ κύριος διὰ πολλὴν ταπεινοφροσύνην οὐχ ὥς ἄγγελος ὤφθη, 4, 1
 ἀλλ' ὥς ἄνθρωπος, καὶ ὅτε ἐν δόξῃ ὤφθη τοῖς ἀποστόλοις ἐπὶ τοῦ
 15 ὄρους, οὐ δι' ἑαυτὸν ἐποίησεν δεικνὺς ἑαυτόν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐκκλη-
 σίαν, ἣτις ἐστὶ »τὸ γένος τὸ ἐκλεκτόν«, ἵνα μάθῃ τὴν προκοπὴν αὐ-
 τοῦ μετὰ τὴν ἐκ τῆς σαρκὸς ἔξοδον. αὐτὸς γὰρ καὶ ἄνω φῶς ἦν καὶ 2
 ἐστὶ τὸ ἐπιφανέν ἐν σαρκὶ καὶ τὸ ἐνταῦθα ὄφθην οὐχ ὕστερον τοῦ
 ἄνω, οὐδὲ διεκέκοπτο ἢ ἄνωθεν μετέστη δεῦρο, τόπον ἐκ τόπου
 20 ἀμείβων, ὥς τὸν μὲν ἐπιλαβεῖν, τὸν δὲ ἀπολιπεῖν· ἀλλ' ἦν τὸ πάντῃ
 ὄν καὶ παρὰ τῷ πατρὶ κἀνταῦθα· δύναμις γὰρ ἦν τοῦ πατρὸς. ἄλλως 3
 τε ἔχρην κακῆινον πληρωθῆναι τὸν λόγον τοῦ σωτῆρος, ὃν εἶπεν·
 »εἰσὶ τινες τῶν ὧδε ἱσθηκότων, οἱ οὐ μὴ γεύσονται θανάτου, ἕως
 ἂν ἴδωσι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐν δόξῃ.« εἶδον οὖν καὶ ἐκοιμήθη-
 25 σαν ὅ τε Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης.

Πῶς οὖν τὴν μὲν ὄψιν τὴν φωτεινὴν ἰδόντες οὐκ ἐξεπλάγησαν, 5, 1
 τὴν δὲ φωνὴν ἀκούσαντες ἔπεσον ἐπὶ γῆν; ὅτι ὅτα τυγχάνει ἀπιστό-

1 f zu ἀρρενικόν — ἀγγελικόν vgl. S. 113, 21 7 f vgl. Gen. 19, 17 (Luk. 17, 28—33); Hilgenfeld, Nov. Test. extra can. IV⁴ S. 44. 47; Resch, Agrapha² Nr. 141 S. 180 f; Ropes, Sprüche Jesu S. 122 ff 8 f vgl. S. 105, 12 9 vgl. Luk. 4, 32 10 Matth. 5, 16 10 f vgl. Joh. 20, 22 14 f vgl. Matth. 17, 1—8; Mark. 9, 2—8; Luk. 9, 28—36 16 I Petr. 2, 9 (= Jes. 43, 20) 18 vgl. I Tim. 3, 16 19—21 vgl. S. 5, 25—6, 1 οὐ γὰρ ἐξίσταται ποτε τῆς αὐτοῦ περιω-
 πῆς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, οὐ μεριζόμενος, οὐκ ἀποτεμνόμενος, οὐ μεταβαίνων ἐκ τό-
 που εἰς τόπον, πάντῃ δὲ ὢν πάντοτε καὶ μηδαμῇ περιεχόμενος. 21 vgl. S. 7, 22;
 8, 10 23 f vgl. Matth. 16, 28; Mark. 9, 1; Luk. 9, 27 27 f vgl. Herodot. 1, 8;
 Heraklit Fr. 15 Byw. (Diels, Vorsokr. S. 65 Nr. 17); A. Otto, Sprichw. d. Röm. S. 251

4 [ἦν] Schw 5 ἦν Schw ἢ L ἢ Bernays ἦν L τὸ σπέρμα Usener
 ὅσπερ L ἔωσπερ Bernays 6 ὅπερ] σπέρμα Bernays <δ> St 9 γὰρ <πυρὸς>
 (vgl. Jerem. 23, 29) Bernays, Ruben 12 ἐξωπύρει Bernays ἐξωποῖει L 15 etwa
 <θάμβος αὐτοῖς> ἐποίησεν St 17 ἐκ üb. d. Z. L¹ 18 <κάτω> ἔστι Bernays
 <δ> οὐχ Usener 19 διεκέκοπτο (vgl. οὐ μεριζόμενος S. 5, 26f) ἧ] διεκκύντων [ἧ]
 Bernays viell. διεκκύντων — ἀμείβων Ruben 20 τὸ] ταῦτο Usener

τερα ὀφθαλμῶν καὶ ἡ παρὰ δόξαν φωνὴ μαῶλλον ἐκπλήσσει. ὁ δὲ 2
 Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς τῆς φωνῆς ἀκούσας οὐκ | ἐφοβήθη, ὡς ἂν ἐν 968 P
 πνεύματι ἀκούσας συνήθει τῆς τοιαύτης φωνῆς· καθὼ δὲ ἄνθρωπος
 τίς ἐστὶ μόνον, ἀκούσας κατεπλάγη· διὸ καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ σωτὴρ·
 5 »μηδενὶ εἶπητε ὁ εἶδετε.« καίτοι οὐδὲ σαρκικοῖς ὀφθαλμοῖς τὸ φῶς 3
 ἑώρακεισαν (οὐδὲν γὰρ συγγενὲς καὶ οἰκεῖον ἐκείνῳ τῷ φωτὶ καὶ τῇδε
 τῇ σαρκί), ἀλλ' ὡς ἡ δύναμις καὶ ἡ βούλησις τοῦ σωτῆρος ἐνεδυνά-
 μωσεν τὴν σάρκα εἰς τὸ θεάσασθαι· ἄλλως τε καὶ ὁ ἡ ψυχὴ εἶδεν,
 μετέδωκεν κοινωνοῦσιν τῇ σαρκὶ <διὰ τὸ> συμπεπλῆσθαι αὐτῇ. τὸ δὲ 4
 10 »μηδενὶ εἶπητε«, ἵνα μὴ ὁ ἐστὶν ὁ κύριος νοήσαντες, ἀπόσχωνται τοῦ
 ἐπιβάλλειν τῷ κυρίῳ τὰς χεῖρας καὶ ἀτελὴς ἡ οἰκονομία γένηται καὶ
 ὁ θάνατος ἀπόσχηται τοῦ κυρίου, ὡς μάτην περιάξων ἐπὶ ἀνηνύτῳ.
 καὶ ἔτι ἡ μὲν ἐν τῷ ὄρει φωνὴ τοῖς ἡδὴ συνειδίσκουσιν ἐκλεκτοῖς ἐγένετο, 5
 διὸ καὶ ἐθαύμασαν μαρτυρουμένου τοῦ πιστενομένου, ἡ δὲ ἐπὶ τῷ
 15 ποταμῷ τοῖς μέλλουσι πιστεύειν. διὸ καὶ ἡμελήθη ἡ φωνὴ αὐτοῖς
 προκατεχομένοις ἐπὶ τῇ τῶν νομοδιδασκάλων ἀγωγῇ.
 Τὸ »ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν καὶ θεὸς 6, 1
 ἦν ὁ λόγος« οἱ ἀπὸ Οὐαλεντίνου οὕτως ἐκδέχονται. ἀρχὴν μὲν γὰρ 2
 τὸν Μονογενῆ λέγουσιν, ὃν καὶ θεὸν προσαγορεύεσθαι, ὡς καὶ ἐν
 20 τοῖς ἑξῆς ἀντιφρονεῖ θεὸν αὐτὸν δηλοῖ λέγων· »ὁ μονογενὴς θεὸς ὁ
 ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.« τῷ δὲ λόγῳ 3
 τῷ ἐν τῇ ἀρχῇ, τοῦτ' ἐστὶν ἐν τῷ Μονογενεῖ, ἐν τῷ Νῳ καὶ τῇ
 Ἀληθείᾳ, μὲν τὸν Χριστόν, τὸν Λόγον καὶ τὴν Ζωήν· ὅθεν
 εἰκότως καὶ αὐτὸν θεὸν λέγει τὸν ἐν τῷ θεῷ τῷ Νῳ ὄντα. »ὁ γέ- 4
 25 γονεν ἐν αὐτῷ« τῷ λόγῳ, »ζωὴ ἦν«, ἡ σύζυγος· διὸ καὶ φησιν ὁ κύ-
 ριος· »ἐγὼ εἰμι ἡ ζωή.«

1 f vgl. Matth. 3, 17; Mark. 1, 11; Luk. 3, 22 5. 10 Matth. 17, 9; Mark. 9, 9

10 f vgl. Matth. 26, 50 14 f vgl. zu Z. 1 f 17 f. 21 f Joh. 1, 1; zur gnostischen
 Exegese des Joh.-Ev. vgl. Iren. I 8, 5 20 f Joh. 1, 18 21—24 zu den Ema-
 nationen vgl. Hippolyt Philos. VI 31 p. 276, 28 (Χριστὸς u. Πνεῦμα ἄγιον aus
 Νοῦς u. Ἀλήθεια); Iren. I 2, 5 (Χριστὸς u. Πν. ἄγ. aus Μονογενής); III 11, 1
 (Λόγος aus Μονογενής, der = Ἀρχή); II 13, 8 (Λόγος u. Ζωή aus Νοῦς); ebenso
 Hippolyt VI 29 p. 272, 60; Orig. Joh.-Comm. II 24. Bei Clem. erscheint alles
 combinirt: Χριστὸς = Λόγος u. Ζωή aus Ἀρχή = Μονογενής = Νοῦς (u. Ἀλή-
 θεια). Μονογενής = Νοῦς auch Iren. I 1, 1; 2, 1 24 f vgl. Joh. 1, 3 f 25 vgl.
 Orig. Joh.-Comm. II 24 p. 81, 4 Preuschen ἡ κατ' αὐτοὺς σύζυγος τοῦ λόγου ζωή.
 Iren. I 8, 5 »ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ«, φησί, »ζωὴ ἐστίν.« ἐνθάδε καὶ συζυγίαν ἐμή-
 νυνσε. 26 Joh. 11, 25; 14, 6

4 ἐστὶ, μόνον ἀκούσας Ruben κατεπλάγη * * Ruben 5 ἴδετε L
 9 <διὰ τὸ> Bunsen (vgl. z. B. Iren. I 4, 1) 10 ὁ(τι) ἐστὶν Usener τοῦ Sy
 τοῖς L 21 f τῷ δὲ λόγῳ τῷ St τὸν δὲ λόγον τὸν L 22 τοῦτ' ἐστὶν Schw
 τοῦτον τὸν L 23 μὲν τὸν Ruben

Ἄγνωστος οὖν ὁ πατήρ ὃν ἠθέλησεν γνωσθῆναι τοῖς αἰῶσι, καὶ 7, 1
 διὰ τῆς ἐνθυμήσεως τῆς ἑαυτοῦ, ὡς ἂν ἑαυτὸν ἐγνωκώς, πνεῦμα
 γνώσεως οὔσης ἐν γνώσει προέβαλε τὸν Μονογενῆ. γέγονεν οὖν καὶ
 ὁ ἀπὸ γνώσεως, τουτέστι τῆς πατρικῆς ἐνθυμήσεως, προελθὼν γνώσις,
 5 τουτέστιν ὁ υἱός, ὅτι »δι' υἱοῦ ὁ πατήρ ἐγνωσθή«. τὸ δὲ τῆς ἀγάπης 2
 πνεῦμα κέκραται τῷ τῆς γνώσεως, ὡς πατήρ υἱὸς καὶ ἐνθυμήσις ἀλη-
 θείας, ἀπ' ἀληθείας προελθὼν ὡς ἀπὸ ἐνθυμήσεως ἢ γνώσεως. καὶ ὁ 3
 μὲν μέννας »μονογενὴς υἱός εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς« τὴν ἐνθύ-
 μῳσιν διὰ τῆς γνώσεως ἐξηγεῖται τοῖς αἰῶσιν, ὡς ἂν καὶ ὑπὸ τοῦ
 10 κόλπου αὐτοῦ προβληθείς, ὁ δὲ ἐνταῦθα ὀφθεῖς οὐκέτι »μονογενής«,
 ἀλλ' »ὡς μονογενής« πρὸς τοῦ ἀποστόλου προσαγορεύεται, »δόξαν
 ὡς μονογενοῦς«; ὅτι εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ὢν ἐν μὲν τῇ κτίσει »πρωτό- 969 P
 τοκός« ἐστὶν Ἰησοῦς, ἐν δὲ πληρώματι μονογενής· ὁ δὲ αὐτός ἐστι
 τοιοῦτος ὢν ἐκάστω τόπῳ οἷος κειχωρῆσθαι δύναται. καὶ οὐδέποτε 4
 15 τοῦ μέναντος ὁ καταβάς μερίζεται. φησὶ γὰρ ὁ ἀπόστολος· »ὁ γὰρ
 ἀναβάς αὐτός ἐστι καὶ ὁ καταβάς.« εἰκόνα δὲ τοῦ Μονογενοῦς τὸν 5
 Δημιουργὸν λέγουσιν. διὸ καὶ λυτὰ τῆς εἰκόνης τὰ ἔργα, ὅθεν καὶ ὁ
 κύριος εἰκόνα τῆς πνευματικῆς ἀναστάσεως ποιήσας τοὺς νεκροὺς οὐς
 ἤγειρεν, οὐκ ἀφάρτους τὴν σάρκα, ἀλλ' ὡς αὐτοὺς ἀποθανομένους ἤγειρεν.
 20 Ἡμεῖς δὲ τὸν ἐν ταυτότητι λόγον θεὸν ἐν θεῷ φαμεν, ὃς καὶ 8, 1
 »εἷς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς« εἶναι λέγεται, ἀδιάστατος, ἀμέριστος,
 εἷς θεός. »πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο«, κατὰ τὴν προσεχῇ ἐνέργειαν 2
 τοῦ ἐν ταυτότητι λόγου, τὰ τε πνευματικὰ καὶ νοητὰ καὶ αἰσθητά.
 »οὗτος τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς ἐξηγγήσατο«, ὁ σωτὴρ καὶ [Ἡσαίας 336 S
 25 »καὶ ἀνταποδώσω τὰ ἔργα αὐτῶν εἰς τὸν κόλπον αὐτῶν«, εἰς τὴν
 ἔννοιαν αὐτῶν τὴν ἐν τῇ ψυχῇ, ἀφ' ἧς πρώτης ἐνεργεῖται] »πρωτό-
 τοκος πάσης κτίσεως«. ὁ δὲ ἐν ταυτότητι μονογενής, οὐ κατὰ δύνα- 3
 μιν ἀδιάστατος ὁ σωτὴρ ἐνεργεῖ, οὗτος ἐστι »τὸ φῶς« τῆς ἐκκλησίας
 τῆς πρότερον ἐν σκότῳ καὶ ἐν ἀγνοίᾳ οὔσης. »καὶ ἡ σκοτία αὐτὸν 4

5 vgl. Matth. 11, 27; Luk. 10, 22 7—9 vgl. Joh. 1, 18 11 f Joh. 1, 14
 12 f vgl. πρωτότοκος πάσης κτίσεως Kol. 1, 15 14 f. 21 vgl. S. 106, 19 mit
 Anm. 15 f vgl. Ephes. 4, 10 16 f vgl. Iren. I 5, 1 τοῦτον (sc. τὸν δημιου-
 γόν) . . τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ (sc. εἰκόνα γενέσθαι); II 7, 2 *imaginem mihi dicitis*
emissam a mundi fabricatore Unigeniti 17 vgl. viell. I Joh. 3, 8 21 vgl.
 Joh. 1, 18 22 Joh. 1, 3 24 vgl. Joh. 1, 18 25 Jes. 65, 7 26 f Kol.
 1, 15 27 f vgl. Exc. 19, 2 28 vgl. Joh. 1, 4 29 f Joh. 1, 5; vgl. Iren. I 8, 5

2 f ὡς ἂν γνώσεως οὔσης, ἑαυτὸν ἐγνωκώς πατέρα, ἐν γνώσει St 3 γνώσει]
 ἐνώσει Bernays 7 προελθὼν Bunsen προελθὼν L 8 [εἷς] (vgl. Z. 24) Ruben;
 aber vgl. Joh. 1, 18 u. Z. 21 14 [ὢν] St 17 λυτὰ Usener αὐτὰ L ἀργὰ Ber-
 nays 24 πατρός, <τὴν ἔννοιαν,> Ruben ὁ σωτὴρ <καὶ> ~ nach ἐνεργεῖται
 Ruben 24—26 [Ἡσαίας — ἐνεργεῖται] St als Randparallele 26 ὅφ' Ruben
 28 φῶς <τῶν ἀνθρώπων> Ruben

οὐ κατέλαβεν», οἱ ἀποστατήσαντες, καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων οὐκ ἔγνωσαν αὐτόν, καὶ ὁ θάνατος οὐ κατέσχευεν αὐτόν.

Ἡ πίστις οὐ μία, ἀλλὰ διάφορος. ὁ γοῦν σωτὴρ φησί· »γεννηθήτω 9, 1
σοῦ κατὰ τὴν πίστιν.« ὅθεν εἴρηται τοὺς μὲν τῆς κλήσεως ἀνθρώ-
5 πους κατὰ τὴν παρουσίαν τοῦ ἀντιχρίστου πλανηθήσεσθαι· ἀδύνατον
δὲ τοὺς ἐκλεκτούς· διό φησί· »καὶ εἰ δυνατόν, τοὺς ἐκλεκτούς μου.«
πάλιν ὅταν λέγῃ »ἐξέλθετε ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου«, τοῖς κλη- 2
τοῖς λέγει· πάλιν τῷ ἐξ ἀποδημίας ἐλθόντι καὶ κατεδηδοκότι τὰ
ὑπάρχοντα, ᾧ τὸν σιτευτὸν ἔθυσεν μόσχον, τὴν κλῆσιν λέγει, καὶ
10 ὅπου ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ δεῖπνον τοῦ γάμου τοὺς ἐν ταῖς ὁδοῖς κέκλη-
κεν. πάντες μὲν οὖν κέκληνται ἐπ' ἰσῆς (»βρέχει γὰρ ἐπὶ δικαίους 3
καὶ ἀδίκους καὶ τὸν ἥλιον ἐπιλάμπει πᾶσιν«), ἐκλέγονται δὲ οἱ μᾶλλον
πιστεύσαντες, πρὸς οὓς λέγει· »τὸν πατέρα μου οὐδεὶς ἑώρακεν εἰ μὴ
ὁ υἱός·« καί· »ὑμεῖς ἐστέ τὸ φῶς τοῦ κόσμου·« καί· »πάτερ ἄγιε,
15 ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου.»

Ἄλλ' οὐδὲ τὰ πνευματικὰ καὶ νοερά, οὐδὲ οἱ ἀρχάγγελοι (οὐδὲ) 10, 1
οἱ πρωτόκτιστοι οὐδὲ μὴν οὐδ' αὐτὸς ἄμορφος καὶ | ἀνείδεος καὶ 970 P
ἀσχημάτιστος καὶ ἀσώματός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ μορφήν ἔχει ἰδίαν καὶ
σῶμα ἀνὰ λόγον τῆς ὑπεροχῆς τῶν πνευματικῶν ἀπάντων, ὥς δὲ
20 καὶ οἱ πρωτόκτιστοι ἀνὰ λόγον τῆς ὑπεροχῆς τῶν ἐπ' αὐτοὺς οὐσιῶν.
ὅλως γὰρ τὸ γενητὸν οὐκ ἀνούσιον μὲν, οὐχ ὅμοιον δὲ μορφήν καὶ 2
σῶμα ἔχουσι τοῖς ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ σώμασιν. ἄρρενά τε γὰρ καὶ 3
θήλεια τὰ ἐνταῦθα καὶ διάφορα πρὸς αὐτά· ἐκεῖ δὲ ὁ μὲν μονογενὴς
καὶ ἰδίως νοερὸς ἰδέα ἰδίᾳ καὶ οὐσίᾳ ἰδίᾳ κεχωρημένος ἄκρως εἰλικρινεῖ
25 καὶ ἡγεμονικωτάτη καὶ προσεχῶς τῆς τοῦ πατρὸς ἀπολαύων δυνά-
μειως, οἱ δὲ πρωτόκτιστοι, εἰ καὶ ἀριθμῶ διάφοροι καὶ ὁ καθ'
ἕκαστον περιώριστα καὶ περιέγραπται, ἀλλ' ἡ ὁμοιότης τῶν πρα-
γμάτων ἐνότητά καὶ ἰσότητά καὶ ὁμοιότητά ἐνδείκνυνται. οὐ γὰρ 4
τῷδε μὲν πλέον, τῷδε δὲ ἥττον παρέσχηται τῶν ἐπτά, οὐδ' ὑπο-
30 λείπεται τις αὐτοῖς προκοπή, ἐξ ἀρχῆς ἀπειληφότων τὸ τέλειον
ἅμα τῇ πρώτῃ γενέσει παρὰ τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ υἱοῦ. καὶ ὁ μὲν 5

3 f vgl. Matth. 9, 29 4—6 vgl. Matth. 24, 24; Resch, Agrap̃ha² Log.
Nr. 134 S. 175; Ropes, Sprüche Jesu S. 33f 7 vgl. Joh. 2, 16; Ropes, Sprüche
Jesu S. 60 8 f vgl. Luk. 15, 23 10 f vgl. Matth. 22, 9 11—13 vgl. Strom.
VII 7, 1 11 f vgl. Matth. 5, 45 13 f Joh. 6, 46 14 Matth. 5, 14
14 f Joh. 17, 11. 17

3 φησί L¹ φασὶ L* 16 (οὐδὲ) Bunsen 17 [οἱ πρωτόκτιστοι] Usener
19. 20 ἀνάλογον L 19 [δὲ] Di 20 ἐπ' L² ἐφ' L* αὐτοὺς Sy αὐτοῦ L
οὐσιῶν Bernays ὁσίων L 21 γεννητὸν Arcerius 23 πρὸς αὐτά Di πρό-
σωπα Bernays 30 προκοπή ἐξ ἀρχῆς, ἀπειληφότων L Ausgg. vor τὸ ist α
von L¹ getilgt

»φῶς ἀπρόσιτον« εἴρηται, ὡς »μονογενῆς« καὶ »πρωτότοκος«, »ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη«, οὐδὲ ἔσται τις τοιοῦτος, οὔτε τῶν πρωτοκτίστων οὔτε ἀνθρώπων. οἱ δὲ »διὰ παντός τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς βλέπουσιν«, πρόσωπον 6
 5 δὲ πατρὸς ὁ υἱός, δι' οὗ γνωρίζεται ὁ πατήρ. τὸ τοίνυν ὁρῶν καὶ ὁρῶμενον ἀσχημάτιστον εἶναι οὐ δύναται οὐδὲ ἀσώματον. ὁρῶσι δὲ ὀφθαλμῷ οὐκ αἰσθητῷ, ἀλλ' οἷα παρέσχεν ὁ πατήρ, νοερῷ.

Ὅταν οὖν εἴπῃ ὁ κύριος »μὴ καταφρονήσητε ἐνὸς τῶν μικρῶν 11, 1 τούτων· ἀμὴν λέγω ὑμῖν· τούτων οἱ ἄγγελοι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς διὰ παντός βλέπουσιν«, οἷον τὸ προκέντημα, τοιοῦτο ἔσονται οἱ ἐκλεκτοί, τὴν τελείαν ἀπολαβόντες προκοπὴν· »μακάριοι δὲ οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὁρῶνται.« πρόσωπον δὲ τοῦ 2 ἀσχημάτιστον πῶς ἂν εἴῃ; σώματα γοῦν ἐπουράνια εἴμορφα καὶ νοερὰ οἶδεν ὁ ἀπόστολος. πῶς δ' ἂν καὶ ὀνόματα διάφορα αὐτῶν ἐλέγετο, 15 εἰ μὴ σχήμασιν ἢ περιγεγραμμένα, | μορφῇ καὶ σώματι; »ἄλλη δόξα 971 P ἐπουρανίων, ἄλλη ἐπιγείων, ἄλλη ἀγγέλων, ἄλλη ἀρχαγγέλων.« ὡς 3 πρὸς τὴν σύγκρισιν τῶν τῆδε σωμάτων (οἷον ἄστρον) ἀσώματα καὶ ἀνείδεα, <ἀλλ'> ὡς πρὸς τὴν σύγκρισιν τοῦ υἱοῦ σώματα μεμετροημένα καὶ αἰσθητά· οὕτως καὶ ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα παραβαλλόμενος· 20 καὶ δύναμιν μὲν ἰδίαν ἔχει ἕκαστον τῶν πνευματικῶν καὶ ἰδίαν οἰ- 4 κονομίαν, καθὼς δὲ ὁμοῦ τε ἐγένοντο καὶ τὸ ἐντελὲς ἀπειλήφασιν οἱ πρωτόκτιστοι, κοινὴν τὴν λειτουργίαν καὶ ἀμέριστον.

Οἱ πρωτόκτιστοι οὖν τὸν τε υἱὸν ὁρῶσι καὶ ἑαυτοὺς καὶ τὰ 12, 1 ὑποβεβηκότα, ὥσπερ καὶ οἱ ἀρχάγγελοι τοὺς πρωτοκτίστους. ὁ δὲ 25 υἱὸς ἀρχὴ τῆς πατρικῆς ὑπάρχει θείας, πρόσωπον τοῦ πατρὸς λεγόμενος. καὶ οἱ μὲν ἄγγελοι νοερὸν πῦρ καὶ πνεύματα νοερὰ, τὴν οὐ- 2 σίαν ἀποκεκαθαρμένοι, φῶς δὲ νοερὸν ἢ μεγίστη προκοπὴ ἀπὸ τοῦ νοεροῦ πυρὸς ἀποκεκαθαρμένον τέλεον, »εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι«, ὁ Πέτρος φησὶν· ὁ δὲ υἱὸς ἔτι τούτου καθαρώτερος, 3 30 »ἀπρόσιτον φῶς« καὶ »δύναμις θεοῦ«, καὶ κατὰ τὸν ἀπόστολον »τιμίον

1 I Tim. 6, 16 Joh. 1, 14; Kol. 1, 15 1—3 I Kor. 2, 9 4 Matth. 18, 10 4 f vgl. Paed. I 57, 2; Strom. V 34, 1; VII 58, 3; Exc. 12, 1; 23, 5 8—10 Matth. 18, 10 11 f Matth. 5, 8 15 f I Kor. 15, 40 17 zu ἔστρον vgl. I Kor. 15, 41 25 f vgl. zu Z. 4 f 28 f vgl. I Petr. 1, 12 30 I Tim. 6, 16; Röm. 1, 16 30 f I Petr. 1, 18 f

1 εἴρηται] εἴληφε Bernays <ὄν> ἥρηται Schw 2] δ Sy Bunsen 3 οὔτε¹ Di οὐδὲ L 10 τὸ προκέντημα, τοιοῦτο (oder τοιοῦτος, wie Fr. Junius bei Sy) St τὸ προκεντημάτων, οἷοι L ἀπὸ προκεντημάτων, οἷοι Ruben τὸ πρωτογέννημα, τοιοῦτο Valckenaer, De Aristob. p. 91 15 μορφῇ <τε> Sy <καὶ> μορφῇ Usener 18 <ἀλλ'> Schw, Ausg. des Tatian p. 87 30 θεοῦ <οὔ> Usener

καὶ ἀμόμφ καὶ ἀσπίλῳ αἵματι ἐλυτρώθημεν. οὗ ἡ μὲν ἱμάτια
ὡς φῶς ἔλαμψεν, τὸ πρόσωπον δὲ ὡς ὁ ἥλιος, ὃ μὴδὲ ἀντωπῆσαι
ἔστι ὁσδίοις.

- Οὗτός ἐστιν ἄρτος ἐπουράνιος καὶ πνευματικὴ τροφή ζωῆς 13, 1
5 παρεκτικὴ κατὰ τὴν βρωδὶν καὶ γινῶσιν, ἡ τῶν ἀνθρώπων,
τῆς ἐκκλησίας δηλονότι. οἱ μὲν οὖν τὸν οὐράνιον ἄρτον φαγόντες 2
ἀπέθανον, ὁ δὲ τὸν ἀληθινὸν ἄρτον τοῦ πνεύματος ἐσθίων οὐ τεθνή-
ξεται. ὁ ζῶν ἄρτος ὁ ὑπὸ τοῦ πατρὸς δοθεὶς ὁ υἱὸς ἐστι τοῖς ἐσθίειν 3
βουλομένοις. ὁ δὲ ἄρτος ὃν ἐγὼ δώσω, φησὶν, ἡ σὰρξ μου ἐστίν, 4
10 ἥτοι ὃ τρέφεται ἡ σὰρξ διὰ τῆς εὐχαριστίας (ἡ), ὅπερ καὶ μᾶλλον,
ἡ σὰρξ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐστίν, ὅπερ ἐστίν ἡ ἐκκλησία, ἄρτος οὐ-
ράνιος, συναγωγὴ εὐλογημένη· τάχα δὲ ὡς ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας 5
τῶν ἐκλεκτῶν κατὰ τὸ ὑποκείμενον γενομένων, καὶ ὡς τοῦ αὐτοῦ
τέλους τευξομένων.
- 15 Τὰ δαιμόνια ἀσώματα εἰρηται, | οὐχ ὡς σῶμα μὴ ἔχοντα (ἔχει 14, 1 337 S
γὰρ καὶ σχῆμα· διὸ καὶ συναίσθησιν κολάσεως ἔχει), ἀλλ' ὡς πρὸς
σύγκρισιν τῶν σφριζομένων σωμάτων πνευματικῶν οὐκ | ὄντα ἀσώ- 972 P
ματα εἰρηται. καὶ οἱ ἄγγελοι σώματά εἰσιν· ὁρῶνται γοῦν. ἀλλὰ 2
καὶ ἡ ψυχὴ σῶμα. ὁ γοῦν ἀπόστολος· σπειρεται μὲν γὰρ σῶμα ψυ-
20 χικόν, ἐγείρεται δὲ σῶμα πνευματικόν. πῶς δὲ καὶ αἱ κολαζόμεναι 3
ψυχαὶ συναίσθινονται μὴ σώματα οὔσαι; φοβήθητε γοῦν λέγει τὸν
μετὰ θάνατον δυνάμενον καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα εἰς γένναν βαλεῖν.
τὸ γὰρ φαινόμενον οὐ πρὸς καθαίρεται, ἀλλ' εἰς γῆν ἀναλύεται. 4
ἄντικρυς δὲ ἀπὸ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου διὰ τῶν σωματικῶν
25 μελῶν σῶμα εἶναι δείκνυνται ἡ ψυχὴ.
- Ὡς δὲ ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοῦ, φορέσωμεν καὶ τὴν 15, 1
εἰκόνα τοῦ ἐπουράνιου τοῦ πνευματικοῦ, κατὰ προκοπὴν τελειούμενοι.
πλὴν πάλιν εἰκόνα λέγει, ὡς εἶναι σώματα πνευματικά. καὶ πάλιν 2
ἄρτι βλέπομεν δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς
30 πρόσωπον. ἀντίκα γὰρ ἀρχόμεθα γινώσκειν * *. οὗ δὲ πρόσωπον, (καὶ)

1 f Matth. 17, 2 4 vgl. Joh. 6, 51; Psal. 77, 24 vgl. I Kor. 10, 3
5 f Joh. 1, 4; vgl. S. 108, 28 6—8 vgl. Joh. 6, 49 f 8 vgl. Joh. 6, 32 f
9 Joh. 6, 51 11 Kol. 1, 24 11 f vgl. Joh. 6, 51; Psal. 77, 24 15 vgl. den
Paralleltext zu Luk. 24, 39 bei Ignat. ad Smyrn. III 2 οὐκ εἰμι δαιμόνιον ἀσώμα-
τον u. dazu Resch, Agrapha² Nr. 72 S. 96 ff 19 f I Kor. 15, 44 21 f Matth.
10, 28; Luk. 12, 5 24 f vgl. Luk. 16, 24 (ebenso verwendet Iren. II 34, 1; Ter-
tull. De an. 7) 26 f I Kor. 15, 49 29 f I Kor. 13, 12

1 καὶ ἀμόμφ καὶ ἀσπίλῳ] ἀμνοῦ ἀμόμων καὶ ἀσπίλου Usener 10 (ἡ)
Sy 13 vor τῶν ist καὶ von L¹ getilgt 20 [αἱ] Usener 30 * * Schw
οὐ δὲ Bernays οὐδὲ L (καὶ) Bernays (τοῦτον καὶ) St

ἰδέα καὶ σχῆμα καὶ σῶμα. σχῆμα μὲν οὖν σχήματι θεωρεῖται καὶ πρόσωπον προσώπῳ καὶ ἐπιγινώσκεται τὰ γνωρίσματα τοῖς σχήμασι καὶ ταῖς οὐσίαις.

Καὶ ἡ περιστρεφὰ δὲ σῶμα ὥφθη, ἣν οἱ μὲν τὸ ἅγιον πνεῦμά 16
5 φασιν, οἱ δὲ ἀπὸ Βασιλείδου τὸν διάκονον, οἱ δὲ ἀπὸ Οὐαλεντίνου τὸ πνεῦμα τῆς ἐνθυμήσεως τοῦ πατρὸς, <τὸ> τὴν κατέλευσιν πεποιη- μένον ἐπὶ τὴν τοῦ λόγου σάρκα.

Ἔστιν Ἰησοῦς καὶ ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Σοφία δι' ὅλων κοῤῥασις τῶν 17, 1
σωμάτων δυνατὴ κατὰ τοὺς Οὐαλεντινιανούς. ἡ γοῦν ἀνθρωπίνη 2
10 μῖξις ἡ κατὰ γάμον ἐκ δυεῖν μειμιγμένων σπερμάτων ἐνὸς γένεσιν παιδίου ἀποτελεῖ, καὶ τὸ σῶμα εἰς γῆν ἀναλυθὲν κέχραται τῇ γῇ καὶ τὸ ὕδωρ τῷ ὄνῳ, τὰ δὲ κρείττω καὶ διαφορώτερα σώματα ὀφθίαν ἴσχει τὴν κοῤῥασιν· πνεῦμα γοῦν πνεύματι μίγνυται. ἔμοι δὲ δοκεῖ κατὰ 3
15 παράθεσιν τοῦτο γενέσθαι, ἀλλ' οὐ κατὰ κοῤῥασιν. μή τι οὖν ἡ θεία δύναμις διήκουσα τὴν ψυχὴν ἁγιάζει αὐτὴν κατὰ τὴν τελευταίαν προκοπὴν. »ὁ γὰρ θεὸς πνεῦμα, ὅπου θέλει πνεῖ.« ἡ γὰρ δύναμις 4
οὐ κατ' οὐσίαν διήκει, ἀλλὰ κατὰ δυνάμιν καὶ ἰσχύν, παράκειται δὲ τὸ πνεῦμα τῷ πνεύματι, ὥς τὸ πνεῦμα τῇ ψυχῇ. |

Ὁ σωτὴρ ὥφθη κατιῶν τοῖς ἀγγέλοις, διό καὶ εὐηγγελίσαντο 973 P 18,
20 αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τῷ Ἀβραάμ καὶ τοῖς λοιποῖς δικαίοις τοῖς ἐν τῇ ἀναπαύσει οὕσιν ἐν τοῖς δεξιοῖς ὥφθη· »ἡγαλλιάσατο«, γὰρ φησὶν, »ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν«, τὴν ἐν σαρκὶ παρουσίαν. ὅθεν ἀνα- 2
στάς ὁ κύριος εὐηγγελίσατο τοὺς δικαίους τοὺς ἐν τῇ ἀναπαύσει καὶ μετέστησεν αὐτοὺς καὶ μετέθηκεν, καὶ πάντες »ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ 25
ζήσονται«. σκιά γὰρ τῆς δόξης τοῦ σωτῆρος τῆς παρὰ τῷ πατρὶ ἡ παρουσία ἡ ἐνταῦθα· φωτὸς δὲ σκιά οὐ σκότος, ἀλλὰ φωτισμός ἐστιν.

»Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο«, οὐ κατὰ τὴν παρουσίαν μόνον ἀν- 19, 1
θρώπος γεγόμενος, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀρχῇ ὁ ἐν ταυτότητι λόγος, κατὰ περιγραφὴν καὶ οὐ κατ' οὐσίαν γεγόμενος [ὁ] υἱός. καὶ πάλιν σὰρξ 2
30 ἐγένετο διὰ προφητῶν ἐνεργήσας· τέκνον δὲ τοῦ ἐν ταυτότητι λόγου ὁ σωτὴρ εἰρηται· διὰ τοῦτο »ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν· ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ, ζωὴ ἐστίν· ζωὴ δὲ ὁ κύριος. καὶ ὁ 3

4—7 vgl. Iren. I 15, 3; III 17, 4 4 vgl. Mark. 1, 10; Luk. 3, 22; Joh. 1, 32 f; Usener, Religionsgesch. Unters. I S. 57; Strom. II 36, 1 6 vgl. S. 108, 2
6 f vgl. S. 105, 6 16 Joh. 4, 24; 3, 8 19 f vgl. Luk. 2, 10 21 zu ἐν τοῖς δεξιοῖς vgl. z. B. Matth. 25, 33 f 21 f Joh. 8, 56 22 f vgl. I Petr. 3, 19; Strom. VI 46, 2 24 vgl. Kol. 1, 13 24 f vgl. Klagel. Jerem. 4, 20 27 Joh. 1, 14
30 f vgl. S. 108, 27 f 31 f Joh. 1, 1. 3 f 32 vgl. Joh. 11, 25; 14, 6

6 <τὸ> Usener 8 <διότι ἡ> δι' Schw 24 ἀνέστησεν (wegen Strom. VI 47, 1) Bernays 29 [ὁ] Usener

- Παῦλος »ἐνδύσαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα«. οἷον εἰς αὐτὸν πιστεύσον τὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ »κατὰ θεὸν κτισθέντα. δύναται δὲ τὸ »κατὰ θεὸν κτισθέντα« τὸ εἰς ὃ μέλλει τέλος προκοπῆς φθάνειν ὁ ἄνθρωπος μηνύειν ἐπ' ἴσης
- 5 τῷ »ἀπόλαβε τὸ εἰς ὃ ἐκτίσθης τέλος« καὶ ἔτι σαφέστερον καὶ διαρ- 4
ρήδην ἐν ἄλλοις λέγει· »ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου« εἶτα ἐπιφέρει· »πρωτότοκος πάσης κτίσεως«. »ἀοράτου« μὲν γὰρ »θεοῦ εἰ-
κόνα« τὸν <υῖόν> λέγει τοῦ λόγον τοῦ ἐν ταυτότητι, »πρωτότοκον δὲ
10 πάσης κτίσεως«, (<ὅτι> γεννηθεὶς ἀπαθῶς, κτίστης καὶ γενεσιάρχης τῆς
ὅλης ἐγένετο κτίσεώς τε καὶ οὐσίας. ἐν αὐτῷ γὰρ ὁ πατήρ τὰ πάντα
ἐποίησεν. ὅθεν καὶ »μορφὴν δούλου λαβεῖν« εἴρηται, οὐ μόνον τὴν 5
σάρκα κατὰ τὴν παρουσίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν οὐσίαν ἐκ τοῦ ὑποκειμένου,
δούλη δὲ ἡ οὐσία, ὥς ἂν παθητὴ καὶ ὑποκειμένη τῇ δραστηρίᾳ καὶ
κυριωτάτῃ αἰτία.
- 15 Τὸ γὰρ »πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε« οὕτως ἐξακούομεν ἐπὶ τοῦ 20
πρωτοκτίστου θεοῦ λόγον καὶ »πρὸ ἡλίου« καὶ σελήνης καὶ πρὸ
πάσης κτίσεως »τὸ ὄνομά σου«.
- Τῷ »κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτούς, ἄρσεν καὶ θήλυ ἐποίησεν 21, 1
αὐτούς« τὴν προβολὴν τὴν ἀρίστην φασὶν οἱ Οὐαλεντινιανοὶ τῆς Σο-
20 φίας λέγεσθαι, ἀφ' ἧς τὰ μὲν ἀρρενικὰ ἢ ἐκλογή, τὰ δὲ θηλυκὰ ἢ
κλήσις, καὶ τὰ μὲν ἀρρενικὰ ἀγγελικὰ καλοῦσι, τὰ θηλυκὰ δὲ ἑαυτούς,
τὸ διαφέρειν σπέρμα. οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ τὸ μὲν ἀρρενικὸν 2
ἔμεινεν αὐτῷ, πᾶν δὲ τὸ θηλυκὸν σπέρμα ἀρθὲν ἀπ' αὐτοῦ Ἐὐα γέ-
γονεν, | ἀφ' ἧς αἱ θήλειαι, ὥς ἀπ' ἐκείνου οἱ ἄρρενες. τὰ οὖν ἀρρε- 974 P 3
25 νικὰ μετὰ τοῦ λόγον συνεστάλη, τὰ θηλυκὰ δὲ ἀπανδρωθέντα ἐνοῦνται
τοῖς ἀγγέλοις καὶ εἰς πλήρωμα χωρεῖ. διὰ τοῦτο ἡ γυνὴ εἰς ἄνδρα
μετατίθεται λέγεται καὶ ἡ ἐνταῦθα ἐκκλησία εἰς ἀγγέλους.
- Καὶ ὅταν εἴπῃ ὁ ἀπόστολος »ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι 22, 1
ὑπὲρ τῶν νεκρῶν;« ὑπὲρ ἡμῶν γάρ, φησὶν, οἱ ἄγγελοι ἐβαπτίσαντο,

1 Ephes. 4, 24 6—9 Kol. 1, 15 10f vgl. Kol. 1, 16 f 11 Phil. 2, 7
15 Psal. 109, 3 16f Psal. 71, 17 18f Gen. 1, 27 25 zu συνεστάλη vgl.
S. 117, 25 26f vgl. Herakleon Fr. 5, 26 Brooke (in Orig. Joh.-Comm. VI 20
p. 129, 21f Preuschen); Exc. 79 u. das Citat aus dem Ägypter-Ev. Strom. III
92, 2 28f u. S. 114, 3. 5 I Kor. 15, 29

5 ἀπόλαβε τὸ St ἀπεβάλετό (sic) L ἐπιβαλοῦ τὸ Bunsen ἐπίβαλε τῷ Usener
ἐκτίσθης Bunsen ἐκτίσθῃ L 8 τὸν <υῖόν> λέγει Bunsen τὸν λόγον L <αὐ-
τὸν λέγει Ruben 9 <ὅτι> St <καθὼς> Schw 16 λόγον καὶ] καὶ λόγον
Ruben 18 Τῷ Bunsen τὸ L 19 Οὐαλεντινιανοὶ Sy οὐαλεντινιανοῦ L
22 σπέρμα (vgl. Strom. II 10, 2; S. 115, 19; 118, 12; 119, 17. 27) Bernays πνεῦμα
L (Ruben) 23 ἀρθὲν W(achter), Usener ἄρα L ἀράμενον Bernays πλενρὰ Ruben
Clemens III. 8

ὧν ἔσμεν μέρη. νεκροὶ δὲ ἡμεῖς οἱ νεκρωθέντες τῇ συστάσει ταύτῃ, 2
 ζῶντες δὲ οἱ ἄρρενες οἱ μὴ μεταλαβόντες τῆς συστάσεως ταύτης.
 »εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, τί καὶ βαπτίζομεθα;« ἐγειρόμεθα οὖν ἡμεῖς, 3
 ἰσάγγελοι τοῖς ἄρρεσιν ἀποκατασταθέντες, τοῖς μέλεσι τὰ μέλη, | εἰς 338 S
 5 ἔνωσιν. »οἱ βαπτιζόμενοι« δέ, φασίν, »ὑπὲρ [ἡμῶν] τῶν νεκρῶν« οἱ 4
 ἄγγελοι εἰσιν οἱ ὑπὲρ ἡμῶν βαπτιζόμενοι, ἵνα ἔχοντες καὶ ἡμεῖς τὸ
 ὄνομα μὴ ἐπισχεθῶμεν κωλυθέντες εἰς τὸ πλήρωμα παρελθεῖν τῷ
 Ὁρῷ καὶ τῷ Σταυρῷ. διὸ καὶ ἐν τῇ χειροθεσίᾳ λέγουσιν ἐπὶ τέλους 5
 »εἰς λύτρωσιν ἀγγελικὴν«, τουτέστιν ἣν καὶ ἄγγελοι ἔχουσιν, ἢ ἡ <ὁ>
 10 βεβαπτισμένος ὁ τὴν λύτρωσιν κομισάμενος τῷ αὐτῷ ὀνόματι, ᾧ καὶ
 ὁ ἄγγελος αὐτοῦ προβεβάπτιται. ἐβαπτίσαντο δὲ ἐν ἀρχῇ οἱ ἄγγελοι 6
 ἐν λυτρώσει τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν ἐν τῇ περιστερεῷ
 κατελθόντος καὶ λυτρωσαμένου αὐτόν. ἐδέξεν δὲ λυτρώσεως καὶ 7
 τῷ Ἰησοῦ, ἵνα μὴ κατασχεθῇ τῇ Ἐννοίᾳ ἢ ἐνετέθῃ τοῦ ὑστερήματος
 15 προ[σ]ερχόμενος διὰ τῆς Σοφίας, ὥς φησιν ὁ Θεόδοτος.

Τὸν Παράκλητον οἱ ἀπὸ Οὐαλεντίνου τὸν Ἰησοῦν λέγουσιν, ὅτι 23, 1
 πλήρης τῶν αἰώνων ἐλήλυθεν, ὡς ἀπὸ τοῦ ὅλου προελθών. Χριστὸς 2
 γὰρ καταλείψας τὴν προβαλοῦσαν αὐτόν | Σοφίαν εἰσελθὼν εἰς τὸ 975 P
 πλήρωμα ὑπὲρ τῆς ἔξω καταλειφθείσης Σοφίας ἡτήσατο τὴν βοήθειαν,
 20 καὶ ἐξ εὐδοκίας τῶν αἰώνων Ἰησοῦς προβάλλεται παράκλητος τῷ
 παρελθόντι αἰῶνι. ἐν τύπῳ δὲ Παρακλήτου ὁ Παῦλος ἀναστάσεως
 ἀπόστολος γέγονεν. αὐτίκα μετὰ τὸ πάθος τοῦ κυρίου καὶ αὐτὸς ἀπε- 3
 στάλη κηρύσσειν· διὸ καὶ καθ' ἑ(κά)τερον ἐκήρυξε τὸν σωτήρα, γεν(ν)η-
 τὸν καὶ παθητὸν διὰ τοὺς ἀριστ(ε)ρούς, ὅτι τοῦτον γινῶναι δυνη-
 25 θέντες κατὰ τὸν τόπον τοῦτον δεδίασιν, καὶ κατὰ τὸ πνευματικὸν
 ἐξ ἁγίου πνεύματος καὶ παρθένου, ὡς οἱ δεξιοὶ ἄγγελοι γινώσκουσιν.
 ἰδίως γὰρ ἕκαστος γνωρίζει τὸν κύριον καὶ οὐχ ὁμοίως πάντες »τὸ 4
 πρόσωπον τοῦ πατρὸς ὁρῶσιν οἱ ἄγγελοι τούτων τῶν μικρῶν« τῶν
 ἐκλεκτῶν, τῶν ἔσομένων ἐν τῇ αὐτῇ κληρονομίᾳ καὶ τελειότητι.
 30 τάχα δὲ τὸ πρόσωπον ἔστι μὲν καὶ ὁ υἱός, ἔστι δὲ καὶ ὅσον κατα- 5

7 f vgl. Exc. 42 9 vgl. Iren. I 21, 3 u. Hilgenfeld, Ketzergesch. S. 380

12 f vgl. Mark. 1, 10; Luk. 3, 22; Joh. 1, 32 f 21 f vgl. Iren. II 21, 2 sed neque
 de Paulo quidem tacendum est, sed exigendum ab his, in cuius Aeonis typum apo-
 stolus nobis traditus est, nisi forte in Salvatoris compositi eorum, qui et ex om-
 nium collatione subsistit. 27 f Matth. 18, 10 30 vgl. zu S. 110, 4f

1 οἱ Bernays καὶ L 5 [ἡμῶν] Bunsen 9 <ὁ> Schw 10 αὐτῷ Bunsen
 αὐτοῦ L 15 προσερχόμενος L* προσερχόμενος L¹ 16 ὅτι <τε> Usener
 22 ἀπόστολος Sy ἀποστολῇ L 23 ἑκάτερον Bunsen ἕτερον L 23 f γεννητὸν
 Sy γεννητὸν L 24 ἀριστερούς Sy ἀρίστους L 25 κατὰ¹ μετὰ Bernays
 Τόπον Bernays τύπον Ruben (aber τόπον ist wie S. 108, 14 gebraucht)

ληπτὸν τοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ δεδιδαγμένοι θεωροῦσι, τὸ δὲ λοιπὸν ἄγνωστόν ἐστι τοῦ πατρὸς.

- Λέγουσιν οἱ Οὐαλεντινιανοὶ ὅτι ὁ κατὰ εἰς τῶν προφητῶν 24, 1
ἔσχεν πνεῦμα ἐξαίρετον εἰς διακονίαν, τοῦτο ἐπὶ πάντας τοὺς τῆς
5 ἐκκλησίας ἐξεχύθη· διὸ καὶ τὰ σημεῖα τοῦ πνεύματος, ἰάσεις καὶ προ-
φητεῖαι, διὰ τῆς ἐκκλησίας ἐπιτελοῦνται. ἀγνοοῦσι δὲ ὅτι ὁ Παρὰ 2
κλητος <ὁ> προσεχῶς ἐνεργῶν νῦν <ἐν> τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς αὐτῆς οὐσίας
ἐστὶ καὶ δυνάμεως τῷ προσεχῶς ἐνεργήσαντι κατὰ τὴν παλαιὰν
διαθήκην.
- 10 Τὸν ἄγγελον ὥρίσαντο οἱ ἀπὸ Οὐαλεντίνου λόγον ἀπαγγελίαν 25, 1
ἔχοντα τοῦ ὄντος. λέγουσι δὲ καὶ τοὺς αἰῶνας ὁμωνύμως τῷ λόγῳ
λόγους. οἱ ἀπόστολοι, φησί, μετετέθησαν τοῖς δεκαδύο ζωφδοῖς. ὥς 2
γὰρ ὑπ' ἐκείνων ἡ γένεσις διοικεῖται, οὕτως ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ἡ
ἀναγέννησις <ἐφ>ορᾶται.
- 15 Τὸ ὁρατὸν τοῦ Ἰησοῦ ἡ Σοφία καὶ ἡ Ἐκκλησία ἦν τῶν σπερμά- 26, 1
των τῶν διαφερόντων, ἦν ἐστολίσατο διὰ τοῦ σαρκίου, ὥς φησιν ὁ
Θεόδοτος· τὸ δὲ ἀόρατον <τὸ> ὄνομα, ὅπερ ἐστὶν ὁ υἱὸς ὁ μονογενής.
ὅθεν ὅταν εἴπῃ «ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα», τοῦτο λέγει, ὅτι μέχρι τοῦ ὅρου 2
οὗ εἰμι ἐγὼ ἐλεύσεσθε οἱ τοῦ διαφέροντος σπέρματος· ὅταν δὲ καὶ 3
20 αὐτὸς εἰσέρχεται, καὶ τὸ σπέρμα συνεισέρχεται αὐτῷ εἰς τὸ πλήρωμα
διὰ τῆς θύρας συναχθὲν καὶ εἰσαχθέν.
- Ὁ ἱερεὺς εἰσιὼν ἐντὸς τοῦ καταπετάσματος τοῦ δευτέρου τό τε 27, 1
πέταλον ἀπετιθεῖ παρὰ τῷ | θυσιαστηρίῳ τοῦ θυμιάματος, αὐτὸς δὲ 976 P
ἐν σιγῇ τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ ἐγκεχαράμενον ὄνομα ἔχων εἰσῆει, δεικνὺς
25 τὴν ἀπόθεσιν τοῦ καθάπερ πετάλου χρυσοῦ καθαροῦ γενομένου καὶ
κούφου διὰ τὴν κάθαρσιν, τοῦ ὅσπερ σώματος τῆς ψυχῆς [ἀπό-
θεσιν], ἐν ᾧ ἐγκεχάρακτο τὸ γάνωμα τῆς θεοσεβείας, δι' οὗ ταῖς ἀρ-
χαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐγινώσκετο τὸ ὄνομα περικείμενος. ἀποτίθεται 2
δὲ τοῦτο τὸ σῶμα, τὸ πέταλον τὸ ἀβαρὲς γενόμενον, ἐντὸς τοῦ κατα-
30 πετάσματος τοῦ δευτέρου, ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ, ὃ ἐστὶ δεύτερον
όλοσχερὲς καταπέτασμα τοῦ παντός, παρὰ τὸ θυσιαστήριον τοῦ

4 vgl. viell. Hebr. 1, 14 λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν 15 f vgl.
S. 105, 6—8 18 Joh. 10, 7 20 f vgl. QDS 36, 3; 38, 3; zu συναχθὲν vgl.
Matth. 3, 12 u. ä. St.; Apostellehre 9, 4; 10, 5 22 f vgl. Hebr. 9, 7; Lev. 16, 3
22—24 vgl. Exod. 28, 32 (36)

3 ὁ L 7 <ὁ> Schw νῦν <ἐν> St ἐν Schw αὐτῆς Sy αὐτοῦ L
12 φασὶ Di viell. <ἐν> τοῖς Usener 14 <ἐφ>ορᾶται Bernays ὁρᾶτε (mit
dem Folgenden verbunden) L 15 ἦν] ἡ Schw, Nachr. d. Gött. Ges. d. Wiss. 1908
S. 132² 17 <τὸ> Usener 20 συνεισέρχεται Sy συνεισέρχεται L 22 [τε] Bunsen
25 [ἀπόθεσιν] Usener 26 f [ἀπόθεσιν] St

θυμιάματος, παρὰ τοὺς λειτουργοὺς τῶν ἀναφερομένων εὐχῶν ἀγγέλους. γυμνή δὲ ἡ ψυχὴ ἐν δυνάμει τοῦ συνειδότητος, οἷον σῶμα τῆς 3
δυνάμεως γενομένη μεταβαίνει εἰς τὰ πνευματικά, λογικὴ τῷ ὄντι καὶ
ἀρχιερατικὴ γενομένη, ὡς ἂν ἐμψυχουμένη ὡς εἰπεῖν ὑπὸ τοῦ λόγου
5 προσεχῶς ἤδη, καθάπερ οἱ ἀρχάγγελοι τῶν ἀγγέλων ἀρχιερεῖς γενόμενοι καὶ τούτων πάλιν οἱ πρωτόκτιστοι. ποῦ δὲ ἔτι γραφῆς καὶ 4
μαθήσεως κατόρθωμα τῇ ψυχῇ ἐκείνῃ τῇ καθαρᾷ γενομένη, ὅπου καὶ
ἀξιούται »πρόσωπον πρὸς πρόσωπον« θεὸν ὁρᾶν; τὴν γοῦν ἀγγελικὴν 5
διδασκαλίαν ὑπερβάσα καὶ τὸ ὄνομα τὸ διδασκόμενον ἐγγράφως ἐπὶ
10 τὴν γνῶσιν καὶ κατάληψιν τῶν πραγμάτων ἔρχεται, οὐκέτι νύμφη,
ἀλλ' ἤδη λόγος γεγνημένος καὶ παρὰ τῷ νυμφίῳ καταλύων μετὰ τῶν
πρωτοκλήτων καὶ πρωτοκτίστων, φίλων μὲν δι' ἀγάπην, υἱῶν δὲ
διὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ ὑπακοήν, ἀδελφῶν δὲ διὰ τὸ τῆς γενέσεως
κοινόν. ὥστε τὸ μὲν τῆς οἰκονομίας ἦν, τὸ πέταλον περικεῖσθαι καὶ 6
15 μανθάνειν εἰς γνῶσιν, τὸ δὲ δυνάμεως, τὸ θεοφόρον γίνεσθαι τὸν
ἄνθρωπον προσεχῶς ἐνεργούμενον ὑπὸ τοῦ κυρίου καὶ καθάπερ σῶμα
αὐτοῦ γινόμενον.

Τὸ »θεὸς ἀποδιδοὺς ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεὰν τοῖς ἀπει- 28
θοῦσι« φασὶν οἱ ἀπὸ Βασιλείδου κατὰ τὰς ἐνσωματώσεις, οἱ δὲ ἀπὸ
20 Οὐαλεντίνου τοὺς τρεῖς τόπους δηλοῦσθαι τοὺς ἀριστεροὺς, τετάρτην
δὲ γενεὰν τὰ σπέρματα αὐτῶν, »ἔλεον δὲ ποιῶν εἰς χιλιάδας« ἐπὶ
τὰ δεξιὰ.

Ἡ Σιγὴ, φασί, μήτηρ οὖσα πάντων τῶν προβληθέντων ὑπὸ τοῦ 29
Βάθους, ὃ μὲν οὐκ ἔσχεν εἰπεῖν, περὶ τοῦ ἀρρήτου σεοίγηκεν, ὃ δὲ
25 κατέλαβεν, τοῦτο ἀκατάληπτον προσηγόρευεν. 339 S

Εἶτα ἐκλαθόμενοι τῆς δόξης τοῦ θεοῦ παθεῖν αὐτὸν λέγουσιν 30, 1
ἀθέως. ὃ γὰρ συνεπάθησεν ὁ πατήρ, στερεὸς ὢν τῇ φύσει, φησὶν ὁ
Θεόδοτος, καὶ ἀνένδοτος, | ἐνδόσιμον ἑαυτὸν παρασχών, ἵνα ἡ σιγὴ 977 P

1 zum Vergleich zwischen εὐχή u. θυμίαμα vgl. Psal. 140, 2 8 vgl.
I Kor. 13, 12; Matth. 5, 8 9 vgl. S. 120, 15 18 f Deut. 5, 9; vgl. Num.
14, 18 21 Deut. 5, 10 23—25 vgl. Iren. I 2, 1 ὁ Νοῦς . . . διανοεῖτο καὶ
τοῖς λοιποῖς Αἰῶσιν ἀνακοινώσασθαι τὸ μέγεθος τοῦ Πατρὸς, ἡλικὸς τε καὶ ὕσος
ὑπῆρχε, καὶ ὡς ἦν ἄναρχος τε καὶ ἀχώρητος καὶ οὐ καταληπτὸς ἰδεῖν. κατέσχε
δὲ αὐτὸν ἡ Σιγὴ βουλῇσει τοῦ Πατρὸς. Die Σιγὴ ist σύζυγος des Βυθός; vgl.
Iren. I 11, 5; Hippol. Philos. VI 38 p. 294, 18

4 ἐμψυχουμένη Bernays ἐμψυχον μένη L ἐμψυωμένη Schw, Nachr. 1908 S. 124³

10 πραγμάτων] πνευμάτων Schw, Ausg. des Tat. p. 89 14 περικεῖσθαι Bunsen
παρακεῖσθαι L 15 [εἰς] St γίνωσιν] γάνωσιν (vgl. S. 115, 27) Schw 24 Βά-
θους] βυθοῦ Bunsen, Lipsius, Jahrb. f. prot. Theol. 13 (1887) S. 631; aber vgl. Hippol.
Philos. VI 30 p. 274, 4—6 ὁ μὲν ἀγέννητος, ὑπάρχων ἀρχὴ τῶν ὕλων καὶ ἔῤῥα καὶ
βάθος καὶ βυθός 25 Ἀκατάληπτον προσαγορεύουσιν Bernays; vgl. Hippol. Phi-
los. VI 38 p. 294, 11 f ἐκ δὲ τῆς ἀνεγνωστικῆς . . . (προβεβλησθαι) Ἀκατάληπτον

τοῦτο καταλάβῃ, πάθος ἐστίν. ἡ γὰρ συμπάθεια πάθος τινὸς διὰ 2
πάθος ἑτέρου. ναὶ μὴν καὶ τοῦ πάθους γενομένου τὸ ὅλον συνεπά-
θησεν καὶ αὐτὸ εἰς διόρθωσιν τοῦ παθόντος.

Ἀλλὰ καὶ εἰ ὁ κατελθὼν εὐδοκία τοῦ ὅλου ἦν (ἐν αὐτῷ γὰρ 31, 1
5 πᾶν τὸ πλήρωμα ἦν σωματικῶς), ἔπαθεν δὲ οὗτος, δῆλον ὅτι καὶ
τὰ ἐν αὐτῷ σπέρματα συνέπαθεν, δι' ὧν τὸ ὅλον καὶ τὸ πᾶν εὐρί-
σκεται πάσχον. ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος πείσεως τὰ 2
ὅλα παιδευθέντα, ὡς φασί, συνεπάθησεν. τότε γὰρ ἐπέγνωσαν ὅτι 3
〈ὁ〉 εἰσιν, χάριτι τοῦ πατρὸς εἰσιν, ὄνομα ἀωνόμαστον, μορφὴ καὶ
10 γυνῶσις. ὁ δὲ βουληθεὶς αἰὼν τὸ ὑπὲρ τὴν γυνῶσιν λαβεῖν ἐν ἀγνώσει
καὶ ἀμορφίᾳ ἐγένετο. ὅθεν καὶ κένωμα γνώσεως εἰργάσατο, ὅπερ ἐστὶ 4
σκία τοῦ ὀνόματος. ὅπερ ἐστὶν υἱός, μορφὴ τῶν αἰώνων. οὕτως τὸ
κατὰ μέρος ὄνομα τῶν αἰώνων ἀπώλεια ἐστὶ τοῦ ὀνόματος.

Ἐν πληρώματι οὖν ἐνότητος οὐσῆς ἕκαστος τῶν αἰώνων ἴδιον 32, 1
15 ἔχει πλήρωμα, τὴν συζυγίαν. ὅσα οὖν ἐκ συζυγίας, φασί, προέρχεται,
πληρώματα ἐστίν, ὅσα δὲ ἀπὸ ἐνός, εἰκόνες. ὅθεν ὁ Θεόδοτος τὸν 2
Χριστὸν ἐξ ἐννοίας προελθόντα τῆς Σοφίας εἰκόνα τοῦ πληρώματος
ἐκάλεσεν. οὕτως δὲ καταλείψας τὴν μητέρα ἀνελθὼν εἰς τὸ πλήρωμα 3
ἐκράθη, ὥσπερ τοῖς ὅλοις, οὕτω δὲ καὶ τῷ Παρακλήτῳ. υἱόθετος 33, 1
20 μέντοι γέγονεν ὁ Χριστὸς ὡς πρὸς τὰ πληρώματα ἐκλεκτός γενόμενος
καὶ »πρωτότοκος« τῶν ἐνθάδε πραγμάτων.

Ἔστιν οὖν ὁ λόγος οὗτος παράκουσμα τοῦ ἡμετέρου, ἐκ τοῦ ὑπο- 2
κειμένου »πρωτότοκου« λέγοντος τὸν σωτῆρα, καὶ ἔστιν ὥσπερ εἰ ὄλγα
καὶ κεφαλὴ ἡμῶν, ἡ δὲ ἐκκλησία καρποὶ αὐτοῦ.
25 Χριστοῦ, φασί, τὸ ἀνοίκειον φυγόντος 〈καὶ〉 συσταλόντος εἰς τὸ 3
πλήρωμα, ἐκ τῆς μητρὸς γενομένου ἐννοίας, ἡ μήτηρ αὐθις τὸν τῆς
οἰκονομίας προηγάγετο ἄρχοντα εἰς τύπον τοῦ φυγόντος αὐτὴν κατ'
ἐπιπόθησιν αὐτοῦ, κρείττονος ὑπάρχοντος, ὃς ἦν τύπος τοῦ πατρὸς

4 f Kol. 2, 9 7 der 12. Aon ist die Σοφία; vgl. Hippol. Philos. VI 30
p. 274, 95 9 vgl. I. Kor. 15, 10 10 f vgl. Iren. I 4, 1 τὴν Ἐνθύμησιν τῆς
ἄνω Σοφίας . . . ἀφορισθεῖσαν τοῦ Πληρώματος σὺν τῷ πάθει λέγουσιν ἐν σκιᾷ
καὶ κενώματος τόποις ἐκβεβρᾶσθαι κατὰ ἀνάγκην. ἔξω γὰρ φωτὸς ἐγένετο καὶ
Πληρώματος ἀμορφος καὶ ἀνείδεος, ὥσπερ ἔκτρομα, διὰ τὸ μηδὲν κατεληφέναι.

12 μορφὴ τῶν αἰώνων, weil Emanation aller Aönen; vgl. Iren. I 2, 6
15 f vgl. Valentin in Strom. IV 90, 2 18 f. 25 f vgl. Iren. I 11, 1 21. 23 vgl.
Kol. 1, 15 24 zu κεφαλὴ vgl. Ephes. 4, 15

3 καὶ αὐτὸ W(achter) καὶ αὐτοὺς L κατ' αὐτοὺς Bernays 9 〈ὁ〉 Usener
[εἰσὶν] Bernays 12 οὕτως Lipsius a. a. O. S. 632¹ οὗτος L 13 κατὰ μέρος
ὄνομα κατάπλεως ὦν Bernays ἀπώλεια Schw ἀμέλει L 15 σύζυγον Bernays
(falsch) 19 ἐκράθη (vgl. Exc. 17. 36) Bernays ἐκρατήθη L 23 λέγοντος St
λέγων L 25 φυγόντος Sy φυγόντες L 〈καὶ〉 St 26 γενομένου L¹ γεννομένου L*
[γενομένου] Schw, Nachr. d. Gött. Ges. d. Wiss. 1908 S. 137¹ 28 [αὐ]τοῦ Bernays

τῶν ὁλων. διὸ καὶ ἦττων γίνεται, ὥς ἂν ἐκ πάθους τῆς ἐπιθυμίας 4
συνεστῶς. ἐμυσάχθη μέντοι ἐνδοῦσα τὴν ἀποτομίαν αὐτοῦ, ὥς φασιν
αὐτοί.

- Ἀλλὰ καὶ <αἱ> εὐώνυμοι δυνάμεις, πρῶται προβληθεῖσαι τῶν 34, 1
5 δεξιῶν ὑπ' αὐτῆς, ὑπὸ τῆς τοῦ φωτὸς παρουσίας οὐ μορφοῦνται,
κατελείφθησαν δὲ αἱ ἀριστεραὶ ὑπὸ τοῦ Τόπου μορφοθῆναι. τῆς 2
μητρὸς οὖν μετὰ τοῦ υἱοῦ καὶ τῶν σπερμάτων | εἰσελθούσης εἰς τὸ 978 P
πλήρωμα, τότε ὁ Τόπος τὴν ἐξουσίαν τῆς μητρὸς καὶ τὴν τάξιν
ἀπολήψεται, ἣν νῦν ἔχει ἡ μήτηρ.
- 10 Ὁ Ἰησοῦς »τὸ φῶς« ἡμῶν, ὥς λέγει ὁ ἀπόστολος, ἐκτὸν »κενώ- 35, 1
σας«, τουτέστιν ἐκτὸς τοῦ Ὁρου γενόμενος κατὰ Θεόδοτον, ἐπεὶ ἄγ-
γελος ἦν τοῦ πληρώματος, τοὺς ἀγγέλους τοῦ διαφέροντος σπέρματος
συνεξήγαγεν ἐκτῶ· καὶ αὐτὸς μὲν τὴν λύτρωσιν ὥς ἀπὸ πληρώματος 2
προελθὼν εἶχεν, τοὺς δὲ ἀγγέλους εἰς διόρθωσιν τοῦ σπέρματος ἡγα-
15 γεν· ὥς γὰρ ὑπὲρ μέρους δέονται καὶ παρακαλοῦσι καὶ δι' ἡμᾶς 3
κατεχόμενοι, σπεύδοντες εἰσελθεῖν, ἄφρασι ἡμῖν αἰτοῦνται, ἵνα συνεισ-
έλθωμεν αὐτοῖς· σχεδὸν γὰρ ἡμῶν χρεῖαν ἔχοντες, ἵνα εἰσελθῶσιν, 4
ἐπεὶ ἄνευ ἡμῶν οὐκ ἐπιτρέπεται αὐτοῖς (διὰ τοῦτο γὰρ οὐδὲ ἡ μήτηρ
συνελήλυθεν ἄνευ ἡμῶν, φασίν), εἰκότως ὑπὲρ ἡμῶν δέονται.
- 20 Ἐν ἐνότῃ μέντοι γε προβλήθησαν οἱ ἄγγελοι ἡμῶν, φασίν, 36, 1
εἰς ὄντες, ὥς ἀπὸ ἐνὸς προελθόντες. ἐπεὶ δὲ ἡμεῖς ἤμεν, οἱ 2
μεμερισμένοι, διὰ τοῦτο ἐβαπτίσατο ὁ Ἰησοῦς, τὸ ἀμέριστον μερισθῆναι,
μέχρις ἡμᾶς ἐνόση αὐτοῖς εἰς τὸ πλήρωμα, ἵνα ἡμεῖς, οἱ πολλοὶ ἐν
γενόμενοι, [οἱ] πάντες τῷ ἐνὶ τῷ δι' ἡμᾶς μερισθέντι ἀνακραθῶμεν.
- 25 Οἱ ἀπὸ Ἀδὰμ ἐξελθόντες οἱ μὲν δίκαιοι διὰ τῶν ἐκτισμένων τὴν 37
ὁδὸν ποιοῦμενοι παρὰ τῷ Τόπῳ κατεῖχοντο κατὰ τοὺς Οὐαλεντινια-
νοὺς, οἱ δὲ ἕτεροι ἐν τῷ τοῦ σκότου ἐκτισμένῳ ἐν τοῖς ἀριστεροῖς,
ἔχοντες συναίσθησιν τοῦ πυρὸς.

Ποταμὸς ἐκπορεύεται πυρὸς ὑποκάτω τοῦ θρόνου τοῦ Τόπου, 38, 1
30 καὶ ῥεῖ εἰς τὸ κενὸν τοῦ ἐκτισμένου, ὃ ἐστὶν ἡ γέεννα, ἀπὸ κτίσεως
τοῦ πυρὸς ῥέοντος μὴ πληρουμένη· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Τόπος πύρινός
ἐστι. διὰ τοῦτο, φησί, καταπέτασμα ἔχει, ἵνα μὴ ἐκ τῆς προσόψεως 2

10 Joh. 8, 12 10 f Phil. 2, 7 15 f vgl. S. 113, 29 f 23 f vgl. Joh.
17, 11. 21 f 29 vgl. Dan. 7, 9 f 31 vgl. Hippol. Philos. VI 32 p. 280, 1—5
u. VIII 9 p. 418, 9 πύρινος θεός

1 <ἐπιθυμίας> ἦττων Bernays 1 f ἦττων — συνεστῶς Bernays ἦττον —
συνεστῶσα L 4 <αἱ> St πρότερον St 21 εἰς ὄντες Schw, Nachr. d. Gött.
Ges. d. Wiss. 1908 S. 131³ εἰσιόντες L ἐν ὄντες Bernays οἱ πάντες Usener (auch
Relig. Untersuch. S. 144³⁰) [οἱ] St 22 Ἰησοῦς * * Schw καὶ τὸ ἀμέριστον
ἐμερίσθη St 24 [οἱ] St [οἱ πάντες] Usener 25 τῶν ἐκτισμένων] τῆς πίστεως
Bernays 27 τῷ σκότῳ τοῦ ἐκτισμένου (vgl. Z. 30) St 31 πληρουμένη Po
πληρουμένης L

ἀναλωθῇ τὰ πνεύματα· ὁ μόνος δὲ ὁ ἀρχάγγελος εἰσέρχεται πρὸς αὐτόν, οὐ κατ' εἰκόνα καὶ ὁ ἀρχιερεὺς ἀπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων εἰσῆλθαι. ἔνθεν καὶ ὁ Ἰησοῦς παρακληθεὶς συνε- 3 καθέσθη τῷ Τόπῳ, ἵνα μένῃ τὰ πνεύματα καὶ μὴ προαναστῇ αὐτοῦ, 5 καὶ ἵνα τὸν Τόπον ἡμερώσῃ καὶ τῷ σπέρματι δίοδον εἰς πλήρωμα παράσχη.

Ἡ μήτηρ προβαλοῦσα τὸν Χριστὸν ὁλόκληρον καὶ ὑπ' αὐτοῦ 39 καταλειφθεῖσα τοῦ λοιποῦ οὐκέτι οὐδὲν προέβαλεν ὁλόκληρον, ἀλλὰ τὰ θανάτα παρ' αὐτῇ κατέσχευεν, ὥστε καὶ τοῦ Τόπου καὶ τῶν 10 κλητῶν [οὖν] τὰ ἀγγελικὰ αὐτῇ προβαλοῦσα παρ' αὐτῇ κατέχει, τῶν ἐκλεκτῶν τῶν ἀγγελικῶν ὑπὸ τοῦ ἄρρενος ἔτι πρότερον προβε- βλημένων.

Τὰ μὲν γὰρ δεξιὰ πρὸ τῆς τοῦ φωτὸς αἰτήσεως προηνέχθη ὑπὸ 40 τῆς μητρὸς, τὰ δὲ σπέρματα τῆς ἐκκλησίας μετὰ τὴν τοῦ φωτὸς αἰ- 15 τῆσιν, ὅτε ὑπὸ τοῦ ἄρρενος τὰ ἀγγελικὰ τῶν σπερμάτων προεβάλ(λ)ετο. | Τὰ διαφέροντα σπέρματά φησι μήτε ὡς πάθη, ὧν λνομένων 979 P 41,1 συνελύθη ἂν καὶ τὰ σπέρματα, μήτε ὡς κτίσιν προελυθῆναι, ἀλλ' ὡς τέκνα. ἀπαρτιζομένης γὰρ τῆς κτίσεως | συναπηρτίσθη ἂν καὶ 2 340 S τὰ σπέρματα· διὸ καὶ τὴν οἰκειότητα ἔχει πρὸς τὸ φῶς, ὃ πρῶτον 20 προήγαγεν, τουτέστι τὸν Ἰησοῦν, ὁ αἰτησάμενος τοὺς αἰῶνας Χριστός, ἐν ᾧ συνδιωρίσθη κατὰ δύναμιν καὶ τὰ σπέρματα <τὰ> συνελθόντα αὐτῷ εἰς τὸ πλήρωμα· διὸ[τι] πρὸ καταβολῆς κόσμου εἰκότως λέγεται ἢ ἐκκλησία ἐκλελέχθαι. ἐν ἀρχῇ τοίνυν συνελογίσθημεν, φασί, καὶ ἐφανερώθημεν. διὰ τοῦτο ὁ σωτὴρ λέγει »λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν«, 3 25 μὲν ὡς περὶ τοῦ φωτὸς τοῦ φανέντος καὶ μορφώσαντος, περὶ οὗ ὁ ἀπόστολος λέγει· »ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον«, τὸν τοῦ διαφόρου σπέρματος. ὅτε γὰρ ἐφωτίσθη ὁ ἄνθρω- 4 πος, τότε εἰς τὸν κόσμον ἦλθεν, τουτέστιν ἑαυτὸν ἐκόσμησεν, χωρίσας αὐτοῦ τὰ ἐπισκοτοῦντα καὶ συναναμειγμένα αὐτῷ πάθη. καὶ τὸν 30 Ἀδὰμ ὁ Δημιουργὸς Ἐννοία προσχὼν ἐπὶ τέλει τῆς δημιουργίας αὐτὸν προήγαγεν.

2f vgl. Hebr. 9, 7 3f vgl. Psal. 109, 1; Exc. 62, 1; Iren. I 30, 14
24 Matth. 5, 16 26f Joh. 1, 9

1 u. 4 πνεύματα Schw πράγματα L 9 θανάτα (wie προέβαλεν ... ὅπερ ἡδύνατο Hippol. Philos. VI 30 p. 274, 11)] σπέρματα Bernays αὐτῇ L κατέσχευεν Bernays παρέσχευεν L Τόπον <τὰ ἀγγελικὰ> Lipsius, Jahrb. f. prot. Theol. 13 (1887) S. 633² καὶ² ὁ. d. Z. L¹ 10 κλητῶν Bernays κλήρων L [οὖν] St αὐ Bernays ἀγγελικὰ σπέρματα (vgl. Z. 14. 16) Lipsius προβαλοῦσα Lipsius προβάλλουσα L 15 προεβάλλετο Ruben προεβάλετο L 21 <τὰ> Usener 22 διὸ Usener διότι L 28 χωρίσας L¹ χωρήσας L* 29 αὐτοῦ L 30 αὐ- τὸς Usener

Ὁ Σταυρὸς τοῦ ἐν πληρώματι Ὁρου σημειὸν ἐστίν· χωρίζει γὰρ 42, 1
τοὺς ἀπίστους τῶν πιστῶν ὥς ἐκεῖνος τὸν κόσμον τοῦ πληρώματος·
διὸ καὶ τὰ σπέρματα ὁ Ἰησοῦς διὰ τοῦ σημείου ἐπὶ τῶν ὤμων βασιλεύ- 2
σας εἰσάγει εἰς τὸ πλήρωμα. ὥμοι γὰρ τοῦ σπέρματος ὁ Ἰησοῦς λέ-
5 γεται, κεφαλὴ δὲ ὁ Χριστός. ὅθεν εἰρηται· »ὅς οὐκ αἶρει τὸν σταυ- 3
ρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθεῖ μοι, οὐκ ἐστὶ μου ἀδελφός.« ἤρην οὖν τὸ
σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, ὅπερ ὁμοούσιον ἦν τῇ ἐκκλησίᾳ.

Λέγουσιν οὖν ὅτι αἱ δεξιὰ ἤδεσαν τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ 43, 1
τὰ ὀνόματα καὶ πρὸ τῆς παρουσίας, ἀλλὰ τοῦ σημείου οὐκ ἤδεσαν
10 τὴν δύναμιν. καὶ δόντος πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατρὸς, συναίνε- 2
σαντος δὲ καὶ τοῦ πληρώματος, ἐκπέμπεται ὁ τῆς βουλῆς ἄγγελος·
καὶ γίνεται κεφαλὴ τῶν ὅλων μετὰ τὸν πατέρα· »πάντα γὰρ ἐν αὐτῷ 3
ἐκτίσθη τὰ ὀρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, θρόνοι, κυριότητες, βασιλεῖαι, θεό-
τητες, λειτουργίαι·« διὸ καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν καὶ ἔδωκεν 4
15 αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα πᾶν γόνυ κάμψη καὶ πᾶσα
γλῶσσα ἐξομολογήσῃται, ὅτι κύριος τῆς δόξης Ἰησοῦς Χριστὸς σωτήρ,·
»ἀναβὰς αὐτὸς καὶ καταβάς· τὸ δὲ ἀνέβη τί ἐστίν, εἰ μὴ ὅτι καὶ 5
κατέβη; ὁ καταβάς αὐτός ἐστιν εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς καὶ ἀναβὰς
ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν.»

20 Ἰδοῦσα δὲ αὐτὸν ἡ Σοφία ὅμοιον τῷ καταλιπόντι αὐτὴν φωτὶ 44. 1
ἐγνώρισεν καὶ προσέδραμεν καὶ ἡγαλλιάσατο καὶ προσεκύνησεν, τοὺς

1 f vgl. Hippol. Philos. VI 31 p. 276, 44 (ὁ σταυρὸς) ὅρος γίνεται τοῦ πλη-
ρώματος. — καλεῖται δὲ ὅρος οὗτος, ὅτι ἀφορίζει ἀπὸ τοῦ πληρώματος ἔξω τὸ
ὑστέρημα. Iren. I 3, 5 5 zu κεφαλὴ vgl. Ephes. 1, 22; 4, 15; 5, 23; Kol. 1, 18

5 f Luk. 14, 27; Matth. 10, 38 (vgl. Iren. I 3, 5) 6 f vgl. S. 105, 6 f; 111, 11;
115, 15 f; 126, 17 10—14 vgl. Iren. I 4, 5 (Χριστὸς) ἀνελθὼν μὲν εἰς τὸ Πλή-
ρωμα αὐτὸς μὲν (εἰκὸς ἐστὶ) ὤκνησεν ἐκ δευτέρου κατελθεῖν, τὸν Παράκλητον δὲ ἐξέ-
πεμψεν αὐτὴν (l. αὐτῇ), τουτέστιν τὸν Σωτῆρα, ἐν δόντος αὐτῷ πᾶσαν τὴν δύναμιν
τοῦ πατρὸς καὶ πᾶν ὑπ' ἐξουσίαν παραδόντος καὶ τῶν αἰώνων δὲ ὁμοίως, ὅπως
ἐν αὐτῷ τὰ πάντα κτισθῇ, »τὰ ὀρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, θρόνοι, θεότητες,
κυριότητες«. 10 vgl. Matth. 28, 18 10 f vgl. Kol. 1, 19 11 Jes. 9, 6

12—14 Kol. 1, 16 14—16 vgl. Phil. 2, 9—11 17—19 vgl. Ephes. 4, 9 f
20—S. 121, 4 vgl. Iren. I 4, 5 τὴν δὲ Ἀχαμῶθ ἐντραπέισαν αὐτὸν λέγουσι πρῶτον
μὲν κάλυμμα ἐπιθέσθαι δι' αἰδῶ, μετέπειτα δὲ ἰδοῦσαν αὐτὸν σὺν ὅλῃ τῇ καρπο-
φορίᾳ αὐτοῦ προσδραμεῖν αὐτῷ. I 8, 2 τὴν τε μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν τοῦ Σωτῆρος
παρουσίαν πρὸς τὴν Ἀχαμῶθ ὁμοίως πεφανερῶκεν αὐτὸν (τὸν Παῦλον) . . .
εἰπόντα· »δεῖ τὴν γυναῖκα κάλυμμα ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοὺς ἀγγέλους.« καὶ
ὅτι ἤκοντος τοῦ Σωτῆρος πρὸς αὐτὴν δι' αἰδῶ κάλυμμα ἐπέθετο ἡ Ἀχαμῶθ . . .

2 πιστῶν Pearse bei Potter ἀπίστων L 7 (αὐ)τοῦ Ruben [τοῦ] Bernays
<ὁ> Ἰησοῦ(ς) Bernays 8 τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ St (vgl. Lipsius a. a. O.
S. 639¹) τὸν Ἰησοῦν καὶ τὸν Χριστὸν L 9 τοῦ σημείου St (vgl. Lipsius) τὸ
σημεῖον L 10 τὴν δύναμιν St φησὶ δύναμιν L φασὶ <τὴν> δύναμιν Lipsius
φασὶ, δυνάμεις Bunsen <αἰτησάμενος οὖν>, φησὶ, δύναμιν Bernays [φησὶ δύναμιν]
Usener, Ruben πατρός Grabe zu Iren. I 4, 5 (p. 22 ed. Oxon. 1702) πνεύματος L

δὲ ἄρρενας ἀγγέλους τοὺς σὺν αὐτῷ ἐκπεμφθέντας θιασαμένη, κατη-
δέσθη | καὶ καλύμμα ἐπέθετο. διὰ τούτου τοῦ μυστηρίου ὁ Παῦλος
κελεύει τὰς γυναῖκας »φορεῖν ἑξουσίαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοὺς 980 P 2
ἀγγέλους«.

5 Εὐθύς οὖν ὁ Σωτὴρ ἐπιφέρει αὐτῇ μόρφωσιν τὴν κατὰ γνῶσιν
καὶ ἴασιν τῶν παθῶν, δείξας ἀπὸ πατρὸς ἀγεννήτου τὰ ἐν πληρώ- 45, 1
ματι καὶ τὰ μέχρι αὐτῆς· ἀποστήσας δὲ τὰ πάθη τῆς πεπονθυίας
αὐτὴν μὲν ἀπαθῇ κατεσκεύασεν, τὰ πάθη δὲ διακρίνας ἐφύλαξεν, καὶ 2
οὐχ ὥσπερ <τὰ> τῆς ἔνδον διεφορήθη, ἀλλ' εἰς οὐσίαν ἤγαγεν αὐτά
10 τε καὶ <τὰ> τῆς δευτέρας διαθέσεως. οὕτως διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος
ἐπιφανείας ἡ Σοφία <ἀπαθῆς> γίνεται καὶ τὰ ἔξω κτίζεται. »πάντα 3
γὰρ δι' αὐτοῦ γέγονεν καὶ χωρὶς αὐτοῦ γέγονεν οὐδέν.«

Πρῶτον οὖν ἐξ ἀσώματου πάθους καὶ συμβεβηκότος εἰς ἀσώματον
ἔτι τὴν ὕλην αὐτὰ μετήντηλσεν καὶ μετέβαλεν, εἰθ' οὕτως εἰς συγκρί- 46, 1
15 ματα καὶ σώματα· ἀθρόως γὰρ οὐσίαν ποιῆσαι τὰ πάθη οὐκ ἐνῆν·
καὶ τοῖς σώμασι κατὰ φύσιν ἐπιτηδειότητα ἐνεποίησεν. 2

Πρῶτος μὲν οὖν δημιουργὸς ὁ Σωτὴρ γίνεται καθολικός, »ἡ δὲ
Σοφία« δευτέρα »οἰκοδομεῖ οἶκον ἑαυτῇ καὶ ὑπῆρεισεν στύλους ἐπτά«. 47, 1
καὶ πρῶτον πάντων προβάλλεται εἰκόνα τοῦ πατρὸς θεόν, δι' οὗ
20 ἐποίησεν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τουτέστι »τὰ οὐράνια καὶ τὰ ἐπί- 2
γεια«, τὰ δεξιὰ καὶ τὰ ἀριστερά. οὕτως ὡς εἰκὼν πατρὸς πατὴρ
γίνεται καὶ προβάλλει πρῶτον τὸν ψυχικὸν Χριστὸν υἱοῦ εἰκόνα, 3
ἔπειτα τοὺς ἀρχαγγέλους αἰώνων εἰκόνας, εἶτα ἀγγέλους <ἀρχ>αγγέλων

3 f I Kor. 11, 10 5 f vgl. Iren. I 4, 5 κἀκεῖνον μορφῶσαι αὐτὴν μόρφω-
σιν τὴν κατὰ γνῶσιν καὶ ἴασιν τῶν παθῶν ποιήσασθαι αὐτῆς 7—17 vgl.
Iren. I 4, 5 χωρίσαντα δ' αὐτὰ (τὰ πάθη) αὐτῆς, μὴ ἀμελήσαντα δ' αὐτῶν (οὐ γὰρ
ἦν δυνατὰ ἀφανισθῆναι, ὡς τὰ τῆς προτέρας, διὰ τὸ ἐκτικὰ ἤδη καὶ δυνατὰ εἶναι),
ἀλλ' ἀποκρίναντα χωρήσει τοῦ (l. χωρὶς, εἶτα) συγγέαι καὶ πῆξαι καὶ ἐξ ἀσώμά-
του πάθους εἰς ἀσώματον τὴν ὕλην μεταβαλεῖν αὐτά· εἰθ' οὕτως ἐπι-
τηδειότητα καὶ (l. κατὰ) φύσιν ἐμπεποιηκέναι αὐτοῖς, ὥστε εἰς συγκρί-
ματα καὶ σώματα ἔλθειν, πρὸς τὸ γενέσθαι δύο οὐσίας, τὴν φαύλην τῶν παθῶν
τὴν τε τῆς ἐπιστροφῆς ἐμπαθῇ· καὶ διὰ τοῦτο δυνάμει τὸν σωτῆρα δεδημιουργ-
ηκέναι φάσκουσιν· τὴν τε Ἀχαμῶθ ἐκτός πάθους γενομένην κτλ.

11 f Joh. 1, 3 17—21 vgl. Iren. I 5, 2 17 f Prov. 9, 1 19 f vgl. Gen. 1, 1
20 f vgl. Phil. 2, 10 23 εἰκόνες τῶν αἰώνων sind ἀρχάγγελοι u. ἄγγελοι auch
Iren. I 5, 1 (Ende)

5 αὐτῇ Grabe αὐτὴν L κατὰ γνῶσιν Grabe κατάγνωσιν L 9 <τὰ
Bernays 9 f αὐτὰ τε> ἔτε Grabe zu Iren. I 4, 5 10 τε καὶ <τὰ> (vgl. Iren. I 4, 1
ἐπισυμβεβηκέναι δ' αὐτῇ καὶ ἑτέραν διάθρεσιν, τὴν τῆς ἐπιστροφῆς ἐπὶ τὸν
ζωοποιήσαντα) Heinrici, Valent. Gnosis S. 102¹ ἐκτικὰ Bernays 11 <ἀπαθῆς
γίνεται Bernays γάννται Usener 14 ἔτι Bernays ἐπὶ L [ἐπὶ] Grabe zu Iren. I
4, 5 14 f συγκρίματα corr. aus σύγκριμα L¹ 15 nach καὶ ist τὰ getilgt L¹

23 <ἀρχ>αγγέλων (sc. εἰκόνας) Bunsen

ἐκ τῆς ψυχικῆς καὶ φωτεινῆς οὐσίας, ἣν φησιν ὁ προφητικὸς λόγος
 »καὶ πνεῦμα θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τῶν ὑδάτων«, κατὰ τὴν συμπλο-
 κὴν τῶν δύο οὐσιῶν τῶν αὐτῶ πεποιημένων τὸ εἰλικρινὲς »ἐπιφέρε-
 σθαι« εἰπὼν, τὸ δὲ ἐμβριθὲς καὶ ὑλικὸν ὑποφέρεσθαι, τὸ θολερὸν
 5 καὶ παχυμερές. ἀσώματον δὲ καὶ ταύτην ἐν ἀρχῇ αἰνίσσεται τῷ 4
 φάσκειν »ἀόρατον«. οὐτε γὰρ ἀνθρώπων τῷ μηδέπω ὄντι ἀόρατος
 ἦν οὐτε τῷ θεῷ· ἐδημιούργει γάρ· ἀλλὰ τὸ ἄμορφον καὶ ἀνείδεον
 καὶ ἀσχημάτιστον αὐτῆς ὡδὲ πως ἐξεφώνησεν.

Διακρίνας δὲ ὁ Δημιουργὸς τὰ καθαρὰ ἀπὸ τοῦ ἐμβριθοῦς, ὡς ἂν 48, 1
 10 ἐνιδὼν τὴν ἐκατέρου φύσιν, φῶς ἐποίησεν, τουτέστιν ἐφάνερωσεν καὶ εἰς
 φῶς καὶ ἰδεάν προσήγαγεν, ἐπεὶ τό γε ἡλιακὸν καὶ οὐράνιον φῶς πολλῷ
 ὑστερον ἐργάζεται· καὶ ποιεῖ [ἐκ] τῶν ὑλικῶν τὸ μὲν ἐκ τῆς λύπης, 2
 οὐσιωδῶς κτίζων »πνευματικά τῆς πονηρίας, πρὸς | ἃ ἡ πάλη ἡμῖν«· 981 P
 διὸ καὶ λέγει ὁ ἀπόστολος· »καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ
 15 θεοῦ, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε«· τὸ δὲ ἐκ τοῦ φόβου τὰ θηρία, τὸ δὲ ἐκ 3
 τῆς <ἐκ>πλήξεως καὶ ἀπορίας τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου. ἐν δὲ τοῖς 4
 τρισὶ στοιχείοις τὸ πῦρ ἐναιωρεῖται καὶ ἐνέσφαρται καὶ ἐμφωλεῖται
 καὶ ὑπὸ τούτων ἐξάπτεται καὶ τούτοις ἐπαποθνήσκει, μὴ ἔχον τόπον

2 Gen. 1, 2 3 f zu εἰλικρινὲς, ἐμβριθὲς vgl. Plato Phaed. p. 81 C; zu θο-
 λερόν viell. Phaed. p. 113 A 5 vgl. Sext. Emp. Adv. Math. VII 374 τὸ ὕδωρ
 παχυμερέστερόν ἐστι πνεύματος 5—8 vgl. Hippol. Philos. VI 30 p. 274, 11—14

6 vgl. Gen. 1, 2 10 vgl. Gen. 1, 3 11 f vgl. Herakleon Fr. 2 Brooke
 (Orig. Joh.-Comm. II 21 p. 77, 27 Preuschen) αὐτὸς γὰρ τὴν πρώτην μόρφωσιν τὴν
 κατὰ τὴν γένεσιν αὐτοῖς παρέσχε, τὰ ὑπ' ἄλλον σπαρέντα εἰς μορφὴν καὶ εἰς
 φωτισμὸν καὶ περιγραφὴν ἰδίαν ἀγαγὼν καὶ ἀναδείξας. 12—S. 123, 2 vgl.
 Iren. I 5, 4 ἐπεὶ οὖν τὴν ὑλικὴν οὐσίαν ἐκ τριῶν παθῶν συστήναι λέγουσι, φόβου τε
 καὶ λύπης καὶ ἀπορίας, ἐκ μὲν τοῦ φόβου καὶ τῆς ἐπιστοφῆς τὰ ψυχικὰ τὴν σύ-
 στασιν εἰληφέναι· ἐκ μὲν τῆς ἐπιστοφῆς τὸν Δημιουργὸν βούλονται τὴν γένεσιν
 ἐσχηκέναι· ἐκ δὲ τοῦ φόβου τὴν λοιπὴν πᾶσαν ψυχικὴν ὑπόστασιν, ὡς ψυχὰς
 ἁλόγων ζώων καὶ θηρίων καὶ ἀνθρώπων . . . ἐκ δὲ τῆς λύπης τὰ πνευμα-
 τικά τῆς πονηρίας διδάσκουσι γεγόνειν . . . ἐκ δὲ τῆς ἐκπλήξεως καὶ τῆς
 ἀμηχανίας ὡς ἐκ τοῦ ἀσημοτέρου τὰ σωματικά, καθὼς προείπαμεν, τοῦ κόσμου
 στοιχεῖα γεγόνειν· γῆν μὲν κατὰ τῆς ἐκπλήξεως στάσιν, ὕδωρ δὲ κατὰ τὴν τοῦ
 φόβου κίνησιν, ἄερα τε κατὰ τῆς λύπης πῆξιν· τὸ δὲ πῦρ ἔπασιν αὐτοῖς ἐμ-
 πεφυκέναι θάνατον καὶ φθοράν, ὡς καὶ τὴν ἄγνοιαν τοῖς τρισὶ πάθεσιν ἐγκε-
 κρύφθαι διδάσκουσιν. 13 Ephes. 6, 12 14 f Ephes. 4, 30 16 vgl. viell.
 Kol. 2, 8. 20 (στοιχεῖα τοῦ κόσμου) 17 ἐμφωλεῖν vom Feuer auch Iren. I 7, 1

3 αὐτῷ πεποιημένων Ruben αὐτῶν πεπεσμένων L οὕτως (oder ἐς ταὐτὸ)
 πεπεσμένων Bernays 5 ταύτην τὴν γῆν Bernays (Ruben nimmt vor ἀσώμα-
 τον Lücke an) τῷ Ruben τὸ L 12 [ἐκ] St 13 οὐσιωδῶς Usener οὐ-
 σιωδῶς L κτίζων Bunsen κτίζον L 16 <ἐκ>πλήξεως Bernays πλήξεως L
 18 τόπον Sy τύπον L

ἀποτακτὸν ἑαυτοῦ ὡς καὶ τὰ ἄλλα στοίχεῖα, ἐξ ὧν τὰ συγκρίματα δημιουργεῖται.

- Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐγίνωσκεν τὴν δι' αὐτοῦ ἐνεργοῦσαν οἰόμενος ἰδίᾳ 49, 1
δυνάμει δημιουργεῖν φιλεργὸς ὧν φύσει, διὰ τοῦτο εἶπεν ὁ ἀπόστολος·
5 »ὑπετάγη τῇ ματαιότητι τοῦ κόσμου, οὐχ ἐκόν, ἀλλὰ διὰ τὸν | ὑπο- 341 S
τάξαντα, ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐλευθερωθήσεται«, ὅταν συλλεγῇ
τὰ σπέρματα τοῦ θεοῦ. τεκμήριον δὲ μάλιστα τοῦ ἀκουσίον τὸ εὐλο- 2
γεῖν τὸ σάββατον καὶ τὴν ἀπὸ τῶν πόνων ἀνάπασιν ὑπερασπάζεσθαι.
»Λαβὼν χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς«, οὐ τῆς ξηρᾶς, ἀλλὰ τῆς πολυμεροῦς 50, 1
10 καὶ ποικίλης ὕλης μέρος, ψυχὴν γεώδη καὶ ὕλικήν ἐτεκτῆνατο ἄλογον
καὶ τῇ τῶν θηρίων ὁμοούσιον· οὗτος <ὁ> »κατ' εἰκόνα« ἄνθρωπος.
ὁ δὲ »καθ' ὁμοίωσιν« τὴν αὐτοῦ τοῦ Δημιουργοῦ ἐκεῖνός ἐστιν, ὃν 2
εἰς τοῦτον »ἐνεφύσησέν« τε καὶ ἐνέσπειρεν, ὁμοούσιον τι αὐτῷ δι'
ἁγγέλων ἐνθελίς· καθὼ μὲν ἀόρατός ἐστι καὶ ἀσώματος, τὴν οὐσίαν 3
15 αὐτοῦ »πνοὴν ζωῆς« προσεῖπεν, μορφωθὲν δὲ »ψυχὴ ζωσα« ἐγένετο,
ὅπερ εἶναι καὶ αὐτὸς ἐν ταῖς προφητικαῖς γραφαῖς ὁμολογεῖ.
Ἄνθρωπος γοῦν ἐστὶν ἐν ἀνθρώπῳ, ψυχικὸς ἐν χοῖκῳ, οὐ μέρει 51, 1
μέρος, ἀλλὰ ὅλῳ ὅλος συνών, ἀρρήτῳ δυνάμει θεοῦ· ὅθεν ἐν τῷ
παραδείσῳ, τῷ τετάρτῳ οὐρανῷ, δημιουργεῖται· ἐκεῖ γὰρ χοῖκὴ σὰρξ 2
20 οὐκ ἀναβαίνει, ἀλλ' ἦν τῇ ψυχῇ <τῇ> θείᾳ οἷον σὰρξ ἢ ὕλική· ταῦτα
σημαίνει »τοῦτο νῦν ὅστουν ἐκ τῶν ὁσίων μου«, τὴν θείαν ψυχὴν

3 f vgl. Hippol. Philos. VI 33 p. 282, 22—26 οὐδὲν οἶδεν, λέγουσιν, ὁ Δημιουργὸς ὕλως, ἀλλ' ἐστὶν ἄνους καὶ μωρὸς κατ' αὐτούς, καὶ τί πράσσει ἢ ἐργάζεται, οὐκ οἶδεν. ἀγνοοῦντι δὲ αὐτῷ, οὐδὲ ποιεῖ, ἡ Σοφία ἐνέργησε πάντα καὶ ἐνίσχυσε, καὶ ἐκεῖνης ἐνεργοῦσης αὐτὸς φέτο ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν τὴν κτίσιν τοῦ κόσμου. Das Gleiche ausführlicher Iren. I 5, 3 5 f Röm. 8, 20 f 6 f vgl. Matth. 13, 30 7 f vgl. Gen. 2, 3 9 Gen. 2, 7; zu γῆ ξηρὰ vgl. Gen. 1, 9 f 9—16 vgl. Iren. I 5, 5 δημιουργήσαντα δὴ τὸν κόσμον πεποιημέναι καὶ τὸν ἄνθρωπον τὸν χοῖκόν, οὐκ ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς ξηρᾶς γῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀοράτου οὐσίας, ἀπὸ τοῦ κεχυμένου καὶ ῥευστοῦ τῆς ὕλης λαβόντα· καὶ εἰς τοῦτον ἐμφυῆσαι τὸν ψυχικὸν διορίζονται· καὶ τοῦτον εἶναι τὸν »κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν« γεγονότα· κατ' εἰκόνα μὲν τὸν ὀλικὸν ὑπάρχειν, παραπλήσιον μὲν, ἀλλ' οὐχ ὁμοούσιον τῷ θεῷ· καθ' ὁμοίωσιν δὲ τὸν ψυχικόν, ὅθεν καὶ πνεῦμα ζωῆς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ εἰρῆσθαι ἐκ πνευματικῆς ἀπορορίας οὔσαν. 11 f Gen. 1, 26 13. 15 Gen. 2, 7 14 f vgl. S. 122, 5 f 18 f vgl. Iren. I 5, 2 τὸν παράδεισον ὑπὲρ τρίτον οὐρανὸν ὄντα, τέταρτον ἁγγέλων λέγουσι δυνάμει ὑπάρχειν. Die Versetzung des Paradieses in den vierten Himmel stammt aus der Haggada; vgl. L. Ginzberg, Monatsschrift für Gesch. und Wiss. des Judentums 42 (1897) S. 550 21 Gen. 2, 23

4 <μὴ> φιλεργὸς wegen Z. 7 f Schw 8 ὑπερασπάζεσθαι Sy ὑπερασπίζεσθαι L
11 τῇ Bernays, Usener τῆς L <ὁ> Bunsen 17 χοῖκῳ] ὕλικῳ Bernays, Ruben wegen Hippol. Philos. VI 34 p. 282, 53 f ὁ ἔσω ἄνθρωπος, ὁ ψυχικός, ἐν τῷ σώματι κατοικῶν τῷ ὕλικῳ, ὃ ἐστὶν ὁ ὕλικός. Vgl. aber p. 284, 60 f (λόγοι) κατοικοῦντες ἐν σώματι χοῖκῳ μετὰ ψυχῆς 20 <τῇ> Bunsen 21 <δι' οὐ> τὴν Schw

αἰνίσσεται τὴν ἐγκεκρυμμένην τῇ σαρκὶ καὶ στερεὰν καὶ δυσπαθῆ καὶ
 δυνατωτέραν, »καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου«, τὴν ὑλικὴν ψυχὴν σῶμα
 οὖσαν τῆς θείας ψυχῆς. περὶ τούτων τῶν δυεῖν καὶ ὁ σωτὴρ λέγει 3
 5 τὸ ψυχικὸν ἐν γεέννῃ ἀπολέσαι».

Τοῦτο τὸ σαρκίον »ἀντίδικον« ὁ σωτὴρ εἶπεν καὶ ὁ Παῦλος 52, 1
 »νόμον ἀντιστρατενόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου«, καὶ »δῆσαι«
 παραινεῖ καὶ »ἀρπάσαι ὡς ἰσχυροῦ τὰ σκεύη«, τοῦ ἀντιπολεμοῦντος
 τῇ οὐρανίῳ ψυχῇ, ὁ σωτὴρ, καὶ »ἀπηλλάχθαι αὐτοῦ« παραινεῖ »κατὰ
 10 τὴν ὁδόν, μὴ τῇ φυλακῇ περιπέσωμεν καὶ τῇ κολάσει·« ὁμοίως | δὲ 2 982 P
 καὶ »εὐνοεῖν« αὐτῷ, μὴ τρέφοντας καὶ ῥωννύντας τῇ τῶν ἁμαρτη-
 μάτων ἐξουσίᾳ, ἀλλ' ἐντεῦθεν νεκροῦντας ἥδη καὶ ἐξίτηλον ἀποφαι-
 νοντας ἀποχῇ τῆς πονηρίας, ἵνα ἐν τῇ διαλύσει ταύτῃ διαφορηθῇ
 15 μενον, τὴν ἰσχὺν ἔχῃ παράμονον ἐν τῇ διὰ πυρὸς διεξόδῳ.

Τοῦτο »ξιζάνιον« ὀνομάζεται συμφυὲς τῇ ψυχῇ, τῷ χρηστῷ σπέρ- 53, 1
 ματι, τοῦτο καὶ σπέρμα τοῦ διαβόλου ὡς ὁμοούσιον ἐκείνῳ καὶ ὅφρις
 καὶ διαπερνιστὴς καὶ ληστής ἐπιτιθέμενος κεφαλῇ βασιλέως. ἔσχεν 2
 δὲ ὁ Ἀδὰμ ἀδήλως αὐτῷ ὑπὸ τῆς Σοφίας ἐνσπαρὲν τὸ σπέρμα τὸ
 20 πνευματικὸν εἰς τὴν ψυχὴν· »διαταγείς«, φησί, »δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ
 μεσίτου· ὁ δὲ μεσίτης ἐνὸς οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ θεὸς εἷς ἐστιν.« δι' ἀγ- 3
 γέλων οὖν τῶν ἀρρένων τὰ σπέρματα ὑπηρετεῖται τὰ εἰς γένεσιν
 προβληθέντα ὑπὸ τῆς Σοφίας, καθὸ ἐγχωρεῖ γίνεσθαι. ἄτε γὰρ Δι- 4
 μιουργὸς ἀδήλως κινούμενος ὑπὸ τῆς Σοφίας οἶται αὐτοκίνητος εἶναι,
 25 ὁμοίως καὶ οἱ ἄνθρωποι. πρῶτον οὖν σπέρμα πνευματικὸν τὸ ἐν 5
 τῷ Ἀδὰμ προέβαλεν ἡ Σοφία, ἵνα ἡ τὸ ὁστοῦν, ἡ λογικὴ καὶ οὐρανία
 ψυχὴ, μὴ κενή, ἀλλὰ μυελοῦ γέμουσα πνευματικοῦ.

Ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀδὰμ τρεῖς φύσεις γεννῶνται. πρώτη μὲν ἡ ἄλογος, 54, 1
 ἣς ἦν Κάιν, δευτέρα δὲ ἡ λογικὴ καὶ ἡ δικαία, ἣς ἦν Ἀβελ· τρίτη

2 Gen. 2, 23 4 f Matth. 10, 28 6 vgl. Matth. 5, 25; Luk. 12, 58
 7 Röm. 7, 23 7 f vgl. Matth. 12, 29 9 f vgl. Luk. 12, 58; Matth. 5, 25
 11 vgl. Matth. 5, 25 14 zu διαπνεῦσαν vgl. Strom. VII 32, 1 16 vgl. Matth.
 13, 25 17 vgl. Matth. 13, 39 17 f vgl. Gen. 3, 15 18 vgl. Joh. 10, 1
 18—21 vgl. Herakleon Fr. 36 Brooke (Orig. Joh.-Comm. XIII 50 p. 278, 34 ff
 Preuschen) οἱ δὲ κεκοπιακότες εἰσὶν οἱ τῆς οἰκονομίας ἄγγελοι, δι' ὧν ὡς μεσιτῶν
 ἐσπάρη (τὰ σπέρματα) καὶ ἀνετράφη. 20 f Gal. 3, 19 23 f vgl. Iren. I 7, 4
 26 f vgl. S. 123, 21 f 28—S. 125, 2 vgl. Iren. I 7, 5 ἀνθρώπων δὲ τρία
 γένη ἵφισταται, πνευματικόν, χοϊκόν, ψυχικόν, καθὼς ἐγένοντο Κάιν,
 Ἀβελ, Σήθ, καὶ ἐκ τούτων τὰς τρεῖς φύσεις. Ähnlich die Naassener Hipp.
 Philos. X 9 p. 502, 94 f

δὲ ἡ πνευματική, ἥς ἦν Σήθ. καὶ ὁ μὲν χοϊκός ἐστι »κατ' εἰκόνα«, 2
 ὁ δὲ ψυχικός »καθ' ὁμοίωσιν« θεοῦ, ὁ δὲ πνευματικός κατ' ἰδίαν, ἐφ'
 οἷς τρισὶν ἄνεν τῶν ἄλλων παίδων τοῦ Ἀδὰμ εἴρηται· »αὕτη ἡ βίβλος
 γενέσεως ἀνθρώπων.« ὅτι δὲ πνευματικός ὁ Σήθ, οὔτε ποιμαίνει 3
 5 οὔτε γεωργεῖ, ἀλλὰ παῖδα καρποφορεῖ, ὡς τὰ πνευματικά· καὶ τοῦ-
 τον, ὅς »ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα κυρίου«, ἄνω βλέποντα, οὗ
 »τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανῷ«, τοῦτον ὁ κόσμος οὐ χωρεῖ.

Τοῖς τρισὶν ἄσωμάτοις ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ τέταρτον ἐπενδύεται ὁ 55, 1
 χοϊκός τοὺς »δερματίνους χιτῶνας«. οὗτ' οὖν ἀπὸ τοῦ πνεύματος 2
 10 οὗτ' οὖν ἀπὸ τοῦ ἐμφυσήματος σπείρει ὁ Ἀδὰμ· θεῖα γὰρ ἄμφω, καὶ
 δι' αὐτοῦ μὲν, οὐχ ὑπ' αὐτοῦ δέ, προβάλλεται ἄμφω· τὸ δὲ ὕλικόν 3
 αὐτοῦ ἐνεργὸν εἰς σπέρμα καὶ γένεσιν, ὡς ἂν τῷ σπέρματι συγκεκρα-
 μένον καὶ ταύτης ἐν ζωῇ τῆς ἁρμονίας ἀποστήναι μὴ δυνάμενον.
 κατὰ τοῦτο πατὴρ ἡμῶν ὁ Ἀδὰμ, »ὁ πρῶτος [δ'] ἀνθρώπος ἐκ γῆς χοϊκός«. 56, 1
 15 εἰ δὲ καὶ ἐκ ψυχικοῦ ἔσπειρον καὶ ἐκ πνευματικοῦ καθάπερ ἐξ ὕλικου, 2
 πάντες ἂν ἴσοι καὶ δίκαιοι ἐγεγόνεισαν καὶ ἐν παῶν | ἂν ἡ διδαχὴ ἦν. 983 P
 διὰ τοῦτο πολλοὶ μὲν οἱ ὕλικοί, οὐ πολλοὶ δὲ οἱ ψυχικοί· σπάνιοι δὲ οἱ
 πνευματικοί. τὸ μὲν οὖν πνευματικὸν φύσει σφριζόμενον, τὸ δὲ ψυχικόν 3
 αὐτεξούσιον ὃν ἐπιτηδειότητα ἔχει πρὸς τε πίστιν καὶ ἀφθαρσίαν καὶ
 20 πρὸς ἀπιστίαν καὶ φθορὰν κατὰ τὴν οἰκείαν αἴρεσιν, τὸ δὲ ὕλικόν
 φύσει ἀπόλλυται. ὅταν οὖν τὰ ψυχικά »ἐγκεντρισθῇ τῇ καλλιελαίῳ« εἰς 4

1f vgl. Gen. 1, 26 3f Gen. 5, 1 4f vgl. Gen. 4, 2 5f vgl. Gen.
 4, 26 7 Phil. 3, 20 vielleicht Verwechslung zwischen Enos und Enoch (vgl.
 Gen. 5, 24) 9 Gen. 3, 21; vgl. Iren. I 5, 5 ὕστερον δὲ περιτεθεῖσθαι λέγουσιν
 αὐτῷ τὸν δερματίνον χιτῶνα· τοῦτο δὲ τὸ αἰσθητὸν σαρκίον εἶναι λέγουσιν.

10 ἐμφύσημα = ψυχικόν vgl. S. 123, 10ff mit Z. 2 14 I Kor. 15, 47
 17—21 vgl. Iren. I 6, 1 τριῶν οὖν ὄντων τὸ μὲν ὕλικόν . . . κατὰ ἀνάγκην
 ἀπόλλυσθαι λέγουσιν . . . τὸ δὲ ψυχικόν . . . ἐκεῖσε χωρεῖν, ὅπου ἂν καὶ τὴν
 πρόσκλησιν ποιήσῃται, τὸ δὲ πνευματικὸν . . . εἶναι λέγουσι τὸ ἔλας καὶ τὸ φῶς
 τοῦ κόσμου . . . τὸ ψυχικόν . . . αὐτεξούσιον ἐστίν. 18 vgl. Strom. II 10, 2;
 III 3, 3; IV 89, 4 u. Iren. I 6, 2 αὐτοὺς . . . διὰ τὸ φύσει πνευματικοὺς εἶναι
 πάντῃ τε καὶ πάντως σωθῆσθαι δογματίζουσιν. 18—20 vgl. Herakleon Fr.
 40, 16 Brooke (Orig. Joh.-Comm. XIII 60 p. 291, 34f Preuschen) οὐκ ἀθάνατον γε
 εἶναι ἡγεῖται τὴν ψυχὴν ὁ Ἡρακλέων, ἀλλ' ἐπιτηδείως ἔχουσαν πρὸς σωτηρίαν.
 21 vgl. Röm. 11, 24

1 χοϊκός] ὕλικός Bunsen, Ruben (wegen Exc. 50. 55); aber vgl. S. 123, 9. 11
 und Iren. I 7, 5 2 ἰδίαν] ἰδέαν Höschel und Harvey zu Iren. vol. I p. 65
 8f ὁ χοϊκός Schw τὸν χοϊκόν L 12 ἐνεργῶν Bunsen σπέρματι] πνεύματι
 Bernays σώματι Schw 12f συγκεκραμένον L¹ συγκεκραμένον L* 13 δυνά-
 μενον Usener δυνάμενος L 14 [δ'] St 17 vielleicht [οὐ] St; vgl. Herakleon
 Fr. 37 Brooke (Orig. Joh.-Comm. XIII 51 p. 280, 1f Preuschen) ἐπισημαίνεται γὰρ
 τὸ »πολλοί« (Joh. 4, 39) ὡς πολλῶν ὄντων ψυχικῶν 19 τε] τὴν Bunsen

πίστιν καὶ ἀφθαρσίαν καὶ μετάρχη »τῆς πύοτης τῆς ἐλαίας«, καὶ
 ὅταν »εἰσέλθῃ τὰ ἔθνη«, τότε »οὕτω πᾶς Ἰσραὴλ <σωθήσεται>«. Ἰσραὴλ δὲ ἀλληγορεῖται ὁ πνευματικὸς ὁ ὁφόμενος τὸν θεὸν ὁ τοῦ 5
 πιστοῦ Ἀβραὰμ υἱὸς γνήσιος ὁ »ἐκ τῆς ἐλευθέρας«, οὐχ ὁ »κατὰ
 5 σάρκα«, ὁ ἐκ τῆς δούλης τῆς Αἰγυπτίας.

Γίνεται οὖν ἐκ τῶν γενῶν τῶν τριῶν τοῦ μὲν μόρφωσης τοῦ 57
 πνευματικοῦ, τοῦ δὲ μετάρχεις τοῦ ψυχικοῦ ἐκ δουλείας εἰς ἐλευθερίαν.

Μετὰ τὴν τοῦ θανάτου τοίνυν βασιλείαν μεγάλην μὲν καὶ εὐπρόσ- 58, 1
 ωπον τὴν ἐπαγγελίαν πεποιημένην, οὐδὲν δὲ ἦττον διακονίαν θανά-
 10 του γεγεννημένην, πάσης ἀπειπούσης ἀρχῆς καὶ θεότητος ὁ μέγας
 ἀγωνιστὴς Ἰησοῦς [Χριστός] ἐν ἑαυτῷ δυνάμει τὴν ἐκκλησίαν ἀνα-
 λαβὼν, τὸ ἐκλεκτὸν καὶ τὸ κλητὸν, τὸ μὲν παρὰ | τῆς τεκούσης τὸ 342 S
 πνευματικόν, τὸ δὲ ἐκ τῆς οἰκονομίας τὸ ψυχικόν, [ὁ] ἀνέσωσεν καὶ
 ἀνῆνεγκεν ἅπερ ἀνέλαβεν, καὶ δι' αὐτῶν καὶ τὰ τοῦτοις ὁμοούσια.
 15 »εἰ γὰρ ἡ ἀπαρχὴ ἀγία, καὶ τὸ φύραμα· εἰ ἡ ῥίζα ἀγία, καὶ οἱ 2
 κλάδοι.«

Σπέρμα μὲν οὖν πρῶτον <τὸ> παρὰ τῆς τεκούσης ἐνεδύσατο, οὐ 59, 1
 χωρηθεῖς, ἀλλὰ χωρήσας αὐτὸ δυνάμει, ὃ κατὰ μικρὸν μορφοῦται διὰ
 γνώσεως· κατὰ δὲ τὸν Τόπον γενόμενος εὗρεν Ἰησοῦς Χριστὸν ἐνδύ- 2
 20 σασθαι τὸν προκεκηρυγμένον, ὃν κατήγγελλον οἱ προφηταὶ καὶ ὁ νόμος,
 ὄντα εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος. ἀλλὰ καὶ οὗτος ὁ ψυχικὸς Χριστός, ὃν 3
 ἐνεδύσατο, ἀόρατος ἦν, ἔδει δὲ τὸν εἰς κόσμον ἀφικνούμενον, ἐφ' ᾧ τε
 ὁφθῆναι, κρατηθῆναι, πολιτεύεσθαι, καὶ αἰσθητοῦ σώματος ἀνέχεσθαι.
 σῶμα τοίνυν αὐτῷ ὑφαίνεται ἐκ τῆς ἀφανοῦς ψυχικῆς οὐσίας, δυνάμει 4
 25 δὲ θείας ἐγκατασκευῆς εἰς αἰσθητὸν κόσμον ἀφικνόμενον.

1 vgl. Röm. 11, 17 2 vgl. Röm. 11, 25 f 3 zur Etymologie vgl. Paed.
 I 57, 2 mit Anm. 4f vgl. Gal. 4, 23; Gen. 16, 1 10—14 vgl. Iren. I 6, 1;
 7, 2 15f Röm. 11, 16; vgl. Iren. I 8, 3 17—25 vgl. Iren. I 7, 2 17 zu
 σπέρμα vgl. Iren. I 7, 2 γεγενῆσθαι δὲ ἐν αὐτῷ καὶ τὸ αὐτὸ (l. ἀπὸ) τῆς Ἀγαμῶθ
 σπέρμα πνευματικόν 21—25 vgl. Iren. I 6, 1 21 ψυχικός war der vom
 Demiurgen geschaffene Χριστός; vgl. Iren. I 7, 2 23 zu κρατηθῆναι vgl.
 S. 127, 20 f

2 <σωθήσεται> Arcerius aus Röm. 8 θανάτου] θεοῦ oder δημιουργοῦ? St
 vgl. Strom. IV 89, 4 θανάτου γένεσιν ἔργον εἶναι τοῦ κτισαντος τὸν κόσμον
 11 [Χριστός] Bernays 13 [δ] Bunsen 14 ὁμοούσια (vgl. S. 123, 13; 124, 17)
 Ruben ὁμοιούσα L ὁμοιούντα Po ὁμοιούσια Bunsen 17 <τὸ> Ruben 18 χω-
 ρηθεῖς Ruben χωρισθεῖς L 19 Ἰησοῦς Bunsen Ἰησοῦν L 23 ἀνέχεσθαι L¹
 ἀντέχεσθαι L* 24 ὑφαίνεται St ὑφᾶναι τῆς L ὑφᾶναι [τῆς] Hilgenfeld, Ketz-
 gesch. Anm. 843 u. Ruben ὑφᾶναι φησι Bernays ὑφάνατο Usener 25 ἐγκατασκευῆς
 Bernays ἐκ κατασκευῆς L

Τὸ οὖν »πνεῦμα ἅγιον <ἐπελεύσεται> ἐπὶ σέ» τὴν τοῦ σώματος 60
τοῦ κυρίου <γένεσιν> λέγει, »δύναμις δὲ ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι» τὴν
μόρφωσιν δηλοῖ τοῦ θεοῦ, ἣν ἐνετύπωσεν τῷ σώμα(τι) ἐν τῇ παρθένῳ.

Ὅτι μὲν οὖν αὐτὸς ἕτερος ἦν ὢν ἀνείληφεν, δῆλον ἐξ ὧν ὁμο- 61, 1
5 λογεῖ· »ἐγὼ ἡ ζωὴ, ἐγὼ ἡ ἀλήθεια, | ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν.« τὸ 984 P 2
δὲ πνευματικόν, ὃ ἀνείληφεν, καὶ τὸ ψυχικόν οὕτως ἐμφαίνει· »τὸ
δὲ παιδίον ἠΰξανε καὶ προέκοπτεν <ἐν> σοφίᾳ.« σοφίας μὲν γὰρ τὸ
πνευματικόν δεῖται, μεγέθους δὲ τὸ ψυχικόν. διὰ δὲ τῶν ἐκρυέντων 3
ἐκ τῆς πλευρᾶς ἐδήλου ταῖς ἐκρύσεσι τῶν παθῶν ἀπὸ τῶν ἐμπαθῶν
10 ἀπαθεῖς γενομένας τὰς οὐσίας σεσῶσθαι. καὶ ὅταν λέγῃ »δεῖ τὸν 4
υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀποδοκιμασθῆναι, ὑβρισθῆναι, σταυρωθῆναι», ὡς
περὶ ἄλλον φαίνεται λέγων, δηλονότι τοῦ ἐμπαθοῦς. καὶ »προᾶξω 5
ὑμᾶς» λέγει »τῇ τρίτῃ τῶν ἡμερῶν εἰς τὴν Γαλιλαίαν· αὐτὸς γὰρ
προάγει πάντα, καὶ τὴν ἀφανῶς σφριζομένην ψυχὴν ἀναστήσειν ἡνίσ-
15 σετο καὶ ἀποκαταστήσειν οὗ νῦν προάγει. ἀπέθανεν δὲ ἀποστάντος 6
τοῦ καταβάντος ἐπ' αὐτῷ ἐπὶ τῷ Ἰορδάνῃ πνεύματος, οὐκ ἰδίᾳ γενο-
μένου, ἀλλὰ συσταλέντος, ἵνα καὶ ἐνεργήσῃ ὁ θάνατος, ἐπεὶ πῶς τῆς
ζωῆς παρουσίας ἐν αὐτῷ ἀπέθανεν τὸ σῶμα; οὕτω γὰρ ἂν καὶ αὐτοῦ
τοῦ σωτῆρος ὁ θάνατος ἐκράτησεν ἂν, ὅπερ ἄτοπον. δόλω δὲ ὁ
20 θάνατος κατεστρατηγήθη· ἀποθανόντος γὰρ τοῦ σώματος καὶ κρατή- 7
σαντος αὐτὸ τοῦ θανάτου. ἀναστείλας τὴν ἐπελθούσαν ἀκτῖνα τῆς
δυναμέως ὁ σωτὴρ ἀπώλεσε μὲν τὸν θάνατον, τὸ δὲ θνητὸν σῶμα
ἀποβαλὼν πάθῃ ἀνέστησεν. τὰ ψυχικὰ μὲν οὖν οὕτως ἀνίσταται καὶ 8
ἀνασφύζεται, πιστεύσαντα δὲ τὰ πνευματικὰ ὑπὲρ ἐκεῖνα σφύζεται,
25 »ἐνδύματα γάμων» τὰς ψυχὰς λαβόντα.

1 f Luk. 1, 35 vgl. Hippol. Philos. VI 35 p. 286, 12—17 οἱ δ' αὖ ἀπὸ τῆς
ἀνατολῆς λέγουσιν, . . . ὅτι πνευματικὸν ἦν τὸ σῶμα τοῦ σωτῆρος· πνεῦμα γὰρ
ἅγιον ἦλθεν ἐπὶ τὴν Μαρίαν, τουτέστιν ἡ σοφία, καὶ ἡ δύναμις τοῦ ὑψίστου, ἡ
δημιουργικὴ τέχνη, ἵνα διαπλάσθῃ τὸ ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῇ Μαρίᾳ δοθέν. 5 Joh.
14, 6; 10, 30 6 f Luk. 2, 40, 52 8 f vgl. Joh. 19, 34 10 f vgl. Luk. 9, 22;
18, 32; 24, 7; Mark. 8, 31 12 f Matth. 26, 32 15 f vgl. Iren. I 7, 2· διὰ τοῦτο
ῆρθαι, προσαγομένον αὐτοῦ τῷ Πιλάτῳ, τὸ εἰς αὐτὸν κατατεθὲν πνεῦμα Χριστοῦ
16 vgl. Mark. 1, 10 17 f zu τῆς ζωῆς vgl. Z. 5 24 zu πιστ. ὑπὲρ ἐκ. vgl.
S. 109, 12f 25 vgl. Matth. 22, 12; Exc. 63, 1

1 <ἐπελεύσεται> Sy aus Luk. τὴν] τὸ (sc. πνεῦμα) Bernays 2 <γένεσιν>
λέγει St <οὐσίαν> λέγει Ruben <ὑφανσιν> λέγει Hilgenfeld a. a. O. Anm. 843
λέγει <σύλληψιν> Sy λέγει <γένεσιν> R. Liechtenhan, Die Offenbarung im Gnosticismus S. 120⁴ 3 ἦν] ἢ Bunsen τῷ σώματι St τὸ σῶμα L 4 ὦν¹ Bernays ὦι L οὗ Sy
7 <ἐν> σοφίᾳ Zahn, Gesch. d. neut. Kan. I S. 740⁴ σφύδρα L 8 δεῖται Bernays
δεῖται L 9 ταῖς ἐκρύσεσι St u. Schw τὰς ἐκρύσεις L 16 f οὐ διαγενομένων St
17 ἐνεργήσῃ L¹ εὐεργετήσῃ L* 21 αὐτὸ Usener αὐτὸν L αὐτοῦ Bunsen
22 ἀπ. λεσε (wahrsch. ἀπώλεσε) L ἀπέιλσε Sy ἀπήλασε Bernays ἀπέκλεισε Usener
23 ὢν von ἀποβαλὼν nichtsicher zu lesen L <τὰ> πάθῃ Ruben <τὴν> ψυχὴν ἀπαθῇ Schw

- Κάθεται μὲν οὖν ὁ ψυχικὸς Χριστὸς ἐν δεξιᾷ τοῦ Δημιουργοῦ, 62, 1
καθὸ καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει »κάθου ἐκ δεξιῶν μου« καὶ τὰ ἐξῆς. κάθεται 2
δὲ μέχρι συντελείας, »ἵνα ἴδωσιν εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. ἐξεκέντησαν δὲ
τὸ φαινόμενον, ὃ ἦν σὰρξ τοῦ ψυχικοῦ. »όστουν γὰρ αὐτοῦ οὐ συν-
5 τριβήσεται« φησί· καθάπερ ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ τὴν ψυχὴν ὅστουν ἡλλη-
γόρησεν ἢ προφητεία. αὐτὴ γὰρ ἡ ψυχὴ τοῦ Χριστοῦ πάσχοντος τοῦ 3
σώματος ἑαυτὴν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ πατρὸς παρακατέθετο. τὸ δ' ἐν
τῷ ὁστέῳ πνευματικὸν οὐκέτι παρακατατίθεται, ἀλλ' αὐτὸς σφίζει.
Ἡ μὲν οὖν τῶν πνευματικῶν ἀνάπανσις ἐν κυριακῇ, ἐν ὀγδοάδι, 63, 1
10 ἡ κυριακὴ ὀνομάζεται, παρὰ τῇ μητρὶ, ἐχόντων τὰς ψυχὰς, τὰ ἐνδύ-
ματα, ἄχρι συντελείας, αἱ δὲ ἄλλαι πισταὶ ψυχαὶ παρὰ τῷ Δημιουργῷ,
περὶ δὲ τὴν συντέλειαν ἀναχωροῦσι καὶ αὐταὶ εἰς ὀγδοάδα. εἶτα τὸ 2
δεῖπνον τῶν γάμων κοινὸν πάντων τῶν σφριζομένων, ἄχρις ἂν ἀπι-
σωθῇ πάντα καὶ ἄλληλα γνωρίσῃ. |
15 Τὸ δὲ ἐντεῦθεν ἀποθέμενα τὰ πνευματικὰ τὰς ψυχὰς ἅμα τῇ 64 985 P
μητρὶ κομιζομένη τὸν νυμφίον, κομιζόμενα καὶ αὐτὰ τοὺς νυμφίους
τοὺς ἀγγέλους ἑαυτῶν, εἰς τὸν νυμφῶνα ἐντὸς τοῦ Ὁροῦ εἰσίσσι καὶ
πρὸς τὴν τοῦ πατρὸς ὄψιν ἔρχονται, αἰῶνες νοεροὶ γενόμενα, εἰς τοὺς
νοερούς καὶ αἰωνίους γάμους τῆς συζυγίας.
20 Ὁ δὲ τοῦ δεῖπνου μὲν »ἀρχιτεράκλιος«, τῶν γάμων δὲ παρὰ νυμ- 65, 1
φος, »τοῦ νυμφίου δὲ φίλος, ἐστὼς ἔμπροσθεν τοῦ νυμφῶνος, ἀκούων
τῆς φωνῆς τοῦ νυμφίου, χαρᾷ χαίρει«. τοῦτο αὐτοῦ »τὸ πλήρωμα 2
τῆς χαρᾶς« καὶ τῆς ἀναπαύσεως.
Ὁ σωτὴρ τοὺς ἀποστόλους ἐδίδασκεν, τὰ μὲν πρῶτα τυπικῶς 66
25 καὶ μυστικῶς, τὰ δὲ ὕστερα παραβολικῶς καὶ ἡνιγμένως, τὰ δὲ τρίτα
σαφῶς καὶ γυμνῶς κατὰ μόνως.

2 Psal. 109, 1 3 Joh. 19, 37 (= Sach. 12, 10); vgl. Apok. Joh. 1, 7
4 f Joh. 19, 36 (= Exod. 12, 46; Num. 9, 12; Psal. 33, 21) 5 f vgl. Gen. 2, 23
u. S. 123, 21 f 6—8 vgl. Exc. 1 6 f vgl. Luk. 23, 46 9 f vgl. Strom. VII
57, 5; zu ὀγδοάς, die mit der Σοφία gleichgesetzt wird, vgl. Iren. I 5, 3; Hipp.
VI 31 p. 276, 52; 32 p. 280, 11 ff 10 f vgl. S. 127, 25 12 f vgl. Matth. 22, 2—14
16 f vgl. Herakleon Fr. 35, 17 Brooke (Orig. Joh.-Comm. XIII 49 p. 276, 32 ff
Preuschen ὁ σωτὴρ . . . θειστὰς πέμπει τοὺς . . . ἀγγέλους ἑκαστον ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ
ψυχὴν. 16—19 nach Iren. I 7, 1 ist die Σοφία die νύμφη, der Σωτὴρ der νυμφίος
und τὸ πᾶν Πλήρωμα der νυμφῶν. Vgl. ebenda: τοὺς δὲ πνευματικοὺς ἀποδοσαμένους
τὰς ψυχὰς καὶ πνεύματα νοερὰ γενομένους . . . νύμφας ἀποδοθήσεσθαι τοῖς περὶ
τὸν Σωτῆρα ἀγγέλοις. 20 vgl. Joh. 2, 9 21 f vgl. Joh. 3, 29 24—26 vgl.
Matth. 13, 10—13; Joh. 16, 29 Mark. 4, 10; Luk. 9, 18 (κατὰ μόνως)

9 [ἐν κυριακῇ] Bernays ἐν κυριακῇ <ἦτοι> Harvey zù Iren. vol. I p. 66
10 [ἡ κυριακὴ ὀνομάζεται] Bernays, Ruben ἐχόντων Bernays ἔχοντα L 14 ἄλ-
ληλα γνωρίσῃ L¹ ἀλληγορήσῃ L* 18 πατρός Bernays πνεύματος (πνσ) L

- »Οτε ἤμεν ἐν τῇ σαρκί«, φησὶν ὁ ἀπόστολος, ὥσπερ ἔξω τοῦ 67, 1
 σώματος ἤδη λαλῶν. σάρκα οὖν λέγειν αὐτόν φησιν ἐκείνην τὴν
 ἀσθένειαν, τὴν ἀπὸ τῆς ἄνω γυναικὸς προβολήν. καὶ ὅταν ὁ σωτὴρ 2
 πρὸς Σαλώμην λέγῃ μέχρι τότε εἶναι θάνατον, ἄχρὶς ἂν αἱ γυναῖκες
 5 τίκτωσιν, οὐ τὴν γένεσιν κακίζων ἔλεγεν, ἀναγκαίαν οὖσαν διὰ τὴν
 σωτηρίαν τῶν πιστευόντων· δεῖ γὰρ εἶναι τὴν γένεσιν ταύτην, ἄχρὶς 3
 ἂν τὸ σπέρμα προ[σ]ενεχθῇ τὸ προλελογισμένον· ἀλλὰ περὶ τῆς ἄνω 4
 θηλείας αἰνίττεται, ἥς τὰ πάθη κτίσις γέγονεν τῆς καὶ τὰς ἀμόρφους
 οὐσίας προβαλ[λ]ούσης, δι' ἣν καὶ ὁ κύριος κατήλθεν, ἀπὸ μὲν τοῦ
 10 πάθους ἡμᾶς ἀποσπάσων, ἑαυτῷ δὲ εἰσποιησόμενος.
 Ἄχρὶ μὲν γὰρ ἤμεν τῆς θηλείας μόνης τέκνα, ὡς ἂν αἰσχυρᾶς 68
 συζυγίας, ἀτελῇ καὶ νήπια καὶ ἄφρονα καὶ ἀσθενῇ καὶ ἄμορφα. οἷον
 ἐκτρώματα προ[σ]ενεχθέντα, τῆς γυναικὸς ἤμεν τέκνα, ὑπὸ δὲ τοῦ
 σωτῆρος μορφωθέντες ἀνδρὸς καὶ νυμφῶνος γεγόναμεν τέκνα.
 15 Ἡ Εἰμαρμένη ἐστὶ σύνοδος πολλῶν καὶ ἐναντίων δυνάμεων, αὗται 69, 1
 δὲ εἰσὶν ἀόρατοι καὶ ἀφανεῖς, ἐπιτροπεύουσαι τὴν τῶν ἄστρον φορὰν 343 S
 καὶ δι' ἐκείνων πολιτευόμεναι. καθὼ γὰρ ἕκαστον αὐτῶν ἔφθακεν 2
 τῇ τοῦ κόσμου κινήσει συναναφερόμενον, τῶν κατ' αὐτὴν τὴν ῥοπὴν
 γεννωμένων ἐλλήχεν τὴν ἐπικράτειαν, ὡς αὐτοῦ τέκνων.
 20 Διὰ τῶν ἀπλανῶν τοίνυν καὶ πλανωμένων ἄστρον αἱ ἐπὶ τούτων 70, 1
 ἀόρατοι δυνάμεις ἐποχοῦμεναι ταμιεύουσι τὰς γενέσεις καὶ ἐπισκοποῦσι·
 τὰ δὲ ἄστρα αὐτὰ μὲν οὐδὲν ποιεῖ, δείκνυσσι δὲ τὴν ἐνέργειαν τῶν 2
 κυρίων δυνάμεων, ὥσπερ καὶ ἡ τῶν ὀρνίθων πτήσις σημαίνει τι,
 οὐχὶ ποιεῖ.
 25 Τὰ τοίνυν δεκαδύο ζώδια καὶ οἱ ταῦτα ἐπιόντες ἐπτὰ ἀστέρες 71, 1
 τοτὲ μὲν συνοδεύοντες, τοτὲ δὲ ὑπαπαντῶντες, ἀνατέλλοντες <δύνον-
 τες> * * . οὗτοι, πρὸς τῶν δυνάμεων | κινούμενοι, κίνησιν τῆς οὐσίας 986 P
 δηλοῦσιν εἰς γένεσιν τῶν ζώων καὶ τὴν τῶν περιστάσεων τροπὴν.
 διάφοροι δ' εἰσὶν καὶ οἱ ἀστέρες καὶ αἱ δυνάμεις, ἀγαθοποιοὶ κακο- 2
 30 ποιοί, θεξιοὶ ἀριστεροί, ὧν κοινὸν τὸ τικτόμενον· ἕκαστον δὲ <δι'>
 αὐτῶν γίνεται κατὰ καιρὸν τὸν ἴδιον, τοῦ δυναστεύοντος τὰ κατὰ
 φύσιν ἀποτελοῦντος, τὸ μὲν ἐν ἀρχῇ, τὸ δὲ ἐπὶ τέλει.

1 Röm. 7, 5 3—5 vgl. Strom. III 45, 3 mit Anm. 11—14 vgl. Exc. 79
 12 f vgl. viell. I Kor. 15, 8 (vgl. Iren. I 8, 2) 20—24 vgl. Ecl. proph. 55

2 λέγειν L¹ λέγει L* 7 προ[σ]ενεχθῇ Bunsen viell. προδοδοκμασμένον
 Schw 9 προβαλ[λ]ούσης Usener 10 ἑαυτῷ Ruben ἑαυτὸν L 11 ἂν] ἀπ'
 Usener 13 προ[σ]ενεχθέντα W(achter), Bunsen 14 μορφωθέντες Sy μορφω-
 θέντας L 19 αὐτοῦ L 26 f <δύνοντες> * * . St <μεσουρανούντες δύνοντες>
 Usener 30 ἕκαστον Sy ἑκάστων L <δι'> St 31 αὐτῶν] αὐ τῶν <ἀποτελεσ-
 μάτων> Usener
 Clemens III. 9

Ἀπὸ ταύτης τῆς στάσεως καὶ μάχης τῶν δυνάμεων ὁ κύριος 72, 1
 ἡμᾶς ῥύεται καὶ παρέχει τὴν εἰρήνην ἀπὸ τῆς τῶν δυνάμεων καὶ τῆς
 τῶν ἀγγέλων παρατάξεως, ἣν οἱ μὲν ὑπὲρ ἡμῶν, οἱ δὲ καθ' ἡμῶν
 παρατάσσονται. οἱ μὲν γὰρ στρατιώταις ἐοίκασι, συμμαχοῦντες ἡμῖν, 2
 5 ὡς ἂν ὑπηρεταὶ θεοῦ, οἱ δὲ λησταῖς· ὁ γὰρ πονηρὸς οὐ παρὰ βασι-
 λέως ἐξώσατο λαβὼν τὴν μάχαιραν, ἑαυτῷ δὲ ἐξ ἀπονοίας ἀρπάσας.

Διὰ δὲ τοὺς ἀντικειμένους, οἱ διὰ τοῦ σώματος καὶ τῶν ἐκτὸς 73, 1
 ἐπιβατεῦνσι τῆς ψυχῆς καὶ ἐνεχυράζουσιν εἰς δουλείαν, οἱ [δὲ] δεξιοὶ
 οὐκ εἰσιν ἱκανοὶ παρακολουθοῦντες σφῶν καὶ φυλάσσειν ἡμᾶς. οὐ 2
 10 γὰρ εἰσι τέλειον προνοητικοί, ὥσπερ ὁ ἀγαθὸς ποιμὴν, ἀλλὰ μισθωτῷ
 παραπλήσιος ἕκαστος, τὸν λύκον ὀρώντι προσιόντα καὶ φεύγοντι καὶ
 οὐ προθύμῳ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν ἰδίων προβάτων ἐπιιδόναί. προσ- 3
 ἔτι δὲ καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὑπὲρ οὗ ἡ μάχη, ἀσθενὲς ὢν ζῶν, εὐεπί-
 φορόν ἐστι πρὸς τὸ χεῖρον καὶ τοῖς μισοῦσι συλλαμβανόμενον· ὅθεν
 15 καὶ πλείω τὰ κακὰ ὑπάρχει αὐτῷ.

Διὰ τοῦτο ὁ κύριος κατῆλθεν εἰρήνην ποιήσων τὴν ἀπ' οὐρανοῦ 74, 1
 τοῖς ἐπὶ γῆς, ὡς φησιν ὁ ἀπόστολος· «εἰρήνην ἐπὶ τῆς γῆς καὶ 2
 δόξα ἐν ὑψίστοις.» διὰ τοῦτο ἀνέτειλεν ξένος ἀστὴρ καὶ καινὸς
 καταλύων τὴν παλαιὰν ἀστροθεσίαν, καινῷ φωτί, οὐ κοσμικῷ λαμπό-
 20 μενος, ὁ καινὰς ὁδοὺς καὶ σωτηρίους τρεπόμενος, (ὡς) αὐτὸς ὁ κύριος
 ἀνθρώπων ὁδηγὸς ὁ κατελθὼν εἰς γῆν, ἵνα μεταθῇ τοὺς εἰς τὸν
 Χριστὸν πιστεύσαντας ἀπὸ τῆς Εἰμαρμένης εἰς τὴν ἐκείνου πρόνοιαν.

Ὅτι δὲ ἐστι, φασίν, Εἰμαρμένη τοῖς ἄλλοις, τὰ ἀποτελέσματα 75, 1
 προλεγόμενα δείκνυσιν, ἑναργὲς δὲ ἀπόδειξις καὶ ἡ τῶν μαθημάτων
 25 θεωρία. αὐτίκα οἱ μάγοι οὐ μόνον εἶδον τὸν ἀστέρα τοῦ κυρίου, 2
 ἀλλὰ καὶ τὸ ἀληθὲς ἔγνωσαν ὅτι βασιλεὺς ἐτέχθη καὶ ὢν βασιλεὺς,
 ὅτι θεοσεβῶν· τότε Ἰουδαῖοι μόνον διαβόητοι ἦσαν ἐπὶ θεοσεβείᾳ.
 διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ σωτὴρ, πρὸς θεοσεβεῖς κατιῶν, ἐπὶ τούτους 3
 ἦλθεν πρώτους | τοὺς τότε ἐπὶ θεοσεβείᾳ δόξαν ἀποφερομένους. 987 P

30 Ὡς οὖν ἡ γέννησις τοῦ σωτῆρος γενέσεως ἡμᾶς καὶ Εἰμαρμένης 76, 1

4 f vgl. Hebr. 1, 14 5 vgl. Joh. 10, 1 (ληστής) u. Justin bei Tatian 18
 p. 20, 15—17 Schw καὶ ὁ θανασιώτατος Ἰουστίνος ὁρθῶς ἐξεφώνησεν ἐοικέναι
 τοὺς προειρημένους (sc. δαίμονας) λησταῖς. 10—12 vgl. Joh. 10, 11—13
 16 f vgl. viell. Ephes. 2, 17 (Zahn, Gesch. d. neut. Kan. I S. 741¹ erinnert an Kol.
 1, 20; Ephes. 1, 10) 17 f Luk. 2, 14 18. 25 f vgl. Matth. 2, 2, 9 f 18—20 vgl.
 Ignat. Ep. ad Ephes. 19, 2

2 ῥύεται Sy ῥύσεται L 8 [δὲ] St (Usener) 16 τὴν Schw τοῖς L
 16 f οὐρανοῦ Schw ὁννον οὐ L οὐρανῶν, οὐ Sy 17 ἐπὶ Schw ἀπὸ L οὐ τοῖς
 ἀπὸ γῆς (μόνον) Zahn φησιν ὁ ἄγγελος Wi φασιν οἱ ἀπόστολοι Bernays φασιν
 οἱ ἄγγελοι Ruben 20 (ὡς) Wi 29 [τοῦς] Usener

ἐξέβαλεν, οὕτως καὶ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ πυρὸς ἡμᾶς ἐξείλετο καὶ τὸ πάθος πάθους, ἵνα κατὰ πάντα ἀκολουθήσωμεν αὐτῷ. ὁ γὰρ εἰς 2 θεὸν βαπτισθεὶς εἰς θεὸν ἐχώρησεν καὶ εἴληφεν »ἐξουσίαν ἐπάνω σκορπίων καὶ ὄφεων περιπατεῖν«, τῶν δυνάμεων τῶν πονηρῶν. καὶ 3 5 τοῖς ἀποστόλοις ἐντέλλεται· »περιμόντες κηρύσσετε καὶ τοὺς πιστεύον- τας βαπτίζετε εἰς ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος.« εἰς 4 οὗς ἀναγεννώμεθα τῶν λοιπῶν δυνάμεων ἀπασῶν ὑπεράνω γινόμενοι.

Ταύτη θάνατος καὶ τέλος λέγεται τοῦ παλαιοῦ βίου τὸ βάπτισμα 77, 1 ἀποτασσομένων ἡμῶν ταῖς πονηραῖς ἀρχαῖς, ζωὴ δὲ κατὰ Χριστόν, 10 ἧς μόνος αὐτὸς κυριεύει. ἡ δύναμις δὲ τῆς μεταβολῆς τοῦ βα- 2 πτισθέντος οὐ περὶ τὸ σῶμα (ὁ αὐτὸς γὰρ ἀναβαίνει), ἀλλὰ περὶ ψυχήν. ἀντίκα δοῦλος θεοῦ ἅμα τῷ ἀνελθεῖν τοῦ βαπτίσματος καὶ κύριος 3 τῶν ἀκαθάρτων λέγεται πνευμάτων, καὶ εἰς ὃν πρὸ ὀλίγου ἐνήργουν, τοῦτον ἤδη »φρίσσουν«.

15 Μέχρι τοῦ βαπτίσματος οὖν ἡ Εἰμαρμένη, φασίν, ἀληθής, μετὰ 78, 1 δὲ τοῦτο οὐκέτι ἀληθεύουσιν οἱ ἀστρολόγοι. ἔστιν δὲ οὐ τὸ λουτρόν 2 μόνον τὸ ἐλενθεροῦν, ἀλλὰ καὶ ἡ γνώσις, τίνες ἤμεν, τί γεγόναμεν· ποῦ ἤμεν, [ἡ] ποῦ ἐνεβλήθημεν· ποῦ σπεύδομεν, πόθεν λυτρούμεθα· τί γέννησις, τί ἀναγέννησις.

20 Ἔως οὖν ἀμόρφωτον, φασίν, ἔτι τὸ σπέρμα, θηλείας ἐστὶ τέκνον· 79 μορφωθὲν δὲ μετετέθη εἰς ἄνδρα καὶ υἱὸς νυμφίου γίνεται, οὐκέτι ἀσθενὴς καὶ τοῖς κοσμικοῖς ὑποκείμενος ὁρατοῖς τε καὶ ἀοράτοις, ἀλλ' ἀνδρωθεὶς ἄρσεν γίνεται καρπός.

Ὁν γεννᾷ ἡ μήτηρ, εἰς θάνατον ἄγεται καὶ εἰς κόσμον, ὃν δὲ 80, 1 25 ἀναγεννᾷ Χριστός, εἰς ζωὴν μετατίθεται, εἰς ὀγδοάδα· καὶ ἀποθνή- 2 σκουσιν μὲν τῷ κόσμῳ, ζῶσι δὲ τῷ θεῷ, ἵνα θάνατος θανάτῳ λυθῇ, ἀναστάσει δὲ ἡ φθορά. διὰ γὰρ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος 3 σφραγισθεὶς ἀνεπίληπτός ἐστι πάση τῇ ἄλλῃ δυνάμει καὶ διὰ τριῶν ὀνομάτων πάσης τῆς ἐν φθορᾷ τριάδος ἀπηλλάγη· »φορέσας τὴν 30 εἰκόνα τοῦ χοῦκοῦ, τότε φορεῖ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου.«

Τοῦ πυρὸς τὸ μὲν σωματικὸν σωμαίων ἅπτεται πάντων, τὸ δὲ 81, 1 καθαρὸν καὶ ἀσώματον ἀσωμάτων φασίν ἅπτεσθαι, οἷον δαιμόνων,

2f vgl. Gal. 3, 27 3f Luk. 10, 19 (Psal. 90, 13) 5f Matth. 28, 19

8—10 vgl. Röm. 6, 4 12f vgl. Matth. 10, 1 u. ä. St. 14 vgl. Jak. 2, 19

20—23 vgl. Exc. 68 24f vgl. Exc. 63 25f vgl. Röm. 6, 10 27 vgl.

Matth. 28, 19 29f vgl. I Kor. 15, 49; vgl. Ecl. 24 31—S. 132, 9 vgl. Ecl. 8

1 <πυρὸς> πυρὸς Bernays 3 [εἰς] Usener, Relig. Unters. S. 163³⁵ 12 τῷ Sy τὸ L τοῦ L¹ τὸ L* καὶ κύριος Bernays (vgl. Liechtenhan, Die Offenb. im Gnostic. S. 158¹) καὶ πρὸς L καθαρὸς Usener 13 λέγεται γίνεται Usener ὀλίγον Sy ὀλίγον L 18 [ἡ] Bunsen 21 μετατίθεται St

- ἀγγέλων τῆς πονηρίας, αὐτοῦ τοῦ διαβόλου. οὕτως ἐστὶ | τὸ ἐπον- 988 P
 ράνιον <καὶ τὸ ἐπίγειον> πῦρ δισσοῦν τὴν φύσιν, τὸ μὲν νοητόν, τὸ
 δὲ αἰσθητόν. καὶ τὸ βάπτισμα οὖν | διπλοῦν ἀναλόγως, τὸ μὲν 2 344 S
 αἰσθητὸν δι' ὕδατος, τοῦ αἰσθητοῦ πυρὸς σβεστήριον, τὸ δὲ νοητόν
 5 διὰ πνεύματος, τοῦ νοητοῦ πυρὸς ἀλεξήτριον. καὶ τὸ σωματικὸν 3
 πνεῦμα τοῦ αἰσθητοῦ πυρὸς τροφή καὶ ὑπέκκαυμα γίνεται ὀλίγον ὄν,
 πλεῖον δὲ γενόμενον σβεστήριον πέφνκει, τὸ δὲ ἄνωθεν δοθὲν ἡμῖν
 πνεῦμα ἀσώματον ὃν οὐ στοιχεῖων μόνων, ἀλλὰ καὶ δυνάμεων κρατεῖ
 καὶ ἀρχῶν πονηρῶν.
- 10 Καὶ ὁ ἄρτος καὶ τὸ ἔλαιον ἀγιάζεται τῇ δυνάμει τοῦ ὀνόματος 82, 1
 θεοῦ, τὰ αὐτὰ ὄντα κατὰ τὸ φαινόμενον οἷα ἐλήφθη· ἀλλὰ δυνάμει
 εἰς δύναμιν πνευματικὴν μεταβέβληται. οὕτως καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ 2
 ἐξορκιζόμενον καὶ τὸ βάπτισμα γινόμενον, οὐ μόνον χωρ(ίς)ει τὸ
 χεῖρον, ἀλλὰ καὶ ἀγιασμόν προσλαμβάνει.
- 15 Ἐπὶ τὸ βάπτισμα χαίροντας ἔρχεσθαι προσῆκεν, ἀλλ' ἐπεὶ πολ- 83
 λάκις συγκαταβαίνει τισὶ καὶ ἀκάθαρτα πνεύματα, <ᾧ> παρακολου-
 θοῦντα καὶ τυχόντα μετὰ τοῦ ἀνθρώπου τῆς σφραγίδος ἀνίατα τοῦ
 λοιποῦ γίνεται, [ᾧ] τῇ χαρᾷ συμπλέκεται φόβος, ἵνα τις μόνος καθα-
 ρὸς αὐτὸς κατέλθῃ.
- 20 Διὰ τοῦτο νηστεῖται, δεήσεις, εὐχαί, <ἐπάρσεις> χειρῶν, γονυκλισίαι, 84
 ὅτι ψυχὴ ἐκ κόσμου καὶ »ἐκ στόματος λεόντων« ἀνασφύζεται, διὸ καὶ
 πειρασμοὶ εὐθέως ἀγανακτούντων τῶν ἀφ' ὧν ἀφηρέθη, καὶν τις
 φέρῃ προειδώς, τὰ γε ἔξω σαλεύουσιν.
- Αὐτίκα ὁ κύριος μετὰ τὸ βάπτισμα σαλεύεται εἰς ἡμέτερον τύπον 85, 1
 25 καὶ γίνεται πρῶτον »μετὰ θηρίων« ἐν τῇ ἐρήμῳ, εἶτα κρατήσας τού-
 των καὶ τοῦ ἄρχοντος αὐτῶν, ὡς ἂν ἥδη βασιλεὺς ἀληθῆς, ἐπ' ἀγ-
 γέλων ἥδη διακονεῖται. ὁ γὰρ ἀγγέλων ἐν σαρκὶ κρατήσας ἐν λόγῳ 2
 ἐπ' ἀγγέλων ἥδη δουλεύεται. δεῖ οὖν ὀπλισθαι τοῖς κυριακοῖς ὅπλοις 3
 30 τοῦ διαβόλου δυναμένους, ὡς φησὶν ὁ ἀπόστολος.

21 Psal. 21, 22 24—27 vgl. Mark. 1, 13 (Matth. 4, 1—11) 29f Ephes. 6, 16

1f ἐπουράνιον <καὶ τὸ ἐπίγειον> (vgl. Ecl. 8) St ἐπουρανιον L² ἐποντων L*
 [ἐπ' οὐρανόν] Ruben ἐν ὄνομα Bernays 2 πυρὸς Bernays 5 ἀλεξήτριον L
 10 τὸ ἔλαιον] ὁ οἶνος Heinrichi, Valent. Gnosis S. 111²; vgl. aber Lipsius, Prot.
 Kirchenzeit. 20 (1873) Sp. 180 11 θεοῦ Usener οὐ L [οὐ] Bunsen vgl. S. 133, 4
 12 μεταβεβλημένα Anrich, Das antike Mysterienwesen in seinem Einfluß auf das
 Christentum S. 99⁵ (falsch) 12 [καὶ²] u. 13 [τὸ¹] Bunsen 13 χωρίζει (vgl. S. 119, 28
 u. τῶν χειρόνων χωρισμός Paed. I 32, 1) St χωρεῖ L <οὐ> χωρεῖ Usener ἐξωθεῖ
 Bernays 16 <ᾧ> Bunsen 18 [ᾧ] τῇ Bunsen αὐτῇ Usener 18f μόνον
 εἰ καθαρὸς, <εἰς> αὐτὸ Schw 20 <ἐπάρσεις> Ruben

Ἐπὶ τοῦ προ(σ)χομισθέντος νομίσματος ὁ κύριος εἶπεν οὐ τίς 86, 1
 τὸ κτῆμα, ἀλλὰ· »τίς ἡ εἰκὼν καὶ ἡ ἐπιγραφή; Καίσαρος·« ἵνα οὐ
 ἔστιν, ἐκείνῳ δοθῇ. οὕτως καὶ ὁ πιστός· ἐπιγραφὴν μὲν ἔχει διὰ 2
 Χριστοῦ τὸ | ὄνομα τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ πνεῦμα ὡς εἰκόνα. καὶ τὰ ἄλογα 989 P
 5 ζῶα διὰ σφραγίδος δείκνυσιν τίς ἐστὶν ἕκαστον, καὶ ἐκ τῆς σφραγίδος
 ἐκδικεῖται· οὕτως καὶ ἡ ψυχὴ ἡ πιστὴ τὸ τῆς ἀληθείας λαβοῦσα
 σφράγισμα »τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ« περιφέρει. οὗτοί εἰσιν »τὰ 3
 παῖδια τὰ ἥδη ἐν τῇ κοίτῃ συναναπανόμενα« καὶ »αἱ παρθένοι αἱ
 φρόνιμοι«, αἷς αἱ λοιπαὶ αἱ μέλλουσαι οὐ συνεισῆλθον εἰς τὰ »ἡτοι-
 10 μασμένα ἀγαθά, εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι«.

1—10 vgl. Ecl. 24 1—3 vgl. Matth. 22, 20f 7 vgl. Gal. 6, 17 7f vgl.
 Luk. 11, 7 8f vgl. Matth. 25, 1 9f I Kor. 2, 9; I Petr. 1, 12 (vgl. Resch,
 Agrapha¹ Log. 71 S. 301; Ropes, Sprüche Jesu S. 50f; QDS 23, 3; Harnack, Gesch.
 d. altchristl. Lit. I S. 853)

1 προ(σ)χομισθέντος Di 4 καὶ] ὡς Usener 6 ἐκδικάζεται St

ΕΚ ΤΩΝ ΠΡΟΦΗΤΙΚΩΝ
ΕΚΛΟΓΑΙ

Handschriften.

L == Laur. V 3	
M == Monac. 479	
N == Neap. II. AA. 14	} für Ecl. proph. 64. 65
O == Ottob. 94	
Q == Ottob. 98	

ΕΚ ΤΩΝ ΠΡΟΦΗΤΙΚΩΝ ΕΚΛΟΓΑΙ

Οἱ ἀμφὶ τὸν Σεδράχ, Μισάκ, Ἀβδεναγὼ ἐν τῇ καμίνῳ τοῦ πυρὸς 1, 1
 ὑμνοῦντες τὸν θεὸν λέγουσιν· »εὐλογεῖτε, οἱ οὐρανοί, τὸν κύριον·
 ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.« εἶτα· »εὐλογεῖτε,
 5 ἄγγελοι, τὸν κύριον.« εἶτα· »εὐλογεῖτε, ὕδατα καὶ πάντα τὰ ἐπάνω
 τοῦ οὐρανοῦ, τὸν κύριον.« οὕτως ἐπὶ δυνάμεων τάσσουσιν αἱ γραφαὶ
 καθαρῶν τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὰ ὕδατα, ὡς καὶ ἐπὶ τῇ γενέσει δηλοῦ-
 ται. εἰκότως οὖν ποικίλως τῆς δυνάμεως ὀνομαζομένης ἐπάγει Δαυὶδ· 3
 »εὐλογεῖτω πᾶσα δύναμις τὸν κύριον.« εἶτα ἐφεξῆς· »εὐλογεῖτε, ἥλιος
 10 καὶ σελήνη, τὸν κύριον.« καί· »εὐλογεῖτε, ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, τὸν 4
 κύριον· εὐλογεῖτε, πάντες οἱ σεβόμενοι κύριον, τὸν θεὸν τῶν θεῶν·
 ὑμνεῖτε καὶ ἐξομολογεῖσθε, ὅτι εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας τὸ ἔλεος αὐ-
 τοῦ.« [ἐν τῷ Δαυὶδ γέγραπται τῶν τριῶν παίδων ἐν τῇ καμίνῳ 5
 ὑμνοῦντων.]
 15 »Εὐλογημένος εἰ ὁ βλέπων ἄβυσσους, καθήμενος ἐπὶ Χερουβίμ«, 2, 1
 ὁ Δαυὶδ λέγει, ὁμοδοξῶν | τῷ Ἐνῶχ τῷ εἰρηκότῃ· »καὶ εἶδον τὰς 990 P
 ὕλας πάσας.« ἄβυσσος γὰρ τὸ ἀπεράτωτον κατὰ τὴν ἰδίαν ὑπόστασιν, 2
 περαιούμενον δὲ τῇ δυνάμει τοῦ θεοῦ. αἱ τοίνυν οὐσίαι ὑλικάι, ἀφ' 3
 ὧν τὰ ἐπὶ μέρους γένη καὶ τὰ τούτων εἶδη γίνεται, ἄβυσσοι εἰρη-
 20 ται· ἐπεὶ μόνον τὸ ὕδωρ οὐκ ἂν εἶπεν ἄβυσσον. καίτοι καὶ ὕδωρ
 ἄβυσσος ἢ ὕλη ἀλληγορεῖται.
 »Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὰ γήινα 3, 1
 καὶ τὰ οὐράνια. ὅτι δὲ τοῦτο ἀληθές, εἶπεν ὁ κύριος πρὸς Ὠσηέ· 2

3—6 Dan. 3, 59. 58. 60 (die Reihenfolge wie bei Theod.) 7 f vgl. Gen.
 1, 8 f 9—13 Dan. 3, 61—63. 90 15 Dan. 3, 54 16 f vgl. Orig. De princ.
 IV 35 (*universas materias perspeti*); Slav. Henoch 40, 1. 12 (vgl. Bonwetsch, Abh.
 d. k. Ges. d. Wiss. zu Gött. N. F. 1, 3; 1896); H. J. Lawlor, The Journ. of Philol.
 25 (1897) S. 181 f 22 Gen. 1, 1

1 ἐκ τῶν προφητικῶν ἐκλογαὶ steht in L auf der letzten Zeile von f. 377 v u.
 sieht daher mehr wie eine Unterschrift zum Vorhergehenden als wie eine Über-
 schrift zum Folgenden aus 8 τ von εἰκότως in Ras. L² 13 f [ἐν — ὑμνοῦν-
 των] Bunsen 15 nach βλέπων ist καθή von L¹ getilgt 21 ἢ Bunsen ἢ L

»βάδιζε, λαβὲ σεαντῶ γυναῖκα πορνείας καὶ τέκνα πορνείας, διότι
ἐκπορνεύουσα ἐκπορνεύσει ἡ γῆ ἀπὸ ὀπισθεν τοῦ κυρίου.« οὐ γὰρ τὸ 3
στοιχείον λέγει, ἀλλὰ τοὺς ἐπὶ τῷ στοιχείῳ, τοὺς γηγενῆς φρόνημα
ἔχοντας.

5 Ὅτι δὲ ἀρχὴ ὁ υἱός, Ὡσὴ διδάσκει σαφῶς· »καὶ ἔσται ἐν τῷ 4, 1
τόπῳ, οὗ ἐρρέθη αὐτοῖς οὐ λαός μου ὑμεῖς, κληθήσονται καὶ αὐτοὶ
υἱοὶ θεοῦ ζῶντος. καὶ συναχθήσονται οἱ υἱοὶ Ἰούδα καὶ οἱ υἱοὶ Ἰσ-
ραὴλ ἐπὶ τὸ αὐτό, καὶ θήσονται ἑαυτοῖς ἀρχὴν μίαν καὶ ἀναβήσονται
ἐκ τῆς γῆς, ὅτι μεγάλη ἡμέρα τοῦ Ἰσραὴλ.« ὃ γὰρ τις πιστεύει, 2
10 τοῦτον αἰρεῖται. πιστεύει δέ τις τῷ υἱῷ, ὅς ἐστιν ἀρχή. διὸ καὶ
προ[σ]εῖπεν· »τοὺς δὲ υἱούς Ἰούδα ἐλέησω καὶ σώσω ἐν κυρίῳ θεῷ
αὐτῶν«, σωτὴρ δὲ ὁ σφύζων υἱὸς τοῦ θεοῦ. οὗτος ἄρα ἡ ἀρχή.

Δι' Ὡσὴ τὸ πνεῦμα »ἐγὼ δὲ παιδευτὴς ὑμῶν« φησί· »σαλπίζατε 5, 1
σάλπιγγι ἐπὶ τοὺς βουνούς κυρίου, ἠχήσατε ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν.« καὶ 2
15 μὴ τι αὐτὸ τὸ βάπτισμα ἀναγεννήσεως ὑπάρχον σημεῖον τῆς ὕλης
ἐστὶν ἐκβασίς διὰ τῆς τοῦ σωτῆρος διδασκαλίας, μέγαλον καὶ σφοδροῦ
ρεύματος αἰεὶ φερομένου καὶ παραφέροντος ἡμᾶς. ἐξάγων οὖν τῆς 3
ἀταξίας ἡμᾶς ὁ κύριος φωτίζει, εἰς τὸ φῶς | ἄγων τὸ ἄσκιον καὶ 345 S
οὐκέτι ὕλικόν.

20 Τοῦτον τὸν ποταμὸν τῆς ὕλης καὶ τὴν θάλασσαν διέκοψαν καὶ 6, 1
διέστησαν δυνάμει κυρίου προφητῇ δύο, περατουμένης τῆς ὕλης καθ'
ἐκάτερον διάστημα ὕδατος βουλήσει τοῦ θεοῦ· διωπηρέτουν καθαροὶ 2
στρατηγοὶ ἄμφω, δι' ὧν ἐπιστεύθη τὰ σημεῖα, ἵνα δὴ ὁ δίκαιος ἐκ
τῆς ὕλης γένηται, δι' αὐτῆς ὁδεύσας τὰ πρῶτα. θατέρῳ μὲν γε τῶν 3
25 στρατηγῶν καὶ τοῦνομα τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐπεβέβλητο.

Αὐτίκα δι' ὕδατος καὶ πνεύματος· ἡ ἀναγέννησις, καθάπερ καὶ 7, 1
ἡ πᾶσα γένεσις. »πνεῦμα | γὰρ θεοῦ ἐπεφέρετο τῇ ἀβύσσῳ.« καὶ διὰ 991 P 2
τοῦτο ὁ σωτὴρ ἐβαπτίσατο μὴ χρῆζων αὐτός, ἵνα τοῖς ἀναγεννωμένοις
τὸ πᾶν ὕδωρ ἀγιάσῃ. ταύτῃ τοι οὐ μόνον τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ τὴν
30 ψυχὴν καθαιρόμεθα. σημεῖον γοῦν τοῦ καὶ τὰ ἀόρατα ἡμῶν ἀγιάζε- 3
σθαι τὸ καὶ πνεύματα ἀκάθαρτα συμπεπλεγμένα τῇ ψυχῇ διωλίζεσθαι
ἀπὸ τῆς γενέσεως τῆς καινῆς τε καὶ πνευματικῆς.

Ὑδωρ ἐπάνω τοῦ οὐρανοῦ· ἐπεὶ τὸ βάπτισμα γίνεται δι' ὕδατος 8, 1

1 f Hos. 1, 2 5—9 Hos. 1, 10 f 11 f Hos. 1, 7 13 Hos. 5, 2
13 f Hos. 5, 8 20—23 vgl. Jos. 3, 16; Exod. 14, 21 26 vgl. Joh. 3, 5
27 Gen. 1, 2 27 f vgl. Matth. 3, 14 30—32 vgl. Exc. 83 31 vgl. δωλιζό-
μενοι βαπτίσματι Paed. I 32, 1 33—S. 139, 7 vgl. Exc. 81

2 ἐκ von ἐκπορνεύσει üb. d. Z. L¹ 3 γηγενῆς Sy γηγενεῖ L
11 προ[σ]εῖπεν Wi 22 διωπηρέτουν <δὲ> St 23 ἐκ(τὸς) St

καὶ πνεύματος», ἀλεξητήριον ὃν πυρὸς τοῦ δισσοῦ, τοῦ τε τῶν ἀορά-
των ἀπομένον καὶ τοῦ τῶν ὁρατῶν, ἀνάγκη καὶ τοῦ ὕδατος τὸ μέν
τι νοητόν, τὸ δὲ αἰσθητὸν ὑπάρχειν, ἀλεξητήριον τῆς διπλῆς τοῦ
πυρός· καὶ τὸ μὲν ἐπίγειον ὕδωρ τὸ σῶμα ἀπορροῦπτει, τὸ δὲ ἐπον- 2
5 ράνιον ὕδωρ διὰ τὸ εἶναι νοητὸν καὶ ἀόρατον πνεῦμα ἀλληγορεῖται
ἄγιον, τῶν ἀοράτων καθαρικόν, οἶον τοῦ πνεύματος ὕδωρ ὥσπερ
ἐκεῖνο τοῦ σώματος.

Ὁ θεὸς καὶ τὸν φόβον τῇ ἀγαθότητι συνέμιξεν δι' ἀγαθότητα. 9, 1
τὸ γὰρ συμφέρον ἐκάστω τοῦτο ἤδη παρέχει, ὡς ἱατρὸς ἀρρωστοῦντι,
10 ὡς πατὴρ ἀτακτοῦντι τῷ παιδί. »ὁ γὰρ φειδόμενος τῆς βακτηρίας 2
αὐτοῦ μισεῖ τὸν υἱὸν αὐτοῦ.« καὶ ὁ κύριος δὲ καὶ οἱ ἀπόστολοι αὐ-
τοῦ ἐν φόβῳ καὶ πόνοις ἀνестράφησαν. ὅταν οὖν πιστοῦ σώμα νοσῇ, 3
ἢ δι' ἀμαρτημὰ τι προημαρτημένον ἐπιτιμῶντος τοῦ κυρίου, ἢ διὰ
μέλλοντα προφυλαξαμένου, ἢ καὶ κατ' ἐνέργειαν * * προσβολὴν ἔξωθεν
15 γινομένην οὐ κωλύσαντος διὰ τι χρήσιμον [καὶ] αὐτῷ ἢ τοῖς πέλας
παραδείγματος χάριν.

Ἡδὴ δὲ οἱ ἐν σαρκὶ οἰκοῦντες σώματι καθάπερ ἐν πλοίῳ πλέ- 10
οντες παλαιῷ οὐκ εἶναι ὑπτιοί, ἀλλ' αἰεὶ εὐχονται ἀνατεταμένοι πρὸς
τὸν θεόν.

Οἱ προσβύτεροι σφόδρα ἤχθοντο, εἰ μὴ τι πάσχοιεν κατὰ τὸ σῶμα 11, 1
ἐκάστοτε· ἐφοβοῦντο γὰρ μὴ πως ἐνταῦθα οὐ κοιμίζομενοι τὰ ἐπί-
χειρα τῶν ἀμαρτημάτων, ἃ πολλὰ τοῖς ἐν σαρκὶ κατ' ἄγνοιαν παρα-
κολουθεῖ, ἀθρόαν ἐκεῖ κομίσωνται τὴν δίκην, ὥστε ἐνθάδε θερα-
πεύεσθαι ἠξίου. φοβητέον ἄρα οὐχὶ νόσον τὴν ἔξωθεν, ἀλλὰ τὰ 2
25 ἀμαρτήματα, δι' ἃ ἡ νόσος, καὶ νόσον ψυχῆς, οὐ σώματος, ὅτι »πᾶσα
σὰρξ ὁρτός«, τὰ δὲ σωματικὰ καὶ τὰ ἐκτός καλὰ »πρόσκαιρα, τὰ δὲ
μὴ βλεπόμενα αἰώνια«. |

Τὰ τῆς γνώσεως τὰ μὲν ἤδη μετέχομεν, τὰ δὲ δι' ὧν ἔχομεν 992 P 12, 1
βεβαίως ἐλπίζομεν· οὐτε γὰρ πᾶν κεκομίσμεθα οὐτε παντὸς ὥστε-
30 ροῦμεν, ἀλλ' οἶον »ἀρραβῶνα« τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν καὶ τοῦ πατρὸς

8—10 vgl. z. B. Paed. I 67, 2 10 f Prov. 13, 24 24 f φοβητέον — σώ-
ματος Sacr. Par. 279 Holl; Corp. Paris. Nr. 5; Maximus Cap. 26; Antonius Melissa
p. 19 Gesner 25 f Jes. 40, 6 26 f II Kor. 4, 18 30 vgl. II Kor. 1, 22;
5, 5; Ephes. 1, 14

1. 3 ἀλεξητήριον L wie S. 132, 5 2 ἀνάγκη Sy 3 ὑπάρχειν St ὑπά-
ρχον L 12 πιστοῦ σώμα νοσῇ St πιστοῦ σώματος ἢ L θλίψις τοῦ σώματος ἢ
Bernays πάθος τοῦ σώματος ἢ Bunsen 14 μέλλοντα] μέλλον τι Wi * * St
etwa <ἄλλον τοῦτο γίγνεται, τοῦ κυρίου τὴν> St <τὴν> Schw 15 [καὶ] Wi
ἢ Wi καὶ L 20 μὴ τι Sy μὴ ὅτι L 23 κομίσωνται St κομίσονται L
24 f φοβηθῶμεν — ἀλλ' ἀμαρτήματα Sacr. Par. u. die übr. Flor. 25 καὶ —
σώματος < Sacr. Par. RL^a Ant. 26 [καλὰ] Schw κατὰ Bunsen 28 μετέχομεν]
κατέχομεν St

πλούτου προσειλήφαμεν· τὰ δὲ ἐφόδια τῆς κυριακῆς ὁδοῦ οἱ μακα-
 ρισμοὶ τοῦ κυρίου. »ζητεῖτε«, γὰρ εἶπεν, »καὶ μεριμνᾶτε τὴν βασι- 2
 λειαν τοῦ θεοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν· οἶδεν γὰρ ὁ
 πατὴρ ὧν χρεῖαν ἔχετε.« οὕτως οὐ μόνον τὰς ἀσχολίας, ἀλλὰ καὶ 3
 5 τὰς φροντίδας περιγράφει. »οὐ γὰρ τῇ ἡλικίᾳ«, φησὶν, »ἐκ τοῦ φρον-
 τίζειν προσθεῖναι τι δύνασθε.« ὁ γὰρ θεὸς οἶδεν σαφῶς τίνα μὲν 4
 ἡμῖν ἔχειν, τίνων δὲ ἀπορεῖν συμφέρει. κενώσαντας οὖν σφᾶς αὐτοὺς
 τῶν κοσμικῶν φροντίδων ἀξιοῖ πληροῦσθαι τῆς εἰς θεόν. »ἡμεῖς γὰρ 5
 στενάζομεν ἐπενδύσασθαι ποθοῦντες« τὰ ἄφθαρτα, πρὶν ἐκδύσασθαι
 10 τὴν φθοράν. ἐπιχεομένης γὰρ τῆς πίστεως ἀπορρεῖ ἡ ἀπιστία. ὁμοίως 6
 καὶ ἐπὶ γνώσεως καὶ δικαιοσύνης. οὐ χορὴ οὖν μόνον κενῶσαι τὴν
 ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ πληρῶσαι θεοῦ. οὔτε γὰρ ἔτι κακόν, ἐπεὶ πέπανται, 7
 οὔτε ἤδη ἀγαθόν, ἐπεὶ μηδέπω ἐλλήφεν· τὸ δὲ μήτε ἀγαθὸν μήτε
 κακὸν οὐδὲν ἐστίν. »ἐπάνεισι γὰρ εἰς τὸν κεκαθαρμένον οἶκον καὶ 8
 15 κενόν«, ἐὰν μηδὲν τῶν σωτηρίων ἐμβληθῇ, τὸ προενοικῆσαν ἀκάθαρ-
 τον πνεῦμα, συμπαραλαμβάνον ἄλλα ἐπὶ ἀκάθαρτα πνεύματα. διὸ 9
 κενώσαντας τῶν κακῶν δεῖ πληρῶσαι τὴν ψυχὴν τοῦ ἀγαθοῦ θεοῦ,
 ὅπερ ἐστὶν οἰκητήριον ἐπιλεγμένον. πληρωθέντων γὰρ τῶν κενῶν,
 τότε ἡ σφραγὶς ἐπακολουθεῖ, ἵνα φυλάσσεται τῷ θεῷ τὸ ἅγιον.
 20 »Πᾶν ῥῆμα ἵσταται ἐπὶ δύο καὶ τριῶν μαρτύρων«, ἐπὶ πατρὸς 13
 καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, ἐφ' ὧν μαρτύρων καὶ βοηθῶν αἱ
 ἐντολαὶ λεγόμεναι φυλάσσεσθαι ὀφείλουσιν.

Ἡ νηστεία ἀποχὴ τροφῆς ἐστὶ κατὰ τὸ σημαίνον, τροφή δὲ 14, 1
 οὐδὲν δικαιότερους ἡμᾶς ἢ ἀδικωτέρους ἀπεργάζεται, κατὰ δὲ τὸ
 25 μυστικὸν δηλοῖ ὅτι ὥσπερ τοῖς καθ' ἕνα ἐκ τροφῆς ἢ ζωῆς, ἢ δ'
 ἀτροφία θανάτου σύμβολον, οὕτως καὶ ἡμᾶς τῶν κοσμικῶν νηστεύειν
 χορὴ, ἵνα τῷ κόσμῳ ἀποθάνωμεν καὶ μετὰ τοῦτο τροφῆς θείας μετα-
 λαβόντες θεῷ ζήσωμεν. ἄλλως τε κενοὶ τῆς ὕλης τὴν ψυχὴν ἢ 2
 νηστεία καὶ καθαρὰ καὶ κούφην σὺν καὶ τῷ σώματι παρίστησι τοῖς
 30 θεοῖς λόγοις. τροφή μὲν οὖν κοσμικὴ ὁ πρότερος βίος καὶ τὰ ἅμαρ- 3
 τήματα, τροφή δὲ θεϊκὴ πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, ὑπομονή, γνώσις,
 εἰρήνη, σωφροσύνη. »μακάριοι γὰρ οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν 4

2—4 Matth. 6, 33. 32; Luk. 12, 31. 30 5f Matth. 6, 27 8f II Kor.
 5, 2 14—16 vgl. Matth. 12, 44 f; Luk. 11, 24—26 18 zu οἰκητήριον vgl. II Kor.
 5, 2 20 Deut. 19, 15 (Matth. 18, 16) [nicht I Joh. 5, 7; vgl. Class. Journal 9
 (1814) S. 187] 26f vgl. Strom. III 99, 4 mit Anm. 27f vgl. S. 131, 25f;
 Röm. 6, 10 31f vgl. I Tim. 6, 11; II Tim. 2, 22 32f Matth. 5, 6

10 ἀπορεῖ Wi ἀπορεῖ L 12 ἔτι (ἐνεστι) Schw 17 [θεοῦ] Po ∞ nach
 ὅπερ Z. 18 Bunsen; aber vgl. Z. 12 18 ὅπερ ἐστίν] ὥσπερ Schw

δικαιοσύνην τοῦ θεοῦ· οὗτοι γὰρ καὶ ἐμπλη|σθήσονται.» ψυχὴ δέ. 993 P
ἀλλ' οὐ σῶμα τὴν ὀρεξίν ταύτην λαμβάνει.

Τῆς πίστεως τὴν εὐχὴν ἰσχυροτέραν ἀπέφηνεν ὁ σωτὴρ τοῖς 15, 1
πιστοῖς ἀποστόλοις, ἐπὶ τινος δαιμονιῶντος, ὃν οὐκ | ἴσχυσαν καθα- 346 S
5 ρίσαι, εἰπών· »τὰ τοιαῦτα εὐχῇ κατορθοῦνται.« ὁ μὲν πιστεύσας 2
ἄφρσιν ἁμαρτημάτων ἔλαβεν παρὰ τοῦ κυρίου, ὁ δ' ἐν γνώσει γενό-
μενος ἄτε μηκέτι ἁμαρτάνων παρ' ἑαυτοῦ τὴν ἄφρσιν τῶν λοιπῶν
κομίζεται.

Ὡς περ αἱ θεραπείαι καὶ αἱ προφητεῖαι καὶ τὰ σημεῖα, οὕτως καὶ 16, 1
10 ἡ γνωστικὴ διδασκαλία δι' ἀνθρώπων ἐνεργοῦντος τοῦ θεοῦ ἐπιτελεῖ-
ται· ὁ γὰρ θεὸς δι' ἀνθρώπων τὴν δύναμιν ἐπιδείκνυται. καὶ ὁρθῶς 2
ἡ προφητεία φησὶν· »καὶ ἀποστελῶ ἐπ' αὐτοὺς ἄνθρωπον ὃς σώσει
αὐτούς.« αὐτὸς οὖν ἐκπέμπει ποτὲ μὲν προφήτας, ποτὲ δὲ ἀποστό-
λους, σωτῆρας τῶν ἀνθρώπων. οὕτως θεὸς δι' ἀνθρώπων ἐνεργεῖ·
15 οὐχὶ γὰρ τὰ μὲν δύναται, τὰ δὲ οὐ δύναται ὁ θεός, οὐδὲ ἀσθενεῖ 3
ποτε ἐν οὐδενί, ἀλλ' οὐδὲ τὰ μὲν ἐκόντος, τὰ δὲ ἄκοντος αὐτοῦ
γίνεται, καὶ τὰ μὲν ὑπ' αὐτοῦ, τὰ δὲ ὑφ' ἑτέρου, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς
ἐγέννησεν δι' ἀνθρώπων καὶ ἐπαίδευσεν δι' ἀνθρώπων.

Ὁ θεὸς ἡμᾶς ἐποίησεν οὐ προόντας. ἐχοῖν γὰρ καὶ εἶδέναι ἡμᾶς 17, 1
20 ὅπου ἦμεν, εἰ προῆμεν, καὶ πῶς καὶ διὰ τί δεῦρο ἦκομεν· εἰ δ' οὐ
προῆμεν, τῆς γενέσεως μόνος αἴτιος ὁ θεός. ὥς οὖν οὐκ ὄντας 2
ἐποίησεν, οὕτως καὶ γενομένους σφάζει τῇ ἰδίᾳ χάριτι, ἐὰν ἄξιοι καὶ
ἐπιτήδειοι φανῶμεν, εἰ <δὲ> μή, παρήσει πρὸς τὸ οἰκεῖον τέλος· »καὶ
γὰρ ζώντων ἐστὶ καὶ νεκρῶν κύριος.«

25 Ὅρα δὲ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ, οὐ μόνον ἐπ' ἀνθρώπων μὴ 18, 1
ὄντας εἰς τὸ εἶναι παράγων καὶ τοὺς γενομένους αὖξων καθ' ἡλικίας
προκοπῇ, ἀλλὰ καὶ τοὺς πιστεύοντας σφάζων κατὰ τὸ οἰκεῖον ἐκάστην·
ἡδὴ δὲ μεταβάλλει καὶ ὥρας καὶ καιροὺς καὶ καρποὺς καὶ στοιχεῖα. 2

3—5 vgl. Mark. 9, 18. 29 5 f vgl. z. B. Matth. 9, 2 6—8 vgl. Joh. 5, 14
12 f Jes. 19, 20 13 f vgl. Luk. 11, 49 19—22 ὁ θεός — χάριτι Sacr. Par.
280 Holl (= S); Cod. Casinat. 931 (XV. Jahrh.) f. 192^a (= C): Κλήμεντος ἐκ τοῦ
ἡ στροφώματος ὁ θεός — σφάζει Akakios in der Cat. z. Oktat. bei Niceph. I
Col. 101 (= N¹); Nourry, App. in bibl. max. I Col. 1308 aus Cod. Reg. 2431
[= Paris. 854] (= N²); Monac. 9 f. 36^v (= M¹); Monac. 82 f. 55^v (= M²); Coislin.
113 f. 312^v (= O). Inc. καὶ ἐν τῷ ὁγδόῳ (ἡ' N¹) δὲ στροφωματοῦ ἀφεται τὴν περὶ
τοῦ προεῖναι τὰς ψυχὰς δόξαν, λέγων αὐταῖς λέξεσιν· ὁ θεός κτλ. 23 f vgl.
Röm. 14, 9

12 ἐπ' αὐτοὺς oder [ἐπ'] αὐτοῖς (wie LXX) Sy ἐπ' αὐτοῖς L 19 ὁ < O
γὰρ> δὲ N¹ 19 f ἰδεῖναι ἡμᾶς τον που εἰμεν εἰ προεῖμεν O 20 ὅπου] τὸ ποῦ Akak.
ἔτον Di (angebl. nach Akak.) ἡκαμεν CS 20 f εἰ δ' (δὲ C Akak. S) οὐ προῆμεν]
ἴδε οὐ προεῖπεν M¹ (οὐ von spät. H. getilgt) 21 γενέσεως] + ἡμῶν Akak.
αἴτιος μόνος ∞ COS ὥς οὖν] δὲ M¹N² δὲ ὥς M² ὥς N¹ 23 <δὲ> Schw 26 κατ' L

οὗτος γὰρ εἰς θεὸς ὁ καὶ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τῶν γενομένων οἰκείως ἐκάστω μετρήσας.

- Ἐκ πίστεως καὶ φόβου προκόψας εἰς γνωσιν ἄνθρωπος οἶδεν 19, 1
εἰπεῖν »κύριε κύριε«, ἀλλ' οὐχ ὡς ὁ δοῦλος· ἔμαθεν λέγειν »πάτερ
5 ἡμῶν«, »τὸ πνεῦμα τῆς δουλείας τὸ εἰς φόβον« ἐλευθερώσας καὶ δι'
ἀγάπης προκόψας εἰς | »νύμφης εἰς«, αἰδούμενος ἤδη δι' ἀγάπην ὃν ἐφο- 994 P
βείτο πρότερον· οὐ γὰρ ἔτι διὰ φόβον ἀπέχεται τῶν ἀφεκτέων, ἀλλὰ 2
δι' ἀγάπην ἔχεται τῶν ἐντολῶν. »αὐτό«, φησί, »τὸ πνεῦμα μαρτυρεῖ,
ὅταν λέγωμεν· »ἀββὰ ὁ πατήρ.«
- 10 Ἀγοράζει δὲ ἡμᾶς κύριος »τιμὴν αἱματι«, δεσποτῶν <τῶν> πάλαι 20, 1
τῶν πικρῶν ἀπαλλάσσων, <τῶν> ἁμαρτιῶν, δι' αἷς »τὰ πνευματικὰ τῆς
πονηρίας« ἐκυρίευσεν ἡμῶν. ἄγει οὖν εἰς ἐλευθερίαν τὴν τοῦ πατρός, 2
συγκληρονόμους νιούς καὶ φίλους. »ἀδελφοί μου γὰρ«, φησὶν ὁ κύριος, 3
»καὶ συγκληρονόμοι οἱ ποιῶντες τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου.« »μὴ
15 καλέσητε οὖν ἑαυτοὺς πατέρα ἐπὶ τῆς γῆς·« δεσπότης γὰρ ἐπὶ τῆς
γῆς, ἐν δὲ οὐρανοῖς ὁ πατήρ, »ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν τε οὐρανοῖς καὶ
ἐπὶ τῆς γῆς.« ἀγάπη γὰρ ἐκουσίαν ἄρχει, ἀκόντων δὲ ὁ φόβος, οὗτος 4
ὁ »φαιδύλος·« ὁ δὲ εἰς ἀγαθὸν παιδαγωγῶν εἰς Χριστὸν ἄγει καὶ ἔστι
σωτήριος.
- 20 Εἰ δὲ τις νοεῖ θεόν (κατ' ἀξίαν μὲν οὐδαμῶς, τίς γὰρ ἔννοια 21
ἀξία θεοῦ; ἀλλ' ὡς δυνατόν ἐστι), νοεῖτω μέγα καὶ ἀπερινόητον καὶ
κάλλιστον »φῶς ἀπρόσιτον«, πᾶσαν δύναμιν ἀγαθὴν, πᾶσαν ἀστείαν
ἀρετὴν συγκεκληρωμένον, πάντων κηδόμενον, φιλοικτίρμον, ἀπαθές,
ἀγαθόν, πάντα εἰδός, προγινώσκον πάντα, εἰλικρινές, γλυκύ, λαμπρόν,
25 ἀκήρατον.
- Ἐπεὶ ἐξ ἑαυτῆς κινεῖται ἡ ψυχὴ, ἡ χάρις ἡ τοῦ θεοῦ, ὃ ἔχει ἡ 22, 1
ψυχὴ, τὴν προθυμίαν, ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῆς, οἷον ἔρανον εἰς σωτηρίαν·
βούλεται γὰρ τῆς ψυχῆς ἴδιον εἶναι τὸ ἀγαθόν, ὃ δίδωσιν αὐτῇ ὁ
κύριος, οὐ γὰρ ἐστὶν ἀναίσθητος, ἵνα φέρεται ὡς σῶμα. τὸ μὲν οὖν 2
30 ἔχειν τοῦ λαβόντος, τὸ λαβεῖν δὲ τοῦ θελήσαντος καὶ ὀρεχθέντος, τὸ

4 vgl. Matth. 7, 21 4f Matth. 6, 9 5f vgl. Röm. 8, 15 8 Röm. 8, 16
9 Röm. 8, 15; Gal. 4, 6 10 I Petr. 1, 19 11f Ephes. 6, 12 13—17 vgl.
Resch, Agrapha² Nr. 89 S. 129 f; Ropes, Sprüche Jesu S. 27ff 13f Matth. 12, 50
(= Mark. 3, 35; Luk. 8, 21); vgl. Röm. 8, 17 14f Matth. 23, 9 16f Ephes.
3, 15 17—19 ἀγάπη ἐκουσίαν — σωτήριος Sac. Par. 281 Holl 18f vgl.
Paed. I 83, 2 σωτήριος ὁ φόβος 22 I Tim. 6, 16 26 vgl. Plato Phaedr.
p. 245 C

4 ἔμαθεν <γὰρ> St 6 nach ἀγάπην ist ἔχεται τῶν ἐντολῶν von L¹ getilgt
7 διὰ φόβον L¹ δι' ἀγάπην L* 10 <τῶν> Bunsen 11 <τῶν> Schw 17 ὁ in
Ras. L¹ 18 παιδαγωγῶν] + ἡμᾶς Sac. Par. 20 ἔννοια St γένοιτο L γένοιτο
<ἂν> Di γε νοοῖ τὰ Bunsen 27 αὐτῆς St ἑαυτῆς L 30 ἔχειν Bunsen ἔχει L

κρατεῖν δὲ ὃ ἔλαβεν τοῦ κρατεῖν μελετήσαντος καὶ δυναμένου. διὰ 3
τοῦτο [ἐπὶ] τῇ ψυχῇ ὁ θεὸς τὴν αἴρεσιν δέδωκεν, ἵνα αὐτὸς μὲν
μηνύσῃ τὸ δέον, ἥ δὲ ἐλομένη δέξεται καὶ κατάρχη.

Ὡςπερ διὰ τοῦ σώματος ὁ σωτὴρ ἐλάλει καὶ ἰᾶτο, οὕτως καὶ 23, 1
5 πρότερον μὲν διὰ τῶν προφητῶν, νῦν δὲ διὰ τῶν ἀποστόλων καὶ
τῶν διδασκάλων· ἡ ἐκκλησία γὰρ ὑπηρετεῖ τῇ τοῦ κυρίου ἐνεργείᾳ, 2
ἐνθεν καὶ τότε ἄνθρωπον ἀνέλαβεν, ἵνα δι' αὐτοῦ ὑπηρετήσῃ τῷ
θειλήματι τοῦ πατρὸς, καὶ πάντοτε ἄνθρωπον ὁ φιλόανθρωπος 3
ἐνδύεται θεὸς εἰς τὴν ἀνθρώπων σωτηρίαν, πρότερον μὲν τοὺς προ-
10 φήτας, νῦν δὲ τὴν ἐκκλησίαν. | τὸ γὰρ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ ἐξυπηρετεῖν 995 P
κατάλληλον πρὸς τὴν ὁμοίαν σωτηρίαν.

Ὅτε χοῖκοι ἦμεν, Καῖσαρος ἦμεν. Καῖσαρ δέ ἐστιν ὁ πρόσκαιρος 24, 1
ἄρχων, οὗ καὶ εἰκὼν ἡ χοϊκὴ ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος, εἰς ὃν ἐπαλιν-
δρόμησεν. τούτῳ οὖν τὰ χοϊκὰ ἀποδοτέον, ἃ »πεφορέκαμεν ἐν τῇ 2
15 εἰκόνι τοῦ χοϊκοῦ, καὶ »τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ· ἕκαστον γὰρ τῶν
παθῶν ὥςπερ γράμμα καὶ χάραγμα ἡμῖν καὶ σημειον. ἄλλο χάραγμα 3
νῦν ὁ κύριος ἡμῖν καὶ ἄλλα ὀνόματα καὶ γράμματα ἐνσημαίνονται,
πίστιν ἀντὶ ἀπιστίας, καὶ τὰ ἐξῆς. οὕτως ἀπὸ τῶν ὑλικῶν ἐπὶ τὰ
πνευματικὰ μεταγόμεθα »φορέσαντες τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου.

Ὁ Ἰωάννης φησὶν, ὅτι »ἐγὼ μὲν ὑμᾶς ὕδατι βαπτίζω, ἔρχεται δέ 25, 1
20 μου [ὁ] ὀπίσω ὁ βαπτίζων ὑμᾶς ἐν πνεύματι καὶ πυρὶ.« πυρὶ δὲ
οὐδένᾳ ἐβάπτισεν· »ἐνιοι δέ, ὡς φησὶν Ἡρακλέων, »πυρὶ τὰ ὥτα
τῶν σφραγιζομένων κατεσημήναντο, οὕτως ἀκούσαντες τὸ ἀποστο-
λικόν. »τὸ γὰρ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τοῦ διακαθαῖραι τὴν ἅλω,
25 καὶ συνάξει τὸν σίτον εἰς τὴν ἀποθήκην, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει
πυρὶ ἀσβέστω.« πρόσκειται οὖν τῷ »διὰ πυρὸς« τὸ »διὰ πνεύματος«, 2
ἐπειδὴ <ὡς> ὁ σίτος ἀπὸ τοῦ ἄχυρου διακρίνεται (τοντέστιν ἀπὸ τοῦ
ύλικου ἐνδύματος) διὰ πνεύματος | καὶ τὸ ἄχυρον χωρίζεται διὰ τοῦ 347 S
πνεύματος λικμώμενον, οὕτως τὸ πνεῦμα διαχωριστικὴν ἔχει δύναμιν
30 ἐνεργειῶν ὑλικῶν. ἐπεὶ δὲ τὰ μὲν ἐξ ἀγεννήτου καὶ ἀφθάρτου γέγονεν, 3
τὰ σπερματικὰ ζωῆς, <συνάγεται ὡς> ὁ πυρὸς καὶ ἀποτίθεται, τὸ δὲ
ύλικόν, μέχρι σύνεσι τῷ κρείττονι, μένει· ὅταν δὲ ἐκείνου χωρισθῇ,
ἀπόλλυται· ἐν ἑτέρῳ γὰρ εἶχε τὸ εἶναι. τοῦτο γοῦν χωριστικὸν μὲν

5 f vgl. Hebr. 1, 1; Luk. 11, 49 12—19 vgl. Exc. 86. 80 14 f I Kor.
15, 49 15 Matth. 22, 21 19 I Kor. 15, 49 20 f vgl. Matth. 3, 11; Luk.
3, 16 22 f Herakleon Fr. 49 Brooke; vgl. Iren. I 25, 6 (= Hippol. Philos.
VII 32 p. 404, 35 f) 24—26 Matth. 3, 12; Luk. 3, 17

2 [ἐπὶ] St ἔτι Bunsen 14 χαϊκὰ L 21 [ὁ] Sy 23 κατεσημήναντο Sy
κατεσημήνατο L 26 τῷ L¹ τὸ L* 27 <ὡς> ὁ σίτος St τὸν σίτον L διακρί-
νεται St διακρίναι L 30 ἀγεννήτου Arcerius ἀγενήτου L 31 <συνάγεται ὡς> St

- δυνάμει, τὸ πνεῦμα, ἀναλωτικὸν δὲ τὸ πῦρ, πῦρ δὲ τὸ ὑλικὸν νοη-
 τέον. ἀλλ' ἐπεὶ μὲν τὸ σφρζόμενον σίτῳ ἔοικεν, τὸ δὲ περιπεφυκὸς 4
 τῇ ψυχῇ τῷ ἀχύρῳ, καὶ τὸ μὲν ἀσώματον, τὸ δὲ χωριζόμενον ὑλικόν
 ἔστιν, ἀντέθηκεν τῷ μὲν ἀσώματῳ τὸ πνεῦμα, λεπτὸν καὶ καθαρὸν
 5 σχεδὸν ὑπὲρ νοῦν, τῷ δὲ ὑλικῷ τὸ πῦρ, οὐ πονηρὸν οὐδὲ κακὸν
 ὑπάρχον, ἀλλ' ἰσχυρὸν καὶ κακοῦ καθαρτικόν· ἀγαθὴ γὰρ δύναμις τὸ
 πῦρ νοεῖται καὶ ἰσχυρά, φθαρτικὴ τῶν χειρόνων καὶ σωστικὴ τῶν
 ἀμεινόνων, διὸ καὶ φρόνιμον λέγεται παρὰ τοῖς προφήταις τοῦτο
 τὸ πῦρ.
- 10 Οὕτως γοῦν καὶ ὅταν ὁ θεὸς λέγῃται »πῦρ καταναλίσκον«, οὐ 26, 1
 κακίας, ἀλλὰ δυνάμεως | ὄνομα καὶ σύμβολον ἐκδεκτέον· ὥς γὰρ τὸ 996 P 2
 πῦρ ἰσχυρότατον τῶν στοιχείων καὶ πάντων κρατοῦν, οὕτω καὶ ὁ
 θεὸς παντοδύναμος καὶ παντοκράτωρ, ὁ δυνάμενος κρατῆσαι, κτί-
 σαι, ποιῆσαι, τρέφειν, αὔξειν, σφῆζειν, σώματος καὶ ψυχῆς ἐξουσίαν
 15 ἔχων. ὥς οὖν τῶν στοιχείων ὑπερέχει τὸ πῦρ, οὕτως θεῶν τε καὶ
 δυνάμεων καὶ ἀρχῶν ὁ παντοκράτωρ. διπλῇ τε ἡ δύναμις τοῦ πυρός, 3
 ἡ μὲν πρὸς δημιουργίαν καὶ πέπανσιν καρπῶν καὶ ζώων γενέσιν καὶ
 τροφὴν ἐπιτήδειος, ἥς εἰκὼν ὁ ἥλιος, ἡ δὲ πρὸς ἀνάλωσιν καὶ
 φθοράν, ὥς τὸ πῦρ τὸ ἐπίγειον. »πῦρ« οὖν ὅταν λέγῃται ὁ θεὸς 4
 20 »καταναλίσκον«, δύναμις ἰσχυρά καὶ ἀπροσάντητος, ἣ μηδὲν ἀδύνατον,
 ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπολέσαι δυνατόν. περὶ τοιαύτης δυνάμεως καὶ ὁ σωτὴρ 5
 λέγει »πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν«, δηλονότι δύναμιν τῶν μὲν
 ἀγίων καθαρτικὴν, τῶν δὲ ὑλικῶν, ὥς μὲν ἐκεῖνοί φασιν, ἀφανιστι-
 κήν, ὥς δὲ ἡμεῖς ἂν φαίμεν, παιδευτικὴν. ἔχει δὲ καὶ φόβον τὸ
 25 πῦρ καὶ διάχυσιν τὸ φῶς.
- Οὐκ ἔγραφον δὲ οἱ πρεσβύτεροι μήτε ἀπασχολεῖν βουλόμενοι τὴν 27, 1
 διδασκαλικὴν τῆς παραδόσεως φροντίδα τῇ περὶ τὸ γράφειν ἄλλῃ
 φροντίδι, μηδὲ μὴν τὸν τοῦ προσκέπτεσθαι τὰ λεχθησόμενα καιρὸν
 καταναλίσκοντες εἰς γραφήν. τάχα δὲ οὐδὲ τῆς αὐτῆς φύσεως κατόρ- 2
 30 θωμα τὸ συντακτικὸν καὶ διδασκαλικὸν εἶδος εἶναι πεπεισμένοι τοῖς
 εἰς τοῦτο πεφυκόσι συνεχώρουν. τὸ μὲν γὰρ ἀκωλύτως καὶ μετὰ ῥύμης 3
 φέρεται ῥεῦμα τοῦ λέγοντος, καὶ πον τάχα καὶ συναρπάσαι δυνά-
 μενον, τὸ δὲ ὑπὸ τῶν ἐντυγχανόντων ἐκάστοτε βασανιζόμενον, ἀκρι-
 βοῦς τῆς ἐξετάσεως τυγχάνον, ἄκρας καὶ τῆς ἐπιμελείας ἀξιοῦται, καὶ

8 f vgl. Paed. III 44, 2 mit Anm. u. Anrich, Clem. u. Orig. als Begründer
 der Lehre vom Fegfeuer (Theol. Abhandl. f. H. J. Holtzmann) S. 117¹ 10, 19 f Deut.
 4, 24 14 f. 21 vgl. Matth. 10, 28; Luk. 12, 5 22 Luk. 12, 49 22—24 vgl.
 Eustathios, In Lazarum, Mariam et Martham hom. ed. Cavallera Paris 1905 Cap. 6
 p. 31, 5 ff 26—S. 145, 5 vgl. Strom. I 1—10

5 τῷ Sy τὸ L 11 ἐκδεκτέον (vgl. QDS 14, 6) Wi ἐκλεκτέον L 20 ἀδύνα-
 τον Sy ἀδύνατος L 22 τῶν Sy τὴν L 33 f ἀκριβοῦς L¹ ἀκριβῶς L*

ἔστιν οἶον εἰπεῖν ἔγγραφος διδασκαλίας βεβαίωσης, καὶ εἰς τοὺς ὀψι-
 γόνους οὕτως διὰ τῆς συντάξεως παραπεμπομένης τῆς φωνῆς. ἡ γὰρ 4
 τῶν προεσφυτέρων παρακαταθήκη διὰ τῆς γραφῆς λαλοῦσα ὑπουργῶ
 χρῆται τῷ γράφοντι πρὸς τὴν παράδοσιν <εἰς σωτηρίαν> τῶν ἐντεν-
 5 ξομένων. καθάπερ οὖν ἡ μαγνήτις λίθος τὴν ἄλλην ὕλην παραπεμ- 5
 πομένην μόνον ἐφέλκεται δι' ἐπιτηδειότητα τὸν σίδηρον, οὕτως καὶ
 τὰ βιβλία πολλῶν ὄντων τῶν ἐντυγχανόντων τοὺς οἶους τε συνιέναι
 μόνους ἐπισπᾶται. ὁ γὰρ τῆς ἀληθείας λόγος τοῖς μὲν »μωρία«, τοῖς 6
 δὲ »σκάνδαλον«, ὀλίγοις δὲ »σοφία« οὕτως καὶ »δύναμις« εὐρίσκεται
 10 »θεοῦ«. φθόνος δὲ ἀπείη γνωστικοῦ. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ζητεῖ πότε- 7
 ρον | χεῖρον, ἀναξίω δοῦναι ἢ ἀξίω μὴ παραδοῦναι, καὶ κινδυνεύει 997 P
 ὑπὸ πολλῆς τῆς ἀγάπης οὐ μόνον παντὶ τῷ προσήκοντι, ἀλλ' ἔσθ'
 ὅτε καὶ ἀναξίω λιπαρῶς δεομένῳ κοινωνήσῃν, οὐ διὰ τὴν δέησιν (οὐ
 γὰρ φιλοδοξεῖ), ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπιμονὴν τοῦ δεομένου μελετῶντος εἰς
 15 πίστιν διὰ πολλῆς τῆς δεήσεως.

Εἰσὶ δ' οἱ λέγοντες εἶναι γνωστικοὶ τοῖς οἰκείοις φθονοῦσι μᾶλλον 28, 1
 ἢ τοῖς ἐκτός. ὥς δὲ ἡ θάλασσα ἀνίσταται πᾶσιν, ἀλλ' ὁ μὲν νήχεται, ὁ δὲ
 ἐμπορεύεται, ὁ δὲ ἀγρεύει τοὺς ἰχθῦς, καὶ ὥς ἡ γῆ κοινῇ, ἀλλ' ὁ μὲν
 ὀδεύει, ὁ δὲ ἀροῖ, θηροῦ δὲ ἕτερος, καὶ τις ἄλλος μέταλλα ἐρευνᾷ, ὁ δὲ οἰκο-
 20 δομεῖ, οὕτως καὶ τῆς γραφῆς ἀναγινωσκομένης ὁ μὲν εἰς πίστιν, ὁ δὲ εἰς
 ἡθὺς ὠφελεῖται, ἀφαιρεῖται δὲ ἄλλος δεισιδαιμονίαν διὰ τῆς ἐπιγνώσεως
 τῶν πραγμάτων· ὁ δὲ ἀθλητῆς, γνωρίσας τὸ στάδιον τὸ Ὀλυμπιακόν, 2
 ἐπαποδύεται τῇ διδασκαλίᾳ καὶ ἀγωνίζεται καὶ νικηφόρος γίνεται,
 τοὺς ἀντιπάλους καὶ κατατρέχοντας τῆς γνωστικῆς ὁδοῦ παρακρουσά-
 25 μενος καὶ καταγωνισιάμενος. ἀναγκαῖα γὰρ ἡ γνῶσις καὶ πρὸς ψυχῆς 3
 γυμνασίαν καὶ πρὸς σεμνότητα ἡθους, ἀξιεντροπετοτέρους ποιοῦσα
 τοὺς πιστοὺς καὶ τῶν πραγμάτων ἀκριβεῖς θεατάς. ὥς γὰρ οὐκ ἔστι
 πιστεῦσαι ἄνευ κατηχήσεως, οὕτως οὐδὲ καταλαβέσθαι ἄνευ γνώσεως.

5—8 καθάπερ ἡ — ἐπισπᾶται Sacr. Par. 282 Holl 8—10 vgl. I Kor. 1, 23 f

17—25 ὥς — καταγωνισιάμενος Sacr. Par. 283 Holl; aus Coisl. 279 auch mit-
 geteilt von Pitra, Anal. Sacra II p. XXIX (Lemma in C [nach Nr. 230] τοῦ αὐτοῦ
 ἐκ τοῦ ἡ στρωματέως, in M Κλήμεντος ἐκ τοῦ ἡ στρώματος, in OA Κλήμεντος,
 in R [nach Nr. 230] τοῦ αὐτοῦ, in Coisl. 279 ἐκ τοῦ ἡ στρωματέων)

4 <εἰς σωτηρίαν> St 6 ἐπιτηδειότητος Sacr. Par. 7 τὰ < Sacr. Par.
 9 [οὕτως] Schw θεοῦ St 16 οἱ L 17 ἀνέται Sy ἀλλ' καὶ Sacr. Par.
 (außer M) 18 ἰχθύας Sacr. Par. ἀλλ' ὁ Di ἀλλ' ὁ L ἄλλος Sacr. Par. (ἀλλ'
 ὁ M) 19 ὁ δὲ ἄλλος Sacr. Par. θηροῦ bis ἐρευνᾷ < Sacr. Par. OAM μέταλλα
 Sacr. Par. (wie Xylander, Hoeschel) μεγάλη L 21 ἄλλος Vi ἄλλον L Sacr.
 Par. δεισιδαιμονία Sacr. Par. OAM u. Coisl. 279 22 πραγμάτων γραμμάτων
 Sacr. Par. OA στάδιον] πεδῖον Sacr. Par. R τὸ² < Sacr. Par. OAM Ὀλυμπι-
 κόν Sacr. Par. OA Ὀλυμπίας Sacr. Par. C u. Coisl. 279 23 ἀποδύεται Sacr. Par. M
 Clemens III. 10

<Ὁν>των γὰρ εὐχρόστων καὶ ἀναγκαίων εἰς σωτηρίαν, οἷον 29, 1
 πατρός καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, ἀλλὰ καὶ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς,
 δεῖ πάντως καὶ τὸν περὶ αὐτῶν λόγον, ὅς ἐστι γνωστικός, εὐχρηστον
 ὁμοῦ καὶ ἀναγκαῖον τυγχάνειν. τοῖς δὲ καὶ τὴν προστασίαν ἐπανη- 2
 5 ρημένοις τοῦ ὀφελεῖν εὐχρηστος ἢ πολυπειρία πρὸς τὸ μὴ διαλαθεῖν
 τι τῶν δοκούντων παρ' ἄλλοις ἀναγκαίως καὶ πολυμαθῶς ἐπεγνωσθαι.
 φέρει δὲ καὶ ἄλλως συγγυμνασίαν ψυχῆς ζητητικῆς ἢ τῆς ἐτεροδόξου 3
 διδασκαλίας ἔκθεσις, καὶ ἀνεξαπάτητον τῆς ἀληθοῦς τηρεῖ τὸν μαθη-
 τήν, περισαλπίζεσθαι πάντοθεν ἥδη προεμελετηκότα τοῖς πολεμι-
 10 κοῖς ὄργανοις.

Τοῦ γνωστικοῦ μόνον, καθάπερ λέγουσι τὴν Κρήτην ἄγονον εἶναι 30
 θηρίων ὀλεθρίων, | ὁ βίος καθαρὸς ἀπὸ παντὸς πονηροῦ ἔργον τε 348 S
 καὶ νοήματος καὶ λόγον, οὐδὲ ἐχθρὸν ἔχοντος τὸ παράπαν, ἀλλὰ
 καὶ φθόνον καὶ μίσους καὶ βλασφημίας πάσης καὶ διαβολῆς ἐκτὸς
 15 ὄντος. |

Ἐν πολλῷ δὲ τῷ βίῳ μακαριστὸς οὐ διὰ τὸ μακρὸν [γενόμενος] 998 P 31, 1
 ζῆν, ὃ γε καὶ διὰ τὸ ζῆσαι εὖ ὑπῆρξεν ἀξίῳ τοῦ ζῆν αἰεὶ γενέσθαι.
 οὐδένα λελύπηκεν, ὅτι μὴ τῷ λόγῳ παιδεύων τοὺς ἠλκωμένους τὴν 2
 καρδίαν, καθάπερ μέλιτι σωτηρίῳ, γλυκεῖ τε ὄντι καὶ δηκτικῷ. ὥστε
 20 παντὸς μᾶλλον ὁ γνωστικός τὸ πρέπον ἂν μετὰ τοῦ κατὰ λόγον
 φυλάσσοι. τοῦ γὰρ ἐμπαθοῦς παντὸς περιτμηθέντος καὶ περιαι- 3
 ρεθέντος ἀπάσης τῆς ψυχῆς τῷ κρατίστῳ, καθαρῷ γενομένῳ καὶ
 ἡλευθερωμένῳ εἰς υἰοθεσίαν, τοῦ λοιποῦ σύνεστιν τε καὶ βιοῖ.

Πυθαγόρας ἤξιον μὴ μόνον λογιώτατον, ἀλλὰ καὶ πρεσβύτατον 32, 1
 25 ἡγεῖσθαι τῶν σοφῶν τὸν θέμενον τὰ ὀνόματα τοῖς πράγμασι. δεῖ 2
 τοῖνυν τὰς γραφὰς ἀκριβῶς διερευνωμένους, ἐπειδὴ ἐν παραβολαῖς
 εἰρησθαι ἀνωμολόγηται. ἀπὸ τῶν ὀνομάτων θηρᾶσθαι τὰς δόξας.
 ὡς τὸ ἅγιον πνεῦμα περὶ τῶν πραγμάτων ἔχον. εἰς τὰς λέξεις ὡς
 εἰπεῖν τὴν αὐτοῦ διάνοιαν ἐκτυπωσάμενον, διδάσκει, ἵνα ἡμῖν ἀκρι-

11 f vgl. Aristot. Mir. ausc. 83 p. 836 b 27—29; Antigon. Hist. mir. 10; Aelian
 Nat. an. III 32; V 2; Plut. Mor. p. 86 C; Plin. Nat. hist. VIII 58, 227 f 19 vgl.
 zu Strom. VIII 32, 3 20 f vgl. Chrysipp Fr. mor. 557 ff Arnim 23 vgl. Röm.
 8, 21 26 vgl. Joh. 5, 39 26 f vgl. z. B. Matth. 13, 34f 27—29 vgl. Plato
 Theaet. p. 206 D τὴν αὐτοῦ διάνοιαν ἐμφανῆ ποιεῖν . . . ὥσπερ εἰς κάτοπτρον
 ἢ ὕδωρ τὴν δόξαν ἐκτυπούμενον εἰς τὴν διὰ τοῦ στόματος ῥοήν.

1 <Ὁν>των St 7 ἄλλως L ἄλλη Vi ἄλλην Sy 11 μόνον Bunsen νόμον L
 13 οὐδὲ Di οὔτε L 14 διαβολῆς L¹ διαβολικῆς L* 15 ὄντος Sy ὄντων L
 16 πολλῷ] ὀλῳ Schw [γενόμενος] St 16 f <μακρόν τὸ> μακρὸν ἐλόμε-
 νος ζῆν Schw 17 εὖ Sy καὶ L [καὶ] Bunsen 18 viell. <ἀλλ' ὅτι> οὐδένα Wi
 ἠλκωμένους Po εἰλκωμένους L 21 φυλάσσοι Di φυλάσσει L 27 ἀνωμολό-
 γηται corr. aus ἀνωμολόγηται L¹ θηρᾶσθαι St θηρωμένους L θηρωμένους <κατα-
 λαβεῖν> oder <εὐρεῖν> Schw 29 αὐτοῦ L

βῶς ἐξεταζόμενα διαπτύσσεται μὲν τὰ ὀνόματα πολυσήμως εἰρημένα,
τὸ δ' ἐγκεκρυμμένον ἐν πολλοῖς τοῖς σκέπουσι ψηλαφώμενον καὶ
καταμανθανόμενον ἐκφαίνεται καὶ ἀναλάμψῃ. [οὕτ]ώς γὰρ καὶ ὁ **3**
μόλιβδος τοῖς τρίβουσιν ἐξανθεῖ λευκὸν ἐκ μέλανος, τὸ ψιμύδιον,
5 οὕτως καὶ ἡ γυνῶσις, φέγγος καὶ λαμπρότητα καταχέουσα τῶν πρα-
γμάτων, ἡ τῷ ὄντι θεία σοφία εἴη ἅν, τὸ φῶς τὸ εἰλικρινές, τὸ
φωτίζον τοὺς καθαροὺς τῶν ἀνθρώπων ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ εἰς
ὄψιν καὶ κατάληψιν τῆς ἀληθείας βεβαίαν.

Ἀναψάμενοι τοίνυν τῆς ἀρχῆς τοῦ φωτὸς ἐκείνου ἐκ τοῦ πόθου **33, 1**
10 τοῦ περὶ αὐτὸ <αὐτῷ> ὡς ἐνὶ μάλιστα ἐξομοιοῦσθαι πειρώμενοι,
φωτὸς ἔμπλεοι, φωτὲς Ἰσραηλῖται τῷ ὄντι γινόμεθα. φίλους γὰρ **2**
εἶπεν καὶ ἀδελφοὺς τοὺς ἐχομένους τῆς πρὸς τὸ θεῖον ἀφομοιώσεως
κατὰ ἐπιθυμίαν καὶ δίδωξιν.

* * ἦν τόποι μὲν καθαροὶ καὶ λειμῶνες ἐδέξαντο, φωνὰς καὶ **34**
15 τινὰς ὄψεις ἀγίων φασμάτων <ἔχοντες>, ἄνθρωπος δὲ ὁ ἀκριβῶς
κεκαθαρμένος ἅπας διδασκαλίας καὶ δυνάμεως θεϊκῆς καταξιωθήσεται.

Οἶδα δὲ ἐγὼ ὅτι τὰ τῆς γνώσεως μυστήρια τοῖς μὲν πολλοῖς **35, 1**
χλεύην φέρει καὶ μάλιστα μὴ κεκαττυμένα σοφιστικῇ τροπολογίᾳ,
τοὺς δὲ ὀλίγους καθάπερ φῶς ἐπεισενεχθὲν ἐξαίφνης συμποσίῳ τινὶ
20 συνηρεφεί ἐκπλήξει τὰ πρῶτα, ἔπειτα ἐθίσαντες καὶ συντραφέντες
καὶ ἐγγυμα[sάμενοι τῷ λογισμῷ ὡς ὑφ' ἡδονῆς εὐφραινόμενοι καὶ **999 P**
ἀγαλλιώμενοι * * τὸν κύριον. ὡς γὰρ <ἡ> ἡδονὴ τὴν τῆς ἀλλῆ- **2**
δόνο ἀπαλλαγὴν οὐσίαν ἔχει, οὕτως ἡ γυνῶσις τῆς ἀγνοίας τὴν
ὑπεξαίρεσιν. ὡς γὰρ οἱ μάλιστα καθεύδοντες οἴονται μάλιστα ἐγρη- **3**
25 γορέναι, ἐναργεστέραις ὑποπλῖτοντες καὶ ἀπερισπάστοις ταῖς ὄναι
φαντασίαις, οὕτως οἱ μάλιστα ἀγνοοῦντες μάλιστα εἰδέναι νομίζουσι.

6 f vgl. Joh. 1, 9; Matth. 5, 8 **7** vgl. S. 105, 13 (Deut. 32, 10) **8** vgl. Strom.
VI 54, 1; 61, 1 u. 6. **11** vgl. Joh. 1, 47 **11—13** vgl. Matth. 12, 50; Joh. 15, 15

14 f. 19 f. 21—23 vgl. [Themistios] = Plutarch *Περὶ ψυχῆς* bei Stob. Flor. 120, 28
(nachgewiesen von M. R. James, The Classical Review 14 [1900] S. 23): ἐκ δὲ τοῦ-
του φῶς τι θανάσιον ἀπήντησεν ἡ τόποι καθαροὶ καὶ λειμῶνες ἐδέξαντο,
φωνὰς καὶ χορείας καὶ σεμνότητος ἀκονομάτων ἱερῶν καὶ φαντασμάτων ἀγίων
ἔχοντες. καὶ φῶς ἐπεισενεχθὲν ἐξαίφνης συμποσίῳ θόρου καὶ κρότον
ὑφ' ἡδονῆς ἐποίησε, πρότερον δὲ τὸ ἀλαμπές ἐδόκει μὴ ἐνοχλεῖν μηδὲ λυπεῖν τὴν
ὄψιν. ἡδονὴ δ' ἦδε πᾶσα μὲν ἴσως οὐσίαν ἔχει καὶ φύσιν ἀλλῆθδόνο
ἀπαλλαγὴν.

1 διαπτύσσεται L μὲν ∞ vor τὰ Sy ∞ nach πολυσήμως L **3** ὡς Sy
οὕτως L **9** πόθου L (wie Bunsen) πάθος Vi **10** <αὐτῷ> St **14** * * St
etwa <τὴν ψυχὴν> ἦν] ἡ Bunsen ἡ von Arnim, De oct. Clem. Strom 1. p. 7
15 <ἔχοντες> St **16** <οὐ> καταξιωθήσεται; von Arnim **20** ἐπεὶ δὲ ἐθίσαντο
οἱ συντραφέντες Bunsen **22** <αἰνοῦσι> Bunsen <ὀψονται> Schw <δέξονται> St
<ἡ> von Arnim **25** ἐναργεστέραις Sy ἐναργεστόροις L ἐναργεστάταις St

μακάριοι δὲ οἱ ἐξ ὕπνου τοῦδε καὶ τῆς παραφροσύνης ἀνεγειρόμενοι **4**
καὶ ἀναβλέψαντες τὸ φῶς καὶ τὴν ἀλήθειαν.

Δεῖ τοίνυν ἐπ' ἴσης τῷ βουλομένῳ τὸ πειθόμενον ἔχειν τὸν μαθη- **36, 1**
τὴν καὶ τῷ πόθῳ τὴν πίστιν ἐγκαταμίσαντα γυμνάζειν καὶ μελετᾶν,
5 ἐκαστοτε πρὸς ἑαυτὸν τὴν τῶν θεωρημάτων ἀλήθειαν ἐξετάζοντα·
ἐπειδὴν δὲ εὖ ἔχειν αὐτῷ δοκῇ, τότε δὴ καὶ εἰς τὰς τῶν πέλας ζητή- **2**
σεις καθιέναι· ἐπεὶ καὶ οἱ νεοῖτοι προαποπειρῶνται τοῦ πετάσαι ἐπὶ
τῆς καλιᾶς γυμνάζαντες τὰ πτερά.

Ἡ γὰρ ἀρετὴ ἡ γνωστικὴ πανταχοῦ καλὸν καὶ πρᾶον καὶ ἀβλαβὲς **37, 1**
καὶ ἄλνυν καὶ μακάριον καὶ παρεσκευασμένον ἄριστα μὲν ὁμιλεῖν
παντὶ ᾧ θεῖον, ἄριστα δ' ἀνθρώποις, θεωρητικὸν ὁμοῦ καὶ πρακτι-
κόν, γαλμα θεῖον τὸν ἄνθρωπον κατασκευάζουσα καὶ φιλόκαλον
ἄπερ ἀζομένη δι' ἀγάπης· τὸ γὰρ καλὸν ὡς ἐκεῖ σοφία θεωρητὸν καὶ **2**
ροητόν, ἐνταῦθα σωφροσύνη καὶ δικαιοσύνη διὰ πίστεως πρακτόν, ἐν
15 σαρκὶ μελετήσαντος ἀγγελικὴν ὑπουργίαν, ὥσπερ ἐν τόπῳ διαφανεῖ
καὶ ἀμιάντῳ τῷ σώματι τὸν νοῦν καθιερώσαντος.

Πρὸς δὲ Τατιανὸν λέγοντα εὐχτικὸν εἶναι τὸ »γεννηθήτω φῶς« **38, 1**
λεκτέον· εἰ τοίνυν εὐχόμενος ἤδαι τὸν ὑπερκείμενον θεόν, πῶς λέγει
»ἐγὼ θεὸς καὶ πλὴν ἐμοῦ ἄλλος οὐδεὶς«;

20 Εἶπε μὲν ὡς κολάσεις εἰσὶ βλασφημιῶν, φλυαρίας, ἀκολάστων **2**
ὀρημάτων, λόγῳ κολαζομένων καὶ παιδευομένων· ἔφασκεν δὲ καὶ διὰ **39**
τὰς τριῆκας κολάζεσθαι καὶ τὸν κόσμον τὰς γυναικας ὑπὸ δυνάμεως
τῆς ἐπὶ τούτοις τεταγμένης, ἣ καὶ τῷ Σαμφὼν δύνανται παρεῖχε
ταῖς θριξίν, ἣτις κολάζει τὰς διὰ κόσμον τριχῶν ἐπὶ πορνείαν ὀρ-
25 μώσας.

Καθάπερ ἀγαθοῦ ἀπορροία ἀγαθύνονται, οὕτως καὶ <κακοῦ> **40**
κακοῦνται. καλὴ ἡ κρίσις τοῦ θεοῦ, ἣ τε διάκρισις ἣ τῶν πιστῶν
ἀπὸ τῶν ἀπίστων ἣ τε πρόκρισις ὑπὲρ τοῦ μὴ μείζονι περιπεσεῖν
κρίσει ἣ τε κρίσις παιδενσις οὐσα.

17—19 Tatian Fr. 7 Schwartz; vgl. Orig. C. Cels. VI 51; De orat. 24, 5
(II p. 122, 24f; 356, 6 ff Koetschau) **17** Gen. 1, 3 **19** vgl. Jes. 44, 6; 45, 5f;
46, 9; vgl. Iren. I 5, 4; 29, 4 **20—25** vgl. Apokal. v. Akhmim v. 24; Harnack
TU IX 2 S. 86 **23 f** vgl. Richt. 16, 17

7 προαποπειρῶνται Sy προσαποπειρῶνται L **12** κατασκευάζουσα L¹ κατα-
σκευάζοντα L* **13** ἀπεργάζεται Bunsen **14** πρακτόν. * * Schw **15 f** με-
λετήσαντος — καθιερώσαντος Wi μελετήσαντες — καθιερώσαντες L **16** καθ-
ιερώσαντο Bunsen **18** ἤδαι L ἤδη Otto, Corp. Apol. VI p. 170 vor πῶς ist
πλη von L¹ getilgt **20** εἶπε μὲν Maranus εἵπομεν L **21** <τῶν> λόγῳ
Bunsen λόγων Sy **23** τῷ τοῦ Schw **24** ἣτις ἣ τε Otto **26** <ἀγαθοὶ> ἀγα-
θοῦ Bunsen ἐπιρροία Usener bei Ruben, Clem. Al. Exc. ex Theod. p. XII²;
aber vgl. Protr. 68, 2 καὶ <κακοῦ> St κα<κο>ι Bunsen **27** (οὕτως καὶ) κα-
κοῦνται Usener **29** <ἐπὶ> κρίσις Wi

Ἡ γραφή φησι τὰ βρέφη τὰ ἐκτεθέντα τημελούχῳ παραδίδοσθαι 41, 1
ἀγγέλῳ, ὅφ' οὐ παιδεύεσθαι τε | καὶ αὔξειν, »καὶ ἔσονται«, φησί, 1000 P
»ὥς οἱ ἑκατὸν ἑτῶν ἑνταῦθα πιστοί.»

Διὸ καὶ Πέτρος ἐν τῇ Ἀποκαλύψει φησί· »καὶ ἀστραπή πυρὸς 2
5 πηδῶσα ἀπὸ τῶν βρεφῶν ἐκείνων καὶ πλήσσοῦσα τοὺς ὀφθαλμοὺς
τῶν γυναικῶν·« ἐπεὶ ὁ δίκαιος »ὥς σπινθήρ διὰ καλάμης ἐκλάμπει 3
καὶ κρίνει ἔθνη.»

»Μετὰ ὁσίου ὁσιωθήσῃ.« κατὰ αἶνον ὁσίων δεδόξασται τὸ ὄνομά 42
σου, κατ' ἐπίγνωσιν ἡμῶν δοξαζομένον τοῦ θεοῦ [κατὰ τε τὴν ἐπί-
10 γνῶσιν κατὰ τε τὴν κληρονομίαν]. | οὕτω καὶ τὸ »ξῆ κύριος« καὶ τὸ 349 S
»ἀνέστη κύριος«.

»Λαὸς ὃν οὐκ ἔγνω, ἐδούλευσέν μοι·« κατὰ διαθήκην οὐκ 43, 1
ἔγνω.

»Υἱοὶ ἀλλότριοι·« τὰ τοῦ ἄλλου ἐξηλωκότες. 2

15 »Μεγαλύνων τὰς σωτηρίας τοῦ βασιλέως αὐτοῦ.« βασιλεῖς πάντες 44
λέγονται οἱ πιστοί, (κεκλημένοι) εἰς βασιλείαν κατὰ (τε τὴν ἐπίγνωσιν)
κατὰ τε τὴν κληρονομίαν.

»Ἡ μακροθυμία γλυκύτης ἐστὶν ὑπὲρ τὸ μέλι, οὐχ ὅτι ἐστὶ 45
μακροθυμία, ἀλλὰ κατὰ τὸν καρπὸν τῆς μακροθυμίας, ἐπεὶ οὐδὲ ὁ
20 ἐγκρατὴς ἐστὶν ἀπαθής, κρατῶν οὐκ ἀπόνως τῶν παθῶν· ὅταν δὲ
ἕξις γένηται, οὐκέτι ἐγκρατὴς, ἐν μιᾷ ἕξει τῷ ἁγίῳ πνεύματι γενο-
μένου τοῦ ἀνθρώπου.

»Πνεύματα·« λέγεται τὰ πάθη τὰ ἐν τῇ ψυχῇ οὐκ ἐξ οὐσίας 46, 1
πνεύματα, ἐπεὶ ἔσται ἐμπαθὴς ἄνθρωπος λεγεὼν δαιμόνων, ἀλλὰ
25 κατὰ τὴν [προ]τροπὴν. ἡ γὰρ αὕτη ψυχὴ κατὰ μεταβολὰς ἄλλας 2

1—3 vielleicht aus der Petrusapokalypse; vgl. Ecl. 48. Vgl. Weinel in
Hennekes Handbuch zu den Neut. Apokryphen S. 287 4—6 Petrus-Apokalypse
Fr. 2 Zahn, Gesch. d. ntl. Kan. II S. 818; vgl. Apokal. von Akhmim v. 26 καὶ
προήρχοντο ἐξ αὐ(τῶν ἀκτῶν)ες πυρὸς καὶ τὰς γυναῖκας ἔπλησσαν κατὰ τῶν ὀφθαλ-
μῶν. Vgl. auch Dieterich, Nekyia S. 11 f 6 f vgl. Weish. Sal. 3, 7 f
8 Psal. 17, 26 10 f vgl. viell. Luk. 24, 34 12 Psal. 17, 44 14 Psal. 17, 45
15 Psal. 17, 51 18 Herm. Mand. V 1, 6; vgl. Psal. 18, 11 19 f vgl. Strom.
IV 138, 1 οὐκ ἐγκρατὴς οὗτος ἔτι, ἀλλ' ἐν ἕξει γέγονεν ἀπαθείας, σχῆμα θεῖον
ἐπενδύσασθαι ἀναμένων. 23—S. 150, 2 vgl. Matth. 12, 45 24 vgl. Mark.
5, 9; Luk. 8, 30

7 κρίνει L 8 αἶνον ὁσίων St αἶνον ὡσω L αἰνόν σου Sy 9 f [κατὰ τε
— κληρονομίαν] St vgl. Z. 9. 16 f 16 (κεκλημένοι) εἰς βασιλείαν oder [εἰς
βασιλείαν] St 16 f κατὰ (τε τὴν ἐπίγνωσιν) κατὰ τε τὴν κληρονομίαν aus Z. 9 f
St κατὰ κληρονομίαν τε L 18 γλυκντάτη Herm. 19 οὐδὲ St οὐν L οὐχ Bunsen
23 ἐξ οὐσίας St ἐξουσίας L 24 [πνεύματα] Schw 25 τὴν [προ]τροπὴν St
τινα [προ]τροπὴν Schw (κατ' ἀποτροπὴν Bunsen)

καὶ ἄλλας ποιότητας κακίας ἀναδεχομένη πνεύματα λέγεται ἀνελθύναι.

Ὁ λόγος τῆς κτήσεως ἀφίστασθαι οὐ κελεύει, ἀλλ' ἀπροσπαθῶς 47
διοικεῖν τὴν κτῆσιν, ἐπισυνβάντος δέ τινος μὴ ἀγανακτεῖν μηδὲ λυ-
5 πείσθαι μηδὲ ἐπιθυμεῖν κτήσασθαι τῆς ἐν πάθει γὰρ κτήσεως ἀφί-
στασθαι κελεύει καὶ πάσης προσπαθείας.

Ἡ θεία πρόνοια <ο>ὐ <κ>αταστρέφει ἐπὶ μόνους τοὺς ἐν σαρκί. 48, 1
αὐτίκα ὁ Πέτρος ἐν τῇ Ἀποκαλύψει φησὶν »τὰ βρέφη ἐξαμβλωθέντα
τῆς ἀμείνονος ἐσόμενα μοίρας, ταῦτα ἀγγέλω τημελούχῳ παρα-
10 δίδοσθαι, ἵνα γνώσεως μεταλαβόντα τῆς ἀμείνονος τύχῃ μονῆς,
παθόντα ἃ ἂν ἔπαθεν καὶ ἐν σώματι γενόμενα.« τὰ δ' ἕτερα μόνης 2
τῆς σωτηρίας τεύξεται, ὡς ἡδικημένα ἐλεθθέντα, καὶ μενεῖ ἄνευ
κολάσεως, τοῦτο γέρας λαβόντα.

»Τὸ δὲ γάλα τῶν γυναικῶν, ῥέον ἀπὸ τῶν μαστῶν καὶ πηγνύ- 49, 1
15 μενονε, φησὶν ὁ Πέτρος ἐν | τῇ Ἀποκαλύψει, »γεννήσῃ θηρία λεπτά 1001 P
σαρκοφάγα καὶ ἀνατρέχοντα εἰς αὐτὰς κατεσθίει«, διὰ τὰς ἁμαρτίας
γίνεσθαι τὰς κολάσεις διδάσκων. ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν γεννᾶσθαι 2
αὐτὰς φησιν, ὡς διὰ τὰς ἁμαρτίας ἐπράθη ὁ λαός, καὶ »διὰ τὴν εἰς
Χριστὸν ἀπιστίαν«, ὡς φησιν ὁ ἀπόστολος, »ὕπὸ τῶν ὄφρων ἐδά-
20 κνοντο«.

Ἐλεγεν πρεσβύτης ζῶον εἶναι τὸ κατὰ γαστρός. εἰσιοῦσαν γὰρ 50, 1
τὴν ψυχὴν εἰς τὴν μήτραν ἀπὸ τῆς καθάρσεως ἡντρεπισμένην εἰς

3—6 ἀπροσπαθῶς χρῆ διοικεῖν — προσπαθείας Sacr. Par. 284 Holl

8—11 Petrus-Apokalypse Fr. 1 Zahn (Zahn läßt das Fragment nur bis πείρας, Harnack nur bis μονῆς gehen); vgl. Method. Symp. II 6 ed. Jahn p. 16 θῆεν δὲ καὶ τημελούχοις ἀγγέλοις, κἂν ἐκ μοιχείας ὦσιν, τὰ ἀποτικτόμενα παρα-
δίδοσθαι παρευλίφαμεν ἐν θεοπνεύστοις γραμμασιν. 10 vgl. Joh. 14, 2

14—16 Petrus-Apokalypse Fr. 3 Zahn 18 vgl. Richt. 2, 14 u. ä. St.; Jes. 50, 1; Baruch 4, 6; Strom. II 144, 4; III 90, 3; VII 82, 3 18—20 vgl. I Kor. 10, 9 (zur Lesart Χριστὸν vgl. Zahn, Th Lbl 1899 Sp. 180; Nestle, Einführung in das Gr. N.T.² S. 122f) 21 vgl. Strom. V 5, 3; VIII 9, 7ff; [Plut.] De plac. phil. V 15 p. 907 C

3 f κτήσεως — κτῆσιν Sy κτίσεως — κτίσιν L 4 ἐπισυνβάντος δέ] καὶ ἐπι-
συμβαίνοντός Sacr. Par. 5 ἐν πάθει] τῆς ἐμπαθοῦς Sacr. Par. γὰρ κτήσεως
Sacr. Par. παρακλήσεως (η corr. aus ι L¹) L 5 f ἀφίστασθαι κελεύει] κελεύει
ὁ κύριος ἀφίστασθαι Sacr. Par. 7 <ο>ὐ <κ>αταστρέφει St .ν. αταστρέφει L
(f. 385 beschädigt) 8 <τὰ> ἐξαμβλωθέντα Zahn 9 <τὰ> τῆς (vgl. τὰ δ'
ἕτερα) St μοίρας Höschel (Dieterich, Nekyia S. 112 vgl. Plato Phaedr. p. 248 E
ἀμείνονος μοίρας μεταλαμβάνει; Method. Symp. II p. 15 θείας μοίρας μεταλαμ-
βάνων) πείρας L <σ>πείρας Bernays u. Diels (vgl. Harnack, TU IX 2 S. 6)
ταύτης Bunsen 9 f παραδίδοται Zahn 12 μενεῖ St μένει L 13 <τὸ> γέρας
Bunsen 21 <ὁ> πρεσβύτερος Bunsen πρεσβύτες <τις> St

σύλληψιν καὶ εἰσκριθεῖσαν ὑπὸ τινος τῶν τῇ γενέσει ἐφεστώτων
 ἁγγέλων προγινώσκοντος τὸν καιρὸν τῆς συλλήψεως κινεῖν πρὸς
 συνουσίαν τὴν γυναῖκα, καταβληθέντος δὲ τοῦ σπέρματος ὥς εἰπεῖν
 ἐξοικειοῦσθαι τὸ ἐν τῷ σπέρματι πνεῦμα καὶ οὕτως συλλαμβάνεσθαι
 5 τῇ πλάσει. † μαρτύριον ὠνόμασεν πᾶσιν. καὶ ὁπηνίκα ἂν εὐαγγελίζων- 2
 ται οἱ ἄγγελοι τὰς στείρας, ὅσον προεισκρίνουσι τῆς συλλήψεως τὰς
 ψυχάς· καὶ ἐν <τῷ εὐ>αγγελίῳ »τὸ βρέφος ἐσχίστησεν« ὥς ἔμψυχον.
 * * καὶ αἱ στεῖραι διὰ τοῦτο εἰσι στεῖραι, ὥς ἂν μὴ εἰσκρινομένης 3
 τῆς ψυχῆς τὴν τοῦ σπέρματος καταβολὴν συναγούσης εἰς κατοχὴν
 10 συλλήψεως καὶ γεννήσεως.

»Οἱ οὐρανοὶ διηροῦνται δόξαν θεοῦ.« οἱ οὐρανοὶ λέγονται 51, 1
 πολλαχῶς, καὶ οἱ κατὰ διάστημα καὶ περίοδον καὶ ἡ κατὰ δια-
 θήκην τῶν πρωτοκτίστων ἁγγέλων ἐνέργεια προσεχής· κυριω-
 τέρα γὰρ παρούσα ἁγγέλων αἱ διαθήκαι ἐνηργήθησαν ἢ ἐπὶ Ἀδάμ,
 15 ἢ ἐπὶ Νῶε, ἢ ἐπὶ Ἀβραάμ, ἢ ἐπὶ Μωυσέως. διὰ γὰρ τοῦ κυρίου 2
 κινήθέντες <οἱ> πρωτόκτιστοι ἄγγελοι ἐνήργουν εἰς τοὺς προσ-
 εχεῖς τοῖς προφῆταις ἁγγέλους <δι>ηγούμενοι »δόξαν θεοῦ«, τὰς δια-
 θήκας. ἀλλὰ καὶ τὰ ἔργα τὰ κατὰ τὴν γῆν γενόμενα ὑπ' ἁγγέλων
 διὰ τῶν πρωτοκτίστων ἁγγέλων ἐγένοντο εἰς »δόξαν θεοῦ«. καλοῦν- 52, 1
 20 ται δὲ οὐρανοὶ κυρίως μὲν ὁ κύριος, ἔπειτα δὲ καὶ οἱ πρωτόκτιστοι,
 μεθ' οὓς καὶ οἱ ἅγιοι πρὸ νόμου ἄνθρωποι, ὥς οἱ πατριάρχαι, καὶ
 Μωσῆς καὶ οἱ προφῆται, εἴτα καὶ οἱ ἀπόστολοι.

»Ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα.« στερέωμα 2
 λέγει τὸν θεὸν τὸν ἀπαθῆ καὶ ἀμετάβλητον, ὥς καὶ ἀλλαχῇ ὁ αὐτὸς
 25 Δαβὶδ· »ἀγαπήσω σε, κύριε, ἡ ἰσχύς μου, κύριος στερέωμά μου καὶ
 καταφυγὴ μου.« τὴν ποίησιν οὖν τῶν χειρῶν αὐτοῦ αὐτὸ τὸ στε- 3
 ρέωμα ἀναγγέλλει, τοῦτ' ἐστὶν δείκνυσιν καὶ φαίνει τὴν ποίησιν τῶν
 ἁγγέλων αὐτοῦ· ἀναγγέλλει γὰρ καὶ δείκνυσιν οὕς ἐποίησεν.

»Ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεγγεταὶ ῥῆμα.« ὥς οἱ οὐρανοὶ πολλαχῶς, 53, 1
 30 οὕτως καὶ ἡ ἡμέρα. | ῥῆμα δὲ ὁ κύριος, καὶ ὁ αὐτὸς δὲ ἡμέρα πολλαχῇ 1002 P
 εἴρηται. »καὶ νῦν νυκτὶ ἀναγγέλλει γ<νῶ>σιν.« ὁ διάβολος ἥδει ἐλευ- 2

5 f vgl. z. B. Luk. 1, 13 7 Luk. 1, 41 11. 17. 19 Psal. 18, 2a 14f vgl.
 Gen. 3, 17—19; 9, 1—17; 17, 1—21; Exod. 20, 1—26 15—17 vgl. Bonwetsch,
 Meth. v. Ol. I S. 336, 28 f 23 Psal. 18, 2b 25 f Psal. 17, 2 f 29. 31.
 S. 152, 6 f Psal. 18, 3

5 μαρτύριον — πᾶσιν] <τὸ> γὰρ ἔμψυχον — πλάσιν Schw 7 <τῷ εὐ> fehlt
 am Schluß des beschädigten f. 386r 8 vor καὶ fehlen vier bis fünf Buchst.,
 von denen der letzte den Gravis hatte. <ἀλλὰ> oder <οὕτως> St <ἐτι δὲ> Wi
 12 ἡ Schw, St οἱ L 13 <τῇ> τῶν Bunsen ἐνέργεια προσεχεῖς Sy, Bunsen
 13 f κυριωτέρα — παρούσα St κυριωτέραν — παρούσαν L ἐνηργήθησαν (η¹
 aus ei corr.) L¹ ἐνήργησαν Sy 16 <οἱ> Wi 17 <δι>ηγούμενοι St 31 f f. 386 v
 beschädigt

- σόμενον τὸν κύριον, εἰ δὲ <ὁ Ἰησοῦς> αὐτὸς εἴη, οὐκ ἡπίστατο· διὸ καὶ ἐπειράζεν αὐτόν, ἵνα γινῶ· †εἰ δυνατός ἐστιν, ἔαν φησί· »καὶ ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ εἰς καιρὸν«, τουτέστιν ἀνεβάλλετο τὴν εὐρεσιν εἰς τὴν ἀνάστασιν. ἦδει γὰρ τοῦτον εἶναι τὸν κύριον τὸν ἀναστησό-
 5 μενον. ὁμοίως καὶ οἱ δαίμονες, ἐπεὶ καὶ Σολομῶνα ὑπόπτεισαν 3 εἶναι τὸν κύριον, ἔγνωσαν δὲ μὴ εἶναι, ἀμαρτόντος αὐτοῦ. »νῦν 4 νυκτί·« πάντες οἱ δαίμονες ἔγνωσαν ὅτι κύριος ἦν ὁ ἀναστάς μετὰ τὸ πάθος. ἦδη δὲ καὶ Ἐνώχ φησιν τοὺς παραβάντας ἀγγέλους διδάξαι τοὺς ἀνθρώπους ἀστρονομίαν καὶ μαντικὴν καὶ τὰς ἄλλας τέχνας.
 10 »Οὐκ εἰδί λαλιὰ οὐδὲ λόγοι, ὧν οὐκ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν«, 54, 1 οὔτε τῶν ἡμερῶν οὔτε τῶν νυκτῶν. »εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν.« μετήνεγκεν τὸν λόγον ἐπὶ μόνους τοὺς ἁγίους, 2 οὓς οὐρανούς τε εἶρηκεν καὶ ἡμέρας.
 Οἱ ἀστέρες, σώματα πνευματικά, κεκοινωνηκότα ἀγγέλοις ἐφε- 55, 1
 15 στῶσι διοικούμενα, οὐκ αἷτια γενέσεως, σημαντικά δὲ τῶν γινομένων τε καὶ ἐσομένων καὶ γενομένων ἐπὶ τε τροπῶν ἀέρων ἐπὶ τε εὐφορίας καὶ ἀκαρπίας ἐπὶ τε λοιμῶν καὶ φλογμῶν ἐπὶ τε τῶν ἀνθρώπων. οὐδ' ὄναρ τὰς ἐνεργείας ποιεῖ τὰ ἄστρα, | σημαίνει δὲ »τά τ' 2 350 S ἐόντα, τὰ τ' ἐ(σ)σόμενα, πρὸ τ' ἐόντα·.
 20 »Καὶ ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ.« ἐνταῦθα ὑπερ- 56, 1 <β>ατόν ἐστι· περὶ γὰρ τῆς παρουσίας τῆς δευτέρας <ὁ> λόγος. οὕτως οὖν ἀναγνωστέον τὸ ὑπερβατόν κατὰ ἀκολουθίαν. »καὶ αὐτὸς ὡς νυμφίος ἐκπορευό(μ)ε(ν)ος ἐκ παστοῦ αὐτοῦ ἀγαλλιᾶσεται ὡς γίγας <δραμε>ιν ὁδὸν αὐτοῦ. ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἡ ἐξοδος <αὐτοῦ>·
 25 οὐκ ἐστιν ὃς ἀποκρυβήσεται τὴν θέρμην αὐτοῦ.« καὶ τότε· »ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ.« ἔνιοι μὲν οὖν φασὶ τὸ σῶμα τοῦ 2 κυρίου ἐν τῷ ἡλίῳ αὐτὸν ἀποτίθεσθαι, ὡς Ἑρμογένης, σῶμα δὲ λέγουσιν οἱ μὲν τὸ σκῆνος αὐτοῦ, οἱ δὲ τὴν τῶν πιστῶν ἐκκλησίαν, ὁ

1 f vgl. Matth. 4, 1—11; Mark. 1, 12f; Luk. 4, 1—13 2 f Luk. 4, 13

5 f woher? 8 f vgl. Henoch Cap. VII ff; bes. VIII 3 (Flemming u. Radermacher)

10 Psal. 18, 4 11 f Psal. 18, 5 14—18 vgl. Exc. 70 f 18 f A 70

20 Psal. 18, 6 22—25 Psal. 18, 6 f 25 f u. S. 153, 4 Psal. 18, 6 25—27 vgl. Hippol. Philos. VIII 17 p. 434, 45—50 27 über Hermogenes vgl. Hilgenfeld, Ketzergesch. S. 553 ff; Harnack, Gesch. d. althchr. Lit. I S. 200; II 1 S. 534 f

28 zu σκῆνος vgl. [Plato] Tim. Loer. p. 100 A u. ὁ; Axioch. p. 366 A (= Strom. V 94, 3); Eurysos Fr. 1 (= Strom. V 29, 2) u. ä. St. zu ἐκκλησία vgl. Kol. 1, 18. 24

1 <ὁ Ἰησοῦς> St <θεός> Vi 2 αὐτόν Vi 2 εἰ — φησὶ <ἐπ>εἰ <δ' ἄ>δύ-
 νατός ἐστιν, ἀφίησι Bunsen ἀδύνατος <δ'> εὐρεῖν »ἀφίησι« (vgl. Matth. 4, 11) St
 14 πνεύματι Schw κεκοινωνηκότα L 15 <τὰ> διοικούμενα oder <τῆς>
 διοικήσεως St 18 οὐδ' Di οὐτ' L 19 ἐσόμεν L 21 ff f. 387r beschädigt

- Πάνταινος δὲ * ἡμῶν ἔλεγεν »ἀορίστως τὴν προφητείαν ἐκφέρειν | τὰς 1003 P
 λέξεις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ τῷ ἐνεστῶτι ἀντὶ τοῦ μέλλοντος
 χρῆσθαι χρόνον καὶ πάλιν τῷ ἐνεστῶτι ἀντὶ τοῦ παροχρηκότος«. ὁ
 καὶ νῦν φαίνεται. τὸ γὰρ »ἔθετο« καὶ ἐπὶ τοῦ παροχρηκότος καὶ ἐπὶ 3
 5 τοῦ ἐσομένου τάσσεται· ἐπὶ μὲν τοῦ ἐσομένου, ὅτι πληρωθείσης ταύ-
 τῆς τῆς κατὰ τὴν παρούσαν κατάστασιν περιόδου ὁ κύριος ἐλεύσεται
 πρὸς τοὺς δικαίους τοὺς πιστούς, οἷς ἐπαναπαύεται καθάπερ σκηνῇ·
 ἐν γὰρ σῶμα οἱ πάντες ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους τὴν αὐτὴν πίστιν καὶ
 δικαιοσύνην ἐλόμενοι, εἰς τὴν αὐτὴν ἐνότητα ἀποκαταστησόμενοι·
 10 ἀλλ' οἱ μὲν ὡς κεφαλὴ, οἱ δὲ ὡς ὀφθαλμοί, οἱ δὲ ὡς ὄτα, οἱ δὲ ὡς 4
 χεῖρες, οἱ δὲ ὡς στήθη, οἱ δὲ ὡς πόδες ἐν ἡλίῳ τεθήσονται φωτει-
 νοί, »λάμπαντες ὡς ὁ ἥλιος« ἢ ἐν ἡλίῳ, ἐπεὶ ἀρχοντικὸς ἄγγελος ἐν
 ἡλίῳ· εἰς ἀρχὴν γὰρ ἡμερῶν τέτακται, καθάπερ ἡ σελήνη εἰς τὸ ἄρ- 5
 χεῖν νυκτός· ἡμέραι δὲ ἄγγελοι ἐκλήθησαν. μετὰ τῶν μεθ' ἡλίου 6
 15 ἄγγέλων, φησί, ταγήσονται (ἐν ὅσπερ κεφαλὴ σώματος, ὄντος ἐνός,
 ὁ ἥλιος), ἐσόμενοί ποτε κατὰ τινα περίοδον καὶ αὐτοὶ ἀρχοντες
 ἡμερῶν, ὡς ἐκεῖνος ὁ ἐπὶ τοῦ ἡλίου ἐπὶ τὸ μεῖζον <ἐλεύσεται>, ἐφ'
 ὁ μετῆλθεν <ὁ> πρὸ αὐτοῦ ἐν τῷ αὐτῷ. καὶ πάλιν ἐπαναβησόμενοι
 κ' αὐτὰ προκοπὴν ἀφίξονται ἐπὶ τὴν πρώτην μονήν. <ἀλλὰ> κατὰ 7
 20 τὸν παροχρηκότα »ἔθετο« τοὺς [τε] πρωτοκτίστους ἀγγέλους εἰς τὸ
 μηκέτι κατὰ τὴν πρόνοιαν τῷ ὀρισμένῳ λειτουργεῖν, ἀλλ' εἶναι ἐν
 ἀναπαύσει καὶ πρὸς μόνῃ τῇ θεωρίᾳ τοῦ θεοῦ· οἱ δὲ προσεχέστεροι
 τούτοις προκόψουσιν εἰς ἣν ἐκείνοι ἀπολελοίπασιν τάξιν, καὶ οὕτως
 οἱ ὑποβεβηκότες ἀναλόγως.
 25 Εἰσὶν οὖν κατὰ τὸν ἀπόστολον οἱ ἐν τῇ ἄκρᾳ ἀποκαταστάσει 57, 1
 πρωτόκτιστοι »θρόνοι« δ' ἂν εἴεν, καίτοι δυνάμεις ὄντες, οἱ πρω-
 τόκτιστοι διὰ τὸ ἀναπαύεσθαι ἐν αὐτοῖς τὸν θεόν, ὡς καὶ ἐν τοῖς
 πιστεύουσιν. ἕκαστος γὰρ κατὰ τὴν ἰδίαν προκοπὴν οἰκίαν ἔχει τὴν 2

1—3 Pantainos Fr. 1 Routh, Rell. s.² I p. 378 8 f vgl. S. 154, 26; Ephes.
 4, 13 12 vgl. Matth. 13, 43 13 vgl. Gen. 1, 16. 18 20 Psal. 18, 6
 26 vgl. Kol. 1, 16

1 πανταῖνος L; dazu am Rand: ση. τὸν αὐτοῦ διδάσκαλον L³ etwa <ὁ δι-
 δάσκαλος> ἡμῶν Wi 2 ἀντὶ Sy ἂν ἐπὶ L 3 πάλιν τῷ παροχρηκῶτι ἀντὶ τοῦ
 ἐνεστῶτος Sy 6 παροῦσαν Po παρονσίαν L 7 πρὸς St καὶ L σκηνῇ L
 9 ἀποκαταστησόμενος Sy; vgl. aber S. 154, 13. 26 10 ὁ μὲν ὡς κεφαλὴ, οἱ δὲ <ὡς
 μέλη, καὶ τούτων οἱ μὲν> ὡς ὀφθαλμοί Sy 12 λάμπαντες St λάμπαντες L λάμ-
 ποντες Bunsen 13 ἀρχὴν τὸ ἄρχειν (wie Z. 13 f) Lagarde, Ankündigung einer
 neuen Ausgabe d. griech. Übers. d. A.T.s S. 10 (vgl. aber Gen. 1, 16 εἰς ἀρχάς)
 16—19 f. 387 v beschädigt 17 <ἐλεύσεται> St 18 ὁ St φ L <ὁ> St 19 ἀφί-
 ξονται Sy ἀφίξονται L nach μονήν einige Buchst. weggerissen <ἀλλὰ> (vgl.
 Z. 4 f) St 20 [τε] oder γε St 21 εἶναι St ἵνα L ἵνα ἐν ἀναπαύσει <ῶσι> Bunsen

περὶ θεοῦ γινώσκω, ἐφ' ἣ γινώσκει ἀναπαύεται ὁ θεός, αἰδίων γενο-
μένων διὰ τῆς γνώσεως τῶν ἐγνωκότων. καὶ μή τι τὸ ἐν τῷ ἡλίῳ 3
ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ· οὕτως ἐξακούεται· ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο,
τουτέστιν ἐν [τῷ θεῷ,] τῷ ἡλ' ἡγουν θεῷ, ὡς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ »ἡλι
5 ἡλι« ἀντὶ τοῦ »θεέ μου, θεέ μου«. καὶ τὸ | »ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς 4 1004 P
καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου· οἱ
τελειωθέντες εἰσὶν ἐξ ἀνθρώπων, ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων εἰς τὴν πρω-
τόκτιστον τῶν ἀγγέλων φύσιν. οἱ γὰρ ἐξ ἀνθρώπων εἰς ἀγγέλους 5
μεταστάντες χλῖα ἔτη μαθητεύονται ὑπὸ τῶν ἀγγέλων, εἰς τελειό-
10 τητα ἀποκαθιστάμενοι· εἶτα οἱ μὲν διδάξαντες μετατίθενται εἰς
ἀρχαγγελικὴν ἐξουσίαν, οἱ μαθόντες δὲ τοὺς ἐξ ἀνθρώπων αὐθις
μεθισταμένους εἰς ἀγγέλους μαθητεύουσιν, ἔπειτα οὕτως περιόδοις
ῥηταῖς ἀποκαθίστανται τῇ οἰκείᾳ τοῦ σώματος ἀγγελοθεσίᾳ.

»Ὁ νόμος τοῦ θεοῦ ἄμωμος, ἐπιστρέφω ψυχάς.« »νόμος καὶ 58
15 λόγος« αὐτὸς ὁ σωτὴρ λέγεται, ὡς Πέτρος ἐν Κηρύγματι καὶ ὁ προ-
φήτης· »ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος κυρίου ἐξ Ἱερου-
σαλήμ.«

»Ἡ μαρτυρία κυρίου πιστή, σοφίζουσα νήπια«, ἡ διαθήκη κυρίου 59, 1
ἀληθής, σοφίζουσα νηπίους, τοὺς ἀκάκους τοὺς τε ἀποστόλους, ἔπειτα
20 καὶ ἡμᾶς. ἀλλὰ καὶ ἡ αὐτοῦ τοῦ κυρίου μαρτυρία, καθ' ἣν παθὼν 2
ἀνέστη, ἀληθὴς γενομένη κατὰ τὸ ἔργον αὐτό, εἰς βεβαίωσιν πίστεως
ἤγαγεν τὴν ἐκκλησίαν.

»Ὁ φόβος κυρίου ἀγνός, διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος.« τοὺς ἐκ 60, 1
φόβον εἰς πίστιν ἐπιστραφέντας καὶ δικαιοσύνην εἰς αἰῶνα παρα-
25 μένειν λέγει. »τὰ κρίματα κυρίου ἀληθινά«, βέβαια καὶ ἀμετακίνητα, 2
κατ' ἀξίαν ἀπονεμητικὰ καὶ »εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως« ἀποκα-
θιστάντα τοὺς δικαίους. τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ »δεδικαιωμένα ἐπὶ 3
τὸ αὐτό«. τὰ τοιαῦτα »ἐπιθυμητὰ ὑπὲρ χρυσίου καὶ λίθου τίμιον«.

»Καὶ γὰρ ὁ δοῦλός σου φυλάσσει αὐτά· οὐχ ὅτι δοῦλος οἶον 61
30 Δαβὶδ, ἀλλὰ πᾶς ὁ λαὸς ὁ σφρζόμενος, δοῦλος θεοῦ δι' ὑπακοὴν ἐντο-
λῆς κεκλημένος.

2 f Psal. 18, 6 4 f Matth. 27, 46 5 f Ephes. 1, 21 14 Psal. 18, 8a
14 f Kerygma Petri Fr. 1 v. Dobschütz TU XI 1 S. 18; vgl. Strom. I 182, 3; II 68, 2
16 f Jes. 2, 3 18 Psal. 18, 8b 23. 25. 27 f Psal. 18, 10 25 f vgl. die
Definition von δικαιοσύνη u. δίκαιος Paed. I 64, 1; Strom. II 66, 3; Andronicus
De virt. et vit. p. 20, 1 Schuchhardt 26 vgl. Ephes. 4, 13 28 Psal. 18, 11a
29 Psal. 18, 12a

4 [τῷ θεῷ] Wi τῷ ἡλ' ἡγουν Wi τῷ πλησίον L τῷ δ' ἡλ' φησὶ οἶον Schw τὸ
ἡλ' οἶον Bunsen θεῷ²] θῷ L θεός Vi 7 ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων St ἄγγελοι,
ἀρχάγγελοι L 13 ῥηταῖς corr. aus ληταῖς L¹ σώματος] viell. σωτήρος St
28 τὰ τοιαῦτα »ἐπιθυμητὰ St αἱ τοιαῦτα ἐπιθυμίαι L

»Ἐκ τῶν κρυφίων μου καθάρισόν με· τῶν ἐννοιῶν τῶν παρὰ 62
τὸν ὀρθὸν λόγον, τῶν ἐγκαταλειμμάτων. ταῦτα γὰρ »ἀλλότρια«
λέγει δικαίον.

»Ἐὰν μὴ μου κατακυριεύσωσι, τότε ἄμωμος ἔσομαι.« ἐπ' ἰσῆς 63
5 τῷ· ἔὰν μὴ μου κατακυριεύσωσιν οἱ διώκοντές με ὥσπερ τὸν κύριον,
οὐκ ἔσομαι ἄμωμος· οὐ γὰρ μάρτυς γίνεται τις, ἔὰν μὴ διωχθῇ, οὐδὲ
δίκαιος φαίνεται, ἔὰν μὴ ἀδικηθῇς μὴ ἀνταδικήσῃ, οὐδὲ μὴν ἀνεξι-
κακος, | * * * *

»Κύριε, σῶσον τὸν βασιλέα, τουτέστι τὸν εἰς βασιλείαν κεχρη- 64
10 σμένον λαόν· οὐ γὰρ μόνον τὸν Δαβίδ· διὸ καὶ ἐπάγει· »καὶ ἐπάκουσον
ἡμῶν ἐν ᾗ ἂν ἡμέρα ἐπικαλεσώμεθα σε.«

Τὸ ἀναβῆναι ἐπὶ τὴν καρδίαν τὸ καλὸν ὑπὸ τῆς γραφῆς λέγεται 65
τὸ νικῆσαι τὴν καλὴν βουλήν.

1 Psal. 18, 13^b 2 vgl. Psal. 18, 14^a 4 Psal. 18, 14^b 9. 10 f Psal.
19, 10 12 f vgl. viell. Herm. Mand. VI 2, 3. 8 u. ä. St. oder I Kor. 2, 9

5 τῷ Sy τὸ L 7 f mit ἀνεξίκακος bricht L ab; vgl. I. Bd. Einl. p. XL;
das Folgende aus den Excerptss MNOQ; vgl. I. Bd. Einl. p. L sq. 12 λέγεται
Q λέγεται καὶ MNO

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΛΟΓΟΣ

ΤΙΣ Ο ΣΩΙΖΟΜΕΝΟΣ ΠΛΟΥΣΙΟΣ

Handschriften.

1. Quis dives salvetur.

S = Scorial. Ω —III—19

V = Vatic. graec. 623

2. Eusebius Hist. eccl. (in QDS 42).

A = Paris. graec. 1430

B = Paris. graec. 1431

D = Paris. graec. 1433

E = Laur. LXX 20

M = Venet. Marc. 338

R = Mosqu. Bibl. S. Synod. 50

T = Laur. LXX 7

T¹ = erste Hand

T^c = alte, aber von dem Schreiber zu unterscheidende Correctur

T^r = junge Correctur

} in T

$\mathcal{A}$ = Rufin

Π = Text der griechischen HSS

Σ = syrische Übersetzung

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

935 P

ΛΟΓΟΣ

ΤΙΣ Ο ΣΩΙΖΟΜΕΝΟΣ ΠΛΟΥΣΙΟΣ

Οἱ μὲν τοὺς ἐγκωμιαστικοὺς λόγους τοῖς πλουσίοις δωροφο- 1, 1
 5 ροῦντες οὐ μόνον κόλακες καὶ ἀνελεύθεροι δικαίως ἂν ἔμοιγε κρίνεσθαι
 δοκοῖεν, ὥς ἐπὶ πολλῶ προσποιούμενοι χαρίσασθαι τὰ ἀχάριστα,
 ἀλλὰ καὶ ἄσεβεις καὶ ἐπίβουλοι ἄσεβεις μὲν, ὅτι παρέντες αἰνεῖν καὶ 2
 δοξάζειν τὸν μόνον τέλειον καὶ ἀγαθὸν θεόν, ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ
 δι' οὗ τὰ πάντα καὶ εἰς ὃν τὰ πάντα, περιάπτουσι το τὸ
 10 γέρας ἀνθρώποις ἕνασ βίῳ κυλινδουμένοις
 τὸ κεφάλαιον ὑποκείμενον τῇ κρίσει τοῦ θεοῦ· ἐπίβουλοι δέ, ὅτι καὶ 3
 αὐτῆς τῆς περιουσίας καθ' αὐτὴν ἱκανῆς οὔσης χαυνῶσαι τὰς ψυχὰς τῶν
 κεκτημένων καὶ διαφθεῖραι καὶ ἀποστῆσαι τῆς ὁδοῦ, δι' ἧς ἐπιτυχεῖν
 ἔστι σωτηρίας, οἱ δὲ προσεκπλήσσουσι τὰς γνώμας τῶν πλουσίων
 15 ταῖς ἡδοναῖς τῶν ἀμέτρων ἐπαίνων ἐπαίροντες καὶ καθάπαξ τῶν
 ὅλων πραγμάτων πλὴν τοῦ πλούτου, δι' ὃν θαυμάζονται, | παρα- 936 P
 σκευάζοντες ὑπερφορεῖν, τὸ δὲ τοῦ λόγου πῦρ ἐπὶ πῦρ μετοχετεύοντες,

8 vgl. Matth. 5, 48 (τέλειος); Matth. 19, 17; Mark. 10, 18; Luk. 18, 19 (ἀγα-
 θός) . 8 f vgl. Röm. 11, 36 9 f vgl. Protr. 56, 3 11—17 ἐπίβουλοι — ὑπερ-
 φορεῖν Sacr. Par. 285 Holl 17 vgl. Paed. II 20, 3; Plato Leg. II p. 664 E

1—3 < S (ὁμιλία ist Unterschrift des Vorhergehenden); zum Titel vgl. Eus.
 H. E. III 23, 5; VI 13, 3; Hieron. De vir. ill. 38; Phot. Cod. 111 9—11 S fand
 Lücken in seiner Vorlage und bietet: περιάπτουσι το (Raum f. 11 Buchst.) τὸ γέρας
 ἀνθρώποις ἕνασ (Raum f. 11 Buchst.) βίῳ κυλινδουμένους (Raum f. 7 Buchst.) τὸ
 κεφ. 9 τὸ <θεοπρεπέστα>το(ν) Fell τὸ <θεῖον> Cotelierius τὸ <αὐτοῦ> Segaar
 το(ύτου) τὸ Lindner, St τὸ <θαυμαστὸν καὶ> τὸ Barnard τὸ(ν ἔπαινον καὶ) τὸ Schw,
 Hermes 38 (1903) S. 84 10 ἑνα<γεῖ καὶ βορβορώδει> Fell ἐν ἀσ<ελεγεῖ καὶ θη-
 ριώδει> (vgl. Paed. I 54, 3) Segaar ἐν ἀσ<ώτῳ καὶ βορβορώδει> Lindner, St ἐν
 ἀσ<ώτῳ καὶ ἐφημέρῳ> Barnard ἐν ἀσ<τάτῳ καὶ βραχεῖ> Schw, Wi <τούτου ἔνεκα>
 Fell <καὶ> Segaar <πρᾶγμα> Lindner <ὃν ἄγουσι> Barnard <ἐπειτα δὲ> Schw <καὶ
 τιτιπερ> St 11 ὑποκειμένοις Combefis ὑποκειμένῳ St 12 περιουσίας οὐσίας
 Sacr. Par. ἐαντὴν Sacr. Par. 14 προσεκπλήσουσιν Sacr. Par.

τύφῳ τῷφον ἐπαντλοῦντες καὶ ὄγκον πλούτῳ προσανατιθέντες βαρεῖ
 φύσει φορτίον βαρύτερον, οὐ μᾶλλον ἐχρῆν ἀφαιρεῖν καὶ περικόπτειν,
 ὡς σφαλεροῦ νοσήματος καὶ θανατηφόρου· τῷ γὰρ ὑψουμένῳ καὶ
 μεγαλυνομένῳ παραπέπηγεν ἀντίστροφος ἢ πρὸς τὸ ταπεινὸν μετα-
 5 βολή καὶ πτώσις, ὡς ὁ θεὸς διδάσκει λόγος. ἐμοὶ δὲ φαίνεται μακροῦ 4
 φιλανθρωπότερον εἶναι τοῦ θεραπεύειν. τοὺς πλου-
 τοῦντας ἐπὶ κακῷ τὸ συναίρεσθαι
 τὴν σωτηρίαν αὐτοῖς ἅπαντα τὸν δυνατὸν τρό-
 10 πον, τοῦτο μὲν ἐξαίτουμένους παρὰ θεοῦ τοῦ βεβαίως καὶ ἡδέως
 τοῖς ἑαυτοῦ τέκνοις τὰ τοιαῦτα προεμένον, τοῦτο δὲ λόγῳ διὰ τῆς
 χάριτος τοῦ σωτήρος ἰωμένους τὰς ψυχὰς αὐτῶν, φωτίζοντας καὶ
 προσάγοντας ἐπὶ τὴν τῆς ἀληθείας κτῆσιν, ἧς ὁ τυχὼν καὶ ἔργοις
 ἀγαθοῖς ἐλλαμπρυνόμενος μόνος τὸ βραβεῖον τῆς αἰωνίου ζωῆς
 ἀναιρήσεται. δέεται δὲ καὶ ἡ εὐχὴ ψυχῆς εὐρώστου καὶ λιπαροῦς ἄχρῳ 5
 15 τῆς ἐσχάτης ἡμέρας τοῦ βίου συμμετρημένης καὶ (ἡ) πολιτεία δια-
 θέσεως χρηστῆς καὶ μονίμου καὶ πάσαις ταῖς ἐντολαῖς τοῦ σωτήρος
 ἐπεκτεινομένης.

Κινδυνεύει δὲ οὐχ ἀπλοῦν τι εἶναι τὸ αἵτιον τοῦ τὴν σωτηρίαν 2, 1
 χαλεπωτέραν τοῖς πλουτοῦσι δοκεῖν ἢ τοῖς ἀχρημάτοις τῶν ἀνθρώ-
 20 πων, ἀλλὰ ποικίλον. οἱ μὲν γὰρ αὐτόθεν καὶ προχείρως ἀκούσαντες 2
 τῆς τοῦ κυρίου φωνῆς, ὅτι ῥᾶον κάμηλος διὰ τρήματος ῥαφίδος διεκ-
 δύσεται ἢ πλούσιος εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀπογνόντες
 ἑαυτοὺς ὡς οὐ βιωσόμενοι, τῷ κόσμῳ πάντα χαρίζόμενοι καὶ τῆς
 ἐνταῦθα ζωῆς ὡς μόνης ἑαυτοῖς ὑπολειπομένης ἐκκρεμασθέντες

3—5 vgl. Matth. 23, 12; Luk. 14, 11; 18, 14; Ezech. 21, 26 3—5 τῷ ὑψου-
 μένῳ — λόγος Antonius Melissa p. 140 Gesner 13 vgl. Phil. 3, 14 (βραβεῖον)
 17 vgl. Phil. 3, 13 (ἐπεκτεινόμενος) 21 f vgl. Mark. 10, 25; Matth. 19, 24; Luk.
 18, 25 22 f vgl. Herm. Mand. XII 6, 2

1 βάρει S 4 παραπέπηγεν Ant. < S ἀγχίστροφος Ant. 6—8 θεραπεύειν
 (Raum f. 12 Buchst.) τοὺς πλουτοῦντας (Raum f. 10 Buchst.) ἐπὶ κακῷ τὸ συναί-
 ρεσθαι (Raum f. 10 Buchst.) τὴν σωτηρίαν αὐτοῖς (Raum f. 14 Buchst.) ἅπαντα S
 (dem Sinn nach würde nichts vermißt werden) 6 θεραπεύειν (ἀνελενθέρως) Fell
 θεο. <κολακεῖν> Lindner θεο. <μετ' ἀσεβείας> Schw 6 f πλουτοῦντας <καὶ προσεπ-
 ταινεῖν> Fell πλ. <καὶ ἐπαινεῖν> Barnard πλ. <καὶ ἐπαίρειν> Schw 7 συναίρεσθαι
 <λόγοις καὶ> Fell συν. <καὶ> Segaar συν. <ἐπ' ἀγαθῷ καὶ> Barnard συν. <καὶ βοη-
 θεῖν> Schw συν. <τὴν ζωὴν καὶ> (wegen τὰ τοιαῦτα Z. 10) St 8 αὐτοῖς <κατε-
 γάζεσθαι> Fell αὐτ. <συγκατεργάζεσθαι> Segaar αὐτ. <κατεργαζομένοις> Schw
 10 λόγῳ (vgl. S. 161, 13) Segaar λέγω S [λέγω] Ghisler 13 μόνος τὸ St μόνος
 οὗτος S μόνον οὐ τὸ Schw 14 ἀναιρήσεται. * * Schw ἡ εὐχὴ V ἡσυχῇ
 (aber σ w. e. sch. aus ε corr.) S¹ οὐ von εὐρώστου in Ras. S λιπαροῦς Bar-
 nard λιπαρῶς S 15 ἡ Barnard 21 f viell. διελεύσεται (vgl. Strom. II 22, 3;
 QDS 4, 9; 26, 7) Barnard 22 ἀπογνόντες (ἀ in Ras.) S¹

ἀπέστησαν πλέον τῆς ἐκεῖ ὁδοῦ, μηκέτι πολυπραγμονήσαντες μήτε
 τίνας τοὺς πλουσίους ὁ δεσπότης καὶ διδάσκαλος προσαγορεύει μήτε
 ὅπως τὸ ἀδύνατον ἐν ἀνθρώποις δυνατόν γίνεται. ἄλλοι δὲ τοῦτο 3
 μὲν συνῆκαν ὀρθῶς καὶ προσηκόντως, τῶν δὲ ἔργων τῶν εἰς τὴν
 5 σωτηρίαν ἀναφερόντων ὀλιγορήσαντες οὐ παρεσκεύασαντο τὴν δέον-
 σαν παρασκευὴν εἰς τὸ τῶν ἐλπίζομένων τυχεῖν. λέγω δὲ ταῦτα 4
 ἑκάτερα περὶ τῶν πλουσίων <τῶν> καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ σωτῆρος
 καὶ τῆς ἐπιφανοῦς σωτηρίας ἡσθημένων, τῶν δὲ ἀμνηστῶν τῆς ἀλη-
 θείας ὀλίγον μοι μέλει.

- 10 Χρὴ τοίνυν τοὺς φιλαλήθως καὶ φιλαδέλφως 3, 1
 καὶ μήτε καταθρασυνομένους αὐθάδως τῶν πλουσίων κλητῶν μήτε
 αὖ πάλιν ὑποπίπτοντας αὐτοῖς διὰ οἰκείαν φιλοκέρδειαν, πρῶτον
 μὲν αὐτῶν ἐξαιρεῖν τῷ λόγῳ τὴν κενὴν ἀπόγνωσιν καὶ δηλοῦν μετὰ
 τῆς δεούσης ἐξηγήσεως τῶν λογίων τοῦ κυρίου | διότι οὐκ ἀποκέκο- 937 P
 15 πται τέλειον αὐτοῖς ἡ κληρονομία τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐὰν
 ὑπακούσωσι ταῖς ἐντολαῖς· εἰθ' ὅποταν μάθωσιν ὡς ἀδελφοὶ δεδίασι 2
 δέος καὶ ὅτι βουλομένους αὐτοὺς ὁ σωτὴρ ἀσμένως δέχεται, τότε καὶ
 προδεικνύει καὶ μυσταγωγεῖν, ὅπως ἂν καὶ δι' οἶον ἔργων τε καὶ
 διαθέσεων ἐπαύραιντο τῆς ἐλπίδος, ὡς οὐτ' ἀμυγᾶνον καθεστῶσης
 20 αὐτοῖς οὐτε τοῦναντίον εἰκῇ περιγυρομένης. ἀλλ' ὅνπερ τρόπον ἔχει 3
 τὸ τῶν ἀθλητῶν, ἵνα μικρὰ καὶ ἐπίκηρα μέγαλοις καὶ ἀφθάρτοις
 παραβάσωμεν, τουτὶ καὶ ἐφ' ἑαυτοῦ ὁ κατὰ κόσμον πλουτῶν
 λογιζέσθω. καὶ γὰρ ἐκεῖνων ὁ μὲν ὅτι δυνήσεται νικᾶν καὶ στεφά- 4
 νων τυγχάνειν ἀπελπίσας οὐδ' ὅλως ἐπὶ τὴν ἀθλῆσιν ἀπεγράψατο,
 25 ὁ δὲ ταύτην μὲν ἐμβαλόμενος τῇ γνώμῃ τὴν ἐλπίδα, πόνονος δὲ καὶ
 γυμνάσια καὶ τροφὰς μὴ προσιόμενος προσφόρους, ἀστεφάνωτος
 διεγένετο καὶ διήμαρτε τῶν ἐλπίδων. οὕτως τις καὶ τὴν ἐπίγειον 5
 ταύτην περιβεβλημένος περιβολὴν μήτε τὴν ἀρχὴν ἑαυτὸν τῶν ἀθλῶν
 τοῦ σωτῆρος ἐκκηρυσσέτω, πιστός γε ὢν καὶ τὸ μεγαλεῖον συνο-
 30 ρῶν τῆς τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίας, μήτε μὴν αὐθις ἀνάσκητος καὶ
 ἀναγώνιστος μέινας ἀκονιτὶ κἀνιδρωτὶ τῶν στεφάνων τῆς ἀφθαρσίας
 ἐλπίζέτω μεταλαβεῖν· ἀλλ' αὐτὸν ὑποβαλέτω φέρων γυμναστῇ μὲν 6

3 vgl. Mark. 10, 27 20ff vgl. Geffcken zu Orac. Sibyll. II 37 ff 29—32 vgl.
 I Kor. 9, 25

2 προσαγορεύει S 3 ἀνθρώποις Barnard ἀνῶι ἢ S ἀνθρώπων θεῶ Fell
 6 λέγω Ghisler λέγων S 7 περὶ Barnard ἄπερ ἐπὶ S [ἄπερ] ἐπὶ Ghisler <τῶν
 Schw 8 ἀμνηστῶν (ἢ ὑβ. d. Z.) S¹ 9 μέλλει S 10 nach φιλαδέλφως Raum
 f. 15 Buchst. S φιλαδ. <διακειμένους> Fell φιλαδ. <ἔχοντας> oder <διατεθέντας>
 Segaar 13 κενὴν Combefis καινήν S 22 ἑαυτοῦ Ma ἑαντῶι S ἑαντῶ <γενη-
 σόμενον> Schw 26 γυμνάσια καὶ τροφὰς ~ Schw τροφὰς καὶ γυμνάσια S
 28 περιβεβλημένος S 31 ἀκονιτὶ κἀνιδρωτὶ Ghisler ἀκωνεῖται κἀν ιδρωτὶ S
 Clemens III.

τῷ λόγῳ, ἀγωνοθέτῃ δὲ τῷ Χριστῷ· τροφὴ δὲ αὐτῷ καὶ ποτὸν γενέσθω τεταγμένον ἢ καινὴ διαθήκη τοῦ κυρίου, γυμνάσια δὲ αἱ ἐντολαί, εὐσχημοσύνη δὲ καὶ κόσμος αἱ καλαὶ διαθέσεις, ἀγάπη, πίστις, ἐλπίς, γνώσεις ἀληθείας,, πραότης, εὐσπλαγχνία, σεμνότης, ἢ, ὅταν ᾗ ἐσχάτη σάλπιγξ ὑποσημήνη τοῦ δρόμου καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐξόδου καθάπερ ἐκ σταδίου τοῦ βίου, μετ' ἀγαθοῦ τοῦ συνειδότος τῷ ἀθλοθέτῃ παραστῇ νικηφόρος, ὁμολογημένος τῆς ἄνω πατρίδος ἄξιος, εἰς ἣν μετὰ στεφάνων καὶ κηρυγμάτων ἀγγελικῶν ἐπανέρχεται.

- 10 Δοίῃ τοίνυν ἡμῖν ὁ σωτὴρ ἐντεῦθεν ἀρξαμένοις τοῦ λόγου 4, 1
τάληθ' καὶ τὰ πρόποντα καὶ τὰ σωτήρια συμβαλέσθαι τοῖς ἀδελφοῖς
πρὸς τε τὴν ἐλπίδα πρῶτον αὐτὴν καὶ δεύτερον πρὸς τὴν τῆς ἐλπί-
δος προσαγωγὴν. ὁ δὲ χαρίζεται δεομένοις καὶ αἰτοῦντας διδάσκει 2
καὶ λύνει τὴν ἀγνοίαν καὶ τὴν ἀπόγνωσιν ἀποσείεται, τοὺς αὐτοὺς
15 πάλιν εἰσάγων λόγους περὶ τῶν πλουσίων, ἑαυτῶν ἐρμηνέας γινο-
μένους καὶ ἐξηγητὰς ἀσφαλεῖς. οὐδὲν γὰρ οἷον αὐτῶν αὐθις ἀκοῦσαι 3
τῶν ῥητῶν, ἅπερ ἡμᾶς ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ἄχρι νῦν διετάρασσεν
ἀβασανίστως καὶ διημαρτημένως ὑπὸ νηπιότητος ἀκροωμένους.
ἐκπορευομένου αὐτοῦ εἰς ὁδὸν προσελθόν τις ἐγονυπέτει λέγων· 4
20 >διδάσκαλε ἀγαθέ, τί ποιήσω, ἵνα | ζῶην αἰώνιον κληρονομήσω;< ὁ δὲ 938 P 5
>Ἰησοῦς λέγει· >τί με ἀγαθὸν λέγεις; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ θεός.
τὰς ἐντολάς οἶδας· μὴ μοιχεύῃς, μὴ φονεύῃς, μὴ κλέψῃς, μὴ ψευδο-
μαρτυρήῃς, τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα.< ὁ δὲ ἀποκριθεὶς 6
λέγει αὐτῷ· >πάντα ταῦτα ἐφύλαξα (ἐκ νεότητός μου).< ὁ δὲ Ἰησοῦς
25 ἐμβλέψας ἡγάπησεν αὐτὸν καὶ εἶπεν· >ἔν σοι ὕστερεῖ· εἰ θέλεις τέλειος
εἶναι, πώλησον ὅσα ἔχεις καὶ διάδος πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν
οὐρανῷ, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι.< ὁ δὲ στυγνάσας ἐπὶ τῷ λόγῳ 7
ἀπῆλθε λυπούμενος· ἦν γὰρ ἔχων χρήματα πολλὰ καὶ ἀγροῦς. περι- 8
βλεψάμενος δὲ ὁ Ἰησοῦς λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· >πῶς δυσκόλως
30 οἱ τὰ χρήμα(τα) ἔχοντες εἰσελεύσονται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ.<
οἱ δὲ μαθηταὶ ἐθαμβοῦντο ἐπὶ τοῖς λόγοις αὐτοῦ. πάλιν δὲ ὁ Ἰησοῦς 9
ἀποκριθεὶς λέγει αὐτοῖς· >τέκνα, πῶς δύσκολόν ἐστι τοὺς πεποιθότας

1 f vgl. I Kor. 11, 25 2 f vgl. Strom. VII 83, 2 γυμνάζων ἑαυτὸν διὰ τῶν ἐντολῶν 3 f vgl. I Kor. 13, 13 5 vgl. I Kor. 15, 52 19—S. 163, 12 Mark. 10, 17—31

4 γνώσεις S nach ἀληθείας Raum f. 10 Buchst. S ἀληθείας, <ἐπιεικεία,> Fell 5 <ῥῃ> Schw 5f <τόν> τοῦ δρόμου κ. τ. ἐ. ἐξ. <καιρόν> Segaar <τὸ τέλος> τοῦ δρόμου (vgl. II Tim. 4, 7) καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἐξόδον St 12 πρῶτον Ghisler πρῶ-
την S 19 ἐκπορευομένου αὐτοῦ Barnard ἐκπορευομένου αὐτῷ S ἐκπορευομένου
αὐτῷ Ghisler 24 <ἐκ νεότητός μου> aus 8, 2 f; 10, 4 Segaar 28 γὰρ] + πλου-
σιος V, doch wieder durch Punkte getilgt 30 χρήματα V χρήμα S

ἐπὶ χρήμασιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ εἰσελθεῖν· ἐνκόλως διὰ τῆς
 τρυμαλιᾶς τῆς βελόνης κάμηλος εἰσελεύσεται ἢ πλούσιος εἰς τὴν βασι-
 λείαν τοῦ θεοῦ· οἱ δὲ περισσωσῶς ἐξεπλήσσοντο καὶ ἔλεγον· >τίς οὖν
 δύναται σωθῆναι;> ὁ δὲ ἐμβλέψας αὐτοῖς εἶπεν· >ὅ τι παρὰ ἀνθρώποις
 5 ἀδύνατον, παρὰ θεῶν δυνατόν·> ἤρξατο ὁ Πέτρος λέγειν αὐτῷ· >ἰδε 10
 ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα καὶ ἠκολονθήσαμέν σοι·> ἀποκριθεὶς δὲ ὁ
 Ἰησοῦς [λέγει]· >ἀμὴν ὑμῖν λέγω, ὅς ἂν ἀφῇ τὰ ἴδια καὶ γονεῖς καὶ
 ἀδελφοὺς καὶ χρήματα ἔνεκεν ἐμοῦ καὶ ἔνεκεν τοῦ εὐαγγελίου, ἀπο-
 λήψεται ἑκατονταπλασίονα. νῦν ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ ἀγροὺς καὶ
 10 χρήματα καὶ οἰκίας καὶ ἀδελφοὺς ἔχειν μετὰ διωγμῶν εἰς ποῦ; ἐν
 δὲ τῷ ἐρχομένῳ ζωή[ν] ἐστὶν αἰώνιος. [ἐν δὲ] ἔσονται οἱ πρῶτοι
 ἔσχατοι καὶ οἱ ἔσχατοι πρῶτοι.»

Ταῦτα μὲν ἐν τῷ κατὰ Μάρκον εὐαγγελίῳ γέγραπται· καὶ ἐν τοῖς 5, 1
 ἄλλοις δὲ πᾶσιν <τοῖς> ἀνωμολογημένοις ὀλίγον μὲν ἴσως ἑκασταχοῦ τῶν
 15 ῥημάτων ἐναλλάσσει, πάντα δὲ τὴν αὐτὴν τῆς γνώμης συμφωνίαν
 ἐπιδείκνυται. δεῖ δὲ σαφῶς εἰδότας ὡς οὐδὲν ἀνθρωπίνως ὁ σωτὴρ, 2
 ἀλλὰ πάντα θεία σοφία καὶ μυστικῇ διδάσκει τοὺς ἑαυτοῦ, μὴ σαρκί-
 νως ἀκροᾶσθαι τῶν λεγομένων, ἀλλὰ τὸν ἐν αὐτοῖς κεκρυμμένον
 νοῦν μετὰ τῆς ἀξίας ζητήσεως καὶ συνέσεως ἐρευνᾶν καὶ καταμαν-
 20 θάνειν. καὶ γὰρ τὰ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κυρίου δοκοῦντα ἠπλῶσθαι πρὸς 3
 τοὺς μαθητὰς τῶν ἡνιγμένως ὑπειρημένων οὐδὲν ἡττονος [ἔτι καὶ
 νῦν], ἀλλὰ πλείονος ἔτι καὶ νῦν τῆς ἐπιστάσεως εὐρίσκεται δεόμενα
 διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς φρονήσεως ἐν αὐτοῖς ὑπερβολήν. ὅπου 4
 δὲ καὶ τὰ νομιζόμενα ὑπ' αὐτοῦ διοῖχθαι τοῖς ἔσω καὶ αὐτοῖς τοῖς 4
 25 τῆς βασιλείας τέκνοις ὑπ' αὐτοῦ καλουμένοις ἔτι χρήζει φροντίδος
 πλείονος, ἢ πού γε τὰ δόξαντα μὲν ἀπλῶς ἐξηγητῆσθαι καὶ διὰ τοῦτο
 μηδὲ διηρωτημένα πρὸς τῶν ἀκουσάντων, | εἰς ὅλον δὲ τὸ τέλος 939 P
 αὐτὸ τῆς σωτηρίας διαφέροντα, ἔσκεπασμένα δὲ θαυμαστῶ καὶ
 30 προσῆκον, ἀλλὰ καθιέντας τὸν νοῦν ἐπ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ σωτῆ-
 ρος καὶ τὸ τῆς γνώμης ἀπόρρητον.

Ἠρώτηται μὲν γὰρ ἡδέως ὁ κύριος ἡμῶν καὶ σωτὴρ ἐρώτημα 6, 1
 καταλληλότερον αὐτῷ, ἢ ζωὴ περὶ ζωῆς, ὁ σωτὴρ περὶ σωτηρίας, ὁ

13—16 vgl. Matth. 19, 16—30; Luk. 18, 18—30 24f vgl. Matth. 13, 38

1 εὐκολώτερον Ghisler εὐκοπώτερον Barnard; vgl. aber 18, 1 δυσκόλως
 7 [λέγει] (vgl. 22, 1) Barnard 10 εἰς πον S εἰς πον S. 175, 30 ἔργον (vgl. ἀποδοκι-
 μάζει 25, 3) Barnard εἰς τί Schw 11 ζωὴ Ghisler ζώην S (hier und 25, 8) ζώην
 (sc. ἔχειν) ἔστιν αἰώνιον Schw [ἐν δὲ] Ghisler 14 <τοῖς> Wi ἂν ὡμολογη-
 μένοις S 21 f [ἔτι καὶ νῦν] Ghisler 26 ἢ ποῦ S 28 διαφέροντα, ἔσκε-
 πασμένα St, Jackson διαφερόντων, ἔσκεπασμένων S 32 σωτὴρ Ghisler σωτ S

διδάσκαλος περὶ κεφαλαίου [οὐ] τῶν διδασκομένων δογμάτων. <ἡ>
 ἀλήθεια περὶ τῆς ἀληθινῆς ἀθανασίας, ὁ λόγος περὶ τοῦ πατρῷου
 λόγου, ὁ τέλειος περὶ τῆς τελείας ἀναπαύσεως, ὁ ἄφθαρτος περὶ τῆς
 βεβαίας ἀφθαρσίας. ἡρώτητα περὶ τούτων ὑπὲρ ὧν καὶ κατελήλυθεν, 2
 5 ἃ παιδεύει, ἃ διδάσκει, ἃ παρέχει, ἵνα δείξῃ τὴν τοῦ εὐαγγελίου ὑπό-
 θεσιν, ὅτι δόσις ἐστὶν αἰωνίου ζωῆς. πρόοιδε δὲ ὡς θεὸς καὶ ἃ μέλ- 3
 λει διερωτηθήσεσθαι καὶ ἃ μέλλει τις αὐτῷ ἀποκρίνεσθαι. τίς γὰρ
 καὶ μᾶλλον ἢ ὁ προφήτης προφητῶν καὶ κύριος παντὸς προφητικοῦ
 πνεύματος; κληθεὶς δὲ ἀγαθός, ἀπ' αὐτοῦ πρώτου τοῦ ὀνόματος τού- 4
 10 του τὸ ἐνδόσιμον λαβὼν ἐντεῦθεν καὶ τῆς διδασκαλίας ἄρχεται, ἐπι-
 στρέφων τὸν μαθητὴν ἐπὶ τὸν θεὸν τὸν ἀγαθὸν καὶ πρῶτον καὶ
 μόνον ζωῆς αἰωνίου ταμίαν, ἣν ὁ υἱὸς δίδωσιν ἡμῖν παρ' ἐκείνου
 λαβών.

Οὐκοῦν τὸ μέγιστον καὶ κορυφαϊότατον τῶν πρὸς τὴν ζωὴν 7, 1
 15 μαθημάτων ἀπὸ τῆς ἀρχῆς εὐθὺς ἐγκαταθέσθαι τῇ ψυχῇ δεῖ, γινῶναι
 τὸν θεὸν τὸν αἰώνιον καὶ δοτῆρα αἰώνιων καὶ πρῶτον καὶ ὑπέρ-
 τατον καὶ ἕνα καὶ ἀγαθὸν θεόν. <ὄν> ἔστι κτήσασθαι διὰ γνώσεως καὶ
 καταλήψεως· αὕτη γὰρ ἄτρεπτος καὶ ἀσάλευτος ἀρχὴ καὶ κρητὶς 2
 ζωῆς, ἐπιστήμη θεοῦ τοῦ ὄντως ὄντος καὶ τὰ ὄντα, τουτέστι τὰ
 20 αἰώνια, δωρουμένον, ἐξ οὗ καὶ τὸ εἶναι τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει καὶ τὸ
 μεῖναι λαβεῖν. ἡ μὲν γὰρ τούτου ἄγνοια θάνατός ἐστιν, ἡ δὲ ἐπὶ 3
 γνῶσις αὐτοῦ καὶ οἰκείωσις καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν ἀγάπη καὶ ἐξομοίωσις
 μόνῃ ζωῇ.

Τοῦτον οὖν πρῶτον ἐπιγινῶναι τῷ ζησομένῳ τὴν ὄντως ζωὴν 8, 1
 25 παρακελεύεται, ὃν »οὐδεὶς ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ υἱὸς καὶ ᾧ ἂν ὁ υἱὸς
 ἀποκαλύψῃ«, ἔπειτα τὸ μέγεθος τοῦ σωτήρος μετ' ἐκείνου καὶ τὴν
 καινότητα τῆς χάριτος μαθεῖν, ὅτι δὴ κατὰ τὸν ἀπόστολον »ὁ νόμος
 διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ
 οὐκ ἴσα τὰ διὰ δούλου πιστοῦ διδόμενα τοῖς ἑπὶ [τοῦ] υἱοῦ γνησίου
 30 δωρουμένοις. εἰ γοῦν ἱκανὸς ἦν ὁ Μωσέως νόμος ζωὴν αἰώνιον 2
 παρασχεῖν, μάτην μὲν ὁ σωτὴρ αὐτὸς παραγίνεται καὶ πάσχει δι' ἡμᾶς
 ἀπὸ γενέσεως μέχρι τοῦ σημείου τὴν ἀνθρωπότητα διατρέχων, μάτην

11—13 vgl. Joh. 5, 26; 17, 2 u. Plato Rep. II p. 379 C ὁ θεὸς . . ἀγαθός.
 379 E ταμίης ἡμῖν Ζεὺς ἀγαθὸν τε κακῶν τε τέτυκται. 15f vgl. Joh. 17, 3
 18f vgl. die stoische Definition von ἐπιστήμη Strom. II 9, 4 mit Anm. 21—23 vgl.
 Plato Theaet. p. 176 AB 24 vgl. I Tim. 6, 19 25f Matth. 11, 27 27f Joh.
 1, 17 29f vgl. Hebr. 3, 5f 30f vgl. Gal. 2, 21 31f vgl. Phil. 2, 8

1 [οὐ] Combefis <ἡ> Barnard 17 θεόν. <ὄν> ἔστι Wi 9f ἔστι S
 21 θάνατός Ghisler ἀθανάτος S 23 μόνῃ ζωῇ] ζωῇ 'καὶ' μόνῃ (wegen μεῖναι
 Z. 21) Wi 27 δὴ aus δεῖ corr. S¹ 28 ἡ² üb. d. Z. S¹ 29 ἴσα Ghisler am
 Rand εἰς S [τοῦ] St τοῦ γνησίου υἱοῦ ∞ Ghisler

- δὲ ὁ πάσας πεποιηκὼς »ἐκ νεότητος« τὰς νομίμους | ἐντολάς παρὰ 940 P
 ἄλλον αἰτεῖ γονυπετῶν ἀθανασίαν. οὐδὲ γὰρ πεπλήρωκε μόνον τὸν 3
 νόμον, ἀλλὰ καὶ εὐθὺς ἀπὸ πρώτης ἡλικίας ἀρξάμενος· ἐπεὶ καὶ τί
 μέγα ἢ ὑπέρλαμπρον γῆρας ἄγονον ἀδικημάτων ὧν ἐπιθυμία τί-
 5 κτουσί νεανικαὶ ἢ ὀργὴ ζέουσα ἢ ἔρως χρημάτων; ἀλλ' εἴ τις ἐν
 σκιρτήματι νεοτησίῳ καὶ τῷ καύσωνι τῆς ἡλικίας παρέσχηται φρό-
 νημα πεπαννὸν καὶ πρεσβύτερον τοῦ χρόνου, θαυμαστός οὗτος ἀγω-
 νιστής καὶ διαπρεπής καὶ τὴν γνώμην πολιός. ἀλλ' ὅμως οὗτος ὁ 4
 τοιοῦτος ἀκριβῶς πέπεισται, διότι αὐτῷ πρὸς μὲν δικαιοσύνην οὐδὲν
 10 ἐνδεῖ, ζωῆς δὲ ὅλως προσδεῖ· διὸ αὐτὴν αἰτεῖ παρὰ τοῦ δοῦναι μόνον
 δυναμένον· καὶ πρὸς μὲν τὸν νόμον ἄγει παρορησίαν, τοῦ θεοῦ δὲ τὸν
 υἱὸν ἱκετεύει. »ἐκ πίστεως εἰς πίστιν« μετατάσσεται· ὡς σφαλερῶς 5
 ἐν νόμῳ σαλεύων καὶ ἐπικινδύνως ναυλοχῶν εἰς τὸν σωτήρα μεθορ-
 μίζεται.
- 15 Ὁ γοῦν Ἰησοῦς οὐκ ἐλέγχει μὲν αὐτὸν ὡς πάντα τὰ ἐκ νόμου μὴ 9, 1
 πεπληρωκότα, ἀλλὰ καὶ ἀγαπᾷ καὶ ὑπερασπάζεται τῆς ἐν οἷς ἔμαθεν
 εὐπειθείας, ἀτελῇ δὲ εἶναί φησιν ὡς πρὸς τὴν αἰώνιον ζωὴν, ὡς οὐ
 τέλεια πεπληρωκότα καὶ νόμον μὲν ἐργάτην, ἀργὸν δὲ ζωῆς ἀληθι-
 νῆς. καλὰ μὲν οὖν ἀκκεῖνα (τίς δ' οὐ φησιν; ἡ γὰρ »ἐντολὴ ἀγία«) 2
 20 ἄχρι παιδαγωγίας τινὸς μετὰ φόβον καὶ προπαιδείας ἐπὶ τὴν τοῦ
 Ἰησοῦ νομοθεσίαν τὴν ἄκραν καὶ χάριν προχωροῦντα, πλήρωμα δὲ
 »νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι«, οὐχὶ δὲ δού-
 λους ποιῶν ὡς δοῦλος, ἀλλὰ καὶ υἱὸς καὶ ἀδελφούς καὶ συγκαληρονό-
 μους τοὺς ἐπιτελοῦντας τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς.
- 25 »Εἰ θέλεις τέλειος γενέσθαι.« οὐκ ἄρα πῶς τέλειος ἦν· οὐδὲν γὰρ 10, 1
 τελείου τελειότερον. καὶ θείως τὸ »εἰ θέλεις« τὸ αὐτεξούσιον τῆς
 προσδιαλεγομένης αὐτῷ ψυχῆς ἐδήλωσεν. ἐπὶ τῷ ἀνθρώπῳ γὰρ ἦν
 ἡ αἵρεσις ὡς ἐλευθέρῳ, ἐπὶ θεῷ δὲ ἡ δόσις ὡς κυρίῳ. δίδωσι δὲ 2
 βουλομένοις καὶ ὑπερεσπουδακόσι καὶ δεομένοις, ἵν' οὕτως ἴδιον

1 vgl. Mark. 10, 20 3—8 vgl. Philo De post. Cain. 71 (I p. 238 M)

6 vgl. νεοτήσιον σκίρτημα Antiphon Soph. Fr. 131 Blass bei Stob. Flor. 68, 37

12 vgl. Röm. 1, 17; ebenso verwendet Strom. II 29, 3 15f vgl. Strom. IV

29, 3 19 Röm. 7, 12 20f vgl. Gal. 3, 24 21f vgl. Röm. 10, 4; πλήρωμα

νόμον aus Röm. 13, 10 22—24 vgl. Röm. 8, 14—17 24 vgl. Matth. 12, 50

25 Matth. 19, 21 (vgl. Mark. 10, 21 auf S. 162, 25f) 27—S. 166, 3 ἐπὶ

— ἀνοίγει Sacr. Par. 286 Holl

2 αἰτεῖ J. A. Robinson ἔτι S ἤτει Ghisler 6 παρέσχηται H. Jackson πα-

ράσχηται S 7 παιπαννὸν S 8 πολιός St πολιώτερος S πολιό(ς) πρεσβύ(τερος)

Schw 10 ὅλως V ὅλης S 21 προχωροῦσα Ghisler 22 [δὲ] oder δη Ma

23 δοῦλος] ὁ νόμος St 26 εἰ θέλεις Ghisler ἐθέλεις S 27 γὰρ ἦν] μὲν

Sacr. Par. 28 <τῷ> θεῷ Sacr. Par. K δὲ² < Sacr. Par. OA

αὐτῶν ἡ σωτηρία γένηται. οὐ γὰρ ἀναγκάζει ὁ θεός, βία γὰρ ἐχθρόν
 θεῶ, ἀλλὰ τοῖς ζητοῦσι πορίζει καὶ τοῖς αἰτοῦσι παρέχει καὶ τοῖς
 κρούουσιν ἀνοίγει. εἰ θέλεις οὖν, εἰ ὄντως θέλεις καὶ μὴ ἑαυτὸν 3
 ἐξαπατᾷς, κτῆσαι τὸ ἐνδόν. »ἔν σοι λείπει«, τὸ ἐν, τὸ ἐμόν, τὸ
 5 ἀγαθόν. τὸ ἤδη ὑπὲρ νόμον, ὅπερ νόμος οὐ δίδωσιν, ὅπερ νόμος οὐ
 χωρεῖ, ὃ τῶν ζώντων ἰδιόν ἐστιν. ἀμέλει ὁ πάντα τὰ τοῦ νόμου 4
 πληρώσας »ἐκ νεότητος« καὶ τὰ ὑπέρογκα φρουράμενος τὸ ἐν τούτῳ
 προσθεῖναι τοῖς ὅλοις οὐ δεδύνηται, τὸ τοῦ σωτῆρος ἐξαίρετον, ἵνα
 λάβῃ ζωὴν αἰώνιον, ἣν ποθεῖ. | ἀλλὰ δυσχεράνας ἀπῆλθεν, ἀχθεσθεῖς 941 P
 10 τῷ παραγγέλματι τῆς ζωῆς. ὑπὲρ ἧς ἰκέτευν. οὐ γὰρ ἀληθῶς ζωὴν 5
 ἠθέλεν, ὡς ἔφασκεν, ἀλλὰ δόξαν προαιρέσεως ἀγαθῆς μόνην περι-
 εβάλλετο, καὶ περὶ πολλὰ μὲν οἷός τε ἦν ἀσχολεῖσθαι, τὸ δὲ ἐν, τὸ
 τῆς ζωῆς ἔργον, ἀδύνατος καὶ ἀπρόθυμος καὶ ἀσθενὴς ἐκτελεῖν.
 ὁποῖόν τι καὶ πρὸς τὴν Μάρθαν εἶπεν ὁ σωτὴρ ἀσχολουμένην <περὶ> 6
 15 πολλὰ καὶ περιελκομένην καὶ ταρασσομένην διακονικῶς, τὴν δὲ ἀδελ-
 φὴν αἰτιωμένην, ὅτι τὸ ὑπηρετεῖν ἀπολιποῦσα τοῖς ποσὶν αὐτοῦ
 παρακάθηται μαθητικὴν ἄγουσα σχολήν· »σὺ περὶ πολλὰ ταρασσῇ.
 Μαρία δὲ τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο, καὶ οὐκ ἀφαιρεθήσεται αὐτῆς.«
 οὕτως καὶ τοῦτον ἐκέλευε τῆς πολυπραγμοσύνης ἀφέμενον ἐνὶ προσ- 7
 20 τετηκέναι καὶ προσκαθέζεσθαι, τῇ χάριτι τοῦ ζωὴν αἰώνιον προστι-
 θέντος.

Τί τοίνυν ἦν τὸ προτρεψάμενον αὐτὸν εἰς φυγὴν καὶ ποιῆσαν 11, 1
 ἀπαντομολῆσαι τοῦ διδασκάλου, τῆς ἰκετείας, τῆς ἐλπίδος, τῆς ζωῆς,
 τῶν προπεπονημένων; »πώλησον τὰ ὑπάρχοντά σου.« τί δὲ τοῦτό 2
 25 ἐστίν; οὐχ ὁ προχείρως δέχονταί τινες, τὴν ὑπάρχουσαν οὐσίαν ἀπορ-
 ρῖψαι προστάσσει καὶ ἀποστῆναι τῶν χρημάτων, ἀλλὰ τὰ δόγματα
 <τὰ> περὶ χρημάτων ἐξορίσαι τῆς ψυχῆς, τὴν πρὸς αὐτὰ συμπάθειαν,
 τὴν ὑπεράγαν ἐπιθυμίαν, τὴν περὶ αὐτὰ πτοίαν καὶ νόσον, τὰς
 μερίμνας, τὰς ἀκάνθας τοῦ βίου, αἱ τὸ σπέρμα τῆς ζωῆς συμπνίγουσιν.
 30 οὕτε γὰρ μέγα καὶ ζηλωτὸν τὸ τηνάλλως ἀπορεῖν χρημάτων μὴ οὐκ 3

2 f vgl. Matth. 7, 7; Luk. 11, 9 4 vgl. Mark. 10, 21 7 vgl. Mark.
 10, 20 14—18 vgl. Luk. 10, 38—42 24—29 πώλησον — συμπνίγουσιν Sacr.
 Par. 287 Holl 24 Matth. 19, 21 (vgl. Mark. 10, 21; S. 162, 26) 28 f vgl.
 Matth. 13, 22; Mark. 4, 19; Luk. 8, 14

1 αὐτοῦ Sacr. Par. ὁ < Sacr. Par. K 56 u. 119 ἐχθρόν] αἰσχροὺν Sacr.
 Par. K 56 2 ζητοῦσιν αὐτὸν Sacr. Par. K 14 <περὶ> (vgl. Z. 12) Segaar
 15 ταρασσομένην Ghisler παρατασσομένην S 24 προπεπονημένων (προ ὑβ. d.
 Z.) S¹ σου ~ nach πώλησον Sacr. Par. 24 f τί δὲ — προχείρως] τί οὐ προ-
 χείρως Sacr. Par. 26 f προστάσσει — ψυχῆς < Sacr. Par. 27 <τὰ> Bar-
 nard αὐτὰ] αὐτὴν Sacr. Par. 28 πτοίαν] ἀγρυπνίαν Sacr. Par. 29 κατα-
 πνίγουσιν Sacr. Par. P 30 τότε ἦν ἄλλως ἀπορεῖν S

- ἐπὶ λόγῳ ζωῆς (οὕτω μὲν γ' ἂν ἦσαν οἱ μηδὲν ἔχοντες μηδαμῇ, ἀλλὰ
 ἔρημοι καὶ μεταίτται τῶν ἐφ' ἡμέραν, οἱ κατὰ τὰς ὁδοὺς ἐροίμενοι
 πτωχοί, »ἀγνοοῦντες« δὲ θεὸν καὶ »δικαιοσύνην θεοῦ«, κατ' αὐτὸ
 μόνον τὸ ἄκρως ἀπορεῖν καὶ ἀμηχανεῖν βίου καὶ τῶν ἐλαχίστων
 5 σπανίζειν μακαριώτατοι καὶ θεοφιλέστατοι καὶ μόνον ζωὴν ἔχοντες
 αἰώνιον) οὐτε καινὸν τὸ ἀπείρασθαι πλοῦτον καὶ χαρίσασθαι πτωχοῖς 4
 ἢ πατρίσιν, ὃ πολλοὶ πρὸ τῆς τοῦ σωτῆρος καθόδου πεποιήκασιν,
 οἳ μὲν τῆς εἰς λόγους σχολῆς καὶ νεκρᾶς σοφίας ἔνεκεν, οἳ δὲ φήμης
 κενῆς καὶ κενοδοξίας, Ἀναξαγόραι καὶ Δημόκριτοι καὶ Κράτητες.
 10 Τί οὖν ὥς καινὸν καὶ ἴδιον θεοῦ παραγγέλλει καὶ μόνον ζωο- 12, 1
 ποιοῦν, ὃ τοὺς προτέρους οὐκ ἔσωσεν; εἰ δὲ ἐξαίρετόν τι ἢ »καινὴ
 κτίσις«, ὃ υἱὸς τοῦ θεοῦ, μὴνύει καὶ διδάσκει, οὐ τὸ φαινόμενον, ὅπερ
 ἄλλοι πεποιήκασι, παρεγγυᾷ, ἀλλ' ἕτερόν τι διὰ τούτου σημαίνον
 μεῖζον καὶ θειότερον καὶ τελειότερον, τὸ τὴν ψυχὴν αὐτὴν καὶ τὴν
 15 διάθεσιν γυμῶσαι τῶν ὑπόντων παθῶν καὶ πρόρριζα τὰ ἀλλότρια
 τῆς γνώμης ἐκτεμεῖν καὶ ἐκβαλεῖν. τοῦτο γὰρ ἴδιον μὲν τοῦ πιστοῦ
 τὸ μάθημα, ἄξιον δὲ τοῦ σωτῆρος τὸ δίδαγμα. οἱ γὰρ τοι πρότεροι, 2
 καταφρονησάντες τῶν ἐκτός, τὰ μὲν κτήματα | ἀφῆκαν καὶ παραπ- 942 P
 ὤλεσαν, τὰ δὲ πάθη τῶν ψυχῶν οἶμαι ὅτι καὶ προσεπέτειναν· ἐν
 20 ὑπεροψίᾳ γὰρ ἐγένοντο καὶ ἀλαζονείᾳ καὶ κενοδοξίᾳ καὶ περιφρονήσει
 τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ὥς αὐτοὶ τι ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐργασάμενοι.
 πῶς ἂν οὖν ὁ σωτὴρ παρήναι τοῖς εἰς αἰὲ βιωσομένοις τὰ βλάποντα 3
 καὶ λυμανούμενα πρὸς τὴν ζωὴν. ἦν ἐπαγγέλλεται; καὶ γὰρ αὐτὸ κάκεινό 4
 ἔστι· δύναται τις ἀποφορτισάμενος τὴν κτῆσιν οὐδὲν ἥττον ἔτι τὴν
 25 ἐπιθυμίαν καὶ τὴν ὄρεξιν τῶν χρημάτων ἔχειν ἐντετηκνῶσαν καὶ συζῶ-
 σαν καὶ τὴν μὲν χρῆσιν ἀποβεβληκέναι, ἀπορῶν δὲ ἅμα καὶ ποθῶν
 ἅπερ ἐσπάθησε διπλῇ λυπεῖσθαι, καὶ τῇ τῆς ὑπηρεσίας ἀπουσίᾳ καὶ
 τῇ τῆς μετανοίας συνουσίᾳ. ἀνέφικτον γὰρ καὶ ἀμήχανον δεόμενον 5
 τῶν πρὸς τὸ βιοτεῦειν ἀναγκαίων μὴ οὐ κατακλᾶσθαι τὴν γνώμην
 30 καὶ ἀσχολίαν ἄγειν ἀπὸ τῶν κρειττόνων, ὅπως οὖν καὶ ὁ θεοῦ ταῦτα
 πειρώμενον ἐκπορίζειν.

Καὶ πόσῳ χρησιμώτερον τὸ ἐναντίον, ἱκανὰ κεκτημένον αὐτόν 13, 1

3 vgl. Röm. 10, 3 7 zu πατρίσιν vgl. das Diog. Laert. VI 87 von Krates
 Erzählte 9 zu den Beispielen vgl. Philo De vita cont. 2 (II p. 473 M); Orig.
 Comm. in Matth. XV 15; C. Cels. II 41; Hieron. Epist. 58, 2; 66, 8; 71, 3 (Migne
 22, 580; 644; 670); Adv. Jovin. II 9 (Migne 23, 298); Comm. in Ev. Matth. III
 Cap. 19, 28 (Migne 26, 139); C. Cels. II 41; Diog. Laert. II 6; IX 35. 39; VI 87;
 Zeller, Phil. d. Gr. I⁵ S. 973²; 844 Anm.; II 1⁴ S. 285¹ 11 f vgl. Kol. 1, 15;
 II Kor. 5, 17; Gal. 6, 15; Protr. 114, 3 23 vgl. z. B. Joh. 10, 28

6 αἰώνιον S καινὸν Ghisler κοινὸν S 7 πατρίσιν Ghisler πατράσιν S
 8 ἐνέκεν S 10 f ζωοποιῶν S ζωοποιόν V 12 κτίσις Ghisler κτῆσις S

τε περὶ τὴν κτῆσιν μὴ κακοπαθεῖν καὶ οἷς καθῆκεν ἐπικουρεῖν; τίς γὰρ ἂν κοινωνία καταλείποιο παρὰ ἀνθρώποις, εἰ μηδεὶς ἔχοι μηδέν; πῶς δ' ἂν τοῦτο τὸ δόγμα πολλοῖς ἄλλοις καὶ καλοῖς τοῦ κυρίου 2 δόγμασιν οὐχὶ φανερωῶς ἐναντιούμενον εὐρίσκειτο καὶ μαχόμενον; 5 »ποιήσατε ἑαυτοῖς φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵν' ὅταν ἐκλίπῃ, 3 δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς.« »κτῆσασθε θησαυροὺς ἐν οὐρανῷ, ὅπου μήτε σῆς μήτε βρωῶσις ἀφανίζει μήτε κλέπται διορύσσουσι.« πῶς ἂν τις πεινῶντα τρέφοι καὶ διψῶντα ποτίζοι καὶ γυ- 4 μνὸν σκεπάξοι καὶ ἄστεγον συνάγοι, ἃ τοῖς μὴ ποιήσασιν ἀπειλεῖ πῦρ 10 καὶ σκότος τὸ ἐξώτερον, εἰ πάντων αὐτοὺς ἕκαστος θθάνοι τούτων ὑστερῶν; ἀλλὰ μὴν αὐτός τε ἐπιξενοῦται Ζαχαρίας καὶ Λευεὶ καὶ Μα- 5 θαίῳ τοῖς πλουσίοις καὶ τελώναις, καὶ τὰ μὲν χρήματα αὐτοὺς οὐ κελεύει μεθεῖναι, τὴν δὲ δικαίαν χρῆσιν ἐπιθεῖς καὶ τὴν ἀδικον ἀφελὼν καταγγέλλει· »σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ.« οὕτω τὴν χρεῖαν 6 15 αὐτῶν ἐπαινεῖ, ὥστε καὶ μετὰ τῆς προσθήκης ταύτης τὴν κοινωνίαν ἐπιτάσσει, ποτίζειν τὸν διψῶντα, ἄρτον διδόναι τῷ πεινῶντι, ὑποδέχεσθαι τὸν ἄστεγον, ἀμφιεννύναι τὸν γυμνόν. εἰ δὲ τὰς χρεῖας οὐχ 7 οἷόν τε ἐκπληροῦν ταύτας μὴ ἀπὸ χρημάτων, τῶν δὲ χρημάτων ἀφίστασθαι κελεύει, τί ἂν ἕτερον εἴη ποιῶν ὁ κύριος <ἦ> τὰ αὐτὰ διδό- 20 ναι τε καὶ μὴ διδόναι παραινῶν, τρέφειν καὶ μὴ τρέφειν, ὑποδέχεσθαι καὶ ἀποκλείειν, κοινωνεῖν καὶ μὴ κοινωνεῖν, ὅπερ ἀπάντων ἀλογώτατον.

Οὐκ ἄρα ἀπορριπτέον τὰ καὶ τοὺς πέλας ὠφελοῦντα χρήματα· 14, 1 κτήματα γὰρ ἐσσι κτητὰ ὄντα καὶ χρήματα χρήσιμα ὄντα καὶ εἰς | χοῖ- 943 P 25 σιν ἀνθρώπων ὑπὸ τοῦ θεοῦ παρεσκευασμένα, ἃ δὴ παράκειται καὶ ὑποβέβληται καθάπερ ὕλη τις καὶ ὄργανα πρὸς χρῆσιν ἀγαθὴν τοῖς εἰδόσι. τὸ ὄργανον, ἐὰν χρῆ τεχνικῶς, τεχνικόν ἐστιν, ἐὰν ὑστερῆς 2 τῆς τέχνης, ἀπολαύει τῆς σῆς ἀμουσίας, ὃν ἀναίτιον. τοιοῦτον καὶ 3 ὁ πλοῦτος ὄργανόν ἐστι. δύνασθαι χρῆσθαι δικαίως αὐτῷ· πρὸς 30 δικαιοσύνην καθυπηρετεῖ· ἀδίκως τις αὐτῷ χρῆται· πάλιν ὑπηρέτης ἀδικίας εὐρίσκεται· πέφνκε γὰρ ὑπηρετεῖν, ἀλλ' οὐκ ἄρχειν. οὐ χρὴ 4

5 f Luk. 16, 9 6—8 Matth. 6, 20 8—10 vgl. Matth. 25, 35—43
11 f vgl. Luk. 19, 5 f; Mark. 2, 14 f; Luk. 5, 27—29; Matth. 9, 9 f 11 vgl. Herakleon in Strom. IV 71, 3 u. Orig. C. Cels. I 62 14 Luk. 19, 9 16 f vgl. Matth. 25, 35—46; Jes. 58, 7 (woher ἄστεγος stammt)

2 καταλείποιο Ghisler καταλείπεται S 11 καὶ Λευεὶ J. A. Robinson u. Koetschau (ThLz 21 [1896] Sp. 103) κελεύει S 13 χρῆσιν Olshausen κρίσιν S κτῆσιν Ghisler (am Rand) κτῆσιν oder ἔκτισιν Ma, Class. Rev. 12 (1898) S. 46
19 <ἦ> Ghisler 24 καὶ² üb. d. Z. S¹ 27 εἰδόσι(ν) ὅτι τοῦ ὄργανον Ma
28 ἀμουσίας Segaar ἀποουσίας S ἀμαθίας Ghisler (am Rand) ἀπαιδευσίας Combefis

τοίνυν τὸ ἐξ ἑαυτοῦ μὴ ἔχον μήτε τὸ ἀγαθὸν μήτε τὸ κακόν, ἀνά-
 τιον ὄν, αἰτιᾶσθαι, ἀλλὰ τὸ δυνάμενον καὶ καλῶς τοῦτοις χρῆσθαι
 καὶ κακῶς, ἀφ' ὧν ἂν ἔλθῃται, κατ' αὐτὸ <τοῦτο αἷτιον ὄν>. τοῦτο
 δ' ἐστὶ νοῦς ἀνθρώπου, καὶ κριτήριον ἐλεύθερον ἔχων ἐν ἑαυτῷ καὶ
 5 τὸ αὐτεξούσιον τῆς μεταχειρίσεως τῶν δοθέντων· ὥστε μὴ τὰ κτή- 5
 ματὰ τις ἀφανιζέτω μᾶλλον ἢ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς, τὰ μὴ συγχο-
 ροῦντα τὴν ἀμείνω χρῆσιν τῶν ὑπαρχόντων, ἵνα καλὸς καὶ ἀγαθὸς
 γενόμενος καὶ τοῦτοις τοῖς κτήμασι χρῆσθαι δυναθῇ· καλῶς. τὸ οὖν 6
 ἀποτάξασθαι πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσι καὶ πωλῆσαι πάντα τὰ ὑπάρχοντα
 10 τοῦτον τὸν τρόπον ἐκδεκτέον ὡς ἐπὶ τῶν ψυχικῶν παθῶν διειρη-
 μένον.

Ἐγὼ γοῦν κάκεινο φήσαιμ' ἂν· ἐπειδὴ τὰ μὲν ἐντός ἐστι τῆς 15, 1
 ψυχῆς, τὰ δὲ ἐκτός, καὶ μὲν ἡ ψυχὴ χρῆται καλῶς, καλὰ καὶ ταῦτα
 δοκεῖ, ἐὰν δὲ πονηρῶς, πονηρά, ὁ κελεύων ἀπαλλοτριοῦν τὰ ὑπάρ-
 15 χοντα π[ρ]ότερον ταῦτα παραιτεῖται ὧν ἀναιρεθέντων ἔτι τὰ πάθη
 μένει, ἢ ἐκεῖνα μᾶλλον ὧν ἀναιρεθέντων καὶ τὰ κτήματα χρήσιμα
 γίνεται; ὁ τοίνυν ἀποβαλὼν τὴν κοσμικὴν περιουσίαν ἔτι δύναται 2
 πλουτεῖν τῶν παθῶν καὶ τῆς ὕλης μὴ παρούσης· ἡ γὰρ τοι διάθεσις
 τὸ αὐτῆς ἐνεργεῖ καὶ τὸν λογισμὸν ἄγχει καὶ πιέζει καὶ φλεγμαίνει
 20 ταῖς συντροφίαις ἐπιθυμίαις· οὐδὲν οὖν προὔργον γέγονεν αὐτῷ πτω-
 χεύειν χρημάτων πλουτοῦντι τῶν παθῶν. οὐ γὰρ τὰ ἀπόβλητα 3
 ἀπέβαλεν, ἀλλὰ τὰ ἀδιάφορα, καὶ τῶν μὲν ὑψηλοτέρων ἑαυτὸν περιέ-
 κοψε, ἐξέκαυσε δὲ τὴν ὕλην τῆς κακίας τὴν ἔμφυτον τῇ τῶν ἐκτός
 ἀπορίᾳ. ἀποτακτέον οὖν τοῖς ὑπάρχουσι τοῖς βλαβεροῖς, οὐχὶ τοῖς 4
 25 ἐὰν ἐπίσθηταί τις τὴν ὀρθὴν χρῆσιν καὶ συνωφελεῖν δυναμένοις.
 ὠφελεῖ δὲ τὰ μετὰ φρονήσεως καὶ σωφροσύνης καὶ εὐσεβείας οἰκονο- 5
 μούμενα, ἀπωστέα δὲ τὰ ἐπιζήμια· τὰ δὲ ἐκτός οὐ βλάπτει.

Οὕτως οὖν ὁ κύριος καὶ τὴν τῶν ἐκτός χρεῖαν εἰσάγει, κελεύων 6
 ἀποθέσθαι | οὐ τὰ βιωτικά, ἀλλὰ τὰ τοῦτοις κακῶς χρώμενα· ταῦτα 944 P
 30 δὲ ἦν τὰ τῆς ψυχῆς ἀρρωστήματα καὶ πάθη. ὁ τούτων πλοῦτος 16, 1
 παρὼν μὲν ἅπασι θανατηφόρος, ἀπολόμενος δὲ σωτήριος· οὐ δὲ
 καθαρεύουσαν, τουτέστι πτωχεύουσαν καὶ γυμνήν, τὴν ψυχὴν παρασχό-
 μενον οὕτως ἥδη τοῦ σωτήρος ἀκοῦσαι λέγοντος· »θεῦρο ἀκολούθει
 μοι.« ὁδὸς γὰρ αὐτὸς ἥδη τῷ καθαρῷ τὴν καρδίαν γίνεται, εἰς δὲ 2

3f vgl. Plato Rep. X p. 617 E; Paed. I 69, 1 u. ὁ. 8f. 14f vgl. Luk. 14, 33;
 Matth. 19, 21 (Mark. 10, 21; vgl. S. 162, 26) 33f Mark. 10, 21 34 vgl.
 Joh. 14, 6 vgl. Matth. 5, 8

1f ἀνάτιον ὄν aus ἀνάτιον corr. S¹ 3 <τοῦτο αἷτιον ὄν> St <τοῦτο αἷ-
 τῖαν ἔχον> Schw 8 κτήμασι] κτίσμασι (ι aus η corr.) S¹ 9 ἀποτάξασθαι S¹
 15 πότερον Combefis πρότερον S 19 αὐτῆς S 31 δεῖ Ghisler δὴ S

ἀκάθαρτον ψυχὴν θεοῦ χάρις οὐ παραδύεται· ἀκάθαρτος δὲ ἡ πλου-
τοῦσα τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ὀδίνουσα πολλοῖς ἔρωςσι καὶ κοσμοποις. ὁ 3
μὲν γὰρ ἔχων κτήματα καὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ οἰκίας ὡς θεοῦ
δωρεὰς [καὶ] τῷ τε διδόντι θεῷ λειτουργῶν ἀπ' αὐτῶν εἰς ἀνθρώ-
5 πων σωτηρίαν καὶ εἰδὼς ὅτι ταῦτα κέκτηται διὰ τοὺς ἀδελφούς
μᾶλλον ἢ ἑαυτὸν καὶ κρείττων ὑπάρχων τῆς κτήσεως αὐτῶν, μὴ
δοῦλος <ὦν> ὧν κέκτηται μηδὲ ἐν τῇ ψυχῇ ταῦτα περιφέρων μηδὲ
ἐν τούτοις ὀρίζων καὶ περιγράφων τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν, ἀλλὰ τι καὶ
καλὸν ἔργον καὶ θεῖον αἰεὶ διαπονῶν, κἂν ἀποστερηθῇαι δέη ποτὲ
10 τούτων, δυνάμενος ἴλεω τῇ γνώμῃ καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἐνεγ-
κεῖν ἐξ ἴσου καθάπερ καὶ τὴν περιουσίαν, οὗτός ἐστιν ὁ μακαριζό-
μενος ὑπὸ τοῦ κυρίου καὶ πτωχὸς τῷ πνεύματι καλούμενος, κληρο-
νόμος ἔτοιμος οὐρανοῦ βασιλείας, οὐ πλούσιος ζῆσαι μὴ δυνάμενος·
ὁ δὲ ἐν τῇ ψυχῇ τὸν πλοῦτον φέρων καὶ ἀντὶ θεοῦ πνεύματος ἐν 17, 1
15 τῇ καρδίᾳ χρυσὸν φέρων ἢ ἀργὸν καὶ τὴν κτῆσιν ἄμετρον αἰεὶ ποιῶν
καὶ ἐκάστοτε τὸ πλεον βλέπων, κάτω νενευκῶς καὶ τοῖς τοῦ κόσμου
θηράτορις πεπεδημένος, γῇ ὦν καὶ εἰς γῆν ἀπελευσόμενος, πόθεν
δύναται βασιλείας οὐρανῶν ἐπιθυμῆσαι καὶ φροντίσαι. ἄνθρωπος οὐ
καρδίαν, ἀλλὰ ἀργὸν ἢ μέταλλον φορῶν, ἐν τούτοις εὐρεθισόμενος
20 ἐπάναγκες [ἐν] οἷς εἴλετο; »ὅπου γὰρ ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ἐκεῖ καὶ
ὁ θησαυρὸς αὐτοῦ.«

Θησαυροὺς δέ γε ὁ κύριος οἶδε διττοὺς, τὸν μὲν ἀγαθόν, »ὁ 2
γὰρ »ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας προ-
φέρει τὸ ἀγαθόν«, τὸν δὲ πονηρόν, »ὁ γὰρ »κακὸς ἐκ τοῦ κακοῦ
25 θησαυροῦ προφέρει τὸ κακόν, ὅτι ἐκ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ
στόμα λαλεῖ.« ὥσπερ οὖν θησαυρὸς οὐχ εἰς παρ' αὐτῷ καθὼ καὶ παρ' 3
ἡμῖν, ὁ τὸ αἰφνίδιον μέγα κέρδος ἐν εὐρήσει διδούς, ἀλλὰ καὶ δεύ-
τερος, ὁ ἀκερδὴς καὶ ἄζηλος καὶ δύσκητος καὶ ἐπιζήμιος, οὕτως καὶ
πλοῦτος ὁ μὲν τις ἀγαθῶν, ὁ δὲ κακῶν, εἴ γε τὸν πλοῦτον καὶ τὸν
30 θησαυρὸν οὐκ ἀπρητημένους ἴσμεν ἀλλήλων τῇ φύσει. καὶ ὁ μὲν τις 4
πλοῦτος κτητὸς ἂν εἴη καὶ περίβλητος, ὁ δὲ ἄκτητος καὶ ἀπόβλητος· τὸν
αὐτὸν | δὲ τρόπον καὶ πτωχεῖα μακαριστὴ μὲν ἢ πνευματικῇ. διὸ 945 P 5
καὶ προσέθηκεν ὁ Ματθαῖος· »μακάριοι οἱ πτωχοί·« πῶς; »τῷ πνεύ-
ματι.« καὶ πάλιν· »μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιο-

11—13 vgl. Matth. 5, 3 17 vgl. Gen. 3, 19 19 f vgl. QDS 40, 2 mit Anm.
u. Strom. VII 10, 1 20 f Matth. 6, 21; Luk. 12, 34; zur Form vgl. Strom. VII
77, 6 22—26 Luk. 6, 45; vgl. Matth. 12, 35 27 vgl. Matth. 13, 44
33 f Matth. 5, 3 34 f Matth. 5, 6

4 [καὶ] Schw τε γε Segaar 7 <ὦν> Ma 13 οὐρανόιον Segaar
14 θεῖον Barnard 20 ἐπ' ἀνάγκαις S [ἐν] St 22 vor γε Rasur von
2 Buchst. (w. es sch. κα) S

σύνην τοῦ θεοῦ·^α οὐκοῦν ἄθλιοι οἱ ἐναντίοι πτωχοί, θεοῦ μὲν ἄμοιροι, ἀμοιρότεροι δὲ τῆς ἀνθρωπίνης κτήσεως, ἄγευστοι δὲ δικαιοσύνης θεοῦ.

- Ὡστε τοὺς πλουσίους μαθηματικῶς ἀκουστέον, τοὺς δυσκόλως 18, 1
 5 εἰσελευσομένους εἰς τὴν βασιλείαν, μὴ σκαιῶς μηδὲ ἀγροίκως μηδὲ σαρκίνως· οὐ γὰρ οὕτως λέλεκται. οὐδὲ ἐπὶ τοῖς ἐκτός ἢ σωτηρία. οὐτε εἰ πολλὰ οὐτε εἰ ὀλίγα ταῦτα ἢ μικρὰ ἢ μεγάλα ἢ ἔνδοξα ἢ ἄδοξα ἢ εὐδόκιμα ἢ ἀδόκιμα, ἀλλ' ἐπὶ τῇ τῆς ψυχῆς ἀρετῇ, πίστει καὶ ἐλπίδι καὶ ἀγάπῃ καὶ φιλαδελφίᾳ καὶ γνώσει καὶ πραότητι καὶ
 10 ἀτυφίᾳ καὶ ἀληθείᾳ, ὧν ἄθλον ἡ σωτηρία. οὐδὲ γὰρ διὰ κάλλος 2 σώματος ζήσεται τις ἢ τοῦναντίον ἀπολείται· ἀλλ' ὁ μὲν τῷ δοθέντι σώματι ἄγνως καὶ κατὰ θεὸν χρώμενος ζήσεται, ὁ δὲ φθείρων τὸν ναὸν θεοῦ φθαρήσεται. δύναται δέ τις καὶ αἰσχροὺς ἀσελγαίνειν καὶ 3 κατὰ κάλλος σωφρονεῖν· οὐδὲ ἰσχυρὸς καὶ μέγεθος σώματος ζωοποιεῖ
 15 οὐδὲ τῶν μελῶν οὐδενία ἀπολλύει, ἀλλ' ἡ τοῦτοις ψυχὴ χρωμένη τὴν αἰτίαν ἐφ' ἑκάτερα παρέχεται. ὑπόφερε γοῦν, φησί, παιόμενος 4 τὸ πρόσωπον, ὅπερ δύναται καὶ ἰσχυρὸς τις ὧν καὶ εὐεκτῶν ὑπακοῦσαι καὶ πάλιν ἀσθενικός τις ὧν ἀκρασία γνώμης παραβῆναι. οὕτως 5 καὶ ἀπορός τις ὧν καὶ ἄβιος εὐρεθείη ποτ' ἂν μεθύων ταῖς ἐπιθυμίαις, καὶ χρήμασι πλούσιος νήφων καὶ πτωχεύων ἡδονῶν, πεπεισμένος, συνετός, καθαρὸς, κεκολασμένος. εἰ τοίνυν ἐστὶ τὸ ζησόμενον 6 μάλιστα καὶ πρῶτον ἡ ψυχὴ καὶ περὶ ταύτην ἀρετὴ μὲν φρομένη σφύζει, κακία δὲ θανατοῖ, ὅλην ἤδη σαφῶς ὅτι αὕτη καὶ πτωχεύουσα ὧν ἂν τις ὑπὸ πλούτου διαφθείρηται σφύζεται, καὶ πλουτοῦσα τού-
 25 των ὧν ἐπιτρίβει πλοῦτος θαν(ατ)οῦται· καὶ μηκέτι ζητῶμεν ἀλλαχοῦ 7 τὴν αἰτίαν τοῦ τέλους πλὴν ἐν τῇ τῆς ψυχῆς καταστάσει καὶ διαθέσει πρὸς τε ὑπακοὴν θεοῦ καὶ καθαρότητα πρὸς τε παράβασιν ἐντολῶν καὶ κακίας συλλογὴν.

- Ὁ μὲν ἄρα ἀληθῶς καὶ καλῶς <πλούσιός> ἐστὶν ὁ τῶν ἀρετῶν 19, 1
 30 πλούσιος καὶ πάσῃ τύχῃ χρῆσθαι ὁσίως καὶ πιστῶς δυνάμενος, ὁ δὲ νόθος πλούσιος ὁ κατὰ σάρκα πλουτῶν καὶ τὴν ζωὴν εἰς <τὴν> ἔξω κτήσιν μετενηνοχῶς τὴν παρερχομένην καὶ φθειρομένην καὶ ἄλλοτε ἄλλου γινομένην καὶ ἐν τῷ τέλει μηδενὸς μηδαμῇ. | πάλιν αὖ κατὰ 946 P 2

4 f vgl. Mark. 10, 23 8 f vgl. I Kor. 13, 13 12 f vgl. I Kor. 3, 17
 16 f vgl. Luk. 6, 29; Matth. 5, 39

4 πλουσίους V πλουσίως S 19 f ἐπιθυμίας S 21 καθαρὸς corr. aus καθαρώς S¹ τοίνυν] τῶν S 23 αὕτη S 24 viell. ὧν ἂν περιουσία διαφθείρη St πλούτου Combefis τοῦτου S διαφθείρηται Segaar διαφθείρει S 25 θανατοῦται Di θανοῦται S 29 <πλούσιός> Wendland, BphW 16 (1896) Sp. 392
 31 <τὴν> Ghisler

τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ γνήσιος πτωχὸς καὶ νόθος ἄλλος πτωχὸς καὶ
 ψευδώνυμος, ὃ μὲν κατὰ πνεῦμα πτωχός, τὸ ἴδιον, ὃ δὲ κατὰ κόσμον, τὸ
 ἄλλότριον. τῷ δὲ κατὰ κόσμον <οὐ> πτωχῷ καὶ πλουσίῳ κατὰ τὰ πάθη ὁ 3
 κατὰ πνεῦμα οὐ πτωχὸς καὶ κατὰ θεὸν πλούσιος >ἀπόστηθι <φησί> >τῶν
 5 ὑπαρχόντων ἐν τῇ ψυχῇ σου κτημάτων ἄλλοτρίων, ἵνα καθαρὸς τῇ
 καρδίᾳ γενόμενος ἴδῃς τὸν θεόν, ὅπερ καὶ δι' ἐτέρας φωνῆς ἐστὶν εἰσελ-
 θεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. καὶ πῶς αὐτῶν ἀποστήσῃ; πωλήσας. 4
 τί οὖν; χρήματα ἀντὶ κτημάτων λάβης; ἀντίδοσιν πλούτου πρὸς πλοῦ-
 τον ποιησάμενος, ἔξαργυρίσας τὴν φανεράν οὐσίαν; οὐδαμῶς· ἀλλὰ 5
 10 ἀντὶ τῶν πρότερον ἐνυπαρχόντων τῇ ψυχῇ, ἣν σῶσαι ποθεῖς, ἀντεις-
 αργόμενος ἕτερον πλοῦτον θεοποιὸν καὶ ζωῆς χορηγὸν αἰωνίου, τὰς
 κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ διαθέσεις, ἀνθ' ὧν σοι περιέσται μισθὸς
 καὶ τιμὴ, διηνεκῆς σωτηρία καὶ αἰώνιος ἀφθαρσία. οὕτως καλῶς 6
 15 πωλεῖς τὰ ὑπάρχοντα, τὰ πολλὰ καὶ περισσὰ καὶ ἀποκλείοντά σοι
 τοὺς οὐρανοὺς, ἀντικαταλασσόμενος αὐτῶν τὰ σῶσαι δυνάμενα.
 ἐκεῖνα ἔχέτωςαν οἱ σάρκινοι πτωχοὶ καὶ τούτων δεόμενοι, σὺ δὲ
 τὸν πνευματικὸν πλοῦτον ἀντιλαβὼν ἔχοις ἂν ἤδη θησαυρὸν ἐν
 οὐρανοῖς.<

Ταῦτα μὴ συνιᾷς κατὰ τρόπον ὁ πολυχρήματος καὶ ἔννομος ἄν- 20, 1
 20 θρώπος μηδὲ ὅπως ὁ αὐτὸς καὶ πτωχὸς δύναται εἶναι καὶ πλούσιος
 καὶ ἔχειν τε χρήματα καὶ μὴ ἔχειν καὶ χρῆσθαι τῷ κόσμῳ καὶ μὴ
 χρῆσθαι. ἀπῆλθε στεγνὸς καὶ κατηφής, λιπὼν τὴν τάξιν τῆς ζωῆς.
 ἥς ἐπιθυμεῖν μόνον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τυχεῖν ἡδύνατο, τὸ δύσκολον
 ποιήσας ἀδύνατον αὐτὸς ἑαυτῷ. δύσκολον γὰρ ἦν μὴ περιάγεσθαι 2
 25 μηδὲ καταστράπτεσθαι τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῶν προσόντων ἄβρων τῷ
 προδῆλφ πλούτῳ καὶ ἀνθηρῶν γοητευμάτων, οὐκ ἀδύνατον δὲ τὸ
 καὶ ἐν τούτῳ λαβέσθαι σωτηρίας, εἴ τις ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ
 πλούτου ἐπὶ τὸν νοητὸν καὶ θεοδίδακτον μεταγάλοι καὶ μάθοι τοῖς
 ἀδιαφόροις χρῆσθαι καλῶς καὶ ἰδίως καὶ ὥς ἂν εἰς ζωὴν αἰώνιον
 30 ὁρμήσῃ. καὶ οἱ μαθηταὶ δὲ τὸ πρῶτον μὲν καὶ αὐτοὶ περιδεεῖς καὶ 3
 καταπληγες γεγόνασιν. ἀκούσαντες τί δῆποτε; ἄρά γε ὅτι χρήματα
 καὶ αὐτοὶ ἐκέκτηντο πολλὰ; ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ταῦτα τὰ δικτύφια καὶ

4 f vgl. die Polemik gegen diese Erklärung Strom. IV 29, 1 5 f vgl. Matth.
 5, 8 13 f. 17 f vgl. Matth. 19, 21; Mark. 10, 21 21 f vgl. viell. I Kor. 7, 31
 22 vgl. Mark. 10, 22 23 f vgl. Mark. 10, 23. 27 30 f vgl. Mark. 10, 46

3 <οὐ> Jülicher, ThLz 19 (1894) Sp. 20 κατὰ τὰ corr. aus κατὰ S¹
 [οὐ] Segaar 4 πλούσιος * * Schw <φησί> Ghisler 6 φωνῆς <φησίν>
 τοῦτο δ' ἐστὶν Schw 11 θεοποι<ητ>ον Schw; aber vgl. z. B. Protr. 114, 4;
 Strom. IV 149, 8; VII 3, 6; 95, 2; 101, 4 29 ἀδιαφόροις Ghisler διαφόρως S
 χράσθαι S 30 ὁρμήσαι Wi ὁρμᾶσαι S 32 δικτύφια Ghisler (wie Poll.
 On. VII 179)

ἀγκιστρα καὶ τὰ ὑπηρετικά σκαφίδια ἀφῆκαν πάλοι. Ἄπερ ἦν αὐτοῖς
μόνα. τί οὖν φοβηθέντες λέγουσι· »τίς δύναται σωθῆναι;« καλῶς 4
ἤκουσαν καὶ ὡς μαθηταὶ τοῦ παραβολικῶς καὶ (ἀ)σαφῶς λεχθέντος
ὑπὸ τοῦ κυρίου καὶ ἤσθοντο τοῦ βάθους τῶν λόγων. Ἐνεκα μὲν οὖν 5
5 χρημάτων ἀκτημο|σύνης εὐέλπιδες ἦσαν πρὸς σωτηρίαν· ἐπειδὴ δὲ 947 P
συνήδεσαν ἑαυτοῖς μήπω τὰ πάθη τέλεον ἀποτεθειμένοις (ἀρτιμαθεῖς
γὰρ ἦσαν καὶ νεωστὶ πρὸς τοῦ σωτῆρος ἡνδρολογημένοι), »περισσῶς
ἐξεπλήσσοντο« καὶ ἀπεγίνωσκον ἑαυτοὺς οὐδὲν τι ἤττον ἐκείνου τοῦ
πολυχρημάτου καὶ δεινῶς τῆς κτήσεως περιεχομένου, ἦν γε προέκρινεν
10 ζωῆς αἰωνίου. ἄξιον οὖν ἦν τοῖς μαθηταῖς φόβον πάντως, εἰ καὶ 6
ὁ χρήματα κεκτημένος καὶ ὁ τῶν παθῶν ἔγκυρος, ὧν ἐπλούτουν καὶ
αὐτοί, παραπλησίως ἀπελασθήσονται οὐρανῶν· ἀπαθῶν γὰρ καὶ
καθαρῶν ψυχῶν ἐστὶν ἡ σωτηρία.

Ὁ δὲ κύριος ἀποκρίνεται διότι »τὸ ἐν ἀνθρώποις ἀδύνατον 21, 1
15 δυνατὸν θεῶ«. πάλιν καὶ τοῦτο μεγάλης σοφίας μεστόν ἐστιν, ὅτι καθ'
αὐτὸν μὲν ἀσκῶν καὶ διαπονούμενος ἀπάθειαν (ὁ) ἄνθρωπος οὐδὲν
ἀνύει, ἐὰν δὲ γένηται δῆλος ὑπερεπιθυμῶν τούτων καὶ διεσποῦδακώς,
τῇ προσθήκῃ τῆς παρὰ θεοῦ δυνάμεως περιγίνεται· βουλομέναις μὲν 2
γὰρ ταῖς ψυχαῖς ὁ θεὸς συνεπιπνεῖ, εἰ δὲ ἀποσταῖεν τῆς προθυμίας,
20 καὶ τὸ δοθὲν ἐκ θεοῦ πνεῦμα συνεστιάλη· τὸ μὲν γὰρ ἄκοντας σφῆζειν
ἐστὶ βιαζομένου, τὸ δὲ αἰρουμένους χαριζομένου. οὐδὲ τῶν καθευ- 3
δόντων καὶ βλακευόντων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, ἀλλ' οἱ »βιασταὶ
ἀρπάζουσιν αὐτήν«· αὕτη γὰρ μόνῃ βία καλή, θεὸν βιάσασθαι καὶ
παρὰ θεοῦ ζωὴν ἀρπάσαι, ὁ δὲ γινὼς τοὺς βιαίως, μᾶλλον δὲ βεβαίως
25 ἀντεχομένους [συνεχώρησεν] εἶξεν· χαίρει γὰρ ὁ θεὸς τὰ τοιαῦτα ἡττώ-
μενος. τοιγάροί τούτων ἀκούσας ὁ μακάριος Πέτρος, ὁ ἐκλεκτός, 4
ὁ ἐξαίρετος, ὁ πρῶτος τῶν μαθητῶν, ὑπὲρ οὗ μόνου καὶ ἑαυτοῦ τὸν
φόρον ὁ σωτὴρ ἐκτελεῖ, ταχέως ἤρπασε καὶ συνέβαλε τὸν λόγον. καὶ 5

2. 7f Mark. 10, 26 12f ἀπαθῶν καὶ — σωτηρία Sacr. Par. 288 Holl; Antonius
Melissa p. 150 Gesner (hier mit dem Lemma εὐαγέλιου; vorhergeht mit dem Lemma
κλήμεντος Sacr. Par. 333 Holl) 14f Mark. 10, 27 18—26 βουλομέναις —
ἡττώμενος Sacr. Par. 289. 290. 291 Holl 21—26 οὐ τῶν — ἡττώμενος aus
Coisl. 279 mitgeteilt bei Pitra. Anal. sacra II p. XXIX. Lemma: Κλήμεντος
22f Matth. 11, 12 27f vgl. Matth. 17, 27

3 ἀσαφῶς Ghisler σαφῶς S 6 ἀποτεθειμένοις Ma ἀποτιθεμένοις S ἀπο-
θεμένοις Segaar 7 ἡνδρολογημένοι S 10 πάντως Wi παντός S 11 ὧν
St ὧν S (μῆ) καὶ Ma 13 ψυχῶν < Ant. 16 (δ' Wi 19 ταῖς) +
ἡμετέραις Sacr. Par. (< OA) ὁ θεὸς ~ nach μὲν (γὰρ <) Sacr. Par. 20 γὰρ
< Sacr. Par. 21 οὐδὲ] οὐ Sacr. Par. 23 μόνῃ (oder μόνῃ ἡ) Sacr. Par. μό-
νον S 24 βιαίως (oder βιαιούς) — βεβαίως Sacr. Par. βεβαίως — βιαίως S
25 [συνεχώρησεν] St συνεχώρησε(ν) καὶ Sacr. Par.

- τί φησιν; »ἴδε ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα καὶ ἠκολουθήσαμεν σοι.« τὰ δὲ »πάντα« εἰ μὲν τὰ κτήματα τὰ ἑαυτοῦ λέγει, τέσσαρας ὀβολοὺς ἴσως, <τὸ> τοῦ λόγου, καταλιπὼν μεγαλύνεται καὶ τούτων ἀνταξίαν ἀποφαίνων ἂν λάθοι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· εἰ δέ, ἅπερ ἄρτι 6
 5 νῦν λέγομεν, τὰ παλαιὰ νοητὰ κτήματα καὶ ψυχικὰ νοσήματα ἀπορρίψαντες ἔπονται κατ' ἔχρος τοῦ διδασκάλου, τοῦτ' ἂν <ἂν> ἀπτοίτο ἤδη τοῖς ἐν οὐρανοῖς ἐγγραφησομένοις. τοῦτο γὰρ ἀκολουθεῖν 7
 ὄντως τῷ σωτῆρι, ἀναμαρτησίαν καὶ τελειότητα τὴν ἐκείνου μετερχόμενον καὶ πρὸς ἐκεῖνον ὥσπερ ἀτοπτρον κοσμοῦντα καὶ ῥυθμίζοντα
 10 τὴν ψυχὴν καὶ πάντα διὰ πάντων ὁμοίως διατιθέντα. |
 »Ἀποκριθεὶς δὲ Ἰησοῦς· ἀμὴν ὑμῖν λέγω, ὅς ἂν ἀφῇ τὰ ἴδια καὶ 948 P 22, 1
 γονεῖς καὶ ἀδελφοὺς καὶ χρήματα ἔνεκεν ἐμοῦ καὶ ἔνεκεν τοῦ εὐαγγελίου, ἀπολήψεται ἑκατονταπλασίονα.« ἀλλὰ μὴδὲ τοῦθ' ἡμᾶς ἐπι- 2
 15 ταρασσέτω μὴδὲ τὸ ἔτι τούτου σκληρότερον ἀλλαχῶ ταῖς φωναῖς
 ἐξηγηρηγμένον· »ὅς οὐ μισεῖ πατέρα καὶ μητέρα καὶ παῖδας, προσέτι δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, ἐμὸς μαθητὴς εἶναι οὐ δύναται.« οὐ γὰρ 3
 εἰσηγείται μῖσος καὶ διάλυσιν ἀπὸ τῶν φιλιότητων ὁ τῆς εἰρήνης θεός. ὁ γε καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἀγαπᾷν παραινῶν. εἰ δὲ τοὺς ἐχθροὺς ἀγα- 4
 20 πητέον, ἀνάλογον ἀπ' ἐκείνων ἀνιόντι καὶ τοὺς ἐγγυτάτω γένους· ἢ
 εἰ μισητέον τοὺς πρὸς αἵματος, πολὺ μᾶλλον τοὺς ἐχθροὺς προβάλλεσθαι κατιῶν ὁ λόγος διδάσκει, ὥστε ἀλλήλους ἀναιροῦντες ἐλέγχουσιν ἂν οἱ λόγοι. ἀλλ' οὐδ' ἀναιροῦσιν οὐδ' ἐγγύς, ἀπὸ γὰρ τῆς αὐτῆς 5
 γνώμης καὶ διαθέσεως καὶ ἐπὶ τῷ αὐτῷ ὄρω πατέρα μισοίη τις ἂν <καὶ> ἐχθρὸν ἀγαπῶη ὁ μήτε ἐχθρὸν ἀμννόμενος μήτε πατέρα
 25 Χριστοῦ πλέον αἰδοῦμενος. ἐν ἐκείνῳ μὲν γὰρ τῷ λόγῳ μῖσος ἐκκό- 6
 πτει καὶ κακοποιᾷν, ἐν τούτῳ δὲ τὴν πρὸς τὰ σύντροφα δυσωπίαν. εἰ βλάβητοι πρὸς σωτηρίαν. εἰ γοῦν ἄθεος εἴη τινὶ πατὴρ ἢ υἱὸς ἢ 7
 ἀδελφὸς καὶ κώλυμα τῆς πίστεως γένοιτο καὶ ἐμπόδιον τῆς ἄνω ζωῆς, τούτῳ μὴ συμφερέσθω μὴδὲ ὁμονοεῖτω, ἀλλὰ τὴν σαρκικὴν
 30 οἰκειότητα διὰ τὴν πνευματικὴν ἐχθραν διαλυσάτω.

Νόμισον εἶναι τὸ πρᾶγμα διαδικασίαν. ὁ μὲν πατὴρ σοι δοκεῖτω 23, 1
 παρυστῶς λέγειν »ἐγὼ σε ἔσπειρα καὶ ἔθρεψα, ἀκολουθεῖ μοι καὶ συνα-

1 Mark. 10, 28 2 vgl. Aristoph. Fr. 300 Kock bei Poll. Onom. VII 133; Suid. s. v. τετάρων ὀβολῶν 7 vgl. Luk. 10, 20; Hebr. 12, 23 11—13 Mark. 10, 29 f 15 f Luk. 14, 26 18 vgl. Matth. 5, 44; Luk. 6, 27. 35

3 <τὸ> Segaar 4 ἅπερ am Rand S¹ ἄρτι Schw ἄρτι S 6 <ἂν> ἀπτοίτο Ma, Wendland ἀπτοίτο S 7 τοῦτο Wi οὕτως S 8 σωτῆρι <νομιστέον> Schw 9 κοσμοῦντα S 10 διατιθέντα corr. aus διαθέντα S¹ 24 <καὶ> — ἀγαπῶη St ἀγαπῶν S 32 ἔσπειρα (am Rand) u. καὶ (zw. d. Z.) nachträglich zugesetzt S¹

δίκαι καὶ μὴ πείθων τῷ Χριστοῦ νόμῳ· καὶ ὅποσα ἂν εἴποι βλά-
 σφημος ἄνθρωπος καὶ νεκρὸς τῇ φύσει. ἐτέρωθεν δὲ ἤκουε τοῦ σωτή- 2
 ρος· «ἐγὼ σε ἀνεγέννησα, κακῶς ὑπὸ κόσμον πρὸς θάνατον γεγεν-
 νημένον, ἡλενθέρωσα, ἱασάμην, ἐλυτρώσάμην· ἐγὼ σοι παρέξω ζωὴν
 5 ἅπανστον, αἰώνιον, ὑπερκόσμιον· ἐγὼ σοι δείξω θεοῦ πατρὸς ἀγαθοῦ
 πρόσωπον· » μὴ κάλει σεαυτῷ πατέρα ἐπὶ γῆς· « οἱ νεκροὶ τοὺς νε-
 κροὺς θαπτέτωσαν, σὺ δέ μοι ἀκολούθει· » ἀνάξω γὰρ σε εἰς ἀνάπανσιν 3
 <καὶ ἀπόλανσιν> ἀρρήτων καὶ ἀλέκτων ἀγαθῶν, « ἃ μῆτε ὀφθαλμοὶ εἶδε
 μῆτε οὖς ἤκουσε μῆτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπων ἀνέβη, εἰς ἃ ἐπιθυ-
 10 νοῦσιν ἄγγελοι παρακύβαι καὶ ἰδεῖν ἄπερ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς
 ἁγίοις ἀγαθὰ καὶ τοῖς φιλοῦσιν αὐτὸν τέκνοις. » ἐγὼ σου τροφὴς 4
 ἄρτον ἐμαντὸν διδούς, οὗ γευσάμενος οὐδεὶς ἔτι πείραν θανάτου λαμ-
 βάνει, καὶ πόμα καθ' ἡμέραν ἐνδιδούς ἀθανασίας· ἐγὼ διδάσκαλος
 15 σάμην καὶ τὸν σὸν ἐξέτιςα θάνατον, ὃν ὀφείλεις ἐπὶ τοῖς προσημα-
 τημένοις καὶ τῇ πρὸς θεὸν ἀπιστίᾳ· τούτων τῶν λόγων ἐκατέρωθεν 5
 διακούσας ὑπὲρ σεαυτοῦ δίκασον καὶ τὴν ψῆφον ἀνένεγκε τῇ σεαυτοῦ
 σωτηρίᾳ· καὶ ἀδελφὸς ὅμοια λέγῃ καὶ τέκνον καὶ γυνὴ καὶ ὁμοιοῦν,
 πρὸ | πάντων ἐν σοὶ Χριστὸς ὁ νικῶν ἔστω· ὑπὲρ σοῦ γὰρ ἄγω- 949 P
 20 νίζεται.

Δύνασαι καὶ τῶν χρημάτων ἐπίπροσθεν εἶναι; φθάσον καὶ οὐκ 24, 1
 ἀπάγει σε Χριστὸς τῆς κτήσεως, ὁ κύριος οὐ φθονεῖ. ἀλλ' ὅρας
 σεαυτὸν ἡττώμενον ὑπ' αὐτῶν καὶ ἀνατρεπόμενον; ἄφες, ῥίψον,
 μίσησον, ἀπόταξαι, φύγε· « καὶ ὁ δέξιός σου ὀφθαλμὸς σκανδαλίξῃ σε, 2
 25 ταχέως ἔκκοπον αὐτόν· » αἰρετώτερον ἑτεροφθάλμῳ βασιλείᾳ θεοῦ ἢ
 ὀλοκλήρῳ τῷ πῦρ· καὶ χεῖρ καὶ ποὺς καὶ ἡ ψυχὴ, μίσησον αὐτήν.
 ἂν γὰρ ἐνταῦθα ἀπόληται ὑπὲρ Χριστοῦ, <ἐκεῖ σωθήσεται>.

Ταύτης δὲ ὁμοίως ἔχεται τῆς γνώμης καὶ τὸ ἐπόμενον. » νῦν δὲ 25, 1
 ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ ἄγροὺς καὶ χορῆματα καὶ οἰκίας καὶ ἀδελφοὺς
 30 ἔχειν μετὰ διωγμῶν εἰς ποῦ; « οὔτε γὰρ ἀχρημάτους οὔτε ἀνεσίτους 2
 οὔτε ἀναδέλφους ἐπὶ τὴν ζωὴν καλεῖ, ἐπεὶ καὶ πλουσίους κέκληκεν,

3 vgl. I Petr. 1, 3 4 f vgl. Joh. 10, 28 5 f vgl. Joh. 14, 8 f 6 vgl.
 Matth. 23, 9 6 f vgl. Matth. 8, 22; Luk. 9, 60 7 f vgl. Matth. 11, 28 f
 8 vgl. II Kor. 12, 4 8—11 vgl. I Kor. 2, 9; I Petr. 1, 12; zur Verbindung beider
 Citate vgl. Exc. ex Theod. 86, 3 mit Anm. 11—13 vgl. Joh. 6, 50 f 24—27 vgl.
 Matth. 5, 29 f; Mark. 9, 43. 45. 47 26 vgl. Luk. 14, 26 27 vgl. Mark. 8, 35
 (Matth. 10, 39; 16, 25; Luk. 17, 33) 28—30 Mark. 10, 30

1 ὅποσα Jackson διυθισα S 7 f ἀνάπανσιν <καὶ ἀπόλανσιν> St ἀπόλανσιν
 (vgl. Protr. 118, 4) Segaar 21 viell. φθάσον Ma 27 <ἐκεῖ σωθήσεται> Segaar
 nach Mark. 8, 35 30 εἰς πον S vgl. zu S. 163, 10

ἀλλ' ὃν τρόπον προειρήκαμεν, καὶ ἀδελφοὺς κατὰ ταῦτόν ὥσπερ
 Πέτρον μετὰ Ἀνδρέου καὶ Ἰάκωβον μετὰ Ἰωάννου, τοὺς Ζεβεδαίου
 παῖδας, ἀλλ' ὁμοροοῦντας ἀλλήλοις τε καὶ Χριστῷ. τὸ δὲ »μετὰ 3
 διωγμῶν« ταῦτα ἕκαστα ἔχειν ἀποδοκιμάζει· διωγμὸς δὲ ὁ μὲν τις
 5 ἔξωθεν περιγίνεται τῶν ἀνθρώπων ἢ δι' ἔχθραν ἢ διὰ φθόνον ἢ διὰ
 φιλοκέρδειαν ἢ κατ' ἐνέργειαν διαβολικὴν τοὺς πιστοὺς ἐλανθόντων·
 ὁ δὲ χαλεπώτατος ἔνδοθεν ἐστὶ διωγμὸς, ἐξ αὐτῆς ἐκάστη τῆς ψυχῆς 4
 προπεμπόμενος λυμαιομένης ὑπὸ ἐπιθυμιῶν ἀθέων καὶ ἡδονῶν
 ποικίλων καὶ φάουλων ἐλπίδων καὶ φθαρτ(ι)κῶν ὀνειροπολημάτων, ὅταν.
 10 αἱ τῶν πλειόνων ὀρεγομένη καὶ λυσσῶσα ὑπὸ ἄγριων ἐρώτων καὶ
 φλεγόμενη, καθάπερ κέντροις ἢ μύωσι τοῖς προ(σ)κειμένοις αὐτῇ
 πάθειν ἐξαιμῶσθαι πρὸς σπουδὰς μαριώδεις καὶ ζωῆς ἀπόγνωσιν
 καὶ θεοῦ καταφρόνησιν. οὗτος ὁ διωγμὸς βαρύτερος καὶ χαλεπώ- 5
 τερος, ἔνδοθεν ὀρμώμενος, αἱ συνών, ὃν οὐδὲ ἐκφυγεῖν ὁ διωκόμενος
 15 δύναται· τὸν γὰρ ἐχθρὸν ἐν ἑαυτῷ περιάγει πανταχοῦ. οὕτω καὶ 6
 πύρωσις ἢ μὲν ἔξωθεν προσπίπτουσα δοκιμασίαν κατεργάζεται, ἢ δὲ
 ἔνδοθεν θάνατον διαπράσσειται. καὶ πόλεμος ὁ μὲν ἐπακτὸς ὀραδίως
 καταλύεται, ὁ δὲ ἐν τῇ ψυχῇ μέχρι θανάτου παραμετρεῖται. μετὰ 7
 διωγμοῦ τοιοῦτου πλοῦτον ἂν ἔχῃς τὸν αἰσθητὸν καὶ ἀδελφοὺς τοὺς
 20 πρὸς αἵματος καὶ τὰ ἄλλα ἐνέχυρα, κατὰλιπε τὴν τοῦτων παγκτησίαν
 τὴν ἐπὶ κακῷ, εἰρήνην σεαυτῷ παράσχεις, ἐλευθερώσῃ διωγμοῦ
 μακροῦ, ἀποστράφηθι πρὸς τὸ εὐαγγέλιον ἀπ' ἐκείνων, ἐλοῦ τὸν
 σωτήρα πρὸ πάντων, τὸν τῆς σῆς συνήγορον καὶ παράκλητον ψυχῆς,
 τὸν τῆς ἀπίρου πρύτανιν ζωῆς. »τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ 8
 25 δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια.« καὶ ἐν μὲν τῷ παρόντι | χρόνῳ ὀκύμορα 950 P
 καὶ ἀβέβαια, »ἐν δὲ τῷ ἐρχομένῳ ζωή[ν] ἐστὶν αἰώνιος.«

»Ἔσονται οἱ πρῶτοι ἔσχατοι καὶ οἱ ἔσχατοι πρῶτοι.« τοῦτο 26, 1
 πολύχρον μὲν ἐστὶ κατὰ τὴν ὑπόνοιαν καὶ τὸν σαφηνισμόν, οὐ μὴν
 ἐν γε τῷ παρόντι τὴν ζήτησιν ἀπαιτεῖ· οὐ γὰρ μόνον ῥέπει πρὸς
 30 τοὺς πολυκτήμονας, ἀλλ' ἀπλῶς πρὸς ἅπαντας ἀνθρώπους τοὺς
 πίστει καθάπαξ ἑαυτοὺς ἐπιιδόντας. ὥστε τοῦτο μὲν ἀνακείσθω

1 vgl. S. 168, 11 ff 1—3 vgl. Matth. 4, 18—22 u. Parall. 10 vgl. Plato
 Phaed. p. 81 A ἄγριων ἐρώτων. Rep. I p. 329 C λυττωντά τινα καὶ ἄγριον δεσπό-
 την 15 vgl. Plato Soph. p. 252 C οἰκωθεν τὸν πόλεμον . . . ἔχοντες, ἐντὸς . .
 περιφέροντες 15 f vgl. I Kor. 3, 13; Röm. 5, 4 24 f II Kor. 4, 18 26 Mark.
 10, 30 27 Mark. 10, 31

1 κατὰ ταὐτό(ν) Segaar κατ' αὐτόν S κατὰ τὸν αὐτόν (sc. τρόπον) Ma κατὰ
 κόσμον Schw 6 φιλοκερδίας S <τῶν> τοὺς Wi 8 λυμαιομένης S 9 φθα-
 ρικῶν Ma φθαρτῶν S 11 μύωσι S προσκειμένοις Segaar προκειμένοις S
 17 διαπράσσεται Barnard (διαπράττεται Ghisler) διαπράσσεται S 19 τοιοῦτον
 Ghisler τοιοῦτον S 26 vgl. S. 163, 11 ζωὴν (ἔχειν) ἐστὶν αἰώνιον Schw 31 ἐπι-
 δόντας Segaar

- τὰ νῦν. τὸ δέ γε προκείμενον ἡμῖν οἶμαι μηδέν τι ἐνδεέστερον τῆς 2
ἐπαγγελίας δεδειχθαι, ὅτι τοὺς πλουσίους οὐδένα τρόπον ὁ σωτὴρ
κατ' αὐτόν γε τὸν πλοῦτον καὶ τὴν περιβολὴν τῆς κτήσεως ἀπο-
κέκλεικεν οὐδ' αὐτοῖς ἀποτετάφρευκεν τὴν σωτηρίαν, εἰ γε δύναιντο
5 καὶ βούλονται ὑποκύπτειν τοῦ θεοῦ ταῖς ἐντολαῖς καὶ τῶν προσ-
καίρων προτιμῶεν τὴν ἑαυτῶν ζωὴν καὶ βλέποινεν πρὸς τὸν κέριον
ἀτενεῖ τῷ βλέμματι, καθάπερ εἰς ἀγαθοῦ κυβερνήτου νεῦμα δεδορ-
κότες, τί βούλεται, τί προστάσσει, τί σημαίνει, τί δίδωσι τοῖς αὐτοῦ
ναύταις [τὸ] σύνθημα, ποῦ καὶ πόθεν τὸν ὄρμον ἐπαγγέλλεται. τί 3
10 γὰρ ἀδικεῖ τις, εἰ προσέχων τὴν γνώμην καὶ φειδόμενος πρὸ τῆς
πίστεως βίον ἱκανὸν συνελέξατο; ἢ καὶ <τὸ> τοῦτον μᾶλλον ἀνέγκλη-
τον, εἰ εὐθὺς ὑπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ τὴν τύχην νέμοντος εἰς οἶκον τοιού-
των ἀνθρώπων εἰσφοκίσθη καὶ γένος ἀμφιλαφές τοῖς χρήμασιν [ἰσχυόν]
καὶ τῷ πλούτῳ κρατοῦν; εἰ γὰρ διὰ τὴν ἀκούσιον ἐν πλούτῳ γένεσιν 4
15 ἀπελήλαται ζωῆς, ἀδικεῖται μᾶλλον ὑπὸ τοῦ γειναμένου θεοῦ, προσ-
καίρου μὲν ἡδυπαθείας κατηξιωμένος, αἰδίου δὲ ζωῆς ἀπεστερημένος.
τί δ' ὅλως πλοῦτον ἐχρῆν ἐκ γῆς ἀνατεῖλαι ποτε, εἰ χορηγός καὶ 5
πρόξενός ἐστι θανάτου; ἀλλ' εἰ δύναται τις ἐνδοτέρῳ τῶν ὑπαρχόν- 6
των κάμπτειν τῆς ἐξουσίας καὶ μέτρια φρονεῖν καὶ σωφρονεῖν καὶ
20 θεὸν μόνον ζητεῖν καὶ θεὸν ἀναπνεῖν καὶ θεῷ συμπολιτεύεσθαι,
πτωχὸς οὗτος παρέδωκε ταῖς ἐντολαῖς, ἐλεύθερος, ἀήττητος, ἄνοσος.
ἄτρωτος ὑπὸ χρημάτων· εἰ δὲ μή, θάπτον κάμηλος διὰ βελόνης εἰσε- 7
λεύσεται ἢ ὁ τοιοῦτος πλούσιος ἐπὶ τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ παρελεύ-
σεται. σημαίνεται μὲν οὖν τι καὶ ὑψηλότερον ἢ κάμηλος διὰ στενῆς 8
25 ὁδοῦ καὶ τεθλιμμένης φθάνουσα τὸν πλούσιον, ὅπερ ἐν τῇ περὶ ἀρ-
χῶν καὶ θεολογίας ἐξηγήσει μυστήριον τοῦ σωτῆρος ὑπάρχει μαθεῖν·
οὐ μὴν ἀλλὰ τό γε φαινόμενον πρῶτον καὶ δι' ὃ λέλεκται τῆς παρα- 27, 1
βολῆς παρεχέσθω. διδασκῆτω τοὺς εὐποροῦντας ὥς οὐκ ἀμελητέον
τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας ὥς ἥδη προκατεγνωσμένους οὐδὲ καταποντι-
30 στέον αὐτὸν πάλιν τὸν πλοῦτον οὐδὲ καταδικαστέον ὥς | τῆς ζωῆς ἐπί- 951 P
βουλον καὶ πολέμιον, ἀλλὰ μαθητέον τίνα τρόπον καὶ πῶς πλούτῳ
χρηστέον καὶ τὴν ζωὴν κτητέον. ἐπειδὴ γὰρ οὔτε ἐκ παντὸς ἀπόλ- 2

18 f vgl. ἐξουσία πλούτου Thuk. I 38, 6 22—24 vgl. Mark. 10, 25

24 f vgl. Orig. C. Cels. VI 16 vgl. Matth. 7, 14 25 f vgl. Strom. III 13, 1:
21, 2; Zahn, Forsch. III S. 38 f 29 f zu καταποντ. vgl. das Diog. Laert. VI 87
von Krates Erzählte und Lukian Tim. 56

1 ἐνδεέστερον Ghisler ἀδεέστερον S 8 αὐτοῦ S 9 [τὸ] St καὶ πόθεν
τὸν] τὸν ποθητὸν Segaar 11 <τὸ> Ghisler 12 τύχην Segaar ψυχὴν S
13 [ἰσχυόν] Wi 15 γειναμένου Ghisler γινόμενον S 25 φθάνουσα Ghisler
φθάνουσαν S [τὸν πλούσιον] v. Arnim, De oct. Clem. Al. libro p. 13 27 διὸ S
<τὸ> τῆς v. Arnim p. 14 30 οὐδὲ Ma οὔτε S
Clemens III.

λυταί τις, ὅτι πλουτεῖ δεδιώς, οὔτε ἐκ παντὸς σφύζεται θαρρῶν καὶ πιστεύων ὡς σωθήσεται, φέρε σκεπτέον ἥντινα τὴν ἐλπίδα αὐτοῖς ὁ σωτὴρ ὑπογράφει καὶ πῶς ἂν τὸ μὲν ἀνέλπιστον ἐχέγγυον γένοιτο, τὸ δὲ ἐλπισθὲν εἰς κτῆσιν ἀφίκοιτο.

- 5 Φησὶν οὖν ὁ διδάσκαλος, τίς ἡ μεγίστη τῶν ἐντολῶν ἠρωτημέ- 3
νος· »ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐξ
ὅλης τῆς δυνάμεώς σου«, ταύτης μείζω μηδεμίαν ἐντολὴν εἶναι, καὶ
μάλα εἰκότως. καὶ γὰρ καὶ περὶ τοῦ πρώτου καὶ περὶ τοῦ μεγίστου 4
παρήγγελλται, αὐτοῦ τοῦ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, δι' οὗ καὶ γέγονε καὶ
10 ἔστι τὰ πάντα καὶ εἰς ὃν τὰ σφζόμενα πάλιν ἐπανέρχεται. ὑπὸ τοῦ- 5
του τοίνυν προαγαπηθέντας καὶ τοῦ γενέσθαι τυχόντας οὐχ ὅσιον
ἄλλο τι πρεσβύτερον ἄγειν καὶ τιμιώτερον, ἐκτίνοντας μόνην τὴν
χάριν ταύτην μικρὰν ἐπὶ μεγίστοις, ἄλλο δὲ μηδοτιοῦν ἔχοντας
ἀνενδεεῖ καὶ τελείῳ θεῷ πρὸς ἀμοιβὴν ἐπινοῆσαι, αὐτῷ δὲ τῷ ἀγα-
15 πᾶν τὸν πατέρα εἰς οἰκίαν ἰσχὺν καὶ δύναμιν ἀφθαρσίαν κομιζο-
μένους. ὅσον γὰρ ἀγαπᾷ τις θεόν, τοσούτω καὶ πλέον ἐνδοτέρω τοῦ
θεοῦ παραδύεται.

- Λευτέραν δὲ τάξει καὶ οὐδὲν τι μικροτέραν ταύτης εἶναι λέγει 28, 1
τό· »ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν·« οὐκοῦν τὸν θεὸν ὑπὲρ
20 σεαυτόν. πυνθανομένου δὲ τοῦ προσδιαλεγομένου »τίς ἐστὶν πλη- 2
σίον;« οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον Ἰουδαίοις προσορίσατο τὸν πρὸς αἵματος
οὐδὲ τὸν πολιτὴν οὐδὲ τὸν προσήλυτον οὐδὲ τὸν ὁμοίως περιτετη-
μένον οὐδὲ τὸν ἐνὶ καὶ ταῦτῳ νόμῳ χρώμενον· ἀλλὰ ἄνωθεν κατα- 3
βαίνοντα ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἄγει τῷ λόγῳ τινὰ εἰς Ἱερικὸν καὶ τοῦτον
25 δεικνυσὶν ὑπὸ ληστῶν συγκεκεντημένον, ἐρριμμένον ἡμιθνήτα ἐπὶ τῆς
ὁδοῦ, ὑπὸ ἱερέως παροδευόμενον, ὑπὸ Λευίτου παρορώμενον, ὑπὸ δὲ
τοῦ Σαμαρείτου τοῦ ἐξωνειδισμένου καὶ ἀφωρισμένου κατελεούμενον,
ὃς οὐχὶ κατὰ τύχην ὡς ἐκεῖνοι παρῆλθεν, ἀλλ' ἦκε συνεσκευασμένος
ὧν ὁ κινδυνεύων ἐδεῖτο, οἶνον, ἔλαιον, ἐπιδέσμους, κτῆνος, μισθὸν
30 τῷ πανδοχεῖ, τὸν μὲν ἤδη διδόμενον, τὸν δὲ προσυπισχνούμενον.
»τίς«, ἔφη, »τούτων γέγονε πλησίον τῷ τὰ δεινὰ παθόντι;« τοῦ 4
δὲ ἀποκριναμένου ὅτι »ὁ τὸν ἔλεον πρὸς αὐτὸν ἐπιδειξάμενος· καὶ
σὺ τοίνυν πορευθεὶς οὕτω ποιεῖς, ὡς τῆς ἀγάπης βλαστανούσης
εὐποίαν.

6 f Mark. 12, 30 9 f vgl. Röm. 11, 36 11 vgl. I Joh. 4, 19 19—21 Luk.
10, 27. 29 23—34 vgl. Luk. 10, 30—37 25 vgl. Gregor. Thaum. Dankr.
c. 16, 199 und dazu C. Weyman, Philol. 55 (1896) S. 462 f

1 σφύζεται <τις, ὅτι πένεται> St 7 μείζων S μείζω <λέγω> St 12 ἀλλ'
ὅτι S ἐκτίνοντες S 14 αὐτῷ δὲ τῷ Ghisler αὐτὸ δὲ τὸ S 15 οἰκείωσιν
Schw ἀφθαρσίαν Wi ἀφθαρσίας S 23 f καταβαίνοντα Ghisler καταβαί-
ρων S 28 παρῆλθεν Segaar παρῆλθον S 29 ὧν Ghisler ὧν S

- Ἐν ἀμφοτέραις μὲν οὖν ταῖς ἐντολαῖς ἀγάπην εἰσηγείται, τάξει 29, 1
 δ' αὐτὴν διήρηκε, καὶ ὅπου μὲν τὰ πρωτεῖα τῆς ἀγάπης ἀνάπτει τῷ
 θεῷ, ὅπου δὲ τὰ δευτερεῖα νέμει τῷ πλησίον. τίς δ' ἂν ἄλλος οὗτος 2
 εἴη πλὴν αὐτοῦ ὁ σωτήρ; ἢ τίς μᾶλλον ἡμᾶς ἐλεήσας | ἐκείνου, τοὺς 952 P'
 5 ὑπὸ τῶν κοσμοκρατόρων τοῦ σκότους ὀλίγον τεθνατωμένους τοῖς
 πολλοῖς τραύμασι, φόβοις, ἐπιθυμίαις, ὀργαῖς, λύπαις, ἀπάταις, ἡδο-
 ναῖς; τούτων δὲ τῶν τραυμάτων μόνος ἰατρὸς Ἰησοῦς, ἐκκόπτων 3
 ἄρσεν τὰ πάθη πρόοριζα, οὐχ ὥσπερ ὁ νόμος ψιλὰ τὰ ἀποτελέσματα.
 τοὺς καρποὺς τῶν πονηρῶν φυτῶν, ἀλλὰ τὴν ἀξίνην τὴν ἑαυτοῦ
 10 πρὸς τὰς ῥίζας τῆς κακίας προσαγαγών. οὗτος <ὁ> τὸν οἶνον, τὸ 4
 αἷμα τῆς ἀμπέλου τῆς Δαβίδ, ἐκχέας ἡμῶν ἐπὶ τὰς τετρωμένας ψυχάς,
 <οὗτος ὁ τὸ ἔλαιον> τὸν ἐκ σπλάγχνων πατρός ἔλεον, προσενεγκὼν
 καὶ ἐπιδαψιλευόμενος, οὗτος ὁ τοῦς τῆς ὑγείας καὶ σωτηρίας δεσμοὺς
 ἀλύτους ἐπιδείξας, ἀγάπην, πίστιν, ἐλπίδα, οὗτος ὁ διακονεῖν ἀγγέλους
 15 καὶ ἀρχάς καὶ ἐξουσίας ἡμῖν ἐπιτάξας ἐπὶ μεγάλῳ μισθῷ, διότι καὶ
 αὐτοὶ ἐλευθερωθήσονται ἀπὸ τῆς ματαιότητος τοῦ κόσμου παρὰ τὴν
 ἀποκάλυψιν τῆς δόξης τῶν νύκτων τοῦ θεοῦ. τοῦτον οὖν ἀγαπᾷ Ἰσα 5
 χορὴ τῷ θεῷ. ἀγαπᾷ δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν ὁ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῶν
 καὶ φυλάσσων αὐτοῦ τὰς ἐντολάς. »οὐ γὰρ πᾶς ὁ λέγων μοι >κύριε 6
 20 κύριε< εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ
 θέλημα τοῦ πατρὸς μου.< καί' »τί με λέγετε >κύριε κύριε< καὶ οὐ
 ποιεῖτε ἃ λέγω;< καί' »ὕμεις μακάριοι οἱ ὁρῶντες καὶ ἀκούοντες ἃ
 μῆτε δίκαιοι μῆτε προφῆται<, ἔαν ποιῇτε ἃ λέγω.

- Πρῶτος μὲν οὖν οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸν ἀγαπῶν, δεύτερος δὲ ὁ 30, 1
 25 τοὺς ἐκείνῳ πεπιστευκότας τιμῶν καὶ περιέπων. ὁ γὰρ ἂν τις εἰς
 μαθητὴν ἐργάσῃται, τοῦτο εἰς ἑαυτὸν ὁ κύριος ἐκδέχεται καὶ πᾶν
 ἑαυτοῦ ποιεῖται. »δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς μου, κληρονομή- 2
 σατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. ἐπείνασα
 γὰρ καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, καὶ ἐδίψησα καὶ ἐδώκατέ μοι πιεῖν, καὶ ξένος
 30 ἦμην καὶ συνηγάγετέ με, γυμνὸς ἦμην καὶ ἐνεδύσατέ με, ἡσθέρησα καὶ ἐπε-
 σκέψασθέ με, ἐν φυλακῇ ἦμην καὶ ἤλθετε πρὸς με. τότε ἀποκριθήσονται 3
 αὐτῷ οἱ δίκαιοι λέγοντες· κύριε, πότε σε εἶδομεν πεινῶντα καὶ ἐθρέψα-
 μεν, ἢ διψῶντα καὶ ἐποτίσαμεν; πότε σε εἶδομέν σε ξένον καὶ συνηγά-

5 vgl. Ephes. 6, 12 9 f vgl. Matth. 3, 10; Luk. 3, 9 10 f vgl. Apostel-
 lehre 9, 2 12 vgl. zum Wortspiel Paed. II 62, 3 14 f vgl. Hebr. 1, 14; Ephes.
 3, 10 15—17 vgl. Röm. 8, 19—21 18 f vgl. Joh. 14, 15 19—21 Matth.
 7, 21 21 f Luk. 6, 46 22 f vgl. Matth. 13, 16 f 23 vgl. Joh. 13, 17
 27—S. 180, 4 Matth. 25, 34—40

10 <ὁ> Ghisler 12 <οὗτος> Wi <ὁ τὸ ἔλαιον> Lindner (wie Caryophilus) <ὁ>
 Ghisler τὸν — ἔλεον] τὸ — ἔλαιον Combefis 14 ἀποδείξας Segaar 24 οὖν
 üb. d. Z. S¹

γομεν, ἢ γυμνὸν καὶ περιεβάλομεν; ἢ πότε σε εἶδομεν ἀσθενοῦντα καὶ ἐπεσκεψάμεθα; ἢ ἐν φυλακῇ καὶ ἤλθομεν πρὸς σέ; ἀποκριθεὶς ὁ 4 βασιλεὺς ἐρεῖ αὐτοῖς· ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. πάλιν ἐκ 5 τῶν ἐναντίων τοὺς ταῦτα μὴ παρασχόντας αὐτοῖς εἰς τὸ πῦρ ἐμβάλλει τὸ αἰώνιον, ὡς αὐτῷ μὴ παρεσχηκότας. καὶ ἄλλαχού· »ὁ ὑμᾶς 6 δεχόμενος ἐμὲ δέχεται, ὁ ὑμᾶς μὴ δεχόμενος ἐμὲ ἀθετεῖ.»

Τούτους καὶ τέκνα καὶ παῖδια καὶ νῆπια καὶ φίλους ὀνομάζει 31, 1 καὶ μικροὺς ἐνθάδε ὡς πρὸς τὸ μέλλον ἄνω μέγεθος αὐτῶν, »μὴ 10 καταφρονήσητε« λέγων »ἐνδὸς | τῶν μικρῶν τούτων· τούτων γὰρ οἱ 953 P ἄγγελοι διὰ παντὸς βλέπονσι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.« καὶ ἐτέρωθι· »μὴ φοβεῖσθε, τὸ μικρὸν ποίμνιον· ὑμῖν 2 γὰρ εὐδόκησεν ὁ πατήρ παραδοῦναι τὴν βασιλείαν« τῶν οὐρανῶν. κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ τοῦ μεγίστου ἐν γεννητοῖς γυναικῶν Ἰωάννου τὸν 3 15 ἐλάχιστον ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, τουτέστι τὸν ἑαυτοῦ μαθητήν, εἶναι μείζω λέγει. καὶ πάλιν· »ὁ δεχόμενος δίκαιον ἢ προφήτην 4 εἰς ὄνομα δικαίου ἢ προφήτου τὸν ἐκείνων μισθὸν λήψεται, ὁ δὲ μαθητὴν ποτίσας εἰς ὄνομα μαθητοῦ ποτήριον ψυχροῦ ὕδατος τὸν μισθὸν οὐκ ἀπολέσει.« οὐκοῦν οὗτος μόνος ὁ μισθὸς οὐκ ἀπολλύ- 20 μενός ἐστι. καὶ αὐθις· »ποιήσατε ἑαυτοῖς φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς 5 ἀδικίας, ἵνα ὅταν ἐκλίπῃ, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς.« φύσει 6 μὲν ἅπασαν κτῆσιν, ἣν αὐτός τις ἐφ' ἑαυτοῦ κέκτηται ὡς ἰδίαν οὖσαν καὶ οὐκ εἰς κοινὸν τοῖς δεομένοις κατατίθῃσιν, ἀδικον οὖσαν ἀποφαίνων, ἐκ δὲ ταύτης τῆς ἀδικίας ἐνὸν καὶ πρᾶγμα δίκαιον ἐργάσασθαι 25 καὶ σωτήριον, ἀναπαῦσάι τινα τῶν ἐχόντων αἰώνιον σκηνὴν παρὰ τῷ πατρί.

Ὅρα πρῶτον μὲν ὡς οὐκ ἀπαιτεῖσθαι σε κεκέλευκεν οὐδὲ ἐνο- 7 χλεῖσθαι περιμένειν, ἀλλὰ αὐτὸν ζητεῖν τοὺς εὐ πεισομένους ἀξίους τε ὄντας τοῦ σωτήρος μαθητάς. καλὸς μὲν οὖν καὶ ὁ τοῦ ἀποστόλου 8 30 λόγος· »ἰλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ θεός«, χαίροντα τῷ διδόναι καὶ μὴ φειδομένους σπεύροντα. ἵνα μὴ οὕτως καὶ θερίσῃ, δίχα γογγυσμῶν καὶ διακρίσεως καὶ λύπης [καὶ] κοινωνοῦντα, ὅπερ ἐστὶν εὐεργεσία

4—6 vgl. Matth. 25, 41—45 6 f vgl. Matth. 10, 40; Luk. 10, 16 8 vgl. z. B. Mark. 10, 24 (τέκνα); Joh. 21, 5 (παῖδια); Matth. 11, 25 (νῆπια); Luk. 12, 4; Joh. 15, 14 f (φίλοι) 9—12 Matth. 18, 10 12 f Luk. 12, 32 14—16 vgl. Matth. 11, 11; Luk. 7, 28 16—19 Matth. 10, 41 f 20 f Luk. 16, 9 30 II Kor. 9, 7 31 vgl. II Kor. 9, 6

21 ἐκλίπῃ (wie S. 168, 5) St ἐκλίπητε S 28 εἶ] οὐ S; doch am Rand: ὥς S 29 τε] γε Ma 31 φειδομένως Segaar aus II Kor. φειδόμενον ὡς S 32 [καὶ] Segaar

καθα(ρά). κρείττων δ' ἐστὶ τούτου ὁ τοῦ κυρίου λελεγμένος ἐν ἄλλῳ 9
 χωρίῳ· »παντὶ τῷ αἰτοῦντί σε δίδου·« θεοῦ γὰρ ὄντως ἡ τοιαύτη
 φιλοδοξία. οὐτοσὶ δὲ ὁ λόγος ὑπὲρ ἁπασάν ἐστι θεότητα, μηδὲ
 αἰτεῖσθαι περιμένειν, ἀλλ' αὐτὸν ἀναζητεῖν, ὅστις ἄξιος εὖ παθεῖν,
 5 ἔπειτα τηλικούτον μισθὸν ὀρίσαι τῆς κοινωνίας, αἰώνιον σκηνήν. ὃ 32, 1
 καλῆς ἐμπορίας, ὃ θείας ἀγορᾶς· ὠνεῖται χρημάτων τις ἀφθαρσίαν,
 καὶ δοὺς τὰ διολλύμενα τοῦ κόσμου μονὴν τούτων αἰώνιον ἐν οὐρα-
 νοῖς ἀντιλαμβάνει. πλεῦσον ἐπὶ ταύτην, ἂν σωφρονῇς, τὴν πανήγυ- 2
 ριν, ὃ πλούσιε, καὶν δέη, περίελθε γῆν ὅλην, μὴ φείσῃ κινδύνων καὶ
 10 πόνων, ἵν' ἐνταῦθα βασιλείαν οὐράνιον ἀγοράσῃς. τί σε λίθοι δια- 3
 φανεῖς καὶ σμάραγδοι τοσοῦτον εὐφραίνουσι καὶ οἰκία, τροφὴ πυρὸς
 ἢ χρόνον παίγνιον ἢ σεισμοῦ πάρεργον ἢ ὕβρισμα τυράννου; ἐπιθύ- 4
 μῃσον ἐν οὐρανοῖς οἰκῆσαι καὶ βασιλεῦσαι μετὰ θεοῦ, ταύτην σοὶ τὴν
 βασιλείαν ἄνθρωπος δώσει θεὸν ἀπομιμούμενος· ἐνταῦθα μικρὰ
 15 λαβὼν ἐκεῖ δι' ὅλων αἰώνων σύνοικόν σε ποιήσεται. ἰκέτευσον ἵνα 5
 λάβῃ· σπεῦσον, ἀγωνίασον, φοβήθητι μή σε ἀτιμάσῃ· οὐ γὰρ κεκέ- 954 P
 λεύσται λαβεῖν, ἀλλὰ σὺ παρασχέιν. οὐ μὴν οὐδ' εἶπεν ὁ κύριος· 6
 »δός· ἢ »παράσχες· ἢ »εὐεργέτησον· ἢ »βοήθησον·, »φίλον· δὲ »ποίησαι·
 ὁ δὲ φίλος οὐκ ἐκ μιᾶς δόσεως γίνεται, ἀλλ' ἐξ ὅλης ἀναπαύσεως καὶ
 20 συνουσίας μακροῦς· οὐτε γὰρ ἡ πίστις οὐτε ἡ ἀγάπη οὐτε ἡ καρτερία
 μιᾶς ἡμέρας, ἀλλ' »ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται·.

Πῶς οὖν ὁ ἄνθρωπος ταῦτα δίδωσιν; ὅτι διὰ τὴν ἐκείνου τιμὴν 33, 1
 καὶ εὐνοίαν καὶ οἰκειώσιν ὁ κύριος δίδωσι· »δώσω γὰρ οὐ μόνον τοῖς
 φίλοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς φίλοις τῶν φίλων·« καὶ τίς οὗτός ἐστιν ὁ 2
 25 φίλος τοῦ θεοῦ; σὺ μὲν μὴ κρῖνε, τίς ἄξιος καὶ τίς ἀνάξιος· ἐνδέχεται
 γὰρ σε διαμαρτεῖν περὶ τὴν δόξαν· ὡς ἐν ἀμφιβόλῳ δὲ τῆς ἀγνοίας
 ἄμεινον καὶ τοὺς ἀναξίους εὖ ποιεῖν διὰ τοὺς ἄξιους ἢ φυλασσόμενον

2 Luk. 6, 30 9 vgl. Matth. 23, 15 11 zu τροφὴ πυρὸς vgl. Porph. ad
 Marc. 19 p. 204, 4 Nauck 12 zu χρόνον παίγνιον vgl. Gregor v. Naz. Orat. 37, 11
 (Migne S. Gr. 36 Col. 296) χρόνον καὶ νόσον παίγνιον (von der Schönheit)
 18 vgl. Luk. 16, 9 21 Matth. 10, 22 23 f unbekanntes Herrenwort? vgl. Jü-
 licher ThLz 19 (1894) Nr. 1 24—S. 182, 6 καὶ τίς — δυναμένων παρὰ τῷ θεῷ
 Sacr. Par. 292 Holl

1 καθαρά Segaar καθά S 3 φιλοδοξία Segaar φιλοδοξεά S 4 αὐτὸν
 Ma, Wendland αὐτός S 6 ὠνεῖται (εἶτ in Ras.) S¹ 9 γῆν Combefis τὴν S
 11 οἰκία Combefis οἰκεία S 16 σπεῦσον V² am Rand σπεῖσον S 17 σὺ Ma
 σὲ S 19 ἀναπαύσεως] ἀναπληρώσεως Ma; vgl. aber S. 180, 25 20 οὐτε¹ St
 οὐδὲ S οὐτε². 3] οὐδὲ Fell 23 δώσει Barnard 24 ἐστιν] + εἴποις ἂν Sacr.
 Par. ὁ < Sacr. Par. 25 καὶ in ἡ corr. S² ἀνάξιος] οὐκ ἄξιος Sacr. Par.
 ἐνδέχεται] + μὲν Sacr. Par. 26 διαμαρτάνειν Sacr. Par. ἀγνοίας] γνώμης
 Segaar 27 τοῖς ἀναξίοις Sacr. Par.

τοὺς ἥσσον ἀγαθοὺς μηδὲ τοῖς σπουδαίοις περιπεσεῖν. ἐκ μὲν γὰρ 3
 τοῦ φεῖσθαι καὶ προσποιεῖσθαι δοκιμάζειν τοὺς εὐλόγως ἢ μὴ
 τευξομένους ἐνδέχεται σε καὶ θεοφιλῶν ἀμελῆσαι τινων, οὐ τὸ ἐπι-
 τίμιον κόλασις ἔμπυρος αἰώνιος· ἐκ δὲ τοῦ προῖσθαι πᾶσιν ἐξῆς
 5 τοῖς χορῆζουσιν ἀνάγκη πάντως εὐρεῖν τινα καὶ τῶν σῶσαι παρὰ θεῶ
 δυναμένων. »μὴ κρίνε« τοίνυν, »ἵνα μὴ κριθῇς· ὃ μέτρον μετρεῖς, 4
 τούτῳ καὶ ἀντιμετρηθήσεται σοι· μέτρον καλόν, πεπιεσμένον καὶ
 σεσαλευμένον, ὑπερεκχυνόμενον, ἀποδοθήσεται σοι.« πᾶσιν ἀνοιξον 5
 τὰ σπλάγχνα τοῖς τοῦ θεοῦ μαθηταῖς ἀπογεγραμμένοις, μὴ πρὸς
 10 σῶμα ἀπιδῶν ὑπερόπτως, μὴ πρὸς ἡλικίαν ἀμελῶς διατεθείς, μηδ'
 εἴ τις ἀκτήμων ἢ δυσείμων ἢ δυσειδής ἢ ἀσθενής φαίνεται, πρὸς
 τοῦτο τῇ ψυχῇ δυσχεράνης καὶ ἀποστραφῆς. σχῆμα τοῦτ' ἔστιν 6
 ἕξωθεν ἡμῖν περιβεβλημένον τῆς εἰς κόσμον παρόδου προσφάσει, ἵν'
 εἰς τὸ κοινὸν τοῦτο παιδευτήριον εἰσελθεῖν δυνηθῶμεν· ἀλλ' ἔνδον
 15 κρυπτὸς ἐνοικεῖ ὁ πατήρ καὶ ὁ τούτου παῖς ὁ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανὼν
 καὶ μεθ' ἡμῶν ἀναστίας.

Τοῦτο τὸ σχῆμα τὸ βλεπόμενον ἐξαπατᾷ τὸν θάνατον καὶ τὸν 34, 1
 διάβολον· ὁ γὰρ ἐντὸς πλοῦτος καὶ τὸ κάλλος αὐτοῖς ἀθέατός ἐστι·
 καὶ μαίνονται περὶ τὸ σαρκίον, οὐ καταφρονοῦσιν ὡς ἀσθενοῦς, τῶν
 20 ἔνδον ὄντες τυφλοὶ κτημάτων, οὐκ ἐπιστάμενοι πηλίκον τινὰ »θη-
 σανρὸν ἐν ὀστροκίνῳ σκεύει« βαστάζομεν, δυνάμει θεοῦ πατρὸς καὶ
 αἵματι θεοῦ παιδὸς καὶ δρόσῳ πνεύματος ἁγίου περιτετειχισμένον.
 ἀλλὰ σύ γε μὴ ἐξαπατηθῇς, ὁ γεγευμένος ἀληθείας καὶ κατηξιωμένος 2
 τῆς μεγάλης λυτρώσεως, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις
 25 σεαυτῷ κατάλεξον στρατὸν ἄοπλον, ἀπόλεμον, ἀναίμακτον, ἀόργητον,
 αἰμίαντον, γέροντας | θεοσεβεῖς, ὀρφανοὺς θεοφιλεῖς, χήρας πρᾶοτητι 955 P
 ὀπλισμένας, ἄνδρας ἀγάπῃ κεκοσμημένους. τοιοῦτους κτῆσαι τῷ σῶ 3
 πλούτῳ καὶ τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ δορυφόρους, ὧν στρατηγὲι θεός,
 δι' οὗς καὶ ναῦς βαπτιζομένη κονφρίζεται, μόναις ἁγίῳις εὐχαῖς κυβερ-
 30 νομένη. καὶ νόσος ἀκμάζονσα δαμάζεται, χειρῶν ἐπιβολαῖς διωκομένη.

6 f Matth. 7, 1 f 7 f Luk. 6, 38 14 f vgl. Joh. 14, 23 15 f vgl. Polykarp
 Ad Phil. 9, 2 τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντα καὶ δι' ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἀναστάντα
 20 f vgl. II Kor. 4, 7 22 zu δρόσῳ vgl. S. 186, 11; Hymn. auf Christus v. 51;
 Ign. Ep. ad Magn. 14 (δρῶσις θῆναι) 24—28 τὸ ἐναντίον — θεός Sacr. Par.
 293 Holl

1 f ἐκ — τοῦ] ἐν — τῷ Sacr. Par. 2 δοκιμάζειν corr. aus δοκιμάζεσθαι S¹
 3 τινων Sacr. Par. τιμῶν S (doch μ viell. aus ν corr.) 4 προῖσθαι Sacr. Par.
 προσίεσθαι S 5 f δυναμένων παρὰ τῷ θεῷ ∞ Sacr. Par. 7 τούτῳ V τοῦτο S
 13 προσφάσει Wi πρόσφασις S 15 ὁ ∞ vor πατήρ St ∞ vor κρυπτὸς S
 16 μεθ' ἡμῶν] δι' ἡμᾶς Segaar 19 οὐ V οὐ S 23 (τῆς) ἀληθείας Fell
 24 τὸ Sacr. Par. M τὸν S Sacr. Par. OAPHR 28 ὁ θεός Sacr. Par.

καὶ προσβολὴ ληστῶν ἀφοπλίζεται, εὐχαῖς εὐσεβέσι σκυλευομένη, καὶ δαιμόνων βία θραύεται προστάγμασι συντόνοις ἐλεγχομένη.

Ἐνεργοὶ οὗτοι πάντες [οἱ] στρατιῶται καὶ φύλακες βέβαιοι, οὐδεὶς 35, 1
ἀργός, οὐδεὶς ἄχρειος. ὁ μὲν ἐξαιτήσασθαι σε δύναται παρὰ θεοῦ.
5 ὁ δὲ παραμυθήσασθαι κάμνοντα, ὁ δὲ δακρῦσαι καὶ στενάξαι συμπα-
θῶς ὑπὲρ σοῦ πρὸς τὸν κύριον τῶν ὅλων, ὁ δὲ διδάξαι τι τῶν πρὸς
τὴν σωτηρίαν χρησίμων, ὁ δὲ νουθετῆσαι μετὰ παρηγορίας, ὁ δὲ συμβου-
λευῖσθαι μετ' εὐνοίας, πάντες δὲ φιλεῖν ἀληθῶς, ἀδόλως, ἀφόβως,
ἀνυποκρίτως, ἀκολακευτῶς, ἀπλάστως. ὃ γλυκεῖα θεραπεῖται φιλοῦν- 2
των, ὃ μακάριοι διακονίαι θαρρύντων, ὃ πίστις εἰλικρινῆς θεὸν
10 μόνον δεδιότων, ὃ λόγων ἀλήθεια παρὰ τοῖς θεῷ διακονεῖν πεπεισμένοις, πεί-
θειν θεόν, ἀρέσκειν θεῷ· οὐ σαρκὸς τῆς σῆς ἄπτεσθαι δοκοῦσιν.
ἀλλὰ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς ἕκαστος, οὐκ ἀδελφῷ λαλεῖν, ἀλλὰ τῷ βασι-
15 λεί τῶν αἰώνων ἐν σοὶ κατοικοῦντι.

Πάντες οὖν οἱ πιστοὶ καλοὶ καὶ θεοπρεπεῖς καὶ τῆς προσηγορίας 36, 1
ἄξιοι, ἣν ὥσπερ διάδημα περικείμεται. οὐ μὴν ἀλλ' εἰσὶν ἤδη τινὲς
καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἐκλεκτότεροι, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον <ἢ> ἦττον
ἐπίσημοι, τρόπον τινὰ ἐκ τοῦ κλύδωνος τοῦ κόσμου νεωλκοῦντες
20 ἑαυτοὺς καὶ ἐπανάγοντες ἐπ' ἀσφαλές, οὐ βουλόμενοι δοκεῖν ἄγιοι,
κἂν εἴπῃ τις, αἰσχυρόμενοι, ἐν βάθει γνώμης ἀποκρύπτοντες τὰ
ἀνεκλάλητα μυστήρια. καὶ τὴν αὐτῶν εὐγένειαν ὑπερηφανοῦντες ἐν
κόσμῳ βλέπεσθαι, οὗς ὁ λόγος »φῶς τοῦ κόσμου« καὶ »ἅλας τῆς
γῆς« καλεῖ. τοῦτ' ἔστι τὸ σπέρμα, εἰκὼν καὶ ὁμοίωσις θεοῦ, καὶ 2
25 τέκνον αὐτοῦ γνήσιον καὶ κληρονόμον, ὥσπερ ἐπὶ τινα ξενιτείαν
ἐνταῦθα πεμπόμενον ὑπὸ μεγάλης οἰκονομίας καὶ ἀναλογίας τοῦ
πατρός· δι' ὃ καὶ τὰ φανερὰ καὶ τὰ ἀφανῆ τοῦ κόσμου δεδημιούργη- 3
ται, τὰ μὲν εἰς δουλείαν, τὰ δὲ εἰς ἀσκησιν, τὰ δὲ εἰς μάθησιν αὐτῷ,
καὶ πάντα, μέχρις ἂν ἐνταῦθα τὸ σπέρμα μένῃ, συνέχεται, καὶ συν-
30 αχθέντος αὐτοῦ πάντα τάχιστα λυθῇσεται. |

Τί γὰρ ἔτι δεῖ; θεῷ τὰ τῆς ἀγάπης μυστήρια, καὶ τότε ἐποπτέ- 956 P 37, 1
σεις τὸν κόλπον τοῦ πατρός, ὃν ὁ μονογενὴς θεὸς μόνος ἐξηγήσατο.

14f vgl. I Tim. 1, 17 17f vgl. Strom. VI 107, 2 23f vgl. Matth. 5, 14. 13

24 vgl. Gen. 1, 26; Strom. II 97, 1 25 zu τέκνον γνήσιον vgl. I Tim. 1, 2;
Tit. 1, 4 zu τέκνον . . καὶ κληρονόμον vgl. Röm. 8, 17 29f vgl. Exc. ex
Theod. 26, 3 mit Anm. 30 vgl. viell. II Petr. 3, 10 32 vgl. Joh. 1, 18

3 Ἐνεργοὶ St, Schw ἐν ἔργοις S ἐνεργεῖς Böhl [οἱ] Schw 12 θεῷ ἐν
τῷ σοὶ Schw 18 <ἢ> Segaar 22 αὐτῶν S 26 ἀναλογίας] ἀναγωγῆς Ma
27 ὁ Schw οὗ S 30 πάντα Schw ταῦτα S 31 δεῖ; θεῷ Segaar δεῖ θῷ (=
θεῷ) S (w. e. sch. corr. aus ὁρθῷ)

ἔστι δὲ καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς ἀγάπη καὶ δι' ἀγάπην ἡμῖν ἐθεάθη. καὶ 2
 τὸ μὲν ἄρρητον αὐτοῦ πατὴρ, τὸ δὲ εἰς ἡμᾶς συμπαθεὶς γέγονε μήτηρ.
 ἀγαπήσας ὁ πατὴρ ἐθελώνθη, καὶ τούτου μέγα σημεῖον ὃν αὐτὸς
 ἐγέννησεν ἐξ αὐτοῦ· καὶ ὁ τεχθεὶς ἐξ ἀγάπης καρπὸς ἀγάπης. διὰ 3
 5 τοῦτο καὶ αὐτὸς κατήλθε, διὰ τοῦτο ἄνθρωπον ἐνέδν, διὰ τοῦτο τὰ
 ἀνθρώπων ἐκὼν ἔπαθεν, ἵνα πρὸς τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν οὐς
 ἡγάπησε μετρηθεὶς ἡμᾶς πρὸς τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἀντιμετρήσῃ. καὶ 4
 μέλλων σπένδεσθαι καὶ λύτρον ἑαυτὸν ἐπιδιδόνς καινὴν ἡμῖν δια-
 θήκην καταλιμπάνει· »ἀγάπην ὑμῖν δίδωμι τὴν ἐμήν.« τίς δέ ἐστιν
 10 αὕτη καὶ πόση; ὑπὲρ ἡμῶν ἐκάστον κατέθηκε τὴν ψυχὴν τὴν ἀντα-
 ξίαν τῶν ὅλων· ταύτην ἡμᾶς ὑπὲρ ἀλλήλων ἀνταπαιτεῖ. εἰ δὲ τὰς 5
 ψυχὰς ὀφείλομεν τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ τοιαύτην τὴν συνθήκην πρὸς
 τὸν σωτῆρα ἀνθρωπολογήμεθα, ἔτι τὰ τοῦ κόσμου, τὰ πτωχὰ καὶ
 ἀλλότρια καὶ παραρρέοντα, καθείρξομεν ταμιευόμενοι; ἀλλήλων ἀπο-
 15 κλείσομεν, ἃ μετὰ μικρὸν ἔξει τὸ πῦρ; θείως γε καὶ ἐπιπρόως ὁ Ἰω- 6
 ἄννης »ὁ μὴ φιλῶν« φησὶ »τὸν ἀδελφὸν ἀνθρωποκτόνος ἐστί«,
 σπέρμα τοῦ Κάιν, θρέμμα τοῦ διαβόλου, θεοῦ σπλάγγνον οὐκ ἔχει,
 ἐλπίδα κραιπνῶν οὐκ ἔχει, ἀσπορὸς ἐστίν, ἀγονὸς ἐστίν, οὐκ ἐστι
 κλῆμα τῆς αἰς ζωῆς ὑπερουρανίας ἀμπέλου, ἐκκόπτεται, τὸ πῦρ
 20 ἄθροον ἀναμένει.
 Σὺ δὲ μάθε τὴν »καθ' ὑπερβολὴν ὁδόν«, ἣν δείκνυσαι Παῦλος 38, 1
 ἐπὶ σωτηρίαν· ἡ ἀγάπη τὰ ἑαυτῆς οὐ ζητεῖ, ἀλλ' ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν
 ἐκκένχεται· περὶ τοῦτον ἐπτόχεται, περὶ τοῦτον σωφρόνως μαίνεται.
 »ἀγάπη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν· ἡ τελεία ἀγάπη ἐκβάλλει τὸν 2
 25 φόβον· οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἐπιχαίρει τῇ ἀδικίᾳ, συγ-
 χαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ· πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει,
 πάντα ὑπομένει. ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει, προφητεῖται καταργοῦν-
 ται, γλωσσοῦται παύονται, ἰάσεις ἐπὶ γῆς καταλείπονται. μένει δὲ τὰ
 τρία ταῦτα, πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη· μείζων δὲ ἐν τούτοις ἡ ἀγάπη.«
 30 καὶ δικαίως· πίστις μὲν γὰρ ἀπέρχεται, ὅταν αὐτοψία πεισθῶμεν 3

1 vgl. I Joh. 4, 8. 16 2 f vgl. Synes. Hymn. II 63f σὺ πατὴρ, σὺ δ' ἐσσί
 μάτηρ. σὺ δ' ἄρρητον, σὺ δὲ θῆλυς. 6 f vgl. z. B. Joh. 13, 1 8 vgl. II Tim.
 4, 6 9 vgl. Joh. 14, 27 u. 13, 34 11 vgl. Joh. 15, 13 16 I Joh. 3, 15
 19 f vgl. Joh. 15, 5 f 21 I Kor. 12, 31 22 I Kor. 13, 5 24 I Petr. 4, 8
 24 f I Joh. 4, 18 25—29 I Kor. 13, 4, 6—8. 13

1 ἐθεάθη (vgl. Strom. V 16, 5 ὅταν ὁ λόγος σὰρξ γένηται, ἵνα καὶ θεαθῇ)
 Lindner ἐθελώνθη S ἐθελώνθη Fell ἀνεκράθη Valckenaer zu Eurip. Hippol. v. 253
 ἐφνράθη R. Unger, Sinis p. 163⁶⁵ 2 (ἀόρατον καὶ) ἄρρητον Segaar aus Strom.
 V 81, 3 4 αὐτοῦ S 10 κατέθηκε Segaar καθῆκε S 15 ἐπιπρόως Lindner
 ἐπιπόνως S 21 (καθ') Combefis aus I Kor.

- ιδόντες θεόν, καὶ ἐλπίς ἀφανίζεται τῶν ἐλπισθέντων ἀποδοθέντων, ἀγάπη δὲ εἰς πληρωμα συνέρχεται καὶ μᾶλλον αὖξεται τῶν τελείων παραδοθέντων. ἐὰν ταύτην ἐμβάληται τις τῇ ψυχῇ, δύναται, καὶ 4 ἐν ἁμαρτήμασιν ἢ γεγεννημένος, καὶ πολλὰ τῶν κεκωλυμένων 5 εἰργασμένος, αὐξήσας τὴν ἀγάπην καὶ μετάνοιαν καθαρὰν λαβὼν ἀναμαχέσασθαι τὰ ἐπταισμένα. | μηδὲ γὰρ τοῦτο εἰς ἀπόγνωσίν σοι 957 P 5 καὶ ἀπόνοιαν καταλελείφθω, εἰ καὶ τὸν πλούσιον μάθοις ὅστις ἐστὶν ὁ χώραν ἐν οὐρανοῖς οὐκ ἔχων καὶ τίνα τρόπον τοῖς οὖσι χρώμενος 39, 1 ἂν τις τό τε ἐπίρρητον τοῦ πλούτου καὶ χαλεπὸν εἰς ζώην δια- 10 φύγοι καὶ δύναιτο τῶν αἰωνίων [τῶν] ἀγαθῶν ἐπαύρασθαι, εἴη δὲ τετυχηκὼς ἢ δι' ἄγνοιαν ἢ δι' ἀσθένειαν ἢ περιστάσιν ἀκούσιον μετὰ τὴν σφραγίδα καὶ τὴν λύτρωσιν περιπετής τιςιν ἁμαρτήμασιν ἢ παραπτώμασιν, ὡς ὑπερνήχθαι τέλος, <ὅτι> οὗτος κατεψήφισται παντάπασιν ὑπὸ τοῦ θεοῦ. παντὶ γὰρ τῷ μετ' ἀληθείας ἐξ ὅλης 2 15 τῆς καρδίας ἐπιστρέψαντι πρὸς τὸν θεὸν ἀνεφύγασιν αἱ θύραι καὶ δέχεται τρισάσμενος πατὴρ υἱὸν ἀληθῶς μετανοοῦντα· ἢ δ' ἀληθινὴ μετάνοια τὸ μηκέτι τοῖς αὐτοῖς ἔνοχον εἶναι, ἀλλὰ ἄρδην ἐκρίζωσαι τῆς ψυχῆς ἐφ' οἷς ἑαυτοῦ κατέγνω θάνατον ἁμαρτήμασιν· τούτων γὰρ ἀναιρεθέντων αὐθις εἰς σὲ θεὸς εἰσοικισθήσεται. μεγάλην γάρ 3 20 φησι καὶ ἀνυπέρβλητον εἶναι χαρὰν καὶ ἐορτὴν ἐν οὐρανοῖς τῷ πατρὶ καὶ τοῖς ἀγγέλοις ἐνὸς ἁμαρτωλοῦ ἐπιστρέψαντος καὶ μετανοήσαντος. διὸ καὶ κέκραγεν· »ἔλεον θέλω καὶ οὐ θυσίαν· οὐ βούλομαι τὸν 4 θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλὰ τὴν μετάνοιαν· καὶ ὅσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν ἔριον, ὡς χιόνα λευκανῶ, καὶ μελάντερον τοῦ 25 σκότους, ὡς ἔριον λευκὸν ἐκρίψας ποιήσω.« θεῷ γὰρ μόνῳ δυνατὸν 5 ἄφεσιν ἁμαρτιῶν παρασχέσθαι καὶ μὴ λογίσασθαι παραπτώματα, ὅπου γε καὶ ἡμῖν παρακελεύεται τῆς ἡμέρας ἐκάστης ὁ κύριος ἀφίεναί

2 vgl. Exc. ex Theod. 26, 3 3 f vgl. Joh. 9, 34 6—16 vgl. Strom. II 57, 1 16 vgl. Luk. 15, 23 f 16—18 ἡ ἀληθινὴ — ἁμαρτήμασιν Sacr. Par. 294 Holl; Antonius Melissa p. 22 Gesner 19—21 vgl. Luk. 15, 7. 10 22 Hos. 6, 6; Matth. 9, 13; 12, 7 22 f Ezech. 18, 23 23—25 Jes. 1, 18 25—S. 186, 8 vgl. Herm. Sim. V 7, 3 f περὶ τῶν προτέρων ἀγνοημάτων τῷ θεῷ μόνῳ δυνατὸν ἴασιν δοῦναι· αὐτοῦ γάρ ἐστι πᾶσα ἐξουσία. ἀλλὰ νῦν φέλασσε σεαντόν, καὶ ὁ κύριος ὁ παντοκράτωρ, πολὺσπλαγχνός ὢν, περὶ τῶν προτέρων ἀγνοημάτων ἴασιν δώσει. 25 f vgl. Mark. 2, 7; Luk. 5, 21 27 f vgl. Luk. 17, 3 f

5 αὐξήσας] ἀσκήσας Segaar <ἀνα>λαβὼν Segaar 6 μηδὲ Di μήτε S 7 καὶ τὸν] τὸν μὲν St 9 ἐπίρρητον (vgl. Philostr. p. 303) Segaar ἐπιρρεῖ τὸν S 10 αἰωνίων [τῶν] Ghisler αἰώνων τῶν S εἴη δὲ] εἰ ἦν δὲ Barnard ἐὰν δὲ Wi 12 περιπέσῃ Wendland, Wi 13 ὑπερνήχθαι Segaar ὑπανη- νέχθαι S <ὅτι> St <οὐδὲ> Ma, Wi οὗτος <οὐ> Ghisler 17 εἶναι] εὐρεθῆναι Sacr. Par. Ant. ἀλλ' Sacr. Par. Ant. 19 ἀναιρεθόντων S 24 μελαντότερον S

τοῖς ἀδελφοῖς μετανοοῦσιν. εἰ δὲ ἡμεῖς πονηροὶ ὄντες ἴσμεν ἀγαθὰ 6
δόματα δίδόναι, πόσῳ μᾶλλον »ὁ πατήρ τῶν οἰκτιρῶν«. ὁ ἀγαθὸς
πατήρ »πάσης παρακλήσεως«, ὁ πολὺσπλαγχνος καὶ πολυέλεος πέφνκε
μακροθυμεῖν· τὸν ἐπιστρέψαντα περιμένει· ἐπιστρέψαι δέ ἐστιν
5 ὄντως ἀπὸ τῶν ἀμαρτημάτων τὸ παύσασθαι καὶ μηκέτι βλέπειν εἰς
τὰ ὀπίσω.

Τῶν μὲν οὖν προγεγεννημένων θεὸς δίδωσιν ἄφεσιν, τῶν δὲ ἐπιόν- 40, 1
των αὐτὸς ἕκαστος ἑαυτῷ. καὶ τοῦτ' ἐστὶ μεταγνῶναι τὸ καταγνῶ-
ναι τῶν παρορημένων καὶ αἰτήσασθαι τούτων ἀμνηστίαν παρὰ πατρὸς.
10 ὃς μόνος τῶν ἀπάντων οἶός τέ ἐστιν ἀπρακτα ποιῆσαι τὰ πεπρα-
γμένα ἐλέῳ τῷ παρ' αὐτοῦ καὶ ὁρόσῳ πνεύματος ἀπαλείψας τὰ
προσημαρτημένα. »ἐφ' οἷς γὰρ ἂν εὖρω ὑμᾶς«, φησὶν, »ἐπὶ τούτοις 2
καὶ κρινῶ.« καὶ παρ' ἕκαστα βοᾷ τὸ τέλος πάντων· ὥστε καὶ τῷ 3
τὰ μέγιστα εὖ πεποικηκότι <κατὰ> τὸν βίον, ἐπὶ δὲ τοῦ τέλους ἐξο-
15 κείλαντι πρὸς κακίαν, ἀνόνητοι πάντες οἱ πρόσθεν πόνοι, ἐπὶ τῆς
καταστροφῆς τοῦ δράματος ἐξάθλων γενομένων, τῷ τε χειρὸν | καὶ 958 P
ἐπισσευρμένως βιώσαντι πρότερον ἐστὶν ὕστερον μετανοήσαντι πολλοῦ
χρόνον πολιτείαν πονηρὰν ἐκνικῆσαι τῷ μετὰ τὴν μετάνοιαν χρόνῳ·
ἀκριβείας δὲ δεῖ πολλῆς, ὥσπερ τοῖς μακροῦ νόσῳ πεπονηκόσι σώμασι 4
20 διαίτης χρεῖα καὶ προσοχῆς πλείονος. ὁ κλέπτῃς, ἄφεσιν βούλει 5
λαβεῖν; μηκέτι κλέπτε· ὁ μοιχεύσας, μηκέτι πυρρῶσθω· ὁ πορνεύσας,

1 f vgl. Matth. 7, 11; Luk. 11, 13 2 f II Kor. 1, 3 3 zu πολὺσπλαγχνος
vgl. viell. Jak. 5, 11 4—6 ἐπιστρέψαι ὄντως ἐστὶν ἀπὸ — ὀπίσω Sacr. Par. 295
Holl 5 f vgl. Luk. 9, 62 7 f vgl. Ecl. proph. 15, 2 12—20 ἐφ' οἷς ἂν —
πλείονος u. S. 187, 4—7 ἐστὶν μὲν — κατορθοῦνται Sacr. Par. 296 f Holl; beides
auch in Cod. Barocc. 26 im Anschluß an ein Hippolytfragment (daher abgedruckt
von Bunsen, Anal. Antenic. I p. 401 f und Lagarde, Hippolyti Romani quae feruntur
omnia graece p. 73, 4—15); vgl. Overbeck, Specimen quaest. Hipp. p. 5; Harnack,
Gesch. d. altchristl. Lit. I S. 622 f 12 f vgl. S. 170, 19 f u. Resch, Agrapha² Nr. 76
S. 102 u. 322; Ropes, Sprüche Jesu S. 137 ff 13—18 vgl. Ezech. 18, 21—24
15 vgl. Weish. Sal. 3, 11 20 f vgl. Ephes. 4, 28 21 zu πυρρῶσθω vgl.
I Kor. 7, 9

3 πολυέλεος (ὅς) Barnard 4 ἐπιστρέψαντες S περιμένει(ν) Ghisler
5 <τὸ> ὄντως Segaar ἀμαρτιῶν Sacr. Par. τὸ Sacr. Par. τῷ S [τῷ] Segaar
11 αὐτοῦ S 12 φησὶν < Sacr. Par. Bar. 13 παρ' ἐκάστου βίον τὸ τέλος ἀπαι-
τῶν Bunsen παρ' ἐ(μοί) καταβοᾷ τὸ τέλος πάντων Schw (doch vgl. zu παρ' ἕκαστα
Paed. III 34, 3; Strom. II 110, 2; 131, 3; III 38, 4) 14 <κατὰ> (wie Segaar) aus
Sacr. Par. M² ἐπὶ λήξαντος Sacr. Par. PM Bar. τῷ τέλει Sacr. Par. M
15 ἀνόνητοι (wie Ghisler) Sacr. Par.¹ ἀνόητοι S Sacr. Par.² Bar. πάντες < Sacr.
Par. PM Bar. 15 f τῇ καταστροφῇ Sacr. Par. Bar. 17 ἐστὶν < Sacr. Par.
OA 19 δέεται Sacr. Par. Bar.

λοιπὸν ἀγνενέτω· ὁ ἀρπάσας, ἀποδίδου καὶ προσαποδίδου· ὁ ψευδο-
 μάρτυς, ἀλήθειαν ἄσκησον· ὁ ἐπίορκος, μηκέτι ὄμνυε· καὶ τὰ ἄλλα
 πάθη σύντεμε, ὀργήν, ἐπιθυμίαν, λύπην, φόβον, ἵνα εὐρεθῇς ἐπὶ τῆς
 ἐξόδου πρὸς τὸν ἀντίδικον ἐνταῦθα διαλελύσθαι φθάσων. ἔστιν μὲν ⁶
 5 οὖν ἀδύνατον ἴσως ἀθρόως ἀποκόψαι πάθη σύντροφα, ἀλλὰ μετὰ
 θεοῦ δυνάμεως καὶ ἀνθρωπείας ἱκεσίας καὶ ἀδελφῶν βοηθείας καὶ
 εἰλικρινοῦς μετανοίας καὶ συνεχοῦς μελέτης κατορθοῦται.

Διὸ δεῖ πάντως σε τὸν σοβαρὸν καὶ δυνατόν καὶ πλούσιον ^{41, 1}
 ἐπιστήσασθαι ἑαυτῷ τινὰ ἄνθρωπον θεοῦ καθάπερ ἀλείπτην καὶ
 10 κυβερνήτην. αἰδοῦ καὶ ἕνα, φοβοῦ καὶ ἕνα, μελέτησον ἀκούειν καὶ
 ἑνὸς παρρησιαζομένου καὶ στύφοντος ἅμα καὶ θεραπεύοντος. οὐδὲ ²
 γὰρ τοῖς ὀφθαλμοῖς συμφέρει τὸν αἰὲ χρόνον ἀκολάστοις μένειν, ἀλλὰ
 καὶ δακρῦσαι καὶ δηχθῆναι ποτε ὑπὲρ τῆς ὑγείας τῆς πλείονος. οὕτω ³
 καὶ ψυχῇ διηνεκῶς ἡδονῆς οὐδὲν ὀλεθριώτερον· ἀποτυφλοῦται γὰρ
 15 ἀπὸ τῆς τήξεως, ἐὰν ἀκίνητος τῷ παρρησιαζομένῳ διαμείνῃ λόγῳ.
 τοῦτον καὶ ὀργισθέντα φοβήθητι, καὶ στενάζαντα † λυπήθητι, καὶ ⁴
 ὀργὴν παύοντα αἰδέσθητι, καὶ κόλασιν παραιτούμενον φθάσον.
 οὗτος ὑπὲρ σοῦ πολλὰς νύκτας ἀγρυπνησάτω, πρεσβέων ὑπὲρ ⁵
 σοῦ πρὸς θεὸν καὶ λιτανείαις συνήθεσι μαγεύων τὸν πατέρα·
 20 οὐ γὰρ ἀντέχει τοῖς τέκνοις αὐτοῦ τὰ σπλάγχνα δεομένοις. δεήσεται ⁶
 δὲ καθαρῶς ὑπὸ σοῦ προτιμώμενος ὡς ἄγγελος τοῦ θεοῦ καὶ μηδὲν
 ὑπὸ σοῦ λυπούμενος, ἀλλ' ὑπὲρ σοῦ. τοῦτό ἐστι μετάνοια ἀνυπόκρι-
 τος. »θεὸς οὐ μυκτηρίζεται« οὐδὲ προσέχει κenoίς ῥήμασι· μόνος γὰρ ⁷
 ἀνακρίνει μυελοὺς καὶ νεφροὺς καρδίας καὶ τῶν ἐν πυρὶ κατακούμεν
 25 καὶ τῶν ἐν κοιλίᾳ κήτους ἱκετευνόντων ἐξακούει καὶ πᾶσιν ἐγγύς ἐστι
 τοῖς πιστεύουσιν καὶ πόρρω τοῖς ἀθέοις, ἂν μὴ μετανοήσωσιν.

Ἴνα δὲ ἐπιπαρρησίῃς, οὕτω μετανοήσας ἀληθῶς, ὅτι σοὶ μένει ^{42, 1}

1 zu προσαποδίδου vgl. Luk. 19, 8 4 vgl. Matth. 5, 25; Luk. 12, 58
 16. 18 zu στενάζαντα u. ἀγρυπνησάτω vgl. Hebr. 13, 17 23 Gal. 6, 7 23f vgl.
 Hebr. 4, 12; Jer. 17, 10; Psal. 7, 10; Apok. Joh. 2, 23 24 vgl. Dan. 3
 25 vgl. Jona 2 27—S. 190, 19 ἵνα δὲ — βλεπούμενης in vielen HSS des Maxi-
 mus Confessor (= Exc.), vgl. I. Band Einl. S. XLIII f; III. Band Einl. C.

4 φθάσας Ma 5 οὖν < Sacr. Par. Bar. δυνατόν Sacr. Par. Bar.
 ἴσως] γὰρ ἴσως Sacr. Par. (außer OA) Bar. ἀθρόως] εὐθέως Sacr. Par. M
 7 κατορθοῦται Sacr. Par. Bar. κατορθοῦνται S 9 ἀλείπτην corr. aus ἀλείπτειν S¹
 16 στενάζαντος λυπήθητι Ma, Wendland στενάζαντα ἐλάβηθητι Segaar
 στενάζαντα δυσωπήθητι Schw 17 κόλασιν V κολάσειν S παραιτούμενον
 Segaar παραιτουμένω S 19 μαστεύων Segaar 27 ἐπιπαρρησίῃς Exc. ἔτι παρ-
 ρησίῃς S 27 f μένει σωτηρίας Exc. μὲν εἰς σωτηρίαν S

σωτηρίας ἐλπίς ἀξιόχρεως, ἄκουσον μῦθον οὐ μῦθον, ἀλλὰ ὄντα λόγον περὶ Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου παραδεδομένον καὶ μνήμη πεφυ- 959 P
λαγμένον. ἐπειδὴ γὰρ τοῦ τυράννου τελευτήσαντος ἀπὸ τῆς Πάτμου 2
τῆς νήσου μετῆλθεν ἐπὶ τὴν Ἐφεσον, ἀπῆει παρακαλούμενος καὶ ἐπὶ
5 τὰ πλησιόχωρα τῶν ἐθνῶν, ὅπου μὲν ἐπισκόπους καταστήσων, ὅπου
δὲ ὅλας ἐκκλησίας ἀρμόσων, ὅπου δὲ κλήρον. ἕνα γέ τινα κληρώσων
τῶν ὑπὸ τοῦ πνεύματος σημαινόμενων. ἐλθὼν οὖν καὶ ἐπὶ τινα 3
τῶν οὐ μακρὰν πόλεων, ἧς καὶ τὸν νομα λέγουσιν ἔνιοι, καὶ τὰ ἄλλα
ἀναπαύσας τοὺς ἀδελφούς, ἐπὶ πᾶσι τῷ καθεστῶτι προσβλέψας ἐπι-
10 σκόπη, νεανίσκον ἱκανὸν τῷ σώματι καὶ τὴν ὄψιν ἀστείον καὶ θερ-
μὸν τὴν ψυχὴν ἰδὼν, »τοῦτον« ἔφη »σοὶ παρακατατίθεμαι μετὰ
πάσης σπουδῆς ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ Χριστοῦ μάρτυρος«. τοῦ
δὲ δεχομένου καὶ πάνθ' ὑπισχνουμένου καὶ πάλιν τὰ αὐτὰ διετείνато
καὶ διεμαρτύρατο. εἶτα ὁ μὲν ἀπῆρεν ἐπὶ τὴν Ἐφεσον, ὁ δὲ προσβύ- 4
15 τερος ἀναλαβὼν οἴκαδε τὸν παραδοθέντα νεανίσκον ἔτρεφε, συνέιχεν,
ἐθαλπε, τὸ τελευτατὸν ἐφώτισε· καὶ μετὰ τοῦτο ὑφῆκε τῆς πλείονος
ἐπιμελείας καὶ παραφυλακῆς, ὥς τὸ τέλειον αὐτῷ φυλακτήριον ἐπι-
στήσας, τὴν σφραγίδα τοῦ κυρίου. τῷ δὲ ἀνέσεως πρὸ ὥρας λαβο- 5
μένῳ προσφθείρονται τινες ἥλικες ἀργοὶ καὶ ἀπερρωγότες, ἐθάδες
20 κακῶν· καὶ πρῶτον μὲν δι' ἐστιάσεων πολυτελῶν αὐτὸν ὑπάγονται,
εἰτά πον καὶ νύκτωρ ἐπὶ λωποδυσίαν ἐξιόντες συνεπάγονται, εἰτά τι

1—S. 190, 19 ἄκουσον — βλεπομένης Eus. H. E. III 23, 6—19 (= Eus.); aus ihm kennen die Erzählung: Antiochos Monachos, Pandectes hom. 122 [Migne S. Gr. 59 Col. 1813 f.] mit der falschen Quellenangabe παρὰ τῷ Εἰρηναίῳ; Anastasios Sinaita, Hom. in Psal. 6 [Migne S. Gr. 89 Col. 1105 ff. Inc. γράφει γὰρ Κλήμης ὁ ἱστορικὸς Ἀλεξανδρείας περὶ Ἰωάννου. Col. 1136 ff. Inc. Κλήμης ὁ συγγραφεὺς περὶ Ἰωάννου φησίν. . . . τοιοῦτόν τι μὲν περὶ αὐτοῦ ὁ σοφὸς ἱστοριογράφος ἐν τινι τῶν αὐτοῦ Στρωματικῶν λόγων διεξέρχεται]; Maximus Confessor, Schol. in opp. Dionys. II p. 331 Corder. [Migne S. Gr. 4 Col. 573 f μέμνηται δὲ τῆς ἐπὶ Δομετιανοῦ ἐξορίας τοῦ ἀγιωτάτου Ἰωάννου καὶ Εἰρηναίου ἐν τρίτῳ καὶ πέμπτῳ τῶν Κατὰ αἰρέσεων, ἐνθα καὶ τὸν χρόνον ἐσημειώσατο, καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν τῷ λόγῳ τῷ περὶ »τίς ὁ σφζόμενος πλούσιος«]; Chronic. pasch. p. 470, 4—10 ed. Bonn.; Chrysost. Ad Theod. laps. I p. 30 f Montf. [Migne S. Gr. 47 Col. 305]; aus Rufin schöpft der sog. Abdias bei Fabricius, Cod. apocr. Novi Test. II p. 536, 10—541, 17 8 Smyrna nennt Chronic. pasch. p. 470, 9

4 νήσου Eus. Exc. νόσου S 6 γέ Eus. Exc. (einige HSS) τέ S 7 καὶ < Exc. (außer KP) 11 παρακατατίθεμαι Eus. Exc. παρατίθεμαι S 13 [καὶ] Barnard διετείνато S διελέγετο Eus. Exc. διασεύλατο Schw 14 διεμαρτύρετο Eus. εἶτα Eus. Exc. < S ἀπῆρεν Eus. Exc. < S 17 τέλειον Eus. Exc. τέλειον S 18 τοῦ < Eus. (einige HSS) 19 καὶ ἀπερρωγότες Eus. Exc. < S ἠθάδες Exc. 20 πολυτελῶν Eus. Exc. πολλῶν πολυτελῶν S αὐτὸν ὑπάγονται S αὐτὸν ἐπάγονται Eus. ἐπάγονται αὐτὸν Exc.

- καὶ μείζον συμπράττειν ἡξίου. ὁ δὲ κατ' ὀλίγον προσειθίζετο καὶ 6
 διὰ μέγεθος φύσεως ἐκστάς ὥσπερ ἄστομος καὶ εὐρωστος ἵππος ὁρ-
 θῆς ὁδοῦ καὶ τὸν χαλινὸν ἐνδακὼν μειζόνως κατὰ τῶν βαράθρων
 ἐφέρετο. ἀπογνοὺς δὲ τελέως τὴν ἐν θεῷ σωτηρίαν οὐδὲν ἔτι μικρὸν 7
 5 διενόετο, ἀλλὰ μέγα τι πράξας, ἐπειδήπερ ἅπαξ ἀπολώλει, ἴσα τοῖς ἄλλοις
 παθεῖν ἡξίου. αὐτοὺς δὲ τούτους ἀναλαβὼν καὶ ληστήριον συγκροτή-
 σας, ἔτοιμος λῆσταρχος ἦν, βιαιότατος, μαιφονώτατος, χαλεπώτατος.
 χρόνος ἐν μέσῳ, καὶ τινος ἐπιπεσούσης χρείας ἀνακαλοῦσι τὸν Ἰωάν- 8
 νην. ὁ δέ, ἐπεὶ τὰ ἄλλα ὧν χάριν ἤκεν κατεστήσατο, »ἄγε δὴ«, ἔφη.
 10 »ὦ ἐπίσκοπε, τὴν παραθήκην ἀπόδος ἡμῖν, ἣν ἐγὼ τε καὶ ὁ Χριστός
 σοι παρακατεθέμεθα ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, ἥς προκαθέξῃ, μάρτυρος.«
 ὁ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἐξεπλάγη, χοήματα οἰόμενος. ἅπερ οὐκ ἔλαβε, 9
 συκοφαντεῖσθαι, καὶ οὔτε πιστεύειν εἶχεν ὑπὲρ ὧν οὐκ εἶχεν οὔτε
 ἀπίστεῖν Ἰωάννη· ὡς δὲ »τὸν νεανίσκον« εἶπεν »ἀπαιτῶ καὶ τὴν 960 P
 15 ψυχὴν τοῦ ἀδελφοῦ«, στενάζας κάτωθεν ὁ πρεσβύτερος καὶ τι καὶ ἐπι-
 δακρύσας, »ἐκεῖνος« ἔφη »τέθνηκε«. »πῶς καὶ τίνα θάνατον;« »θεῷ
 τέθνηκεν« εἶπεν· »ἀπέβη γὰρ πονηρὸς καὶ ἐξώλης καί, τὸ κερφάλαιον,
 ληστῆς, καὶ νῦν ἀντὶ τῆς ἐκκλησίας τὸ ὄρος κατείληφε μεθ' ὁμοίου
 στρατιωτικοῦ.« καταρρηξάμενος τὴν ἐσθῆτα ὁ ἀπόστολος καὶ μετὰ 10
 20 μεγάλης οἰμωγῆς πληξάμενος τὴν κεφαλὴν, »καλὸν γε« ἔφη »φύλακα
 τῆς τάδελφου ψυχῆς κατέλιπον· ἀλλ' ἵππος ἦδη μοι παρέστω καὶ
 ἡγεμὼν γενέσθω μοί τις τῆς ὁδοῦ.« ἤλανεν, ὥσπερ εἶχεν, αὐτόθεν
 ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. ἐλθὼν δὲ εἰς τὸ χωρίον ὑπὸ τῆς προφυλακῆς 11
 τῶν ληστῶν ἀλίσκεται, μήτε φεύγων μήτε παραιτούμενος, ἀλλὰ
 25 βοῶν· »ἐπὶ τοῦτ' ἐλήλυθα, ἐπὶ τὸν ἄρχοντα ὑμῶν ἀγάγετέ με.« ὃς 12

3 zu χαλινὸν ἐνδακὼν vgl. Plato Phaedr. p. 254 D 16 f zu θεῷ τέθνηκεν
 vgl. Orig. C. Cels. III 51 p. 247, 23 Koetschau

1 προσειθίζετο Exc. 2 ἐκστάς Eus. Exc. < S 3 βαράθρων (ρα üb. d.
 Z.) S¹ 5 πράξαι Eus. A ἀπολώλει Eus. Exc. ἀπόλωλεν S 6 παθεῖν] πρᾶτ-
 τειν Eus. A 8 ἐπιπεσούσης Exc. (die meisten HSS) 9 ἐπεὶ Eus. Exc. ἐπειδὴ S
 κατεστήσατο] nur -το in S erhalten, da f. 344 bis auf einen schmalen Streifen
 herausgerissen ist 10 παρακαταθήκην Eus. ARM Exc. 4 HSS -κην ἀπόδος
 ἡμῖν ἦν in S verloren τε Eus. Exc. γε S Χριστός Eus. Exc. σωτήρ S 11 -ατε-
 θέμεθα bis ἥς in S verloren 11 f -υρος. ὁ δὲ bis χοήματα in S verloren
 12 f -ο οὐκ ἔλαβε bis εἶχεν ὁ· in S verloren 13 εἶχε² ἔσχεν Eus. A 13—S. 190, 10
 ὧν οὐκ bis περιέλαβεν ἀπο- in S verloren 15 καὶ τι καὶ Eus. ATER καὶ ἔτι καὶ
 Eus. DM καὶ ἔτι Eus. B (die Exc. schwanken zwischen den beiden letzten Lesarten
 u. ἔτι καὶ καὶ) 16 πῶς] + καὶ πότε Eus. TeERM Exc. 18 προκατέλι-
 φε(ν) Exc. 19 καταρρηξάμενος Eus. T¹B καταρρ. δὲ Eus. T¹ERDMΣ Exc. κα-
 ταρρ. οὖν Eus. A τὴν ἐσθῆτα ὁ ἀπόστολος ~ Eus. ERBDM ὁ ἀπόστολος τὴν
 ἐσθῆτα ~ Eus. AT Exc. 20 γε Eus. ABDΣ Exc. σε Eus. TERMA φύλακα]
 + σε Exc. 25 ἀγάγετε Eus. ἀπαγάγετε oder ἀπάγετε Exc. (außer A)

- τέως, ὥσπερ ὥπλιστο, ἀνέμενεν· ὡς δὲ προσιόντα ἐγνώρισε τὸν Ἰωάννην, εἰς φυγὴν αἰδεσθεῖς ἐτράπετο. ὁ δὲ ἐδίωκεν ἀνὰ κράτος, ἐπιλαθόμενος τῆς ἡλικίας τῆς ἑαυτοῦ, κεκραγώς· »τί με φεύγεις, 13 τέκνον, τὸν σαυτοῦ πατέρα, τὸν γυμνόν, τὸν γέροντα; ἐλήσόν με, 5 τέκνον, μὴ φοβοῦ· ἔχεις ἔτι ζωῆς ἐλπίδας· ἐγὼ Χριστῷ λόγον δώσω ὑπὲρ σοῦ· ἂν δέῃ, τὸν σὸν θάνατον ἔκων ὑπομενῶ, ὡς ὁ κύριος τὸν ὑπὲρ ἡμῶν· ὑπὲρ σοῦ τὴν ψυχὴν ἀντιδώσω τὴν ἐμήν. στήθι, πίστευσον· Χριστός με ἀπέστειλεν.« ὁ δὲ ἀκούσας πρῶτον ἔστη μὲν κάτω 14 βλέπων, εἶτα ἔρριψε τὰ ὄπλα, εἶτα τρέμων ἔκλαιε πικρῶς· προσελθόντα δὲ τὸν γέροντα περιέλαβεν, ἀπολογούμενος ταῖς οἰμωγαῖς ὡς ἐδύνατο καὶ τοῖς δάκρυσι βαπτίζομενος ἐκ δευτέρου, μόνην ἀποκρύπτων τὴν δεξιάν. ὁ δὲ ἐγγνώμενος, ἐπομνύμενος ὡς ἄφρασι ἀὐτῷ 15 παρὰ τοῦ σωτήρος εὐρηται, δεόμενος, γονυπετῶν, αὐτὴν τὴν δεξιάν ὡς ὑπὸ τῆς μετανοίας κεκαθαρωμένην καταφιλῶν, ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐπανάγαγε, καὶ δαψιλῶσι μὲν εὐχαῖς ἐξαιτούμενος, συνεχέσι δὲ νηστείαις συναγωνιζόμενος, ποικίλαις δὲ σειρῇσι λόγων κατεπάδων αὐτοῦ τὴν γνώμην, οὐ πρότερον ἀπῆλθεν, ὥς φασι, πρὶν αὐτὸν ἐπιστῆσαι τῇ ἐκκλησίᾳ, διδόνς μέγα παράδειγμα μετανοίας ἀληθινῆς καὶ μέγα γνῶρισμα παλιγγενεσίας, τρόπαιον ἀναστάσεως βλεπομένης.
- 20 * * * φαιδροῖς γενηθότες, ὑμνοῦντες, ἀνοιγνύντες τοὺς οὐρανοὺς. 16 πρὸ δὲ πάντων αὐτὸς ὁ σωτὴρ προαπαντᾷ δεξιούμενος. φῶς | ὀρέ- 961 P γων ἄσκιον, ἄπανστον, ὀδηγῶν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ πατρός, εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν, εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. πιστενέτω ταῦτά 17 τις καὶ θεοῦ μαθηταῖς καὶ ἐγγυητῇ θεῷ, προφητείαις, εὐαγγελίοις. 25 λόγοις ἀποστολικοῖς· τούτοις συζῶν καὶ τὰ ὅσα ὑπέχων καὶ τὰ ἔργα ἁσῶν ἐπ' αὐτῆς τῆς ἐξόδου τὸ τέλος καὶ τὴν ἐπίδειξιν τῶν δογμα- των ὄφεται. ὁ γὰρ ἐνταῦθα τὸν ἄγγελον τῆς μετανοίας προσιέμενος 18

9 zu ἔκλαιε πικρῶς vgl. Matth. 26, 75; Luk. 22, 62 27 vgl. Herm. Sim. IX 33, 1 u. 6.

1 τέως Eus. γε Exc. 2 ἐτράπετο Eus. AT¹ u. einige Exc. 3 τῆς ἡλικίας τῆς ἑαυτοῦ Eus. (τῆς² < Eus. A) τῆς ἑαυτοῦ ἡλικίας Exc. 4 σεαυτοῦ Exc. 5 ἐλπίδα Eus. AT¹ΣA Exc. δώσω λόγον ~ Exc. 8 μὲν ἔστη ~ Eus. A Exc. 11 -μενος ἐκ in S verloren δευτέρου] τοῦ ἐτέρου Eus. A μόνον Exc. 12 ἐγγνώμενος Eus. Exc. < S (hier unbeschädigt) -μενος ὡς ἄφρασι in S verloren ἄφρασι Eus. TcERD¹M 13 f -νυπετῶν bis δεξιάν bis in S verloren; vom folgenden nur erhalten: ὑπὸ τῆς μετανοίας κεκα ἐπανάγαγε καὶ δα αγωνιζόμενος οὐ. Dann fehlen 21 Zeilen der HS = 21 Zeilen dieser Ausgabe 16 σειρῇσι] ῥήσεσι Eus. AMΣ Exc. 17 ἐπιστῆσαι Eus. ERDMΔ [Synk.] γρ. ἐπιστῆσαι Tom; die übrigen Eus.-HSS schwanken zwischen ἐπεστήριξεν, ἐπιστηρίξαι, κατέστησε, ἀποκατέστησεν, die Exc.-HSS zwischen ἀποκατέστησε(ν), ἀπεκατέστησε(ν), ἀποκαταστήσαι 20 etwa zunächst vorher <οὐ ἀγγέλοι δέξονται αὐτοὺς προσώποι> φαιδροῖς St ἀνοιγνύντες S

οὐ μετανοήσῃ τότε, ἥνίκα ἂν καταλίπῃ τὸ σῶμα, οὐδὲ κατασχυνθή-
 σεται, τὸν σωτήρα προσιόντα μετὰ τῆς αὐτοῦ δόξης καὶ στρατιᾶς
 ἰδών· οὐ δέδιε τὸ πῦρ· εἰ δέ τις αἰρεῖται μένειν ἐπεξαρτάνων
 5 ἐκάστοτε ἐπὶ ταῖς ἡδοναῖς καὶ τὴν ἐνταῦθα τρυφήν τῆς αἰωνίου
 ζωῆς προτιμᾷ καὶ διδόντος τοῦ σωτήρος ἄφρασιν ἀποστρέφεται, μήτε
 τὸν θεὸν ἔτι μήτε τὸν πλοῦτον μήτε τὸ προπεσεῖν αἰτιάσθω, τὴν
 δὲ ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐκουσίως ἀπολουμένην. τῷ δὲ ἐπιβλέποντι τὴν 19
 σωτηρίαν καὶ ποθοῦντι καὶ μετὰ ἀναιδείας καὶ βίας αἰτοῦντι παρ-
 ἑξεῖ τὴν ἀληθινὴν κάθαρσιν καὶ τὴν ἄτρεπτον ζωὴν ὁ πατὴρ ὁ ἀγα-
 10 θὸς ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. ᾧ διὰ τοῦ παιδὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ κυρίου 20
 ζώντων καὶ νεκρῶν, καὶ διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος εἴη δόξα, τιμὴ,
 κράτος, αἰώνιος μεγαλειότης καὶ νῦν καὶ εἰς γενεὰς γενεῶν καὶ εἰς
 τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

8 vgl. viell. Luk. 11, 8; Matth. 11, 12 10—13 vgl. Röm. 16, 27; Ephes.
 3, 21; I Tim. 1, 17 u. ä. St.; I Clem. ad Cor. 61, 3; 65, 2 10 f vgl. Röm. 14, 9

3 οὐ(δὲ) Ma

FRAGMENTE

Verzeichnis der für die Fragmente benützten Handschriften.

1. Bei [Oikumenios] erhaltene Fragmente.

B = Bodl. Misc. 185

C = Paris. graec. 223

M = die von Donatus benützte HS

2. Bei Eus. H. E. erhaltene Fragmente.

A = Paris. graec. 1430

B = Paris. graec. 1431

D = Paris. graec. 1433

E = Laur. LXX 20

M = Venet. Marc. 338

R = Mosqu. Bibl. S. Synod. 50

T = Laur. LXX 7

T¹ = erste Hand

T^e = alte, aber von dem Schreiber zu unterscheidende Correctur

Tr = junge Correctur

} in T

A = Rufin

II = Text der griechischen HSS

Σ = syrische Übersetzung

Σ^{arm} = armenische Übersetzung der syr. Übersetzung

3. Adumbrationes in epistolas canonicas.

L = Laudun. 96

M = Berol. Phill. 1665

4. Sacra Parallela.

A = Ambros. H. 26. inf.

C = Coisl. 276

C¹ = Coisl. 294

H = Hieros. s. Sep. 15

K = Vatic. graec. 1553

K¹ = Vatic. graec. 1456

L^{abc} = 1. 2. 3. Bruchstück des Laur. VIII 22

M = Marc. 138

O = Ottob. graec. 79

P = Paris. graec. 923

R = Rupef. (jetzt Berol.) 1450

Flor. Mon. = Monac. graec. 429

I.

ΥΠΟΤΥΠΩΣΕΙΣ

IV. Buch.

[Oikumenios] I p. 526 A ed. Morellus zu I Kor. 11, 10. 1

5 »Διὰ τοὺς ἀγγέλους.« ἀγγέλους φησὶ τοὺς δικαίους καὶ ἐναρέ-
τους. κατακαλυπτέσθω οὖν, ἵνα μὴ εἰς πορνείαν αὐτοὺς σκανδαλίσῃ·
οἱ γὰρ ὄντως καὶ ἐν οὐρανοῖς ἀγγελοι καὶ κατακεκαλυμμένην αὐτὴν
βλέπουσιν.

Οὕτως ὁ Κλήμης ἐν τετάρτῳ Ὑποτυπώσεις.

10 [Oikumenios] I p. 637 C ed. Morellus zu II Kor. 5, 16 = Cramer, 2
Caten. V p. 385, 7—12.

»Εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστόν.« Ὡςπερ ἡμῶν τὸ
κατὰ σάρκα ἐστὶ τὸ ἐν ἁμαρτίαις καὶ τὸ ἔξω τούτων οὐ κατὰ σάρκα.
οὕτω καὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ κατὰ σάρκα τὸ εἶκειν τοῖς φνσικοῖς πάθεσι,
15 τὸ μὴ εἶκειν δὲ οὐ κατὰ σάρκα· ἀλλ' ὥςπερ, φησὶν, ἐκείνος ἀπηλλάγη,
οὕτω καὶ ἡμεῖς οὐκέτι, φησὶν, † εἶεν παθητὸν σαρκί.

Οὕτως [καὶ] ὁ Κλήμης ἐν τετάρτῳ [τῶν] Ὑποτυπώσεις.

[Oikumenios] I p. 645 A B ed. Morellus zu II Kor. 6, 11 f = Cramer, 3
Caten. V p. 391, 28—32.

20 »Ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτννται« εἰς τὸ πάντα διδάξαι ὑμᾶς· ὑμεῖς
δὲ »στενοχωρεῖσθε ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν«, τουτέστιν ἐν τῇ πρὸς
θεὸν ἀγάπῃ, ἧ ἀγαπᾶν με ὀφείλετε.

Οὕτως ὁ Κλήμης ἐν δ' Ὑποτυπώσεις.

5 ἀγγέλους.] + ὁ Κλήμης ἐν τρίτῳ τῶν ὑποτυπώσεων M, während in B die
Fundstelle am Schluß des Fragments steht; vgl. die übrigen aus [Oik.] erhaltenen
Fragmente 12 ἡμῶν BM ἦν C 14 τοῦ BM < C 16 οὐκέτι — σαρκί < M
εἶεν BC γινώσκωμεν oder ἴσμεν St εἶημεν Zahn εἴκομεν Schw παθητὸν B
ἐμπαθητὸν C παθητοὶ Zahn παθητῇ Schw 17 καὶ BC < M τετάρτῳ] δ' C
τῶν BM < C (wie sonst immer in den aus [Oik.] erhaltenen Fragmenten
außer Fr. 16) 20 πάντα CM πάντας B

V. Buch.

Euseb. H. E. I 12, 1 f.

4

Τῶν γε μὴν τοῦ σωτήρος ἀποστόλων παντί τῳ σαφὲς ἐκ τῶν
 εὐαγγελίων ἢ πρόσρησις· τῶν δὲ ἐβδομήκοντα μαθητῶν κατάλογος
 5 μὲν οὐδεὶς οὐδαμῇ φέρεται, λέγεται γε μὴν εἰς αὐτῶν Βαρνάβας
 γεγονέναι, οὗ διαφόρως μὲν καὶ αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων ἐμνη-
 μόνευσαν, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ Παῦλος Γαλάταις γράφων. τούτων δ'
 εἶναί φασι καὶ Σωσθένην τὸν ἅμα Παῦλον Κορινθίοις ἐπιστείλαντα·
 ἡ δ' ἱστορία παρὰ Κλήμεντι κατὰ τὴν πέμπτην τῶν Ὑποτυπώσεων·
 10 ἐν ἣ καὶ Κηφᾶν, περὶ οὗ φησιν ὁ Παῦλος »ὅτε δὲ ἦλθεν Κηφᾶς εἰς
 Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ἕνα φησὶ γεγονέναι
 τῶν ἐβδομήκοντα μαθητῶν, ὁμώνυμον Πέτρῳ τυγχάνοντα τῷ ἀπο-
 στόλῳ.

Maximus Confessor, Schol. in Dion. opp. II p. 119C ed. Corder, Paris 5
 15 1644 (Migne S. Gr. 4 Col. 225 f).

Λέγει δὲ πρεσβυτέρους ἀγγέλους ὁ θεὸς Ἰωάννης ἐν τῇ Ἀποκα-
 λύψει, καὶ ἑπτὰ εἶναι τοὺς πρώτους ἐν τῷ Τωβίᾳ ἀνέγνωμεν καὶ παρὰ
 Κλήμεντι βιβλίῳ ε' τῶν Ὑποτυπώσεων.

Johannes Moschos, Pratum spirituale Cap. 176 (Migne S. Gr. 6
 20 87 Col. 3045 CD).

Ναὶ ἀληθῶς ἐβαπτίσθησαν, καθὼς Κλήμης ὁ Στρωματεὺς ἐν τῷ
 πέμπτῳ τόμῳ τῶν Ὑποτυπώσεων μῆμνηται. φησὶ γάρ, τὸ ἀποστο-
 λικὸν ῥητὸν ἐξηγούμενος τὸ λέγον »εὐχαριστῶ, ὅτι οὐδένα ὑμῶν
 ἐβάπτισα· ὁ Χριστὸς λέγεται Πέτρον μόνον βεβαπτικέναι, Πέτρος
 25 δὲ Ἀνδρέαν, Ἀνδρέας Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, ἐκεῖνοι δὲ τοὺς λοιπούς.

4 vgl. Luk. 10, 1. 17 5 f vgl. Strom. II 116, 3; Hypot. Fr. 13 6 vgl. Act.
 4, 36; 9, 27 u. δ. 7 vgl. Gal. 2, 1. 9. 13 8 vgl. I Kor. 1, 1 10 f Gal. 2, 11
 16 f vgl. Apok. Joh. 4, 4 u. ä. St. 17 vgl. Tob. 12, 15 23 f I Kor.
 1, 14 24 f vgl. Prophet. vitae fabul. ed. Th. Schermann S. 161, 4 ff: *Ἐξορμεν*
οὖν ἐν τοῖς Ὑπομνήμασι τοῦ ἁγίου Σωφρονίου (des Schülers des Joh. Moschos) *καὶ*
ἄλλα μὲν πλεῖστα μνήμης ἄξια, ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦτο, ὅτι μόνον τὸν ἅγιον Πέτρον
ὁ κύριος οἰκείας χειρὸς ἐβάπτισεν, Πέτρος δὲ Ἀνδρέαν καὶ Ἀνδρέας Ἰάκωβον καὶ
Ἰωάννην, οὗτος δὲ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους, καὶ ὅτι τὴν δέσπονιν ἡμῶν θεοτόκον
Ἰωάννης σὺν τῷ Πέτρῳ ἐβάπτισεν. Vgl. dazu Fr. Diekamp, Hippolytos von Theben
 S. 120 f

3 σαφῶς D¹ corr. D^r 5 γε μὴν] μὲν B 7 Παῦλος BDM ὁ Παῦλος
 ATER γράφων Γαλάταις ~ BD τούτων AT¹BMΣ τούτων T durch Rasur
 corr., ERDΔ 8 φασ(ν) BMDΣΔ φησ(ν) ARTE καὶ < R 9 κατὰ τὴν
 πέμπτην] in quarto Δ 11 ἀντέστην] + ὅτι κατεγνωσμένος ἦν (aus Gal.) B

[Oikumenios] I p. 763 CD ed. Morellus zu Gal. 5, 24.

7

»Οὐ δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα.« εἶτα, ἵνα μὴ λέγωσι καὶ τίς ταῦτα ποιεῖ; φησὶν· οὗτοι εἰσιν οἱ ταῦτα ποιοῦντες, οἵτινες τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι τὸ οἰκεῖον σῶμα (σὰρξ γὰρ Χριστοῦ 5 τὸ ἡμέτερον σῶμα) ἐσταύρωσαν καὶ οἶον ἐνέκρωσαν ἀπὸ τῶν σωματικῶν παθῶν, καὶ οὐ μόνον τὸ σῶμα, ὅσον ἦκεν εἰς τὰ πάθη, ἐσταύρωσαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ πάθη, ὅσον ἦκεν εἰς τὸ ἐπιτελεῖσθαι, παρ' αὐτῶν ἐσταύρωνται. κατὰ ταύτην τὴν ἐρμηνείαν τὸ »δὲ« παρέλκει. ἢ οὕτως· καὶ τί λέγω, φησὶν, ἐν καθ' ἑν ἀρετῆς εἶδος; εἰδὶ γὰρ τινες, 10 οὐ καὶ ἐσταύρωσαν ἑαυτοὺς, ὅσον πρὸς τὰ πάθη, καὶ τὰ πάθη, ὅσον πρὸς ἑαυτοὺς. κατὰ ταύτην τὴν ἐρμηνείαν οὐ παρέλκει τὸ »δὲ«.

»οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ«, τουτέστιν ὄντες, τὴν ἑαυτῶν σάρκα ἐσταύρωσαν.

Οὕτως ὁ Κλήμης ἐν πέμπτῳ Ὑποτυπώσεων.

15

VI. Buch.

Euseb. H. E. VI 14, 5—7.

8

Αὐθις δ' ἐν τοῖς αὐτοῖς ὁ Κλήμης βιβλίοις (den Hypotyposeis) περὶ τῆς τάξεως τῶν εὐαγγελίων παράδοσιν τῶν ἀνέκαθεν πρεσβυτέρων τέθειται, τοῦτον ἔχουσαν τὸν τρόπον. προγεγράφθαι ἔλεγεν τῶν 20 εὐαγγελίων τὰ περιέχοντα τὰς γενεαλογίας, τὸ δὲ κατὰ Μάρκον ταύτην ἐσχηκέναι τὴν οἰκονομίαν. τοῦ Πέτρου δημοσίᾳ ἐν Ῥώμῃ κηρύξαντος τὸν λόγον καὶ πνεύματι τὸ εὐαγγέλιον ἐξιπόντος, τοὺς παρόντας, πολλοὺς ὄντας, παρακαλέσαι τὸν Μάρκον, ὥς ἂν ἀκολουθήσαντα αὐτῷ πόρωσθαι καὶ μεμνημένον τῶν λεχθέντων, ἀναγράψαι τὰ εἰρη- 25 μένα ποιήσαντα δέ, τὸ εὐαγγέλιον μεταδοῦναι τοῖς δεομένοις αὐτοῦ· ὅπερ ἐπιγνόντα τὸν Πέτρον προτρεπτικῶς μήτε κωλύσαι μήτε προτρέψασθαι. τὸν μέντοι Ἰωάννην ἔσχατον, συνιδόντα ὅτι τὰ σωματικὰ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις δεδήλωται, προτραπέντα ὑπὸ τῶν γνωρίμων, πνεύματι θεοφορηθέντα πνευματικὸν ποιῆσαι εὐαγγέλιον.

30

Τοσαῦτα ὁ Κλήμης.

Euseb. H. E. II 15, 1 f.

9

Οὕτω δὴ οὖν ἐπιδημήσαντος αὐτοῖς τοῦ θείου λόγου ἡ μὲν τοῦ

20—27 vgl. Fr. 9 und Adumbr. zu I Petr. 5, 13

8. 11 παρέλκει St παρέλκεται M 12 τουτέστιν ὄντες Bunsen, Anal. Ante-Nic. I p. 318 τουτέστι τείνοντες M 17 βίβλοις TE 19 ἐλέγετο B ἔλεγον M (vgl. dazu Zahn, Einl. i. d. N. T. II S. 182) 24 ἀχθέντων BD 26 προτρεπτικῶς πνευματικῶς Schw (vgl. Euseb. H. E. II 15, 2) 30 τοσαῦτα ARBDM τοσαῦτα καὶ TE 32 δὴ ATER δ' BDM

Σίμωνος ἀπέσβη καὶ παραχρῆμα σὺν καὶ τῷ ἀνδρὶ καταλέλυτο δύναμις. τοσοῦτον δ' ἐπέλαμψεν ταῖς τῶν ἀκροατῶν τοῦ Πέτρου διανοίαις εὐσεβείας φέγγος, ὥς μὴ τῇ εἰς ἅπαξ ἱκανῶς ἔχειν ἀρκεῖσθαι ἀκοῇ μηδὲ τῇ ἀγράφῳ τοῦ θείου κηρύγματος διδασκαλίᾳ, παρακλήσεσιν
 5 δὲ παντοίαις Μάρκον, οὗ τὸ εὐαγγέλιον φέρεται, ἀκόλουθον ὄντα Πέτρον, λιπαρῆσαι ὥς ἂν καὶ διὰ γραφῆς ὑπόμνημα τῆς διὰ λόγου παραδοθείσης αὐτοῖς καταλείποι διδασκαλίας, μὴ πρότερόν τε ἀνεῖναι ἢ κατεργάσασθαι τὸν ἄνδρα, καὶ ταύτῃ αἰτίους γενέσθαι τῆς τοῦ λεγομένου κατὰ Μάρκον εὐαγγελίου γραφῆς. γνόντα δὲ τὸ πραχθέν
 10 φασὶ τὸν ἀπόστολον ἀποκαλύψαντος αὐτῷ τοῦ πνεύματος, ἡσθῆναι τῇ τῶν ἀνδρῶν προθυμίᾳ κυρῶσαι τε τὴν γραφὴν εἰς ἔντευξιν ταῖς ἐκκλησίαις. Κλήμης ἐν ἑκτῷ τῶν Ὑποτυπώσεων παρατέθεται τὴν ἱστορίαν, συνεπιμαρτυρεῖ δὲ αὐτῷ καὶ ὁ Ἱεραπολίτης ἐπίσκοπος ὀνόματι Παπίας. τοῦ δὲ Μάρκον μνημονεύειν τὸν Πέτρον ἐν τῇ προ-
 15 τέρᾳ ἐπιστολῇ· ἣν καὶ συντάξαι φασὶν ἐπ' αὐτῆς Ῥώμης, σημαίνειν τε τοῦτ' αὐτόν, τὴν πόλιν τροπικώτερον Βαβυλῶνα προσειπόντα διὰ τούτων· »ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτὴ καὶ Μάρκος ὁ υἱός μου.«

Euseb. H. E. II 1, 3.

20 Κλήμης ἐν ἑκτῷ τῶν Ὑποτυπώσεων γράφων ὥδε παρίστησιν· Πέτρον γάρ φησιν καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ σωτήρος, ὥς ἂν καὶ ὑπὸ τοῦ σωτήρος προτετιμημένους, μὴ ἐπιδικάζεσθαι δόξης, ἀλλὰ Ἰάκωβον τὸν δίκαιον ἐπίσκοπον τῶν Ἱεροσολύμων ἐλέσθαι.

25 Maximus Confessor Schol. in Dion. opp. II p. 242 B ed. Corder (Migne 11 S. Gr. 4 Col. 421).

2—12 vgl. Fr. 8 und Adumbr. zu I Petr. 5, 13 4—14 παρακλήσεσιν — Παπίας teilweise wörtlich im Prolog des Victor von Antiochia zum Commentar über Markus bei Combefis, Bibl. graec. patr. auct. noviss. Paris 1672 I p. 436; gekürzt in Matthäis Ausg. des Victor, Moskau 1775 Tom. I p. 3 f und bei Cramer, Cat. I p. 264, 10—16 13 f vgl. Euseb. H. E. III 39, 15 17 f I Petr. 5, 13 21—24 vgl. Michael Glycas ed. Bonn. p. 426 24 f vgl. Act. 12, 17; 15, 13; 21, 18

1 καὶ < A 2 ἐλαμψεν B 3 μὴ τῇ ABDM μήτ' TER 5 δὲ] τε T' ER 6 ὑπομνήματα R 7 καταλείποι ABDM καταλεῖψαι TER 8 ταύτην αἰτίαν Vict. 8 f τοῦ λεγομένου BDM A Vict. λεγομένης τοῦ ATER 10 φασὶ < Vict. ἡσθῆναι] und aufmerkte (ἡσθῆσθαι) Σ ἡσθῆναι μὲν Vict. 12 ἔκτε] Vict. παρατέθεται AT'ERM παρατίθεται Tr Vict. ὑποτίθεται BD 13 μαρτυρεῖ M συνεπιμαρτυρεῖται Vict. δὲ αὐτῷ] αὐτῷ δὲ ~ Vict. 17 ἐκλεκτὴ A 22 σφσ² BDM Σ πν ATER ab ipso A 23 τῶν < RB Ἱεροσολύμων ΠΣ apostolorum A 24 γενέσθαι M

Ἀνέγνων δὲ τοῦτο »ἐπὶ τὰ οὐρανούς« καὶ ἐν τῇ συγγεγραμμένῃ Ἀριστῶνι τῷ Πελλαίῳ διαλέξει Παπίσκον καὶ Ἰάσονος, ἣν Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν ἐκτῷ βιβλίῳ τῶν Ὑποτυπώσεων τὸν Λουκᾶν φησὶν ἀναγράφαι.

5 Vatic. graec. 354 (= Evangelien-codex S, bei von Soden ε 89) 12 nach Mercati, Studi e Testi 12 (1904) S. 3.

Κλήμεντος ἐκ τῆς ζ' τῶν Ὑποτυπώσεων· Καὶ τὸν λεπρόν ἐθεράπευσεν καὶ εἶπεν· »δεῖξον σεαυτὸν τοῖς ἱερεῦσιν εἰς μαρτύριον« διὰ τοιαύτην παράδοσιν. ἔθος εἶχον οἱ ἱερεῖς δυνάμει θεοῦ λεπρούς ἰᾶσθαι ἡμέραις τακταῖς. τοῦτον οὖν τὸν λεπρόν πολλῶ χρόνῳ μὴ δυνήθεις ἰάσασθαι ἔλεγον· »τοῦτον οὐδεὶς ἰάσεται ἢ μόνος ὁ Χριστός, ἂν ἔλθῃ.« πολλὰ τοίνυν δεηθέντος τοῦ λεπροῦ ὁ σωτὴρ ἐπισπλαγχνισθεὶς, ἰασάμενος αὐτόν, διὰ τοῦτο εἶπεν· »ἄπελθε καὶ δεῖξον σεαυτὸν τοῖς ἱερεῦσιν εἰς μαρτύριον, ὅτι, εἰ θεράπευται οὗτος, ἐφ' οὗ εἰρήκατε »οὐδεὶς ἄλλ' ἢ ὁ Χριστὸς μόνος αὐτὸν ἰάσεται, ἦλθεν ὁ Χριστός, καὶ πιστεύσατε αὐτῷ.«

VII. Buch.

Euseb. H. E. II 1, 4 f.

13

Ὁ δ' αὐτὸς (Clemens) ἐν ἐβδόμῳ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως (d. i. der Hypotyposeis) ἔτι καὶ ταῦτα περὶ αὐτοῦ (d. i. den Jakobus) φησιν· »Ἰακώβῳ τῷ δικαίῳ καὶ Ἰωάννῃ καὶ Πέτρῳ μετὰ τὴν ἀνάστασιν παρέδωκεν τὴν γνῶσιν ὁ κύριος, οὗτοι τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις παρέδωκαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἀπόστολοι τοῖς ἐβδομήκοντα, ὧν εἷς ἦν καὶ Βαρνάβας. δύο δὲ γέγονασιν Ἰάκωβοι, εἷς ὁ δίκαιος, ὁ κατὰ τοῦ πτερυγίου βληθεὶς καὶ ὑπὸ γραφῆς ξύλῳ πληγείς εἰς θάνατον, ἕτερος δὲ ὁ καρατομηθεὶς. αὐτοῦ δὲ τοῦ δικαίου καὶ ὁ Παῦλος μνημονεύει γράφων· ἕτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον, εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ κυρίου.«

Vgl. Euseb. H. E. II 23, 3.

30 Τὸν δὲ τῆς τοῦ Ἰακώβου τελευτῆς τρόπον ἤδη μὲν πρότερον αἱ παρατεθεῖσαι τοῦ Κλήμεντος φωναὶ δεδηλώκασιν, ἀπὸ τοῦ πτερυγίου βεβλῆσθαι ξύλῳ τε τὴν πρὸς θάνατον πεπληῆχθαι αὐτὸν ἰστορηκότος.

2—4 vgl. Act. 17, 5—9

7—16 vgl. Matth. 8, 2—4; Mark. 1, 40—44; Luk.

5, 12—14 27 f Gal. 1, 19

2 ἦν] δν Grabe, Spicil. II p. 130

7 ὑποτυπώσεων S

12 f ἐπισπλαγχνισθεὶς S

15 αὐτὸν Mercati αὐτὸς S

25 ὑπὸ] + τοῦ DM

26 ὁ² < D

31 ἀπὸ]

κατὰ T¹ ἀπὸ übergeschr. T^c

Es folgt die ausführliche Erzählung des Hegesippos, darauf: II 23, 19
ταῦτα διὰ πλάτους, συνωδὰ γε τῷ Κλήμεντι, καὶ ὁ Ἡγήσιππος.

Euseb. H. E. II 9, 2 f.

14

Περὶ τούτου δ' ὁ Κλήμης τοῦ Ἰακώβου (nämlich des Sohnes des
5 Zebedäus) καὶ ἱστορίαν μνήμης ἁξίαν ἐν τῇ τῶν Ὑποτυπώσεων ἐβδόμῃ
παρατίθεται, ὡς ἂν ἐκ παραδόσεως τῶν πρὸ αὐτοῦ φάσκων ὅτι δὴ
ὁ εἰσαγαγὼν αὐτὸν εἰς δικαστήριον, μαρτυρήσαντα αὐτὸν ἰδῶν, κινή-
θεις ὁμολόγησεν εἶναι καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν Χριστιανόν. »συναπήχθησαν
οὖν ἅμφοι, φησὶν, »καὶ κατὰ τὴν ὁδὸν ἠξίωσεν ἀφελῆναι αὐτῷ ὑπὸ
10 τοῦ Ἰακώβου· ὁ δὲ ὀλίγον σεψάμενος »εἰρήνη σοι« εἶπεν καὶ κατε-
φίλησεν αὐτόν. καὶ οὕτως ἀμφοτέροι ὁμοῦ ἐκατατομήθησαν.«

[Oikumenios]. II p. 220 B ed. Morellus zu I Tim. 2, 6.

15

»Καιροῖς ἰδίοις« φησί· τουτέστιν ὅτε ἐπιτηδείως εἶχον πρὸς τὴν
πίστιν οἱ ἄνθρωποι.

15 Οὕτως ὁ Κλήμης ἐν ζ' Ὑποτυπώσεων.

[Oikumenios] II p. 229 AB ed. Morellus zu I Tim. 3, 16.

16

»Ὁφθῇ ἀγγέλοις.« ὁ μυστήριον, μεθ' ἡμῶν εἶδον οἱ ἄγγελοι
τὸν Χριστόν, πρότερον [οὐχ] ὁρῶντες οὐχ ὁμοίως τοῖς ἀνθρώποις.

Οὕτως ὁ Κλήμης ἐν τῷ ἐβδόμῳ τῶν Ὑποτυπώσεων.

20 [Oikumenios] II p. 237 AB ed. Morellus zu I Tim. 5, 8.

17

»Καὶ μάλιστα τῶν οἰκείων.« Τῶν ἰδίων καὶ τῶν οἰκείων προ-
νοεῖ ὁ μὴ μόνον τῶν προσηκόντων προνοῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ
διὰ τοῦ ἐκκόπτειν τὰ πάθη.

Οὕτως ὁ Κλήμης ἐν ἐβδόμῳ Ὑποτυπώσεων.

25 [Oikumenios] II p. 238 B ed. Morellus zu I Tim. 5, 10.

18

4—11 vgl. Suidas s. v. Ἡρώδης. Τὸν δὲ Ἰάκωβον ἰδὼν ἀπαγόμενον τὴν ἐπὶ
θάνατον ὁ κατήγορος αὐτοῦ καὶ μεταμεληθεὶς προσέπεσε τοῖς ποσὶ τοῦ ἀποστόλου,
λέγων· »συνγώρησόν μοι, ἄνθρωπε τοῦ θεοῦ, ὅτι μεταμεμέλημαι ἐφ' οἷς ἐλάλησα
κατὰ σοῦ.« ὁ δὲ μακάριος παρατίκτα τοῦτον καταφίλησας εἶπεν αὐτῷ· »εἰρήνη
σοι, τέκνον, εἰρήνη σοι καὶ συγγώρησις τοῦ παισματος.« ὁ δὲ μετὰ φωνῆς μεγάλης
εὐθέως Χριστιανὸν ἑαυτὸν ἐπὶ πάντων ἀνηγόρευσεν, ὡς καὶ τὸ τοῦ μαρτυρίου
βραβεῖον ἀπενέγκασθαι.

2 διὰ πλάτους Κλήμης, συνωδὰ δὲ τούτοις übersetzt Σ haec latius quidem,
sed consonanter Clementi etiam Hegesippus rettulit A γε TER τε D δὲ M < A
~ nach τῷ B γέ(τοι) Schw 7 μαρτυρήσαντα ATERA αὐτὸν ἰδὼν BDM ἰδὼν
αὐτὸν ATER ἰδὼν αὐτὸν μαρτυρήσαντα Synk. 11 ὁμοῦ < ATE 17 ὦ] τὸ
Tischendorf N. T. ed. 8. m. II p. 851 8 Zahn, Forsch. III S. 321; vgl. ebenda
S. 277 f 18 [οὐχ] Schw ὁμοίως Schw ὡς M

»Εἰ ἁγίων πόδας ἔνιψε«, τουτέστιν εἰ τὰς ἐσχάτας ὑπηρεσίας τοῖς ἁγίοις ἀνειπασχύντως ἐξετέλεσεν.

Οὕτως ὁ Κλήμης ἐν ἐβδόμῳ Ὑποτυπώσεις.

[Oikumenios] II p. 242 A ed. Morellus zu I Tim. 5, 21. 19

5 »Χωρὶς προκρίματος.« οἷον ἄνευ τοῦ εἶς τι πταίσαντα ὑποπείπειν τῇ κρίσει καὶ τῇ τῆς παρακοῆς κολάσει.

Οὕτως ὁ Κλήμης ἐν ἐβδόμῳ Ὑποτυπώσεις.

[Oikumenios] II p. 248 C ed. Morellus zu I Tim. 6, 13. 20

10 »Τοῦ μαρτυρήσαντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου.« ἐμαρτύρησε γὰρ δι' ὧν ἔπραττεν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Οὕτως ὁ Κλήμης ἐν ἐβδόμῳ Ὑποτυπώσεις.

[Oikumenios] II p. 263 (verdruckt zu 249) A zu II Tim. 2, 2. 21

15 »Διὰ πολλῶν μαρτύρων« τουτέστι νόμον καὶ προφητῶν. τούτους γὰρ <δ> ἀπόστολος ἐποιεῖτο μάρτυρας τοῦ ἰδίου κηρύγματος.

Οὕτως ὁ Κλήμης ἐν ἐβδόμῳ Ὑποτυπώσεις.

Ohne Angabe des Buchs.

Euseb. H. E. VI 14, 2—4. 22

Καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους δὲ ἐπιστολὴν Παύλου μὲν εἶναι φησὶν (Clemens in den Hypotyposeis). γεγράφθαι δὲ Ἑβραίοις Ἑβραϊκῇ φωνῇ. 20 Λουκᾶν δὲ φιλοτίμως αὐτὴν μεθερμηνεύσαντα ἐκδοῦναι τοῖς Ἑλλησιν. ὁθεν τὸν αὐτὸν χρόνα εὐρίσκεισθαι κατὰ τὴν ἐρμηνείαν ταύτης τε τῆς ἐπιστολῆς καὶ τῶν Πράξεων· μὴ προγεγράφθαι δὲ τὸ »Παῦλος ἀπόστολος« εἰκότως· »Ἑβραίοις γὰρ«, φησὶν, »ἐπιστέλλων πρόληψιν εἰληφόσιν κατ' αὐτοῦ καὶ ὑποπτεύουσιν αὐτόν, συνετῶς πάνυ οὐκ 25 ἐν ἀρχῇ ἀπέτρεψεν αὐτούς, τὸ ὄνομα θεῖς.« εἶτα ὑποβάς ἐπιλέγει· »ἦδη δὲ ὥς ὁ μακάριος ἔλεγεν πρεσβύτερος, ἐπεὶ ὁ κύριος, ἀπόστολος

18—22 vgl. Adumbr. zu I Petr. 5, 13 26—S. 202, 5 ἐπεὶ — ἀπόστολον Cat. zu Hebr. 1, 1 bei Cramer VII p. 286, 13—17 Inc. Κλήμεντος. Ἐπειδὴ γε μὴν ὁ κύριος; [Oikumenios] II p. 313 D ed. Morellus (abgedruckt auch bei von Soden, Die Schriften des Neuen Testaments I S. 353) in einer Θεοδορῆτον überschriebenen ὑπόθεσις zum Hebräerbrief. Inc. Τίνι δὲ τρόπῳ οὐκ ἔθηκε τὴν ἰδίαν ὀνομασίαν Ἑβραίους γράφων, Κλήμης ἐν ταῖς Ὑποτυπώσειςι γράφει λέγων οὕτως· »ἦδη δὲ ὥς ὁ μακάριος ἔλεγε πρεσβύτερος, ἐπεὶ — Ἑβραίοις.«

1 εἰ² Donatus εἰς Morellus 14 <δ> Di 18 δὲ < M 22 τὸ < T¹ + TcTr 23 φασὶν A 26 ἐπεὶ] ἐπειδὴ γε μὴν Cat. ἀπόστολος ὧν] ὥς ἀπόστολος [Oik.]

ὃν τοῦ παντοκράτορος, ἀπεστάλη πρὸς Ἑβραίους, διὰ μετριοσύνητα ὁ Παῦλος, ὡς ἂν εἰς τὰ ἔθνη ἀπεσταλμένος, οὐκ ἐγγράφει ἑαυτὸν Ἑβραίων ἀπόστολον διὰ τε τὴν πρὸς τὸν κύριον τιμὴν διὰ τε τὸ ἐκ περιουσίας καὶ τοῖς Ἑβραίοις ἐπιστέλλειν, ἐθνῶν κήρυκα ὄντα καὶ ἀπόστολον.»

Photius Bibl. Cod. 109.

23

Αἱ μὲν οὖν Ὑποτυπώσεις διαλαμβάνουσι περὶ ῥητῶν τινῶν τῆς τε παλαιᾶς καὶ νέας γραφῆς, ὧν καὶ κεφαλαιωδῶς [ὡς] δῆθεν ἐξηγήσιν τε καὶ ἑρμηνείαν ποιῆται. καὶ ἐν τισὶ μὲν αὐτῶν ὀρθῶς δοκεῖ λέγειν, 10 ἐν τισὶ δὲ παντελῶς εἰς ἀσεβεῖς καὶ μυθώδεις λόγους ἐκφέρεται. ὕλην τε γὰρ ἄχρονον καὶ ἰδέας ὡς ἀπὸ τινῶν ῥητῶν εἰσαγομένους δοξάζει καὶ τὸν νῦν εἰς κτίσμα κατὰγει. ἔτι δὲ μετεμψυχώσεις καὶ πολλοὺς πρὸ τοῦ Ἀδὰμ κόσμους τερατεύεται. καὶ ἐκ τοῦ Ἀδὰμ τὴν Εὐαν, οὐκ ὡς ὁ ἐκκλησιαστικὸς λόγος βούλεται, ἀλλ' αἰσχροῦς τε καὶ ἀθέως 15 ἀποφαίνεται. μίγνυσθαι τε τοὺς ἀγγέλους γυναιξὶ καὶ παιδοποιεῖν ἐξ αὐτῶν ὄνειροπολεῖ, καὶ μὴ σαρκωθῆναι τὸν λόγον, ἀλλὰ δόξαι. λόγους τε τοῦ πατρὸς δύο τερατολογῶν ἀπελέγχεται, ὧν τὸν ἥττονα τοῖς ἀνθρώποις ἐπιφανῆναι, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐκείνον· φησὶ γάρ· »λέγεται μὲν καὶ ὁ υἱὸς λόγος, ὁμωνύμως τῷ πατρικῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐχ 20 οὗτός ἐστιν ὁ σὰρξ γενόμενος. οὐδὲ μὴν ὁ πατρῷος λόγος, ἀλλὰ δύναμις τις τοῦ θεοῦ, οἷον ἀπόρροια τοῦ λόγου αὐτοῦ νοῦς γενόμενος τὰς τῶν ἀνθρώπων καρδίας διαπεφοίτηκε.» καὶ ταῦτα πάντα περὶ ἀπὸ ῥητῶν τινῶν κατασκευάζειν τῆς γραφῆς. καὶ ἄλλα δὲ μυρία φλυνάει καὶ βλασφημεῖ, εἴτε αὐτός, εἴτε τις ἕτερος τὸ αὐτοῦ 25 πρόσωπον ὑποκριθεῖς.

Die Zugehörigkeit zu den Hypotyposeis ist mehr oder minder wahrscheinlich bei Fragment 48—50; 54—59.

2 ὡς ἂν — ἀπεσταλμένος < Cat. 3 τε < Cat. [Oik.] 3—5 διὰ τε τὸ — ἀπόστολον] διὰ τε τῶν ἐθνῶν εἶναι κήρυξ καὶ ἀπόστολος, ἐκ περιουσίας δὲ ἐπιστεῖλαι καὶ τοῖς Ἑβραίοις Cat. διὰ τε τὸ ἐκ περιουσίας, ἐθνῶν κήρυκα καὶ ἀπόστολον εἶναι, ἐπιστέλλει καὶ τοῖς Ἑβραίοις [Oik.] 8 [ὡς] Bunsen, Anal. Ante-Nic. I p. 164

ADUMBRATIONES CLEMENTIS ALEXANDRINI IN EPISTOLAS 24
CANONICAS

I.

IN EPISTOLA PETRI PRIMA CATHOLICA

5 »Benedictus deus et pater domini nostri Iesu Christi, qui per **IPetr. 1,3**
magnam misericordiam suam regeneravit nos.« Si enim »deus« nos
genuit ex materia, postea vero secundum profectum vitae »regeneravit
pater domini nostri per resurrectionem Iesu Christi«, secundum fidem
nostram resurgit in nobis, sicut e contrario moritur in nobis, nostra
10 infidelitate faciente. Decebat autem iterum nunquam reverti secundo ad
corpus animam in hac vita, neque iustam, quae angelica facta est, neque
malignam, ne iterum occasionem peccandi per susceptionem carnis ac-
cipiat, in resurrectione autem utramque in corpus reverti. Coniunguntur
enim sibimet invicem iuxta genus proprium, secundum compositionem
15 alterius se quadam congruentia coaptantes sicut sagena vel aedificatio
lapidum. Propterea Petrus inquit: »Et vos ipsi sicut lapides vivi aedi-
ficamini, domus spiritalis.« »Custoditum« scilicet »in caelis«, locum si- **1, 4**
gnificans sedis angelicae, »in vos«, inquit, »qui in virtute dei conser- **1, 5**
vamini fide« ac speculatione, »percepturi finem fidei vestrae animarum **1, 9**
20 salutem.« Hinc apparet, | quoniam non est naturaliter anima incorrup- **80 Z**
tibilis, sed gratia dei per fidem et iustitiam et intellectum perficitur in-
corruptibilis. »De qua salute«, inquit, »exquisierunt et scrutati sunt **1, 10**
prophetae« et cetera quae sequuntur. Declaratur per haec cum sapientia

8—10 vgl. zu I Petr. 3, 18, 21; I Joh. 3, 15; Strom. VII 76, 4 **11** vgl.
Ecl. proph. 57, 4 f; Strom. IV 155, 4; VI 107, 2 **16 f** I Petr. 2, 51

1 f Incipiunt adumbrationes Clementis alexandrini in epistolas canonicas auf
Ras. an Stelle eines etwa doppelt so großen Rubrums M² < L **4** Ex opere
Clementis Alexandrini, cuius titulus est pery (corr. aus peri) hipothypotyposeon (I. περί
ὑποτυπώσεων), de descriptionibus adumbratis. In epistola Petri prima catholica L
< M (aber: et primo in epistola prima beati petri M³ am Rand) **6** Si enim
LM* etenim M² deus in Ras. L² **7** vitae M vita (a in Ras.) L **9** resur-
git LM* resurgens M² **10** decebat M² dicebat LM* rever|||ti L **11** angelica
M quia elica L* quae angelica L² **12** malignam M maligni L occasione M
occasione L **12 f** accipiat M accipiet L **13** utramque M veramque L
coniunguntur L²M coniungitur L* **14** enim + M² < LM* invicem M in
vitam L **15** se in Ras. M² ad L quadam mit Ras. 1 Buchst. nach a¹ M
coaptantes w. es sch. corr. aus coaptantē (= coaptantem) M² cogente L **16** ipsi
M ipsis L **18** in² L < M **19** perceptori L **23** haec L hoc M

locutos esse prophetas, et »spiritum in eis Christi« fuisse secundum **IPetr. 1, 12** possessionem et subiectionem Christi; per archangelos enim et propinquos angelos, qui Christi vocantur spiritus, operatur dominus. »Quae nunc«, inquit, »adnuntiata sunt vobis per eos, qui vos evangelizaverunt.«
5 Vetera, inquit, quae per prophetas facta sunt et plurimos latent, nunc vobis revelata sunt per evangelistas. Vobis enim, inquit, manifestata sunt »per spiritum sanctum, qui missus est«, hoc est paracletum, de quo dominus dixit: »nisi ego abiero, ille non veniet.« »In quem concupiscunt«, inquit, »angeli prospicere«, non angeli apostatae, sicut plurimi suspicantur, sed quod verum est ac divinum, angeli qui desiderant profectum perfectionis illius indipisci. »Sanguine«, inquit, »pretioso sicut agni incontaminati et immaculati.« Hic tangit leviticis et sacerdotales antiquas celebrationes: significat autem animam mundam per iustitiam, quae offertur deo. »Praecogniti quidem«, inquit, »ante constitutionem mundi«; primo quippe praecognitus ante omnem creaturam, quod erat Christus, »manifestatus autem in novissimis« per generatum corpus. »Regenerati non ex semine corruptibili;« corruptibilis igitur est anima, quae cum corpore simul profunditur, ut quidam putant. »Verbum autem domini«, inquit, »permanet in aeternum«, tam prophetia quam divina
20 doctrina.

»Vos autem genus electum, regale sacerdotium.« Quoniam vero »electum genus« sumus dei electione, abunde clarum est; »regale« autem dixit, | quoniam ad regnum vocati sumus et sumus Christi; »sacerdotium« autem propter oblationem, quae fit orationibus et doctrinis, quibus adquiruntur animae, quae offeruntur deo. »Qui cum malediceretur«, inquit, »non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur«, dominus hoc utique per bonitatem atque patientiam. »Tradebat autem«, inquit, »iudicanti se iniuste«, sive semet ipsum (ut sit hyperbaton hoc modo se habens: tradebat autem semet ipsum secundum iniustam legem iudicantibus, quia »inutilis« erat illis, utpote iustus existens), sive tradebat

8 Joh. 16, 7 **17 f** vgl. S. 203, 20—22 **30** vgl. Jes. 3, 10

1 *prophetas et* in Ras. M¹ *prophetas set* L **2** *possessionem*] + *inquit* LM*, in M jetzt durch Rasur getilgt **4** *vos* LM* *vobis* Mcorr. **5** *latent* M (viell. aus *latet* corr.) *latet* L **7** *paraclytum* M **11** *indipisci* (s L²) L *adipisci* in Ras. M² **14** *deo M dño* L, aber *n* ausradiert **16** *manifestatus* L *manifestati* Mcorr. **17** *R von Regenerati* in Ras. M **18** *quae* M *quaem* L *quidam* M *quidem* L **19** *tam* üb. d. Z. L² **22** *abunde* (aus *habunde* durch Ras. corr.) *clarum* M *abundet lasum* L **24** *et* eingeschoben L² **27** *inquit* L < M **28** *se* M < L *ut sit* M < L **29** *iniustam* aus *iustum* corr. L²

deo iniuste iudicantes, id est eos, qui eum nequissime condemnabant et **IPetr. 2, 23** gratis neci eius instabant, ut supplicia sumentes erudiantur.

»Qui enim«, inquit, »vult vitam diligere et videre dies bonos«, hoc **3, 10** est qui vult aeternus et incorruptibilis fieri. »Vitam« vero dominum
5 dicit, »dies« autem »bonos« sanctos. »Quia oculi«, inquit, »domini super **3, 12** iustos et aures eius in preces eorum.« Multiforem spiritus sancti speculationem significat. »Vultus autem domini super facientes mala«, hoc est sive iudicium sive ultio sive manifestatio. »Dominum vero **3, 15** Christum«, inquit, »sanctificate in cordibus vestris.« Sic habes etiam
10 in oratione dominica: »Sanctificetur«, inquit, »nomen tuum.« »Christus **3, 18** enim«, inquit, »semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis, ut nos offerret deo, mortificatus quidem carne, vivificatus autem spiritu.« Haec ad fidem eorum redigens dicit; hoc est: in nostris vivificatus est spiritibus. »Adveniens«, inquit, »praedicavit eis, qui quondam erant in- **3, 19**
15 creduli.« Speciem quidem eius non viderunt, sonitum vero vocis audierunt. »Cum sustineret«, inquit, »dei longanimitas.« Ita est bonus deus, **3, 20** ut etiam per eruditionem salutis operetur effectum. »Per resurrectionem«, **3, 21** inquit, »Iesu Christi«, scilicet quae per fidem in nobis effecta est. »Sub- **3, 22** iectis sibi angelis«, qui sunt primus ordo profectus; subditis etiam
20 »potestatibus«, quae sunt secundi ordinis; | subditis quoque »virtutibus«, **82 Z** quae ad tertium ordinem pertinere declarantur.

»Qui reddent«, inquit, »rationem ei, qui paratus est iudicare vivos **4, 5** et mortuos.« Hi secundum praecedentia erudiuntur iudicia. Ob hoc etiam subiungit: »Propter hoc enim et mortuis evangelizatus est«, nobis **4, 6**
25 videlicet, qui quondam exstabamus infideles; »ut iudicentur quidem secundum hominem« inquit »in carne, vivant autem secundum deum in spiritu.« Qui a fide videlicet exciderunt, dum adhuc in carne sunt, iudicantur secundum iudicia praecedentia, ut paeniteant. Idcirco etiam

10 Matth. 6, 9 **15 f** vgl. Strom. VI 45, 1 mit Anm. **18** vgl. S. 203, 8 f mit Anm.

1 vor deo 2 Buchst. (se) ausrad. M **2** sumentes (= λαμβάνοντες) LM *perpetientes* Di **3** inquit ~ nach enim L ~ nach vitam M **3 u. 4** vitam aus viam corr. L² **4** et incorruptibilis aus est corruptibilis corr. L² **5** sanctos üb. d. Z. M^{corr.} < LM* inquit M ~ quid üb. d. Z. L¹ **6** sancti M sanctis L **10** oratione M orationem L **11** mortuus est L am Rand M² **12** rret von offerret in Ras. M² s von spiritu in Ras. M **15** sonitum (o aus i corr.) L¹ sonum in Ras. für 6 Buchst. M² **17** operetur M operatur L **19** profectus (= προκοπής) L durch Ras. getilgt M etiam] + ex LM* (jetzt durch Ras. getilgt) **22** Q von Qui in Ras. M **23** praecedentia M praecidentia L **25** videlicet ~ nach nobis L ~ nach quondam M mit infideles schließt f. 3v in L, dann fehlt ein Blatt mit dem Rest der Auslegung von I Petr. iudicentur M^{corr.} iudicemur M* **27** qui a fide corr. aus quia fide M

subnectit, dicens: »vivat secundum deum in spiritu.« Sic Paulus quo- **I Petr. 4,**
 que; nam et ipse tale aliquid dicit, »quem tradidi«, inquit, »satanae,
 ut vivat spiritu.« »Sicut boni« videlicet »dispensatores multiformis **4, 10**
 gratiae dei.« Similiter etiam Paulus: »Multifarie«, inquit, »et multimodis
 5 deus olim locutus est patribus nostris.« »Gaudete«, inquit, »communi- **4, 13**
 cantes passionibus Christi;« hoc est, si iusti estis, propter iustitiam pati-
 mini, sicut et Christus pro iustitia passus est. »Beati«, inquit, »quoniam **4, 14**
 qui est eius honoris et virtutis dei spiritus super vos requiescit.« Hic
 possessivum »eius« et angelicum spiritum significat, gloria quippe dei
 10 illi sunt, per quos secundum fidem et iustitiam glorificatur ad gloriam
 honorabilem secundum profectum introductorum fidelium. Potest etiam
 sic intelligi: »spiritus dei super nos«, hoc est, qui secundum fidem
 animae supervenit veluti venustas quaedam mentis et animi pulchritudo.
 »Quoniam«, inquit, »tempus iudicii inchoandi a domo domini.« His **4, 17**
 15 enim in persecutionibus constitutis iudicium consequetur.

»Deus autem«, inquit, »totius gratiae.« Totius gratiae dixit, quo- **5, 10**
 niam bonus est et omnium bonorum dator est ipse. Marcus, | Petri sec- **5, 13** 83
 tator, praedicante Petro evangelium palam Romae coram quibusdam
 Caesareanis equitibus et multa Christi testimonia proferente, petitus ab
 20 eis, ut possent quae dicebantur memoriae commendare, scripsit ex his,
 quae a Petro dicta sunt, evangelium quod secundum Marcum vocitatur;
 sicut Lucas quoque Actus apostolorum stilo exsecutus agnoscitur et
 Pauli ad Hebraeos interpretatus epistolam.

II.

25

IN EPISTOLA IUDAE CATHOLICA

Iudas, qui catholicam scripsit epistolam, frater filiorum Ioseph ex-
 stans valde religiosus, cum sciret propinquitatem domini, non tamen dixit
 se ipsum fratrem eius esse, sed quid dixit? »Iudas servus Iesu Christi«, ut- **Jud. 1**
 pote domini, »frater autem Iacobi«; hoc enim verum est, frater erat eius ex

2 f I Kor. 5, 5; vgl. I Tim. 1, 20 4 f Hebr. 1, 1 (Paulus als Verf. des
 Hebräerbriefs z. B. auch Strom. II 136, 2 f; VI 62, 2) 16 f vgl. viell. Jak. 1, 17
 17—21 vgl. S. 197, 17 ff 22 f vgl. S. 201, 18 ff

2 nach *tradidi* ein Buchst. ausrad. M 13 *et* in Ras. M² 23 Subscriptio:
Explicit in epistola Petri prima, dann Ras. von 7—8 Buchst. (wahrsch. *catholica*) M

25 *Incipit eiusdem in* (üb. d. Z. L²) *epistula Iudae catholica* L ebenso (doch
 eplā) M*, jetzt *catholica* in M ausrad. 26 *Iosep* L 27 *cum*] *et cum* L /// *cum* M

28 *quid*] *quidquid* L ||||| *quid* M 29 *eius ex* Zahn *ex* (w. e. sch. corr. aus
eius) L¹ *eius* M

Ioseph. »Subintroierunt enim quidam«, inquit, »homines impii, qui olim **Jud. 4** praescripti« et praedestinati »erant in iudicium dei nostri«, non ut fiant impii; sed existentes iam impii praescripti sunt in iudicium. »Quoniam **V. 5** dominus deus semel populum«, inquit, »de terra Aegypti liberans, deinceps 5 eos | qui non crediderunt, perdidit«, ut eos videlicet per supplicium erudiret. 1008 P In praesenti quippe tempore puniti sunt et perierunt propter eos qui salvantur, donec convertantur ad dominum. »Angelos vero,« inquit, **V. 6** »qui non servaverunt proprium principatum,« scilicet quem acceperunt secundum profectum, »sed dereliquerunt«, inquit, »suum habitaculum« 10 (caelum videlicet ac stellas significat ea voce) et quoniam apostatae et facti sunt et vocati, »in | iudicium«, inquit, »magni diei vinculis perpe- 84 Z tuis sub caligine reservavit.« Vicinum terris locum, hoc est caliginosum aërem significat. Vincula vero dicit amissionem honoris, in quo constiterant, et cupiditatem infimarum rerum; cupiditate quippe devincti 15 propria converti non queunt. »Sicut Sodoma«, inquit, »et Gomorra«, **V. 7** quibus significat dominus remissius esse, et eruditos paenituisse. »Simi- **V. 8** liter quidem«, inquit, »et hi somniantes« (hoc est: qui somniant imaginatione sua, libidines et reprobas cupiditates bonum esse putantes, non illud quod vere bonum est et omni bono superius) »carnem quidem«, 20 inquit, »maculant, dominationem autem spernunt, maiestatem autem blasphemant«, hoc est solum dominum, qui vere dominus noster est Iesus Christus et solus laudabilis. »Maiestatem«, inquit, »blasphemant«, hoc est angelos. »Quando Michaël archangelus cum diabolo disputans **V. 9** altercabatur de corpore Moysi.« Hic confirmat assumptionem Moysi. 25 Michaël autem hic dicitur, qui per propinquum nobis angelum altercabatur cum diabolo. »Hi autem,« inquit »quaecumque quidem ignorant, **V. 10** blasphemant; quaecumque autem naturaliter tamquam muta animalia

16 vgl. Matth. 10, 15; 11, 24; Luk. 10, 12 zu eruditos paenituisse vgl. Matth. 11, 21 24 vgl. Strom. I 153, 1 25 f vgl. S. 211, 18 f

2 praescripti M perscripti L praedestinati M praedestinati L (vgl. S. 208, 11) 3 nach sed 2—3 Buchst. ausrad. M in iudicium ∞ nach sunt L ∞ nach impii M 7 os von angelos in Ras. M² 9 sec von secundum in Ras. M¹ derelinquerunt L 10 significat ea voce et quoniam St significato voce (corr. aus vocet) etiam L significans M, aber ns in Ras. f. 9—10 Buchst. M² et² ausrad. M 11 et (in Ras.) vocati M exuacari L diei Fell dei M de L 13 f constiterant M constituerant L 14 atem von cupiditatem in Ras. L¹ infimarum Bunsen infirmarum LM 15 converti M converi L inquit nach-träglich a. Rand hinzugefügt L¹ gomurra L 17 quidem L isdem M hi L hic M 18 sua M sunt L reprobras M 19 est M esse putantes L, doch durch Punkte getilgt 21 vor blasphemant ist spernunt in L getilgt 23 archangelus corr. aus archangelos L 26 nach ignorant ist inquit in L getilgt 27 muta durch Ras. corr. aus mutua L

- noverunt, in his corrumpuntur.« Significat eos comedere ac bibere et **Jud. 10**
 rebus veneriacis indulgere, et alia eos perpetrare dicit, quae sunt com-
 munia cum animalibus ratione carentibus. »Vae illis,« inquit, »quia in **V. 11**
 via Cain abierunt.« Sic etiam peccato Adae subiaceamus secundum pec-
 5 cati similitudinem. »Nubes,« inquit, sine aqua, hoc est: qui verbum **V. 12**
 divinum et fecundum in se non possident. Ob hoc, inquit, et »a ventis«
 et spiritibus violentis huiusmodi »circumferuntur« homines. »Arbores,«
 inquit, »autumnales infructuosae, infideles videlicet, qui nullum fructum
 fidelitatis apportant. »Bis,« inquit, »mortuae; semel scilicet, quando
 10 delinquendo peccarunt; secundo | vero, quando suppliciiis contradentur **85 Z**
 secundum praedestinata dei iudicia; mors quippe reputanda est, etiam
 quando quisque hereditatem non continuo promeretur. »Fluctus,« in- **V. 13**
 quit, »ferocis maris.« His verbis vitam gentilem significat, quorum am-
 bitionis abominabilis finis est. »Sidera errantia,« hoc est errantes et
 15 apostatas significat; ex huiusmodi stellis sunt, qui angelorum cecidere
 de sedibus, quibus propter apostasian »caligo tenebrarum reservatur in
 sempiternum«. »Prophetavit autem de his septimus,« inquit, »ab Adam **V. 14**
 Enoch.« His verbis prophetam comprobat. »Isti sunt,« inquit, »segre- **V. 19**
 gantes« fideles a fidelibus, secundum propriam infidelitatem redar-
 20 guti, et iterum discernentes sancta a canibus. »Animales,« inquit,
 »spiritum non habentes, spiritum scilicet, qui est per fidem secundum
 usum iustitiae superveniens. »Vos autem,« inquit, »carissimi, superae- **V. 20**
 dificantes vosmet ipsos sanctissima vestra fide in spiritu sancto.« »Quos **V. 22**
 autem,« inquit, »salvate de igne rapientes, quibus vero miseremini in **V. 23**
 25 timore,« id est ut eos, qui in ignem cadunt, doceatis ut semet ipsos
 liberent. »Odientes,« inquit, »eam quae carnalis est maculatam tunicam;«
 animae videlicet tunica macula<ta> est spiritus concupiscentiis pollutus
 carnalibus. »Ei autem,« inquit, »qui potens est conservare vos sine **V. 24**

3 carentibus M currentibus L quia M qui ad L 4 Cain] ca in Ras. u.
 nach n ein Buchst. ausr. L¹ 5 f qui verbum divi- in Ras. M¹ 6 ob M ab L
 9 vor bis zwei Buchst. (no?) ausr. L 11 praedestinata M praedestinata L
 (vgl. S. 207, 2) dei de la Bigne de L diei M 13 f ambitionis corr. aus ambi-
 tiones L¹ 14 f et apostatas M etpostatas L 15 qui angelorum üb. d. Z. L²
 16 apostasian L apostasiā M 17 vor autem 4 Buchst. ausrad. M 18 m von
 prophetam durch Punkte getilgt L¹ prophetiam M. de la Bigne prophetiam (Enoch)
 Schw comprobat M cum probat L 18 f greg von segregantes in Ras. L²
 19 f redarguti M redargui L 20 sancta M üb. d. Z. L¹ canibus M carnibus L
 »las er $\alpha\pi\alpha\gamma\omega\gamma$ statt $\tau\omega\gamma \kappa\alpha\iota\alpha\gamma\omega\gamma$?« Wi 23 sanctissima] scisima L 23 f quos
 — quibus ($\alpha\upsilon\delta\varsigma \mu\acute{\epsilon}\nu$ — $\alpha\upsilon\delta\varsigma \delta\grave{\epsilon}$) L quosdam — quibusdam M 24 salatae L
 25 t se von ut semet in Ras. f. zwei Buchst. L² 26 eam M eum L, aber e u.
 vorhergeh. t in Ras. u. u aus e corr. L² 27 macula<ta> Zahn concupiscentiis
 M concupiscentis L

offensione et constituere ante conspectum gloriae suae immaculatos in laetitia.« »In conspectu gloriae suae« dicit coram angelis, »immaculatos autem constituendos« angelos factos. Cum dicit Da[n]iel de populo »et 86 Z venit in conspectu domini«, non hoc dicit, quoniam vidit deum; hoc enim impossibile est, ut quisque non mundo corde videat deum; sed hoc dicit, quia cuncta quaecumque faciebat populus, in conspectu erant dei et manifesta illi constabant; hoc est, quoniam nihil absconditum est a domino. In evangelio vero secundum Marcum interrogatus dominus a principe sacerdotum, si ipse esset »Christus filius dei benedicti«, respondens dixit: »ego sum, et videbitis filium hominis a dextris sedentem virtutis.« »Virtutes« autem significat sanctos angelos. Proinde enim cum dicit »a dextris dei«, eosdem ipsos dicit propter aequalitatem et similitudinem angelicarum sanctarumque virtutum, quae uno nominantur nomine dei. Cum ergo »sedere in dextra« dicit, hoc est: in eminenti honore et ibi requiescere. In aliis autem evangeliiis dicit dominus principi sacerdotum interrogatus, si ipse esset filius dei, non e contra respondens; sed quid dixit? »Vos dicitis«, satis bene respondens. Si enim diceret »sicut vos intellegitis«, mentiretur utique, non se confitens filium dei, siquidem illi non ita de illo sentiebant. Dicens autem »vos dicitis« vere locutus est; quod enim non sapiebant, verbis dicebant, hoc ille verum esse confessus est. |

III.

IN EPISTOLA IOHANNIS PRIMA

1009 P

»Quod erat ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris.« I Joh. 1, 1
25 Consequenter evangelio secundum Iohannem et convenienter etiam haec epistola principium spiritale continet. | Quod ergo dicit »ab initio«, hoc 87 Z

3 f woher? 4 f vgl. Matth. 5, 8; Hebr. 12, 14 9—11 vgl. Mark. 14, 61 f
12 vgl. Luk. 22, 69 15—17 vgl. Matth. 26, 63 f; Luk. 22, 67, 70

1 f *immaculatos in letitia* M *immaculatis in laetitia* L 8 *Marcum M Marci* L 11 *Virtutes*] *Virtutis* St *enim* L *etiam* M 13 *sanctarumque* M *sanctarum quae* L *virtutum* M *virtutem* L *uno* L Ras. von 3—4 Buchst. M

14 *Cum* Marg. de la Bigne *Eum* LM *dextra* M *dextera* (nur hier) L 15 *et ibi* LM* in M jetzt durch Ras. getilgt *dicit dominus* LM* *dicitur* (itur in Ras.) M² 16 *interrogatus* LM* *interroganti* M² *non e* M *nonne* L *respondens* LM* *respondisse* (disse in Ras.) M² 20 (dum) non Schw (et) *verbis* Bunsen 21 *Subscriptio: Explicit in epistola Iudae apostolica* L²; ebenso, nur *apostoli* und dann Ras. von 8—10 Buchst. M 23 *Incipit eiusdem epistola Iohannis evangelistae catholica prima de capitulis requisitis* meist auf Ras. L² *Incipit eiusdem epistola Iohannis prima* M, aber vor *prima* Ras. von 18, nach *prima* von 21 Buchst. 25 *consequenter* L *consequens* (aber s in Corr.) M² 26 *convenienter* LM* *conveniens* M²

Clemens III.

14

modo presbyter exponebat, quod principium generationis separatum ab **I Joh. 1.** opificis principio non est. Cum enim dicit »quod erat ab initio«, generationem tangit sine principio filii cum patre simul exstantis. »Erat« ergo verbum aeternitatis significativum est non habentis initium, sicut
 5 etiam verbum ipsum (hoc est filius), quod secundum aequalitatem substantiae unum cum patre consistit, sempiternum est et infectum. Quod semper erat verbum, significatur dicendo »in principio erat verbum«. Quod vero dixit »quod vidimus oculis nostris«, domini significat in carne praesentiam. »Et manus«, inquit, »nostrae contrectaverunt de verbo
 10 vitae«; non solum carnem eius, sed etiam virtutes eiusdem filii significat, sicut radius solis usque ad haec infima loca pertransiens, qui radius in carne veniens palpabilis factus est discipulis. Fertur ergo in traditionibus, quoniam Iohannes ipsum corpus quod erat extrinsecus tangens, manum suam in profunda misisse et ei duritiam carnis nullo modo re-
 15 luctatam esse, sed locum manui praeuisse discipuli. Propter quod etiam inferet: »et manus nostrae contrectaverunt de verbo vitae;« contrectabilis utique factus est qui venit in carne. Sic et »vita, quae manifestata
 1, 2 est«. Nam et in evangelio sic dicit: »Et quod factum est in ipso, vita erat, et vita erat lux hominum.« »Et nuntiamus«, inquit, »vobis vitam
 20 aeternam, quae erat apud patrem et palam facta est nobis.« Patris appellatione significat, quoniam et filius semper erat sine initio. »Quia
 1, 5 deus«, inquit, »lumen est«; non essentiam divinam exprimit, sed declarare volens maiestatem dei, quod melius est et excellentius apud homines, proprie divinitati coaptavit; sic et Paulus | »lumen« vocans »inacces- SS Z
 25 sibile«. Sed etiam ipse Iohannes in eadem ipsa epistola »caritas« inquit »deus est«, virtutes significans dei, quoniam clemens est et misericors, et quia lumen, hoc est iustos secundum profectum animi per caritatem constituit. Lumen ergo deus, qui est inenarrabilis secundum rationem

7 vgl. Joh. 1, 1 12—15 vgl. Johannes-Akten p. 196, 19 f; 195, 3 f ed. Bonnet; Harnack, Geschichte d. altchristl. Lit. II 1 S. 542¹; Hennecke im Handbuch z. d. nt. Apokryphen S. 524 f 18 f Joh. 1, 3 f 24 f I Tim. 6, 16
 25 f I Joh. 4, 16 26 vgl. z. B. Psal. 102, 8

3 tangit M *augit* (u ü. d. Z.) L 4 nach *aeternitatis* Ras. von 2 Buchst., s von *significativum* in Ras. M 5 quod L *dei* in Ras. f. quod M² 6 consistit (tit in Ras.) M² infectum L* M *ineffectum* aus *infectum* corr. L³ 7 semper M per L 8 dñi (= domini) M dñ (= deum) L 9 et manus M *emamus* L nostrae M *nostra et* L 10 vor *filii* ist *signi* ausrad. L 11 infima L *infirma* M 14 profunda (da in Ras.) M ei auf Ras. L² duritiam L *duriti- tiam* M 14 f *reliuctatam* corr. aus *reliuctatum* M *reliuctatum* L 16 inferet (vgl. S. 212, 17 u. ἐνοίσει) L *infert* M 17 sic L *sicut* M 21 quia L² M *qui* L*
 22 non ess in Ras. L¹ 23 maiestatem M *modestatem* L 24 proprie divinitati M *propriae divinati* L

substantiae. »Et tenebrae«, inquit, »in eo non sunt ullae«, hoc est **I Joh. 1, 5**
 nulla iracundia, nulla passio, nulla circa quemquam mali retentio, nullum
 perdens, sed cunctis salutem tribuens. Lumen autem significat vel prae-
 cepta legis vel fidem vel doctrinam, tenebrae vero horum contraria.
 5 Non veluti altera via sit, una quippe via est secundum praecepta divina.
 Monas namque dei opus est, dyas autem et quidquid praeter monadam
 constat, ex vitae perversitate contingit. »Et sanguis«, inquit, »filii eius **1, 7**
 mundat nos;« doctrina quippe domini, quae valde fortis est, sanguis eius
 appellata est. »Quod si dixerimus, quod non peccavimus, mendacem **1, 10**
 10 facimus eum et verbum eius non est in nobis«, doctrina eius videlicet,
 si mentimur; verbum enim veritas est.

»Et si quis«, inquit, »peccaverit, consolatorem habemus apud patrem **2, 1**
 Iesum Christum.« Sicut enim apud patrem consolator est pro nobis
 dominus, sic etiam consolator est, quem post assumptionem suam digna-
 15 tus est mittere. Hae namque primitivae virtutes ac primo creatae, in-
 mobiles, existentes secundum substantiam, cum subiectis angelis et
 archangelis, cum quibus vocantur aequivoce, diversas operationes effici-
 unt. Sic etiam et Moyses Michaël angeli virtutem per vicinum sibi et
 infimum angelum vocat. Similiter quoque in prophetis ceteris inveni-
 20 mus, sed Moyse quidem propinquus ac vicinus angelus apparuit. Exau-
 divit eum et locutus ei Moyses manifeste facie ad faciem. Aliis autem
 prophetis secundum operationem angelorum motus | quidam fiebat, veluti **89 Z**
 audientium ac videntium. Idcirco et soli audiebant solique cernebant,
 sicut etiam in Samuele manifestatur. Eliseus enim solus audiebat vocem,
 25 qua vocatus est. Si autem esset manifesta et communis vox, ab omni-
 bus praesentibus audiretur; nunc autem a solo, in quo inoperabatur
 motus, qui ab angelo fiebat, audita est. »Non solum autem«, inquit, **2, 2**
 »pro nostris peccatis dominus propitiator est«, hoc est fidelium, »sed
 etiam pro toto mundo.« Proinde universos quidem salvat, sed alios per
 30 supplicia convertens, alios autem spontanea ac sequente voluntate et cum
 honoris dignitate, »ut omne genu flectatur ei caelestium, terrestrium et
 infernorum«, hoc est angeli, homines et animae, quae ante adventum

18 f vgl. Adumbr. zu Jud. 9 **23 f** vgl. I Sam. 3, 4—10 **24 f** vgl. II Kön.
 7, 1 **31 f** Phil. 2, 10

7 filii eius am Rand vor inquit M **8 nos** I Joh. vos LM *fortis* M *foris* L
10 do von *doctrina* in Ras. M² *eius* ü. d. Z. M² < L **15 hae** M *haec* L
16 cum L et cum M **18 Moyses** (y üb. d. Z.) L² *Michaël* ~ nach *angelum*
 (19) Bunsen **24 Samuele** (u aus a corr.) M *Samuhele* L **29 salvat** M *salve* L
per M ad L **30 ac sequente** L *assequente* M **32 infernorum** M *in-*
fer|||lorum L

eius de hac vita migravere temporali. »Et in hoc cognoscimus, quoniam **1 Joh. 2,**
novimus eum, si mandata eius custodiamus.«

Qui enim intellector est, utique *Ὁ μὲν γνωστικός πάντως καὶ*
et opera perficit, quae pertinent ad *ἔργα ἐπιτελεῖ καθήκοντα· ὁ δὲ τὰ*
5 virtutis officium; qui vero opera *ἔργα ἐπιτελῶν οὐ πάντως καὶ*
perficit, | non continuo etiam intel- *γνωστικός ἐστίν.* 1010 P
lector est.

Potest enim esse rectorum operationum, non tamen intellegibilium
sacramentorum cognitor. Deinde sciens quaedam quidem opera perfici
10 timore supplicii, quaedam vero propter repromissionem remunerationis,
docet perfectionem intellectualis hominis, per caritatem opera com-
plentis. Proinde subiungit ac dicit: »Qui vero custodit verbum eius, **2, 5**
vere in hoc caritas dei perfecta est; in hoc enim cognoscimus, quoniam
in ipso sumus«, secundum fidem et secundum caritatem. »Non manda- **2, 7**
15 tum novum scribo vobis, sed | mandatum vetus, quod habuistis a prin- 90 Z
cipio«, per legem scilicet et prophetas, ubi dicitur: »unus est deus.«
Ideo etiam inferet, quoniam »mandatum vetus est verbum quod audistis«.
Iterum autem dicit: »Mandatum autem hoc est, quod tenebrae transie- **2, 8**
runt«, perversionis scilicet, »et lumen verum ecce iam claruit«, secun-
20 dum fidem scilicet, secundum intellectum, secundum testamentum, secun-
dum praeparata iudicia in hominibus operans. »Qui dicit se«, inquit, **2, 9**
»in lumine esse«; in lumine dicit in veritate; »et fratrem suum«, inquit,
»odit«; fratrem videlicet dicit non solum proximum, sed etiam dominum.
Odiunt enim eum infideles et non custodientes mandata eius. Propter
25 quod etiam infert: »Qui diligit fratrem suum«, inquit, »in lumine per- **2, 10**
manet et scandalum in eo non est.« Deinde profectus et profectiones
significat animarum adhuc in carne positarum; et »filiolos« quidem **2, 12**
vocat eos, quibus »sunt remissa peccata propter nomen domini«; nam
multi solo credunt nomine; »patres« autem perfectos appellat, eos qui **2, 13**
30 »intellexerunt quod erat ab initio« et intellegibiliter perceperunt, filium

3—7 Sacr. Par. 298 Holl (Lemma in OAP *Κλήμεντος*; in M ohne Lemma;
in R *Κλήμεντος* *Ῥώμης*) **16** Deut. 6, 4

1 eius in Ras. L¹ **2** eius custodiamus M eius custodit L² am Ende von
f. 9r am Rand **3** intellector est, utique M intellecto restituitique L **5** virtutis
M virtutes L **4** ἔργα] + μὴ Sacr. Par. R u. P¹ am Rand **8** operationum M,
aber er abgek. u. ationum in Ras. M² opinionem L intellegibilium] vor und
nach lūm, dessen u von 2. H. üb. d. Z., Rasuren in L (es scheint intellegibis limen
gewesen zu sein) **10** timore aus amore corr. L² **13** quoniam] qm̄ (q in Corr.) M

15 novum aus cum corr. L² **16** et M ex L deus nachträgl. hinzugefügt L²
17 inferet (vgl. S. 210, 16) L infert M **18f** mit tenebrae transierunt schließt
der Text des Clemens in L **29** nach autem 2 Buchst. (et?) ausrad. M

videlicet, de quo supra dixit: »quod erat ab initio.« »Scribo«, inquit, **1 Joh. 2, 13**
 »vobis, iuvenes, quia vicistis malignum.« »Fortes iuvenes« contemnentes **2, 14**
 voluptates, »malignum« diaboli extollentiam significat. »Fili« autem
 »cognoscunt patrem«, utpote qui ab idolis confugerunt et ad unum
 5 deum convocati sunt. »Quoniam mundus«, inquit, »in maligno est.«
 Nonne »mundus« et »omnia, quae in mundo sunt«, creatura dei dicuntur, **2, 15. 16**
 et haec »valde bona«? Sed »concupiscentia carnis et oculorum et
 ambitio saeculi«, quae ex vitae perversione contingunt, »non est ex
 patre, sed ex mundo est« et ex nobis. »Idcirco et mundus pertransiet **2, 17**
 10 et concupiscentia eius; qui vero fecerit voluntatem dei« et mandata
 eius, »permanet in aeternum.« »Ex nobis«, inquit, »exierunt, sed non **2, 19**
 erant ex nobis«, neque angeli apostatae, neque homines cadentes, »sed
 ut manifestentur, quoniam non sunt ex nobis.« Clare satis discernit
 genus electorum et perditorum; et illud quidem, quod in fide permanet,
 15 »unctionem habet a sancto«, quae fit secundum fidem; qui vero non **2, 20**
 permanet in fide, »mendax« est et »antichristus, qui dicit«, inquit, »quia **2, 22**
 Iesus non est Christus.« Iesus enim salvator et liberator, et Christus |
 rex. »Qui negat filium« ignorando eum, »nec patrem habet« neque **2, 23** 91 Z
 cognoscit eum. Qui vero cognoscit filium, et patrem secundum scien-
 20 tiam novit. »Cum manifestatus fuerit« dominus »in« secundo »adventu, **2, 28**
 fiduciam habebit et non confundetur«, quae confusio est grande suppli-
 cium. »Omnis«, inquit, »qui facit iustitiam, ex eo natus est«, secundum **2, 29**
 fidem scilicet renatus.

»Propterea mundus non cognoscit nos, quoniam nec eum cognovit.« **3, 1**
 25 Mundum dicit saeculariter in deliciis viventes. »Dilectissimi«, inquit, **3, 2**
 »nunc filii dei sumus«, non naturali dilectione, sed quia patrem deum
 habemus. Maior quippe est caritas, ut, cum nullam cognitionem habe-
 amus ad deum, diligit nos tamen et filios suos vocat. »Et needum
 claruit quod erimus«, hoc est, ad qualem perventuri sumus gloriam.
 30 »Si enim manifestatus fuerit«, hoc est, si perfecti facti fuerimus, »similes
 ei erimus« veluti requiescentes et iustificati, mundi in virtute, ut »ipsum«
 vultum eius »videamus, sicuti est«, comprehensibiliter. »Qui vero facit **3, 8**
 iniustitiam, ex diabolo est«, hoc est ex parte diaboli, eadem quae ille

1 I Joh. 1, 1 4 f vgl. I Joh. 5, 21. 19 5 I Joh. 5, 19 7 vgl. Gen.
 1, 31 27 f vgl. Strom. II 74, 1; 75, 2

2 f Fortes bis extollentiam M² auf Ras. u. a. Rand für 30—32 Buchst.
 4 patrem corr. aus partem M confugerunt] con am Ende d. Z. ausrad. u. an den
 Anfang der nächsten Z. gesetzt, nach g ein Buchst. ausrad. M² 6 dicuntur] dr̄
 (könnte auch dicitur heißen) M 16 qui] qui/// M 23 nach scilicet 2 Buchst.
 ausrad. M 25 di von dilectissimi in Ras. M² 26 quia corr. aus qua M²
 30 manifestatum St

consectans et eligens. »Ab initio«, inquit, »diabolus peccat«, ab initio **I Joh. 3, 8** scilicet, a quo peccare coepit, inconvertibiliter in peccando perseverans. »Omnis«, inquit, »qui natus est ex deo, non peccat, quia semen eius in **3, 9** eo manet«, verbum eius videlicet in eo, qui secundum fidem renatus **5** est. Sic »filios dei« intellegimus, sicut et »filios diaboli« similia diabolo **3, 10** eligentes; sic etiam »ex maligno« esse dicuntur. »Omnis qui odit fratrem **3, 12. 15** suum, homicida est.« In hoc enim secundum infidelitatem Christus moritur; recte itaque subiungit dicens: »Et scitis quia omnis homicida« et infidelis »non habet vitam aeternam in se ipso manentem.« In mente **10** quippe fidei vivens Christus permanet. »Ipse« enim »pro nobis«, hoc **3, 16** est pro apostolis, »animam suam posuit« [hoc est pro apostolis]. Si ergo pro apostolis animam suam posuit, apostolos autem eius dicit semet ipsos, tamquam si diceret: »nos«, inquam, apostoli, propter quos animam suam posuit, »debemus pro fratribus animas ponere«; salus quippe pro- **15** ximorum apostolorum erat gloria. | »Quia maior est«, inquit, »deus corde **3, 20** 92 nostro«, hoc est virtus dei conscientia, quae subsequitur animam, propter quod subiungit et dicit, quoniam »cognoscit omnia«. »Carissimi, si cor **3, 21** nostrum non redarguat nos, fiduciam habebit apud deum.« »In hoc **3, 24** cognoscimus, quia manet in nobis, de spiritu quem dedit nobis«, secun- **20** dum episcopatum scilicet et providentiam futurorum.

»Perfecta«, inquit, »caritas | foras mittit timorem«; perfectio namque **4, 18** 1011 fidelis hominis caritas est.

»Iste est«, inquit, »qui venit per aquam et sanguinem«, et iterum **5, 6** »quia tres sunt, qui testificantur, spiritus«, quod est vita, »et aqua«, **5, 7. 8** **25** quod est regeneratio ac fides, »et sanguis«, quod est cognitio, »et hi tres unum sunt.« In salvatore quippe istae sunt virtutes salutiferae, et vita ipsa in ipso filio eius exsistit. »Et haec est confidentia, quam **5, 14** habemus ad eum, quia, si quid petierimus secundum voluntatem eius, audiet nos.« Non absolute dixit quod petierimus, sed quod oportet **30** petere. »Et mundus omnis in maligno constitutus est«, non creatura, sed **5, 19** saeculares homines et secundum concupiscentias viventes. »Et filius dei **5, 20** venit et dedit nobis intellectum«, secundum fidem scilicet advenientem in nos, qui etiam spiritus sanctus appellatur.

30 f vgl. I Joh. 2, 15 f mit Auslegung

6 dicuntur] *dr̃ M dicitur* Ausgg. **7** nach *suum* ist et ausrad. M hoc (oc in Ras.) M² *apostolis*¹ St *credentibus* M [hoc — apostolis] St **15 maior est** aus maiorem corr. M² **16 tu** von *virtus* in Ras. M² *subsequitur*] *subseq̃* M *subsequetur* Ausgg. **17 C** von *Carissimi* in Ras. (für K?) M² **23 et iterum** in Ras. M² **33** Subscriptio: *Explicit in* (in üb. d. Z.) *prima epistola Iohannis*, dann Ras. von etwa 20 Buchst. (wahrsch. *evangelistae catholica*) M

IV.

IN EPISTOLA IOHANNIS SECUNDA

Secunda Iohannis epistola, quae ad virgines scripta est, simplicissima est. Scripta vero est ad quandam Babyloniam, »Electam« nomine, si- **II Joh. 1**
 5 gnificat autem electionem ecclesiae sanctae. Astruit in hac epistola per- **V. 5. 6**
 fectionem fidei extra caritatem non esse, et ut nemo dividat Iesum **V. 9. 7**
 Christum, sed unum credat Iesum Christum venisse in carne; nam
 qui habet filium in intellectu perceptibiliter, et patrem quoque co-
 gnoscit et magnitudinem virtutis eius sine initio temporis operantem
 10 intellegibiliter mente contuetur. »Si quis venit ad vos«, inquit, »et **V. 10**
 hanc doctrinam non portat, non suscipiatis eum in domum et ave-
 ne dixeritis ei; qui enim dixerit ave, communicat operibus eius **V. 11**
 malignis.« Tales salutare prohibet et in hospitium suscipere; hoc
 enim in huiusmodi non est inhumanum, sed nec conquirere vel condis-
 15 putare | cum talibus ammonet eos qui non valent intellegibiliter divina
 tractare, ne per eos traducantur a doctrina veritatis, veri similibus in-
 ducti rationibus. Arbitror autem, quia et orare cum talibus non oportet,
 quoniam in oratione, quae fit in domo, postquam ab orando surgitur
 salutatio gaudii est et pacis indicium.

4 zu *Babyloniam Electam* vgl. I Petr. 5, 13 (ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτή)

2 *Incipit eiusdem in epistola Iohannis evangeliste secunda*, dann Ras. von etwa 9 Buchst. (*catholica*) M 3 *ad virgines* (= πρὸς παρθένας)] Clem. schrieb wahrsch. πρὸς Πάρθους. Vgl. Zahn, Forsch. III S. 100 ff; Bardenhewer, Gesch. d. altkirchl. Lit. II S. 47³ *ad virginem* J. Chapman, The Journ. of Theol. Studies 5 (1904) S. 529 *Electam* Schw *Electam* M 4 f *Electam, nomine autem significat* ∞ Chapman 6 *-tra caritatem non esse* in Ras. für etwa 11 Buchst. M² 7 *credat* St *credere* M 13 *Tales* in Ras. M² 14 *in huiusmodi non est in-* huma- in Ras. für 5—6 Buchst. M² nach *inhumanum* ist *est* ausrad. M *nec* in Ras. für 3—4 Buchst. M² 18 nach *domo* 2 Buchst. (*et*) ausrad. M *ab orando* corr. aus *adorando* M² 19 nach *salutatio* 3—4 Buchst. ausrad. M Subscriptio: Rasur von 30—32 Buchst. der rot geschrieb. Subscr., dann: *Expliciuunt adumbrationes Clementis in epistolis canonicis*, dann Ras. von 5 Buchst. Darauf: *Incipit expositio didimi carne ceci. Item (te schwarz M³) in epistolis canonicis*, dann Ras. von etwa 40 Buchst.

II.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ

Euseb. H. E. VI 13, 9.

25

Καὶ ἐν τῷ λόγῳ δὲ αὐτοῦ τῷ Περὶ τοῦ πάσχα ἐκβιασθῆναι ὁμο-
 5 λογεῖ πρὸς τῶν ἐταίρων ἃς ἔτυχεν παρὰ τῶν ἀρχαίων προεσβυτέρων
 ἀκηχοῶς παραδόσεις γραφῇ τοῖς μετὰ ταῦτα παραδοῦναι, μέμνηται
 δ' ἐν αὐτῷ Μελίτωνος καὶ Εἰρηναίου καὶ τινων ἐτέρων, ὧν καὶ τὰς
 διηγήσεις τέθεται.

Euseb. H. E. IV 26, 4.

26

10 Τούτου δὲ λόγον (der Schrift des Meliton Περὶ τοῦ πάσχα) μέ-
 μνηται Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν ἰδίῳ Περὶ τοῦ πάσχα λόγῳ, ὃν ὥς
 ἐξ αἰτίας τῆς τοῦ Μελίτωνος γραφῆς φησὶν ἑαυτὸν συντάξαι.

(Pseudo-)Anatolius De ratione paschali 1 (bei Br. Krusch, Studien 27
 zur christlich-mittelalterlichen Chronologie [Leipzig 1880] S. 317).

15 *Verum maiores nostri Hebreorum et Grecorum librorum peritissimi,
 Isidorum et Hieronymum et Clementem dico, licet dissimilia mensium prin-
 cipia pro diversitate lingue senserunt, tamen ad unam eandemque paschae
 certissimam rationem, die et luna et tempore convenientibus, summa vene-
 ratione dominicae resurrectionis consenserunt.*

20 Chron. Pasch. p. 7 A—C ed. Paris. = I p. 14f ed. Bonn.

28

Ἀλλὰ καὶ Κλήμης, ὁ ὁσιώτατος τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας
 γεγωνὸς ἱερεὺς, ἀνὴρ ἀρχαιότατος καὶ οὐ μακρὰν τῶν ἀποστολικῶν
 γενόμενος χρόνων, ἐν τῷ Περὶ τοῦ πάσχα λόγῳ τὰ παραπλήσια
 διδάσκει, γράφων οὕτως·

25 Τοῖς μὲν οὖν παρεληλυθόσιν ἔτεσι τὸ θνύμενον πρὸς Ἰουδαίων
 ἦσθιεν ἑορτάζων ὁ κύριος πάσχα. ἐπεὶ δὲ ἐκήρυξεν αὐτὸς ὃν τὸ
 πάσχα, ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἀγόμενος, αὐτίκα
 ἐδίδαξε μὲν τοὺς μαθητὰς τοῦ τύπου τὸ μυστήριον τῇ ἰγ', ἐν ᾗ καὶ
 πυνθάνονται αὐτοῦ· »ποῦ θέλεις ἐτοιμάσωμέν σοι τὸ πάσχα φαγεῖν;«
 30 ταύτη οὖν τῇ ἡμέρᾳ καὶ ὁ ἁγιασμὸς τῶν ἀζύμων καὶ ἡ προετοιμασία
 τῆς ἑορτῆς ἐγένετο. ὅθεν ὁ Ἰωάννης ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ εἰκότως
 ὡς ἂν παρετοιμαζομένους ἦδη ἀπονίστασθαι τοὺς πόδας πρὸς τοῦ

10 f vgl. Pitra, Spicileg. Solesm. II (Paris 1855) p. LX sq. 27 vgl. Jes. 53, 7
 29 Matth. 26, 17 31—S. 217, 1 vgl. Joh. 13, 4 f

5 ἐταίρων ATrR, B übergeschrieben, A ἐτέρων T¹EB¹DM (von) einem anderen
 Σarm 7 καὶ³ < M 11 ὁ < R ὡς < B 12 ἑαυτὸν ABDM αὐτὸν TER
 16 [Isidorum et] Krusch 17 senserint Cod. Sirmondi 23 τῷ P(arisina
 editio) ᾤ V(atice. 1941) 32 παρετοιμαζομένους V προετοιμαζομένους P

κυρίου τοὺς μαθητὰς ἀναγράφει. πέπονθε δὲ τῇ ἐπιούσῃ ὁ σωτήρ
ἡμῶν, αὐτὸς ὢν τὸ πάσχα, καλλιερηθεὶς ὑπὸ Ἰουδαίων.

Καὶ μεθ' ἑτερα·

Ἀκολουθῶς ἄρα τῇ ιδ', ὅτε καὶ ἔπαθεν, ἔωθεν αὐτὸν οἱ ἀρχιε-
5 ρεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς τῷ Πιλάτῳ προσαγαγόντες οὐκ εἰσῆλθον εἰς
τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἀκολύτως ἐσπέρας τὸ πάσχα
φάγωσι. ταύτῃ τῶν ἡμερῶν τῇ ἀκριβείᾳ καὶ αἱ γραφαὶ πᾶσαι συμ-
φωνοῦσι καὶ τὰ εὐαγγέλια συνφθὰ. ἐπιμαρτυρεῖ δὲ καὶ ἡ ἀνάστασις·
τῇ γοῦν τρίτῃ ἀνέστη ἡμέρα, ἣτις ἦν πρώτη τῶν ἑβδομάδων τοῦ
10 θερисμοῦ, ἐν ᾗ καὶ τὸ δράγμα ἐνομοθετεῖτο προσενεγκεῖν τὸν ἱερέα.

Sacra Par. 307 Holl aus K; zuerst veröffentlicht von A. Mai, Script. 29
vet. nova coll. VII p. 94. Lemma in K Τοῦ αὐτοῦ (vorausgeht Sacr.
Par. 263 = Strom. VII 15, 2) ἐκ τοῦ εἰς τὸ πάσχα.

Ἀνάγκης εἶδος οἶμαι τῷ παραδόξῳ ἐκπλήξαι καὶ βιάσασθαι [θεῷ]
15 τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐξ ἑαυτοῦ σφῆζεσθαι βούλεται, μόνας τὰς ἀφορμὰς
παρὰ τῆς ἐντολῆς λαβόντα. οὐ τοίνυν βίαιος ὁ θεός, οὐδὲ ἀψύχων
δίκερν ἀγαλμάτων πρὸς τῆς ἔξωθεν αἰτίας περιάγεσθαι θέμις τὴν
αὐτοκίνητον ψυχὴν.

Sacra Par. 308 Holl aus K; bei Mai VII p. 98. Lemma in K 30
20 Κλήμεντος Στρωματέως ἐκ τοῦ εἰς τὸ πάσχα.

Τὰ ἐναντία ἅμα τῷ αὐτῷ κατὰ τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ αὐτὸ συμβῆναι
ἀδύνατον.

Sacra Par. 309 Holl aus KOAPMHR; bei Mai VII p. 99. Lemma 31
in K Κλήμεντος ἐκ τοῦ εἰς τὸ πάσχα, sonst Κλήμεντος.

25 Ὁ ἄρα γινώσκων ἑαυτὸν τόπος ἐστὶ καὶ θρόνος τοῦ κυρίου.

Sacra Par. 310 Holl aus OAPM. Lemma in PM Κλήμεντος ἐκ τοῦ 32
εἰς τὸ πάσχα, in OA Κλήμεντος.

Κοιτομένων τῶν λεοντίων ὁστέων καθάπερ ἐκ τῶν πυρίων
λίθων πῦρ ἐξάπτεται.

30 Nikephoros von Konstantinopel, Antirrhesis gegen Konstantinos 33
Kopronymos III 26 (Mai, Novae patr. bibl. tom. V [Rom 1849] 1,
S. 91 = Migne S. Gr. 100 Col. 416).

4—7 vgl. Joh. 18, 28 10 vgl. Lev. 23, 10f 15f vgl. Röm. 7, 8. 11
21f vgl. Sacr. Par. 302 = Fragm. 63; Strom. VII 65, 5; VIII 29, 4—6 28f vgl.
Aristot. Hist. an. III 7 p. 516 b 10f; De anim. membr. II 9 655 a 15f

8 συνφθὰ <λέγει> Schw 9 πρώτη P ἐν πρώτῃ V 10 ἐνομοθετεῖτο V
ρομοθετεῖτο P νενομοθέτητο Di προενεγκεῖν P 14 [θεῷ] vom Excerptor ein-
gesetzt 16 βιαίως K 25 ἄρα γινώσκων] ἀναγινώσκων OA θρόνος ἐστὶν
καὶ τόπος τοῦ θεοῦ M ἐστὶ] + τοῦ θεοῦ K¹ üh. d. Z. τοῦ κυρίου < K

᾿Ωσαύτως δὲ ἔχειν καὶ τῷ Κλήμεντι ἐκείνῳ τῷ Ἀλεξανδρείᾳθεν δοκεῖ, ἐν οἷς περὶ τοῦ νομικοῦ πάσχα διαλαμβάνων φησὶν·

᾿Ωσεὶ τιнос εἰκὼν μὴ παρόντος μὲν τοῦ ἀρχετύπου τὴν ἴσην ἐκείνῳ δόξαν ἀποφέρεται καὶ παρούσης τῆς ἀληθείας καταλάμπεται ἢ εἰκὼν 5 πρὸς αὐτῆς, τῆς ὁμοιώσεως ἐκείνης ἀποδεκτῆς μενούσης διὰ τὸ σημαίνειν τὴν ἀλήθειαν.

Cat. zum Oktateuch (Lev. 13, 22) bei Niceph. I Col. 1037.

Ἀδῆλον. Ὁ Κλήμης φησὶν εἰς τὸν ἐν τῷ πάσχα λόγον, ὅτι διὰ- 34 χυσις λέπρας ἐστὶν ὡσανεὶ βάδισις καὶ πορεία ῥευστικῆ.

10 Randbemerkung zu I Joh. 4, 3 (ὁ μὴ ὁμολογεῖ τὸν Ἰησοῦν) im Athos- 35 codex Lawra 184 B. 64 (10. Jahrh.) f. 41^v nach von der Goltz, Eine textkritische Arbeit des 10. bez. 6. Jahrhunderts, TU NF II 4 S. 48.

»Ὁ λύει τὸν Ἰησοῦν.« οὕτως ὁ Εἰρηναῖος ἐν τῷ τρίτῳ κατὰ 15 τὰς αἰρέσεις λόγῳ καὶ Ὠριγένης σαφῶς ἐν τῷ ἡ' τόμῳ τῶν εἰς τὴν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἐξηγητικῶν καὶ Κλήμης ὁ Στρωματεὺς ἐν τῷ Περι τοῦ πάσχα λόγῳ.

III.

ΚΑΝΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΣ Η ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΙΟΥΔΑΙΖΟΝΤΑΣ

20 Nikephoros von Konstantinopel, Antirrhesis gegen Konstantinos 36 Kopronymos, unter den am Schlusse des 3. Buchs angehängten Vätercitenen, veröff. von N. le Nourry, Apparatus ad bibl. patrum I. Col. 1334.

Κλήμεντος πρεσβυτέρου Ἀλεξανδρείας ἐκ τοῦ Κατὰ Ἰουδαῖζόντων. 25 Σολομὼν ὁ τοῦ Λαβιδ παῖς ἐν ταῖς Βασιλείαις ἐπιγραφόμεναις τὴν τοῦ ἀληθινοῦ νεὸς κατασκευὴν συνείς οὐ μόνον ἐπουράνιον εἶναι καὶ πνευματικὴν, ἥδη δὲ καὶ εἰς τὴν σάρκα διαφέρειν, ἣν ἐμελλεν οἰκοδομεῖν ὁ τοῦ Λαβιδ υἱός τε καὶ κύριος εἷς τε τὴν αὐτοῦ παρουσίαν, ἔνθα καθιδρῶσθαι καθάπερ τι ἄγαλμα ἔμψυχον διεγνώκει, εἷς 30 τε τὴν κατὰ σύνοδον πίστεως ἐγειρομένην ἐκκλησίαν, κατὰ λέξιν λέγει· »εἰ ἀληθῶς ἄρα κατοικήσει θεὸς μετὰ ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς;« κατοικεῖ δὲ ἐπὶ τῆς γῆς, σάρκα περιβαλλόμενος, καὶ μετὰ ἀνθρώπων αὐτῷ κατοικήσις γίνεται ἐν τῇ κατὰ τοὺς δικαίους συνθέσει τε καὶ

13 f vgl. Iren. III 16, 8 14 zu Orig. vgl. von der Goltz a. a. O. S. 49

30 I Kön. 8, 27 = II Chron. 6, 18

8 ἐν τῷ εἰς τὸ πάσχα λόγῳ Zahn 14 τὴν] τον (so) HS 27 αὐτοῦ] αὐτοῦ
Fabricius, Hippolyti opp. II p. 73 αὐτὸς αὐτοῦ le Nourry

ἁρμονία, νεὼν ἅγιον ἐργαζομένον τε καὶ ἀνιστάντι. γῇ γὰρ οἱ δίκαιοι, τὴν γῆν ἔτι περικείμενοι καὶ [γῇ] ὡς πρὸς τὸ μέγεθος παραβαλλόμενοι τοῦ κυρίου. ταυτά τοι καὶ ὁ μακάριος Πέτρος οὐκ ὀκνεῖ λέγειν·
 »καὶ αὐτοὶ ὡς λίθοι ζῶντες οἰκοδομεῖσθε, οἶκος πνευματικός, ἱερὰ-
 5 τευμα ἅγιον, ἀνενέγκαι πνευματικὰς θυσίας τὰς προσδεχτὰς τῷ θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.« ἐπὶ δὲ τοῦ σώματος, ὁ κατὰ περιγραφὴν τόπον ἐνθρονῶν ἑαυτῷ καθιέρωσεν ἐπὶ γῆς, »ὁ κύριος >λύσατε< εἶπε >τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν.< εἶπον οἱ Ἰουδαῖοι >τεσσαράκοντα καὶ ἕξ ἔτεσιν ὁ ναὸς οὗτος ὁκοδομήθη, καὶ σὺ τρισὶν ἡμέ-
 10 ραις ἐγερεῖς αὐτόν;< ἐκεῖνος δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ.«

IV.

ΠΕΡΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

Maximus Confessor Opp. ed. Combefis (Paris 1675) II p. 144 (=Migne 37
 15 S. Gr. 91 Col. 264). Τοῦ ἁγιωτάτου Κλήμεντος πρεσβυτέρου Ἀλεξαν-
 δρείας ἐκ τοῦ Περὶ προνοίας.

Οὐσία ἐστὶν ἐπὶ θεοῦ θεός. οὐσία θεία ἐστὶν αἰδιόν τι καὶ ἄν-
 αρχον ἀσώματόν τε καὶ ἀπερίγραφτον καὶ τῶν ὄντων αἴτιον. οὐσία
 ἐστὶν τὸ δι' ὅλου ὕφεστός. φύσις ἐστὶν ἡ τῶν πραγμάτων ἀλήθεια
 20 ἢ τούτων τὸ ἐνούσιον, κατὰ δὲ τοὺς ἄλλους ἡ τῶν εἰς τὸ εἶναι
 παραγομένων γένεσις, καθ' ἑτέρους δὲ ἡ τοῦ θεοῦ πρόνοια ἐμποιοῦσα
 τοῖς γινομένοις τὸ εἶναι καὶ τὸ πῶς εἶναι.

Maximus Confessor a. a. O. II p. 146 (= Migne S. Gr. 91 Col. 266f) 38
 und N. le Nourry, Apparatus ad bibl. patrum I Col. 1335 aus Paris.
 25 854 f. 130 r.

Φύσις λέγεται παρὰ τὸ πεφυκέναι. πρώτη οὐσία ἐστὶ πᾶν τὸ
 καθ' ἑαυτὸ ὕφεστός, οἷον λίθος· δευτέρα δὲ οὐσία αὐξητική καθὸ
 αὖξει καὶ φθίνει, τὸ φυτόν· τρίτη δὲ οὐσία ἔμψυχος αἰσθητική, τὸ
 ζῷον, ὁ ἵππος· τετάρτη δὲ οὐσία ἔμψυχος αἰσθητικὴ λογική, ὁ ἄνθρω-

4—6 I Petr. 2, 5 7—11 Joh. 2, 19—21

2 [γῇ] Wi 3 ταυτά St ταῦτά le Nourry ταύτῃ Wi 6 ὁ Di ὁ le Nourry
 8 εἶπον] + οὖν Fabricius aus Joh. 2, 20 9 σὺ] + ἐν Di aus Joh. 15 ἁγιω-
 τάτον M(axim.) V(atice. 504) μακαρίον L(aur. IX 8) 16 προνοίας] + λόγον L
 17 θεοῦ θεός, L θεοῦ. θεός MV τι MV τε L 18 τε L τι MV ἀπερί-
 γραπτον (vgl. Fr. 39) L ἀπερίγραφον MV 18f οὐσία — ὕφεστός < P(aris. 854)
 19 ὕφεστός L 20 τὸ εἶναι L τι εἶναι MV 21 παραγομένων LV παρα-
 γενομένων M 26 τὸ² M < P 27 ἑαυτοῦ P ὕφεστός M λίθος M λίθος
 οὐσία λέγεται P δὲ < M 29 τετάρτη M δευτέρα P δὲ < P ὁ < P

πος· δι' ὃ καὶ ἔσχατος γέγονεν ὡς ὢν ἐκ πάντων, τὴν ψυχὴν ἔχων
ἄνλον καὶ τὸν νοῦν θεοῦ εἰκόνα.

N. le Nourry a. a. O. Col. 1336 aus Paris. 854 f. 125 v.

39

Τοῦ ἀγιωτάτου καὶ μακαριωτάτου Κλήμεντος, πρεσβυτέρου Ἀλεξ-
5 ανδρείας, τοῦ Στρωματέως, ἐκ τοῦ Περὶ προνοίας λόγον.

Τί θεός; θεός ἐστιν, ὡς καὶ ὁ κύριος λέγει, πνεῦμα. πνεῦμα δέ
ἐστὶ κυρίως οὐσία ἀσώματος καὶ ἀπερίγραπτος. ἀσώματον δέ ἐστιν
ὃ μὴ συμπληροῦται σώματι, ἢ οὐ τὸ εἶναι οὐκ ἔστι κατὰ τὸ πλάτος,
μῆκος καὶ βάθος. ἀπερίγραπτον δέ ἐστιν, οὐ τόπος οὐδεὶς [τόπος],
10 τὸ κατὰ πάντα ἐν πᾶσιν καὶ ἐν ἐκάστῳ ὅλον καὶ ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ αὐτό.

Maximus Confessor a. a. O. II p. 152 (= Migne S. Gr. 91 Col. 276). 40

Κλήμεντος τοῦ Στρωματέως ἐκ τοῦ Περὶ προνοίας λόγον.

Θέλῃσίς ἐστι φυσικὴ δύναμις τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος ὀρεκτικῆ.
θέλῃσίς ἐστι φυσικὴ ὄρεξις τῇ τοῦ λογικοῦ φύσει κατάλληλος.
15 θέλῃσίς ἐστι φυσικὴ αὐτακράτορος νοῦ αὐτεξουσίος κινήσις ἢ
νοῦς περὶ τι αὐθαιρέτως κινούμενος. αὐτεξουσίότης ἐστὶ νοῦς κατὰ
φύσιν κινούμενος ἢ νοερὰ τῆς ψυχῆς κινήσις αὐτοκρατῆς.

Maximus Confessor Disput. c. Pyrrho ed. Combefis (Paris 1675) II 41

p. 176 (= Migne S. Gr. 91 Col. 317).

20 Κανόνι χρώμενος (nämlich Athanasios) πρὸς τοῦτο τῷ ὄντι φιλο-
σόφῳ τῶν φιλοσόφων Κλήμεντι, ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν Στρωματέων λόγῳ
τὴν μὲν θέλῃσιν νοῦν εἶναι ὀρεκτικὸν ὀρίσαμένῳ, τὴν δὲ βούλῃσιν
εὐλογον ὄρεξιν ἢ τὴν περὶ τινος θέλῃσιν.

Anastasios Sinaïtes Quaest. 96 ed. Gretser (Ingolstadt 1617) p. 526 42
25 (= Migne S. Gr. 89 Col. 741f).

Ὁ δὲ ἱερός καὶ ἀποστολικὸς διδάσκαλος Κλήμης ἐν τῷ Περὶ προ-
νοίας καὶ δικαιοκρισίας θεοῦ πρώτῳ λόγῳ τοιοῦτόν τι λέγει·

Ὡσπερ δυνατός (ὢν) καὶ νῦν ἀνθρώπους πλάττειν [ἀνθρώπους]
κατὰ τὴν προτέραν τοῦ Ἀδὰμ διάπλασιν, οὐκέτι οὕτω ποιεῖ διὰ τὸ
30 ἅπαξ χαρίσασθαι τῷ ἀνθρώπῳ ἀνθρώπους γεννᾶν, εἰπὼν πρὸς τὴν
φύσιν ἡμῶν τὸ «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν»,
οὕτω, φησί, τῇ παντεξουσίᾳ καὶ προνοητικῇ αὐτοῦ δυνάμει καὶ τὴν

2 vgl. Gen. 1, 26 6 Joh. 4, 24 22f vgl. Chrysipp Fr. mor. 442 Arnim
(Strom. IV 117, 5) 31 Gen. 1, 28

1 ἔσχατος M ἕκαστος P ὢν < M 1f ἄνλον ἔχων ~ M 9 οὐ Cappel-
ronnier in Thesaurus monumentorum ecclesiasticorum et historicorum sive H. Canisii
lectiones antiquae . . . quibus . . . notas . . . adiecit Jac. Basnage (Antwerpen 1725)
Vol. I p. 766 οὐ P [τόπος] Capperonnier 10 τὸ τῷ Capperonnier 28 δυνα-
τός (ὢν) Zahn δυνατόν Anast. ἀνθρώπους Wi ἄνθρωπον Anast. [ἀνθρώπους] Zahn

τῶν σωματίων διάλυσιν καὶ τελευτήν φυσικῇ τινι ἀκολουθείᾳ καὶ τάξει
τῇ τῶν στοιχείων μεταβολῇ ὁκονόμησε γίνεσθαι κατὰ τὴν οὐσιώδη
αὐτοῦ θεογνωσίαν καὶ κατάληπιν.

Cod. Ambros. graec. 1041 (H. 257 inf.) f. 10^v nach Barnard, Clement 43
5 of Alex. Quis div. salvetur S. 50.

Ἐνθεν φησὶν ὁ Ῥωμαῖος Κλήμης ἐν τῷ Περὶ προνοίας λόγῳ·

Βραχυᾶνες ἐπ' ὁρέων οἰκοῦντες καὶ καθαρωτάτου ἀπολαύοντες
ἄερος ζῶσι τέλειον καὶ πληρέστατον χρόνον τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων.

V.

10

Ο ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ ΕΙΣ ΥΠΟΜΟΝΗΝ Η ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΩΣΤΙ ΒΕΒΑΠΤΙΣΜΕΝΟΥΣ

Scoral. Y III 19 (vom Jahr 1360) f. 246^v — 248^r (= S) nach Barnard 44
a. a. O. S. 47ff.

15

Κλήμεντος παραγγέλματα.

Ἡσυχίαν μὲν λόγοις ἐπιτήδευε, ἡσυχίαν δὲ ἔργοις, ὡσαύτως δὲ ἐν
γλώττῃ καὶ βαδίσματι· σφοδρότητα δὲ ἀπόφευγε προπετῇ· οὕτως γὰρ
ὁ νοῦς διαμενεῖ βέβαιος, καὶ οὐχ ὑπὸ τῆς σφοδρότητος ταραχῶδης
γενόμενος ἀσθενὴς ἔσται καὶ βραχὺς περὶ φρόνησιν καὶ σκοτεινὸν
20 ὁρῶν· οὐδὲ ἡττηθήσεται μὲν γαστριμαργίας, ἡττηθήσεται δὲ ἐπιζέ-
οντος θυμοῦ, ἡττηθήσεται δὲ τῶν ἄλλων παθῶν, ἔτοιμον αὐτοῖς
ἄρπαγμα προκείμενος. τὸν γὰρ νοῦν δεῖ τῶν παθῶν ἐπικρατεῖν ὑψη-
λὸν ἐπὶ ἡσύχον θρόνον καθήμενον ἀφορῶντα πρὸς θεόν. μηδὲν ὀξύ-
χολίας ἀνάπλεος ἔσο περὶ ὀργάς, μηδὲ νωθρὸς ἐν λόγοις, μηδὲ ἐν
25 βαδίσμασιν ὄκνον πεπληρωμένος, ἵνα σοι ὀρθὸς ἀγαθὸς τὴν ἡσυχίαν
κοσμῇ καὶ θειῶδές τι καὶ ἱερὸν τὸ σχῆμα φαίνεται. φυλάττου δὲ
καὶ τῆς ὑπερηφανίας τὰ σύμβολα, σχῆμα ὑψαυχενοῦν καὶ κεφαλὴν
ἐξηρμένην καὶ βῆμα ποδῶν ἀβρὸν καὶ μετέωρον. ἡπιά σοι πρὸς τοὺς
ἀπαντῶντας ἔστω τὰ ῥήματα καὶ προσηγοῖαι γλυκείται, αἰδῶς δὲ
30 πρὸς γυναῖκας καὶ βλέμμα τετραμμένον εἰς γῆν. λάλει δὲ περιεσκεμ-
μένως ἅπαντα, καὶ τῇ φωνῇ τὸ χρήσιμον ἀποδίδου, τῇ χρεῖα τῶν

7 βραχυᾶνοι HS ἐπ' ὁρέων Schw, Wi ἐπόρειον HS 15 Κλήμεντος S
18 διαμένει S 19 f σκοτεινὸν ὁρῶν J. A. Robinson σκοτεινῶν ὄρων S
23 θρόνον Barnard θρόνον S 24 ἔσω S (vgl. S. 222, 10. 29) ὀργάς Barnard
ἔργα S μηδὲ νωθρὸς Barnard μὴ δὲν ωθός S 26 κοσμοῖ S 29 ἀπαντῶντας
J. A. Robinson ἀπαντῶντας S γλυκίαι S αἰδῶς Koetschau, ThLz 24 (1899)
Sp. 18 αἰδῶ S 30 ἄσκει καὶ Barnard 31 ἀπέδιδου S

ἀκονούντων τὸ φθέγμα μετρῶν, ἄχρι ἂν καὶ ἐξάκουστον ἦ καὶ μήτε διαφεύγον τὴν ἀκοήν τῶν παρόντων ὑπὸ σμικρότητος μήτε ὑπερβάλλον μείζονι τῇ κραυγῇ. φυλάττου δὲ ὅπως μηδὲν ποτε λαλήσης ὃ μὴ προεσκέψω καὶ προενόησας· μηδὲ προχείρως καὶ μεταξὺ <τῶν>
 5 τοῦ ἑτέρου λόγων ὑποβάλλε τοὺς σαντοῦ· δεῖ γὰρ ἀνὰ μέρος ἀκούειν καὶ διαλέγεσθαι, χρόνον μερίζοντα λόγον καὶ σιωπὴν· μάνθανε δὲ ἀσμένως, καὶ ἀφθόνως δίδασκε, μηδὲ ὑπὸ φθόρου ποτὲ σοφίαν ἀποκρύπτου πρὸς τοὺς ἑτέρους, μηδὲ μαθήσεως ἀφίστασο δι' αἰδῶ.
 ὕπεικε πρεσβυτέροις ἴσα πατράσιν· τίμα θεράποντας θεοῦ· κἀταρχε
 10 σοφίας καὶ ἀρετῆς· μηδὲ ἐριστικὸς ἔσο πρὸς τοὺς φίλους, μηδὲ χλευαστὴς κατ' αὐτῶν καὶ γελωτοποιός· ψεῦδος δὲ καὶ δόλον καὶ ὕβριν ἰσχυρῶς παραιτοῦ· σὺν εὐφημίᾳ δὲ φέρε καὶ τὸν ὑπερήφανον καὶ ὑβριστὴν <ὥς> πρῶός τε καὶ μεγαλόψυχος ἀνὴρ. κείσθω δέ σοι πάντα εἰς θεὸν καὶ ἔργα καὶ λόγοι, καὶ πάντα ἀνάφερε Χριστῷ τὰ σαντοῦ,
 15 καὶ πυκνῶς ἐπὶ θεὸν τρέπε τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ νόημα ἐπέρειδε τῇ Χριστοῦ δυνάμει ὥσπερ ἐν λιμένι τινὶ τῷ θείῳ φωτὶ τοῦ σωτήρος ἀναπανόμενον ἀπὸ πάσης λαλιᾶς τε καὶ πράξεως. καὶ μεθ' ἡμέραν πολλάκις [μὲν] μὲν ἀνθρώποις κοῖνου τὴν σεαυτοῦ φρόνησιν, θεῷ δὲ ἐπὶ πλείστον ἐν νυκτὶ ὁμοίως καὶ ἐν ἡμέρᾳ· μὴ γὰρ ὕπνος σε
 20 ἐπικρατεῖται πολλὸς τῶν πρὸς θεὸν εὐχῶν τε καὶ ὕμνων· θανάτῳ γὰρ ὁ μακρὸς ὕπνος ἐφάμιλλος. μέτοχος Χριστοῦ αἰεὶ καθίστασο <τοῦ> τὴν θείαν αὐγὴν καταλάμποντας ἐξ οὐρανοῦ· εὐφροσύνη γὰρ ἔστω σοι διηρηκῆς καὶ ἅπανστος ὁ Χριστός· μηδὲ λῦε τὸν τῆς ψυχῆς τόνον ἐν εὐωχίᾳ καὶ ποτῶν ἀνέσει, ἱκανὸν δὲ ἡγοῦ τῷ σώματι
 25 τὸ χρειῶδες· καὶ μὴ πρόσθεν ἐπείγου πρὸς τροφὰς πρὶν ἢ καὶ δεῖπνον παρῇ καιρός· ἄρτος δὲ ἔστω σοι τὸ δεῖπνον, καὶ πόαι γῆς προσέστωςαν καὶ τὰ ἐκ δένδρων ὠραία· ἴθι δὲ ἐπὶ τὴν τροφήν εὐσταθῶς καὶ μὴ λυσσώδη γαστριμαργίαν ἐπιφαίνων· μηδὲ σαρκοβόρος μηδὲ φίλινος ἔσο, ὅποτε μὴ νόσος τις ἴσιν ἐπὶ ταύτην ἄγοι.
 30 ἀλλ' ἀντὶ τῶν ἐν τούτοις ἡδονῶν τὰς ἐν λόγοις θείοις καὶ ὕμνοις εὐφροσύνας αἰροῦ τῇ παρὰ θεοῦ σοι χορηγομένης σοφίᾳ, οὐράνιός τε αἰεὶ σε φροντὶς ἀναγέτω πρὸς οὐρανόν· καὶ τὰς πολλὰς περὶ σώματος ἀνίει μερίμνας τεταρσηκῶς ἐλπίζι ταῖς πρὸς θεόν, ὅτι σοὶ γε τὰ

1 μετρῶν J. A. Robinson μέτρον S ἂν Wi δὴ S ἦ Wi εἴη S 2 δια-
 φεύγον Wi διαφεύγων S 2 f ὑπερβάλλον Wi υποβάλλων S ὑπερβάλλων Ma
 4 <τῶν> Barnard 5 σαντοῦ St αὐτοῦ S ἀνὰ Barnard ἐνα S 6 χρόνῳ Bar-
 nard χρόνων S 9 ὕπεικε Barnard ὑπέικον S ὑπάκουε Koetschau 11 δὲ Wi τε S
 12 φέρει Wi ἐπερίφανον S 13 <ὥς> Schw τε <ὦν> Barnard 18 πολλάκις
 [μὲν] ~ vor μὲν Wi ~ nach δὲ S 22 <τοῦ> Barnard 23 λῦε S 24 εὐοχία S
 25 f πρὶν καὶ δεῖπνον παρεῖ S 27 ἴθι Ma ἴσθι S 28 εὐσταθῶς Wi ἀσταθῶς S
 29 φίλινος S ἔσο S* ἔσω S² νόσος Barnard νόσου S 31 ἐροῦ S
 χορηγομένης St, Wi χορηγομένη S 33 ἀνίου S τεταρσηκῶς S

ἀναγκαῖα παρέξει διαρκῆ τροφήν τε τὴν εἰς ζωὴν καὶ κάλυμμα
 σώματος καὶ χειμερινοῦ ψυχῆς ἀλεξητήρια. τοῦ γὰρ δὴ σου βασιλέως
 γῆ τε ἅπασα καὶ ὅσα ἐκφύεται· ὡς μέλη δὲ αὐτοῦ <τὰ σώματα> τῶν
 αὐτοῦ θεραπεύοντων ὑπερβαλλόντως περιέπει καθάπερ ἱερὰ καὶ ναοὺς
 5 αὐτοῦ. διὰ δὴ τοῦτο μηδὲ νόσους ὑπερβαλλούσας δέδιδι μηδὲ γήρως
 ἔφοδον χρόνον προσδοκωμένον· παύσεται γὰρ καὶ νόσος, ὅταν ὅλο-
 ψύχῳ προθέσει ποιῶμεν τὰς αὐτοῦ ἐντολάς. ταῦτα εἰδὼς καὶ πρὸς
 νόσους ἰσχυρὰν κατασκέυαζε τὴν ψυχὴν, εὐθάρσησον ὥσπερ τις ἀνὴρ
 ἐν σταδίοις ἄριστος ἀτρέπτῳ τῇ δυνάμει τοὺς πόνοὺς ὑφίστασθαι.
 10 μηδὲ ὑπὸ λύπης πάνν πιέξου τὴν ψυχὴν, εἴτε νόσος ἐπικειμένη
 βαρύνει εἴτε ἄλλο τι συμπίπτει δυσχερές, ἀλλὰ γενναίως ἀνθίστα
 τοῖς πόνοις τὸ νόημα, χάριτας ἀράγων θεῶ καὶ ἐν μέσοις τοῖς ἐπι-
 πόνοις πράγμασι ἅτε δὴ σοφώτερα τε ἀνθρώπων φρονοῦντι καὶ ἅπερ
 οὐ δύνατον οὐδὲ ῥᾶδιον ἀνθρώποις εὔρεῖν. ἐλέει δὲ κακούμενους, καὶ
 15 τὴν παρὰ τοῦ θεοῦ βοήθειαν ἐπ' ἀνθρώποις αἰτοῦ· ἐπινεύσει γὰρ
 αἰτοῦντι τῷ φίλῳ τὴν χάριν, καὶ τοῖς κακούμενοις ἐπικουρίαν παρέξει.
 τὴν αὐτοῦ δύναμιν γνώριμον ἀνθρώποις καθιστάναι βουλόμενος, ὡς
 ἂν εἰς ἐπίγνωσιν ἐλθόντες ἐπὶ θεὸν ἀνίσωσιν καὶ τῆς αἰωνίου μακα-
 ριότητος ἀπολαύσωσιν, ἐπειδὴν ὁ τοῦ θεοῦ νόος παραγένηται ἀγαθὰ
 20 τοῖς ἰδίοις ἀποκαθιστῶν.

VI.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

Sacra Par. 311 Holl aus OAPMHR. Lemma in R *Κλήμεντος* 45
 25 *Στωματέως ἐκ τῆς κᾱ ἐπιστολῆς*, in OAPMH *Κλήμεντος*.
 Οὐκ ἔστι μέγα τὸ φροντίζειν ἀνθρὸς δικαίον, ἀλλὰ χάριν λαμ-
 βάνει ὁ κατηξιωμένος διακονεῖν αὐτῷ.

Sacra Par. 312 Holl aus COAPMRH; aus Coisl. 279 auch mitgeteilt 46
 von Pitra, Anal. Sacra II p. XXIX (überall nach Sacra Par. 291 aus
 30 QDS 21). Lemma in OA *ἐκ τῆς κᾱ ἐπιστολῆς*, sonst ohne Lemma.

Οὐκ ἔχει ἐπιθυμίαν ἢ ἄφθαρτος βασιλεία, ἀλλὰ παρουσίαν πάν-
 των τῶν ἀγαθῶν. ὅθεν οὐκ ἔστιν ἐπιθυμῆσαι· ἐκ γὰρ τοῦ ὑστερεῖν
 τὸ ἐπιθυμεῖν ἐστίν, ἐκ δὲ τοῦ πάντα ἔχειν τὸ μηδενοῦς ἐπιθυμεῖν.

2 f vgl. Psal. 23, 1 3—5 vgl. I Kor. 6, 15, 19 17 vgl. Röm. 9, 23

1 διαρκεῖ S 3 <τὰ σώματα> Barnard ὑπερβαλλούσας S 6 εὔφοδον S
 14 κακούμενους St καλουμένοις S 16 κακούμενους St καλουμένοις S 17 τὴν
 αὐτοῦ δύναμιν Barnard τῇ αὐτοῦ δυνάμει S βουλόμενος Barnard βουλομένοις S

26 καταξιωμενος PM καταξιούμενος OA αὐτῷ < H 32 ἔστιν — ἐπιθυ-
 μεῖν < Coisl. 279 ἐπιθυμεῖν²] + ἐστίν OA

Sacra Par. 313 Holl aus OAPMHR (überall an der Spitze einer Reihe echter Clemenseitate), Antonius Melissa p. 35 Gesner. Lemma in PM *Κλήμεντος Στρωματέως ἐπιστολή*, sonst *Κλήμεντος Στρωματέως*.

- 5 Δυνατὸς ἦν ὁ πατὴρ ποιῆσαι μηδένα πένητα, ἀλλὰ τὸ εὖ ποιεῖν <ἄν> περιηρείτο, συμπάσχειν οὐδεὶς ἡξίου. νῦν ἀλλήλων ἕνεκα καὶ εὐποροῦμεν καὶ ἀποροῦμεν, ἵνα τόπος γενώμεθα τῇ εὐποιᾷ.

VII.

Fragmente ungewisser Herkunft

- 10 Maximus Confessor De variis diff. locis Dionysii et Gregorii ed. 48 Oehler (Halle 1857) p. 60f (= Migne S. Gr. 91 Col. 1085).

Τούτους δὲ οὓς ἔφην τοὺς λόγους ὁ μὲν Ἀρεοπαγίτης ἅγιος Διονύσιος προορισμοὺς καὶ θεία θελήματα καλεῖσθαι ὑπὸ τῆς γραφῆς ἡμᾶς ἐκδιδάσκει. ὁμοίως δὲ καὶ οἱ περὶ Πάνταινον τὸν γενόμενον
15 καθηγητὴν τοῦ Στρωματέως μεγάλου Κλήμεντος θεία θελήματα τῇ γραφῇ φίλον καλεῖσθαι φασί. ὁθεν ἐρωτηθέντες ὑπὸ τινων τὴν ἕξω παίδευσιν γαύρων, πῶς γινώσκειν τὰ ὄντα τὸν θεὸν δοξάζουσιν οἱ Χριστιανοί, ὑπειληφότων ἐκείνων νοερώς τὰ νοητὰ καὶ αἰσθητικῶς τὰ αἰσθητὰ γινώσκειν αὐτὸν τὰ ὄντα, ἀπεκρίναντο· μήτε αἰσθητικῶς
20 τὰ αἰσθητὰ μήτε νοερώς τὰ νοητὰ· οὐ γὰρ εἶναι δυνατόν τὸν ὑπὲρ τὰ ὄντα κατὰ τὰ ὄντα τῶν ὄντων ἀντιλαμβάνεσθαι, ἀλλ' ὥς ἴδια θελήματα γινώσκειν αὐτὸν τὰ ὄντα φάμεν, προσθέντες καὶ τοῦ λόγου τὸ εὐλογον. εἰ γὰρ θελήματι τὰ πάντα πεποίηκε (καὶ οὐδεὶς ἀντερεῖ λόγος), γινώσκειν δὲ τὸ ἴδιον θέλημα τὸν θεὸν εὐσεβές τε λέγειν ἀεὶ
25 καὶ δίκαιόν ἐστιν, ἕκαστον δὲ τῶν γεγονότων θέλων πεποίηκεν, ἄρα ὥς ἴδια θελήματα ὁ θεὸς τὰ ὄντα γινώσκει, ἐπειδὴ καὶ θέλων τὰ ὄντα πεποίηκεν.

- Anastasios Sinaïtes In Hexaëm. IX (Migne S. Gr. 89 Col. 1002D; 49 griechisch bei Harnack, Gesch. d. altchristl. Lit. I S. 926 aus Cod. Berol. 30 Phillipps 1449 f. 172v).

Μετὰ τὸ εἰπεῖν· »καὶ ὁκοδόμησε κύριος ὁ θεὸς τὴν πλευράν« στίξας τελείαν στιγμὴν ὁ μέγας Κλήμης καὶ τότε ἀρχὴν στίχου ποιήσας ἐπήγαγε τὸ »ἦν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ εἰς γυναικα« καὶ δοκεῖ μοι πάνυ θεοσεβῶς ἐπιστῆσαι τῇ λέξει.

23 vgl. Paed. I 27, 2 31. 33 Gen. 2, 22

5 ὁ πατὴρ] ὁ θεὸς Ant. Mel. 6 <ἄν> Wi νῦν] + δὲ Ant. Mel. 7 γένηται St 16 φίλον] τὰ ὄντα Dräseke, ZwTh 47 (1904) S. 254 τὴν Wi τῶν Max.

21 [ἀντι]λαμβάνεσθαι Dräseke S. 255 34 θεοσεβῶς Wi θεοσεβής HS

Hieronymus c. Rufinum I 13 (Migne S. lat. 23 Col. 407).

50

Ipse Origenes et Clemens et Eusebius atque alii complures, quando de scripturis aliqua disputant et volunt approbare quod dicunt, sic solent scribere: »Referebat mihi Hebraeus« et »audivi ab Hebraeo« et »Hebraeorum ista 5 sententia est«.

Kyrillos von Alexandrien Gegen Julian VI ed. Aubert (Paris 1638) VI 2 p. 205 B (= Migne S. gr. 76 Col. 813).

Κλήμης μὲν γὰρ τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις ἐπόμενος πανταχῇ πλείστης τε ὁσῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας εἰς ἀκοὴν ἐλθὼν ἐν τοῖς Στρωμα-
10 τεῦσι φησὶ τὴν Σαγχωνιάθου ἱστορίαν τῇ τῶν Φοινίκων φωνῇ γε-
γραμμένην μεθαρμόσαι πρὸς τὴν Ἑλλήνων οὐκ ἀθαύμαστον ἐπὶ παι-
δείᾳ λαχόντα τὴν δόξαν τὸν Ἰουδαῖον Ἰώσηπον. φησὶ τοιγαροῦν ὁ
Σαγχωνιάθου οὕτοσι καίτοι τῆς Ἑλληνικῆς δεισιδαιμονίας ἐπίμεστος
ὢν· οἳ γὰρ παλαιότατοι — ἀθανάτους εἶναι.»

15 Dionysios Areopagites De divin. nom. V 9 ed. Corderius (Ant-
werpen 1634) I p. 560 (= Migne S. gr. 3 Col. 824).

Εἰ δὲ ὁ φιλόσοφος ἀξιοῖ Κλήμης καὶ πρὸς τι παραδείγματα λέ-
γεσθαι τὰ ἐν τοῖς οὖσιν ἀρχηγικώτερα, πρόεισι μὲν οὐ διὰ κυρίων
καὶ παντελῶν καὶ ἀπλῶν ὀνομάτων ὁ λόγος αὐτῶ.

20 Anastasios Sinaïtes Quaest. 14 ed. Gretser (Ingolstadt 1617) p. 170 53
(= Migne S. gr. 89 Col. 465): Κλήμεντος ἐκ τῶν Στρωμάτων, bis
ἐπιτύχης auch Sacra Par. 303 Holl aus OAPMHR, überall nach Sacr. Par.
239 (= Strom. IV 38, 2. 4). Lemma in PM ἐκ τοῦ ἡ στρώματος, in OAR
τοῦ αὐτοῦ, ohne Lemma in H.

25 Ἐλεημοσύνας δεῖ ποιεῖν, ὁ λόγος φησὶν, ἀλλὰ μετὰ κρίσεως
καὶ τοῖς ἀξίοις. ὥσπερ γὰρ ὁ γεωργὸς σπεῖρει οὐκ εἰς ἅπασαν
γῆν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀγαθὴν, ἵνα αὐτῷ καρποφορήσῃ. οὕτω δεῖ σπεῖρειν
τὴν εὐποίαν εἰς εὐλαβεῖς καὶ πνευματικούς, ἵνα τῆς ἀπ' αὐτῶν
εὐκαρπίας διὰ τῶν εὐχῶν ἐπιτύχῃς· γέγραπται γάρ· »εὐποίησον εὐσε-
30 βεῖς καὶ εὐρήσεις ἀνταπόδομα, καὶ εἰ μὴ ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ παρὰ τῷ
ὑψίστῳ.«

14 Euseb. Praep. Ev. I 9, 29 25—31 gekürzt in der Nicetascat. zu Matth.
(5, 42) bei Corderius, Symb. in Matth. tom. alter p. 196 sq. (= Monac. 36 f. 107v):
Κλήμεντος. ποιητέον ἐλεημοσύνας, ἀλλὰ μετὰ κρίσεως καὶ τοῖς ἀξίοις, ἵνα εὐρωμεν
ἀνταπόδομα παρὰ τοῦ ὑψίστου. 29—31 Sir. 12, 2

26 ὥσπερ γὰρ Anast. καὶ ὥσπερ Sacr. Par. ἅπασαν Barb. VI 5 (HS des Ana-
stasios) ἀπλῶς Gretser R ἀπλῶς τὴν OAPMH 27 ἴν' R καρποφορήσῃ Anast.
καρπὸς κομίσῃ Sacr. Par. οὕτως R 28 εὐλαβεῖς καὶ πνευματικούς Anast.
χήρας, εἰς ὁρφανούς, εἰς τοὺς (τοὺς < P) ἀπεριστάτους Sacr. Par.

Clemens III.

15

Nicetascat. zu Matth. (13, 31) bei Corderius, Symb. in Matth. tom. 54 alter p. 482 (= Monac. 36 f. 258^v. 289^r). Lemma *Κλήμεντος*.

Εἰς τοσαύτην δὲ αὖξιν ἢ φνὴ τοῦ λόγου προῆλθεν, ὡς τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶν δένδρον (τοῦτο δ' ἂν εἴη ἡ πανταχοῦ γῆς ἰδρυμένη τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία) τὰ πάντα πληρῶσαι, ὥστε ἐν τοῖς κλάδοις αὐτῆς κατασκηνώσαι τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ἀγγέλους δηλαδὴ θείους καὶ μετεωροπόρους ψυχάς.

Cat. zu Matth. (10, 16) bei Cramer I p. 76, 27 f (aus Coisl. 23); Paris. 55 187 πς; Coisl. 195 f. 52^r; Laur. conv. soppr. 171 f. 79^r. Lemma *Κλή-
10 μέντος*.

Ἐκεῖνος φρονίμως πονηρεύεται, ἡμεῖς φρονίμως ἀγαθουργήσωμεν.

Cat. zu Matth. (10, 23) bei Cramer I p. 78, 23—25 (aus Coisl. 23); 56 Paris. 187 πς; Coisl. 195 f. 52^v; Laur. conv. soppr. 171 f. 81^v. Lemma *Κλήμεντος*.

15 Φειδοῖ τῶν ἀδίκως φονευόντων ἐπιτάττει τοῖς ἁγίοις φεύγειν· διὸ ὁ μὴ φεύγων ὡς ῥιποκίνδυνος παρακούων τῆς κυριακῆς φωνῆς μεμπτέος.

Nicetascat. zu Luk. (3, 22) in Vindob. theol. gr. 71 (früher 42) f. 57 225^r; Coisl. 201 f. 104^r; Vatic. 1611 f. 58^v; Monac. 33 f. 45^r; Paris. 208; Catene des Makarios Chrysokephalos zu Luk. (3, 22) in Bodl. Barocc. 211 und zu Matth. (3, 16) in Bodl. Barocc. 156 f. 98^v bei Potter p. 1019 f nach Grabe); lateinisch bei Corderius, Cat. in S. Luc. p. 92. Lemma *Κλήμεντος*.

Ὁὐκ ἀνθρωπίνην ὁμοίωσιν ἐνταῦθα τοῦ θεοῦ παρελκφότος, ἀλλὰ 25 τῆς περιστεῖρας, ὅτι τὴν ἀφέλειαν καὶ τὸ πρᾶον τῆς νέας ἐπιφανείας τοῦ πνεύματος ἐβούλετο δεῖξαι τῷ τῆς περιστεῖρας ὁμοιώματι.

Nicetascat. zu Luk. (16, 17) in Vatic. 1611 f. 219^r; Monac. 33 f. 58 250^v; Coisl. 201 f. 418^r; lateinisch bei Corderius, Cat. in S. Luc. p. 400; Catene des Makarios Chrysokephalos zu Matth. (5, 18) in Bodl. Barocc. 30 156 f. 198^r (bei Potter p. 1020 nach Grabe). Lemma *Κλήμεντος παιδ-
αγωγού*.

3—7 vgl. Matth. 13, 32 11 vgl. Strom. II 56, 2 (φρονίμως πονηρενόμενος); Herm. Mand. IV 3, 4 (πονηρεύεται)

4 φνὸν Monac. φνὲν Di 7 μετεωροπόρους Monac. μετεωπόρους Corder. μετεώρους Po 16 ῥιποκινδύνως oder ῥιποκίνδυνος (καὶ) Zahn 17 μεμπτέος Laur. Paris. μεμπταῖος Coisl. 23. 195 24 οὐκ ἀνθρωπίνην οὖν ὁμοίωσιν ὁ παράκλητος ἐνταῦθα λαμβάνει, ἀλλὰ Mak. Chrys. zu Matth. 25 τῆς περιστεῖρας] τὸ περιστεῖρας εἶδος Mak. Chrys. zu Luk. περιστεῖρας Mak. Chrys. zu Matth.

Τάχα δὲ διὰ τοῦ ἰῶτα καὶ τῆς κεραίας ἡ δικαιοσύνη κέκραγεν
αὐτοῦ· »ἐὰν ὀρθοὶ πρὸς με ἤκητε, καὶ γὰρ ὀρθὸς πρὸς ὑμᾶς. ἐὰν πλάγιοι
πορεύεσθε, καὶ γὰρ πλάγιος, λέγει κύριος τῶν δυνάμεων», τὰς ἐπι-
πλήξεις τῶν ἁμαρτωλῶν πλαγίας αἰνιττόμενος ὁδούς. ἡ γὰρ εὐθεία
5 καὶ κατὰ φύσιν, ἣν αἰνίττεται τὸ ἰῶτα τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ἀγαθωσύνη
αὐτοῦ, ἡ πρὸς τοὺς ἐξ ὑπακοῆς πεπιστευκότας ἀμετακίνητος τε καὶ
ἀρρεπής. »οὐ μὴ οὖν παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου οὔτε τὸ ἰῶτα οὔτε ἡ
κεραία», τούτεστιν οὔτε ἡ τοῖς εὐθέσι κατάλληλος ἐπαγγελία οὔτε ἡ
τοῖς πλαγιάζουσιν ἡπειλημένη κόλασις. »ἀγαθύνει γὰρ τοῖς εὐθέσι
10 κύριος, τοὺς δὲ ἐκκλίνοντας εἰς τὰς στραγγαλίας ἀπάγει μετὰ τῶν
ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν.» καὶ μετὰ ἀθρόου ἀθρόος ἐστι καὶ μετὰ
στρεβλοῦ διαστρέφει· καὶ »τοῖς σχολιοῖς σχολιάς ὁδούς ἀποστέλλει».

Arethas Comm. zur Apokalypse (nach [Oikumenios] ed. Morellus, 59
Paris 1630. 1631) II p. 690 BC; Cat. zu Apok. (4, 5) bei Cramer VIII
15 p. 243, 2—6.

Τὰς ἐπτά λαμπάδας αὐτὸς (nämlich Johannes) ἡρμήνευσεν ἐπτά
πνεύματα, ἅτινα ἦτοι, ὡς Ἡσαΐας, τὰ θεῖα τοῦ πνεύματος χαρίσματα
σοφίας, ἰσχύος, βουλῆς καὶ τὰ τούτοις ἐξῆς δεῖ νοεῖν, ἢ ὡς Εἰρηναῖος
καὶ Κλήμης ὁ Στρωματεὺς τὰ λειτουργικὰ καὶ τῶν ἄλλων ἐξέχοντα
20 ταγματών.

Sacra Par. 299 Holl aus R (unmittelbar vor Nr. 246 = Strom. V 60
7, 6). Lemma *Κλήμεντος ἐκ τοῦ α̅ στρωματέως*.

Ὀλίγων ἡ ἀλήθεια καὶ τούτων, ὅπόσοι οἰοί τε ἂν εὑρεῖν αὐτήν,
διὰ μακροῦς ἐνδείξεως καὶ συνασκήσεως ἐπὶ τὴν θεωρίαν διαχειρα-
25 γωγούμενοι.

Sacra Par. 300 Holl aus CHR. Lemma in C *Κλήμεντος ἐκ τοῦ 61
ε̅ στρωματέως*, in HR *Κλήμεντος*.

Αὕτη ἐστὶν ἱερατεία καὶ θυσία ἀληθινὴ ἡ εὐχή.

Sacra Par. 301 Holl aus K (nach Nr. 186 = Paed. I 26, 3). Lemma 62
30 ἐκ τοῦ ζ στρώματος.

1—7 vgl. Paed. I 85, 2—4 1 vgl. Matth. 5, 18 2 f vgl. Lev. 26, 21.
23 f. 27 f 7 f Matth. 5, 18 9—11 Psal. 124, 4 f 11 f vgl. Psal. 17, 26 f
12 Prov. 21, 8 16 f vgl. Apok. Joh. 4, 5 17 f vgl. Jes. 11, 2 19 vgl.
Strom. V 35, 1 f

5 καὶ] + ἡ Mon. 7 τὸ < Mon. 11 f καὶ μετὰ ἀθρόον — ἀποστέλλει
< Mon. Cord. 16 ἐπτά] + ταύτας Barocc. 3 bei Cramer 17 ἅτινα < Bar.

18 βουλῆς, ἰσχύος ∼ Bar. 19 ὁ Στρωματεὺς] ἐν στρώματι ἐκάστω (lies
ἐκτῶ) Bar. ἐν ἑκτῶ στρωματεῖ (so) Oikumenios bei Diekamp, Sitzungsber. d. Kgl.
preuß. Akad. d. Wiss. 1901 S. 1051 28 ἡ ἀληθινὴ ∼ R

Ὁ μὲν φρόνιμος τὰ χαλεπὰ καὶ πρὶν παθεῖν ἐφυσάξατο, ὁ δὲ ἐκ τῆς πείρας ἑαυτὸν ἐπανορθούμενος οὐδὲ οὕτως ἄφρων, ἀλογώτατος δὲ ὁ μηδὲ τὰ συμβαίνοντα τιθέμενος ἀναγκαῖα φυλάγματα.

Sacra Par. 302 Holl aus K (nach Nr. 236 = Strom. III 43, 2). 63

5 Lemma ἐκ τοῦ ἡ στρώματος.

Οὐχ οἷόν τε ἐπὶ μιᾶς ψυχῆς δύο ἐναντίας κατὰ τὸ αὐτὸ γενέσθαι κινήσεις.

Sacra Par. 304 Holl aus OAPL^c R; Corp. Paris. Nr. 10; Maximus 64

Cap. 3. Lemma in PL^c Κλήμεντος ἐκ τοῦ ἡ στρώματος (στρωματέως 10 L^c), in R τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἡ στρωματέως (vorausgeht Nr. 243 = Strom. IV 94, 4), in O, Corp. Par., Max. Κλήμεντος, in A fälschlich Θεοτίμον.

Παρθένων φθορὰ λέγεται οὐ μόνον πορνεία, ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸ καιροῦ ἔκδοσις, ὅταν ὡς εἰπεῖν ἄωρος ἐκδοθῇ τῷ ἀνδρὶ ἥτοι ἄφ' 15 ἑαυτῆς ἢ καὶ παρὰ τῶν γονέων.

Sacra Par. 305 Holl aus OAPMR; Corp. Paris. Nr. 7; Maximus 65

Cap. 59; Antonius Melissa p. 67. 149 Gesner. Lemma in PM Κλήμεντος ἐκ τοῦ ἡ στρώματος, in OA, Corp. Par., Max., Ant. Mel. Κλήμεντος, in R Φίλωνος.

20 Οὐχ ἡ τῶν πράξεων ἀποχὴ δικαιοῖ τὸν πιστόν, ἀλλ' ἡ τῶν ἐννοιῶν ἀγνεία καὶ εἰλικρίνεια.

Sacra Par. 314 Holl aus RK. Lemma in R Κλήμεντος στρωματέως, 66 in K Εὐσεβίου ἐκ τοῦ ᾱ τῆς — εἰσαγωγῆς.

Ἐλεγχος ἀνδρὸς ἡθους ἢ μετὰ τῶν τοιῶνδε συνουσία. ὅτε 25 γὰρ φαῦλος, ἐξ ἀνάγκης τοῖς ὁμοίοις συνέσται· ὅτε αὖ πάλιν σὺφρων καὶ σοφός, τοῖς τὰ αὐτῷ μετιοῦσιν.

Sacra Par. 315 Holl aus CHR; aus Coisl. 279 auch mitgeteilt von 67 Pitra, Anal. Sacra II p. XXIX. Lemma in CH und Coisl. Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας, in R Κλήμεντος ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας.

30 Ἐρεῖ τις· μηδὲν ζητῶμεν περὶ θεοῦ. φαίην δ' ἄν· καὶ μὴν οὐ δήποτε δεῖ παύσασθαι λέγοντας καὶ ἀκούοντας περὶ θεοῦ, πλὴν ὅσον ἐφίεται ἢ πίστις, ὥστε λέγειν περὶ αὐτοῦ τὰ λεκτὰ καὶ ἀκούειν τὰ ἀκουστά.

6f vgl. Fr. 30; Str. VII 65, 5; VIII 29, 4—6 20f vgl. Strom. VI 103, 2; IV 142, 4; 135, 1

13 παρθένω RL^c λέγεται] γίνεται καὶ λέγεται R 14 ἁόρως O ἁόρως A ἥτοι] ἢ καὶ R < Max. 14f ὅφ' ἑαυτῆς OA ἐφ' ἑαυτῆς P 20 οὐχὶ M ἀποχῇ] ἀγωγή Max. in Laur. VII 15 f. 234r 21 εἰλικρίνεια] + ἀκραιφνῆς oder τοὺς ἀκραιφνεῖς als Anfang des Folgenden Ant. Mel.; vgl. Unechte Fragmente Nr. 21 24 τῶν < K 30 ἔν] + ἔτι C Coisl. 279 μὴν] μὲν H 30f οὐδέποτε R²

Sacra Par. 317 Holl aus CR (in beiden nach Nr. 202 = Paed. II 68 60, 5). Lemma in C ἐκ τοῦ αὐτοῦ, in R unmittelbar angeschlossen.

Ἐπιστήμη τις ἐστὶν ἡ Χριστιανικὴ θεοσέβεια. ὅνπερ δὴ τρόπον
ἐκάστης ἐπιστήμης ἴδιοι λόγοι εἰσὶ, καθ' οὓς <τῷ> ἀναλαμβάνοντι περιγί-
5 νεται τὸ κατ' αὐτοὺς ἐπάγγελμα· οἷον ῥητορικὴ μὲν ἀπὸ τῶν ῥητο-
ρικῶν λόγων, ἱατρικὴ δὲ ἀπὸ τῶν ἱατρικῶν, οὕτως καὶ ἡ Χριστιανικὴ
ἐπιστήμη ἀπὸ τῶν κατ' αὐτὴν λόγων περιγίνεται. ἴδιοι γὰρ καὶ οἱ
Χριστιανικοὶ λόγοι εἰσὶν. ὥσπερ οὖν οὐκ ἔστι τοὺς ῥητορικοὺς λόγους
ἀναλαμβάνοντα ἱατρὸν γενέσθαι ἢ τοὺς ἱατρικοὺς ῥήτορα, οὕτως οὐδὲ
10 Χριστιανὸν ἀπ' ἄλλων λόγων ἢ ἀπὸ τῶν Χριστιανῶν. δι' ὃ φημι
τοὺς βουλομένους Χριστιανοὺς εἶναι δεῖν μόνους τοὺς τοῦ Χριστοῦ
λόγους ἀναλαμβάνειν καὶ μὴ δι' ἑτέρων ζητεῖν τοῦτό γε αὐτοῖς περι-
γενέσθαι.

Bei Pitra, Anal. sacra IV (Paris 1883) S. 35 f druckt P. Martin aus 69
15 Paris. arm. XLVI A f. 150^v Col. 1 ein armenisches Fragment ab und
gibt dazu S. 305 f folgende Übersetzung:

De poenitentia.

*Qui in vetito malo perseverant homines, a sinistri lateris supervenien-
tibus angelis violenter percutiuntur forasque eieci duris <ligati> vinculis a
20 spiritu deducuntur in ignem aeternum. In vanum et sine fructu multos
tunc poenitebit. Conviciis petent nomineque proprio daemones vocabunt
fornatricem, occisorem, adulterum, avarum, cupidum, raptorem. Qui vero
dignos poenitentiae fructus egerint, illos angeli sinistri lateris neque aspicere
in facie neque tangere neque appropinquare valebunt. Hos autem laudabunt
25 atque amplectentur angeli dextri lateris, summo gaudio illos prosequentes,
coelo atque ante omnia ipsi Salvatori gratias agentes.*

Joannes Malalas X p. 242, 8—22 ed. Bonn.

Μετὰ δὲ ἔτη τέσσαρα τῆς ἀναστάσεως καὶ ἀναλήψεως τοῦ
σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοῦ Τιβερίου
30 Καίσαρος, μετὰ τὸ ἐξελθεῖν τὸν ἅγιον Παῦλον ἀπὸ Ἀντιοχείας τῆς
μεγάλης, κηρύξαντα ἐκεῖ πρῶτον τὸν λόγον ἐν τῇ ῥύμῃ τῇ πλησίον

18—26 vgl. Hippolytos, De causa universi adv. Platonem (Migne S. gr. 10
Col. 797 BC; Pitra, Anal. sacr. II p. 269) 23 vgl. Matth. 3,8; Luk. 3,8

25 vgl. Luk. 15,10 28—S. 230, 10 vgl. Chron. Pasch. I p. 436, 1—5 ed. Bonn.
Τούτῳ τῷ πέμπτῳ ἔτει Κλανδίον προχειροτονηθεὶς Παῦλος εἰσῆλθεν εἰς Ἀντιόχειαν
τὴν μεγάλην καὶ μαθὼν περὶ τοῦ ἁγίου Πέτρου πανταχοῦ τὸ σκάνδαλον περιεῖλεν
καὶ πάντας ἐδέξατο καὶ ἡγάπα, προτρεψάμενος πάντας, καθὼς συνεγράψαντο τὰ
περὶ τοῦτον Κλήμης καὶ Τατιανὸς οἱ χρονογράφοι.

3 ὅνπερ δὴ] ὅν R 4 <τῷ> ἀναλαμβάνοντι St ἀναλαμβάνων CR 7 f Χριστια-
νοὶ C 10 ἀπ' ἄλλων C Text ἀφ' ἑλλήνων C Rand R 11 δεῖ R 12 ἀναλαμ-
βάνειν ∞ nach μόνους R μὴ δι' ἑτέρων] μηδὲν ἕτερον R

τοῦ Πανθέου τῇ καλουμένῃ τῶν Σίγγωνος ἅμα Βαρνάβῃ, καὶ ἐπὶ τὴν Κιλικίαν ἐξελθεῖν, ὁ Πέτρος ἀπὸ Ἱερουσολύμων ἐν τῇ αὐτῇ Ἀντιοχείᾳ παρεγένετο καὶ τὸν λόγον ἐδίδασκε. καὶ ἐκεῖ αὐτὸν ἐν-
 5 ἑθρονίσας, πεισθεὶς τοῖς ἀπὸ Ἰουδαίων γενομένοις Χριστιανοῖς, τοὺς
 ἐξ ἔθνων πιστοὺς οὐκ ἐδέξατο οὔτε ἡγάπα, ἀλλ' οὔτως ἐάσας αὐτοὺς
 ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν. ὁ δὲ ἅγιος Παῦλος μετὰ ταῦτα ἐλθὼν ἐν Ἀντιοχείᾳ
 τῇ μεγάλῃ καὶ μαθὼν ταῦτα περὶ τοῦ ἁγίου Πέτρου πανταχοῦ τὸ
 σκάνδαλον περιεῖλε καὶ πάντας ἴσως ἐδέξατο καὶ ἡγάπα, προτρέπο-
 10 μενος ἅπαντας, καθὼς συνεγράψαντο ταῦτα οἱ σοφώτατοι Κλήμης

Joannes Malalas II p. 34, 6—10 ed. Bonn. = Kedrenos I. p. 35, 71
 7—11 ed. Bonn.

Ὁ δὲ Σύρος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀγήνορος, ἀνὴρ ἐγένετο σοφός, ὃς συν-
 εγράψατο Φοινικικοῖς γράμμασι τὴν ἀριθμητικὴν φιλοσοφίαν· ὑπέθε-
 15 το δὲ ἄσωμάτους εἶναι ἀρχὰς καὶ σώματα μεταβάλλεσθαι καὶ τὰς
 ψυχὰς εἰς ἀλλογενῇ ζῶᾳ εἰσιέναι. οὗτος πρῶτος ἐξέθετο ταῦτα. ὡς
 Κλήμης ὁ σοφώτατος συνεγράψατο.

Joannes Malalas X p. 228, 15—19 ed. Bonn.

Τῇ ἑκτῇ ἡμέρᾳ τῆς χιλιάδος ἐπὶ τῆς γῆς ἐφάνη ὁ δεσπότης
 20 ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς καὶ ἔσωσε τὸν ἄνθρωπον διὰ τοῦ σταυροῦ
 καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἅτινα συνεγράψατο Κλήμης, Θεόφιλος καὶ Τι-
 μόθεος οἱ σοφοὶ χρονογράφοι ὁμοφωνήσαντες.

Joannes Malalas X p. 231, 9—11 ed. Bonn.

Ἐγένετο βασιλεὺς ἦτοι τοπάρχης τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους Ἀρχέλαος
 25 ὁ υἱὸς αὐτοῦ (des Herodes) ἔτη θ' ἐν ὑπατείᾳ Λαμίας καὶ Σερελλιανοῦ,
 καθὼς ὁ σοφώτατος Κλήμης ὁ χρονογράφος ἐξέθετο.

Joannes Malalas X p. 239, 18—240, 2 ed. Bonn.

Ὁ δὲ αὐτὸς βασιλεὺς Ἡρώδης ὁ Φιλίππον γενόμενος ἐμπληθῆς
 ἐκλίνετο ἐπὶ μῆρας ἢ καὶ ἐσφάγη ἐν τῷ κουβικλείῳ αὐτοῦ μετὰ τοὺς
 30 ἢ μῆρας συνειδυίας καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, καθὼς ὁ σοφώτατος
 Κλήμης συνεγράψατο.

19—22 vgl. Joannes Malalas XVIII p. 428, 8—19 ed. Bonn.; Hesychius ἐκ
 τοῦ εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν ed. Hody in Proll. zu Malalas ed. Bonn. p. LIII und
 Ducange nach Chron. Pasch. ed. Bonn. II p. 116

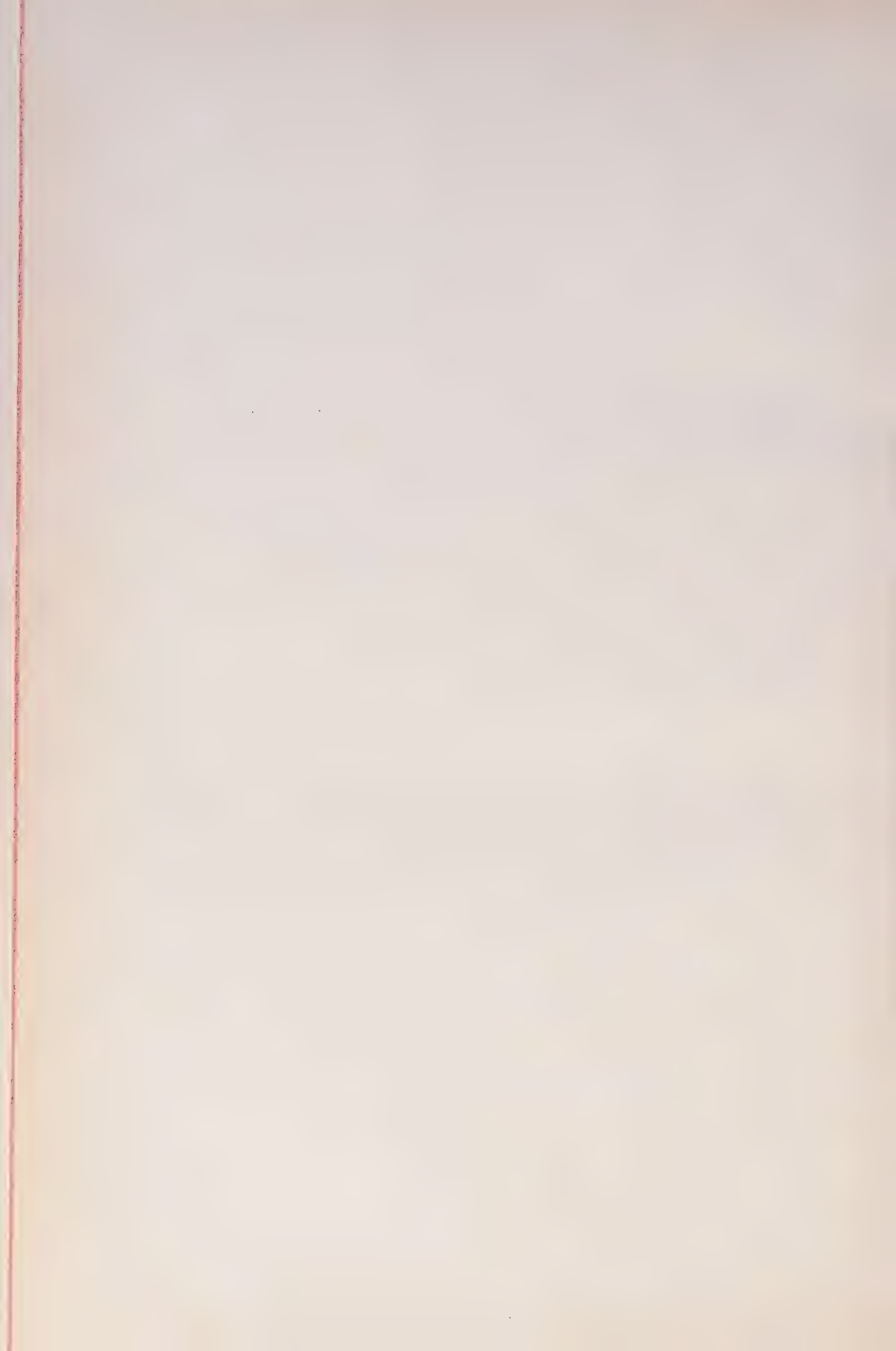
13 ὁ δὲ Σύρος] Φοῦνιξ δὲ Kedr. 14 Φοινικοῖς Kedr. 14 f ὑπέξεθετο Kedr.
 15 δὲ] + καὶ Kedr. σώματα] + δὲ Kedr. 16 εἰσιέναι Kedr. < Mal.

17 Κλήμης Kedr. Κλήμιος Mal. συνεγράψατο ὁ σοφώτατος ~ Kedr. 29 ἐκλί-
 νετο Chilmeadus ἐκρίνετο Cod. Barocc.

Nachträge und Berichtigungen.

Seite

- 26 Test. l. **18** st. 18 f.
27 Test. l. **7 f** st. 7.
34 Test. **8—13**; S. **35, 15** Chrysipp Fr. mor. 639 Arnim.
67 Test. **29—31** vgl. Strom. VIII 4, 1.
71 Test. **5—7** l. Nic. statt Eud.
77 Test l. **2** statt 1.
81 Test. **25—27** vgl. S. 67, 29—31.
105 Test. **2 ff** vgl. O. Dibelius, Zeitschr. f. ntl. Wiss. 9 (1908) S. 230 ff.
121 sind die rechten Randzahlen eine Zeile höher zu rücken.
124 Test. **20 f** l. Gal. 3, 19 f st. Gal. 3, 19.
133 Test. **8 f** l. Matth. 25, 1 f st. Matth. 25, 1.
141 Test. **19—22** l. Casanat. statt Casinat.
159 Test. **17** l. 666 A st. 664 E.
172 Test. **30 f** l. 10, 26 st. 10, 46.
176 Test. **15 f** füge hinzu: I Petr. 4, 12.
178 App. **15** l. ἀφ' ἀρχαίαν Di Wi.
186 Test. **3** füge hinzu: zu πολυέλεος vgl. Psal. 85, 15.
205 Rechter Rand l. **3, 19 f** statt **3, 19**.

1. *Εὐχαριστία* ἡ ἐκ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ ἀπορρέουσα ἡ ἀντίκρισις τοῦ Θεοῦ ὡς ἀποδοχὴ τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ ἀγαθὴ ἐκείνη ἡ χάρις ἡ ἡμεῖς ἀπολαμβάνομεν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ὡς ἀποδοχὴ τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ ἀγαθὴ ἐκείνη ἡ χάρις ἡ ἡμεῖς ἀπολαμβάνομεν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ὡς ἀποδοχὴ τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ.

[illegible]

[illegible][illegible]

[illegible]

Δλμτς 6-11/9

Дѣла и сѣи мѣра

2022

С. П. П. П.

НЕ ДОМ

[illegible]

DATE DUE	
SEP 29 1998	
JAN 13 1998	
GAYLOR®	PRINTED IN U.S.A.

BR

27235

65

C6

Clemens Alexandrinus

1905

/

v.3

Graduate Theological Union Library

2400 Ridge Road

Berkley, CA 94709

GTU Library

BR65 .C6 1905 v.3

Clement/Clemens Alexandrinus

G

3 2400 00189 2235

